

การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย
: ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี

จิระวรรณ บรรเทาทุกข์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2547

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การรับมือกับปัญหา การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ ในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัด กาญจนบุรี
โดย	นางสาวจิระวรรณ บรรเทาทุกข์
สาขาวิชา	มานุษยวิทยา
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ สุรัชย์ หวันแก้ว

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์)

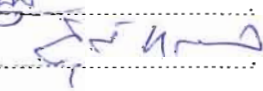
..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ สุรัชย์ หวันแก้ว)

..... กรรมการ
(ดร.นฤมล อรุโณทัย)

นางสาวจิระวรรณ บรรเทาทุกข์ : การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้าน
สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง
จังหวัดกาญจนบุรี. (COPING WITH ENVIRONMENTAL CHANGE AFFECTING
HEALTH FROM A GENDER PERSPECTIVE : A CASE STUDY OF KAREN
VILLAGE AT LOWER KLITY, KANCHANABURI PROVINCE) อ. ที่ปรึกษา :
รองศาสตราจารย์ สุรัชย์ หวันแก้ว, จำนวนหน้า 271 หน้า. ISBN 974-17-6285-2.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทาง
สิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านคลิตี้ล่างที่ได้รับผลกระทบจากพิษตะกั่วที่เกิด
จากการทำเหมืองแร่ การศึกษานี้ได้อธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาต่างๆ ผ่านมิติทาง
เพศ ศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผล
ต่อสุขภาพโดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิง
คุณภาพโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึกและการศึกษางานจากการเขียน
โดยผู้ได้รับผลกระทบ

ผลการวิจัยพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างมีองค์ความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงด้าน
สิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพในลักษณะที่เป็นความรู้จากประสบการณ์โดยตรงและไม่
มีความแตกต่างในความรู้ระหว่างเพศเด่นชัด หญิงชายคลิตี้ล่างพยายามอธิบายปัญหาต่างๆ
ที่เกิดขึ้นกับชุมชนรวมทั้งอาการเจ็บป่วยในรูปวาทกรรมจากคนชายขอบ เนื้อหาสาระของ
วาทกรรมสะท้อนตัวตนของชุมชนผู้ถูกระทบหลายวิถีทาง และมีนัยต่อการวิพากษ์วิจารณ์
ความรู้และอำนาจจากภายนอกที่ปฏิเสธประสบการณ์ของผู้ถูกระทบ ชาวคลิตี้ล่างได้พัฒนา
กระบวนการต่อสู้ ชัดขึ้นซึ่งเริ่มมาจากการต้องการคำอธิบายเหตุที่เจ็บป่วยและภาวะจำยอม
มาสู่การเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองในเวทีสาธารณะซึ่งจากวิธีการเหล่านี้เป็นโอกาส
ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ ในสังคมกว้างมากขึ้น

ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ลายมือชื่อนิสิต
สาขาวิชา มานุษยวิทยา..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ปีการศึกษา 2547.....

4481109624 : MAJOR ANTHROPOLOGY

KEY WORD: KNOWLEDGE / TRUTH / GENDER PERSPECTIVE / MARGINALIZATION DISCOURSE
/ ETHNICITY / KAREN GROUP

JEERAWAN BUNTOWTOOK : COPING WITH ENVIRONMENTAL CHANGE
AFFECTING HEALTH FROM A GENDER PERSPECTIVE : A CASE STUDY OF
KAREN VILLAGE AT LOWER KLITY, KANCHANABURI PROVINCE. THESIS
ADVISOR : ASSOC.PROF.SURICHA WUN'GAEO, 271 pp. ISBN 974-17-6285-2.

This thesis has 3 objectives. First, to study and understand the knowledge of environmental change affecting health in a Karen Village at Lower Klity. Second, to express the suffering and the problem, from a gender perspective at individual, family and community levels. The villager's adaptation and ways of coping with problems are studied. The research methods employed are participant observation, in-depth interview and the villager's own writings and interpretations.

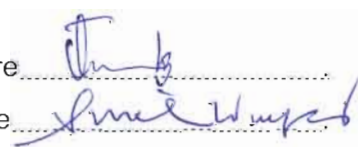
The research show that between women and men there is not distinctly different, but rather complementary, bodies of knowledge that is characterized by their direct experiences with the environmental change. The villagers have tried to describe their own illness against the more powerful "official" discourse which negates theirs. They describe their family member's sickness and sufferings in their own terms. Their words reflect a marginalization discourse. The resistance process is based on their eagerness to learn about their own illness and from suppressed knowledge condition to of own social spaces and struggles in the public sphere for years, enabling them to interact with various actors in the public policy and communication.

Department Sociology and Anthropology Student's signature

Field of study Anthropology

Advisor's signature

Academic year 2004

กิตติกรรมประกาศ

ในช่วงชีวิตของการเป็นนักศึกษาสาขามานุษยวิทยานี้ ได้ทำให้ข้าพเจ้าพบเจอสังคมที่แตกต่าง หลากหลาย ทำให้ข้าพเจ้ารอบคอบ ได้รู้จักการมองคน มองปรากฏการณ์สังคมที่ลึกซึ้งและเข้าใจมากยิ่งขึ้น ชีวิตแห่งการเรียนรู้ในโลกกว้างตรงนี้ไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ ถ้าไม่ได้รับความกรุณาจาก รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาผู้จุดประกายความคิด กระตุ้นเตือน ให้สติปัญญา ความรู้และกำลังใจอย่างเสมอดันเสมอปลาย ท่าน ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อาจารย์ผู้คอยให้คำแนะนำ ให้วิธีคิดที่เป็นระบบ ชี้แนวทางการศึกษา ท่านอาจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย อาจารย์ผู้ใจดี ให้คำปรึกษา ชี้แนวทาง คอยติดตามถามไถ่และให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอ และการให้ระบบคิดที่สำคัญเพื่อก้าวสู่การเป็นนักมานุษยวิทยาที่ดีต่อไป ท่าน ศ.ดร.อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ ท่านอาจารย์วิจิตรพร วินิจชัยกุล ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ รศ.ดร.อภิญา เพ็ญพูลกุล พร้อมด้วยคณาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกท่าน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

การเดินทางในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ หลายครั้งที่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ท้อแท้ ทว่ากำลังใจจากพี่ๆ น้องๆ ได้เติมเต็มให้ข้าพเจ้าต้องสู้ต่อไป ข้าพเจ้าขอขอบคุณพี่เมาะ ผู้จุดประกายความฝัน ตรวจสอบงานและช่วยผลักดันให้งานชิ้นนี้เป็นจริงได้ พี่เก๋ ผู้เป็นที่ปรึกษาทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว คอยให้กำลังใจเสมอมา พี่หมู่น้อย ผู้คอยจับมือให้ข้าพเจ้าก้าวเดินไปพร้อมกัน พี่สาว พี่เจ๊น พี่หน่อง พี่เนท รุ่นพี่ที่แสนดี คอยถามไถ่และให้การช่วยเหลือในหลายๆ สิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์หยิน ชัย น้องอ้อย ปกรณ์ น้องปลา น้องนก น้องไหม น้องมิก น้องเอ๋ น้องนิโคล น้องเก๋ น้องแอ้และพี่น้องชาวศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ทุกคนที่คอยให้กำลังใจและทำให้วิทยานิพนธ์นี้ปิดเล่มได้ในที่สุด ขอขอบคุณ ปิก ปิง สุ อัม อ้น หนึ่ง ตูลา เพื่อนในรุ่นที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน ขอขอบคุณ หลัง แนนท์ รัตน์ ชี ยัย ภา รุ่ง นง เพื่อนสมัยปริญญาตรี ถึงแม้จะไม่ได้เจอแต่ข้าพเจ้าก็รับรู้ได้ถึงความรักปรารถนาดีและความห่วงใยที่มีให้กันตลอด ขอขอบคุณกัณธ สมชาย จานงค์ ชิต เบนซ์ เพื่อนสมัยมัธยมที่ให้ความช่วยเหลือ มีน้ำใจอย่างเสมอดันเสมอปลาย รวมทั้งเพื่อนพี่น้องชาวสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่าน ขอขอบคุณพี่ป้อพี่ชายที่คอยให้กำลังใจ ผึกให้สู้และเข้มแข็งอยู่ตลอด ขอขอบคุณพี่ทอม พี่ส. พี่ดาว พี่หนู ที่คอยถามไถ่ ให้กำลังใจและช่วยคิดในการทำงาน ขอขอบคุณพี่โต้ว ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ามาตรวจงาน และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ยิ่ง พี่จอบ พี่อ้อยที่ช่วยให้ข้าพเจ้าได้สัมผัสคลิตีส์ล่างเป็นครั้งแรก พี่หนอนที่ให้แนวทาง ข้อมูลความรู้สำคัญและทำให้ได้รับความไว้วางใจจากชาวคลิตีส์ล่างเรื่อยิ่งขึ้น มูลนิธิสีบนาคะเสถียรที่เป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นระบบ ขอขอบคุณ อ.ศดิน พี่เบิร์ด พี่บอย พี่หนึ่ง พี่แป๊ะ พี่โว พี่แระ น้องบั้ง เขม ทิป ปรีศน์ ทอง น้องโอ๋ น้องนนท์ ที่มีน้ำใจกับข้าพเจ้าเป็นที่สุด ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอำนวยความสะดวกเรื่องการเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน ข้าพเจ้าขอขอบคุณทุกท่านด้วยความจริงใจ

งานศึกษานี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย ถ้าไม่ได้รับน้ำใจอันดี ให้ที่หลบซ่อน ชั่ววไรที่หอมอร่อยและความช่วยเหลืออันสุดจะพรรณนาจากชาวบ้านคลิตีส์ล่าง ขอขอบคุณหม่องปะยะเสอะ หม่องเปาะพะอ่อง พี่ระ พี่ติ๊ะ พี่ยุ่ง พี่อมือ กาปะปี้และชาวบ้านคลิตีส์ล่างทุกท่านที่มีอาจเอ่ยนามได้หมด ณ ที่นี้ ขอขอบคุณเจ้หม่อง เฮียโบ้ เจ้หว่า คอที่คอยส่งกำลังใจให้ตลอด ขอขอบคุณสาวที่น่ารัก ขวัญ โตโต้ แอน ผู้คอยให้กำลังใจ ตรวจสอบฉบับและคอยส่งข่าวส่งน้ำ ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ แหล่งสนับสนุนให้ทุนการวิจัยในครั้งนี้ และพระคุณที่ข้าพเจ้าไม่อาจลืมไปชั่วชีวิต คุณพ่อรอด แม่หมุย ผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดู ให้ความรักความอบอุ่น ห่วงใยข้าพเจ้าในทุกลมหายใจ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง ขอให้สิ่งดีงาม ความเจริญรุ่งเรืองจงเกิดแก่ทุกท่าน คุณประโยชน์ใดๆ ที่เกิดขึ้นจากงานวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอมอบความดีนี้ให้แก่บุคคลที่ได้เอ่ยนามมาในข้างต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนที่.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 สมมติฐาน	4
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	4
1.6 แนวคิดทฤษฎี.....	5
1) แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง.....	5
1.1) แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา	7
1.2) แนวคิดวาทกรรมชายขอบ.....	12
1.3)แนวคิดวาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่.....	18
2) แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม.....	23
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	33
1.8 ระเบียบวิธีวิจัย.....	34
1.8.1 รูปแบบการศึกษา.....	34
1.8.2 ประชากรและการคัดเลือกตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา.....	35

	หน้า
1.8.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	36
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	36
1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	37
2 ความรู้เรื่องเหมืองแร่...สู่วาทกรรมพิษสารตะกั่ว.....	38
2.1 ความเข้าใจเรื่องทรัพยากรแร่.....	38
2.2 ภัยจากกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่.....	41
2.3 ความรู้ด้วยเหมืองแร่ตะกั่ว..สู่มหันตภัยร้าย	43
2.3.1 ประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วในจังหวัดกาญจนบุรี.....	44
2.3.2 เหมืองแร่ตะกั่ว : จากชุมชนรากหญ้าสู่บรรษัทข้ามชาติ.....	47
2.3.3 โรงแต่งแร่: ต้นตอของปัญหาที่รื้อคำพิพากษาจากสังคม.....	49
2.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชุมชนคลิตี้ล่าง.....	60
2.4 มหันตภัยร้ายจากพิษตะกั่ว...วาทกรรมของผู้รู้.....	66
2.5 ชาวคลิตี้ล่าง :เหยื่อผู้เคราะห์ร้ายท่ามกลางสังคมวาทกรรมความรู้.....	70
2.6 แล้วเราจะเดินไปทิศทางไหน.....	77
3 ขาดพันธุกรรมเหรียญ..บ้านคลิตี้ล่าง	79
3.1 พัฒนาการของวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่าง.....	79
3.2 ข้อมูลพื้นฐานและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง.....	83
3.2.1 ประวัติหมู่บ้าน	84
3.2.2 การปกครอง องค์การและการควบคุมทางสังคมในชุมชน.....	85
3.2.3 การศึกษาในชุมชน.....	90
3.2.4 ระบบเศรษฐกิจและวิถีการผลิต	94
3.2.5 ด้านศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ.....	108
3.2.6 อนามัยสาธารณสุขและสาธารณสุขปโภคในชุมชน.....	123
4 ผลการศึกษา : ข้อเท็จจริงจากผู้ได้รับผลกระทบ.....	129
4.1 ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิติหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	129
4.1.1 การทำแร่ตะกั่ว: ภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องเล่าและวิถีชีวิต.....	129
4.1.2 การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่าง จากอดีตสู่ปัจจุบัน.....	132
4.2 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากร	
ในลำห้วยคลิตี้ (ก่อนการตั้งโรงแต่งแร่ปี 2510).....	135

สารบัญ (ต่อ)	ณ
	หน้า
4.3 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากร ในลำห้วยคลิตี้ (หลังการตั้งโรงแต่งแร่ปี 2510-2541).....	137
4.4 วิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ ช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (ปี 2541-ปัจจุบัน)	144
4.5 คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยจากหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	148
4.6 คำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมาน.....	161
4.7 การรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	169
4.8 การลุกขึ้นสู้และเรียกร้องต่อปัญหา.....	180
4.8.1 การวิพากษ์คำวินิจฉัยของแพทย์.....	180
4.8.2 การต่อสู้ในมิติหญิงชายด้วยวิถีชาวคลิตี้ล่าง.....	186
5 บทสรุปวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ.....	203
5.1 วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยเรื่องตะกั่ว.....	203
5.2 องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย.....	205
5.3 การปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหา	209
5.4 บทสรุป	215
5.5 ข้อเสนอแนะและข้อเสนอแนะ.....	218
รายการอ้างอิง.....	221
ภาคผนวก	229
ภาคผนวก ก. คำถามที่ใช้ในการศึกษา.....	230
ภาคผนวก ข. การเขียนจากชาวบ้าน.....	234
ภาคผนวก ค. การลงพื้นที่ขององค์กร หน่วยงานต่าง ๆ.....	249
ภาคผนวก ง. ภาพประกอบการวิจัย.....	259
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	271

สารบัญตาราง

ญ

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ.....	50
ตารางที่ 2.2 แสดงปริมาณตะกั่วในตัวอย่างน้ำในลำห้วยคลิตี้.....	55
ตารางที่ 2.3 แสดงปริมาณตะกั่วในดินท้องน้ำในลำห้วยคลิตี้.....	56
ตารางที่ 2.4 แสดงการตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในสัตว์น้ำในลำห้วยคลิตี้.....	58
ตารางที่ 2.5 แสดงพิษตะกั่วที่ส่งผลกระทบต่อระบบอวัยวะในร่างกาย.....	67
ตารางที่ 2.6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับตะกั่วในเลือดกับอันตรายที่พบ.....	69
ตารางที่ 2.7 แสดงผลการตรวจเลือดชาวคลิตี้ล่าง ปี 2542 – 2543.....	71
ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคลิตี้ล่างจำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547.....	83
ตารางที่ 3.2 แสดงความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	90
ตารางที่ 3.3 แสดงพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่าง ปี 2545.....	95
ตารางที่ 3.4 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2545.....	95
ตารางที่ 3.5 แสดงจำนวนยานพาหนะทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง.....	96
ตารางที่ 3.6 แสดงอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง.....	96
ตารางที่ 3.7 แสดงวิถีชีวิตในรอบ 1 ปี ของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง.....	101
ตารางที่ 3.8 คัพท์เรียกชื่อเครือญาติของชาวคลิตี้ล่าง.....	105
ตารางที่ 4.1 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชาย.....	149
ตารางที่ 4.2 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิง.....	154
ตารางที่ 4.3 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	157
ตารางที่ 4.4 แสดงรายชื่อชาวบ้านที่เสียชีวิตด้วยอาการผิดปกติ.....	161
ตารางที่ 4.5 แสดงจำนวนและอาการของเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิต ตั้งแต่ปี 2528 – 2544	163
ตารางที่ 4.6 แสดงการต่อสู้จากคำบอกเล่าและการเขียนของชาวบ้าน.....	186
ตารางที่ 4.7 แสดงการส่งหนังสือร้องเรียนที่ชาวคลิตี้ล่างส่งถึงหน่วยงานภาครัฐ.....	198

แผนที่	สารบัญแผนที่	หน้า
แผนที่	2.1 แสดงบริเวณที่ทำเหมืองแร่ในเขตพื้นที่ อ. ทองผาภูมิ จ. กาญจนบุรี.....	44
แผนที่	2.2 แสดงพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ. กาญจนบุรี.....	46
แผนที่	2.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเหมืองแร่บ่อบาม โรงแต่งแร่คลิตี้ และบ้านคลิตี้ล่าง.....	49
แผนที่	2.4 แสดงโรงแต่งแร่คลิตี้ และจุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคลิตี้.....	54
แผนที่	3.1 แสดงหมู่บ้านคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี.....	82

สารบัญแผนภูมิ

๑

หน้า

แผนภูมิ

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคลิตี้ล่าง จำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547.....	84
แผนภูมิที่ 3.2 แสดงจำนวนเด็กในวัยเรียน บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2547.....	92
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิตในช่วงปี 2528 – 2544	166

สารบัญรูปภาพ

ฐ

รูปภาพ	หน้า
รูปภาพ 1 การทำบุญใส่บาตรของชาวคลิตี้ล่าง.....	259
รูปภาพ 2 การไหว้เจดีย์ทราย ในวันงานปีใหม่มะเหรี่ยง (งานสงกรานต์).....	259
รูปภาพ 3 การสรงน้ำพระพุทธรูป ในวันงานปีใหม่มะเหรี่ยง (งานสงกรานต์).....	260
รูปภาพ 4 พิธีค้าโพธิ์เพื่อสะเดาะเคราะห์ ในงานปีใหม่มะเหรี่ยง (งานสงกรานต์).....	260
รูปภาพ 5 การนิมนต์พระมาสรงน้ำของชาวคลิตี้ล่าง.....	261
รูปภาพ 6 กระทงแพ สำหรับพิธีลอยกระทงของชาวคลิตี้ล่าง.....	261
รูปภาพ 7 งานผูกข้อมือเครือญาติ ในช่วงเดือน 9.....	262
รูปภาพ 8 งานแต่งงานของชาวคลิตี้ล่าง.....	262
รูปภาพ 9 การมาลงเบ็ด-กุ่มเบ็ดของหญิงคลิตี้ล่าง.....	263
รูปภาพ 10 การหาลูกกุ้ง ลูกปลาของหญิงคลิตี้ล่าง.....	263
รูปภาพ 11 การหาปลา ด่าปลาของชายคลิตี้ล่าง.....	264
รูปภาพ 12 ควายนในหมู่บ้านที่กำลังแช่น้ำในห้วยเล็ก (ทิพุดีเบอ).....	264
รูปภาพ 13 เนื้อควายที่เสียชีวิตด้วยอาการผิบลำเกิด.....	265
รูปภาพ 14 การไปหาหมอทรงที่บ้านญะเตยเพื่อสะเดาะเคราะห์.....	265
รูปภาพ 15 ยาสมนไพรประจำบ้านของชาวคลิตี้ล่าง.....	266
รูปภาพ 16 การรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกายของหมอสมุนไพร่	266
รูปภาพ 17 โกฎิบรรจผู้เสียชีวิต ที่ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่ามีอาการตายผิดปกติ.....	267
รูปภาพ 18 การทำบุญสวดกระดุก อุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต.....	267
รูปภาพ 19 เด็กชายธวัชชัย อายุ 3 ขวบ มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว	
สุขภาพไม่แข็งแรง ร่างกายอ่อนแอ ไม่ค่อยมีแรง.....	268
รูปภาพ 20 นางมะอ่องแสง มีอาการตาบอดสนิททั้งสองข้าง	268
รูปภาพ 21 นางมะนุเมีย มีอาการบวมผิดปกติ ปวดข้อ เจ็บในกระดุก	
และด.ช.บุญช่วยที่คลอดก่อนกำหนด ปัจจุบันอายุ 3 ขวบ	269
รูปภาพ 22 โจ้ทีไผ่และครอบครัว โจ้ทีไผ่ อายุ 15 ปี ต้องถูกล่ามโซ่ไว้เพื่อป้องกันการไปไหนโดยไม่	
รู้สติ ด.ช.วิชัย อายุ 3 ขวบ ตัวเล็ก ไม่แข็งแรง เดินไม่ตรง พุดยังไม่ได้	269
รูปภาพ 23 เด็กหญิงตุ๊กตา อายุ 4 ขวบ มีอาการหัวโตผิดปกติ โตไม่สมวัย	
น้ำหนักเพียง 10 ก.ก. ป่วยบ่อย เป็นหอบหืด.....	270

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในโลกปัจจุบันที่มีการติดต่อข้ามพรมแดนสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ความรู้ ความจริงทั้งหลายถูกสร้างขึ้นจากกลุ่มที่มีผลประโยชน์และอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นประเทศมหาอำนาจ บรรษัทข้ามชาติ รัฐบาลเหล่านี้ล้วนอยู่ในกระบวนการแห่งโลกาภิวัตน์ที่มุ่งมองในมิติด้านเศรษฐกิจนำ มีระบบเงินตราเป็นสื่อกลางและพร้อมที่จะเหยียบย่ำผู้อ่อนแอ อีกทั้งกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร ภายใต้การสร้างระบบความรู้แบบวิทยาศาสตร์ทุกอย่างล้วนเป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นและพยายามครอบงำผู้คนในสังคมว่า ผลจากการพัฒนาต้องเห็นเป็นสถิติ เห็นเป็นรูปธรรม เช่นเน้นรายได้ประชาชาติ เน้นตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ การใช้มิติทางเศรษฐกิจนำเพื่อการพัฒนาสังคมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างมหาศาล เป็นการลดทอนและมองมนุษย์เป็นเพียงวัตถุ (object) ทั้งยังส่งผลให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและคุณค่าในปัจเจกชน ทำลายระบบความคิด ความเชื่อและจิตสำนึกของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

สภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นมีความหลากหลายและซับซ้อน ยังมีมิติอื่นที่ต้องทำความเข้าใจและเป็นปัจจัยร่วมในการพัฒนาสังคมอีกหลายประการ การมองสิ่งใดๆ เป็นเพียงเส้นตรงและยึดติดเฉพาะมิติใดเพียงมิติเดียวย่อมหมายถึงการปิดโลกทัศน์ของตน และไม่ก่อให้เกิดการเจริญปัญญาร่วมกันในสังคมได้ ซึ่งมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนก็เป็นหนึ่งในมิติการพัฒนาที่สังคมควรให้ความสำคัญ เพราะหมายถึงการทำความเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมที่มีคุณค่าเฉพาะวัฒนธรรมนั้นและยังมองเห็นความเป็นมนุษย์ในฐานะที่มีระบบคิด สามารถสร้างสรรค์สังคมร่วมกัน เราไม่สามารถใช้ค่านิยมของวัฒนธรรมหลักหรือค่านิยมส่วนตัวไปตัดสินพฤติกรรมและกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ในวัฒนธรรมที่ต่างจากเราได้ ซึ่งความเป็นมนุษย์ในชุมชนก็มีองค์ความรู้ มีระบบคิดในการดำรงชีวิตและพัฒนาชุมชนด้วยภูมิปัญญาที่พวกเขามี ฉะนั้นแล้วการดำเนินนโยบายการพัฒนาจึงควรเพิ่มมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนในการมองปรากฏการณ์ทางสังคมและร่วมกันพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนต่อไป นอกจากนี้แล้วความรู้ที่มาจากมิติทางเพศก็เป็นอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจ เราควรเพิ่มมุมมองที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะมุมมองจากความเป็นหญิง เพราะที่ผ่านมาไม่มีพื้นที่และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงสักเท่าใด และเนื่องด้วยประสบการณ์ของแต่ละเพศในการดำรงชีวิตนั้นมีต่างกัน องค์ความรู้และมุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมจึงต่างกัน การทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมด้วย

มติหญิง-ชายนี้ จะทำให้เราเห็นองค์ความรู้ที่แตกต่างหลากหลายในบทบาทหญิง-ชาย และนำมาซึ่งการพัฒนาสังคมที่มีความยั่งยืนมากขึ้นนั่นเอง

ในงานศึกษานี้ได้สนใจการอธิบายการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง โดยใช้แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา แนวคิดวาทกรรมชายขอบ แนวคิดวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เนื่องด้วยพบว่าปัญหาดังกล่าวได้มีวาทกรรมจากหน่วยงานที่เข้าไป ต่างอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาด้วยวาทกรรมของกลุ่มตนและกลายมาเป็นวาทกรรมหลักในสังคมซึ่งส่งผลให้วาทกรรมที่เกิดจากกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบถูกเก็บกดปิดกั้นไป ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาวาทกรรมที่เกิดจากชุมชนชายขอบเพื่อนำสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่พร้อมเข้าใจในปัญหาของกลุ่มคนเหล่านี้ได้มากขึ้น ซึ่งจะเน้นทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างทั้งก่อนและหลังการประสบปัญหาจากพิษสารตะกั่ว องค์ความรู้และความจริงจากสังคมชาวคลิตี้ล่างน่าจะเป็นอีกชุดคำอธิบายจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบในการต่อสู้เพื่อสิทธิความเป็นคน และการใช้มติหญิง-ชายในการทำความเข้าใจชาวคลิตี้ล่างนี้ เนื่องด้วยผู้ศึกษาต้องการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างขององค์ความรู้ระหว่างเพศในการอธิบายปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ เพราะจากการเข้าชุมชนในช่วง 3 ครั้งแรกพบว่ากลุ่มผู้ชายมีบทบาทมากในการแสดงความคิดเห็นและอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่พบคำอธิบายปัญหาที่มาจากมุมมองของผู้หญิง ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าผู้หญิงได้มองปัญหาที่เกิดขึ้นเหมือนหรือแตกต่างจากผู้ชายอย่างไร เหล่านี้น่าจะเป็นการเพิ่มมุมมองที่หลากหลายและเข้าใจปัญหา ตลอดจนเป็นทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาชุมชนคลิตี้ล่างได้ดียิ่งขึ้น

ท่ามกลางสภาพการณ์แห่งการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจนำ จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างต้องตกเป็นผู้ถูกกระทำ ตกอยู่ในภาวะชายขอบ สิทธิและโอกาสในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งก็ดูเหมือนจะถูกมองข้ามไป ในภาวะความคับแค้น ความขมขื่นทุกข์ทรมานจากสภาพปัญหาการเจ็บป่วยผิดปกติคล้ายอาการโรคพิษสารตะกั่ว แต่ทว่าพวกเขากลับไม่ได้รับการช่วยเหลือเท่าที่ควรปัญหาทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากกว่าชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงและชายมีองค์ความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพอย่างไร และพวกเขามีกระบวนการปรับตัว สร้างวาทกรรมความรู้ ความจริงเพื่ออธิบายและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร การศึกษาผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนและมิติทางเพศนี้น่าจะทำให้เข้าใจองค์ความรู้ที่เป็นความจริงของชุมชนและสามารถเข้าใจปัญหาความทุกข์ของหญิง-ชายคลิตี้ล่างที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างในมิติทางเพศ (Gender)
2. เพื่อศึกษาการอธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง โดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพผ่านมิติทางเพศ (Gender)

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของปัญหา

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาความรู้ ความจริง เกี่ยวกับการอธิบายปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของหญิง-ชายชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง ศึกษาการปรับตัวและรับมือกับปัญหาดังกล่าว โดยมองผ่านพิธีกรรม ความเชื่อและกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวและชุมชน มุ่งศึกษาและทำความเข้าใจว่าหญิง-ชายชาวคลิตี้ล่างได้อธิบายปัญหาที่เผชิญอยู่ อธิบายปัญหาความทุกข์ทรมานจากภาวะความเจ็บป่วยและการสูญเสียคนที่รักอย่างไร และพวกเขานำองค์ความรู้ที่มีมาใช้ในการปรับตัวและรับมืออย่างไร โดยจะนำแนวคิดเรื่องวาทกรรมความรู้ ความจริง วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมชายขอบ วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ และแนวคิดมานุษย-วิทยาสตรีนิยมมาใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขอบเขตของเวลา

ในงานวิจัยครั้งนี้ได้ทำการค้นคว้างานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตลอดจนลงสนามวิจัยทางมานุษยวิทยา เป็นเวลา 18 เดือน ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546-กันยายน 2547 เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ปัญหา โดยระหว่างการศึกษาได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน สร้างความไว้วางใจ ความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านมากที่สุด โดยมีหลักสัมพัทธภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Relativism) อยู่ในใจเสมอ และพยายามที่จะนำตัวเองไปนั่งในตำแหน่งที่ใกล้เคียงกับความเป็นชาวคลิตี้ล่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อให้ความเป็นคนอื่น (The Otherness) มีน้อยที่สุด เหล่านี้ล้วนเป็นไปเพื่อความเข้าใจความซับซ้อนในปัญหาของหญิง-ชายกะเหรี่ยงอย่างถ่องแท้และลึกซึ้งนั่นเอง

1.4 สมมติฐาน

1. องค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศ สามารถเพิ่มความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้
2. หญิงชายคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. การรับมือกับปัญหา หมายถึง วิธีการต่อสู้และตอบโต้ต่อปัญหาในทุกรูปแบบของชาวคลิตี้ล่าง เริ่มตั้งแต่การพูดถึงปัญหาในวงสนทนาย่อย เช่น บ้านผู้นำ วงเหล้า ร้านค้า เป็นต้น การระดมความคิดจากการประชุมหมู่บ้าน การใช้วาทกรรมเสียดสีผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อปัญหา การลุกขึ้นมาด่าทอการกระทำของเหมืองแร่ การรื้อฟื้นประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ รวมถึงการทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนการออกมาเรียกร้องผ่านสื่อมวลชนและการพูดในเวทีสาธารณะต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง สภาพของน้ำ หิน ดิน สัตว์น้ำและพืชผักบริเวณลำห้วยคลิตี้ที่มีแร่ตะกั่วปนเปื้อนในปริมาณที่สูงเกินมาตรฐาน ซึ่งส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพ สี กลิ่นและรสของน้ำเปลี่ยนไป หินบริเวณลำห้วยและน้ำตกถูกกัดเซาะจนพังทลาย ดินบริเวณใกล้ลำห้วยไม่สามารถปลูกพืชผักได้เช่นเดิม สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ล้มตายและลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด ตลอดจนพืชผักบางประเภทสูญเสียพันธุ์ไป เช่น ผักกูด

3. มิติหญิงชาย หมายถึง มิติในการทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาของชาวคลิตี้ล่างโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์หญิง-ชายเป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

4. ชาวคลิตี้ล่าง หมายถึง ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโปว์ ซึ่งตั้งบ้านอยู่ในพื้นที่ปกครองของ 2 อำเภอ คือ หมู่ 4 ต.ชะแล อ.ทองผาภูมิ และ หมู่ 3 ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี

5. วาทกรรมจากชายขอบ หมายถึง คำอธิบายปัญหาในด้านต่างๆ ผ่านระบบคิด การรับรู้ และถ่ายทอดของกลุ่มคนที่ไร้พื้นที่ทางสังคม ในที่นี้กล่าวถึงชุมชนชาวคลิตี้ล่างที่ประสบปัญหาจากพิษสารตะกั่วโดยที่ตนเองมิได้เป็นผู้ก่อปัญหาแต่กลับต้องเผชิญชะตากรรมอย่างไม่รู้อนาคต มิได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างจริงจัง พวกเขาจึงได้ร่วมกับเครือข่ายนักพัฒนาเอกชน เพื่อสร้างคำอธิบายและข้อเรียกร้องเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ก่อมลพิษมารับผิดชอบต่อกรณีปัญหาที่เกิดขึ้น

1.6 แนวคิดทฤษฎี

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา เรื่องการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลีตี่ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง (Discourse on Knowledge and Truth)

1.1 แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development Discourse)

1.2. แนวคิดวาทกรรมชายขอบ (Marginalization Discourse)

1.3 แนวคิดวาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่ (Discourse on Biomedicine)

2.แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology)

1. แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง (Discourse on Knowledge and Truth)

ความรู้ ความจริงและอำนาจนี้เป็นคำที่ดูจะมีอิทธิพลและใช้กันติดปากในหมู่นักคิด ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลาย ต่างมีการชิงชิงเพื่อผลประโยชน์แห่งกลุ่ม Michel Foucault มองอำนาจว่า มีความซับซ้อนและอำพรางตัวมันเองอย่างแนบเนียน แทรกซึมอยู่ทั่วไปและทำการควบคุมมนุษย์ อย่างแยบคาย ยากที่จะบอกได้ว่าแหล่งที่มาของอำนาจอยู่ที่ใด อำนาจแฝงตัวอยู่ในวาทกรรมและ อาศัยวาทกรรมในการเสกสรรปั้นแต่งให้สิ่งต่างๆ ต้องเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง วาทกรรมเป็นการ นิยามหรือกำหนดความหมายและตำแหน่งแห่งที่ของสิ่งต่างๆ ทั้งโดยเปิดเผยและมีนัยแฝงเร้นอยู่ อีกทั้งวาทกรรมกระแสหลักในสังคมนั้นมักอิงความรู้หรือสถาบันทางสังคมที่กำหนดว่าสิ่งต่างๆ ควรมีมาตรฐานอย่างไร (Michel Foucault,1980 อ้างในโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์,2546:12) ความรู้และความจริงเป็นเสมือนสิ่งของที่ถูกผลิตขึ้น (Foucault,1980:131-133 อ้างใน ศุภชัย เจริญวงศ์,2544:13)

Foucault ในฐานะที่เป็นศิษย์สำนักโครงสร้างฝรั่งเศสและถูกเรียกว่าเป็นนักโครงสร้าง สมัยใหม่ (Neo-Structuralist) เชื่อว่าการถ่ายทอดความรู้คือกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเชื่อมโยงกับอำนาจ ทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งโดย เปิดเผยมีรูปแบบที่เห็นได้ชัดและที่ซ่อนอยู่มองไม่เห็นรูปแบบ เขาชี้ให้เห็นถึงการที่ผู้รู้สามารถนำ ความรู้ไปใช้ประโยชน์ และยังชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างความรู้ การตีความความรู้หรือ ปรากฏการณ์ข้อแตกต่างระหว่างการบันทึกหรือนำเสนอหรือตีความข้อมูล ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับ อำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำเสนอข้อมูลหรือความรู้ การถ่ายทอดความรู้สู่กระบวนการทาง วัฒนธรรมและสังคม ทำให้ความรู้หรือข้อมูลนั้นได้รับอิทธิพลจากสังคมหรือผู้มีอำนาจในสังคม เช่นการมองความสัมพันธ์หญิง-ชายซึ่งควรจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้หลายรูปแบบ แต่เมื่อถูก

ถ่ายทอด ความรู้ที่ถ่ายทอดจะออกมาในรูปว่าชายมีความยิ่งใหญ่และมีอำนาจเหนือหญิง ความรู้จึงเป็นความจริงที่ถูกสร้างโดยสังคม (reality is socially constructed) และเมื่อถูกถ่ายทอดความรู้ที่ถูกสร้างโดยสังคม สมาชิกในสังคมก็อาจรื้อระบบความรู้ ความเชื่อเดิมและสร้างระบบคิดหรือระบบความรู้ใหม่ได้ (Deconstructed and Reconstructed) (อมรา พงศาพิชญ์, 2545:65)

Foucault เห็นว่าความรู้และอำนาจ เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกัน แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดความสงสัยในวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกจัดให้อยู่ในลำดับสูงสุดของความรู้ทั้งปวง ในยุคสมัยใหม่ โดยการอ้างว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์นั้นคือความรู้ที่จริงที่สุด เพราะปลอดค่านิยม แต่ Foucault สามารถแสดงให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว มันกลับเป็นความรู้ที่ให้ประโยชน์กับกลุ่ม ชนชั้นนำในสังคม เขาพบว่าแม้ความรู้เกี่ยวกับสังคมตัวเองก็ยังค้นหาความจริง ความถูกต้องได้ยาก เพราะการค้นพบความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งต้องผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล ประเด็นปัญหาเรื่องคุณภาพหรือคุณลักษณะของข้อมูล โดยคุณภาพของข้อมูลในประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้บันทึก ต้องการนำเสนอมุมมองใดและโครงสร้างอำนาจของสังคมช่วงสมัยนั้นเป็นอย่างไร (อมรา พงศาพิชญ์, 2545:65-66) Woodhull ได้อ้างถึงแนวคิดเรื่องความรู้และอำนาจ จากหนังสือ History of Sexuality ของ Foucault เช่นกันว่า อำนาจมีอยู่ทุกที่ในสังคม อยู่ในทุกปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง อำนาจอยู่ในทุกๆ จุดหรือในทุกความสัมพันธ์จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง (Woodhull, 1988 : 168 อ้างใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545:166)

งานศึกษาของ Lyotard ก็สอดคล้องกัน โดยเขาได้วิพากษ์สังคมทุนนิยมขณะนี้ว่าเป็นยุคของสังคมสื่อมวลชน สังคมของการเฝ้ามอง สังคมที่ควบคุมโดยระบบรัฐและคอมพิวเตอร์ รวมถึงสังคมบริโภคนิยมที่ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ในการสร้างความชอบธรรม (legitimation) ให้กับความรู้ และในทัศนะของเขาลักษณะความรู้ที่พึงประสงค์ก็คือความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น หลากหลายใช้การวิเคราะห์ระดับจุลภาคและเป็นเรื่องเล่าในขอบเขตแคบๆ (little narrative) (Lyotard, 1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544:18) Lyotard มีความเห็นในเรื่องความรู้ใน ยุคหลังสมัยใหม่ว่า มีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงทัศนะต่อความรู้ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังก้าวเข้ามา เขาได้วิพากษ์ความรู้ในแบบสมัยใหม่ว่าไม่อาจยึดถือได้แล้วด้วยเหตุผลที่ว่าด้วยความชอบธรรมของความรู้ 2 ประการคือ ประการแรกความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกมองว่าเป็นความรู้สูงสุดในยุคสมัยใหม่ไม่ใช่ความรู้แบบเดียวแต่ยังมีความรู้อื่นๆ ด้วย ประการที่สอง เกณฑ์ในการตัดสินว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นความรู้ เป็นเกณฑ์เดียวกับที่ผู้ปกครองใช้ตัดสินว่าอะไรยุติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย ดังนั้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงไม่ใช่ความจริงบริสุทธิ์แต่เจือปนด้วยการเมืองและจริยธรรม (Lyotard, 1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544 :2)

จากการทบทวนแนวคิดความรู้ ความจริงข้างต้นนี้ ทำให้เราได้เห็นชุดของความรู้และความจริงในสังคมเราว่ามีมากมายหลากหลายระดับและมิติ เราไม่อาจตีความความรู้ข้ามวัฒนธรรมและเวลาได้ มนุษย์ในสังคมอาจถูกทำให้เชื่อโดยชุดขององค์ความรู้ชุดใดชุดหนึ่งจากการถ่ายทอด การเรียนรู้ การแพร่กระจายตามช่องทางสื่อต่างๆ อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็ทำให้เรารับรู้ความรู้บางอย่างไปโดยไม่ตั้งคำถาม แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้วความรู้ที่ดำรงอยู่ในสังคมเรานี้ล้วนเกิดจากการสร้าง การตีความและการอธิบายจากผู้เชี่ยวชาญซึ่งได้สร้าง คัดสรรข้อเท็จจริงเพื่อต้องการให้เป็นความรู้หลักในสังคมและสร้างความชอบธรรมเฉพาะกลุ่ม ตรงจุดนี้เราได้รับรู้ถึงกระบวนการใช้ความรู้ อำนาจเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและครอบงำผู้คน โดยที่ผู้มีความรู้บางกลุ่มมักจะยึดติดความรู้พร้อมทั้งกีดกันความรู้ในมิติและระดับอื่นว่ามีใช้ความรู้ เป็นผลให้ความรู้ที่มนุษย์ในสังคมรับรู้กันเป็นเพียงส่วนเดียว

1.1) แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development Discourse)

ในแนวคิดวาทกรรมพัฒนานี้ได้มีนักคิด นักวิชาการที่สำคัญหลายท่านได้ตั้งคำถามกับการพัฒนากระแสหลักซึ่งมาในรูปของโครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งก่อนอื่นเราต้องย้อนกลับไปศึกษาและทำความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแนวคิดนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ได้ศึกษารากที่มาของวาทกรรมการพัฒนา โดยพบว่าเมื่อครั้งที่ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยอย่าง ตะวันตก (modernization theory) มีบทบาทอย่างสูงในแวดวงการศึกษาการพัฒนาของประเทศไทยที่สาม นั้น นักรัฐศาสตร์อเมริกันกระแสหลักทำหน้าที่เผยแพร่วาทกรรมชุดนี้อย่างแข็งขันในรูปของการพัฒนาการเมือง (political development) (Somjee,ed.,1979 อ้างในไชยรัตน์,2545:65) และการสร้างชาติ (nation building) ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้วมีความหมายแคบๆ ถึงการทำให้ระบบการเมืองประเทศโลกที่สามมีความทันสมัยอย่างตะวันตก แต่กลับมิได้ให้ความสนใจซึ่งที่เรียกว่าการเมืองแต่อย่างใด นักรัฐศาสตร์อเมริกันกระแสหลักในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950s และ 1960s เห็นว่าระบบเศรษฐกิจในประเทศโลกที่สามล้าหลังและไม่มีวันที่จะพัฒนาได้ หากไม่มีการพัฒนาทางการเมืองก่อน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร,2545:66)

นอกจากนี้ไชยรัตน์ ยังพบว่านักรัฐประศาสนศาสตร์ในยุคนั้นต่างมีความเชื่อมั่นว่าเมื่อประเทศโลกที่สามมีระบบการเมืองและระบบบริหารที่พัฒนาแล้ว จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาประชาธิปไตยในที่สุด บรรดานักปกครองเหล่านี้จึงได้ดำเนินนโยบายเผยแพร่ระบบคิดไปสู่ประเทศโลกที่สาม ต่อมาหลังสามคริสต์ทศวรรษผ่านไปปรากฏว่าประเทศต่างๆ ในโลกที่สามเริ่มมีการปกครองแบบประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าจะยังไม่มั่นคงและเป็นที่ยอมรับจนกลายเป็นจารีตหลักทางการเมืองก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักคิด

แนวเสรีนิยมว่า เมื่อระบบเศรษฐกิจพัฒนาเป็นทุนนิยมมากขึ้น ชนชั้นใหม่ๆ ก็เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางและเริ่มเรียกร้องการเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น แต่จุดหักเหกลับอยู่ตรงที่ว่าชนชั้นกลางเหล่านี้มิได้จริงจังกับความคิดหรือปรัชญาแบบประชาธิปไตยเท่าใดนัก เนื่องจากไม่มีฐานทางวัฒนธรรมรองรับ แต่ต้องการใช้บรรยากาศการเมืองแบบประชาธิปไตยเพื่อปกป้องและขยายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตัวเองเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้แทนที่จะเป็นชนชั้นกลางและประชาสังคม (civil society) ที่จะมีบทบาทเด่นในการพัฒนาอย่างระบอบประชาธิปไตยตะวันตก รัฐกลับเป็นตัวแสดงหลักในสังคมแทน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ,2545:67)

จะเห็นได้ว่าวาทกรรมการพัฒนาที่มีฐานรากจากแนวคิดการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก โดยการกระทำของฝ่ายรัฐที่เน้นการพัฒนาการเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งรัฐมองว่าการพัฒนาด้านต่างๆ เหล่านี้จะทำให้ประเทศมีความเจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทว่าในทางปฏิบัติ การพัฒนาดังกล่าวกลับมีรัฐเป็นตัวกระทำชี้ขาดทิศทางการพัฒนาแทนที่จะเป็นภาคประชาสังคม เราพบว่าปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในประเทศโลกที่สามมีรัฐเป็นตัวขับเคลื่อน ผลักดันให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ โดยที่มิได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมเท่าที่ควร ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Leftwich ที่กล่าวว่าความโดดเด่นที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐที่มุ่งมั่นในการพัฒนาอยู่ที่การเข้าไปมีบทบาทเด่นของรัฐตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของการพัฒนา ตั้งแต่ช่วงของการสร้างชาติ เป็นการเข้าไปมีบทบาทก่อนหน้าที่ ทุนภายในและทุนต่างชาติจะเข้ามามีบทบาท โดยรัฐจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชาติ ส่งผลให้รัฐมีอิสระจากแรงบีบของกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคมได้ระดับหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นรัฐยังเป็นผู้กำหนดชี้ขาดเป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาโดยตรงอีกด้วย (Leftwich,1994a อ้างในไชยรัตน์,2545:97) ผลพวงจากการกำหนดนโยบายการพัฒนา ดังกล่าวได้ปรากฏในงานศึกษาของ Hirsch ที่ว่าการเข้ามาของรัฐและทุนในรูปแบบการพัฒนาชนบท ทำให้อำนาจในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง จึงทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์การพัฒนาชนบทอย่างเป็นอิสระจากประเด็นการควบคุมและการใช้อำนาจได้ (Hirsch 1990:10 อ้างใน อาริยา เศวตมร ,2542:16)

อย่างไรก็ตามในแนวทางการพัฒนาดังกล่าวรัฐกลับมิได้มีอิสระเต็มตัวจากการบริหารแนวนโยบายของตน เนื่องด้วยวิถีการพัฒนาได้ถูกกำหนดโดยกลไกโลก จากงานศึกษาของ Galbraith พบว่าการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมในยุคปัจจุบันนี้มิได้เป็นในลักษณะหยุดนิ่ง เฉพาะการบริหารของประเทศใดประเทศหนึ่ง ทว่าได้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นระบบโลกจากธุรกิจในประเทศสู่ธุรกิจข้ามชาติ การพัฒนาในด้านอุตสาหกรรมดังกล่าวจึงมิได้มีความเป็น

เอกภาพและบริหารกิจการด้วยตัวเอง แต่ได้มีบริษัททุนข้ามชาติเข้ามาครอบงำ ชักใยและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจต่างๆ เป็นอย่างมาก (Galbraith,1977:257 อ้างใน Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz,2000:177)

*“สถาบันซึ่งเปลี่ยนแปลงชีวิตเรามากที่สุดโดยที่ทำให้เราเข้าใจแบบไม่ถูกต้องก็คือ
บรรษัทสมัยใหม่ นับวันยังมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของเรา ทั้งในด้านความมั่ง
คั่ง ความเป็นสากล ด้านการเมืองและการปกครอง”*

Galbraith,1977:257.

Millen and Holtz พบว่าความร่วมมืออันทันสมัยซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของบริษัทข้ามชาติได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและชุมชนไปทั่วทุกมุมโลก ชีวิตของมนุษย์ทุกคนทั้งในชนบทและเมืองใหญ่ต่างต้องบริโภคผลิตภัณฑ์ของบริษัทข้ามชาติเหล่านี้ บริษัทข้ามชาติได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของคนงานในโรงงานเหมืองแร่และยังส่งผลกระทบทางอ้อมต่อคุณภาพชีวิตของเราทั้งหมด ผ่านการกระทำต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกิจการของบริษัทและการแสดงอิทธิพลทางการเมือง (Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz,2000:177)

เมื่อกล่าวถึงนโยบายการพัฒนาหนึ่งตามการชี้ขาดของภาครัฐก็คือการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะมีบริษัทข้ามชาติเป็นผู้ถือหุ้นหลัก สามารถชี้แนวทางการดำเนินกิจการต่างๆ ได้อย่างชอบ ในงานศึกษาของ Victoria Tauli-Coupuz (1998) ได้วิพากษ์การพัฒนาในรูปของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่าเป็นความพยายามของผู้มีอำนาจ ในการควบคุมจัดการทรัพยากรแร่โดยอ้างผลประโยชน์ของประเทศชาตินานัปการ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศหรือลดการนำเข้า ทว่าการพัฒนาดังกล่าวนี้อาจสร้างความจริงบางประการเพื่อครอบงำให้สังคมรับรู้เพียงส่วนเดียว ยังมีความจริงในมิติอื่นๆ ที่ควรถูกนำเสนอ ซึ่ง Tauli-Coupuz พบว่าอุตสาหกรรมเหมืองแร่นั้นถึงแม้จะช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นและระดับชาติของประเทศโลกที่สามก็ตาม แต่ทว่าก็เป็นไปในรูปของการส่งวัตถุดิบป้อนประเทศอุตสาหกรรมมากกว่า นอกจากนี้อุตสาหกรรมเหมืองแร่กลับเป็นตัวทำลายสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า พื้นที่ทางการเกษตร ก่อมลภาวะจากกระบวนการใช้สารเคมีสกัดแร่ คนงานและชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาทางสุขภาพ เหมืองแร่ได้ทำลายวัฒนธรรมชุมชน ค่านิยม ประเพณี ตลอดจนส่งผลให้เกิดความล่มสลายในสถาบันครอบครัวและนำมาซึ่งปัญหาสังคมต่างๆ อีกจำนวนมาก (Victoria Tauli-Coupuz,1998) Veena Das (1998) ก็เห็นในทิศทางเดียวกันว่าผลจากกิจกรรมที่รัฐสร้างขึ้นได้ทำให้ชีวิตปัจเจกเกิดความไม่แน่นอน เกิดความทุกข์ทรมานและถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ไปโดยสิ้นเชิง

ในงานศึกษาหลายชิ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ซึ่งมีผลต่อชุมชนใกล้เคียงอย่างรุนแรง กล่าวคือได้ก่อให้เกิดความล่มสลายในชุมชน เกิดการสูญเสียระบบคุณค่าแห่งการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ดังเช่นงานของ Kai Erickson (1976) ได้ศึกษาชุมชนในเหมืองแร่แถบเทือกเขาแอปปาเลเชียน (Appalachians) ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนบัฟฟาโล ครีก (Buffalo Creek) เขาชี้ว่า "ชุมชนแห่งนั้นถูกทำให้แตกสลายมิได้เพียงเพราะความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่เพราะการรับทราบถึงอุบัติเหตุที่เรื้อรังอันเกิดมาก่อนที่จะมีการระเบิดเขื่อนและน้ำท่วม ความรู้สึกทุกขระทมนี้สืบเนื่องมาจากการที่ผู้คนในชุมชนตระหนักรู้เป็นอย่างดีถึงภาวะพังพัง กล่าวคือในด้านหนึ่งชีวิตครอบครัวต้องพึ่งพาอาศัยบริษัทเหมืองแร่ดำเนินอย่างเต็มตัว แต่ขณะเดียวกันพวกเขาก็รู้ดีว่าทางบริษัทมิได้มองเห็นพวกเขาเป็นมนุษย์เต็มเปี่ยมเช่นคนอื่น ๆ เท่าใดนัก สภาพการณ์เช่นนี้พวกเขาจึงเสมือนมีตราบาป (stigma) ที่ต้องรับเคราะห์กรรม กล่าวคือมีความรู้สึกคับใจอยู่เงียบๆ และรู้สึกเวทนาตนเองอยู่ลึกๆ ที่ปล่อยให้การพังพังต่อเจ้าของและบริษัทที่ไม่คำนึงถึงสักเท่าใดนัก Erickson ชี้ว่าประชาชนผู้ไร้อำนาจมักจะให้เหตุผลต่อตัวเองและแสดงออกอย่างเฉยเมย หรือไม่ใส่ใจเรื่องอันตรายนัก ทั้งนี้เพราะว่าถ้าหากพวกเขาแสดงออกหรือกระทำการอย่างอื่นมากกว่านี้ กลับจะยิ่งเป็นการทำให้ตนเองรู้สึกเจ็บปวดเพราะจะทำให้ต้องเผชิญความจริงที่ว่าตนเองโง่เง่า ไม่มีความรู้ เรื่องอันตรายที่มากกระทบ และก็เป็นคนขายขอบที่ไม่มีคุณค่าที่น่าภาคภูมิใจอะไร ภายใต้ประสบการณ์และสภาพความนึกคิดเช่นนี้ชาวบ้านจึงมีท่าทีแบบถอนตัว หรืออีกนัยหนึ่งวางตัวแบบไม่เข้าไปข้องเกี่ยว มีหน้าซำยังให้ ความชอบธรรมต่อการเฉยเมยของตนด้วยการอ้างอิงหลักธรรมของจักรวาล" (Erikson, K ,1976 อ้างใน สุริชัย หวันแก้ว,2546)

ตรงจุดนี้เราจึงได้พบภาพความจริงอีกด้านจากผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่า มิได้ใส่ใจและมองเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ของแรงงานในเหมืองแร่เลย และคนงานเหล่านี้ก็ต้องพบกับความเสี่ยงอยู่ตลอดภายใต้ภาวะพังพังเหมืองแร่และไม่อาจต่อรองกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับพวกเขาได้ Erikson กล่าวในตอนท้ายว่าการมีชีวิตอยู่ในเหมืองแร่นั้นเป็นเสมือนการสะสมความตายไปพร้อมกัน (Kai T. Erikson,1976:21-23) ในทำนองเดียวกันกับงานศึกษาของ Millen and Holtz ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าการทำเหมืองแร่ได้ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเสมือนภัยร้ายที่เข้ามาสู่ชีวิตมนุษย์ ทำให้พื้นที่ป่าลดลง ทำลายแม่น้ำ พื้นที่ทางการเกษตรเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศอย่างมหาศาล ทั้งนี้เจ้าของเหมืองแร่ได้จับจองเป็นเจ้าของที่ดินในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกิจการการสกัดแร่ของตน ซึ่งเป็นผลให้ชาวบ้านต้องอพยพย้ายออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยเฉพาะในประเทศยากจน และสำหรับคนงานแล้วการทำเหมืองแร่เป็นงานที่อันตรายมากที่สุด

ตั้งที่องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization) ได้กล่าวไว้ว่า คนงานในเมืองแร่นั้นต้องประสบกับภาวะความเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น เสี่ยงดัง ความร้อน ความเย็น ความจับไวนของเครื่องจักร อันตรายจากสารเคมี แก๊สและฝุ่น ช้ำร้ายก็คือทุกความเสี่ยงเหล่านี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนงานเป็นจำนวนมาก ด้วยภาวะความเจ็บป่วยต่างๆ ดังเช่นมะเร็ง วัณโรค สมออักเสบ ระบบภูมิคุ้มกันในร่างกายอ่อนแอ เป็นต้น ปัญหาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจากผลกระทบของเมืองแร่ได้กลายมาเป็นปัญหาที่ร้ายแรงมากในทุกวันนี้ Millen and Holtz กล่าวอีกว่า ในทางทฤษฎีนั้นบริษัทที่เข้ามาลงทุนทำเหมืองควรที่จะนำผลกำไรมาช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นเหล่านี้บ้าง แต่ทว่าในความเป็นจริงมันหาได้ยากยิ่ง สอดคล้องกับรายงานการประชุมนานาชาติว่าด้วยเหมืองแร่ในประเทศ Ghana ปี 1997 ได้นำเสนอว่าผลกำไรจากเหมืองแร่นั้นคงอยู่กับบริษัทข้ามชาติ ขณะที่ผลกระทบทางลบไม่ว่าจะเป็นมลภาวะทางน้ำ ดิน การทำลายวิถีชีวิตชุมชนรายรอบนั้นกลับอยู่กับประเทศเหล่านี้โดยตลอด (Millen and Holtz, 2000:200-202)

งานศึกษาของนักวิชาการในสังคมไทยนั้น ก็ได้วิพากษ์นโยบายการพัฒนาจากรัฐในทำนองเดียวกันคือ ขวัญชีวัน บัวแดง พบว่าผลของการดำเนินการโดยรัฐและกลุ่มทุนนิยมได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ก่อให้เกิดการทำลายระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองที่เน้นภูมิปัญญาชาวบ้านมาแก้ปัญหาในการผลิต ทั้งยังก่อให้เกิดการทำลายสถาบันและความเชื่อดั้งเดิมที่เน้นการอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้คนในสังคม กับผู้คนและสิ่งแวดล้อม (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2541:29) เหล่านี้นำมาซึ่งความสูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและคุณค่าในปัจเจกอีกด้วย (คณะกรรมการโลกว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา, 2540:29) และสอดคล้องกับกานดา ผรณเกียรติ มองว่าวาทกรรมการพัฒนาได้สร้างชุดคำอธิบายเพื่อเอื้อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ได้ทำลายระบบความคิด ความเชื่อและจิตสำนึกของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และกระบวนการพัฒนาที่เน้นทุนนิยมเชิงพาณิชย์นั้นยังมุ่งแสวงหาประโยชน์จากโลกาภิวัตน์โดยที่มิได้สนใจประชาชนในสังคมเท่าที่ควร (กานดา ผรณเกียรติและคนอื่นๆ, 2541)

ยศ สันตสมบัติ พบว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นพัฒนาขึ้นท่ามกลางปัญหาต่างๆ ดังเช่นความเสี่ยงของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และการเติบโตทางธุรกิจที่ปราศจากการตรวจสอบ ได้ส่งผลให้เกิดการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ อันมีอยู่จำกัด ซึ่งนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงในหลายพื้นที่ (ยศ สันตสมบัติ, 2539:33) สังคมไทยขณะนี้จึงเสมือนตกอยู่ในภาวะวิกฤตซึ่งไม่เพียงแต่เป็นวิกฤตทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นวิกฤตทางจิตวิญญาณอีกด้วย ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ข้อสังเกตอีกว่าการพัฒนาที่ผ่านมาซึ่งเน้นความทันสมัยและเข้าสู่ทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบนั้น ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองและ

ศักยภาพในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเองลดน้อยลง อีกทั้งการพัฒนาที่ไม่สมดุลที่เน้นการพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม ยังส่งผลให้ชนบทยากจนและอยู่ในสภาวะเสียเปรียบอย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องประสบกับภาวะความเจ็บป่วยในรูปแบบต่างๆ เพิ่มมากขึ้น (ยศ, 2542:75-114) สุริชัย หวันแก้ว ได้กล่าวถึงจริยธรรมกับการพัฒนาว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจในสังคมไทยโดยอิงอาศัยตลาดโลกนั้นขาดการยึดเหนี่ยวกับรากแก้วแห่งวัฒนธรรมของสังคม จึงเป็นสังคมที่มีค่านิยมเน้นการแข่งขันสู่ความสำเร็จสูง ต้องการเอาชนะไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม (สุริชัย หวันแก้ว, 2545:2-3)

จากงานศึกษาข้างต้นเราพบว่าได้มีความพยายามทำความเข้าใจและวิพากษ์วาทกรรมการพัฒนาในสังคมเป็นอย่างมาก มีการพูดถึงผลได้-ผลเสียของการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมจากมุมมองที่หลากหลาย ทำให้เราได้เข้าใจภาพของวาทกรรมการพัฒนาที่ดำเนินการโดยรัฐและทุนข้ามชาติ การวิพากษ์ดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการรื้อสร้างความคิดเรื่องการพัฒนากับมุมมองใหม่ๆ ไม่ผูกติดกับกรอบเดิมจากอำนาจผูกขาดของรัฐเพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตามการหยิบยกประเด็นขึ้นมาว่าพัฒนามีผลดีหรือเลวเพียงชั่วใดชั่วหนึ่งนั้นคงไม่อาจหลุดพ้นจากกรอบคิดเดิมได้ เพราะฝ่ายที่เชื่อในอุดมการณ์การนำประเทศไปสู่ความทันสมัยย่อมเห็นว่าตนได้นำสังคมส่วนใหญ่มาสู่ความเจริญ มีสิ่งอำนวยความสะดวกนานัปการถึงแม้จะต้องเสียชุมชน-สังคมบางส่วนไปก็ตาม แต่ฝ่ายที่มีอุดมการณ์เพื่อประชาสังคมย่อมมองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาได้เปลี่ยนแปลงและทำลายชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนจนไม่หลงเหลืออัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่แล้ว

ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรก้าวไปให้พ้นจากกรอบคิดเพียงชั่วคราวข้ามแล้วมองหาทางเลือกใหม่ที่หลากหลาย เนื่องด้วยการมองเพียงว่าการพัฒนามีสองฝ่ายคือผู้ได้รับประโยชน์-ผู้เสียประโยชน์ มีผู้ดี-ผู้ร้าย เหล่านี้ทำให้เราไม่อาจหลุดไปจากความคิดชั่วคราวข้ามที่รังแต่จะทำให้ติดกับดักทางความคิดอยู่เช่นเดิม ผู้ศึกษาเห็นว่าการเปิดใจยอมรับเคารพในความคิดและร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะของแต่ละฝ่ายโดยทุกฝ่ายต้องหันมาเจริญสติปัญญาร่วมกัน เคารพในองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของกันและกัน ตลอดจนทำความเข้าใจองค์ความรู้ซึ่งมาจากกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่ยังมิได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ ตรงจุดนี้น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการเปิดพื้นที่ให้ความรู้ความจริงจากชายขอบได้ถูกนำเสนอและนำมาซึ่งดุลยภาพในสังคมมากยิ่งขึ้น

1.2) แนวคิดวาทกรรมชายขอบ (Marginalization Discourse)

ความรู้ในสังคมซึ่งถูกให้คุณค่าว่าเป็นความรู้กระแสหลักนั้น มิได้ถูกครอบครองโดยผู้เชี่ยวชาญอย่างเบ็ดเสร็จ ในทางตรงกันข้ามความรู้นี้สามารถถูกท้าทายจากพื้นที่ชายขอบได้

เช่นกัน โดยใช้วาทกรรมจากชุมชนชายขอบขึ้นมาอธิบายและต่อต้านขัดแย้งกับวาทกรรมความรู้กระแสหลัก ในงานศึกษาของนักคิดหลายท่าน เราได้พบการนำวาทกรรมจากกลุ่มคนชายขอบมาตอบโต้กับวาทกรรมหลักในสังคม Scott ได้เสนอแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับอำนาจและความรู้ของกลุ่มคนในวัฒนธรรมย่อย โดยเขาเห็นว่าผู้ไร้อำนาจไม่ได้ถูกควบคุมอย่างสิ้นเชิง แต่ยังคงมีอิสระในการสร้างชีวิตและวัฒนธรรมและมีวาทกรรมที่ “ปลอดภัย” แม้ว่าจะจำกัดแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาการต่อต้านเชิงสัญลักษณ์ซึ่งถูกสร้างขึ้นในบริบทสังคมเดียวกัน จึงอาจพบวัฒนธรรมย่อยของชุมชนที่เป็นรองที่ถูกสร้างขึ้นในท้องถิ่นหรือหลังจากในสถานการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมแม้ว่าอยู่ภายใต้เงาแต่เห็นได้ชัดในวาทกรรมแบบไม่เป็นทางการ (Scott, 1976 อ้างใน อาริยา เศรษฐมรรค์, 2542) สอดคล้องกับงานศึกษาของ Majid Rahnema (1988) ได้เสนอว่าความรู้ในสังคมมีหลายระดับ ผู้คนทั่วไปรับรู้ถึงอำนาจมาจากเบื้องบน ขึ้นกับการมีตำแหน่งที่จะครอบงำผลประโยชน์ ผลิตความรู้และสร้างวาทกรรม ดังเช่นอำนาจทางการเมืองของผู้ว่า อำนาจของสื่อมวลชน ทว่าความรู้และอำนาจก็เกิดขึ้นได้ในพื้นที่เล็กๆ (Micro-Space) แต่บ่อยครั้งจะถูกรับรู้แบบมีอคติ ความรู้เหล่านี้ถูกครอบงำโดยระบบโครงสร้างอำนาจ ฉะนั้นต้องมีการรื้อสร้างและผลิตความรู้ใหม่โดยพลังอำนาจจากรากหญ้าที่ใช้ภาษาของตนเอง Rahnema ได้วิพากษ์ความรู้ด้านการพัฒนาอีกกว่าเป็นการมองจากเบื้องบนลงมา (Top-Down) มุ่งมองที่ความด้อยพัฒนาของประชาชนในระดับรากหญ้าเสมอ ทำให้ความจริงที่เกิดขึ้นในสังคมมักถูกลดทอนเป็นเพียงการรับรู้แบบตัวเลขสถิติ

ในส่วนของนักวิชาการไทยหลายท่านก็มีแนวคิดเช่นเดียวกัน พวกเขาเห็นว่าเราควรหันมาให้ความสำคัญกับมุมมองด้านความรู้และอำนาจของชาวบ้านอย่างจริงจังซึ่งเคยถูกละเลยตลอดมา เพราะวงวิชาการจะมุ่งเน้นอยู่แต่ความรู้ที่เป็นทางการแบบวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว โดยที่กักเอาไว้ว่ามีความเป็นกลางมากกว่าความรู้แบบอื่นๆ ทั้งๆ ที่ความรู้แบบอื่นนั้นซ่อนนัยและคุณค่าไว้เสมอ ความรู้แบบวิชาการจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมและมีอคติกับผู้ที่ไม่มีวิธีคิดแบบอื่นๆ ว่าไร้สาระ (พระไพศาล วิสาโล ชาญ พงษ์ไพจิตรและอานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544:138) และจากงานศึกษาของโกมาตร ได้กล่าวถึงความรู้ในสังคมว่ามีความรู้ที่สามารถท้าทายโครงสร้างหลักได้เช่นกัน เขาเสนอว่าความรู้ใดๆ ที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจมักเกิดขึ้นที่ “ชายขอบ” บริเวณที่โครงสร้างอำนาจมีความอ่อนแอที่สุดเสมอ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546:138)

ตรงจุดนี้เองเราจึงควรหันมาทบทวนวาทกรรมความรู้ในสังคมซึ่งมีหลากหลายมิติและระดับ พิจารณากระบวนการสร้างความรู้ต่างๆ เพื่อความเข้าใจในปรากฏการณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่ลึกซึ้งมากขึ้น และจากข้อค้นพบของนักคิดข้างต้น เราได้ข้อพึงสังวรว่าการยึดติดเพียง

ความรู้กระแสหลัก ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์โดยการใช้อำนาจ มีการเลือกสรรบางส่วนของข้อเท็จจริงและปกปิดข้อด้อยเพื่อนำมาซึ่งความชอบธรรมของกลุ่มตน ทำให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายต่างๆ แต่ทว่ากลับกลายเป็นผลลบ สร้างปัญหาและวิกฤตต่างๆ ตามมาอีกมาก เราพบว่าธรรมชาติของสังคมนั้นมิได้มีฝ่ายใดเป็นผู้ครอบครองและสร้างความรู้อย่างเบ็ดเสร็จตายตัว ความรู้และอำนาจสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เล็กๆ ด้วยภาษาและวัฒนธรรมของคนกลุ่มเล็กๆ ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหาความรู้อันหลากหลายในสังคม เพื่อนำสู่การอธิบายปัญหาและเป็นการสร้างทางเลือกในการแก้ปัญหาในสังคมได้มากยิ่งขึ้น เราจะเห็นได้ว่าอำนาจแห่งความรู้สามารถครอบงำ ชี้นำข้อเท็จจริงในสังคมได้ว่าสิ่งใดเป็นความรู้ สิ่งใดไม่ใช่ ฉะนั้นแล้วการคิดทบทวนวิพากษ์ความรู้กระแสหลัก หยิบยกความรู้ในมิติและระดับที่หลากหลายในสังคมโดยเฉพาะความรู้ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ประสบปัญหามาร่วมอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน น่าจะทำให้เข้าใจปัญหาของกลุ่มคนเหล่านี้มากกว่าการพิจารณาเพียงความรู้กระแสหลักจากผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียว

Brown (1992) ได้ศึกษากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมือง Woburn รัฐ Massachusetts เขาได้พบกับการท้าทายอำนาจแห่งความรู้โดยชุมชนรากหญ้าที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามกระแสหลัก กล่าวคือกลางทศวรรษ 1970 ผู้คนที่อาศัยอยู่ Woburn ซึ่งเป็นชนชั้นล่างถึงชนชั้นกลางมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสุขภาพของเด็กที่ป่วยเป็น leukemia ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็น 4 เท่า จากปกติ ก่อนหน้านั้นผู้ที่อาศัยอยู่แถบนั้นได้ร้องเรียนเกี่ยวกับกลิ่นและรสชาติของน้ำดื่ม ผู้ที่ร้องเรียนคนแรกคือ Ann Anderson ซึ่งลูกของเธอคือ Jimmy ได้รับการวินิจฉัยภายหลังว่าเป็น lymphocytic leukemia อย่างเฉียบพลันใน ค.ศ. 1972 Anderson ได้รวบรวมข้อมูลระหว่าง ค.ศ. 1973-1974 เกี่ยวกับผู้ป่วยที่มีอาการคล้ายๆ กัน และเธอได้ตั้งข้อสมมุติฐานว่าอุบัติการณ์ของโรคน่าจะมาจากน้ำดื่ม ใน ค.ศ. 1975 เธอเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาทดสอบคุณภาพน้ำ แต่ได้รับคำตอบว่าไม่สามารถกระทำได้จากข้อเรียกร้องของคนๆ เดียว ระหว่างนี้เธอได้เริ่มศึกษาและค้นหาประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกันจากชุมชนอื่นๆ และเริ่มตั้งสมมุติฐานว่าปัญหา leukemia อาจจะมาจากการพิษ ค.ศ. 1979 พบสารก่อให้เกิดมะเร็งในสัตว์จำนวนมากที่บ่อน้ำเทศบาลต่อมารัฐสั่งให้ปิดบ่อน้ำนี้ เดือนมิถุนายน 1979 หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายงานผลการศึกษพบว่า มีตะกั่ว สารหนูและโครเมียมบริเวณก่อสร้าง Industri-Plex แต่รายงานไม่ได้เปิดเผยให้ใครรู้ เมื่อ Anderson และเพื่อนบ้านทราบ พวกเขาจึงได้ออกสำรวจและเรียกร้องให้ชาวบ้านเปิดเผยจำนวนเด็กที่ป่วยเป็น leukemia พร้อมทั้งทำแผนที่แสดงเด็กป่วย

Anderson และเพื่อนบ้านได้รวมตัวกันและตั้งกลุ่มชื่อว่า For a Cleaner Environment (FACE) เพื่อไปเจรจากับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและรัฐบาลกลาง พร้อมทั้งทำงานกับสื่อมวลชน สร้าง

เครือข่ายกับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากสารพิษ ซึ่งกลุ่มนี้ต่อมาได้ช่วยรวบรวมข้อมูลและทำรายงานกับนักวิชาการจาก Havard School of Public Health ค.ศ.1980 สำนักงานควบคุมโรคติดต่อและสถาบันการทำงานเพื่อความปลอดภัยและสุขภาพแห่งชาติ (National Institute for Occupation Safety and Health) ได้ส่ง Dr. John Culter มาร่วมศึกษาและต่อมาชาวชุมชนนี้ได้แพร่หลายผ่านหนังสือพิมพ์ระดับชาติและเครือข่ายทีวี และผลการศึกษาของสำนักควบคุมโรคติดต่อได้เผยแพร่ พบว่ามีเด็ก 12 คน ใน East Woburn ป่วยเป็น leukemia จากการศึกษาด้วยวิธีการควบคุมตัวอย่างแต่หน่วยงานที่ศึกษาอ้างว่าการศึกษานี้ล้มเหลว เนื่องจากไม่สามารถหาคุณสมบัติที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มที่ป่วยกับกลุ่มควบคุมได้ คุณสมบัติดังกล่าวได้แก่ ประวัติการแพทย์ อาชีพผู้ปกครอง การสัมผัสสิ่งแวดล้อมเป็นต้น และการศึกษาครั้งนี้ยังเน้นอีกว่าสารที่ปนเปื้อนในบ่อน้ำเป็นสารก่อให้เกิดมะเร็งในสัตว์ไม่ใช่คน (Brown,1992:269-272 อ้างใน มาลี สิทธิเกรียงไกร,2546:15-16)

บทเรียนในครั้งนี้ Brown ได้ให้ข้อคิดว่าเราต้องตรวจสอบกับความเสี่ยงในการรับข่าวสารจากบรรดาผู้เชี่ยวชาญและฝ่ายที่ได้รับประโยชน์ ฝ่ายที่สามารถกำหนดว่าอะไรคือความรู้ย่อมมีอำนาจ อีกทั้งสามารถบิดเบือน ปกปิดความจริงในสังคมได้อย่างชอบธรรม สามารถตัดสินใจครอบงำความคิดคนในสังคมได้อย่างสิ้นเชิง และสามารถเบียดขับให้ผู้ด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เลย แต่ทว่าความรู้ของชุมชนผู้ประสบปัญหาก็เป็นอีกพลังความรู้หนึ่งที่สามารถ ทำลายและเปิดโปงความจริงกระแสหลักได้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าไม่มีใครที่จะครอบครองความรู้ ความจริงได้อย่างเบ็ดเสร็จและตายตัว (Brown,1992 อ้างใน Frank Fischer,2000:151-155) และในงานศึกษาของ Victoria Tauli-Corpuz (1998) ทำให้เราเห็นการต่อสู้ของภาคประชาสังคมและบุคคลในระดับรากหญ้าได้อีกตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งเขากล่าวว่าภาคประชาสังคมได้ใช้ความสามัคคีกลมเกลียว สิทธิความเป็นมนุษย์ สิทธิสตรีตลอดจนสิทธิความเป็นคนในชาติเพื่อต่อสู้กับอำนาจจากบริษัทข้ามชาติที่มามีอิทธิพลเหนือที่ดินและทรัพยากรของพวกเขา ชุมชนได้สร้างเครือข่ายกลุ่มผู้หญิงและเครือข่ายชุมชนขึ้น เพื่อต่อต้านการเกิดขึ้นของเหมืองแร่และเน้นว่าการพัฒนาต้องเกิดจากชุมชน ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเอง จากงานศึกษาข้างต้นเป็นการเปิดมิติในการมองความรู้ใหม่ในสังคม โดยการท้าทายจากชุมชนชายขอบ เป็นการรวมพลังของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่รัฐและผู้เชี่ยวชาญกำหนด ตรงจุดนี้ได้นำมาสู่การเปิดพื้นที่ในการทำความเข้าใจสังคมอย่างรอบด้านมากขึ้น

เมื่อเราหันมาศึกษาถึงกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาต่างๆ ซึ่งต้องประสบปัญหาหลายด้านไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณและสังคมนั้น พวกเขาจึงต้องปรับตัวและรับมือต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ในแนวคิดของ Lyotard ได้เสนอว่า “เป็น

ธรรมชาติของผู้เคราะห์ร้ายที่ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าผู้ใดกระทำผิด โจทก์ก็คือบุคคลที่ได้รับความเสียหายและต้องการจัดการกับความหมายของความเสียหายเพื่อพิสูจน์มัน ผู้ที่กลายมาเป็นผู้เคราะห์ร้ายคือผู้ที่สูญเสียความหมายนี้ไปในการต่อสู้ ผู้เคราะห์ร้ายต้องหันมาสร้างความหมายขึ้นมา" (Lyotard, 1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544:18) ดังที่เราพบในงานศึกษาของ Moore ใน *Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highland : Political Ecology, Ethnography and Peasant Struggles*, 1993 เป็นงานศึกษาที่แสดงถึงการปรับตัวของชุมชนต่อสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการต่อรองกับอำนาจภายนอกและแนวคิดในการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่หมายถึงการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ให้มีศักยภาพอย่างต่อเนื่องในการปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

Moore มองคนในฐานะที่เป็นผู้กระทำ อุดมการณ์หรือวัฒนธรรมไม่ได้กำหนดคนโดยตรง แต่ขึ้นอยู่กับความคิดของคน โดยเขาได้นำเสนอเรื่องราวของชาวบ้านในซิมบับเว ที่อ้างสิทธิตามประเพณีในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนที่รัฐออกกฎหมายซ้อนทับสิทธิในพื้นที่เดียวกันโดยชาวบ้านอ้างอุดมการณ์ที่ดีความจากความทรงจำที่มีอยู่ในวัฒนธรรม และเป็นการเลือกความทรงจำที่นำมาตีความ ทำให้เห็นถึงอำนาจในการอธิบายในระบบสัญลักษณ์ที่มีพลังมาก การอ้างผลประโยชน์ทางวัตถุ ซึ่งเป็นเพียงผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาว อันเป็นการตีความจากความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่เป็นการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต (Moore, 1993:382-383 อ้างใน อาริยา เสวตามร์, 2542:23)

งานศึกษาของอานันท์ ได้พบการปรับตัวของชุมชนโดยนำวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาตั้งรับปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เนื่องด้วยในสภาพที่ชุมชนกำลังเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในรูปของการพัฒนาที่ทำให้อำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง ประเทศไทยได้มีการก่อตัวของกระแสความคิดที่เป็นการทวนกระแสการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นวิธีคิดที่เน้นการมองความต่อเนื่องและเคลื่อนไหวเป็นการมองวัฒนธรรมในแง่กระบวนการคิด เพราะมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และปรับตัวภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2539:40) และในส่วนของพลังความรู้ระดับชุมชนนั้น อานันท์ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนว่าจะเน้นที่ระบบจิตใจมากกว่าความเป็นวัตถุ มีการส่งเสริมให้นำเอาความรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้แก้ปัญหา ผ่านรูปแบบของการระดมทุนเพื่อตั้งเป็นกองทุนช่วยเหลือกันเองในด้านต่างๆ ทั้งการผลิตและการรักษาสุขภาพ และความรู้เรื่องวัฒนธรรมชุมชนนี้มีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลายๆ ด้าน ช่วยเสริมทางเลือกอันหลากหลายให้แก่สังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2541:6-11)

อมรา พงศาพิชญ์ ก็เห็นสอดคล้องกันว่า ความเป็นวัฒนธรรมชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด อบรมจากพ่อแม่พี่น้องตลอดจนชุมชนได้หล่อหลอมให้มีอัตลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรมนั้นๆ และต้นทุนที่สะสมนี้จะถูกขยายให้成为ต้นทุนของชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนและสังคมของมนุษย์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543:7-8)

อารียา เสวตามร์ ได้กล่าวถึงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนว่าเน้นความเป็นกลุ่มหรือความเป็นชุมชนโดยถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาที่ด้านการพัฒนากระแสหลักที่เน้นปัจเจกนิยม บริโภคนิยมเป็นหลัก (อารียา เสวตามร์, 2542:19) จากงานศึกษาของอารียา พบว่า ความเป็นชุมชนปรากฏเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อต้องเผชิญกับชุมชนอื่นแต่ภายในชุมชนมีความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่ตายตัว แต่มีความเคลื่อนไหวและมีได้มีความหมายในตัวเอง แต่เกิดขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งในความสัมพันธ์กับคนอื่น การให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงเป็นสื่อที่ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน ความเป็นชุมชนมิได้มีเพียงหน่วยเดียวแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่สานขึ้นจากความสัมพันธ์ชนิดต่างๆ มีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่ เช่นการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน ความเป็นเครือข่ายการไปวัดเดียวกัน ฯลฯ การสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนในการเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ทั้งยังเป็นเวทีที่ช่วยให้ผู้คนยกระดับความสามารถและรับรู้ความเข้มแข็งของชุมชนหรือพลังที่เกิดขึ้น จากการรวมตัวกันผ่านการสานความสัมพันธ์เข้าด้วยกัน และเธอยังพบอีกว่าการตีความความเป็นชุมชนของชาวบ้านผ่านกระบวนการผ่าป่าช้าวบนคุณค่าความยุติธรรมและการช่วยเหลือกัน จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น (Local Process) ซึ่งชาวบ้านให้คุณค่าเพื่อเป็นการท้าทายกับภายนอกในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งเป็นการปรับตัวของชาวบ้านในการเผชิญกับผลกระทบของการพัฒนา การเข้าร่วมมือในกระบวนการผ่าป่าช้าวบนคุณค่าการช่วยเหลือกัน จึงไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวเองแต่เป็นการสร้างใหม่ความเป็นชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชาวบ้านในการท้าทายกับกระแสการพัฒนาของรัฐจากภายนอก (อารียา เสวตามร์, 2542:186-196) งานวิจัยของอารียามีความเด่นในส่วนของการทำความเข้าใจการปรับตัวของชุมชนจากการเผชิญผลกระทบจากการพัฒนา โดยชุมชนได้ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของชุมชนผ่านการสร้างใหม่ของประเพณีเดิม ซึ่งนำมาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนอีกครั้ง

งานศึกษาครั้งนี้จึงชี้ชวนให้หันมาเปิดโลกทัศน์ มองหาความรู้ในมิติและระดับอื่นๆ ของสังคม ผู้ศึกษาเห็นว่าการศึกษาวิเคราะห์เอาความรู้ในระดับชุมชน วัฒนธรรมชุมชนและการศึกษาผ่านชุดความรู้ความจริงจากการอธิบายของคนชายขอบนั้น น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งและทำให้

เข้าใจปรากฏการณ์สังคม อีกทั้งยังได้เห็นถึงความหลากหลายและซับซ้อนแห่งความรู้ในสังคมได้ดียิ่งขึ้น เหล่านี้จะนำไปสู่การทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องสุขภาพในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างว่าพวกเขามีกระบวนการสร้างวาทกรรมเพื่อตอบโต้กับอำนาจแห่งความรู้กระแสหลักอย่างไร และมีการปรับตัวรับมือต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร

1.3 แนวคิดวาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่ (Discourse on Biomedicine)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าม้งงานศึกษาที่วิพากษ์วาทกรรมความรู้เรื่องสุขภาพของระบบการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งเป็นการเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจภาวะสุขภาพ การรักษาพยาบาลโดยนำมิติทางจิตวิญญาณ สังคมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาใช้ในการมองปัญหา ดังงานศึกษาของ Das (1998) ศึกษาผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากการรั่วไหลของสาร Methyl Isocyanate (MIC) จากโรงงานยูเนี่ยนคาร์ไบด์ ณ เมืองโบพาล (Bhopal) ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ 2-3 ธันวาคม ค.ศ.1984 อุบัติภัยครั้งนี้ได้กลืนกินชีวิตผู้คนไปทันที 2,500 คนและยังมีผู้ประสพภัยหรือเหยื่ออีกจำนวนมากที่รอคอยกระบวนการวินิจฉัยจากศาลและการแพทย์ให้นับพวกเขาเป็นผู้ป่วย บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ผลิตสารเคมีร้ายแรง ทั้งรัฐบาลและบริษัทต่างรู้ดีว่าสินค้าที่ผลิตคืออะไร มีอันตรายอะไร แต่ไม่มีใครบอกให้ประชาชนได้รับรู้ ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบๆ โรงงานไม่เคยได้รับการแจ้งเตือนหรือรับรู้เกี่ยวกับสินค้าที่ผลิตอยู่ใกล้ตัวพวกเขาว่ามีอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินอย่างไร พวกเขาจึงไม่ได้ระวังหรือวางมาตรการป้องกันแต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อเกิดการรั่วไหลของแก๊ส จึงทำให้ผลกระทบกระจายไปในวงกว้าง มีประชาชนกว่า 300,000 คนที่ได้รับผลกระทบจากโศกนาฏกรรมครั้งนี้

ระยะแรกบริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ กล่าวถึงสารเคมีที่รั่วไหลออกมาว่าไม่มีอันตรายร้ายแรง มีสภาพเหมือนแก๊สน้ำตา มีผลให้เกิดการระคายเคืองเล็กน้อยเท่านั้น Dr.Peter Halberg แพทย์บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ กล่าวว่า MIC ทำให้กลุ่มเมฆเกาะกันอย่างแน่นหนาเท่านั้น ไม่มีผลต่อชีวิตแต่อย่างไรและให้เหตุผลการเสียชีวิตของผู้ประสพภัยว่า เด็กเสียชีวิตเนื่องจากปอดผิดปกติ ผู้สูงอายุเสียชีวิตเพราะข้อจำกัดของปอด ส่วนกลุ่มที่วังหนีแก๊สรั่วและเสียชีวิต เป็นเพราะปอดขยายตัวเร็วเกินไป บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ ปฏิเสธว่า MIC ก่อให้เกิดการระคายเคืองต่อปอดและประสาทสัมผัส บริษัทยังนำข้อมูลผู้ประสพภัยจากรัฐบาล Madhya Pradesh ยืนยันถึงผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับและได้สรุปว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านนั้นไม่รุนแรง และผู้ได้รับผลกระทบมีจำนวนไม่มาก (ชาวบ้านมาตรวจร่างกายจำนวน 359,793 คน ผลการตรวจพบว่าป่วยหนัก 2,574 คน ไร้ความสามารถถาวร 40 คน ไร้ความสามารถชั่วคราว 10,534 คน) และยังคงกล่าวว่าชาวบ้านจำนวนมากอ้างสิทธิ์ว่าป่วยโดยปราศจากหลักฐานที่น่าเชื่อถือ (False Claims)

สิ่งที่สร้างความ ขุ่นเคืองกับผู้ประสพภัยอีกประการหนึ่งคือ แพทย์วินิจฉัยว่าความทุกข์และความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเผชิญอยู่นั้น เป็นผลจากการขาดสารอาหารหรือโรคที่เป็นอยู่ก่อนหน้านี้ (Veena Das, 1998:137-174 อ้างใน มาลี สิทธิเกรียงไกร, 2546:2-3)

ในกรณีโบทาลนี้ Das มองว่าเราควรพิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงความหมายและความเป็นจริง ที่ซ่อนอยู่ในส่วนของคำอธิบายความเจ็บปวดของผู้เคราะห์ร้ายซึ่งเป็นคำพูดที่มักถูกตัดออกโดย วาทกรรมในกระบวนการยุติธรรมที่สามารถครอบงำ บิดเบือน สร้างความเข้าใจไปอีกด้านหนึ่งได้ และความเจ็บปวดที่ยิ่งกว่านั้นคือผู้เคราะห์ร้ายมักถูกวินิจฉัยว่าแสวงทำป่วยเพื่อจะไม่ต้องทำงาน ในด้านการรับรู้แล้วบุคคลเหล่านี้เกิดภาวะความเศร้าทุกข์ทรมานทั้งกายและจิตใจ แต่ทว่ากลับ กลายมาเป็นกลุ่มคนที่สังคมมองว่าเขาผิดปกติ วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือที่ ตอกย้ำกฎ ข้อควรปฏิบัติซึ่งทำให้ผู้ป่วยเหล่านี้กลายเป็นคนที่ไร้ศีลธรรม กรณีโบทาลนี้ ผู้เคราะห์ร้ายได้ถูกวินิจฉัยผ่านกระบวนการของวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในทำนองที่ว่าถ้าแพทย์ไม่ เข้าใจโรคของผู้เคราะห์ร้ายด้วยเครื่องมือของวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ผู้เคราะห์ร้ายก็ จะต้องเป็นผู้ผิดปกติ นี่คือข้อความที่ผู้ป่วยตระหนักจากการวินิจฉัยของทางการแพทย์ (Veena Das, 1998:173-174)

จากงานศึกษาดังกล่าวทำให้เราได้พบวาทกรรมทางการแพทย์สมัยใหม่ที่สามารถวินิจฉัย ซึ่งขาดความเจ็บป่วยของผู้เคราะห์ร้ายได้อย่างชอบธรรมว่าผู้ป่วยหรือไม่และจากสาเหตุอาการ ใด เนื่องด้วยอยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญเรื่องความเจ็บป่วยของมนุษย์ที่มีความทันสมัยที่สุด อีกทั้ง แพทย์เหล่านี้ยังสามารถบิดเบือนความเจ็บป่วยไปในทิศทางอื่นที่ทำให้ผู้เคราะห์ร้ายกลายเป็นผู้ ไร้ศีลธรรม กล่าวได้ว่าเป็นการใช้การเมืองของความรู้ในการวินิจฉัยโรคนั่นเอง ตรงจุดนี้สอดคล้องกับ แนวคิดของโกมาตร ที่ได้วิเคราะห์ระบบวัฒนธรรมข้าราชการสาธารณสุขในความสัมพันธ์เชิง อำนาจระดับต่างๆ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของ Foucault เขาพบว่าอำนาจกับความรู้สัมพันธ์กัน อย่างแยกไม่ออกและเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานโดยเฉพาะในระบบทุนนิยมและกลไกแห่งอำนาจ ในระบบราชการไทยไม่ได้มุ่งควบคุมแต่ยังมุ่งทำคนให้ไร้ตัวตัวและหยุดคิด โดยทำให้ผู้คนในระบบ เกิดสภาวะไร้อำนาจที่จะต่อต้านขัดขืนและยอมจำนนต่อระบบในที่สุด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ , 2546:80-81)

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เสนอว่ากระบวนการทัศนสุขภาพในสังคมไทยที่ผ่านมาถูกครอบงำ ด้วยการแพทย์แบบชีวภาพที่ลดทอนชีวิตลงเหลือเพียงมิติทางชีววิทยาสุขภาพในทัศนะแบบ ชีวภาพนี้จึงขาดซึ่งมิติทางจิตวิญญาณ สุนทรียภาพและความเป็นมนุษย์รวมทั้งขาดความ เชื่อมโยงไปสู่มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะเป็นการอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับสุขภาพ และการเจ็บป่วยด้วยข้อเท็จจริงทางชีววิทยาเท่านั้น การแพทย์สมัยใหม่ศึกษาการทำ ความเข้าใจ

ชีวิตโดยแยกสรีระออกเป็นอวัยวะต่างๆ แบ่งความเชี่ยวชาญเป็นสาขาตามอวัยวะหรือตามหน่วยทางชีววิทยาที่ย่อยลงไปกว่าอวัยวะ โดยที่สถาบันการแพทย์สมัยใหม่จะไม่มีผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจชีวิตอย่างเป็นองค์รวม เมื่อไม่มีทัศนะแบบบูรณาการ มิติแห่งความเป็นองค์รวมของชีวิตจึงสูญหายไปจากวิถีคิดของการแพทย์สมัยใหม่ เขาเสนอต่ออีกว่าสุขภาพตามนิยามของวิทยาศาสตร์การแพทย์นั้น ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมิติทางสังคม วัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจการเมือง ลักษณะการมองสุขภาพแบบลดส่วนนั้น ลดทอนปรากฏการณ์ของชีวิตลงเหลือเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางชีววิทยา ความเจ็บป่วยไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม ไม่มีความหมายทางสังคมและไม่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมใดๆ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:43-44)

โกมาตร วิชาปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์การแพทย์โดยมองว่า วิธีทำความเข้าใจกับสรรพสิ่งของวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้ถูกกำหนดให้เกี่ยวข้องกับแต่เฉพาะความจริงที่ตรวจวัดได้และจัดการกับปัญหาเป็นส่วนๆ วิธีการปฏิบัติของบุคลากรทางการแพทย์จึงสนใจแต่เฉพาะข้อเท็จจริงทางชีววิทยา แบบแผนการคิด การพูด การกระทำในเวชปฏิบัติก็ล้วนแต่ถูกกำกับจากรากเหง้าทางปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่โดยไม่รู้ตัวทั้งสิ้น เขาเสริมอีกว่าวิทยาศาสตร์การแพทย์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต พยายามต่อสู้ดิ้นรนอย่างยิ่งเพื่อให้ชีวิตยืดยาวออกไป แต่กลับไม่เคยให้ความสำคัญต่อความหมายของชีวิตว่า ชีวิตมีไว้เพื่ออะไร (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:49-61)

ในงานศึกษาของ Nancy Scheper-Hughes (1992) เรื่อง *Death Without Weeping* ซึ่งได้ศึกษาถึงความรุนแรง การกดขี่และภาวะทางสุขภาพในชุมชนแออัดของประเทศบราซิล เธอได้กล่าวถึงปัญหาสุขภาพอนามัยในชุมชนนี้ว่าเป็นผลลัพธ์ของความไม่เป็นธรรมและโครงสร้างที่เอารัดเอาเปรียบประชาชนของสังคมบราซิลเองทำให้คนจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะอดอยาก มีความเครียดสูง มีอัตราการตายของมารดาและทารก รวมทั้งอัตราการป่วยและตายของประชากรโดยทั่วไปอยู่ในระดับที่สูงกว่าที่ควรจะเป็น และ Scheper-Hughes ยังชี้ให้เห็นว่าค่านิยมที่สังคมสร้างขึ้นนั้นได้ทำให้ลักษณะการดำรงอยู่ของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชีวิตของชาวบราซิลเหล่านี้กลายเป็นที่ยอมรับโดยุษฎีว่าเป็นลักษณะที่เป็นอยู่ตามปกติและไม่สามารถที่จะเห็นไปถึงลักษณะของการกดขี่ที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมบราซิลได้ และเธอยังชี้ให้เห็นว่าสถาบันการแพทย์มีบทบาทสำคัญในการค้าซื้อให้ทัศนที่ยอมรับการถูกเอารัดเอาเปรียบหรือโครงสร้างแห่งความรุนแรงดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้แล้วรากเหง้าของปัญหาอยู่ที่โครงสร้างอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรมและการกดขี่ขูดรีดในทางชนชั้นที่มีอยู่ในสังคมบราซิล ตัวอย่างที่เห็นชัดคือเมื่อชาวบราซิลเหล่านี้เจ็บป่วยขึ้นด้วยโรคทางจิต ซึ่งเกิดจากสภาวะการบีบคั้นทางสังคมอย่างรุนแรงและความอดอยากยากแค้นที่ชาวสลัมในประเทศบราซิลต้องเผชิญอยู่นั้นสิ่งที่สถาบันการแพทย์หยิบยื่นให้ กลับกลายเป็นยากล่อมประสาทที่คนทุกข์ยากเหล่านี้รับประทานลงไปในกระเพาะที่ว่างเปล่า การกระทำเช่นนี้

Scheper-Hughes เห็นว่าสถาบันทางการแพทย์ได้ตีตราความอดอยากยากแค้นและการเอารัดเอาเปรียบว่าเป็นโรคจิตที่เกิดจากตัวผู้ป่วยเอง ทำให้สาเหตุของการอดอยากและเอารัดเอาเปรียบที่แท้จริงถูกทำให้บิดเบือนจากความเป็นจริงที่ประชาชนถูกเอาเปรียบให้หักเหความสนใจจากโครงสร้างของความไม่ชอบธรรมไปเป็นเรื่องของบริการ (Nancy Scheper-Hughes, 1992 อ้างใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:12-13) งานศึกษาดังกล่าวก็เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจในความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ที่สามารถกำหนดนิยามความเป็นความตายของคนชายขอบผู้ทุกข์ยากได้

ในแวดวงมานุษยวิทยาการแพทย์ไทย แม้จะมีการศึกษาจำนวนหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมสุขภาพและการเยียวยารักษาโรคอันมีที่มาจากลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่การศึกษาถึงวาทกรรมทางการแพทย์และการเผชิญหน้าระหว่างวัฒนธรรมสุขภาพที่แตกต่างกันว่าส่งผลอย่างไรในทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนต่างชาติพันธุ์นั้น ยังไม่ได้มีการค้นคว้าให้กว้างขวางเท่าที่ควร (สุริยาและพัฒนา, 2542) และโกมาตร ได้พบว่าความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพนั้น กลายเป็นเรื่องของการเผชิญหน้ากันของอำนาจหรือสถาบันการแพทย์ กลายเป็นสถาบันเพื่อการควบคุมทางสังคม ผู้ศึกษาเห็นว่าในประเด็นนี้มีความน่าพิศวงพิเคราะห์เป็นอย่างยิ่งเพราะสภาพการณ์ของวาทกรรมทางการแพทย์สมัยใหม่มีลักษณะของการผูกขาดคำอธิบายองค์ความรู้เรื่องสุขภาพอย่างเห็นได้ชัด ทว่าองค์ความรู้เรื่องสุขภาพในสังคมไทยนั้นมีหลากหลายตามวัฒนธรรมย่อยในสังคม เราจึงควรเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มคนผู้ได้รับผลกระทบเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ทางสุขภาพของพวกเขา เพื่อความเข้าใจในปัญหาด้านสุขภาพในสังคมที่เป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

ในงานเขียนของ นอร์แมน คูลชินส์¹ ซึ่งได้เสนอรวมบทความเกี่ยวกับมิติใหม่ในการทำ ความเข้าใจชีวิตและสุขภาพ มีบทความหนึ่งที่น่าสนใจชื่อ “ความเจ็บไข้ ในความรับรู้ของผู้ป่วย” คูลชินส์ ได้เล่าประสบการณ์ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขาว่าในปี 1964 เขามีอาการไข้จนถึงขั้นต้องเข้าโรงพยาบาล หลังจากที่ถูกส่งมาจากการไปประชุมที่โซเวียต แพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญได้วินิจฉัยว่าเขาเป็นโรคเกี่ยวกับเนื้อเยื่อในกระดูกสันหลังเสื่อม แต่ทว่าก็ยังไม่มีข้อมูลดีสำหรับการวินิจฉัยอาการป่วยนี้ ผู้เชี่ยวชาญบอกว่าโอกาสหายของเขาเท่ากับหนึ่งในห้าร้อย และได้ระบุสาเหตุของโรคว่าอาจเกิดจากพิษของโลหะหนักหรือเป็นผลสืบเนื่องจากการติดเชื้อสเตรปโตคอคโค

¹ นอร์แมน คูลชินส์ เป็นผู้บรรยายอาวุโสประจำวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ณ ลอสแอนเจลิส และดำรงตำแหน่งบรรณาธิการที่ปรึกษาของวารสาร แมน แอนด์ เมดิซีน ซึ่งตีพิมพ์ที่วิทยาลัยแพทย์และ ศัลยแพทย์ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย .

อาการของเขาตอนนั้นก็คืออวัยวะแขนขาในร่างกายของเขาเคลื่อนไหวค่อนข้างยากลำบาก บนตัวมีตุ่มผุดขึ้นทั่วไป ได้ผิวหนังมีก้อนคล้ายกรวดปรากฏอยู่ อาการหนักสุดคือขากรรไกรของเขาแทบขยับเขยื้อนไม่ได้ เมื่อแรกเข้าโรงพยาบาล เขาพบว่าเจ้าหน้าที่เทคนิคจาก 4 แผนก ได้มาเก็บตัวอย่างเลือดของเขาไป โดยแยกกันมา 4 ครั้งในวันเดียวกัน เขาได้ให้ความเห็นว่า “สำหรับผม การที่โรงพยาบาลไม่ใส่ใจที่จะประสานงานเรื่องการตรวจสอบต่างๆ โดยการใช้ตัวอย่างเลือดเพียงตัวอย่างเดียวดูจะเป็นเรื่องที่หาคำอธิบายไม่ได้และปราศจากความรับผิดชอบ การเก็บตัวอย่างเลือดจำนวนมากถึง 4 ครั้งในวันเดียว แม้จากผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรงก็ไม่ใช่สิ่งที่ควรจะทำ” และเขาได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมอีกว่า “ผมรู้สึกแน่ใจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วว่า โรงพยาบาลไม่ใช่สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้ป่วยหนัก การขาดความเคารพต่อสุขภาพอนามัยพื้นฐาน การแพร่ระบาดของรวดเร็วของเชื้อสแตฟไฟโลคอคไค และเชื้อก่อโรคชนิดอื่นๆ ทั้งทั้งโรงพยาบาล การใช้เอกซเรย์อย่างมากมายพร่ำเพรื่อ การใช้ยากล่อมประสาทและยาระงับความเจ็บปวด อย่างดูเหมือนว่าปราศจากการแยกแยะ ซึ่งในบางครั้งก็เป็นไปเพื่อความสะดวกของเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาล ในการดูแล ผู้ป่วยมากกว่าการคำนึงถึงความจำเป็นในการบำบัดรักษา และอาการความเจ็บป่วยที่หนักหน่วงนั้นก็ก็เป็นผลจากการให้ยาเกินขนาดจากทางโรงพยาบาล”

คูสชินส์ กล่าวว่าอาการความเจ็บป่วยของเขาและสิ่งที่เขาเรียนรู้จากการปฏิบัติของผู้เชี่ยวชาญนั้น ได้กดดันให้เขาจำเป็นต้องเป็นฝ่ายกระทำแทนที่จะปล่อยให้แพทย์เป็นผู้ดูแลอาการของเขา โดยเขาจะเป็นแต่เพียงผู้สังเกตการณ์นั้นไม่ได้อีกต่อไป เขาจึงได้คิดทบทวนลำดับเหตุการณ์ก่อนหน้าที่จะล้มป่วยหลังจากเดินทางกลับมาจากไซเวียต ในฐานะประธานคณะกรรมการผู้แทนของอเมริกา เพื่อร่วมพิจารณาปัญหาการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมซึ่งเรียกได้ว่าเป็นงานที่ค่อนข้างหนัก เขาต้องเตรียมงานในช่วงกลางคืน ประกอบกับบริเวณโรงแรมที่พักของเขานั้นตั้งอยู่ในเขตที่พักอาศัยของเมือง ในแต่ละคืนจะมีขบวนรถบรรทุกดีเซลวิ่งผ่านจากโรงแรมที่พักไปยังโครงการก่อสร้างบ้านพักในบริเวณใกล้เคียงโดยทำงานกันตลอด 24 ชั่วโมง ในระยะนั้นเป็นช่วงฤดูร้อน หน้าต่างห้องพักจึงเปิดกว้างแต่ละคืนเขาจึงนอนไม่ค่อยหลับ และในตอนเช้าจะรู้สึกคลื่นไส้อาเจียน คูสชินส์ ได้รวบรวมสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยด้วยตัวเขาเอง โดยมีแพทย์ผู้หนึ่งที่เข้าใจสภาวะความเจ็บป่วยของเขาเป็นอย่างดี ตลอดจนได้สนับสนุนปฏิบัติการการรักษาของเขา โดยใช้การบำบัดความเจ็บป่วยด้วยการหิวโหระ ซึ่งเขาเชื่อว่าการหิวโหระจะส่งเสริมความสามารถของร่างกายทั้งระบบในการต่อต้านการอักเสบ และมีการเปลี่ยนสถานที่รักษาตัวที่ มิใช่โรงพยาบาลมาเป็นห้องพักส่วนตัวที่สงบ ประกอบกับการให้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ของแพทย์ที่ยอมรับการรักษาดำเนินแนวทางของเขาโดยนำกรดแอสคอบิกมาใช้ในการรักษา ในที่สุดเขาได้หายเป็นปกติ

คูลชินส์ ได้ให้ข้อคิดจากประสบการณ์นี้ว่า “ความมุ่งมั่นในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่มีในนามธรรม ซึ่งมีความหมายแต่ในขอบเขตของทฤษฎี หากแต่เป็นความจริงในทางสรีระวิทยาอันมีลักษณะเฉพาะที่มีคุณค่าในการบำบัดรักษา และผมโชคดีอย่างไม่น่าเชื่อที่มีแพทย์ประจำตัว ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าภารกิจที่สำคัญที่สุดของตนคือการสนับสนุน กระตุ้นเร้าเจตจำนงแห่งการมีชีวิตของคนไข้ให้ถึงที่สุดและเร่งระดมทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดของร่างกายและจิตใจเข้าต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ” (นอร์แมน คูลชินส์, วเนช (แปล), 2535:4-23) เนื่องด้วยความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่คูลชินส์สนใจประกอบกับเป็นบุคคลระดับชนชั้นนำ มีฐานะ ตำแหน่งสูงในสังคม จึงสามารถเข้าถึงทรัพยากรการรักษาด้วยระบบคิดและความต้องการของตนได้ตลอดจนสามารถสะท้อนปัญหา วิพากษ์ระบบที่เกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่

จากการทบทวนแนวคิดและงานศึกษาข้างต้นนี้ เป็นการทำความเข้าใจระบบองค์ความรู้และวิพากษ์ปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์และองค์ความรู้ใหม่ที่พยายามก้าวให้พ้นจากการผูกขาด การครอบงำความคิดและการนิยามการรักษาของการแพทย์สมัยใหม่เพียงฝ่ายเดียว เป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่กลุ่มคนชายขอบในสังคมที่ประสบทุกข์ภาวะทางกาย ใจและจิตวิญญาณ ได้เข้ามาอธิบายความทุกข์และปัญหาด้านสุขภาพของพวกเขา ตลอดจนวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ของแพทย์สมัยใหม่ โดยนำกรอบคิดวาทกรรมความรู้ความจริงจากชุมชนชายขอบเข้ามาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ เหล่านี้จะนำมาสู่ความเข้าใจปัญหาด้านความเจ็บป่วยของคนชายขอบได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และเป็นไปเพื่อสรรสร้างสังคมแห่งสุขภาวะร่วมกันนั่นเอง

2) แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology)

ในงานศึกษาแนวคิดมิติทางเพศที่วิพากษ์การพัฒนาระแสหลักหลายชิ้น ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การพัฒนาแต่เดิมบทบาทการตัดสินใจส่วนใหญ่อยู่ที่ผู้ชาย หลายครั้งจึงมองข้ามบทบาทการพัฒนาของผู้หญิงซึ่งมีฐานความรู้และมีประสบการณ์เป็นอันมากในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และที่ผ่านมาก็พบว่าถึงแม้ผู้หญิงจะมีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จของครอบครัว ชุมชนแต่ทว่าบทบาทของสตรีในการบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกจำกัดโดยอุปสรรคต่างๆ เช่นการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ขาดการศึกษาและประสบกับความไม่เท่าเทียมในการทำงาน (แผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, 2537)

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ นั้นเราต้องมีพื้นฐานความคิดทางทฤษฎีเพื่อเป็นเครื่องมือในการอธิบายและทำให้สามารถเข้าใจสังคมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในที่นี้ได้เสนอทฤษฎีสตรีนิยมเพื่อเป็นฐานการทำความเข้าใจเบื้องต้นก่อนที่จะพัฒนามาสู่แนวคิดมานุษยวิทยาสตรี

นิยมซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ วารุณี ภูริสินสิทธิ์ ได้ศึกษาทฤษฎีสตรีนิยมในฐานะขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 เธอพบว่าขบวนการเคลื่อนไหวของสตรี (Women's Movement) ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อทัศนคติในการมองปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ทำให้คนมองโลกได้กว้างขึ้น เนื่องจากได้ช่วยกำจัดสิ่งที่มาปิดกั้นความรู้ และข้อสังเกตต่างๆ สตรีนิยมหมายถึงทั้งที่เป็นระบบคิดและขบวนการทางสังคมที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะตั้งอยู่บนการวิเคราะห์ที่ว่าผู้ชายอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบและผู้หญิงอยู่ในสภาพที่เป็นรองหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สตรีนิยมมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองพอๆ กับจุดมุ่งหมายทางวิชาการ เป็นวิถีของทั้งความคิดและการกระทำ โดยพิจารณาให้ผู้หญิงเป็นหน่วยหลักของการวิเคราะห์ สตรีนิยมให้ความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับอิสรภาพส่วนบุคคล ครอบครัว รัฐบาล การกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศ ในทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมและเรียกร้องให้มีการสร้างสมดุลใหม่ระหว่างเพศในนามของความเป็นมนุษย์ธรรมดาเดียวกันและเคารพในความแตกต่างของกันและกัน (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:5)

นักสตรีนิยมสำนักวัฒนธรรม (Cultural Feminism) ได้ศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์หญิงชาย จากมุมมองของวัฒนธรรมและชี้ให้เห็นข้อแตกต่างของบทบาทหญิงชาย ข้อดีของคุณสมบัติบางข้อของหญิงและสรุปประเด็นว่าหญิงมีคุณสมบัติบางข้อที่เหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งหรือรับผิดชอบงานที่สำคัญๆ ได้ นักวิชาการสายนี้พยายามหาคำอธิบายทางวัฒนธรรมเพื่ออธิบายเรื่องความแตกต่างของหญิงชายและมักจะได้อธิบายว่าความแตกต่างเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น (Socially Constructed) ดังนั้นถ้าสังคมและวัฒนธรรมกำหนดบทบาทหน้าที่ของหญิงและชายให้ต่างกัน สังคมก็อาจกำหนดใหม่ (Reconstruct) ได้ (Donavan Josephine, 1990 อ้างใน อมรา พงศาพิชญ์, 2545:73) งานศึกษานี้มีความน่าสนใจในประเด็นของการสร้างระบบคิดทางสังคม เรื่องความแตกต่างระหว่างบทบาทหญิง-ชาย ด้วยแนวคิดสำนักนี้เห็นว่าแต่ละบทบาทเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นและสังคมที่เรารับรู้ในปัจจุบันมักมองภาพบทบาทของผู้หญิงอย่างตายตัวจนมองข้ามคุณค่าและความหมายของเพศหญิงไป ฉะนั้นแล้วเมื่อมีการสร้างขึ้นได้ เราก็สามารถรู้หรือและสร้างใหม่ได้เช่นกัน

วารุณี ภูริสินสิทธิ์ นำเสนออีกว่าความแตกต่างระหว่างเพศที่ดำรงอยู่ ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังความเชื่อตามประเพณีแต่เป็นผลของการขัดเกลาทางสังคมผ่านทางสถาบันต่างๆ ทางสังคม สังคมเป็นผู้สร้างความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นชาย และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่มีอิทธิพลต่อคนในสังคมมาก เพราะอุดมการณ์นี้ถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยผ่านทางสถาบันที่สำคัญทางสังคม เช่น ครอบครัว ศาสนา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:11-13) เธอกล่าวอีกว่าความด้อยกว่าของผู้หญิงหรือความเป็นผู้อื่นของผู้หญิง

ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะผู้หญิงแตกต่างทางร่างกายจากผู้ชาย แต่เพราะสถานการณ์ทางสังคมทำให้เป็นเช่นนั้น ผู้หญิงถูกทำให้เป็นผู้อื่นโดยสังคม นักสตรีนิยมกลุ่มหนึ่งเห็นว่าภาษาได้สร้างและรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นเพศซึ่งก่อให้เกิดความด้อยกว่าของผู้หญิง ปฏิบัติการทางภาษาศาสตร์หลอมความเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ของบุคคลเข้ากับอัตลักษณ์ความเป็นเพศ (วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543 :161) Jagger เสนอว่าอารมณ์ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมาพิจารณาด้วย การได้มาซึ่งความรู้จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับอารมณ์ อารมณ์ไม่ใช่เป็นเรื่องของผู้หญิงแต่อารมณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากสังคม อารมณ์ถูกทำให้เป็นเรื่องที่ไม่ดี ในการสร้างทฤษฎีอารมณ์มีความสำคัญพอๆ กับการสังเกต เหตุผลและการกระทำ (Jagger, 1996 อ้างใน วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543:47)

นักสตรีนิยมสายสังคมนิยมเสนอว่า ผู้หญิงนั้นนอกจากจะแปลกแยกจากร่างกายตัวเองจากการอารมณ์ของตัวเอง จากผลผลิตและกระบวนการของความเป็นแม่แล้ว ผู้หญิงยังแปลกแยกจากความสามารถในทางสติปัญญาเพราะผู้ชายเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขของแนวคิดและวาทกรรมที่มีอยู่ในสังคม เพราะฉะนั้นผู้หญิงไม่ค่อยกล้าที่จะเสนอความคิดในที่สาธารณะเพราะคิดว่าความคิดของเธอไม่มีค่าแก่การรับฟัง แม้ในกลุ่มนักวิชาการผู้หญิงก็ยังกลัวว่าพวกเธอจะถูกมองว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้อย่างแท้จริง (วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543:132) ในส่วนของนักสตรีนิยมสายจิตวิเคราะห์แนวลาคัง (Lacan) เสนอว่าไม่มีตัวตนหรือความเป็นหญิง ความเป็นชายที่เป็นธรรมชาติ แต่ตัวตนหรือความเป็นเพศถูกสร้างขึ้นโดยสังคม ไม่มีตัวตนทางเพศ ไม่มีความเป็นหญิงหรือความเป็นชายก่อนเกิดการก่อรูปของตัวตนผ่านทางภาษาที่ถูกจัดระเบียบภายใต้มาตรฐานของความเป็นชาย ไม่มีตัวตนที่ไม่เป็นที่รู้จัก มีแต่ตัวตนที่ถูกสร้างผ่านทางวาทกรรมความเป็นชาย ความเป็นหญิง เป็นการสร้างทางภาษาศาสตร์ (วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543:155) Martin กล่าวว่าทำความเข้าใจในเรื่องอำนาจในความเป็นเพศ ต้องศึกษาที่วาทกรรมของมันไม่ใช่พิจารณาที่ตัวการกระทำทางเพศหรือที่ความเป็นมา (Martin, 1988 :12 อ้างในวารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543:168)

ในกลุ่มสตรีนิยมสำนักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเห็นว่า ผู้หญิงมีความใกล้ชิดธรรมชาติแต่กลับถูกปิดกั้นจากผู้ชายในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545:291-312) ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศจะนำมาซึ่งการจัดการความสัมพันธ์ทางเพศขึ้นใหม่ระหว่างหญิงกับชายและมนุษย์กับธรรมชาติ(ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2539:509) ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์หญิง-ชายนั้นต้องตั้งคำถามกับการกดขี่ ขูดรีด ครอบงำและปิดกั้นแบบต่างๆ ในวาทกรรมที่ว่าด้วยความเป็นธรรมชาติของผู้หญิง เนื่องด้วยจะทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นผู้หญิงในกระบวนการที่ถูกทำให้เสมือนเป็นวัตถุชิ้นหนึ่ง ซึ่งจะเป็นทางเลือกใหม่ในการมองปัญหาให้หลุดไปจากมิติเดิมและเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร กล่าวอีกว่าโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เราต้องมีมุมมองในมิติทางเพศ (Gender

Perspective) เพื่อเป็นการเพิ่มมิติในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องการออกมาเรียกร้องของผู้หญิงในเรื่องสิทธิสตรี การออกมาเคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงความหมายในความเป็นหญิง โดยไม่ถูกนิยามจากเพศชายและฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่า²

วารุณี กล่าวอีกว่าแนวคิดสตรีนิยมนี้ยังเสนอถึงข้อเรียกร้องของวัฒนธรรมชายขอบต่างๆ ซึ่งไม่ใช่สตรีนิยมแบบครอบงำโลก ทำให้สตรีนิยมที่เป็นชาวพื้นเมืองหรือพวกหลังอาณานิคมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของพวกเธอ และวารุณีได้เสนอในตอนท้ายของงานศึกษาว่า ทำอย่างไร สตรีนิยมปัจจุบันจึงจะสามารถยอมรับในความหลากหลายและความแตกต่างของผู้หญิง และสามารถประสานความแตกต่างเหล่านั้น เพื่อสร้างจุดยืนของผู้หญิงและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อสถานะที่ดีขึ้นของผู้หญิง เพราะยังมีผู้หญิงอยู่อีกจำนวนมากที่อยู่ในสภาพที่ด้อยโอกาสทางสังคมด้วยเหตุที่ว่าเธอเหล่านั้นเป็นผู้หญิง (วารุณี ฐิริสินสิทธิ์, 2543: 216-220)

จากการทบทวนงานศึกษาในแนวคิดสตรีนิยม ทำให้เราได้เห็นพลวัตของการปรับกระบวนการทัศน์ที่หลุดพ้นจากกรอบคิดเดิมๆ ดังเช่นการมองให้พ้นจากกรอบความคิดชั่วคราวข้ามแยกชาย-หญิง และได้หันกลับมามองว่าความเป็นชายหญิงนั้นเกิดจากการสร้างทางสังคมจะนั้นแล้ว ควรมีการรื้อสร้างความคิดใหม่ ศึกษากระบวนการของวาทกรรมความเป็นชายที่สร้างขึ้นผ่านความรู้ความเชื่อ ผ่านสถาบันต่างๆ ในสังคม ทุกวาทกรรมที่เกิดขึ้นควรเกิดจากการมีส่วนร่วมสร้างของทั้งหญิงและชาย และนอกจากนี้ควรมีการต่อสู้เคลื่อนไหวให้ได้มาซึ่งสิทธิความเท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ชายหญิงโดยที่ไม่นำมิติทางชนชั้น ชชาติพันธุ์มาเป็นปัจจัยกีดกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าแนวคิดสตรีนิยมตรงนี้ได้หันมาคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้หญิงในแต่ละสังคมมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเปิดมิติในการทำความเข้าใจผู้หญิงที่ละเอียดอ่อนมากขึ้น

จากการศึกษางานของ Joni Seager ได้วิพากษ์การสร้างความรู้แบบวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยการอธิบายปัญหาจากมุมมองของสตรี ซึ่งพบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเป็นผลจากกลุ่มสถาบันอำนาจ การต่อสู้ของกลุ่มผลประโยชน์และวิกฤตของอุดมการณ์ที่ถูกครอบงำโดยระบบสังคมชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ซึ่งล้วนเป็นการสร้างทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ผ่านมุมมองสตรีศึกษานั้นจะมองไปถึงรากเหง้าของสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งต้องรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม Joni Seager ได้ตั้งข้อสังเกตว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมในสังคมโลกนี้ไม่ว่า

² เก็บความจาก การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าร่วมอบรมตลอดโครงการ.

จะเป็นปัญหาโลกร้อน ฝนกรด มลพิษจากสารเคมี ป่าเขตร้อนที่ลดลงอย่างรวดเร็ว สารเคมี ปัญหา มะเร็งจากรังสีอัลตราไวโอเลต ตลอดจนผลกระทบจากอุตสาหกรรมเหมืองแร่เหล่านี้ล้วนเป็นผล จากฝีมือมนุษย์และก็ส่งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง ซึ่งเป็นผลจากการครอบงำทางอำนาจใน สถาบันหลักของสังคมที่มีการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จนมองไม่เห็นทางออกของปัญหา ฉะนั้นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงควรวิเคราะห์จากมุมมองอันหลากหลายไม่ว่าจะเป็นแนวการเมือง ทรัพยากร รวมทั้งแนวสตรีนิยม (Feminist) ก็ควรมีบทบาทในการร่วมกันแก้ปัญหาเหล่านี้ (Joni Seager, 1993:1-4) ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545) ได้กล่าวถึงวาทกรรมว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยผู้ที่มี ความรู้ ผู้รู้ย่อมมีอำนาจ เราต้องสร้างองค์ความรู้ใหม่ สร้างวาทกรรมใหม่โดยผ่านวิธีคิดของ ผู้หญิง พยายามเรียนรู้ว่าผู้หญิงคิดอย่างไร เหล่านี้จะทำให้มองเห็นปรากฏการณ์สังคมที่ซับซ้อน ขึ้น ความรู้ตรงนี้จะสามารถตอบได้กับอำนาจแห่งความรู้เดิมได้³

การหันมาพิจารณาทางเลือกที่แตกต่างหลากหลายด้วยมิติมุมมองทางเพศข้างต้น น่าจะ สามารถเพิ่มพูนความเข้าใจสังคมในความซับซ้อนของสังคมได้ดียิ่งขึ้น การพัฒนาที่ผ่านมา ทุกฝ่ายย่อมมีส่วนได้ส่วนเสีย ถ้าเราจะนำวิกฤติตรงนี้มาแลกเปลี่ยน แบ่งปันความสุข ความทุกข์ ร่วมกัน โดยออกไปจากโครงสร้างและกรอบคิดกระแสหลัก งานศึกษาค้นคว้าจึงขอนำเสนอมุมมอง จากระดับวัฒนธรรมชุมชนและมิติทางเพศเพื่อการทำทำความเข้าใจสังคมที่มีความหลากหลาย ซับซ้อนและนำมาสู่ทางเลือกของการพัฒนาที่มีความยั่งยืนและสงบสุขของสังคมมากขึ้นนั่นเอง

ความรู้จากการวิจัยที่ผ่านมายังมีงานศึกษาและความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงจำนวนน้อยมาก อีกทั้งยังกีดกันความรู้ที่มาจากผู้หญิงเพราะสังคมให้ความสำคัญกับความรู้แบบวิทยาศาสตร์จาก การกำหนดของผู้ชาย ดังข้อเสนอของ รสนาและประชา กล่าวว่าสังคมมนุษย์ที่วิกฤตอยู่ทุกวันนี้ เป็นผลจากการนำความรู้กระแสหลักซึ่งก็คือความรู้แบบวิทยาศาสตร์กลไกจากการกำหนดของ เพศชายมาใช้กับความจริงในสังคม ความรู้ดังกล่าวเชื่อเพียงว่าการหาความจริงต้องใช้ วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ ชีวิตคน สัตว์ก็คือวัตถุ เน้นการเอาชนะ ครอบครองธรรมชาติ สามารถ ใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเปลี่ยนทัศนคติดั้งเดิมของสังคมไปจากเดิมที่มองธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้อง เคารพเพราะมีทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ก็เปลี่ยนมาเป็นการมองธรรมชาติแบบเน้นกำไร ต้องเอา ประโยชน์ (รสนา โตสิตระกูล และประชา หุตานุวัตร, 2545:10-11)

³ เก็บความจาก การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้ เข้าร่วมอบรมตลอดโครงการ.

จากการใช้แนวคิดมิติทางเพศในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์และอธิบายความรู้ในสังคมนั้น เราได้พบในงานของ Shiva ซึ่งพบว่าผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและระบบนิเวศการเกษตร ทั้งนี้เพราะผู้หญิงเป็นผู้ที่จัดการระบบการปลูกพืช ผสมผสานและพืชหมุนเวียนทั้งยังเป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่และสุขภาพของสัตว์ รวบรวมเศษซากพืชมาเป็นอาหารสัตว์และเป็นผู้ผลิตปุ๋ยหมักเพื่อนำไปใช้บำรุงดิน ดังนั้นผู้หญิงจึงเป็นห่วงโซ่และข้อต่อที่สำคัญในวงจรความอุดมสมบูรณ์ของคน (Shiva, 1993 อ้างในมันทนา สามารถ และวิบูลสุข บัณฑิตย์, 2542:15) และงานของ วิเศษ สุจินพรหม ซึ่งสนใจศึกษาการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน วิเศษกล่าวว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่มากล้นควบคู่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จากประเทศที่พัฒนาแล้วสู่ประเทศด้อยพัฒนาได้ก่อให้เกิดความรุนแรงต่อธรรมชาติผู้หญิงและทำลายทรัพยากรที่เป็นรากฐานการยังชีพของผู้หญิงในประเทศด้อยพัฒนา (วิเศษ สุจินพรหม, 2544:3) เขาพบว่าความรู้หญิง-ชาย ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้นมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ชีวิตที่สืบทอดกันมาในระดับนิเวศท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์จำพวกอาหารป่า สมุนไพรและไม้ใช้สอย ซึ่งผู้ชายจะมีความรู้ที่ต่างไปจากผู้หญิง กล่าวคือผู้ชายมีหน้าที่ตัดไม้เพื่อสร้างบ้าน จึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ยืนต้น ดีกว่าผู้หญิง ขณะที่ผู้หญิงจะมีความรู้ในการเก็บหาพืชสัตว์ที่เป็นอาหารจำพวกผักป่า เห็ด หน่อไม้ ไข่แมลงแดง เป็นต้น โดยที่ความรู้เหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามความรู้ของผู้หญิงยังไม่ได้รับการยอมรับถูกมองว่าไม่ใช่ความรู้และอยู่นอกระบบของความรู้วิทยาศาสตร์ป่าไม้ เนื่องด้วยการให้ความสำคัญกับต้นไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (วิเศษ สุจินพรหม, 2545:12)

กชกร อนุชา ได้นำเสนอว่าประสบการณ์ของผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนามีความสำคัญมากในการช่วยดำรงความเป็นครอบครัว กล่าวคือผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการด้านการผลิตและบริโภคทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เป็นผู้หาอาหาร เก็บผลผลิตจากพืชผลที่ใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิงและประโยชน์อื่นๆ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวในชีวิตประจำวัน (กชกร อนุชา, 2539 : 9) ซึ่งตรงจุดนี้ก็สอดคล้องกับงานของ กอบกุล อิงคุทานนท์ ซึ่งพบว่าสตรีชนบทอยู่ในฐานะผู้จัดการมรดกทางธรรมชาติอย่างแท้จริง ป่าเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงเป็นทั้งแหล่งน้ำ แหล่งผลิตอาหาร แหล่งยารักษาโรคและแหล่งพลังงานต่างๆ ที่จะนำไปใช้สอยได้ ถ้าหากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจนเสื่อมสภาพไป สตรีจะเป็นด่านแรกที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เพราะต้องสูญเสียระบบการพึ่งตนเองไป (กอบกุล อิงคุทานนท์, 2537)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ให้ความจริงเกี่ยวกับผู้หญิงว่าพวกเธอไม่ได้ทำงานเฉพาะที่อยู่ในบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว (Domestic Sphere) เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในด้านการผลิตซึ่งเป็นงานใน

พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) อีกด้วย โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมนั้น ผู้หญิงทำงานทั้งในบ้านและในไร่ในสวน และอานันท์ ยังได้เพิ่มมิติมุมมองเรื่องการวิจัยเพศสภาพอีกว่าการทำวิจัยนั้นจะทำให้เข้าใจในบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น และเมื่อบทบาทเหล่านั้นถูกทำให้เป็นจริงในสังคมการต่อสู้เชิงโครงสร้างอำนาจก็ย่อมเป็นไปได้ ซึ่งอำนาจจะแสดงออกมาได้ต้องผ่านอัตลักษณ์ (Identity) ขณะนี้อัตลักษณ์ของผู้หญิงถูกกดทับเสมือนไม่มีตัวตน ถ้าผู้หญิงจะเรียกร้องอะไรก็ถูกมองว่าเป็นเรื่องไร้สาระ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2545:31-70) งานของยศ สันตสมบัติ ได้เพิ่มมิติใหม่ในการทำความเข้าใจสังคมโดยการใช้มิติความสัมพันธ์หญิง-ชาย เช่นกัน เขาพบว่า ผู้หญิงนั้นมีความรู้และทักษะหลายด้านด้วยกัน ตั้งแต่การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อปลูก มีความรู้ในเรื่องความชื้นและเงื่อนไขทางด้านสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเพาะเมล็ดพืชแต่ละชนิด และผู้หญิงยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล ซึ่งพวกเขามองว่าเป็นทรัพย์สินของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บมิได้เป็นสิ่งไกลตัว ความรู้และอำนาจในการตีความเกี่ยวกับโรคภัยมิได้ผูกขาดครอบงำโดยผู้รู้หรือหมอแต่เพียงฝ่ายเดียว (ยศ สันตสมบัติ, 2542:75-114)

งานวิจัยของพิมพัลย์ บุญมงคลและคณะ พบว่าสังคมมักมองไม่เห็นบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ผลิตของครอบครัวและผู้ผลิตของสังคม แท้จริงแล้วในทุกสังคมบนทุกมุมโลกผู้หญิงมีบทบาทมากกว่าความเป็นแม่ มีหน้าที่มากกว่าการตั้งครรภ์ คลอดลูก เลี้ยงลูกและดูแลคนชราพร้อมๆ กับบทบาทของแม่ ผู้หญิงยังต้องทำงานหาเลี้ยงชีพเพื่อจุนเจือตนเองและครอบครัว แต่บริการสุขภาพของรัฐที่ให้ต่อผู้หญิงมักเน้นหนักเฉพาะเรื่องการวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก ทำให้การจัดบริการสุขภาพให้กับผู้หญิงในมิติอื่นๆ ของปัญหาสุขภาพผู้หญิงหรือมิติของผู้หญิงในฐานะผู้ผลิตทางสังคมไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ผลก็คือปัญหาสุขภาพโดยองค์รวมไม่ได้รับการส่งเสริมหรือจัดบริการการรักษาได้เพียงพอ

พิมพัลย์ ยังเสนออีกว่าสุขภาพของผู้หญิงที่ดีเกิดขึ้นบนระบบการบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่เป็นธรรม นั้นหมายถึงการก่อสร้างระบบการให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการให้คำปรึกษาและการให้ข่าวสาร ข้อมูลทางสุขภาพ เพื่อการยกระดับคุณภาพของการบริการโดยเน้น “ผู้หญิง” เป็นศูนย์กลาง ต้องมีการยึดหลักเพื่อการยกระดับคุณภาพของการบริการโดยเน้นรักษาคณมิใช้รักษาวัยวะ มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลสุขภาพผู้หญิงทุกเรื่องทั้งด้านบวกและด้านลบอย่างกว้างขวางทุกระดับ และร่วมมือประสานงานและสนับสนุนการทำงานกับองค์กรผู้หญิงหรือการรวมกลุ่มผู้หญิงในท้องถิ่น เพื่อเปิดช่องทางให้ผู้หญิงมีทางเลือกในการแสดงปัญหาหรือความต้องการมากขึ้นอย่างไม่เป็นทางการบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ เคารพภูมิปัญญาและวิถีคิดของ

ผู้หญิงกลุ่มรากหญ้า วิธีทางสุดท้ายที่ว่านี้เป็นการเสริมแนวทางประชาสังคมกับสุขภาพให้เข้มแข็งขึ้น (พิมพ์วิทย์ บุญมงคลและคณะ, 2542 :4-9)

งานวิจัยของพิมพ์วิทย์ได้นำมิติทางสตรีศึกษามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และได้เสนอทางเลือกที่พร้อมเข้าใจในองค์ความรู้ ระบบคิดและภูมิปัญญาของผู้หญิงตลอดจนการให้ความสำคัญเรื่องสุขภาพของผู้หญิงมากขึ้น ก็ทำให้ได้ข้อค้นพบที่สามารถเข้าใจความคิด ความต้องการและเป็นทางเลือกในการให้บริการทางด้านสุขภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ที่ได้นำเสนอประเด็นสุขภาพและภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านโดยนำมิติความสัมพันธ์หญิงชายมาใช้ในการวิเคราะห์ โกมาตรกล่าวว่าหากเรามองย้อนกลับไปที่การดูแลสุขภาพโรคของมนุษย์แต่ดั้งเดิม หรือแม้กระทั่งการดูแลสุขภาพในระดัับเบื้องต้นในปัจจุบันนี้ก็ตาม เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามันสะท้อนคุณค่าของระบบการเยียวยารักษาโรคแบบดั้งเดิมที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพและบทบาททางด้านสุขภาพของผู้หญิงนั้นสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากจิตวิญญาณของความเป็นแม่ ในขณะที่การแพทย์สมัยใหม่นั้นเป็นระบบที่ผู้ชายเป็นใหญ่ องค์ความรู้ทางการแพทย์เป็นความรู้ความเข้าใจโลกที่มองจากมุมมองที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง เราจึงเห็นองค์ความรู้และเทคนิควิธีการที่ละเลยต่อความเป็นหญิงหรือเป็นการเลือกปฏิบัติต่อร่างกายของผู้หญิงอย่างมากกว่าและรุนแรงกว่าที่กระทำกับผู้ชาย

โกมาตร พบว่าระบบการแพทย์ที่ผู้ชายเป็นใหญ่ย่อมสร้างองค์ความรู้ที่เข้าข้างผู้ชาย และได้สูญเสียความละเอียดอ่อนและจิตวิญญาณของความเป็นแม่ที่เคยมีอยู่ในระบบการเยียวยาแบบดั้งเดิมของมนุษย์ แม้ในปัจจุบันจะมีแนวโน้มที่มีแพทย์เป็นผู้หญิงจำนวนมากขึ้น แต่ตัวระบบองค์ความรู้และความคิดกับการมองโลกล้วนถูกกำกับจากทัศนคติแบบผู้ชายทั้งสิ้น โกมาตรได้ทั้งทำยไว้อย่างน่าสนใจว่าหากมนุษย์จะมีคุณวิเศษที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่นก็ตรงที่สามารถตื่นและรู้เท่าทันระบบวิธีคิดที่ครอบงำตนเองได้ มนุษย์ดำรงอยู่ในความจริงของชีวิตหลายมิติและสามารถที่จะแสวงหาความหลากหลายของวิธีคิดวิธีการทำความเข้าใจ เพื่อการดำรงอยู่อย่างมีดุลยภาพได้เมื่อเราดำรงชีวิตอยู่ในความจริงที่มีหลายมิติ เราจึงต้องการศาสตร์ที่จะเอาชนะความไม่รู้ในหลายลักษณะนั่นเอง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:64-67)

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เสนออีกว่าการมองการแพทย์แผนใหม่จากมุมมองของ Feminist ที่เห็นว่าการแพทย์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือของการกดขี่และการเอารัดเอาเปรียบผู้หญิงของค่านิยมที่ผู้ชายเป็นใหญ่นั้น อาจเป็นสิ่งที่สำคัญที่ต้องยืนยันเพื่อต่อต้านการครอบงำของลัทธิปิตาธิปไตยผ่านวาทกรรมหรือสถาบันทางการแพทย์ และเขายังได้สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมได้เปลี่ยนผ่านนิยามใหม่อย่างชัดเจนโดยกลุ่มนักมานุษยวิทยาแนว feminism ซึ่งพบว่าวัฒนธรรมดังที่เห็นและเป็นอยู่ในสังคมนั้นแม้จะยึดถือร่วมกันโดยสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคม แต่ก็เกินไป

ตามแบบลัทธิปีตาธิปไตยคือถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ค่านิยมที่ดึงมาร่วมกันของสังคมเสมอไป แต่กลายเป็นสิ่งที่จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไข (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:16-17)

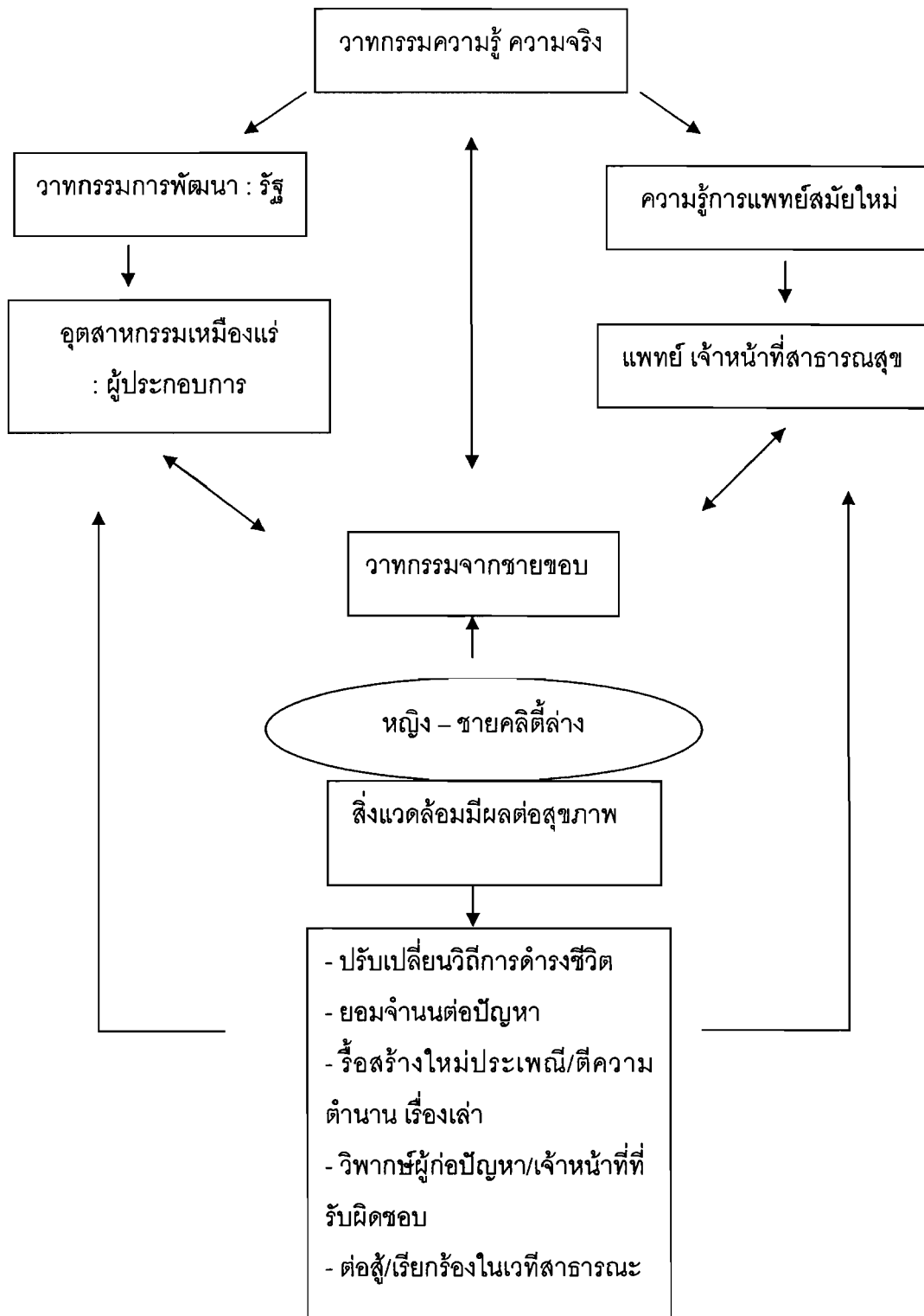
จากการศึกษาของวิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ได้นำแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมมาใช้ วิสุทธิ์อธิบายว่าแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการที่ผู้หญิงถูกกดขี่ครอบงำ (Domination) โดยที่ผู้หญิงเองมักไม่รู้ตัวและมักจะถูกเอาเปรียบจากอำนาจสังคมที่กำหนดให้ชายเป็นใหญ่(Patriarchy) ที่แฝงมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีและการพัฒนา อีกทั้งแนวคิดนี้ยังให้ความสำคัญกับการนำเสนออารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด การตีความ การดิ้นรนต่อสู้และตอบโต้อำนาจชายเป็นใหญ่ที่กระทำต่อผู้หญิงในรูปแบบต่างๆ โดยไม่ได้มองผู้หญิงแบบแยกว่าต้องเป็นปัจเจก ผู้กระทำ(Subject) หรือผู้ถูกกระทำ(Object) ซึ่งจะมองว่าผู้หญิงแต่ละบุคคลล้วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างบริบท เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะบริบททางวิถีการผลิตและการบริโภคที่มีส่วนกำหนดความรู้สึกนึกคิด กำหนดบทบาททางเพศให้แตกต่างกันหลากหลายไปแต่ละมิติของพื้นที่และเวลา(space and time) (วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์, 2545:56)

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ได้ศึกษาชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศของผู้หญิงอีสาน(เข้า) เขาพบว่าความสัมพันธ์ทางเพศสภาพในครอบครัว หากดูในโครงสร้างอาจนับได้ว่าเป็นระบบอำนาจชายเป็นใหญ่(Patriarchy) แต่ในระดับปฏิบัติการพบว่ามันมีความซับซ้อนคลุมเครืออยู่มากยากที่จะประทับตราลงไปว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ให้อำนาจชายเป็นใหญ่ตามที่นักสตรีนิยมกระแสหลักระบุเอาไว้ ด้วยเพราะ Patriarchy เป็นแนวคิดที่สร้างจากมุมมองของผู้หญิงชนชั้นกลางผิวขาวชาวตะวันตก แล้วถ้าเรากำลังอยู่ในช่วงทดลองนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ เป็นเครื่องมือในการศึกษาสังคมในเขตเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูงมากและปัจจุบันก็ได้มีการโต้แย้งว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ได้เป็นไปตามแนวคิดเรื่องอำนาจชายเป็นใหญ่อย่างตะวันตกอย่างสุดโต่ง แต่เป็นความสัมพันธ์ทางเพศสภาพในครอบครัว เป็นความสัมพันธ์ที่มีการต่อรองอำนาจระหว่างสมาชิกและสถาบันทั้งในและนอกครอบครัว ทั้งในมิติของเพศ วัย ชนชั้น ชาติพันธุ์ อย่างเป็นพลวัต (วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์, 2545:251) งานของวิสุทธิ์นี้ทำให้เข้าใจว่าเราไม่อาจเหมารวมและคิดตามกรอบแบบนักสตรีนิยมตะวันตกได้ ซึ่งกรอบคิดก็เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ เราควรที่จะปรับใช้เครื่องมือทางความคิดนี้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรมและบริบทสังคมที่เราศึกษาจึงจะทำให้สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมได้

จากการอธิบายความสัมพันธ์ในมิติหญิงชายข้างต้นนี้ ทำให้ได้ข้อคิดว่า เราต้องมองให้พ้นจากโครงสร้างในกฎและกรอบเดิม ทำการรื้อและสร้างใหม่ให้หลุดจากการอธิบายปัญหาด้วย

มุมมองเดิม ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นหญิงในกระบวนการที่มีลักษณะเป็นพลวัต มิได้เป็นผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำอย่างตายตัว ในงานศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมเพื่อทำความเข้าใจความรู้ ความคิดของหญิงชายคลิตี้อย่างลึกซึ้ง ผู้ศึกษาต้องการพบระดับของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของหญิงชายโดยมองผ่านประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ต้องการเรียนรู้ถึงชีวิตวัฒนธรรม คำอธิบายความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ คำอธิบายความทุกข์ทรมานจากภาวะความสูญเสียและความเจ็บป่วยของพวกเขา ทั้งนี้จะเป็นไปเพื่อให้เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึก ประสบการณ์ของแต่ละเพศที่แตกต่างกัน ตลอดจนเรียนรู้ถึงการรับมือกับปัญหาดังกล่าวของหญิง-ชายทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพโดยจะอธิบายถึงพัฒนาการของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตะกั่วซึ่งเป็นผลผลิตของวาทกรรมการพัฒนาจากภาครัฐและผู้ประกอบการ ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนรายรอบ ทำให้ชาวบ้านใกล้เคียงประสบความเจ็บป่วยทั้งทางกาย ใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งยังถูกวาทกรรมแห่งความรู้ทางการแพทย์กำหนดชะตาชีวิตว่าอาการอย่างใดคือผู้ป่วยจากพิษสารตะกั่ว อาการอย่างใดจึงจะสามารถเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลได้ ตรงจุดนี้จึงได้เกิดวาทกรรมจากชุมชนชายขอบมาตอบโต้ ต่อสู้และรับมือกับปัญหา รวมถึงการเรียกร้องให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาแก้ปัญหาและได้นำแนวมานุษยวิทยาสตรีนิยมเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มความเข้าใจในปัญหาความซับซ้อนของชาวคลิตี้ล่างนั่นเอง

1.8 ระเบียบวิธีวิจัย

1.8.1 รูปแบบการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ หมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอลำปางและหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมุ่งศึกษาทำความเข้าใจมิติทางเพศ (Gender Perspective) ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ มีระเบียบวิธีวิจัยคือ

1. ทำการวิจัยเอกสารจากข้อมูลต่างๆ คือ เอกสารบทความวิชาการ หนังสือ สิ่งพิมพ์ รัฐบาล เพื่อทำความเข้าใจในงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและได้เก็บข้อมูลสนามในประเด็นต่างๆ คือ

- 1) ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ทำแผนที่หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ชุมชน เป็นต้น
- 2) ประวัติความเป็นมาของชุมชนและข้อมูลทั่วไป การตั้งถิ่นฐาน จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน รายได้ การศึกษา อาชีพ เป็นต้น

3) ลักษณะทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เช่นข้อมูลในเรื่องระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน กลุ่มองค์กรในชุมชน การติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงาน/องค์กรภายนอก ระบบเครือญาติ ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น โดยข้อมูลเหล่านี้จะเก็บจากหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาบ้านคลิตี้ล่าง จากหน่วยพัฒนาชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จ.กาญจนบุรี รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง

4) องค์ความรู้ในเรื่องน้ำ ป่า แร่ตะกั่วและการรักษาสุขภาพทั้งก่อนและหลังการก่อตั้งโรงแต่งแร่ตะกั่ว รวมทั้งทำการศึกษาการรักษาพยาบาลแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ข้อมูลส่วนนี้พยายามที่จะทำความเข้าใจจากมุมมองของหญิง-ชาย ว่าแต่ละเพศมีวิธีคิดเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ป่าและแร่ธาตุซึ่งเชื่อมโยงกับระบบการผลิต การดำรงชีวิตของพวกเขาอย่างไร ตลอดจนองค์ความรู้เรื่องสุขภาพนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อและพิธีกรรมอย่างไร และพวกเขาได้ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมท่ามกลางสภาพปัญหาที่กระทบชุมชนอย่างรุนแรงนี้อย่างไร

2. การสังเกตและการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการตลอดระยะเวลาที่ทำวิจัยในชุมชนเพื่อการได้มาซึ่งความไว้วางใจ ความเป็นธรรมชาติมากที่สุด ทำการสังเกตความเป็นไปของชุมชน คุณภาพของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจะเป็นแนวทางและคำถามไปสู่การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและเจาะลึก (In-depth Interview) โดยใช้การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) เป็นสำคัญ รวมทั้งทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน เพื่อความเข้าใจปัญหาที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น และชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ที่ปรากฏในส่วนเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นชื่อสมมติเพราะเป็นความต้องการของผู้ให้สัมภาษณ์เองและเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นโดยมิได้คาดคิดในภายหลัง

3. การเขียนงานจากผู้ได้รับผลกระทบ วิธีการนี้มีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้รู้ แก่นนำรวมทั้งกลุ่มเยาวชนหญิงชายมีส่วนร่วมในปฏิบัติการวิจัยโดยให้พวกเขาร่วมเขียนงานจากประสบการณ์ ความคิดความรู้สึกของตนเองภายหลังจากการได้รับผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและ สุขภาพ ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์หน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตรงจุดนี้จะได้นำงานเขียนที่เกิดจากตัวของชาวบ้านผู้ประสบปัญหาโดยตรง เป็นการฝึกกระบวนการคิด การถ่ายทอดการมองปัญหาและทางออกของชุมชนอีกทางหนึ่ง

4. การตรวจสอบข้อมูล โดยผู้ศึกษาได้นำผลการศึกษาดูตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ไปอ่านให้หญิงชายชาวคลิตี้ล่างตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง ซึ่งจะทำให้ข้อมูลมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และเป็นข้อมูลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนด้วย

1.8.2 ประชากรและการคัดเลือกตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเช่น หมอสมุนไพรร หมอตำแย ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ผู้นำชุมชน ครู ผู้นำองค์กร/กลุ่มในหมู่บ้านรวมทั้งชาวบ้านทั่วไป และสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นผู้ชายจำนวน 10 คน และผู้หญิงจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นตัวแทนจากครัวเรือนในชุมชนนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติชีวิต

ความสัมพันธ์ในครอบครัว สถานภาพและบทบาทของคนในครอบครัวและการรักษาสุขภาพ การรักษาพยาบาล ซึ่งมีคำถามหลักอยู่บนฐานของความต้องการทำความเข้าใจมิติทางเพศกับการอธิบายองค์ความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพและการรับมือต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

โดยในส่วนของ การคัดเลือกตัวอย่างนั้น ผู้ศึกษาได้พิจารณาเลือกสัมภาษณ์โดยใช้เกณฑ์ของประสบการณ์จากความเจ็บป่วยและมีมิติทางเพศเป็นหลัก กล่าวคือจะสัมภาษณ์ทั้งเพศหญิงและชาย เพื่อทำความเข้าใจชุดความรู้ คำอธิบายจากความสูญเสียและความเจ็บป่วยที่เหมือนและต่างกันของทั้งสองเพศ โดยจะคัดเลือกหญิง-ชายที่มีบทบาทเป็นสามีและภรรยาซึ่งสามารถให้ภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสุขภาพของตนได้

1.8.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมในส่วนของเอกสารงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง และวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis) จากการลงพื้นที่วิจัยสนาม โดยจะวิเคราะห์การอธิบายปัญหาผ่านมุมมองของชาวคลิตี้ล่าง โดยใช้กรอบคิดในเรื่องแนวคิดวาทกรรมความรู้ ความจริง วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมชายขอบ วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เป็นกรอบในการทำความเข้าใจการปรับตัวและรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งจะทำการจำแนกและจัดระบบข้อมูลหาความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงของข้อมูล รวมทั้งความหมายที่ซ่อนอยู่ในคำอธิบาย และข้อมูลที่ได้ และนำเสนอออกมาในรูปแบบเชิงพรรณนา (Descriptive)

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและลดอคติทางชาติพันธุ์ในกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งทำให้เห็นความสำคัญขององค์ความรู้และเข้าใจความสัมพันธ์ในมิติหญิง-ชายในเรื่องการพัฒนา สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพได้ดียิ่งขึ้น

2.ทำให้ได้ทางเลือกในการอธิบายปัญหาและปรากฏการณ์ในชุมชนจากมุมมองทางด้านเพศ โดยการนำความรู้ ระบบคิด เทคนิควิธีและหลักการวิเคราะห์จากการศึกษามาปรับใช้ในการมองปรากฏการณ์ แก้ไขและป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและซับซ้อนรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมโลกปัจจุบัน

3. เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและนโยบายของกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่จะเข้าไปจัดการและแก้ปัญหาเรื่องการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ผลงานการวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม เรื่องการพัฒนา สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพซึ่งเป็นองค์ความรู้หนึ่งในวัฒนธรรมชาวยุโรปของสังคมไทย
2. เพิ่มมิติทางสังคมและวัฒนธรรมให้กับการคิดเกี่ยวกับนโยบายและการวางแผนด้านการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

ความรู้เรื่องเหมืองแร่...สู่วาทกรรมพิษสารตะกั่ว

การทำความเข้าใจปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่วในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง นั้น เราควรศึกษาบริบทรายรอบหมู่บ้านและทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน เริ่มตั้งแต่บริบทสังคมภายนอก ต้นตอของปัญหามาสู่ตัวผู้ได้รับผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นเจตนาหรือของนโยบายรัฐหรือยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรแร่ ความรู้เรื่องเหมืองแร่ ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและอันตรายต่อมนุษย์ ปัญหาและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ พร้อมทั้งหันมาทำความเข้าใจชุมชนที่ถูกกระทำโดยวิเคราะห์วาทกรรมความรู้ต่างๆ ในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น เหล่านี้จะทำให้เกิดความเข้าใจความเป็นชุมชนคลิตี้ล่างและปรากฏการณ์ปัญหาได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

2.1 ความเข้าใจเรื่องทรัพยากรแร่

หลักการด้านยุทธศาสตร์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาครัฐซึ่งรวมถึงทรัพยากรแร่ นั้น พบว่ารัฐกำลังหันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว นึกถึงคนรุ่นหลังที่จะต้องมารับช่วงต่อในการกระทำของคนรุ่นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น (ธงชัย พรรณสวัสดิ์และคณะ, 2546:2-3) ถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดในทางนโยบายที่เริ่มเข้าใจภาพรวมสังคมมากขึ้น ทว่าในส่วนของการปฏิบัติจริงนั้นก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งซึ่งต้องการการนโยบายนโยบายไปใช้อย่างจริงจัง รอบคอบและจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายต้องมีหน้าที่ในการตรวจสอบ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข

แร่ธาตุต่างๆ ที่นำมาใช้ทุกวันนี้มีอาจมองเพียงมุมของวัตถุที่เน้นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เลย ทั้งนี้เพราะตั้งแต่กระบวนการผลิตสู่การจำหน่ายในระบบตลาดนั้น ได้เกิดระบบความสัมพันธ์หลากหลายระดับ มีส่วนที่เกี่ยวข้องและกระทบกับระบบสังคมหลายภาคส่วน มีความเชื่อมโยงจากประเทศเจ้าของวัตถุดิบมาสู่ประเทศผู้บริโภค ได้ผ่านขั้นตอนความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรแร่ การแต่ง การถลุงทั้งนี้ได้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับคนจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่ได้รับผลประโยชน์ ร่ำรวยมั่งคั่งจากกิจการเหล่านี้และที่ไม่ได้มีส่วนได้แต่กลับต้องแบกรับความสูญเสียที่ตนเองมิได้ก่อขึ้น ในกระบวนการผลิตแร่เรามิอาจมองข้ามผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนราย

รอบและสิ่งแวดล้อมได้เลย การมองทรัพยากรแร่ที่มุ่งเน้นในเรื่องทางเศรษฐกิจเป็นหลักแต่เพียงด้านเดียวนั้น จึงเป็นการปิดกั้นการมองและการให้ความสำคัญกับแง่มุมอื่นๆ ไป

เมื่อความต้องการบริโภคแร่จากประเทศกลุ่มพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างหนัก เป็นผลให้ประเทศเจ้าของวัตถุดิบกลายเป็นผู้ถูกกระทำโดยไม่รู้ตัว ได้กระทำการเร่งขุดแร่ออกมาเพื่อสนองตอบตลาดโลก ดังการนำเสนอจากงานศึกษาของมูลนิธิโลกสีเขียว พบว่าการใช้แร่ธาตุอย่างขนานใหญ่ของโลกเริ่มต้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและจากนั้นอัตราการใช้ก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผู้บริโภคแร่ธาตุหลักของโลกคือกลุ่มประเทศร่ำรวย ปี พ.ศ.2531 ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ 8 ประเทศ บริโภคอะลูมิเนียม ทองแดงและตะกั่ว ถึง 2 ใน 3 ของการผลิตโลก ส่วนประเทศที่ผลิตแร่ธาตุต่างๆ ส่วนใหญ่คือประเทศยากจน เช่น ซาอุดี ผลิตแร่โคบอลต์ร้อยละ 58 แอฟริกาใต้ผลิตแพลทินัมร้อยละ 48 เป็นต้น (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537:16-17) ตรงจุดนี้เองเราจึงต้องย้อนมองสังคมของเราพร้อมตั้งรับกับภาวะการถูกกระทำโดยไม่รู้ตัว ต้องมีระบบคิดที่รอบด้าน ศึกษาผลกระทบที่จะเกิดกับระบบสังคมภายหลังการประกอบกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ผู้ศึกษาขอชี้ชวนให้มาทำความเข้าใจพัฒนาการ การใช้แร่ในสังคมไทยเพื่อประกอบการทำความเข้าใจในงานศึกษานี้ จากรายงานของกรมทรัพยากรธรณี (กรมทรัพยากรธรณี อ้างในมูลนิธิโลกสีเขียว, 2537: 18-47) ได้กล่าวถึงพัฒนาการ การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย เป็นช่วงต่างๆ ดังนี้คือ

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2450 ซึ่งหมายรวมถึงสมัยโบราณด้วย การทำเหมืองแร่ส่วนใหญ่อาศัยแรงขุดแล้วร่อนหรือล้างเอาแร่ที่ติดมากับดิน การทำเหมืองบนบกใช้วิธีแบบเหมืองแร่ดินโดยชักน้ำต้นห้วยมาชะล้างดินทรายในลานแร่ ส่วนการทำเหมืองหาบใช้คนขุดดินลงไป จนถึงชั้นดินปนแร่แล้วจึงหาบดินปนแร่นั้นไปล้างเอาแร่ในรางล้างแร่

ช่วงปี พ.ศ. 2450-พ.ศ.2488 นับเป็นการเริ่มต้นวิวัฒนาการการนำเอาเครื่องจักรมาใช้ในเหมืองแร่ เช่นเหมืองสูบก็เริ่มใช้เครื่องสูบน้ำที่หมุนด้วยเครื่องจักรไอน้ำแทนแรงคน ต่อมาก็ใช้เครื่องยนต์ เหมืองฉุดก็ใช้เครื่องดูดไฮดรอลิค (Hydraulic elevator) ซึ่งทำงานด้วยพลังน้ำ

ช่วงปี พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2500 อุตสาหกรรมเหมืองแร่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการทำเหมืองและการแต่งแร่ มีการผลิตแร่หายากซึ่งติดอยู่กับตะกั่วหรือซีแร่ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ช่วงปี พ.ศ. 2501- พ.ศ.2534 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาในการทำเหมืองแร่ และการแต่งแร่ กรมโลหกิจได้ริเริ่มงานแต่งแร่ขึ้นอีกหลายวิธี ในระหว่าง พ.ศ. 2501-2503 เป็นการปรับปรุงคุณภาพแร่ให้ดียิ่งขึ้น เช่นการริเริ่มทดลองแร่ตะกั่วซัลไฟด์ชั้นโรงประลอง (Pilot Plant) เป็นครั้งแรก

ในการทำความเข้าใจเรื่องอุตสาหกรรมเหมืองแร่นั้น เราควรต้องเข้าใจในศัพท์เทคนิคและขั้นตอน กระบวนการทำแร่ด้วย เพื่อให้สามารถเห็นภาพต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

1. การทำเหมืองแร่ หมายถึงการกระทำแก่พื้นที่ไม่ว่าจะเป็นที่บกหรือน้ำเพื่อให้ได้มาซึ่งแร่ ด้วยวิธีการอย่างหนึ่งหรือหลายวิธี เช่นวิธีเหมืองละลายแร่ วิธีเหมืองเรือสูบลift วิธีเหมืองฉีด วิธีเหมืองหาคือเป็นต้น การกำหนดวิธีการทำเหมืองก็มักจะกำหนดตามลักษณะการประกอบกิจการเหมืองแร่ของประเทศ โดยทั่วไปการทำเหมืองแร่แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่คือการทำเหมืองแร่บนพื้นดินหรือในระดับตื้นๆ การทำเหมืองใต้ดินและการทำเหมืองแร่ในทะเล

2. การแต่งแร่ แร่ธาตุส่วนใหญ่ที่ขุดขึ้นมาจะมีหลายชนิดรวมทั้งหมด หิน ทนทรายปนอยู่ด้วย ดังนั้นในกระบวนการทำเหมืองแร่จึงต้องมีขั้นตอนที่เรียกว่า “การแต่งแร่” หมายถึงการแยกแร่ที่มีคุณค่าออกจากแร่มลทินและอื่นๆ หรือจะเรียกว่าการล้างแร่ การทำแร่ให้สะอาดก็ได้ประสิทธิภาพการแต่งแร่ขึ้นอยู่กับเครื่องจักรอุปกรณ์ การปรับปรุงอุปกรณ์แต่งแร่ให้เหมาะสมกับสภาพของแร่ที่ทำการขุดออกมา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะทางธรณีวิทยาของแหล่งแร่นั้นๆ วิธีแต่งแร่ที่รู้จักและปฏิบัติในการทำเหมืองแร่ตะกั่วนี้คือการแต่งแร่โดยวิธีเคมีซึ่งหมายถึงการแยกแร่โดยใช้สารละลายและปฏิกิริยาเคมีเข้าช่วย ยังรวมถึงการเผาหรือการย่างแร่ด้วยความร้อน ทำให้แร่เปลี่ยนสภาพจากสารประกอบชนิดหนึ่งไปเป็นสารประกอบอีกชนิดหนึ่ง การลอยแร่เป็นการอาศัยความแตกต่างของสมบัติที่ผิวต่อสารเคมีแต่ละชนิดที่แตกต่างกันของแร่แต่ละชนิด สารเคมีที่ใช้ในการลอยแร่จะทำให้แร่เปียกไม่เท่ากัน แร่ที่ไม่เปียกน้ำจะเกาะติดฟองอากาศได้ดีและติดลอยขึ้นมาบนผิวน้ำ ส่วนแร่ที่เปียกน้ำจะจมอยู่ในน้ำเหมือนเดิม

3. การถลุงแร่ เมื่อแร่ถูกขุดและนำมาแต่งแยกแร่แล้ว จะนำมาสู่กรรมวิธีทางโลหะกรรม หมายถึง การถลุงแร่หรือการทำให้แร่เป็นโลหะด้วยวิธีต่างๆ โดยรวมถึงการทำโลหะให้บริสุทธิ์ การผสมโลหะการผลิตโลหะสำเร็จรูปหรือกึ่งสำเร็จรูป ชนิดต่างๆ โดยวิธีหลอมหล่อ รีดหรือวิธีอื่นๆ และการนำโลหะมาใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนต่างๆ ที่จะทำให้แร่เหล่านั้นเป็นโลหะบริสุทธิ์ โลหะผสมหรือทำให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ แล้วแต่ว่าแร่นั้นมีองค์ประกอบทางเคมีแบบใด เช่นประเภทอัลไฟด์ ออกไซด์ คาร์บอเนต ซิลิเกต กรรมวิธีทางโลหะกรรมนี้ แบ่งเป็น 3 วิธีใหญ่ๆ คือ วิธีใช้ความร้อน ใช้ไฟฟ้า ใช้สารเคมี ตัวอย่างเช่น กรรมวิธีผลิตตะกั่วจากแร่ ทำโดยผสมแร่ตะกั่ว แร่คาร์บอเนตกับสารลดออกซิเจน ได้แก่ถ่านหินและสารเชื้อ ได้แก่ธาตุเหล็ก ทนและปูนขาว ป้อนเข้าเตาอนให้ความร้อนจนเกิดปฏิกิริยาแยกชั้นโลหะตะกั่วและตะกั่วกรัน เอาโลหะตะกั่วออกมาจากเตานำไปทำความสะอาดในกระทะ เพื่อขจัดมลทินให้ได้โลหะตะกั่วบริสุทธิ์ หล่อเป็นแท่งจำหน่ายต่อไป

จากความเข้าใจในพัฒนาการเหมืองแร่และศัพท์เทคนิคที่ใช้ในกิจการเหมืองแร่ข้างต้น ผู้ศึกษาขอเสนอภาพของผลกระทบในด้านต่างๆ จากกิจการดังกล่าวซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องหันมาตระหนักคิด ทบทวน ร่วมหาแนวทางเพื่อแก้ไขภาวะปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วและป้องกันปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

2.2 ภัยจากกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่

จากภาวะความต้องการ การใช้แร่อย่างหนักจากกลุ่มประเทศผู้บริโภคร้าง จึงทำให้เกิดอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศเจ้าของวัตถุดิบ มีการเร่งขุดแร่โดยที่มิได้มีการศึกษาวิจัย ป้องกันผลกระทบด้านต่างๆ ที่จะเกิดอย่างรอบด้าน อีกทั้งยังขาดมาตรการในการควบคุมดูแลกิจการเหมืองแร่อย่างจริงจัง รวมถึงการสร้างสำนึกความรับผิดชอบของเจ้าของกิจการที่มีต่อสังคม ซึ่งการทำเหมืองแร่ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาโดยเฉพาะผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและต่อชุมชนที่อยู่บริเวณดังกล่าว

มูลนิธิโลกสีเขียว กล่าวว่า การทำเหมืองต้องเกี่ยวข้องกับการขุดเคลื่อนย้ายวัตถุออกจากเปลือกโลก จึงมีพวกเศษหินและซีเมนต์อื่นๆ ที่ไม่ต้องการ ทั้งเอาไว้ในบริเวณใกล้ๆ แหล่งขุดแร่ แม้ว่า การทำเหมืองจะใช้พื้นที่บนพื้นดินเป็นบริเวณไม่กว้างนัก แต่กลับส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงทั้งบนดิน ในอากาศและในน้ำ บางทีกินบริเวณกว้างขวางมาก เมื่อพืชพรรณและหน้าดินถูกขุดลอกออกไปในการทำเหมืองบนดิน ผืนแผ่นดินที่รกร้าง เศษก้อนหินที่ไม่ต้องการและวัตถุอื่นๆ ที่เป็นผลจากการทำเหมืองจะถูกชะล้างและพัดพาไปโดยกระแสลมและน้ำ พร้อมกับสารพิษอันตรายปนเปื้อนลงสู่กระแสน้ำลำธารในบริเวณใกล้เคียงและกระจายฟุ้งเป็นฝุ่นละออง และเศษวัสดุมีพิษในอากาศ (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537:62) จะเห็นได้ว่าการทำเหมืองแร่ได้สร้างปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารพิษในดิน น้ำ อากาศและอื่นๆ อีก นอกจากนี้ผลกระทบของเหมืองแร่ด้านสิ่งแวดล้อมยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย

องค์การอนามัยโลก ได้สะท้อนให้เห็นว่าผลเสียที่เกิดจากกิจการอุตสาหกรรมต่อสุขภาพของคนนั้น มีทั้งที่เกิดต่อคนงานในโรงงาน ซึ่งเป็นประชากรจำนวนน้อยจากการได้รับสิ่งคุกคามเข้าไปในปริมาณค่อนข้างมาก กับที่เกิดต่อประชากรทั่วไปจากการได้รับสิ่งคุกคามที่โรงงานปล่อยออกมาในสิ่งแวดล้อมนอกโรงงาน จริงอยู่แม้ข้อมูลที่สร้างความสนใจจากการที่ได้รับสิ่งที่มีพิษมีภัยที่เกิดขึ้นเองในโรงงาน ตัวอย่างเช่นจากสารตะกั่วจากเส้นใยแอสเบสตอสจะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็ตาม แต่ในบางครั้งการได้รับสารพิษที่ปล่อยออกมานอกโรงงานก็อาจสร้างเรื่องน่าสนใจและเลวร้ายได้มากกว่า ตัวอย่างเช่น การที่ประชากรในประเทศญี่ปุ่นและประเทศจีนได้รับสารแคดเมียมจากการทำเหมืองแร่ ประชากรใน ชิเลเชียตอนเหนือในประเทศโปแลนด์ที่ได้รับตะกั่วและแคดเมียมจากโรงงานถลุงแร่และการเกิดพิษปรอทต่อประชากรในเมืองมินามาตะประเทศญี่ปุ่นเป็นต้น (องค์การอนามัยโลก, 2542:7)

ดวงใจ อินทรประวิทย์และคณะ พบว่าการทำเหมืองแร่เป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะแตกต่างกันออกไป

แม้ว่าจะเป็นการทำเหมืองประเภทเดียวกันและใช้วิธีการทำเหมืองเหมือนกัน ผลกระทบมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายปัจจัย เช่น ลักษณะที่ตั้งของเหมือง สภาพธรรมชาติแวดล้อมของเหมือง วิธีการนำแร่ขึ้นมาจากใต้ดิน วิธีการแยกแร่และเทคโนโลยีการทำเหมืองแร่ ดวงใจ อินทรประวิช และคณะ ศึกษาพบอีกว่าในเรื่องสารเคมีเป็นพิษและการปล่อยน้ำเสียจากการทำเหมือง แม้ว่ารัฐบาลโดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและกระทรวงอุตสาหกรรม จะมีข้อบังคับและมาตรการควบคุมคุณภาพของน้ำ โดยกำหนดมาตรฐานปริมาณของสารพิษตกค้างในน้ำเสียที่จะถูกปล่อยออกจากเหมือง และเหมืองจะต้องมีอุปกรณ์และวิธีการกำจัดสารพิษตกค้างนี้ตามกฎหมายระเบียบที่วางไว้ แต่ในทางปฏิบัติเนื่องจากวิธีการกำจัดสารพิษบางชนิดมีลักษณะที่ยุ่งยากและต้องใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยค่าใช้จ่ายสูง ทำให้เหมืองไม่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ได้ อีกประการหนึ่งการควบคุมตรวจตราของเจ้าหน้าที่รัฐบาลเองก็เป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบไม่เพียงพอและพื้นที่การทำเหมืองแร่ก็กระจายอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นปัญหามลภาวะเป็นพิษทางน้ำจากเหมืองและโรงแต่งแร่จึงยังคงมีอยู่ (ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ ,2534:34-44)

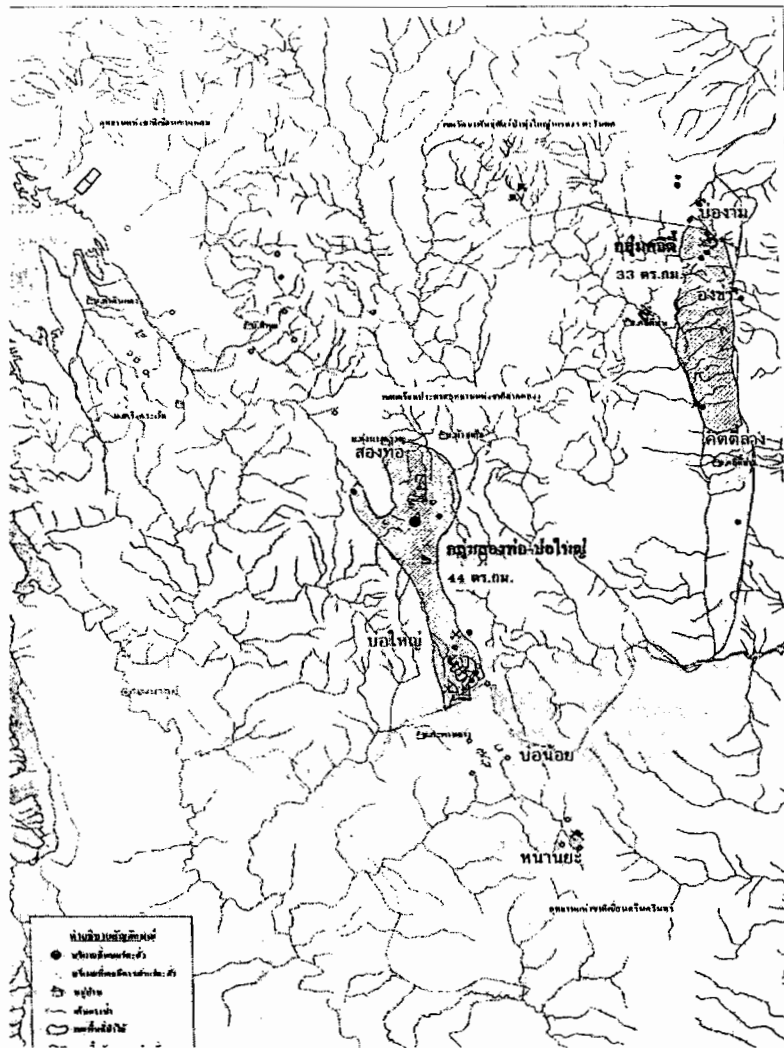
ประเด็นข้างต้นเป็นสิ่งที่สามารถนำมาพิจารณาปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยได้ว่า ถ้าหากกิจกรรมในเมืองแร่เป็นกิจกรรมที่มีอาจเสี่ยงผลกระทบด้านต่างๆ ได้แล้ว เราต้องพร้อมที่จะตั้งสติและตั้งคำถามกลับว่า ขณะนี้เราได้ใช้แร่เหล่านี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศชาติแล้วหรือ เรามีความจำเป็นที่ต้องใช้ทรัพยากรแร่เหล่านี้มากน้อยเพียงใด และถ้าหากจำเป็นต้องใช้แร่เหล่านี้จริง เราจะมี การดูแลกำกับและควบคุมให้กิจการเหล่านี้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนได้น้อยที่สุดในระดับใด ด้วยวิธีการอย่างไรโดยนำข้อจำกัดปัญหา อุปสรรคในช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น มาร่วมทบทวนและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน อีกทั้งไม่ลืมนำเจตนารมณ์และยุทธศาสตร์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามนโยบายของรัฐ ในปี 2546 เข้ามาเป็นหลักปฏิบัติร่วม และในส่วนของการจัดทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า เราจะมีความร่วมมือในการกำหนดและใช้มาตรการนี้โดยเกิดจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม โดยเฉพาะตัวของชุมชนใกล้เคียงซึ่งต้องแบกรับกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นโดยตรง และเราควรต้องคิดทบทวนใหม่ คำนึงถึงปัญหาเชิงจริยธรรมและย้อนมองตัวเองในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมเดียวกัน เราจะร่วมกันสร้างมาตรการทางสังคมอย่างไร ถึงเวลาหรือยังที่จะหันมาสร้างสำนึกร่วมในความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมพร้อมกันไปทุกภาคส่วน

2.3 ความรู้ว่าด้วยเหมืองแร่ตะกั่ว..สู่มหันตภัยร้าย

มนุษย์รู้จักตะกั่วมานานกว่า 6,000 ปี ตะกั่วเป็นโลหะหนัก สีเทาเงิน มีจุดหลอมเหลวต่ำ เปลี่ยนรูปทรงได้ง่าย ทนต่อการสึกกร่อนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยแทรกตัวอยู่ในแหล่งหินและแร่ (ฝ่ายวิชาการ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร,2545) ตะกั่วเป็นแร่ธาตุชนิดแรกๆ ที่มนุษย์โบราณรู้จักนำมาใช้โดยใช้ความร้อนสกัดแยกออกมา ระบบน้ำของสวนลอยแห่งบาบิโลน ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ 605 ปี ก่อนคริสตกาลนั้น ก็กล่าวกันว่าบุด้วยตะกั่วและชาวโรมันใช้ตะกั่วทำท่อส่งน้ำ ซึ่งยังใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน เราทราบว่ตะกั่วนั้นมีพิษและทำให้คนเสียชีวิตได้ โดยเฉพาะในเด็กๆ นักประวัติศาสตร์บางคนสันนิษฐานว่า การที่อาณาจักรโรมันล่มสลายลงไปก็เพราะว่าพลเมืองถูกพิษสารตะกั่วในน้ำดื่ม ขณะเดียวกันเราใช้ประโยชน์จากตะกั่วในอุตสาหกรรมหลายอย่าง อาทิ การทำแบตเตอรี่ สี ท่อประปา กระสุนปืน ชิ้นส่วนประกอบของรถยนต์และก่อนหน้านี้นักนิยมดื่มสารตะกั่วลงในน้ำมันเบนซินเพื่อให้การเผาไหม้ดีขึ้น (มูลนิธิโลกสีเขียว,2537) การใช้โลหะตะกั่วในประเทศในอนาคตจะเพิ่มมากตามการขยายตัวของอุตสาหกรรมแบตเตอรี่และอุตสาหกรรมโลหะบัดกรี แร่ตะกั่วจึงเป็นแร่ที่มีสู่ทางการพัฒนาอย่างมากอีกชนิดหนึ่ง

ณ จุดนี้เราจึงต้องหันมาทำความเข้าใจการทำเหมืองแร่ตะกั่วในประเทศไทยโดยเฉพาะจังหวัดกาญจนบุรีซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษาในงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ เราต้องทำความเข้าใจจากที่มาทางประวัติศาสตร์เชื่อมโยงมาสู่สังคมปัจจุบัน มองในระบบความสัมพันธ์จากชุมชนฐานรากสู่บริษัทผลิตแร่และต่อเนื่องถึงระบบทุนข้ามชาติ เหล่านี้จะทำให้ได้ภาพที่มีความต่อเนื่องและสามารถเข้าใจปัญหานี้ได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ในที่นี้จึงขอเสนอประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีเพื่อเป็นฐานความเข้าใจเบื้องต้น

แผนที่ 2.1 แสดงบริเวณที่ทำเหมืองแร่ในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ที่มา : ดัดแปลงจากกรมทรัพยากรธรณี, 2544.

2.3.1 ประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วในจังหวัดกาญจนบุรี

พื้นที่ภาคตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะในอำเภอทองผาภูมิ มีการทำเหมืองมาเป็นเวลายาวนาน โดยอาจลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้ (กรมทรัพยากรธรณี, 2544 : 3-6. และ ดวงใจ อินทรประวิขและคณะ, 2535 : 372-373)

- เริ่มเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2455 บริษัทของเยอรมันได้ทำการผลิตแร่สังกะสีจากสินแร่สังกะสีประเภททุติยภูมิในบริเวณแหล่งหนองไผ่ (ปัจจุบันคือบริเวณเหมืองบ่อใหญ่ : ดูแผนที่ 2.1) การผลิตหยุดชะงักไปเนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1

- ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2484-2488 หน่วยงานของกรมสื่อสารทหาร ได้เข้าทำการผลิตและถลุงแร่ตะกั่วในแหล่งบ่อใหญ่ประมาณ 3 ปี และยังได้มีการทำเหมืองตะกั่วอีกแห่งคือ ในบริเวณบ้านเกริงกะเวีย โดยหน่วยงานทหารเช่นกัน

- พ.ศ.2492-2495 บริษัท United Minerals Company ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้สัมปทานทำแร่ในบริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ต่อ โดยทำการผลิตในอัตราเดือนละ 100 ตัน

- พ.ศ.2495-2498 บริษัท Comimco ประเทศแคนาดา ได้ทำการผลิตสินแร่ตะกั่ว-สังกะสี ในบริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ไปประมาณ 20,000 ตัน สินแร่ดังกล่าวประกอบด้วย สินแร่ตะกั่วร้อยละ 25 สินแร่สังกะสีร้อยละ 30 และเงิน 30 ออนซ์ ต่อ 1 ตัน ของแร่ตะกั่ว

- พ.ศ.2498 บริษัทพรุ่ง แอนด์ บราเดอร์ จำกัดซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นบริษัท ผลแอนด์ซัน จำกัด ได้เข้ามาดำเนินการทำเหมืองแร่ในบริเวณนี้ และได้มีการสำรวจหาแหล่งใหม่เพิ่ม จนพบแหล่งแร่ตะกั่วอีกหลายแหล่ง ได้แก่ แหล่งสองท่อ แหล่งบ่องาม แหล่งบ่อน้อยและแหล่งหนานยะ

- พ.ศ.2501 ได้เริ่มมีการทำการแต่งแร่ตะกั่วชนิดคาร์บอนेटโดยใช้เครื่องแยกแบบจิ๊ก (Jig) เป็นครั้งแรกที่แหล่งแร่บ่อใหญ่ เพื่อแต่งสินแร่ตะกั่วให้มีความเข้มข้นของโลหะตะกั่วในสินแร่ (lead concentrate) สูงกว่าร้อยละ 20 ขึ้นไป ก่อนส่งขายต่างประเทศแทนการขายแร่ก้อน (lumpy ore) และตะกั่วของตะกั่ว (slag) เช่นเดิมเพื่อเพิ่มมูลค่าสินแร่ตะกั่ว

- พ.ศ.2510 ได้เริ่มมีการสร้างโรงแต่งแร่ตะกั่วที่บ้านคลีตึ้น ต.ชะแล จ.กาญจนบุรี ทำการแต่งแร่ตะกั่วชนิดคาร์บอนेट โดยวิธีลอยแร่ (floatation) เพื่อผลิตหัวแร่ตะกั่วที่มีความเข้มข้นของแร่ตะกั่วเป็นร้อยละ 65 ขึ้นไป ก่อนที่จะส่งจำหน่ายยังต่างประเทศ

- พ.ศ.2512-2514 มีการสำรวจในแหล่งแร่สองท่อร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญชาวไทยและชาวเยอรมัน โดยในครั้งนั้นได้มีการเจาะสำรวจเพิ่มเติม และพบว่าปริมาณแร่สำรองเบื้องต้นระหว่าง 400,000-500,000 ตัน โดยมีความสมบูรณ์เฉลี่ยของโลหะตะกั่ว-สังกะสี เท่ากับร้อยละ 13.5-14.5

- พ.ศ.2518 บริษัท ผลแอนด์ซัน จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณแหล่งแร่สองท่อ 1 แปลง และต่อมาได้อนุญาตเพิ่มเติมในแหล่งแรดังกล่าวเพิ่มอีก 2 แปลง ในปี 2520 โดยบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด ได้ร่วมทุนกับบริษัท Metal Gesellschaft GmbH ประเทศเยอรมัน จัดตั้งบริษัท กาญจนบุรี เอ็กซ์โพลเรชันแอนด์ไมนิง (เคมโก้) จำกัด เพื่อผลิตแร่ที่แหล่งแร่สองท่อ บ่อใหญ่และบ่อน้อย มีการทำเหมืองแร่อุโมงค์ใต้ดินขนาดใหญ่ ในปัจจุบันแหล่งสองท่อได้ทำเหมืองอุโมงค์ลึกถึง 200 เมตรจากผิวดิน รวมความยาวของอุโมงค์ใต้ดินทั้งหมดที่ทำการเจาะประมาณกว่า 70 กิโลเมตร

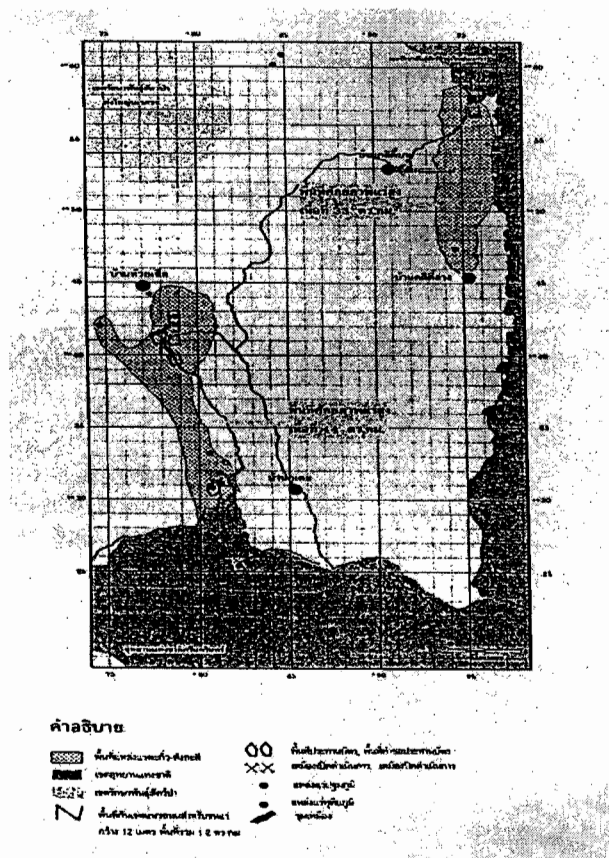
- พ.ศ.2523 บริษัทบ่อใหญ่ไผ่หนึ่ง จำกัด ได้รับประทานบัตร บริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ 1 แปลงและบริษัท ผลแอนด์ซันด์ จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณแหล่งแร่บ่อน้อย 1 แปลง

- พ.ศ.2527 บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณ แหล่งแร่บ่องาม 1 แปลง โดยมีการทำเหมืองและนำสินแร่ตะกั่วไปนโรงแต่งแร่คลิตี้จนถึงปี พ.ศ.2541 ปัจจุบัน ประทานบัตรแปลงดังกล่าวได้สิ้นอายุลงแล้ว และกำลังขอประทานบัตรใหม่ 2 แปลง

- พ.ศ.2532 บริษัทผลแอนด์ซันด์ จำกัด ได้รับประทานบัตร บริเวณแหล่งแร่กระเต็งเจ็ง จำนวน 2 แปลง แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถเข้าดำเนินการได้ เนื่องจากไม่มีเส้นทางในการเข้าพื้นที่ ประทานบัตร เพราะอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขื่อนเขาแหลม

- พ.ศ.2536 ได้มีการจัดตั้งโรงถลุงโลหะจากสินแร่ตะกั่วทุติยภูมิ (ตะกั่วคาร์บอนเนต) ที่ตำบลลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี โดยบริษัทโลหะตะกั่วไทย จำกัด ทำการถลุงแร่ตะกั่วด้วยเตา ถลุงไฟฟ้า ทำให้ได้แร่ตะกั่วที่บริสุทธิ์ถึง 99.99 %

แผนที่ 2.2 แสดงพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว ในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ที่มา : กรมทรัพยากรธรณี, 2541.

2.3.2 เหมืองแร่ตะกั่ว : จากชุมชนรากหญ้าสู่บรรษัทข้ามชาติ

ในประเทศไทย บรรดานักขุดแร่ต่างทราบกันดีว่าแหล่งแร่ตะกั่วที่สำคัญและมีขนาดใหญ่ที่พบอยู่และดำเนินการผลิตในปัจจุบันคือแหล่งที่อยู่ทางตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งก็คือในเขตอำเภอทองผาภูมิ ซึ่งได้พบหลักฐานการผลิตแร่ตะกั่วในหลายพื้นที่ หลักฐานดังกล่าวได้แก่ อุโมงค์ทำเหมืองขนาดเล็กที่ใช้ขุดหาแร่ตะกั่วในสมัยโบราณ ซึ่งมีลักษณะเป็นหลุมสองหลุมติดกัน

นอกจากนี้ยังพบเศษเตาหลอมโลหะที่ใช้สกัดเอาเงินที่ปนอยู่ในสินแร่ตะกั่ว และเบ้าหลอมตะกั่วทำด้วยหินและดินเผาเป็นต้น (อนงค์และคณะ, 2545 อ้างใน สุวรรณ อัสกุลชัย, 2546:4) บริเวณนี้มีการทำเหมืองตะกั่วสืบเนื่องกันมายาวนานหลายยุคสมัย ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ อติศรี ศึกษาพบว่ากิจกรรมการทำแร่ในบริเวณอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในอดีตพื้นที่ดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ศักยภาพแหล่งแร่ตะกั่วที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเพียงแหล่งเดียวของประเทศไทย ย้อนหลังไปเป็นเวลาหลายร้อยปี ซึ่งยืนยันได้จากหลักฐานการศึกษาไอโซโทปของธาตุคาร์บอนสิบสี่ (C_{14}) จากไม้ไผ่และเครื่องมือไม้ที่ใช้ในกิจกรรมทำเหมืองแร่อุโมงค์โบราณและอายุของตะกอนโดยวิธีเรืองแสงด้วยความร้อน (Thermoluminescence Dating ;TL) นอกจากนี้หลักฐานอื่นๆ ที่หลงเหลือจากการทำแร่ในอดีตกาลได้ถูกขุดค้นพบประกอบด้วยเศษตะกรัน โลหะตะกั่วรูปกรวยที่เรียกว่าตะกั่วนม เบ้าดินเผาขนาดต่างๆ ที่ใช้ในการหลอมโลหะ เศษเตาหลอมโลหะเพื่อสกัดเอาโลหะเงินที่ปนอยู่กับสินแร่ตะกั่วและเครื่องมืออื่นๆ ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมทำแร่ (อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2546:13-14)

เมื่อกล่าวถึงพัฒนาการของผู้ประกอบการเหมืองแร่ที่พบว่ามีกิจการเหมืองแร่ตะกั่วในช่วงแรกดำเนินการโดยชาวต่างประเทศต่อมาเมื่อราคาแร่ตะกั่วตกต่ำ จึงได้มีการขายกิจการให้คนไทยคือบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด โดยมีบริษัทเคมิก (Kanchanaburi Exploration and Mining Company) ซึ่งเป็นบริษัทในเครือเป็นผู้ทำเหมืองแร่ตะกั่ว เพื่อส่งเข้าโรงถลุงของบริษัทในต่างประเทศ เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีโรงถลุงตะกั่วในประเทศไทย โรงถลุงตะกั่วในประเทศไทยเริ่มก่อตั้งในปี 2531 โดยบริษัทตะกั่วไทย จำกัด และปัจจุบันยังมีโรงถลุงเศษตะกั่วอีก 3 โรง (ดวงใจ อินทรประวิขและคณะ, 2535 : 372-373)

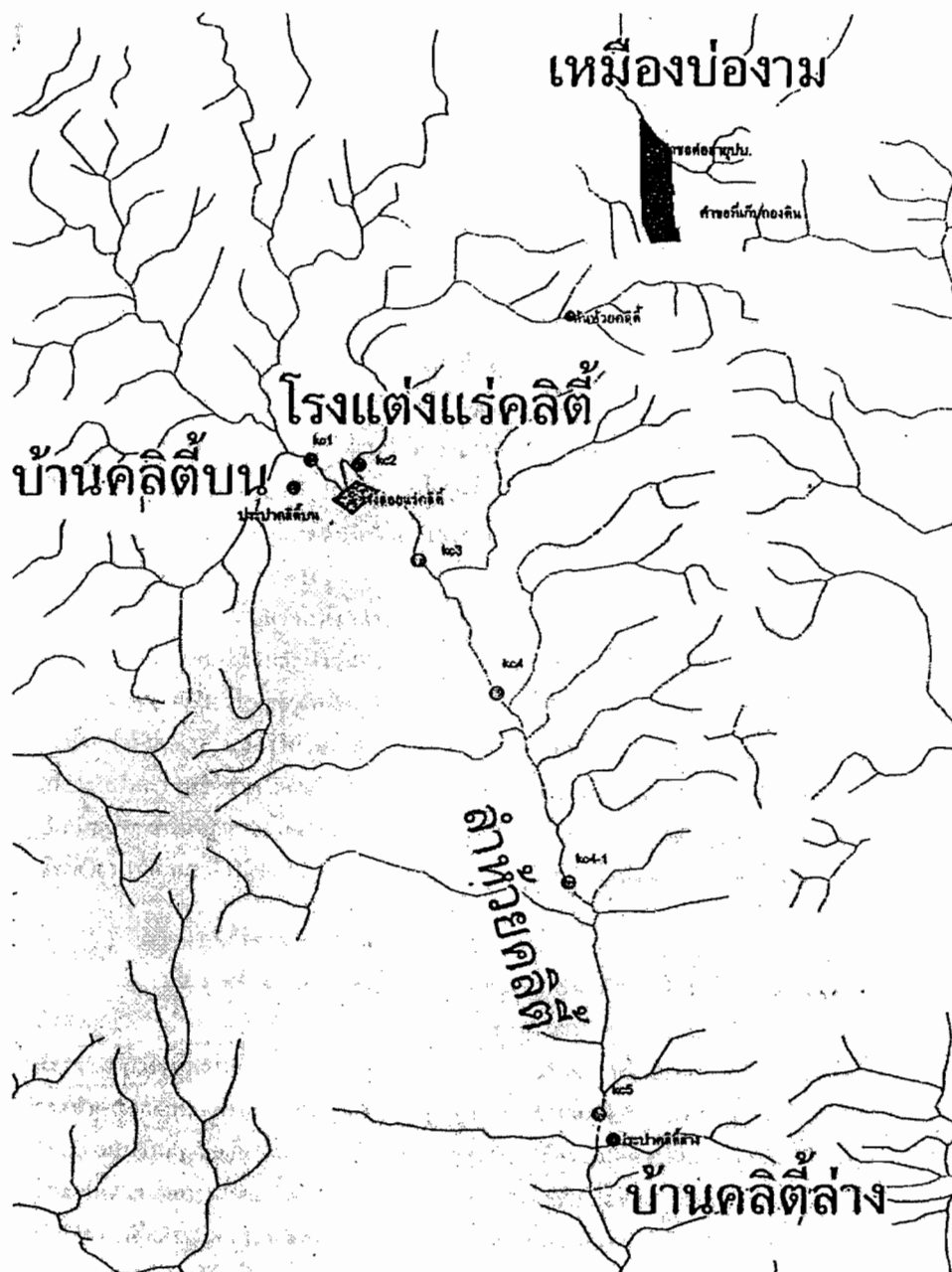
อนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ แห่งกองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณี ได้พูดถึงความสำคัญของการดำเนินกิจการเหมืองแร่ตะกั่วในเขตอำเภอทองผาภูมิว่า (อนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ อ้างใน ภัสร์นวลี ศรีสุวรรณ, 2543:15)

“กรมทรัพยากรธรณีได้แจ้งให้กรมป่าไม้ทราบว่า บริเวณเขตอำเภอทองผาภูมินี้เป็นแหล่งศักยภาพแร่ โดยเสนอให้กันเขตออกก่อนจะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติลำคลองงู และบริเวณดังกล่าวมีการ

ผลิตแร่และโลหะตะกั่วปีละ 500 ล้านบาท ประเทศไทยใช้ตะกั่วปีละ 50,000 กว่าตัน มูลค่าประมาณ 800 ล้านบาท ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ไทยผลิตตะกั่วใช้เองประมาณ 265 ล้านบาท คิดเป็น 30 เปอร์เซ็นต์ ของการใช้ทั้งประเทศ การยกเลิกโรงลอยแร่และเหมืองแร่ จะทำให้ โรงงานถลุงก็ปิดไปด้วย คนงานแต่ละแห่ง ประมาณ 200-300 คน นอกจากเงิน 500 ล้านบาทหายไปแล้วยังกระทบต่ออุตสาหกรรม ต่อเนื่องคือ อุตสาหกรรมทำแบตเตอรี่ อุตสาหกรรมรถยนต์ และอื่นๆ เช่น สี กระสุน ท่อพีวีซีเพื่อประปา ถือว่าต้องกระทบต่อเศรษฐกิจ โดยรวมของประเทศ การจะพิจารณาว่าควรเลิกหรือไม่ควร จะต้องคิด และคำนึงในภาพรวมของประเทศด้วย”

จะเห็นได้ว่าการชุดใช้แร่ตะกั่วในแถบอำเภอทองผาภูมินี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา ยาวนานหลายร้อยปี ด้วยภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น มีการชุดออกมาเพื่อใช้และขายโดยมิได้เป็น ธุรกิจข้ามชาติ ซึ่งประโยชน์ส่วนใหญ่ที่ชุดออกมานั้น จะใช้เพื่อวิถีการดำรงชีวิตเช่นทำกระสุน หล่อพระ ทำทุนแหเหล่านี้นี้เป็นต้น ต่อมาบริษัทผู้ผลิตตะกั่วได้มีการชุดแร่เพื่อนำออกไปแต่งและ ถลุงเพื่อกิจการอุตสาหกรรมภายในประเทศและธุรกิจส่งออก แร่ตะกั่วนี้จึงได้เข้าสู่ระบบตลาดโลก มีการเร่งชุด เร่งผลิต ในกระบวนการเหล่านี้เรามีอาจมองเพียงมิติของมูลค่าทางเศรษฐกิจด้าน เดียวได้ เราต้องย้อนคิดให้รอบด้านว่าผลที่ได้ตรงจุดนี้ เมื่อเทียบกับความสูญเสียทางด้าน สิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสุขภาพของคนงานและชุมชนใกล้เคียงนั้นเป็นสิ่งสมควรแล้วหรือ และประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาก็คือได้มีการใช้วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตะกั่วอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาพบว่าวาทกรรมการพัฒนาดังกล่าวได้มีอำนาจและสามารถ สร้างความชอบธรรมให้เจ้าของเหมืองแร่และเจ้าหน้าที่รัฐในการเข้าถึงทรัพยากรแร่ตะกั่ว โดย กลับมองข้ามมิติความเป็นมนุษย์ของชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ท่ามกลางการใช้ตะกั่วด้วยภูมิปัญญา ดั้งเดิมมาก่อน

แผนที่ 2.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเหมืองแร่บ่องาม โรงแต่งแร่คลิตี้และบ้านคลิตี้ล่าง

ที่มา : ดัดแปลงจากกรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

2.3.3 โรงแต่งแร่: ต้นตอของปัญหาที่รบกวนคำพิพากษาจากสังคม

ผู้ศึกษาได้พบลำดับเหตุการณ์ปัญหาที่มาจากปากคำชาวคลิตี้ล่างและหลักฐานทางราชการ ประกอบกับข้อมูลการลงพื้นที่ของหน่วยงานรัฐที่สำคัญในสมุทเขตน้เยียมของหมู่บ้าน ซึ่งมีความสำคัญที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของปัญหาอันยาวนานร่วม 30 ปี นับตั้งแต่ชาวคลิตี้ล่างพบสิ่งผิดสังเกตุในลำห้วย

ตารางที่ 2.1 แสดงลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ

วัน/เดือน/ปี	เหตุการณ์ผลกระทบ
2510	ตั้งโรงแต่งแร่ที่บ้านคลิตี้บน
2518	- ชาวคลิตี้ล่างรู้ว่ามึสิ่งผิดสังเกตเกิดขึ้นกับลำห้วย ในขณะที่เดินขึ้นไปตามลำห้วยมุ่งสู่บ้านคลิตี้บน ได้พบเห็นปลาน้อยใหญ่ตายเกลื่อนตามลำห้วย - น้ำในลำห้วยมีลักษณะขุ่นสีเทาน้ำตาล คล้ำๆ ยังไม่เหม็นมาก กลิ่นยังไม่ส่งไปไกลนัก ส่วนรสชาติของน้ำก็ยังไม่ต่างจากเดิมแต่เมื่อดื่มเข้าไปจะรู้สึกไม่สบาย คั้นคอและมันหัว - ชาวบ้านเห็นว่าสาเหตุที่ปลาตายนั้น น่าจะมาจากโรงแต่งแร่เพราะเคยเดินผ่านเข้าไปในบริเวณโรงแต่ง ก็เห็นกระบวนการแต่งแร่ที่ใช้น้ำยาเคมีที่มีฤทธิ์กัดดินที่ปนแร่ตะกั่วอยู่จนละลาย ซึ่งมีกลิ่นเหม็นมากและเป็นกลิ่นเดียวกับที่ชาวคลิตี้ล่างพบอยู่ในลำห้วย
2521	ชาวคลิตี้ล่างพบว่าเหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำแร่ลงมาเวลากลางคืน เจ้าของเหมืองกลัวชาวบ้านจะรู้ว่าปล่อยน้ำแร่ลงห้วย จึงเปลี่ยนมาใช้น้ำยาที่มีกลิ่นไม่เหม็นแทน
2523-2524	บ่อเก็บน้ำแร่เดิม (บ่อพักน้ำเสีย) เหมืองแร่ได้เอาหัวฉีด ฉีดตะกอนแร่ในบ่อน้ำเสียลงสู่ ลำห้วย ในช่วงฤดูฝนและมีการปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วยในลักษณะปล่อย 3 วัน ปิด 3 วัน
2525-2527	บ่อเก็บน้ำแร่เดิมจนล้นไม่มีที่เก็บน้ำแร่ เหมืองแร่ได้ตัดตะกอนแร่ใส่รถไปทิ้งไกลๆ บริเวณบ่อเก็บน้ำแร่
2532	ชาวคลิตี้ล่างทั้งเด็กและผู้ใหญ่เริ่มเจ็บป่วยผิดปกติมีอาการคล้ายกันทั้งหมู่บ้าน คือถ่ายท้อง เจ็บท้อง ปวดหัว ปวดกระดูก เจ็บข้อ ขาตามร่างกาย บวมตามแขนขา เป็นต้น และสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเริ่มเจ็บป่วย
2534	หัวหน้าการไฟฟ้าฝ่ายผลิต อ.บ่อพลอย ได้นำ เปิดจำนวน 30 ตัวมาให้ชาวคลิตี้ล่าง ครอบครวัหนึ่งเลี้ยง โดยได้ปล่อยให้เล่นน้ำในห้วยคลิตี้ ปรากฏว่าเปิดเหล่านี้ตายเกลื่อนทั้งหมดภายในวันเดียว
2536-2537	สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะควาย เริ่มทยอยตายเรื่อยๆ ทำให้ชาวคลิตี้ล่างเกิดความเดือดร้อนเพราะไม่มีควายเป็นแรงงานในการทำไร่ ทำนาและเป็นแหล่งทุนสำรอง
2538	- ชาวคลิตี้ล่างเจ็บป่วยอย่างหนัก บางคนมีอาการบวม ปวดหัว ปวดกระดูก ขาตาม ร่างกายและเสียชีวิตในปีต่อมา บรรดาผู้หญิงหลายคนแท้งลูก เด็กที่เกิดมาไม่สมบูรณ์และเสียชีวิตในที่สุด เด็กและผู้ใหญ่หลายคนมีอาการถ่ายท้อง ปวดท้องเหมือนกันทั้งหมู่บ้าน - อบต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ ได้จัดทำน้ำประปาภูเขาให้ชาวคลิตี้ล่างใช้ - เหมืองแร่ได้เข้ามาทำโง่เก็บน้ำฝนและขุดบ่อให้ แต่ก็ไม่สามารถใช้บ่อน้ำได้เพราะไม่มีน้ำขำร่ายหลังจากขุดบ่อให้เสร็จเหมืองแร่ก็ปล่อยน้ำแร่ลงอย่างหนักทั้งวันทั้งคืน
2541	- โรงแต่งแร่คลิตี้ถูกสั่งปิด - หนังสือพิมพ์ข่าวสดและมติชนได้ลงข่าวหน้าหนึ่ง พาดหัวถึงการร้องเรียนปัญหามลกระทบของชาวคลิตี้ล่างจากโรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้ จังหวัดกาญจนบุรี - ผู้จัดการเหมืองแร่ลงมาแก้ข่าวว่าสาเหตุที่น้ำในห้วยเสียนั้น เป็นเพราะดีเปรสชันทำให้บ่อบำบัดน้ำเสียดลุ่ม เหมืองไม่ได้ปล่อยน้ำแร่ลงมา - หน่วยแพทย์สาธารณสุขเข้ามาออกหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ติดตามตรวจสอบปัญหาข้อเท็จจริงเรื่อง

วัน/เดือน/ปี	เหตุการณ์ผลกระทบ
	สารพิษตะกั่ว -นักข่าวไอทีวี ช่อง 7 ช่อง 5 ช่อง 11 และหนังสือพิมพ์หลายฉบับ มาทำข่าวในหมู่บ้านเป็นระยะ (ช่วงปี 2541-2545)
2542	หน่วยแพทย์เคลื่อนที่กระทรวงสาธารณสุขได้ลงพื้นที่ตรวจสอบปัญหา เจาะเลือดหาสารตะกั่ว ตลอดระยะเวลา ปี 2542-2546 และทำการให้ยาลดสารตะกั่วในเด็กและผู้ใหญ่ที่มีสารตะกั่วเกินมาตรฐาน
2543	-ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 ราย เข้ารับการรักษา ที่โรงพยาบาลราชวิถีเป็นครั้งแรก - กรรมการสาธารณสุข ภูมิสภา กรรมการสิ่งแวดล้อม ภูมิสภา และสมาชิกภูมิสภา ลงพื้นที่หมู่บ้าน
2544	- รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข (นพ.สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี) ลงพื้นที่หมู่บ้าน - กรรมการสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎร ลงพื้นที่หมู่บ้าน - กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ลงพื้นที่หมู่บ้าน - เจ้าของเหมืองแร่ได้มอบเงินช่วยเหลือจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลและเป็นกองทุนในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง
2545	- ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี (นายประสพ พงษ์ศิริวาทย์) พร้อมด้วยคณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ทรัพยากรธรณี ป่าไม้จังหวัด อุทยานกรมจังหวัดและคณะลงพื้นที่หมู่บ้าน - สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรีได้เข้ามาติดประกาศห้ามกินปลาและจับสัตว์น้ำในห้วยชั่วคราว - ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 รายไปรักษาโรคพิษสารตะกั่ว ที่โรงพยาบาลราชวิถี - เจ้าหน้าที่ 100 กว่านาย เข้ามาที่เหมืองแร่ให้มีการขนย้ายโรงแต่งแร่ ย้ายคนงานและที่อยู่อาศัย ออก
2546	- ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกว่ปลาแข็งแรงขึ้น ดูเหมือนใกล้จะเป็นปกติ น้ำไม่ค่อยเหม็นแล้ว ช่วงหน้าแล้งรสชาติของน้ำก็ใกล้เหมือนเดิม แต่ช่วงหน้าฝนจะไม่กล้ากินเพราะน้ำขุ่นและมีกลิ่นเหม็นเป็นบางครั้ง หลายคนหันกลับมาดื่มกินอีกครั้งเมื่อไปไร่ และเริ่มให้สัตว์เลี้ยงกินน้ำในห้วยคลิตี้ด้วย - ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 รายไปรักษาโรคพิษสารตะกั่ว ที่โรงพยาบาลราชวิถี
30 ม.ค. 2546	ชาวคลิตี้ล่างที่ป่วย 8 ราย ยื่นหนังสือต่อสภานายความ ในการฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วเพื่อเรียกร้องค่าเสียหาย ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี
23 ก.พ. 2547	ตัวแทนชาวคลิตี้ล่าง 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษ ¹ ให้ฟื้นฟูลำห้วย

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา และการเขียนจากแกนนำชาวคลิตี้ล่าง, มีนาคม 2547.

¹ โครงการนิทรรศการสิ่งแวดล้อม ในฐานะคณะทำงานคดีปกครอง สภานายความและได้รับมอบอำนาจจากผู้ฟ้องคดีชาวคลิตี้ล่าง ทั้ง 13 ยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษต่อศาลปกครองกลาง ในความผิดฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ล่าช้า (นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ กับพวกกรม 13 คน ฟ้อง กรมควบคุมมลพิษ, คดีหมายเลขดำที่ 214/2547).

จากลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานต่างๆ ชำงต้น ถือได้ว่าการทำงานของหน่วยงานต่างๆ จริง แต่ก็ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่า แล้วปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ถูกจัดการแก้ไขในรูปแบบใด มีคำอธิบายต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ปัญหาของตัวเองได้มากน้อยเพียงใด และรู้สึกอย่างไรต่อการแก้ปัญหาเหล่านี้ ปัจจุบันปัญหาเดินทางไป ณ จุดใด ชีวิตชาวคลิตี้ล่างจะเป็นไปอย่างไร ทว่าก่อนที่จะไปถึงปลายทางปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาขอย้อนมาสู่ต้นตอของปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างมองว่าเป็นผู้ก่อปัญหาและได้วิงวอนขอความกรุณาจากประชาชนคนไทยทุกคน (ดูตารางที่ 4.8) ให้ช่วยพิพากษาผู้ก่อมลพิษ

โรงแต่งหรือลอยแร่คลิตี้บน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 อยู่ห่างจากเหมืองบ่องามไปทางทิศใต้ 6 กิโลเมตร ดำเนินการโดยบริษัทตะกั่วคอนเซ็นเทรตส์ (ประเทศไทย) จำกัด (ในเครือของบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด) โรงแต่งแร่คลิตี้และบริเวณใกล้เคียง มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงระหว่างเชิงเขาของเทือกเขาบ่องามและเทือกเขาตึกะในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตการปกครองของบ้านคลิตี้ ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พื้นที่บริเวณนี้เป็นหินทรายหรือหินดินดาน มีความสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำ มีลำห้วยที่สำคัญไหลผ่านหลายสาย เช่นห้วยตึกะ ห้วยผึ้งและห้วยคลิตี้ โดยห้วยตึกะไหลมาจากเทือกเขาตึกะทางทิศเหนือมารวมกับห้วยคลิตี้ซึ่งเป็นลำห้วยใหญ่ที่ไหลมาจากทิศเหนือเช่นกัน ไหลผ่านบ้านคลิตี้บนและโรงลอยแร่คลิตี้ ส่วนห้วยผึ้งเป็นทางน้ำที่ไหลมาจากเขาบ่องามเกิดจากลำห้วยเล็กๆ หลายสายไหลมารวมกันแล้วจึงไหลมารวมกับห้วยคลิตี้ ผ่านลงมาทางทิศใต้ของบ้านคลิตี้ล่างมาบรรจบกับห้วยลำคลองงูก่อนไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538:30.)

ในขั้นตอนการแยกแร่ เมื่อแร่ที่ขุดจากเหมืองซึ่งมีเปอร์เซ็นต์ของแร่ประมาณ 8-10 % ลำเลียงมาเทใส่ในถังของโรงงาน แล้วถูกลำเลียงเข้าเครื่องย่อยและคัดแยกเอาหินออกและลงมาบดให้ละเอียดในขั้นตอนนี้มีการใช้สารเคมี 3 ชนิด ได้แก่โซเดียมซัลไฟด์ โซเดียมซิลิเกตและโพแทสเซียมเอมิลแซนเตรท จากนั้นจะถูกลำเลียงมาที่ Flotation Cell ซึ่งมีการใช้น้ำเพื่อให้เกิดปฏิกิริยา ทำให้ตะกั่วแยกตัวจากดินลอยขึ้นมาเหนือผิวน้ำ จากนั้นแร่ที่ลอยขึ้นจะถูกกวาดรวมตัวกันและถูกรอง แยกออกมาได้ตะกั่วในรูปของสารประกอบคาร์บอเนตเพื่อนำไปถลุงต่อไป

ในส่วนของระบบบำบัดน้ำเสียของโรงแต่งแร่คลิตี้นี้ กรมทรัพยากรธรณี พบว่าระบบบำบัดน้ำตะกอนและน้ำทิ้งจากขบวนการลอยแร่ของโรงแต่งแร่คลิตี้ ใช้กรรมวิธีการตกตะกอน (Sedimentation) โดยน้ำทิ้งปนตะกอนจากโรงลอยแร่จะถูกปล่อยลงสู่บ่อกักเก็บตะกอน (Tailing Pond) ภายในบ่อจะเกิดการตกตะกอน จากการที่บ่อเก็บตะกอนมีขนาดไม่เพียงพอในการกักเก็บตะกอนและน้ำทิ้งจากโรงลอยแร่ซึ่งกระทำมาเป็นเวลานานจนกระทั่งมีตะกอนค่อนข้างเต็มจึงเกิด

การเอ่อล้นออกมาในช่วงฤดูฝน นอกจากนั้นในกระบวนการทางธรรมชาติ น้ำในบ่อกักเก็บตะกอน อาจซึมผ่านคันทำนบดินลงสู่ห้วยคลิตี้และซึมลงสู่ชั้นน้ำใต้ดิน ซึ่งมีความต่อเนื่องกับน้ำลำห้วย คลิตี้ เหตุเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการแพร่กระจายของสารตะกั่วลงสู่ทางน้ำสาธารณะห้วยคลิตี้ได้ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538:30-33.)

การดำเนินกิจกรรมเหมืองแร่ส่งผลให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม ป่าไม้และการดำรงชีวิต ของสัตว์ป่าอย่างมาก เนื่องจากไม่มีมาตรการตรวจสอบและควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่าง การศึกษาการแพร่กระจายของสารตะกั่วบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ โดยกรม ทรัพยากรธรณี เมื่อปี 2533-2536 ได้ศึกษาคุณภาพน้ำของห้วยสายต่างๆ เมื่อไหลผ่านพื้นที่เหมือง แร่ตะกั่วและโรงแต่งแร่เคมิก้า เหมืองแร่บ่องามและโรงแต่งแร่คลิตี้ พบว่าการปนเปื้อนของตะกั่ว ในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน (สมใจ เยนสบายและวันเพ็ญ อ่วมใจบุญ, 2545) และ ปริมาณที่เพิ่มขึ้นนี้มีค่าสูงมากอย่างผิดธรรมชาติ จนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันหรือ ปล่อยลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติได้โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

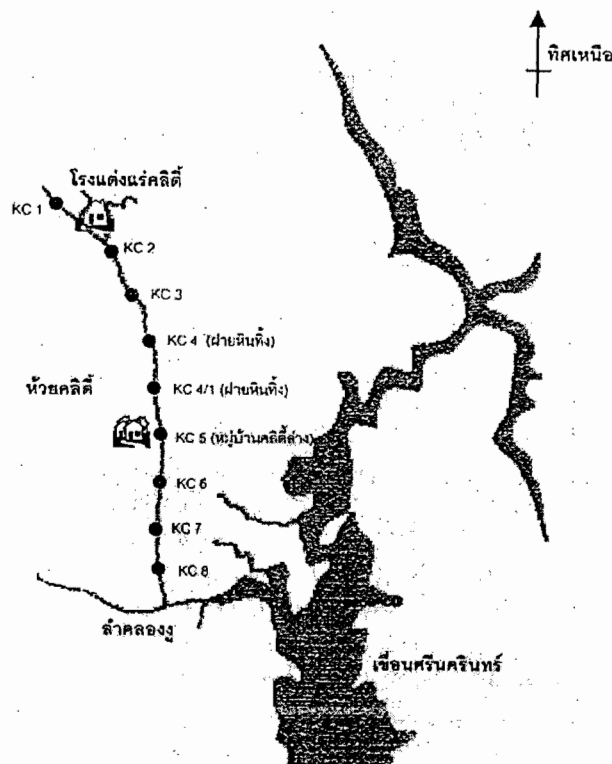
จากการสำรวจพบว่าบ่อกักเก็บตะกอนไม่มีประสิทธิภาพในการกักเก็บ เนื่องจากตั้งอยู่ใน บริเวณที่มีหลุมยุบ (Sink Hold) ขนาดใหญ่เล็กอยู่มากมายและต่อเนื่องกัน ทำให้น้ำทั้งในบ่อกัก เก็บตะกอนจากการล้างแร่ตะกั่วสามารถไหลหลุดจากหลุมยุบหนึ่งไปไหลยังอีกจุดหนึ่งและไหลออก สู่ทางน้ำธรรมชาติในที่สุด โดยพบว่าบริเวณห้วยปลาเมา น้ำตกสะมุเตงและห้วยคือ ในพื้นที่เขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ห่างจากเหมืองแร่บ่องามไปทางทิศเหนือ 10 กิโลเมตร มีการ ปนเปื้อนสารตะกั่วสูงถึง 0.26-0.87 มิลลิกรัม/ลิตร ในขณะที่ค่ามาตรฐานน้ำผิวดินมีค่าเพียง 0.05 มิลลิกรัม/ลิตรเท่านั้น หรือเกินค่ามาตรฐานถึง 5-17 เท่า ซึ่งคาดว่าได้รับการปนเปื้อนจากน้ำทั้งใน บ่อกักเก็บตะกอนที่ไหลลงหลุมยุบ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538)

กรมทรัพยากรธรณี ศึกษาพบว่าน้ำพุ่งขึ้นจากโรงลอยแร่ซึ่งตั้งอยู่บริเวณบ้านคลิตี้บน ส่งผลกระทบมากเนื่องจากกรรมวิธีลอยแร่ต้องบดแร่ให้มีความละเอียดมาก (0.1 มิลลิเมตร) เป็น ปริมาณมากกว่า ร้อยละ 90 ของแร่ตะกั่วทั้งหมดที่ทำการลอย ฉะนั้นต้องมีแร่ตะกั่วปนเปื้อนอยู่ใน น้ำพุ่งขึ้น และถูกทิ้งลงสู่ห้วยคลิตี้อย่างแน่นอน บ่อน้ำใช้บริเวณโรงลอยแร่มีการปนเปื้อนของสาร ตะกั่ว 0.07-0.21 มิลลิกรัม/ลิตร น้ำทิ้งจากปลายท่อบ่อกักเก็บตะกอนก่อนลงห้วยคลิตี้เท่ากับ 1.70-2.30 มิลลิกรัม/ลิตร ขณะที่ พบมาตรฐานปริมาณปนเปื้อนของสารตะกั่วในน้ำต้องมีค่าไม่ เกิน 0.2 มิลลิกรัม/ลิตรเท่านั้น (กรมทรัพยากรธรณี, กันยายน:2538)

โดยการปนเปื้อนดังกล่าวเป็นผลมาจากกิจกรรมการผลิตตะกั่วหรือการลอยแร่ ทำให้ หินปูนแร่ตะกั่วมีโอกาสสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากขึ้น เกิดการผุพังสลายตัวโดย กระบวนการบดย่อยแร่และการทำปฏิกิริยากับใช้สารเคมี น้ำและอากาศ ทำให้ธาตุตะกั่วถูก

ปลดปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ เกิดการสะสมตัวและตกตะกอนตามระยะเวลา ทั้งนี้พบว่าช่วงปลายน้ำของห้วยคลิตี้บริเวณน้ำตกกิตติดาตอย บ้านคลิตี้ล่างซึ่งอยู่ห่างจากโรงลอยแร่ไปทางทิศใต้ประมาณ 9 กิโลเมตร พบตะกั่วในน้ำและในตะกอนสูงถึง 0.01-0.20 มิลลิกรัม/ลิตร และ 20,800-39,048 มิลลิกรัม/กิโลกรัมตามลำดับ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการไหลและพัดพาของน้ำและตะกอนมาสะสมเป็นเวลานาน (กรมทรัพยากรธรณี, 2538)

แผนที่ 2.4 แสดงโรงแต่งแร่คลิตี้ และจุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคลิตี้²

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

ภายหลังจากการเข้าสำรวจการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ เป็นผลให้กรมทรัพยากรธรณี มีประกาศให้โรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้หยุดทำการ หลังจากที่ได้ดำเนินกิจการมาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปี เนื่องด้วยตรวจสอบพบว่าการปล่อยน้ำจากบ่อเก็บกักตะกอนหางแร่ (Tailing pond) ลงห้วยคลิตี้ ตามคำประกาศของทรัพยากรธรณีจังหวัดกาญจนบุรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2541 และเมื่อมองปองามได้หยุดดำเนินการเนื่องจากหมดอายุประทานบัตรตั้งแต่ 26 กรกฎาคม 2539 ส่วนโรงแต่งแร่ได้สิ้นสุดอายุการแต่งแร่ไปแล้วเมื่อ 3 ตุลาคม 2543

² จุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคลิตี้ KC1- ก่อนผ่านโรงแต่งแร่คลิตี้, KC2-บริเวณโรงแต่งแร่คลิตี้, KC3-หลังผ่านโรงแต่งแร่คลิตี้ 1 กม., KC4-หลังผ่านโรงแต่งแร่คลิตี้ 4 กม., KC4/1-บริเวณเหมืองสังกะสีเดิม, KC5-หลังหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา, KC6-หลังผ่านบ้านคลิตี้ล่าง 3 กม., KC7-หน่วยพิทักษ์ป่า, KC8-น้ำตกคลิตี้.

(ตามใบอนุญาตแต่งแร่ เลขที่ 2/2537) ในปี 2541 กรมทรัพยากรธรณีได้ติดตามตรวจสอบตะกั่วช่วงปลายน้ำของห้วย คลิตี้ บริเวณบ้านคลิตี้ล่าง ซึ่งห่างจากโรงลอยแร่ประมาณ 9 กิโลเมตร พบว่ามีตะกั่วในน้ำและในตะกอนดินสูงเกินมาตรฐาน ทั้งนี้กรมทรัพยากรธรณีได้ลงโทษโรงลอยแร่คลิตี้ด้วยการสั่งหยุดดำเนินการในปีเดียวกัน พร้อมกับสั่งปรับเป็นเงิน 2,000 บาท อาศัยอำนาจมาตรา 151 พรบ.แร่ พ.ศ. 2510 (กรมทรัพยากรธรณี, 2541 อ้างใน สุวรรณและคณะ, 2546:16-17)

กรมควบคุมมลพิษได้เข้าดำเนินการเก็บตัวอย่างน้ำ ดิน ตะกอนดินท้องน้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำมาวิเคราะห์อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตั้งแต่ 29 เมษายน 2541-30 พฤศจิกายน 2544 รวม 9 ครั้ง เพื่อศึกษาปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของชาวคลิตี้ล่าง ผลการเก็บตัวอย่างมีดังนี้คือ

ตารางที่ 2.2 แสดงปริมาณตะกั่วในตัวอย่างน้ำในลำห้วยคลิตี้ (มิลลิกรัม/ลิตร)

จุดเก็บ ตัวอย่าง	ระยะห่างจากโรง แต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 1 (29 เม.ย. 41)	ครั้งที่ 2 (26 พ.ค.41)	ครั้งที่ 3 (28 มิ.ย.41)	ครั้งที่ 4 (29 ธ.ค.41)	ครั้งที่ 5 (20-22 ก.ค.42)	ครั้งที่ 6 (21-24 ธ.ค.42)	ครั้งที่ 7 (2-5 ธ.ค.43)	ครั้งที่ 8 (17-19 ก.พ.44)	ครั้งที่ 9 (27-30 พ.ย.44)
KC1	0.5	0.006	0.007	0.006	0.005	0.003	0.014	0.0047	0.00098	0.0027
KC2	0.1	0.110	0.100	0.070	0.030	0.025	0.072	0.016	0.0083	0.013
KC3	2.5	-	-	-	-	0.043	0.408	0.031	0.022	0.022
KC4	4.5	0.500	0.330	0.410	0.070	0.080	0.030	0.052	0.027	0.032
KC4/1	8.0	-	-	-	-	0.041	0.058	0.082	0.039	0.043
KC5	12	0.550	0.400	0.090	0.130	-	-	0.057	0.059	0.063
KC6	15	-	-	-	-	-	-	0.256	0.029	0.037
KC7	18	0.170	0.170	0.140	0.140	-	-	0.042	0.030	0.026
KC8	19	-	-	-	0.110	-	-	0.040	0.044	0.028
มาตรฐาน	0.050									

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

ตารางที่ 2.3 แสดงปริมาณตะกั่วในดินต่อน้ำในลำห้วยคลิตี้ (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)

จุดเก็บ ตัวอย่าง	ระยะห่างจากโรง แต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 1 (29 เม.ย. 41)	ครั้งที่ 2 (26 พ.ค.41)	ครั้งที่ 3 (28 มิ.ย.41)	ครั้งที่ 4 (29 ธ.ค.41)	ครั้งที่ 5 (20-22 ก.ค.42)	ครั้งที่ 6 (21-24 ธ.ค.42)	ครั้งที่ 7 (2-5 ธ.ค.43)	ครั้งที่ 8 (17-19 ก.พ.44)	ครั้งที่ 9 (27-30 พ.ย.44)
KC1	0.5	402	581	-	665	405	228	502	152	452
KC2	0.1	65,771	52,348	-	29,978	31,588	30,862	102,574	10,531	48,225
KC3	2.5	-	-	-	-	26,131	68,920	49,418	46,341	44,975
KC4	4.5	41,663	38,900	-	36,896	34,395	50,057	42,154	51,664	45,175
KC4/1	8.0	-	-	-	-	-	31,418	23,845	26,850	30,850
KC5	12	33,491	31,101	-	11,329	-	-	19,328	28,322	29,350
KC6	15	-	-	-	-	-	-	25,518	13,361	19,550
KC7	18	5,870	15,267	-	8,676	-	-	30,719	18,490	21,225
KC8	19	-	-	-	23,991	-	-	25,015	21,135	15,925

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

หมายเหตุ ค่ามาตรฐานปริมาณตะกั่วในตะกอนดินที่ถือว่าอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนที่สัมผัสได้และจะต้องมีการดำเนินการป้องกันและแก้ไขการปนเปื้อนคือ 400 มิลลิกรัม/กิโลกรัม (USEPA, 1996)

กรมควบคุมมลพิษได้อภิปรายผลที่เกิดขึ้นจากการเก็บตัวอย่างน้ำ ดินและตะกอนดิน
ต่อน้ำในลำห้วยคลิตี้ดังนี้คือ

- คุณภาพน้ำในลำห้วยคลิตี้ ตัวอย่างน้ำในลำห้วย บริเวณก่อนผ่านโรงแต่งแร่ (KC1) มีปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนอยู่ระหว่าง 0.001-0.0014 มิลลิกรัมต่อลิตร และบริเวณด้านใต้โรงแต่งแร่ลงไป รวมทั้งหมู่บ้านคลิตี้ล่างมีปริมาณตะกั่วอยู่ระหว่าง 0.008-0.550 มิลลิกรัมต่อลิตร สูงกว่า KC1 ประมาณ 8-600 เท่า ซึ่งส่วนใหญ่มีค่าเกินกว่ามาตรฐานคุณภาพน้ำแหล่งน้ำผิวดินที่กำหนดไว้ไม่เกินกว่า 0.05 มิลลิกรัมต่อลิตร (ตารางที่ 2.2) แต่ในปัจจุบันพบว่าคุณภาพน้ำในลำห้วยคลิตี้อยู่ในระดับปกติ

- ดิน จากการเก็บตัวอย่างดินบริเวณทั่วไป ระหว่างจุดในบริเวณใกล้ลำห้วยคลิตี้ช่วงโรงแต่งแร่พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 167-241 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตัวอย่างดินบริเวณหมู่บ้านคลิตี้ล่าง พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 109-614 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และตัวอย่างดินบริเวณหมู่บ้านคลิตี้บน พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 292-1,323 มิลลิกรัม/กิโลกรัม

- ตะกอนดินต่อน้ำจากลำห้วยบริเวณก่อนผ่านโรงแต่งแร่ KC1 ตรวจพบค่าอยู่ระหว่าง 152-665 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และบริเวณใต้โรงแต่งแร่ลงไปมีค่าอยู่ระหว่าง 5,870-102,574 มิลลิกรัม/กิโลกรัม สูงกว่า KC1 ประมาณ 40-700 เท่า (ตารางที่ 2.3)

จากรายงานการศึกษาข้างต้น พบว่าปัญหาการปล่อยน้ำหางแร่ที่ปนเปื้อนสารตะกั่วลงสู่ลำห้วยนี้มีข้อมูลและหลักฐานที่ชี้ชัดถึงปริมาณสารตะกั่วที่เกินมาตรฐาน ทว่าปัญหาดังกล่าว

เป็นเรื่องที่ไม่อาจเอาผิดกับผู้ประกอบการได้อย่างเป็นธรรม มีคำกล่าวอ้างจากบริษัทเหมืองแร่ ตะกั่วที่ว่าสาเหตุของการมีปริมาณตะกั่วในลำห้วยเกินมาตรฐานนั้นเป็นเพราะอิทธิพลของพายุ ดีเปรสชัน ดังที่พบในคำร้องแถลงการณ์ของเหมืองแร่คือ “ในช่วงเดือนเมษายน 2541 เกิดน้ำท่วม ที่ลำห้วยคลิตี้บน น้ำเกิดท่วมคันดินที่กักน้ำลำแร่ทำให้น้ำลำแร่ไหลลงในลำห้วยคลิตี้ล่าง เหตุ เกิดเพียงวันสองวันเท่านั้น หาใช่ว่าจำเลยจงใจปล่อยสารตะกั่วลงในลำห้วยคลิตี้แต่อย่างใด... สาร ตะกั่วไหลออกจากคันกั้นน้ำเพียงวันสองวัน เมื่อเดือนเมษายน 2541 แล้วก็หยุด เพราะฝนหยุดตก หนักและน้ำไม่ท่วม ซึ่งเป็นอุบัติเหตุเท่านั้น จนปัจจุบันน้ำในลำห้วยเป็นปกติตามธรรมชาติมา 4-5 ปีแล้ว” (คำร้องแถลงการณ์ คดีดำหมายเลขที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี) อีกทั้งยังมีคำอธิบายสาเหตุของปัญหาจากผู้เชี่ยวชาญว่าปัญหาลำห้วยคลิตี้มีปริมาณสารตะกั่วสูงเกิน มาตรฐานนั้นเกิดจากสภาพภูมิประเทศในเขตนี้เป็นพื้นที่แหล่งศักยภาพแร่ ดังในงานวิจัยของ อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา

“การที่ลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วตาม ข้อมูลทางธรณีวิทยา และจากข้อมูลสาธารณสุขที่ชี้ให้เห็นว่าประชาชนที่ได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย นั้น มิใช่เพียงประชาชนที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างที่อาศัยอยู่ท้ายน้ำของห้วยคลิตี้เท่านั้น แต่ประชาชนที่ หมู่บ้านอื่นที่ไกลออกไปเช่นหมู่บ้านเกริงกระเวีย ก็มีระดับตะกั่วในเลือดสูงเช่นกัน จากผลการให้ การรักษาประชาชนที่มีระดับตะกั่วในเลือดสูงพบว่า ภายหลังเมื่อผู้ที่ได้รับการรักษากลับบ้านสู่ สภาพแวดล้อมเดิมและยังคงมีพฤติกรรมการดำรงชีวิตเช่นเดิม ระดับตะกั่วในเลือดก็จะกลับสูงขึ้น อีก จนมีการตั้งข้อสังเกตว่าวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับการหยุดยั้งมิให้ตะกั่วเข้าสู่ร่างกายก็คือการ หลีกเลี่ยงการตั้งถิ่นฐานในบริเวณเสี่ยงหรือบริเวณที่พื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว สังเกตได้ว่าปัจจุบัน ถึงแม้ โรงแร่ได้หยุดดำเนินการไปกว่า 6 ปี แต่ก็ตามก็ต้องมีการเฝ้าระวังระดับตะกั่วใน เลือดของประชาชนในพื้นที่อยู่เช่นเดิม และให้การรักษาประชาชนเป็นกรณีๆ ไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ ว่าการที่พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ใ นการเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนหรือเป็นที่ทำกินทางเกษตรกรรมเพราะจะทำให้ประชาชนได้รับ ตะกั่วเข้าสู่ร่างกายได้ง่าย” (อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ,2546:13-14)

ทว่าในประเด็นปัญหาดังกล่าวมีความน่าสนใจที่ว่าชาวคลิตี้ล่างได้ยืนยันว่าพวกเขาอยู่ใน พื้นที่ดังกล่าวมาเป็นร้อยปีแล้ว ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีใครเจ็บป่วยมีอาการผิดปกติเช่นนี้ ภายหลังที่โรง แร่ตั้งแร่มาตั้งก็ส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในชุมชนอย่างหนัก และใน กรณีที่ว่าปิดโรงแร่ไปแล้ว 6 ปี แล้วแต่ยังคงต้องเฝ้าระวังอยู่นั้น เราก็ต้องกลับมาพิจารณาสาเหตุที่ แท้จริงในพื้นที่เนื่องด้วยตะกอนตะกั่วยังปนเปื้อนอยู่ใต้ท้องน้ำในลำห้วยคลิตี้บนมีนัยสำคัญที่เป็น สาเหตุหลักที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างได้รับสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ยังมีการ

เจ็บป่วยผิดปกติอยู่ เพราะฉะนั้นแล้วหน่วยงานที่รับผิดชอบควรต้องมาให้ความรู้ในสภาพวิถีชีวิตใหม่ภายหลังการอยู่ในพื้นที่เสี่ยงนี้ การอ้างเพียงว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วซึ่งมีทางออกของปัญหาเพียงการย้ายชาวบ้านออกไปนั้น นับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและไม่ได้นำสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงเข้ามาพิจารณาเพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไขและเป็นการป้องกันปัญหาในระยะยาวที่จะไม่เกิดปัญหาเช่นนี้กับหมู่บ้านอื่นๆ อีก

ในส่วนของผลกระทบต่อสัตว์น้ำในห้วยคลิตี้นั้น พบว่ามีปริมาณตะกั่วเกินมาตรฐานดังรายงานของกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ติดตามตรวจสอบเก็บตัวอย่างสัตว์น้ำไปตรวจหาสารตะกั่ว ในระหว่างวันที่ 29 เมษายน - ธันวาคม 2542 และกรมอนามัย ได้เก็บตัวอย่างสัตว์น้ำในระหว่างวันที่ 16 มีนาคม 2543-13 ธันวาคม 2543 ได้ผลดังนี้คือ

ตารางที่ 2.4 แสดงการตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในสัตว์น้ำในลำห้วยคลิตี้

จุดเก็บ ตัวอย่าง	กรมควบคุมมลพิษ (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)						กรมอนามัย (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)		
	ระยะห่างจากโรง แต่งแร่ (กม.)	21 เม.ย. 41	26 พ.ค.41	28 มิ.ย. 41	2 ธ.ค.41	ธ.ค.42	16 มี.ค. 43	7 ธ.ค. 43	13 ธ.ค. 43
KC1	0.5	-	-	5.78 (ปลา)	222.8 (ปู) 130.2 (กุ้ง)	-	-	-	-
KC2	0.1	-	-	-	125.6 (หอย) 451.8 (ปู)	-	-	-	-
KC3	2.5	81.1 (ปลา)	-	302.59 (ตับปลา)	-	-	-	-	-
KC4	4.5	-	-	47.56 (ปลา)	-	-	1.26 (ปลาเวียน)	132 (ปลา เวียน) 320 (กุ้ง) 48 (ปู)	2.165 (ปลา เวียน)
KC5	12	-	-	42.82 (ปลา)	31.9 (ปลา)	-	-	-	-

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ,2542 : กรมอนามัย,2543.

ขณะที่มาตรฐานอาหารที่มีสารปนเปื้อนกำหนดไว้ว่า อาหารที่มีตะกั่วปนเปื้อนต้องไม่เกิน 1 มิลลิกรัม/กิโลกรัม จากข้อมูลข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างต้องบริโภคสัตว์น้ำในห้วยที่มีสารพิษตะกั่วเกินมาตรฐานอยู่ตลอดโดยไร้ทางเลือก ปัญหาตรงนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้รับผิดชอบต้องหันมาดูแลเอาใจใส่และแก้ไขอย่างเร่งด่วน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาปัญหาดังกล่าวซึ่งล่วงเลยมาเป็นเวลา 6 ปี นับตั้งแต่กลายเป็นประเด็นสาธารณะ ผู้ศึกษาพบว่ามี การดำเนินการต่างๆ จากผู้ก่อมลพิษและหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อมในหลายกิจกรรมด้วยกัน ตัวอย่างเช่น

- มีการทำแผนในการฟื้นฟูแก้ไขปัญหาลำห้วยคลิตี้ โดยตั้งคณะทำงานเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษจากตะกั่วในลำห้วยคลิตี้

- มีการลงพื้นที่เพื่อติดตามตรวจสอบการขุดลอกห้วยคลิตี้ จัดทำโครงร่างแผนปฏิบัติการฟื้นฟูใช้งบประมาณดำเนินการ 1.5 ล้านบาทของบริษัทตะกั่วฯ โดยให้บริษัทจัดทำผลการสำรวจศึกษาและแผนปฏิบัติการฟื้นฟูให้กรมควบคุมมลพิษ พิจารณาภายในกุมภาพันธ์ 2542 และจะต้องมีการขุดลอกให้ได้ในช่วง มีนาคม-มิถุนายน 2542

- บริษัทตะกั่วฯ ได้นำแผนการดำเนินการสร้างเขื่อนและหลุมฝังกลบมาเสนอต่อกรมควบคุมมลพิษ เมื่อมกราคม 2543

- คณะทำงานแก้ไขปัญหามลพิษจากตะกั่วในบริเวณห้วยคลิตี้ มีมติให้บริษัทตะกั่วฯ เสนอแผนงานการสร้างเขื่อนกั้นถาวร เมื่อ 30 มีนาคม 2544

- บริษัทตะกั่วฯ ดำเนินการก่อสร้างฝายหินทิ้งบริเวณใต้โรงแต่งแร่คลิตี้ลงมา ณ ระยะทางที่ 4.5 กม. และ 8 กม. หรือ KC4 และ KC4/1 ตามลำดับ จนแล้วเสร็จทั้ง 2 แห่ง เมื่อกุมภาพันธ์ 2545

- กรมควบคุมมลพิษมีหนังสือแจ้งขอความร่วมมือจากบริษัทตะกั่วฯ ให้จัดเตรียมแผนดำเนินการสูบน้ำตะกอน เมื่อกันยายน 2545

- กรมควบคุมมลพิษ มีหนังสือถึงบริษัทตะกั่วฯ ให้แจ้งผลและเร่งดำเนินการจัดเตรียมหลุมฝังกลบก่อนดูดตะกอนอย่างถูกต้อง เมื่อมีนาคม 2546

นอกจากนี้ยังมีการประชุมสัมมนาเพื่อติดตามปัญหาโดยตลอด ทว่าปัญหาก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง มีความล่าช้าและปัจจุบันยังมิได้มีการดูดตะกอนตะกั่วจากบริเวณเขื่อนดักตะกอนแต่อย่างใด ตะกอนตะกั่วในบริเวณลำห้วยคลิตี้ก็ยังมีปริมาณเกินมาตรฐานอยู่เช่นเดิมโดยที่ผู้รับผิดชอบมิได้คำนึงถึงสภาพชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพาลำห้วยและการพัดพาตะกอนตะกั่วไปสู่ท้ายน้ำสักเท่าใด ปัญหานี้ได้ถูกนำเข้ามาในชั้นศาล มีการฟ้องศาลในคดีความแพ่ง ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี โดยชาวคลิตี้ล่างที่เจ็บป่วยจากโรคพิษตะกั่ว 8 ราย ได้เรียกร้องให้ผู้ประกอบการชดเชยค่าเสียหาย ค่ารักษาพยาบาลและจัดการแก้ไขฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ (คำฟ้อง คดีหมายเลขที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี) และตัวแทนชาวบ้านคลิตี้ล่างจำนวน 13 คน ได้ร่วมกันฟ้องร้องกรมควบคุมมลพิษให้ปฏิบัติหน้าที่ตามอำนาจหน้าที่โดยเข้าดำเนินการกำจัดมลพิษและฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ ให้มีการกำหนดมาตรการอื่นๆ ในการแก้ไขปัญหามลพิษปนเปื้อนของสารตะกั่วบริเวณลำห้วยคลิตี้และการฟื้นฟูระบบนิเวศบริเวณดังกล่าว ให้มีการดำเนินการรวบรวมข้อมูลปัญหามลพิษปนเปื้อนของสารตะกั่วบริเวณลำห้วยคลิตี้ ผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรชุมชนบ้านคลิตี้ล่าง (คำฟ้องคดีหมายเลขดำที่ 214/2547 ณ ศาลปกครอง)

การแก้ปัญหาที่ผ่านมามุ่งประเด็นทางด้านเทคนิคในการบำบัดฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเน้นการเฝ้าระวังสุขภาพด้วยมุมมองจากแพทย์สมัยใหม่ โดยมีได้คำนึงถึงมิติความเป็นคน วิถีชีวิตของชุมชนและความสูญเสียของผู้ได้รับผลกระทบ ผู้ศึกษาเห็นว่าการแก้ปัญหาดังกล่าวมีอาจมุ่งที่ประเด็นทางเทคนิคและจบลงด้วยกระบวนการยุติธรรมเพียงอย่างเดียว เราต้องให้ความสำคัญกับวิถีชีวิต ความเป็นมนุษย์ของชุมชนคลีตี้ล่างด้วย การเน้นแต่เพียงว่าฟื้นฟูลำห้วยหรือไม่ หรือจะใช้เทคนิควิธีใดในการฟื้นฟูนั้น ไม่อาจมองข้ามชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่อาศัยในแถบนี้ได้เลย เราต้องย้อนมาคิดใหม่ว่าชุมชนดังกล่าวจะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของเขาได้อย่างไรบ้าง ชาวคลีตี้ล่างมีคำอธิบาย มีความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร

ผู้ศึกษาพบว่าปัญหาดังกล่าวมีการใช้องค์ความรู้ที่ต่างกันเพื่อมาอธิบายและแก้ปัญหา ผู้เชี่ยวชาญได้ใช้ความรู้ทางเทคนิคที่เป็นตัวเลขที่วัดได้และเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ส่วนชาวคลีตี้ล่างก็มีการวัดผลความเปลี่ยนแปลงในลำห้วยด้วยประสบการณ์ความรู้ในชีวิตประจำวันแบบชาวบ้านและมีแนวทางในการมองปัญหาและมีวิธีคิดวิพากษ์การทำงานของหน่วยงานต่างๆ อยู่เช่นกัน ในการแก้ปัญหาดังกล่าวเราไม่อาจใช้ความรู้ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นตัวชี้วัดโดยละเลยความรู้อีกฝ่ายหนึ่งไปได้ เราต้องพร้อมที่จะยอมรับว่า ไม่อาจที่จะเป็นผู้ครอบครองความรู้ เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และวิธีทางเทคนิคในโลกทัศน์ของตนแก้ไขปัญหามาแต่เพียงด้านเดียวได้ การแสดงตัวเลขทางเทคนิค ข้อมูลการปนเปื้อนของสารตะกั่วในแหล่งน้ำ ดิน พืชผักเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะนำมาสู่การทำความเข้าใจปัญหาได้ ทว่าเราควรมีมิติการทำความเข้าใจใหม่ที่หลากหลายและรอบด้านมากขึ้น ดังเช่นมิติความรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นคำอธิบายปัญหาจากชุมชนผ่านวิถีคิดของหญิงชายผู้ได้รับผลกระทบ ปรัชญาการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่สังคมต้องร่วมตระหนัก ร่วมคิดและร่วมสร้างมาตรการแก้ไข นำชุดความรู้ที่หลากหลายในสังคมในระดับและมิติต่างๆ เพื่อมาอธิบายสาเหตุและความเป็นจริงของปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ทางออกของปัญหาที่เป็นจริงและเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

2.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชุมชนคลีตี้ล่าง

ในส่วนของการสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชาวคลีตี้ล่างนั้น ชาวคลีตี้ล่างรับรู้ว่าเป็นเหมืองแร่นี้เป็นของกำนันดีด (นายกคงศักดิ์ กลีบบัว³) โดยเป็นการสืบทอดกิจการในเครือญาติต่อกันมา เริ่มตั้งแต่กำนันพริ้งมาเปิดทำเหมืองเป็นครั้งแรก ต่อมาคือกำนันผลซึ่งเป็นพี่ชาย ได้เข้ามา

³ นายกคงศักดิ์ กลีบบัว อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดกาญจนบุรีและกรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ ผู้ซึ่งต่อมากลายเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ เช่น โรงลอยแร่และโรงงานถลุงแร่ตะกั่ว ที่บริเวณตำบลลาดหญ้า อ. เมือง จ. กาญจนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำแควใหญ่ (ภัสร์นวิจิ ศรีสุวรรณ, 2543:27).

รับช่วงแล้วก็ตกทอดมาสู่ลูกชายของเขาอีกสามคน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ผู้ศึกษาได้พบความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของเหมือง ผู้จัดการ คนงานและชาวคลิตี้ล่างในรูปแบบต่อไปนี้คือ

สมัยก่อน (ช่วงปี 2498-2510) ชาวคลิตี้ล่างจะเข้าไปในเหมืองบ่องามเพื่อไปเที่ยวบ้าง หาซื้อของใช้บ้างหรือนำไก่ไปแลกตะกั่วบ้างโดยแลกไก่ 2 ตัวกับ ตะกั่ว 3 กิโลกรัม บ้างก็ไปซื้อตะกั่วในราคา กิโลกรัมละ 5-10 บาท หลังจากที่มิโรงแต่งแร่มาตั้งที่บ้านคลิตี้บนจึงหันเข้ามาหาซื้อของและติดต่อกับโรงแต่งแร่หรือบริษัท⁴ เพราะใกล้และสะดวกกว่า โดยส่วนใหญ่ถ้าชาวคลิตี้ล่างเข้าไปในบริษัท ก็จะไปซื้อแร่ตะกั่วในราคา กิโลกรัมละ 10-25 บาท แต่มาช่วงหลังมีราคาขึ้นเป็น กิโลกรัมละ 50-60 บาท ชาวคลิตี้ล่างนิยมเอาไก่หรือสัตว์ที่ยังได้ไปแลกแร่ในอัตรา ไก่ 1 กิโลกรัมแลกกับแร่ตะกั่ว 1 กิโลกรัม หรือแล้วแต่ตะกั่วเนื้อดีหรือไม่ บางครั้งคนงานในบริษัทก็จะเอาแร่ตะกั่วนี้มาแลกกับไก่ของชาวบ้านโดยไม่ให้ผู้จัดการเหมืองรู้ ลักษณะของตะกั่วดังกล่าวเป็นแท่งกลม ยาวประมาณ ½ -1 ศอก ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 ซม. และยังมีลักษณะคล้ายก้อนน้ำตาลปึกอีกด้วย เมื่อได้ตะกั่วมาก็จะเอามาตัดและทุบเป็นก้อนเล็กๆ เพื่อใช้เป็นกระสุนปืน ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าถ้าไม่มีแร่ตะกั่วก็ไม่รู้จะใช้อะไร เพราะตะกั่วมีน้ำหนักดี ทำให้อยิงสัตว์ได้ตรงเป้า ถ้าใช้โลหะอย่างอื่นจะทำให้ยิงไม่ตรง

ช่วงที่เหมืองแร่หรือบริษัทเปิดดำเนินการนั้น ได้สร้างศูนย์กลางอำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานีอนามัย ร้านค้า อุ้งขอมรด โรงสีข้าว นำไฟฟ้า โทรศัพท์เข้ามาใช้ ได้สร้างถนนลูกรังที่มีมาตรฐานขึ้น เรียกได้ว่าเป็นแหล่งความเจริญที่ใกล้หมู่บ้านคลิตี้ล่างที่สุด ทำให้ชาวคลิตี้ล่างเข้ามาใช้บริการที่บริษัทแทนที่จะต้องเดินทางไปในอำเภอทองผาภูมิซึ่งต้องใช้เวลาเป็นวันๆ จึงเป็นธรรมดาที่ชาวคลิตี้ล่างต้องมาติดต่อและใช้บริการในส่วนต่างๆ ของเหมืองแร่ อีกทั้งในช่วงที่โรงแต่งแร่เปิดดำเนินการอยู่นั้น กำนันดีดเจ้าของบริษัทจะมาจัดปีใหม่ให้คนคลิตี้บนทุกปีและชาวคลิตี้ล่างก็มักจะขึ้นไปเที่ยวงานด้วยเช่นกัน ผู้ศึกษาพบว่าเหมืองแร่ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์แก่ชาวคลิตี้ล่าง ดังเช่น อนุญาตให้คนคลิตี้ล่างไปสีข้าวฟรีได้ที่บริษัท ซึ่งช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่ยังไม่มีปัญหากับเหมือง ถ้าชาวคลิตี้ล่างไปสีข้าวก็จะให้ข้าวสารผู้จัดการเหมืองแร่ 1 ปี๊บ หลายคนพูดถึงประโยชน์ที่ได้จากเหมืองแร่ก็คือทำให้สามารถเดินทางได้สะดวกมากขึ้น สามารถติดรถลีสล้อของเหมืองแร่ไปเหมืองบ่องามหรือไปหาญาติๆ ที่ตั้งหมู่บ้านในแถบป่าทุ่งใหญ่ฯ ได้ ส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะไปซื้อของใช้จำเป็น ตลอดจนรับบริการต่างๆ เช่น รักษาพยาบาล ซ่อมรถอยู่เสมอ พวกเขานิยมไปนำถังใส่น้ำยาล้างแร่⁵ (ขนาด 200 ลิตร) จากโรง

⁴ ชาวคลิตี้ล่างจะเรียกชื่อย่อๆ ว่าบริษัท ซึ่งหมายถึงศูนย์กลางอำนวยความสะดวกของโรงแต่งแร่.

⁵ ชาวคลิตี้ล่างจะไปซื้อหรือแลกถังน้ำยาล้างแร่มาจากบริษัท โดยจะนำมาทำความสะอาดด้วยวิธีการคือเอาไปไม่ใส่น้ำแล้วจุดไฟเผา เสร็จแล้วก็นำไปแช่น้ำประมาณ 1 สัปดาห์ พอหมกกลิ่นน้ำยาก็นำไปใช้ประโยชน์ตามต้องการ.

แต่งมาเป็นทีเก็บข้าวสาร ข้าวเปลือกหรือเป็นที่ใส่น้ำอาบ เป็นต้น โดยจะเอาสัตว์ที่ล่าได้ไปแลกถึงเหล่านี้

ภายหลังจากเกิดกรณีพิพาทเรื่องการปล่อยน้ำแรลงสู่ห้วยคลิตี้นั้น ทำให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่และชาวคลิตี้ล่างเป็นไปในลักษณะคู่ชกต่างรุ่น เป็นเชิงของการพยายามกดทับและใช้ความมีอิทธิพลและอำนาจกระทำการแก่คนตัวเล็ก ในลักษณะต่างๆ ดังเช่น จากที่เคยอนุญาตให้ชาวคลิตี้ล่างสีข้าวได้ฟรี ก็มีคำสั่งห้ามไม่ให้ชาวคลิตี้ล่างใช้โรงสีอีก เพราะการขึ้นไปร้องเรียนเหมืองและต่อว่าเจ้าของเหมืองว่าเป็นต้นเหตุทำให้น้ำเสีย นับตั้งแต่นั้นถ้าชาวคลิตี้ล่างเข้าไปขอใช้บริการต่างๆ จะถูกปฏิเสธและถูกด่าทอจากผู้จัดการเหมืองโดยตลอด กลุ่มผู้ขายคลิตี้ล่างได้แสดงความรู้สึกต่อการกระทำของเหมืองแร่ว่า

“ผู้จัดการจะมาด่าว่าเรา ตอนที่เอารถไปซ่อมที่บริษัท เขาบอกว่าซื้อรถมาจากในเมืองก็เอาไปซ่อมในเมืองสิ และตอนที่พวกเราป่วย เราจะไปหาหมอที่บริษัท เขาก็มักพูดเหน็บแนมพวกเราว่าคนคลิตี้ล่างนี่ “ซี้” ไม่ออกเยี่ยวไม่ออก ก็มาให้เหมืองช่วย” ที่เราไปรักษานี้ก็ไม่ใช้รักษาฟรีๆ ก็ต้องจ่ายเงินให้เขา ทำไมต้องมาพูดอย่างนี้ แต่พอเขาต้องการอะไรจากคนคลิตี้ล่างก็จะมายกมือไหว้ พวกเราไม่ชอบที่เขาทำอย่างนี้เลย”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าในช่วงที่มีการปล่อยน้ำทางแรลงห้วยนั้น เหมืองแร่พยายามเข้ามาสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแบบมีผลประโยชน์แอบแฝงกับพวกเขาอยู่บ้าง เช่นเข้ามาทำโอ่งน้ำและขุดบ่อน้ำให้ (ดูตาราง 2.1) แต่ก็ไม่สามารถใช้บ่อน้ำได้เพราะไม่มีน้ำ ข้ำร้ายหลังจากขุดบ่อให้เสร็จเหมืองแร่กลับปล่อยน้ำแรลงอย่างหนักทั้งวันทั้งคืน หลังจากที่เหมืองปล่อยน้ำแรลงสู่ห้วยคลิตี้ก็พบว่าในปีหนึ่งๆ น้ำมีสีขุ่นหลายเดือนทั้งๆที่ไม่ใช่หน้าฝน และจะมีสิ่งผิดปกติก็คือมีกลิ่นเหม็นสารเคมี หญิง-ชายคลิตี้ล่างได้เข้ามาติดต่อใช้บริการต่างๆ จากเหมืองแร่อยู่เสมอ จึงเป็นธรรมดาที่ชาวคลิตี้ล่างได้พบเห็นกิจกรรมที่ทางเหมืองแร่ดำเนินการอยู่

“โรงแต่งแร่ปล่อยน้ำแรลงบ่อพักน้ำเสีย พอน้ำแรและตะกอนล้นบ่อ เขาก็จะฉีดตะกอนที่ก้นบ่อออกให้ไหลลงในห้วย ใครๆ ผ่านไปมาก็เห็นกันทุกคนโดยเฉพาะในช่วงหน้าฝนจะฉีดทั้งวันทั้งคืน สีของน้ำจะขุ่นมีกลิ่นเหม็นชาวบ้านจะรับรู้ว่าเป็นกลิ่นสารเคมีที่เหมืองปล่อยลงมา”

หม่องเปาะกร อายุ 46 ปี

ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่พบว่าเหมืองแร่ปล่อยน้ำหางแร่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ หลายคน
วิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก ดังเช่น

“เราไม่ชอบการกระทำของเหมืองแร่เลย รู้สึกว่าเขาเอาเปรียบชาวบ้าน
มากเกินไป เหมืองทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เหมือนมาใช้ยาเบื่อชาวบ้าน ทำ
ให้ชาวบ้านเจ็บป่วย สัตว์เลี้ยงล้มตาย สัตว์น้ำในห้วยก็สูญพันธุ์ เช่นหอย
พืชผักในห้วยก็ตายไป เช่นผักกูด ทำให้หินบริเวณน้ำตกพังยุบไปเลย”

หม่อมเปาะคี อายุ 47 ปี

“เราเห็นกับตาว่าเหมืองปล่อยน้ำแร่ทั้งวันทั้งคืน เราเดินไปก็เห็นเขาทำ
อย่างเปิดเผย เขาเห็นว่าคนคลิตี้ล่างมีน้ำประปาใช้แล้ว ไม่ต้องใช้น้ำในลำ
ห้วย”

หม่อมปะเสาะ อายุ 38 ปี

“บ่อดกอนตะกั่วมันพังจริง แต่เป็นเพราะว่าน้ำแร่มันขังมากเกินไปแล้ว ที่
แรกเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงห้วยเลย แต่พอชาวบ้านร้องเรียนไปที่กรม
ทรัพยากรธรณีให้เข้ามาตรวจ เหมืองจึงปิดท่อน้ำทิ้งเสีย แล้วทำเป็นท่อ
เล็กๆ พอน้ำมาเอ่อมากเกินไปก็ทำให้คันบ่อดกั่วน้ำเสียพังลงไป แต่ไม่ได้เกิด
จากดีเปรสชันอะไรอย่างที่เป็นข้ออ้างแน่นอน”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

บรรดาผู้ชายคลิตี้ล่างต่างเล่าประสบการณ์ของตนเองว่าได้พบเห็นการปล่อยน้ำหางแร่
ด้วยตาตัวเอง ในตอนแรกเหมืองจะปล่อยเฉพาะหน้าฝน ต่อมาได้ปล่อยตลอดทั้งวันทั้งคืน
(ดูตาราง 2.1) โดยน้ำแร่นั้นถูกปล่อยมาจากโรงแต่ง พอลงบ่อดกั่วบางครั้งยังไม่ทันตกตะกอนก็
ปล่อยลงสู่ห้วยเลย ช่วงแรกๆ ผู้ชายคลิตี้ล่างไม่ได้ทำอะไรเพราะคิดว่าน้ำแร่ที่ปล่อยลงมานั้นคงไม่
มีอันตราย ตัวเขาเองและครอบครัวก็ยังคงดื่มกินใช้น้ำในห้วย หากุ้งหอยปูปลาอย่างปกติ ต่อมา
น้ำแร่ลงหนักขึ้นเรื่อยๆ ทำให้น้ำในห้วยมีกลิ่นเหม็นสารเคมีอย่างมาก แต่ชาวคลิตี้ล่างก็ทำอะไร
ไม่ได้ ต้องทนกินน้ำนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำอื่น น้ำประปาก็ยังไม่มีและไม่มีภาชนะสำรองไว้สำหรับ
เก็บน้ำฝน ในช่วงที่น้ำขุ่นนั้นบรรดาผู้ชายจะไม่สามารถดำปลาได้เพราะมองไม่เห็นตัวปลา

ในส่วนมุมมองของบรรดาผู้หญิงคลิตี้ล่างนั้น พบว่าเธอได้ให้คำอธิบายเรื่องผลกระทบจากเหมืองแร่ นั้นไม่ต่างกับผู้ชาย พวกเธอกล่าวว่าเหมืองแร่ได้สร้างปัญหาให้หมู่บ้านมาก โรงแต่งแร่ได้ปล่อยน้ำแร่ลงบ่อพักและเมื่อน้ำในบ่อพักเต็มก็จะฉีดตะกอนกันบ่อให้ไหลลงสู่ลำห้วย เมื่อน้ำจากบ่อพักลงห้วยจะเห็นน้ำในห้วยเปลี่ยนเป็นสีขุ่น น้ำตาลคล้ำ ผู้หญิงส่วนใหญ่เห็นการปล่อยน้ำแร่ของเหมืองด้วยตาตัวเอง เพราะเดินผ่านเข้าไปแถวโรงแต่ง เมื่อเห็นครั้งแรกก็ไม่ได้ทำอะไรไม่คิดว่าน้ำแร่จะเป็นอันตราย มิ่งหน่อ อายุ 21 ปี และเวมิ่ง อายุ 32 ปี กล่าวว่าตอนที่ไปเที่ยวหาเพื่อนที่บ้านคลิตี้บน เธอเห็นว่าเหมืองแร่ปล่อยน้ำทางแร่ลงลำห้วยเพราะเห็นท่อต่อลงมา กาเซ่ อายุ 43 ปี บอกว่าได้เห็นการปล่อยน้ำแร่ด้วยตาของตัวเองในช่วงทำบุญสงกรานต์ บริษัทจะมีงานกินเลี้ยงจึงมาหาให้ กาเซ่ไปรำในงาน จัน อายุ 27 ปี กล่าวว่า เมื่อปี 2536-2537 เหมืองได้ทำให้ชุมชนเดือดร้อนอย่างหนัก เด็กท้องร่วงทั้งหมู่บ้าน ทำให้น้ำในลำห้วยขุ่น มีกลิ่นน้ำยาเหม็นมาก ผู้หญิงได้แสดงความรู้สึกต่อการกระทำของเหมืองแร่ว่า

“เหมืองคงชอบความสะดวก ไม่ต้องชูดบ่อน้ำเสีย แต่เขาไม่เห็นชีวิต
คนคลิตี้ล่างจะเป็นอย่างไร”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

บางครั้งกาปะเชนคิดว่าต้องไปร้องเรียนที่ไถ่แก่ใหญ่เจ้าของบริษัทเลย เพราะการไปร้องเรียนแค่ผู้จัดการเหมืองนั้น เขาก็ทำอะไรไม่ได้ เขาก็เป็นลูกน้องอีกทีหนึ่ง

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่กับชาวคลิตี้ล่างนั้น พวกเขาต้องพึงพิงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จากเหมืองแร่ในทุกๆ ด้าน เมื่อต้องประสบกับปัญหาทางสุขภาพ ประกอบกับการดำรงด้วยความไม่รู้อย่างชัดแจ้งในสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวคลิตี้ล่างตกอยู่ในฐานะผู้มีอำนาจในการต่อรองน้อยกว่า แต่อย่างไรก็ตามพบว่าสิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างกระทำและตอบโต้ปัญหาเหล่านี้ก็คือการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของเหมืองแร่ มีการใช้คำพูดและอธิบายสถานการณ์ปัญหาแบบได้กลับ เรียกได้ว่าเป็นการใช้วาทกรรมแบบชาวบ้านในการต่อสู้กับปัญหาทางหนึ่ง

ในส่วนของการรับรู้เรื่องการทำของเหมืองแร่และความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่กับชาวคลิตี้บนนั้น หม่องใจเชน อายุ 50 ปี ชาวคลิตี้บน บอกว่าโรงแต่งปล่อยน้ำแร่ลงมาที่บ่อพักพอบ่อพักน้ำเต็มก็ปล่อยน้ำแร่ลงมาลงห้วย แล้วก็ดูน้ำในห้วยไปใช้ในการล้างแร่ต่อ โดยน้ำแร่ที่ปล่อยก็เป็นน้ำขุ่นๆ ไม่ได้ทิ้งไว้ให้ตกตะกอน แล้วก็มีการฉีดตะกอนตะกั่วลงสู่ลำห้วย

“คนคลิตี้บนก็มีอาการเจ็บป่วย ปวดตามข้อ ปวดกระดูก ปวดหัว ปวดท้อง
เช่นกัน ช่วงที่น้ำแร่ลงหนักๆ ก็มีคนป่วยไปโรงพยาบาลไปหาหมอกันตลอด
แต่ก็ไม่รู้ว่าเกิดจากอะไรและไม่กล้าบอกว่าเป็นเพราะโรงแต่งแร่ บางครั้งก็

ไม่รู้เพราะคิดว่าตั้งบ้านอยู่เหนือโรงเต๋งแร่แล้วจะเป็นสารตะกั่วได้อย่างไร แต่ที่แน่ๆ คนคลิตีบนก็กินปลาในลำห้วย และปลาก็ไม่ได้อยู่เฉพาะด้านล่างโรงเต๋งอย่างเดียว ปลามันว่ายน้ำขึ้นมาเหนือโรงเต๋งแร่ได้ คนคลิตีบนก็จับปลากินอยู่บ่อยๆ ตรงนี้ก็ทำให้กินสารตะกั่วเข้าไปได้ไม่ใช่หรือ”

หม่องโจเซ่น อายุ 50 ปี

ในเรื่องอาการความเจ็บป่วยนั้น หม่องโจเซ่น บอกว่าถึงแม้ตนไม่มีโรคอยู่ใต้โรงเต๋งแร่ แต่ก็น่าปลากินอยู่ตลอด อาการเจ็บข้อ ปวดท้อง ปวดหัวนั้นก็เคยมีเป็นบางครั้งแต่ไม่หนักมาก ปัจจุบันอาการเหล่านี้ก็ไม่ค่อยมีแล้ว หม่องโจเซ่นได้สังเกตอาการความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านว่า

“เด็กและผู้ใหญ่หลายคนมีอาการปวดท้อง ปวดข้อ เจ็บหลัง ปวดกระดูก ปวดหัวอยู่บ่อยๆ ส่วนใหญ่ก็มีอาการอย่างนี้แต่ไม่รู้สาเหตุว่าเกิดจากโรงเต๋งแร่หรือเปล่า และหลายคนก็พอมองออกแต่ก็ไม่กล้าบอกว่าเกิดจากโรงเต๋งแร่เพราะเจ้าของเหมืองแร่ได้สร้างอะไรต่างๆ ให้คนคลิตีบนไว้เยอะ เช่นวัด⁶ โรงเรียน อนามัย⁷ เป็นต้น ช่วงที่โรงเต๋งแร่มาตั้งอยู่นั้นคนคลิตีบนก็สบายไปด้วยเพราะมีร้านค้า มีอุ้งซ่อมรถ โรงสีข้าว อนามัย ทำให้สะดวกหลายอย่างไม่ต้องออกไปถึงในเมือง และสมัยที่เหมืองแร่ยังทำอยู่นั้นเจ้าของเหมืองก็มาเลี้ยงอาหาร จัดปีใหม่และสงกรานต์ให้คนคลิตีบนอยู่ประจำ ชาวบ้านก็สำนึกในบุญคุณต่อความช่วยเหลือ ถ้าชาวคลิตีบนตั้งตัวเป็นศัตรูกับเหมืองก็เป็นการทาบมือข้าวตัวเอง เพราะต้องไปพึ่งเหมืองไปซื้อน้ำมัน ของใช้ต่างๆ หรือขอใช้โทรศัพท์เพื่อติดต่อกับคนภายนอก ซึ่งถ้าชนทะเลาะก็จะทำให้คนที่ไปติดต่อไม่ได้รับความช่วยเหลืออะไรได้อีก คนคลิตีบนก็เลยไม่อยากพูดอะไร ทั้งๆ ที่ได้รับผลกระทบอยู่เช่นกัน”

หม่องโจเซ่น อายุ 50 ปี

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้ได้พบระดับความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่และชาวคลิตีบน ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่กับชาวคลิตีล่าง ด้วยเพราะชาวคลิตีบนต่างได้รับความอุปถัมภ์น่านับการจากเหมืองแร่ ไม่ว่าจะเป็นความช่วยเหลือต่างๆ สิ่งก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ เช่นสถานอนามัย วัด โรงเรียน เป็นต้น ตรงจุดนี้เป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เต็ม

⁶ ชื่อวัดคลิตีผลธรรมาราม ซึ่งเป็นสมัยที่กำนันผล กลีบบัว (บิดาของนายคงศักดิ์ กลีบบัว) ได้มาให้เงินบริจาคสร้างวัด จึงได้ตั้งชื่อวัดที่สอดคล้องกับชื่อของกำนันผล.

⁷ ในส่วนของสถานีอนามัยบ้านคลิตีบน หรือทุ่งเสือโตน ก็มีป้ายชื่อติดว่า สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโตน ได้รับความอุปถัมภ์จากบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด.

รูปแบบ จึงเป็นธรรมดาที่ชาวคลิตี้บนต่างมองว่าการเข้ามาของเหมืองแร่ได้สร้างความเจริญต่างๆ ให้แก่หมู่บ้าน ทำให้เกิดความสะดวกสบายมากขึ้น ทว่าเมื่อผลกระทบต่างๆ เกิดขึ้นกับชุมชน ชาวคลิตี้บนจึงไม่กล้าพูดหรือวิพากษ์วิจารณ์สิ่งใด ด้วยเพราะความช่วยเหลือจากเหมืองแร่ ประกอบกับความไม่รู้ในเรื่องโรคพิษตะกั่วซึ่งเป็นโรคใหม่สำหรับภูมิปัญญาชาวกะเหรี่ยงอีกด้วย

เนื่องด้วยขอบเขตของงานศึกษาในครั้งนี้ได้สนใจศึกษาวาทกรรมจากชุมชนคลิตี้ล่างซึ่งเป็นผู้ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียและไม่ได้อยู่ในภาวะอุปถัมภ์จากเหมืองแร่ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจถึงระดับ การต่อสู้ การตอบโต้ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับซึ่งจะเป็นอีกบทเรียนหนึ่งของการ ลุกขึ้นสู้จากชุมชน ทว่าผู้ศึกษามีข้อเสนอดังกล่าวการศึกษาขึ้นอื่นๆ ต่อไป ที่ควรหันมาสนใจศึกษา เปรียบเทียบระหว่างสองชุมชนที่ต่างประสบปัญหาเดียวกันแต่มีระดับการต่อสู้และตอบโต้ต่อ ปัญหาที่ต่างกัน การเข้าไปเรียนรู้ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนคลิตี้บนก็เป็นอีกงาน ศึกษาหนึ่งที่จะมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

2.4 มหันตภัยร้ายจากพิษตะกั่ว...วาทกรรมของผู้รู้

ตะกั่วเป็นสารที่ร่างกายไม่ต้องการ ต่างกับธาตุเหล็ก ฟลูออไรด์และธาตุอื่นๆ ที่จำเป็นและเป็น ประโยชน์แก่ร่างกายในปริมาณที่พอเหมาะ โรคพิษตะกั่วเรื้อรังคือโรคที่เกิดจากการได้รับตะกั่ว เข้าสู่ร่างกายทีละน้อย (ไม่มากพอที่จะทำให้เกิดโรคพิษตะกั่วแบบเฉียบพลัน) สะสมในร่างกาย เป็นเวลานาน เช่นเป็นปี ถ้าตะกั่วที่เข้าไปแล้วนั้นได้ทำอันตรายต่ออวัยวะสำคัญต่างๆ ของร่างกาย ทำให้เกิดพิษต่อระบบสมองและประสาท ระบบเลือด ระบบไต ระบบสืบพันธุ์และระบบอื่นๆ ของ ร่างกาย ตะกั่วมีแต่ความเป็นพิษต่อร่างกาย เมื่อได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกายทั้งจากการกินตะกั่วที่ ปนเปื้อนกับอาหารและเครื่องดื่มหรือจากการหายใจเอาไอ ควันหรือฝุ่นตะกั่วขนาดเล็กเข้าไปสู ่ปอด ตะกั่วก็จะถูกดูดซึมเข้าสู่ร่างกายและกระจายไปทั่วร่างกายผ่านทางเลือด และกำจัดออกมา กับปัสสาวะบางส่วน ถ้าได้รับไม่มากหรือน้อยๆ แต่บ่อยๆ เป็นเวลานาน ร่างกายก็กำจัดไม่หมดจึง นำไปเก็บไว้ในกระดูก ส่วนตะกั่วที่วนเวียนอยู่ในเลือดทั้งที่เก็บไว้ในกระดูกไม่หมดหรือเข้าสู่ ร่างกายใหม่ก็จะไปเคลือบเซลล์ประสาทและสมองของเราทำให้สมองและประสาทถูกทำลาย ไม่ สามารถทำงานควบคุมกล้ามเนื้อได้ปกติ ทำให้กล้ามเนื้ออ่อนแรงปวดกล้ามเนื้อ ข้อมือข้อเท้าตก หรืออ่อน ควบคุมการทรงตัวไม่ค่อยดี นอนไม่ค่อยหลับ ปวดหัวเรื้อรัง ชา อารมณ์แปรปรวน วิปริต უნงง เชื่องซึม ความจำเสื่อม คิดช้า และถ้าเป็นมากและเฉียบพลันก็จะชักและตายได้ (อรพรรณ เมธาธิกุล, 2546.)

ตะกั่วที่วนเวียนอยู่ในเลือดไม่ว่าจะเท่าใดก็ตามจะไปยับยั้งเอนไซม์ที่สำคัญในการ สร้างเม็ดเลือดแดง ทำให้สร้างเม็ดเลือดแดงไม่ได้ ไม่พอและไม่ดี ผู้ที่มีตะกั่วในร่างกายจึงมีเม็ด

เลือดแดงน้อย เม็ดเลือดผิดปกติและแตกง่าย เลือดจาง ทำให้ร่างกายขาดเลือด อวัยวะต่างๆ ของร่างกายก็สูญเสียการทำงาน ทำให้มีอาการอ่อนเพลียง่าย เป็นลมง่าย ป่วยง่าย ตะกั่วยังทำให้อสุจิของเพศชายและไข่ของเพศหญิงผิดปกติ ทำให้ผู้ที่ป่วยด้วยโรคพิษตะกั่วเรื้อรังเป็นหมัน และมีความผิดปกติของประจำเดือนและอาการที่เกี่ยวกับระบบสืบพันธุ์อื่นๆ ตะกั่วยังทำลายระบบไตด้วย และนอกจากนี้ทำให้เกิดอาการต่างๆ เช่น คลื่นไส้ อาเจียน ปวดตามข้อ ปวดเมื่อยตามตัว ท้องผูก ท้องอืด ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่เป็นอาการของโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ซึ่งไม่ค่อยมีอาการเฉพาะทำให้ผู้ป่วยมักได้รับการวินิจฉัยและรักษาแบบโรคประสาทและโรคจิต ทำให้เป็นปัญหาของผู้ป่วยที่จะได้รับการดูแลและป้องกันอย่างถูกต้อง (อรพรรณ เมธาดีลกกุล, 2546.)

คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว ได้กล่าวถึงความรู้เรื่องพิษตะกั่วสอดคล้องกับแพทย์หญิงอรพรรณว่า ตะกั่วจะถูกลำเลียงไปยังอวัยวะต่างๆ ของร่างกายผ่านทางระบบไหลเวียนเลือดโดยกว่าร้อยละ 90 จะรวมตัวกับเม็ดเลือดแดง และส่วนที่เหลืออยู่ในน้ำเลือด ครึ่งช่วงชีวิต(Half life) ของตะกั่วในเลือดจะมีช่วงประมาณ 2-4 สัปดาห์ จากนั้นจะนำไปยังแหล่งสะสม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ เนื้อเยื่อแข็ง (Hard tissue) ได้แก่ กระดูก ฟัน เล็บ เส้นผม และเนื้อเยื่ออ่อน (Soft tissue) ได้แก่ ไชกระดูก ระบบประสาท ตับ ไต ประมาณร้อยละ 90 ของตะกั่วในร่างกายจะอยู่ในกระดูก ซึ่งอยู่อย่างค่อนข้างมีเสถียรภาพและมีครึ่งช่วงชีวิต 16-20 ปี ยกเว้นในเด็กซึ่งมีประมาณร้อยละ 70 เท่านั้นที่สะสมในกระดูก การเกิดเป็นพิษหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับปริมาณตะกั่วมากน้อยที่มีอยู่ในเนื้อเยื่ออ่อน ดังนั้นถ้าตะกั่วดูดซึมเข้าร่างกายเร็วและมาก จะเข้ากระดูกน้อยแต่จะอยู่ในเนื้อเยื่ออ่อนมากจึงเกิดอาการพิษได้เร็ว ตะกั่วจะออกมาจากกระดูกเข้าสู่กระแสเลือดได้มากขึ้น ในภาวะที่มีการติดเชื้อ ต่อมสุราหรือภาวะที่เลือดมีสภาพเป็นกรด(คือมี pH ต่ำลง) (คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข, 2535)

จากข้อมูลอันตรายจากพิษสารตะกั่วของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญต่างๆ^๖ สามารถจัดระบบข้อมูลของพิษตะกั่วที่มีอันตรายต่อระบบอวัยวะในร่างกาย เพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจ ดังนี้คือ

ตารางที่ 2.5 แสดงพิษตะกั่วที่ส่งผลต่อระบบอวัยวะในร่างกาย

ระบบอวัยวะในร่างกาย	อาการที่พบ
ระบบทางเดินอาหาร	พบบ่อยในผู้ใหญ่ เริ่มจากเบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียนท้องผูก บางรายอาจมีท้องเสีย อาการที่สำคัญคือปวดท้องอย่างรุนแรงจนดินทำให้มีการบีบ

^๖ วันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์, 2545 อ้างอิงข้อมูลจาก คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข. พิษตะกั่ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535. ศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอศ.). "ตะกั่ว". จุลสารศูนย์ข้อมูล คปอศ 2,2 (เมษายน - กันยายน 2535) : 7-79. และสัมภาษณ์ นายแพทย์สนทยา พริ้งล้าพู, 26 กรกฎาคม 2541.

ระบบอวัยวะในร่างกาย	อาการที่พบ
	เกร็ง (Spasmodic contraction) ของกล้ามเนื้อเรียบ (Smooth muscle) ตะกั่วยังทำลายตับด้วยโดยขัดขวางการสร้าง Active vitamin D ที่ตับ นอกจากนี้ยังทำให้น้ำหนักลด และไม่เจริญเติบโตสมอายุด้วย
ระบบประสาทส่วนปลาย	อ่อนแรงตามกล้ามเนื้อแขนและขา บางครั้งปวดตามกล้ามเนื้อและข้อต่างๆ ถ้าได้รับนานๆ และมากๆ อาจเป็นอัมพาตของกล้ามเนื้อได้ ทำให้เกิดอาการมือห้อย(Wrist drop)ในผู้ใหญ่ หรือเท้าห้อย(Foot drop)ในเด็ก ตะกั่วจะทำลายทั้งระบบประสาทกลาง และระบบประสาทส่วนปลาย ยิ่งอายุน้อยการทำลายยิ่งมาก นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดอาการผิดปกติทางจิตประสาท (Neuropsychologic dysfunction) การวิจัยในออสมเตรเลียพบว่า ตะกั่วในเลือดทำให้เด็กไอคิวต่ำ ปัญญาอ่อน เฉื่อยชา และเกร
ระบบสมอง	เริ่มจากตื่นเต้น นอนไม่หลับ ผื่นร้าย อารมณ์ฉุนเฉียว ปฏิกริยาสะท้อน (Reflex) ไวกว่าปกติ สติคุ้มดีคุ้มร้าย ในที่สุดอาจชัก หมดสติและอาจถึงแก่ชีวิตได้
ระบบเลือด	ตะกั่วในเลือดไม่ว่าจะเท่าใดก็ตามจะยับยั้งเอนไซม์ เอแอลเอดี ที่สำคัญในการสร้างเม็ดเลือดแดง ทำให้ร่างกายมีเม็ดเลือดแดงน้อย เม็ดเลือดผิดปกติและแตกง่าย เลือดจาง ทำให้ร่างกายขาดเลือด อวัยวะต่างๆ ทำงานไม่ปกติ อ่อนเพลียง่าย เป็นลมง่าย และอาการจากเลือดจางอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีอาการปวดศีรษะ มึนงง ในรายที่เรื้อรังพบว่ามีอาการตัวเหลือง ตาเหลืองได้ด้วย ตะกั่วยังขัดขวางการสร้างฮีโม (Heme) ทำให้การสร้างฮีโมโกลบินลดลง
ระบบสืบพันธุ์	ทำให้อสุจิของเพศชายและไข่ของเพศหญิงผิดปกติ เป็นหมัน นอกจากนี้ ตะกั่วยังทำลายระบบไตด้วย พิษตะกั่วในเด็ก ตะกั่วสามารถทำให้โครโมโซมแตกหักหรือการเกิดการจัดโครโมโซมใหม่แบบไม่สมมาตรอาจทำให้เซลล์ตาย หรือเกิดการสูญหายของชิ้นส่วนโครโมโซมได้ในขณะแบ่งเซลล์ และอาจทำให้เกิดเซลล์ในเอมบริโอตายในช่วงที่มีการสร้างอวัยวะ จนมีผลให้ลูกอ่อนในครรภ์ผิดปกติหรือเกิดการแท้ง
ระบบทางเดินปัสสาวะ	ตะกั่วทำลายไตโดยตรง
ระบบหัวใจ	ทำให้เกิดกล้ามเนื้อหัวใจอักเสบ (Myocarditis)

ที่มา : คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข,2535 .

ในส่วนของเกณฑ์มาตรฐานระดับตะกั่วในเลือดตามกระทรวงสาธารณสุขกำหนดนั้น ระบุว่าของผู้ใหญ่และเด็กไม่ควรเกิน 40 และ 25 ไมโครกรัม/เดซิลิตร (บุญนำ ชัยวิสุทธิ,นายแพทย์ ,2545) ตามลำดับ ทว่าข้อมูลจากจุลสารเรื่องตะกั่วของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนา

เอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอส.) กล่าวว่าปี 2526 สำนักงานควบคุมเกี่ยวกับอาหารและสุขภาพของสหรัฐอเมริกาได้จัดการประชุมที่เรียกว่า เนนส์ ครั้งที่สอง (The 2nd National Health And Nutrition Examination Survey-NHANES) ในการประชุมครั้งนี้วงการแพทย์ในอเมริกาศึกษาพิษตะกั่วในแ่งมุมต่างๆ อย่างละเอียดและได้ข้อสรุปว่าไม่มีค่าสารตะกั่วใดเลยที่เป็นมาตรฐานหรือเรียกว่าปลอดภัยอีกต่อไป เพราะแค่ระดับตะกั่วในเลือดใกล้ศูนย์ ในระยะยาวก็เกิดพิษภัยต่อระบบประสาทของเด็กเล็กได้อย่างชัดเจนหลายด้าน (การประชุมเนนส์ อ้างในจุลสาร คปอส.,2535:54-55.)

ตรงจุดนี้เราจึงต้องตั้งคำถามกับตัวเลขมาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุขเมื่อเปรียบเทียบกับค่านิยามค่ามาตรฐานสารตะกั่วในวงการแพทย์อเมริกาว่า เรามีเกณฑ์ในการจัดภาวะความเสี่ยงต่อพิษสารตะกั่วในผู้ป่วยอย่างไร และข้อเท็จจริงเรื่องอันตรายจากระดับพิษสารตะกั่วในเลือดแห่งวงการแพทย์นั้นเป็นอย่างไร วาทกรรมความรู้ทางการแพทย์ที่เรามอบให้ผู้รู้เหล่านี้จะเป็นความรู้ที่ทำให้ผู้ป่วยกลายเป็นผู้ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นหรือ ต่อไปนี้เป็นตารางที่แสดงให้เห็นว่าระดับตะกั่วในเลือดไม่ว่าจะมีปริมาณเท่าใดก็เป็นอันตรายต่อร่างกายได้ทั้งสิ้น

ตารางที่ 2.6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับตะกั่วในเลือดกับอันตรายที่พบ

ระดับตะกั่วในเลือด (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	อันตรายที่พบ
ไม่เกิน 5	ในระยะยาวเด็กจะเกิดผิดปกติเกี่ยวกับการรับฟัง การเจริญเติบโตทางร่างกายอาจไม่สูงเท่าที่ควรเป็น
5-10	ในระยะยาวจะกระทบต่อระบบประสาทที่สมองส่วนกลางอย่างชัดเจน เด็กไม่ฉลาดเท่าที่ควร ค่าการตรวจ ไอคิวจะลดลงอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับเด็กกลุ่มที่มีระดับสารตะกั่วใกล้ศูนย์
10-15	กระทรวงสาธารณสุขอเมริกาได้เสนอแนะว่า ทั้งเด็กและสตรีมีครรภ์ไม่ควรมีตะกั่วเกิน 10ไมโครกรัม/เดซิลิตร หากเกินกว่านี้ถือว่าเป็นเขตอันตราย มีปัญหาการได้ยิน การพูด ไอคิวจะไม่สูงเท่าที่ควร เด็กในครรภ์มักคลอดก่อนกำหนดและน้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์ และถ้าเด็กในช่วง 2 ขวบ มีไอคิวลดลงเพียง 4 คะแนน จะทำให้เมื่อโตขึ้น มีแนวโน้มการเป็นปัญญาอ่อนมากขึ้น 4 เท่า
20	อันตรายต่อสุขภาพกายและใจ และยอมรับไม่ได้สำหรับวงการแพทย์อเมริกา เพราะได้มีการรวบรวมข้อมูลหาอันตรายของเด็กทั่วอเมริกา ตั้งแต่ปี2517-2523 พบว่าค่าเฉลี่ยของสารตะกั่วในเลือดเพียง 13.0ไมโครกรัม/เดซิลิตร ก็ทำให้เกิดพิษต่อร่างกาย โดยเฉพาะระบบประสาทอย่างรุนแรง
25	อยู่ในภาวะอันตรายสุดขีด ต้องรับตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อถอนพิษสารตะกั่วในเลือดทันที

ที่มา : สำนักงานควบคุมเกี่ยวกับอาหารและสุขภาพของสหรัฐอเมริกา,2526.

ประกอบกับประเด็นการนำเสนอของแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ที่ว่าเรื่องอาการของโรคพิษตะกั่วเรื้อรังนั้น “ไม่ค่อยมีอาการเฉพาะทำให้ผู้ป่วยมักได้รับการวินิจฉัยและรักษาแบบโรคประสาทและโรคจิต ทำให้เป็นปัญหาของผู้ป่วยที่จะได้รับการดูแลและป้องกันอย่างถูกต้อง” ตรงนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจเพราะบ่อยครั้งการวินิจฉัยโรคในผู้ป่วยต่างๆ นั้นจะต้องถูกทำให้เชื่อและเจ็บป่วยดังคำวินิจฉัยของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ บางครั้งอาการป่วยและการรักษาที่ปฏิบัติต่อผู้ป่วยอาจไม่ตรงกับโรคที่เขาเป็นอยู่ ผู้ศึกษาเห็นว่าในการทำความเข้าใจปัญหาเรื่องความเจ็บป่วยจากพิษสารตะกั่วนี้ เราต้องมองในมิติใหม่ผ่านวัฒนธรรมของข้าราชการสาธารณสุขและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งภายในวงการแพทย์สมัยใหม่เอง ก็มีชุดความรู้ในการอธิบายโรคพิษตะกั่วที่ต่างกัน และเราควรตั้งคำถามกับองค์ความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ว่าสามารถเข้าใจและอธิบายอาการความเจ็บป่วยทุกขั้วทศมานของชาวคลิตี้ล่างได้ลึกซึ้งเพียงใด ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรใช้วิธีการอธิบายความเจ็บป่วยโดยเกิดจากตัวผู้ป่วยเองไปพร้อมกับการรักษาของแพทย์ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในตัวโรคและตัวผู้ป่วยได้ดีกว่าการวินิจฉัยด้วยความรู้ทางการแพทย์เพียงด้านเดียว อีกทั้งจะก่อให้เกิดความร่วมมือและมีทัศนคติที่ดีระหว่างชาวคลิตี้ล่างและบุคลากรทางการแพทย์ต่อไป

2.5 ชาวคลิตี้ล่าง:เหยื่อผู้เคราะห์ร้ายท่ามกลางสังคมวาทกรรมความรู้

ในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอเสนอภาพของสถานการณ์ปัญหาเบื้องต้นของชาวคลิตี้ล่างก่อนเข้าสู่รายละเอียดของผลการศึกษา จากงานศึกษาของสุวรรณี อัสวกุลชัย และคณะ (2546) พบว่าปัญหาผลกระทบจากโรงแต่งแร่ตะกั่วได้สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวคลิตี้ล่างเป็นระยะเวลานานหลายปี โดยการปล่อยน้ำเสียที่ไม่มีการบำบัดและไม่ได้มาตรฐานลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ นอกจากนี้จากการที่พื้นที่ส่วนใหญ่มีหลุมยุบเกิดขึ้นมากมาย ทำให้พื้นที่โดยรอบทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ แหล่งน้ำได้ดิน รวมถึงบ่อน้ำดื่มของชาวบ้าน มีการปนเปื้อนของตะกั่วเกินมาตรฐานคุณภาพน้ำดื่มอย่างมาก จึงไม่เหมาะสมที่จะใช้อุปโภคบริโภค สัตว์เลี้ยงเช่นวัว ควาย เป็ด ที่ดื่มน้ำในห้วย ธรรมชาติต้องตายเป็นจำนวนมาก

จากข้อมูลของกรมควบคุมมลพิษซึ่งเข้ามาตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ล่างพบว่า มีปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนในน้ำสูงถึง 0.574 มิลลิกรัม/ลิตร ในขณะที่ระดับการปนเปื้อนของสารตะกั่วในน้ำดื่มที่มนุษย์บริโภคเข้าไปไม่ควรเกิน 0.01 มิลลิกรัม/ลิตร นั้นหมายความว่าชาวคลิตี้ล่างที่ดื่มน้ำจากลำห้วยนี้มาโดยตลอดได้รับสารตะกั่วเกินค่ามาตรฐานที่ยอมรับได้สูงถึง 40-75 เท่า ในขณะเดียวกัน สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย ซึ่งเข้ามาตรวจวัดปริมาณสาร

ตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่าง ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542 และผลการตรวจสุขภาพเมื่อ 8-10 มีนาคม 2543 โดยหน่วยแพทย์กระทรวงสาธารณสุขพบปริมาณสารตะกั่วในเลือดดังนี้

ตารางที่ 2.7 แสดงผลการตรวจเลือดชาวคลิตี้ล่าง ปี 2542-2543

ระดับอายุ (ปี)	ปี 2542			ปี 2543		
	ปริมาณสาร ตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	เฉลี่ย (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	จำนวน (คน)	ปริมาณสาร ตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	เฉลี่ย (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	จำนวน (คน)
0-6	13.56-36.04	23.56	39	12.56-48.80	26.46	37
7-15	21.08-33.05	28.30	8	17.13-35.09	27.04	11
16 ปีขึ้นไป	8.58-41.36	26.31	72	17.55 -48.60	29.35	54

ที่มา: สำนักงานมัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2543.

ผลการตรวจปริมาณสารตะกั่วในเลือดข้างต้น พบว่าค่าตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างมีค่าเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้นในกลุ่มอายุ 0-6 ปี และ 16 ปีขึ้นไป และในสองกลุ่มอายุคือ 0-6 ปี และ 7-15 ปี นั้นก็พบว่ามีค่าเฉลี่ยของตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐานสำหรับที่เด็กจะรับได้ ซึ่งเป็นข้อควรพิจารณาสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิดและเร่งด่วน สำหรับค่าเฉลี่ยสารตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่างนี้ ถ้าเราใช้ค่ามาตรฐานสารตะกั่วในเลือดของวงการแพทย์อเมริกาแล้ว ก็แสดงว่าทุกชีวิตในบ้านคลิตี้ล่างกำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายต้องรีบตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อถอนพิษสารตะกั่วทันที ขณะที่ปริมาณสารตะกั่วในเลือดของคนไทยทั่วไปซึ่งกรมอนามัยสำรวจไว้เมื่อปี 2538-2539 มีค่า 4.92 ไมโครกรัม/เดซิลิตร (กระทรวงสาธารณสุข, 2535) ซึ่งตัวเลขดังกล่าวในวงการแพทย์อเมริกายังชี้ว่าอาจมีผลในระยะยาวต่อเด็ก ซึ่งจะเกิดอาการผิดปกติเกี่ยวกับการรับฟัง การเจริญเติบโตทางกายอาจไม่สูงเท่าที่ควรจะเป็น ผู้ศึกษาได้พบการอธิบายปัญหาความเจ็บป่วยต่อชาวคลิตี้ล่างด้วย วาทกรรมความรู้ของบุคลากรทางการแพทย์สองชุดด้วยกัน กล่าวคือในชุดที่หนึ่งนั้นอธิบายว่าในหมู่บ้านคลิตี้ล่างไม่มีผู้ป่วยจากกลุ่มอาการโรคพิษตะกั่ว ขณะที่แพทย์อีกชุดหนึ่งได้ทำการตรวจรักษาชาวคลิตี้จำนวน 8 รายแล้วได้วินิจฉัยว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ตรงจุดนี้จึงเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจถึงระบบคิด ความรู้ กรอบในการมองปัญหาความเจ็บป่วย เงื่อนไข และข้อจำกัดต่อการวินิจฉัยโรคพิษตะกั่วของแพทย์สองฝ่ายนี้

ในรายงานดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษของตะกั่วในสิ่งแวดล้อมบริเวณห้วยคลิตี้
อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ของกระทรวงสาธารณสุข (2541) รายงานว่า

“จากการสอบถามในเรื่องสุขภาพประชาชน (หมู่ 4 บ้านทุ่งเสือโทน) จาก
นายก่อเกียรติ วิโรจน์ศิริ หัวหน้าสถานีอนามัยทุ่งเสือโทน เกี่ยวกับความ
เจ็บป่วยที่เป็นลักษณะอาการของโรคแพพิษตะกั่ว เช่นอาการปวดศีรษะ
มึน ผอม เบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ซีด อาการปวดท้อง เป็นตะคริว อาการ
ข้อมือตกร้าวเท้าตกร้าว ริมฝีปากคันกระตุก ได้รับคำตอบว่าไม่ปรากฏอาการ
ดังกล่าวกับผู้ป่วยที่ได้รับการตรวจ”

จากที่ผู้ศึกษาได้เข้าสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในโรงพยาบาลท้องถิ่น ของจังหวัด
กาญจนบุรี ก็ได้รับทราบถึง ความคิด ความเข้าใจและปัญหาในการรักษาชาวคลิตี้ล่างว่า

“การรับส่งชาวบ้านนั้นมีปัญหามาก เพราะเหมือนกับไปตามชาวบ้านมา
รักษา บางครั้งต้องไปตามถึงไร่แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน
รับมาได้เพียง 4 คนซึ่งไม่คุ้มค่าเดินทาง เสียเวลาและงบประมาณที่ต้องใช้
จ่ายมาก เสมือนว่าเราต้องคอยเอาใจชาวบ้านตลอดแต่เขากลับไม่ให้
ความร่วมมือ บางครั้งดูเหมือนชาวบ้านรู้มาก เขาไม่ค่อยเชื่อเรา”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทนได้แสดงทัศนะต่อปัญหานี้ว่า

“พื้นที่ในหมู่บ้านคลิตี้นี้เป็นแหล่งสายแร่ตะกั่ว ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในเขต
พื้นที่ตำบลชะแลต่างก็มีตะกั่วในเลือดสูง ทางที่จะป้องกันได้ก็คืองดกิน
ปลา กินน้ำในห้วย ให้เด็ก ๆ ใส่รองเท้า และต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการกิน
อยู่ของชาวบ้าน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ก็เปลี่ยนยากมาก ส่วนการรักษาพิษ
ตะกั่วครั้งหนึ่งนั้นต้องมีการเตรียมการ เพราะการรักษาแต่ละครั้งต้องใช้
เวลานาน เราต้องนัดแพทย์ ส่งยาและเตรียมเตียง ไม่ใช่อยู่ว่า ใครจะไป
รักษาก็ได้”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข กล่าวต่ออีกว่าการทำงานที่ผ่านมามีปัญหาเรื่องการไม่ได้รับความ
ร่วมมือจากชาวบ้าน ซึ่งในส่วนบทบาทของเขานั้นทำได้ในส่วนของการประสานระหว่างชาวบ้าน
กับแพทย์ผู้บริหาร ผู้บริหารก็มีคำสั่งต่างๆ ลงมาแต่ชาวบ้านกลับไม่ให้ความร่วมมือ ดังเช่นกรณี
การเจาะเลือดเพื่อตรวจหาสารตะกั่วนั้น ตัวของเขาก็มาเจาะเลือดตามหน้าที่แต่ไม่มีอำนาจสั่งการ
อะไร ถ้าชาวบ้านไม่เจาะก็เป็นสิทธิของตัวเอง ก็จะให้ชาวบ้านลงชื่อว่าไม่อนุญาตให้เจาะเลือด เขา

กล่าวทิ้งท้ายว่า ไม่ทราบเหตุผลเลยว่าทำไมชาวบ้านจึงไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการรักษาสารตะกั่วมาก แต่จะอย่างไรเขาก็ทำได้ในขอบข่ายหน้าที่ของตัวเองไม่อาจก้าวล้ำเกินคำสั่งได้ สิ่งที่เขาต้องการคือความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและแพทย์ผู้บริหาร โดยเขาจะเป็นตัวกลางเพื่อให้สามารถทำงานและแก้ปัญหาไปด้วยกัน

จากคำอธิบายปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขต่อการทำงานกับชาวคลิตี้ล่างในเรื่องการรักษาสารตะกั่วนี้ ผู้ศึกษาได้พบเงื่อนไขสำคัญในเรื่องการมองต่างมุมทางวัฒนธรรมและระบบคิด ซึ่งส่งผลให้ไม่ประสบความสำเร็จในการเข้าถึงชาวคลิตี้ล่าง กล่าวคือ มุมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขนั้นต้องการเพียงการรักษาผู้ป่วยตามขอบข่ายหน้าที่และการสั่งการ ทว่ายังมิได้เข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้ป่วย มิได้พร้อมที่จะเข้าใจในวิถีการผลิตและการอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมแบบกะเหรี่ยง และในส่วนของชาวคลิตี้ล่างเองก็ไม่ชอบความวุ่นวายในเมือง ถ้ายังทนต่อความเจ็บป่วยได้พวกเขาก็ยอมทน วัฒนธรรมทางภาษาและการติดต่อสื่อสาร และทัศนคติด้านลบต่อการปฏิบัติงานทางการแพทย์ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทำให้ชาวคลิตี้ล่างไม่ให้ความร่วมมือกับการลงพื้นที่ของแพทย์เท่าที่ควร ฉะนั้นแล้วเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและทีมแพทย์ ต้องทบทวนบทบาทการทำงานในช่วงเวลาที่ผ่านมาด้วยว่าสามารถสร้างความเชื่อมั่นในการรักษาความเจ็บป่วยให้ชาวคลิตี้ล่างได้ดีเพียงใด การเข้าไปมองปัญหาผ่านมุมของผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจุดนี้จะทำให้รับรู้ถึงสาเหตุต้นตอของความไม่ร่วมมือและอาจนำมาซึ่งความสำเร็จในการทำงานมากยิ่งขึ้นก็เป็นได้

กรมการแพทย์ ได้เสนอในรายงานการดำเนินการรักษาประชาชนกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดอาการพิษตะกั่ว หมู่บ้านคลิตี้ล่างว่า ตั้งแต่มีปัญหาการร้องเรียนเรื่องสารตะกั่วปนเปื้อนในลำห้วยคลิตี้ เมื่อเดือนมกราคม 2541 กระทรวงสาธารณสุขได้ร่วมในการดูแลสุขภาพประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ณ หมู่บ้านคลิตี้ล่าง โดยได้มอบหมายให้กรมการแพทย์ รักษาประชาชนที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคพิษตะกั่ว สรุปการดำเนินงาน (15 กุมภาพันธ์ 2544) ได้ว่า ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2543-มกราคม 2544 ได้ทำการตรวจร่างกายและประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดพิษตะกั่วให้ชาวบ้านร่วมกับทีมงานจากสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ไม่พบผู้มีอาการพิษตะกั่วในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกรงผลกระทบต่อสมอง ระบบประสาทและพัฒนาการ จึงได้ให้ยาลดระดับตะกั่วแก่เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 20 คน (13 คน ด้วยยาฉีด EDTA , 7 คนด้วยยาเม็ด Succimer) กลุ่มเด็กที่เสี่ยงจำนวน 54 คน (ระดับตะกั่วในเลือดสูงกว่า 25 ไมโครกรัม/เดซิลิตร) ผลการเจาะเลือดเมื่อการรักษาสิ้นสุดของกลุ่มที่ได้รับ EDTA พบว่าระดับตะกั่วลดลงเฉลี่ยคนละ 15 ไมโครกรัม/เดซิลิตรนับว่าได้ผลดี ขณะที่ผลเจาะเลือดของเด็ก 7 คน เมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2544 พบว่าระดับตะกั่วลดลงโดยเฉลี่ย 5 ไมโครกรัม/เดซิลิตร

ในส่วนของการติดตามปัญหาของหน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขนั้น เราพบรายงานจากกรมการแพทย์ (2544) ได้เสนอแผนการดำเนินการขั้นต่อไปด้วย มีสาระสำคัญคือ

1. ติดตามผลการให้สุศึกษาและปรับพฤติกรรมชาวบ้านในการใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค รวมทั้งติดตามผลการให้ยาลดสารตะกั่วในเด็กกลุ่มเสี่ยง ร่วมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี

2. ร่วมเฝ้าระวังระดับตะกั่วในเลือดของประชาชนกับคณะกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษต่อสุขภาพกรณีปัญหามลพิษในบริเวณห้วยคลิตี้ (กระทรวงสาธารณสุข) หากพบประชาชนที่มีระดับตะกั่วสูงมาก หรือมีอาการพิษตะกั่ว จะให้การรักษาตามสมควรด้วยยา EDTA หรือ succimer

3. จัดทำแนวทางการรักษาภาวะตะกั่วในเลือดสูง สำหรับผู้ป่วยอายุ 0-15 ปี ร่วมกับสถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี เพื่อเผยแพร่แก่โรงพยาบาล ศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป ทั่วประเทศ

4. รณรงค์ให้กุมารแพทย์สนใจปัญหาการวินิจฉัยและรักษาภาวะพิษตะกั่วในเด็ก ร่วมกับสถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินีและราชวิทยาลัยกุมารแพทย์แห่งประเทศไทย

5. จัดทำโครงการวิจัยระยะยาว พ.ศ. 2544-2549 เพื่อประเมินผลกระทบต่อสุขภาพจากการสัมผัสสารตะกั่วในเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ณ บ้านคลิตี้ล่าง

จากผลการศึกษาของกระทรวงสาธารณสุข พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง มีปริมาณสารตะกั่วในเลือดสูงกว่าค่าเฉลี่ยในเลือดของคนกรุงเทพฯ 5-10 เท่าตัว ทั้งที่ไม่เคยได้รับมลภาวะทางอากาศเหมือนกับคนในเมือง กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ยังพบว่าเด็กอายุ 0-6 ปี ร้อยละ 33.35 มีพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคมต่ำกว่าปกติ ร้อยละ 7.7 มีพัฒนาการด้านการมองเห็นและใช้กล้ามเนื้อเล็กต่ำกว่าปกติ ร้อยละ 23 มีการใช้กล้ามเนื้อมัดใหญ่ต่ำกว่าปกติ (กระทรวงสาธารณสุข อ้างใน สุวรรณี อัสกุลชัยและคณะ, 2546:18) ในภาวะปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังคงมีความเจ็บป่วยจากลักษณะอาการต่างๆ เช่นการปวดหัว ชาตามมือเท้า บวม ปวดข้อ ปวดในกระดูกเป็นต้น ซึ่งคล้ายกับอาการของโรคพิษสารตะกั่ว แต่ด้วยการวินิจฉัยโรคอย่างไรและในมาตรฐานใด ทีมแพทย์ที่รับผิดชอบจึงยังคงเฝ้าระวัง เฝ้าดูอาการความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างอยู่ ทีมแพทย์เข้าใจในความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานจากความสูญเสียของชาวคลิตี้ล่างมากนักน้อยเพียงใด

แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ^๑ กล่าวว่าที่ผ่านมาทีมแพทย์สาธารณสุขได้มีการเข้าไปตรวจเจาะเลือดเพื่อตรวจวัดค่าสารตะกั่วในเลือด ตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน (มีการเจาะเลือดในทุกเดือนธันวาคมของทุกปี) ในการรักษานั้นต้องมีการตรวจวัดค่าตะกั่วในสิ่งแวดล้อมและในร่างกายของชาวบ้าน ซึ่งการจะพิสูจน์ว่าสารตะกั่วเกิดจากแหล่งใดนั้นควรต้องตรวจทั้งก่อนและหลังมีอาการป่วย แต่ในกรณีคลีตี้ไม่สามารถทำได้เพราะได้เกิดอาการป่วยขึ้นก่อนแล้ว และในการวินิจฉัยเรื่องโรคต่างๆ ก็เป็นเรื่องยาก อาการความเจ็บป่วยที่เกิดกับชาวบ้านอาจมีโรคอื่นด้วยไม่อาจเหมารวมว่าเป็นโรคพิษตะกั่วได้ทั้งหมด ปัจจุบัน ทางสาธารณสุขได้ดำเนินการตรวจวัดค่าตะกั่วในเลือดของเด็กและผู้ใหญ่แล้ว ซึ่งได้ให้ยาลดสารตะกั่วกับเด็กจำนวน 41 ราย (มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่สามารถรับและดูดซึมสารตะกั่วเข้าร่างกายได้เร็วกว่าผู้ใหญ่) แต่พบว่าหลังจากเด็กกลับเข้าไปในพื้นที่แล้ว มีค่าตะกั่วเพิ่มขึ้นซึ่งการให้ยาดังกล่าวจึงอาจทำอันตรายกับเด็กมากกว่าการไม่ให้ยาเสียอีก เนื่องจากยาได้เข้าไปทำปฏิกิริยาให้ตะกั่วในกระดูกละลายออกมาอยู่ในกระแสเลือด เมื่อเด็กกลับไปนอนในบ้านซึ่งเป็นพื้นที่เสี่ยง เด็กจึงมีภาวะตะกั่วในเลือดสูงขึ้นกว่าเดิม อาจเป็นผลให้เกิดภาวะโรคพิษตะกั่วแบบเฉียบพลันได้

แพทย์หญิงฉันทนา กล่าวเพิ่มอีกว่าในการแก้ปัญหาต้องทำการลดความเสี่ยงโดยวิธีทางวิศวกรรมคือปิดเหมืองแร่ ปิดโรงแต่งแร่ ทำเขื่อนกันตะกอนและวิธีการจัดระบบเรื่องพฤติกรรมชาวบ้าน ต้องดัดใช้น้ำในลำห้วย หันมาใช้ประปาภูเขา หันมาเลี้ยงไก่หรือทำการอพยพชาวบ้านออก และทางสาธารณสุขได้มีแผนดำเนินการเรื่องการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้าน โดยใช้โรงพยาบาลท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการกินอยู่ การใช้ น้ำของชาวบ้านเพื่อลดความเสี่ยงในการรับสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย มีการเผยแพร่ข้อมูลการทำงาน ความรู้ในการรักษาตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นต่อสาธารณะ

จากคำกล่าวของแพทย์หญิงฉันทนา เป็นไปในทำนองว่า กระทรวงสาธารณสุขได้ทำหน้าที่ในขอบเขตความรับผิดชอบแล้วมีการออกหน่วยเคลื่อนที่อย่างต่อเนื่อง ติดตามปัญหา ตรวจเลือด ให้ยาลดสารตะกั่วแก่เด็กกลุ่มเสี่ยงแล้ว แต่เนื่องจากพื้นที่นี้เป็นพื้นที่เสี่ยง การกลับเข้ามาอยู่อาศัยและดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมก็จะส่งผลให้เด็กมีอาการพิษตะกั่วเพิ่มซึ่งจะเป็นอันตรายต่อเด็กมากกว่าเดิม ทั้งหลายเหล่านี้จึงมีคำถามต่อเนื่องจากว่า นโยบายการรักษาของกระทรวงสาธารณสุขต่อชาวคลีตี้ลำนี้นี้จะเป็นไปในรูปแบบใด พวกเขาต้องถูกตัดตอนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการกิน

^๑ แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ ได้เป็นวิทยากรในหัวข้อ ผลกระทบด้านสุขภาพและการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา : สรุปอุปสรรค, ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ. ในงาน 6 ปีคลีตี้ กับปัญหาสารตะกั่วในลำน้ำสาธารณะ. เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 .ณ ห้องประชุมจิตติ ดิงศภัทิย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. จัดโดยคณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการเพื่อเสนอแนวทาง การฟื้นฟูลำน้ำห้วยคลีตี้.

อยู่ไปอีกนานสักเท่าใด ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเสียโอกาสตรงนี้ กระทรวงสาธารณสุขจะเน้นเพียงการเฝ้าระวัง รอดูอาการความเจ็บป่วยความสูญเสียของชาวคลิตี้ล่างโดยที่ไม่เข้าใจในอารมณ์ความรู้สึกและไม่หันมาพิจารณาปัญหาจากมุมมองของผู้ป่วยเลยเช่นนั้นหรือ

การมองปัญหาดังกล่าวนี้นักศึกษาได้พบการวินิจฉัยโรคของแพทย์สมัยใหม่ในอีกมุมหนึ่งที่สามารถฟันธงว่าชาวคลิตี้ล่างที่เข้ารับการรักษาราย 8 ราย ณ คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ โรงพยาบาลราชวิถี เป็นผู้เจ็บป่วยจากพิษตะกั่วเรื้อรัง ถึงแม้ว่าบางรายจะไม่ได้มีค่าตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐานตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด แต่พวกเขาก็สามารถเข้าถึงสิทธิความเป็นผู้ป่วยและขอรับบริการการรักษาจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่พวกเขาเชื่อมั่นว่าสามารถรักษาอาการนี้ให้หายจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นได้ แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล¹⁰ กล่าวว่า

“ปัจจุบันเรามีปัญหาการนิยามสุขภาพว่าอะไรคือความเจ็บป่วย สาธารณสุขไม่เคยพูดถึงคำว่าป่วยด้วยโรคพิษตะกั่วของชาวคลิตี้ล่าง แต่ตัวชาวบ้านเองกำลังบอกว่าเขาป่วย ฉะนั้นเราต้องตั้งคำถามต่อคำจำกัดความตรงนี้ซึ่งในทางการวินิจฉัยโรคพิษตะกั่วก็ไม่ใช่เรื่องยาก เพราะเรามีระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ณ ตะกั่วที่ระดับต่างๆ จะทำให้ผู้ป่วยเกิดอาการเช่นไรได้ และเรามีวิธีการทางการแพทย์ว่าอาการต่างๆ เกิดจากสิ่งใด เราก็มีข้อมูลบอกว่าชาวบ้านมีตะกั่วในเลือดจริง อาการป่วยเป็นกลุ่มอาการของโรคพิษตะกั่วจริง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า ทำไมจึงไม่เกิดการวินิจฉัยว่าชาวคลิตี้ล่างป่วยเป็นอะไร”

แพทย์หญิงอรพรรณ แสดงทัศนะอีกว่า

“หมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นพื้นที่ฉุกเฉินซึ่งต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและต้องเร่งหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมเข้าช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเร่งด่วน โดยปัญหาจริงๆ ที่อยู่เบื้องหลังก็คือเรารู้ทุกอย่าง รู้ทุกเรื่องแล้ว แต่จะตัดสินใจอย่างไรต่อเรื่องนี้ จะยืนอยู่บนจุดของใคร ทำอย่างไรให้การตัดสินใจอยู่บนฐานข้อมูลที่แข็งแกร่ง ตอนนี้มีรายงานหนา 1 เมตร แต่ยังขาดการปฏิบัติ”

¹⁰ แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ได้เป็นวิทยากรในหัวข้อ ผลกระทบต่อสุขภาพและการตรวจรักษา. ในงาน 6 ปีคลิตี้ กับปัญหาสารตะกั่วในลำน้ำสาธารณะ. เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 ณ ห้องประชุมจิตติ ดิงศภัทย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. จัดโดยคณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการ เพื่อเสนอแนวทางการฟื้นฟูลำน้ำยคลิตี้.

ประเด็นของแพทย์หญิงอรพรรณ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะการวินิจฉัยโรคอย่างตรงไปตรงมาว่าชาวคลิตี้ล่างป่วยเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ นั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านใคร่รู้ อีกทั้งความต้องการการรักษาด้วยยาที่ตรงกับอาการป่วยของโรค ภาวะการณ์ที่ต้องตกอยู่ในวาทกรรมความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างต้องเผชิญ หลายคนยอมจำนนกับความเจ็บป่วยโดยปล่อยให้เป็นเรื่องของยถากรรม หลายคนคิดตอบโต้ วิพากษ์การวินิจฉัยโรคของหน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข (จะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป)

2.6 แล้วเราจะเดินไปทิศทางไหน

ชาวคลิตี้ล่างตกอยู่ในชะตากรรมที่มีอาจกำหนดด้วยวิถีชีวิตของตนเอง การอยู่ในพื้นที่เสี่ยงท่ามกลางมลพิษสารตะกั่วความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพได้กระทบต่อทุกชีวิตในชุมชนนี้ ภาวะการณ์ถูกกระทำ ต้องกลายเป็นเหยื่อโดยที่ตนเองมิได้เป็นผู้ก่อปัญหา ความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานได้เกิดขึ้นกับชาวคลิตี้ล่างเป็นอย่างยิ่ง สถานการณ์ปัญหา ณ วันนี้ ได้เกิดวาทกรรมแห่งความรู้ มีการใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญในการอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาโดยที่มิได้นำระบบคิดความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านมาร่วมอธิบายด้วย ที่ผ่านมามีงานสำรวจศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเข้าไปในหมู่บ้านคลิตี้หลายคณะด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นกรมทรัพยากรธรณี กรมป่าไม้ กรมควบคุมมลพิษ กรมอนามัย สาธารณสุขอำเภอ-จังหวัด โรงพยาบาล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรมการสิ่งแวดล้อม กรมการเกษตรและสหกรณ์ กรมการสาธารณสุข คณะรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รวมถึงกลุ่มนักศึกษา นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชนต่างๆ (ดูภาคผนวก จ) เหล่านี้เป็นต้น ทว่าปัญหาที่เกิดขึ้นก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ในระดับที่ชาวคลิตี้ล่างสามารถใช้ลำห้วยได้อย่างปกติสุข และมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงและสามารถทำไร่หมุนเวียนได้อย่างที่เคยปฏิบัติ

ผู้ศึกษาพบว่าปัญหาผลกระทบจากโรงแร่ตะกั่วนี้ มีการใช้องค์ความรู้ต่างๆ ในการพยายามอธิบายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นคำอธิบายเรื่องพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว การนิยามความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง มีการใช้ความรู้ทางเทคนิควัดระดับค่ามาตรฐานตะกั่วในเลือด ปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนในสัตว์น้ำ ลำห้วย ดินและตะกอนดิน กล่าวได้ว่ามีผู้เชี่ยวชาญจากภาคความรู้ต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนในการมองปัญหานี้ไม่น้อย ดังเช่นนักธรณีวิทยา นักวิชาการสิ่งแวดล้อม แพทย์ นักวิชาการสาธารณสุข เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนรวมถึงการสะท้อนปัญหาผ่านสื่อมวลชนเป็นต้น ทว่าองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้กลับมีการใช้วาทกรรมของความรู้ในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นโดยมีลักษณะลอยตัวจากปรากฏการณ์ความเป็นจริง การอธิบายปัญหาดังนี้จึงเกิดภาวะความสับสนต่อชุดคำอธิบายที่หลากหลายจากผู้เชี่ยวชาญ ฉะนั้น

แล้วเราจึงต้องก้าวไปให้พ้นจากกับดักเหล่านี้ การมองถึงโครงสร้างของปัญหา มองในเรื่องการสร้างวาทกรรมผ่านผู้ผลิตความรู้ และศึกษาในบริบทของความเป็นชุมชน นำมุมมองของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และใช้การอธิบายความทุกข์ทรมานจากผู้ได้รับผลกระทบมาร่วมพิจารณา เหล่านี้น่าที่จะเป็นวิถีทางในการทำความเข้าใจปัญหาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง...บ้านคลิตี้ล่าง

ในสังคมไทยนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เราในฐานะผู้อยู่ร่วมในสังคมเดียวกันควรที่จะเปิดดวงตาดวงใจรับรู้เรื่องราวของคนที่มีวัฒนธรรมต่างจากเรา ควรทำความรู้จักกับความเป็นคนที่มีความแตกต่างหลากหลายในสังคมให้มากขึ้นซึ่งก็หมายถึงการได้รู้จักตัวเองมากขึ้นเช่นกันเพราะเราก็คือส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อพูดถึงการทำความเข้าใจสังคมชายขอบซึ่งเป็นชายขอบในเชิงพื้นที่และความคิด ตรงจุดนี้มีความสำคัญอย่างไร ณ วันนี้ มีปรากฏการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมรุมเร้าเราอยู่แทบจะประชิดตัว ถึงแม้จะยังไม่ได้เกิดขึ้นกับคนที่อยู่ในสังคมเมืองที่ซึ่งหลายคนมักถือว่าเป็นศูนย์กลางทางความคิดและพื้นที่ทางสังคม ทว่าการเกิดปัญหาจากพื้นที่ชายขอบกำลังเป็นสัญญาณเตือนภัยให้เราต้องตั้งสติเพื่อรับมือกับมหันตภัยร้ายที่อาจจะเกิดขึ้นหรือที่กำลังคืบคลานเข้ามาหาเราโดยที่มิทันรู้ตัวก็เป็นได้

ณ ที่นี้ ผู้ศึกษาจึงขอเปิดพื้นที่ในการทำความเข้าใจชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง ซึ่งเป็นกลุ่มคนตัวเล็กๆ ที่กำลังถูกคุกคาม ถูกตัดตอนชีวิตวัฒนธรรมต้องกลายเป็นผู้ทุกข์ทรมานทางกายและจิตใจโดยที่มิใช่ผู้ก่อปัญหา เหล่านี้เป็นไปเพื่อการกลับมาเยี่ยมมองตัวเราและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเอื้ออาทร พร้อมทั้งจะเข้าใจกันและกัน

3.1 พัฒนาการของวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่าง

1) ช่วงก่อนก่อตั้งหมู่บ้าน (ก่อนปี พ.ศ. 2440)

ชาวคลิตี้ล่างดำรงชีวิตแบบไร้หมุนเวียน โดยอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณผืนป่าตะวันตกของไทยเป็นเวลาหลายร้อยปี ซึ่งจะย้ายไปตามจุดสำคัญที่เหมาะสมกับการตั้งบ้านได้และสามารถทำไร่ได้อย่างสงบสุข โดยจะตั้งบ้านเป็นกลุ่มๆ รวมกับญาติพี่น้องประมาณ 4-5 ครอบครัว พื้นที่ที่ชาวคลิตี้ล่างเคยตั้งบ้านอยู่ อาทิเช่น ไร่ซู่รัง เขมิงกอง หนองกรือ ชะลองคำ เดกะ เรียวออก่า ทินหน่วย องช้า ไฮโปล คองหละหรือคองหล้า องเร่อ คีตี้คี-คีตี้ทา (คลิตี้บน-ล่าง)

พื๋อฮีย อายุ 64 ปี ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่าง เล่าให้ฟังว่าเดิมพ่อแม่ของเธอทำไร่และสร้างบ้านอยู่ในไร่บริเวณทินหน่วยในเขตป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต่อมาได้ย้ายพื้นที่ทำกินไปอยู่ที่เขมิงกอง ทำกินอยู่ 1 ปี ก็ย้ายไปที่ปรังดี ทิศาคี ซึ่งอยู่แถวๆ ป่าทุ่งใหญ่ฯ ต่อมาก็ไปอยู่ไฮโปล หรือพุโพ ย้ายไปคลิตี้บนและมาตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งที่บ้านคลิตี้ล่างในปัจจุบัน ในแต่ละครอบครัวจะมีวิถีชีวิตย้ายไปมาในพื้นที่หมุนเวียนนี้อยู่โดยตลอด ผู้ศึกษาพบว่าแหล่งที่อยู่ของคนกะเหรี่ยงจะเป็นชื่อของหน่วยต่างๆ ที่ไหลผ่านไร่ แต่ละครอบครัวจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ตามที่คนรุ่นก่อนเลือกไว้ แล้ว

ย้ายไปมาตามสภาพความอุดมสมบูรณ์ของที่ไร่ เมื่ออาศัยอยู่ได้ 2-3 ปี ก็จะย้ายที่ทำกินใหม่เนื่องด้วยการทำไร่ซ้ำในพื้นที่เดิมติดต่อกันหลายปีนั้นจะทำให้ดินไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก ดินจะมีปุ๋ยน้อยลง หน่วน้ำจะขึ้นหนาทำให้ข้าวไม่งาม เหล่านี้คือวิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียนซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงในการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้องย้ายที่อยู่อาศัยเพราะน้ำในบางห้วยนั้นจะไม่พอสำหรับใช้ดื่มกินในช่วงหน้าแล้ง สามารถกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตเหล่านี้เป็นรูปแบบชีวิตที่พึ่งพาอาศัยและอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน โดยสังเกตจากผืนป่ารอบชุมชนคลิตี้ล่างที่ยังคงเขียว ซ่อมหนาแน่นไปด้วยแมกไม้มานานาพรรณ

นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีชีวิตผูกพันกับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอดีต สมัยที่พวกเขาังอยู่รวมกันประมาณ 4-5 ครอบครัวในไร้หมุนเวียนนั้นยังไม่เป็นชุมชนใหญ่จึงไม่มีวัดแต่พวกเขาก็ยังคงชวนขวายเป็นศรัทธาที่จะทำบุญอยู่ โดยจะนิมนต์พระที่มาธุดงค์ในป่าให้มาอยู่ประจำกับพวกเขาเป็นเวลา 1-2 ปี โดยจะสร้างศาลาและกุฏิให้อยู่ชั่วคราว

2) ช่วงก่อตั้งหมู่บ้าน (ประมาณ พ.ศ.2440-2497)

เมื่อเวลาผ่านไป ชาวคลิตี้ล่างได้เริ่มตั้งถิ่นฐานถาวร ประมาณปี พ.ศ. 2440¹ และมีครอบครัวต่างๆ เริ่มย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นหมู่บ้านในปัจจุบันบ้านเรือนสมัยก่อนจะสร้างด้วยไม้ไผ่ ชาวคลิตี้ล่างไม่ต้องใช้เงินในชีวิตประจำวันมากนัก ไม่ต้องซื้ออาหารกิน นอกจากใช้จ่ายของที่จำเป็นคือเกลือ ส่วนอาหารประเภทอื่นสามารถหาได้ในไร่และในป่า เช่น เนื้อสัตว์ ก็จะไปล่ายิงมาแต่พอกิน ก็จะเอามาหมักทำเป็นเนื้อร่ำ (ใส่เกลือและข้าวคั่ว) คล้ายกับปลาร้า เก็บไว้กินระยะยาว และดำรงชีวิตตามธรรมชาติโดยการเก็บผักจากไร่และอาหารจากลำห้วย ใช้ไฟจากขี้ได้ ทำรองเท้าจากไม้ไผ่สาน มีการทอผ้า ทำผ้าหมี่ใช้เองโดยจะปลูกฝ้ายไว้ในไร้นำมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วทอเป็นผ้าตามต้องการ โดยเส้นด้ายที่ тк ก็จะเป็นชุดตามประเพณีกะเหรี่ยง ถ้ายากกินของหวานก็จะหีบอ้อยกิน โดยเคี้ยวน้ำอ้อยให้เป็นน้ำตาลก่อนเป็นต้น

3) ช่วงยุคติดต่อกับสังคมภายนอก (พ.ศ.2498-2540)

ในอดีตชาวคลิตี้ล่างจะเดินทางโดยเท้าเพื่อติดต่อกับชุมชนอื่นๆ โดยมักจะติดต่อไปมาหาสู่กับคนกะเหรี่ยงแถบตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์มากกว่า เพราะการเดินทางจะใกล้กว่าเมื่อเทียบกับทางทองผาภูมิ ถึงแม้การเดินทางไปอำเภอศรีสวัสดิ์นั้นต้องเดินข้ามภูเขาหลายลูกแต่ก็ถือ

¹ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ชาวคลิตี้ล่างคือ พี่บ๊วย อายุ 64 ปี, พี่เปาะมั่ง อายุ 69 ปี, หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี ทั้งสามคนเป็นสมาชิกในครอบครัวแรกๆ ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านคลิตี้ล่าง และผู้อาวุโสชาวองหลู หม่องใจเซง ไต้ฟ้า อายุ 66 ปี เป็นมัคนายกบ้านองหลูที่เห็นความเปลี่ยนแปลงในการตั้งบ้านเรือนของชาวคลิตี้ล่างมาโดยตลอด เพราะมีการติดต่อไปมาคลิตี้ล่าง-องหลูอยู่บ่อยๆ.

ว่าสะดวกมากกว่าการไปอำเภอทองผาภูมิ ภายหลังที่มีการให้สัมปทานทำเหมืองแร่ตะกั่วที่เหมืองบ่องาม พ.ศ. 2498 จึงมีการเปิดทางรถจากเดิมที่เป็นเพียงทางเดินเท้า ทำให้การเดินทางจากหมู่บ้านไปอำเภอทองผาภูมิมีความคล่องตัวมากกว่าการเดินทางไปอำเภอศรีสวัสดิ์ แต่อย่างไรก็ตามการคมนาคมสำหรับชาวคลิตี้ล่าง ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2540 นั้นก็ยังถือว่าไม่สะดวกนัก ชาวคลิตี้ล่างเล่าให้ฟังว่าเมื่อครั้งที่ต้องเผชิญกับความเจ็บป่วยผิดปกติ ในช่วงปี 2530 ต้นๆ นั้นพวกเขาต้องเดินเท้าไปหาหมอด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหน้าฝนทางจะเป็นโคลนถึงระดับเข่า ต้องเดินเท้าเพียงอย่างเดียวและอาศัยควายช่วยลากข้าวของต่างๆ พวกเขาต้องประสบกับภาวะความชื้น ไม่ทราบว่าหากคนป่วยไปรักษาอย่างไร จึงตัดสินใจรักษาตามอาการด้วยสมุนไพรถ้าทนไม่ไหวก็ตายไป บ้างก็พาไปหาหมอที่บริษัทหรือเหมืองบ่องาม ก็จะใช้ควายลากไปซึ่งต้องใช้เวลาเป็นวัน ถ้าคนป่วยคนไหนพอเดินไหวก็ต้องเดินไปหาหมอเอง ในปีต่อมา มีมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้านก็ได้อาศัยรถนี้พาคนป่วยไปหาหมอที่บ้านคลิตี้บน และถ้ามีความจำเป็นเร่งด่วนต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล ชาวคลิตี้ล่างก็จะไปติดต่อขอเช่ารถจากชาวคลิตี้บน ในราคาเที่ยวละ 1,500 บาท ถึงแม้จะมีราคาสูงมากแต่ก็ต้องยอม และในปี 2537 ผู้นำหมู่บ้านได้ซื้อรถไถ คูโบต้าแล้วมาดัดแปลงเป็นพาหนะสำหรับการเดินทาง สามารถช่วยส่งต่อชาวคลิตี้ล่างที่ป่วยหนักไปบ้านคลิตี้บนได้สะดวกกว่าอดีตแต่ก็ใช้เวลาเป็นครึ่งวันทีเดียว

4) ช่วงยุคสังคมปัจจุบัน (พ.ศ.2541-ปัจจุบัน)

ในสังคมของชาวคลิตี้ล่างปัจจุบันนี้ได้พบกับภาวะความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาอย่างหนัก ทว่าพวกเขาก็ยังคงดำเนินชีวิต สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเพื่อสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ โดยมีการปรับเปลี่ยนระบบวิถีชีวิตในบางส่วนไปบ้าง ดังมีรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

3.2 ข้อมูลพื้นฐานและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง มีอาณาเขตอยู่ในหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ และหมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันมีจำนวนประชากรประมาณ 269 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 เมษายน 2547) มี 53 ครัวเรือน 64 ครอบครัว เป็นชาย 144 คน เป็นหญิง 125 คน ในจำนวนนี้เป็นเด็กชาย 57 คน เด็กหญิง 46 คน ในหมู่บ้านมีวัด 1 วัด² มีหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หมู่บ้านอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 638 เมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาหินปูน ป่าดิบแล้งสลับเบญจพรรณ อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 22.9 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝน 151.4 มิลลิเมตรต่อปี ความชื้นเฉลี่ย 99.1 เปอร์เซ็นต์ จำนวนน้ำระเหย 70.4 มิลลิเมตร ระยะทางจากตัวอำเภอทองผาภูมิถึงหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 85 กิโลเมตร³

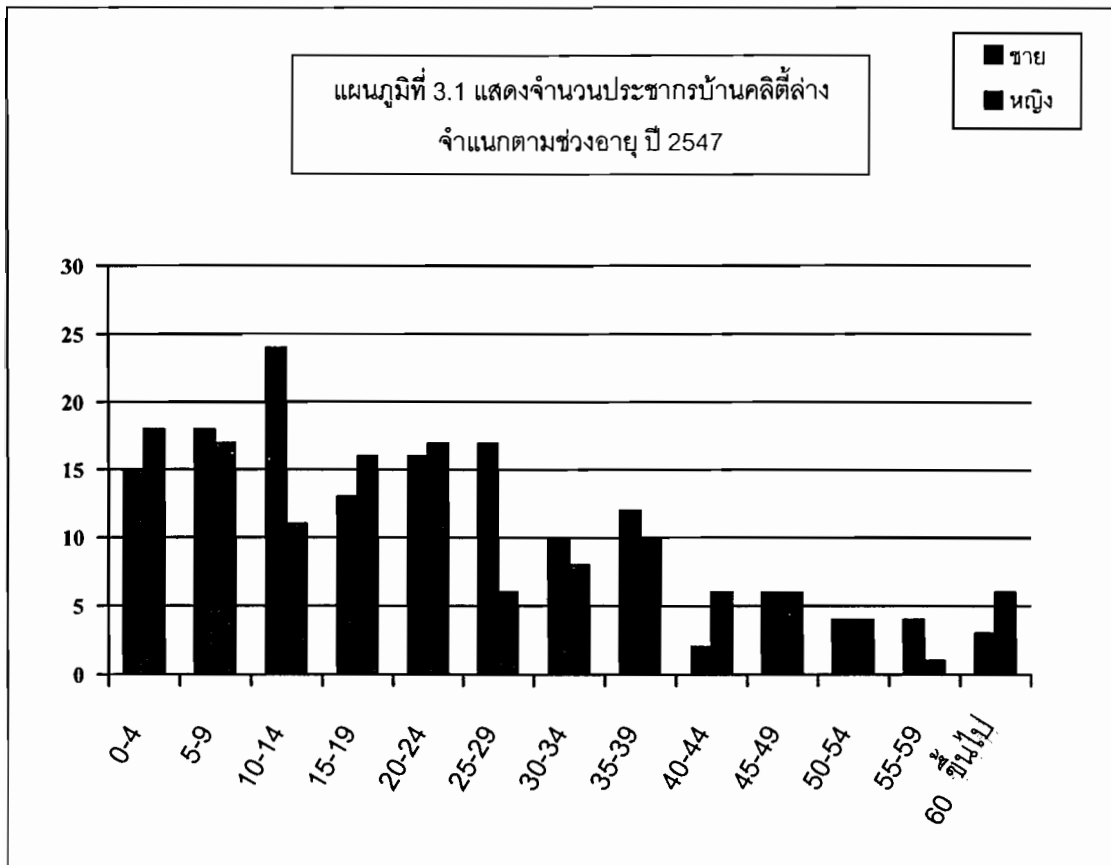
ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคลิตี้ล่างจำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547

ระดับอายุ	ชาย	หญิง	รวม
0-4	15	18	33
5-9	18	17	35
10-14	24	11	35
15-19	13	16	29
20-24	16	17	33
25-29	17	6	23
30-34	10	8	18
35-39	12	10	22
40-44	2	6	8
45-49	6	5	11
50-54	4	4	8
55-59	4	1	5
60 ขึ้นไป	3	6	9
รวม	144	125	269

ที่มา : การรวบรวมข้อมูลของแกนนำและการสำรวจของผู้ศึกษา เมื่อ 1 เมษายน 2547.

² ปัจจุบันยังมีสถานะเป็นสำนักสงฆ์อยู่.

³ ข้อมูลจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี, ศูนย์ศึกษากะเหรี่ยงและพัฒนา, ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา บ้านคลิตี้ล่าง และการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้ศึกษา.

3.2.1) ประวัติหมู่บ้าน

ในอดีตชาวคลิตี้ล่างตั้งหมู่บ้านย้ายไปมาในบริเวณป่าแถบป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ป่าลำคลองงูมาหลายร้อยปีโดยไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาสำรวจจำนวนประชากรในเขตพื้นที่นี้อย่างชัดเจน จนกระทั่งได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่แถบลำห้วยคลิตี้และไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหนเมื่อประมาณ 107 ปีมาแล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2440 โดยมีครอบครัวของพี่ป๊ออี้ อายุ 64 ปี และพี่เปาะมั่ง อายุ 69 ปี ที่ยังสามารถให้ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนได้ และมีลูกหลานของครอบครัวฟุ้งเหมียง ฟุ้งรู้ ฟุ้งวย ที่ยังดำรงชีวิตในหมู่บ้านและสามารถให้ภาพความเป็นชุมชนคลิตี้ในรุ่นต่อๆ มาได้ ลักษณะบ้านเรือนสมัยก่อนจะเป็นบ้านที่ปลูกขึ้นด้วยไม้ไผ่ส่วนใหญ่ หลังคาใช้ใบหวายหรือหญ้าคาในการมุง เตาไฟจะอยู่บริเวณกลางบ้านเพื่อประกอบอาหารและให้ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว โดยจะสร้างบ้านกระจุกตัวรวมกันอยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้านซึ่งคือบริเวณป่ามะพร้าวในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีญาติๆ ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มอีกจึงเกิดเป็นหมู่บ้านขยายใหญ่ขึ้น และกระจายการตั้งบ้านเรือนออกไปในเขตรอบนอก สมัยก่อนในหมู่บ้านจะใช้ไฟจากขี้ได้และตะเกียงน้ำมันก๊าดเป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างสร้างบ้านด้วยไม้แผ่นที่มีความคงทนถาวรและเป็นบ้านไม้สองชั้น มีใต้ถุนหลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ชาวคลิตี้ล่างเล่าให้ฟังว่าบ้านหลังแรกๆ ที่มาตั้งอยู่เป็นหมู่บ้านคลิตี้ล่างนั้น มีจำนวน 8 หลังคาเรือน คือ

1. ครอบครัวของพี่เอะ-พุ่มหลู่ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วทั้งคู่โดยมีพี่บ๊วยและพี่เปาะมั่งเป็นลูกที่ยังให้ข้อมูลความเป็นชุมชนได้ พี่เอะ เสียชีวิตเมื่ออายุ 98 ปี)
2. ครอบครัวของพุ่มรู้ (เสียชีวิตแล้วที่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อปี 2544 อายุ 84 ปี)
3. ครอบครัวของพุ่มปุย (ย้ายไปอยู่ไร่ป่า และเสียชีวิตด้วยโรคชรา)
4. ครอบครัวของพุ่มเหมียง (เสียชีวิตแล้วที่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อปี 2538 อายุได้ 68 ปี)
5. ครอบครัวของตุ๋เฮ (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ อายุ 59 ปีและได้ย้ายไปอยู่บ้านตะละคัง จ.ตาก)
6. ครอบครัวของพี่มิ่งน้อ (ตั้งบ้านอยู่คลิตี้ล่างไม่นานก็ได้ย้ายไปอยู่คลิตี้บน แล้วเสียชีวิตลงด้วยโรคชรา)
7. ครอบครัวของพี่น้องเกอร์ (เสียชีวิตที่บ้านคลิตี้ล่างด้วยอาการป่วยเป็นไข้เมื่ออายุประมาณ 49 ปี)
8. ครอบครัวของพุ่มขวย (โดนไม้ทับเสียชีวิต เมื่ออายุ 57 ปี)

คำว่าคลิตี้ล่างเป็นคำไทย เพี้ยนมาจากภาษากะเหรี่ยงว่าคี่ตี้ทอ (คำว่า คี่ แปลว่า เสือ, ถี แปลว่าตัวเดียว และทอ แปลว่า ล่าง) ซึ่งเมื่อก่อนจะเรียกว่าคี่ถี แปลว่าเสือตัวเดียวหรือเสือโทน มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าสมัยก่อนในแถบนี้มีเสือชุกชุมมาก ชาวบ้านที่เดินท่องป่าล่าสัตว์หากินแบบวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงจะได้เจอกับเสือแทบจะทุกคน บางตัวดุร้ายมากเมื่อเห็นคนก็จะวิ่งมาทำร้ายทันที ชาวคลิตี้ล่างจึงถือเคล็ดเรื่องการอยู่ถึงเสือว่า ไม่ควรพูดคำว่าคี่ถีเพราะเสือจะดุและมาหาทันที ให้พูดว่าคี่ตีหรือหม่องบือ (น้องคนเล็ก) จะทำให้เสือดุน้อยลง ในสมัยก่อนนั้นมีเสือโทนตัวใหญ่ที่สุดอยู่ลำพังตัวเดียว อาศัยหากินในแถบพื้นที่ตั้งแต่ทุ่งใหญ่นเรศวร ลำคลองงู แม่น้ำแควใหญ่และแม่น้ำแควน้อย ทุกปีจะปรากฏรอยเท้าให้เห็นมีขนาดเท้าเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ฟุต เสือโทนตัวนี้ดุร้ายมากถ้าเอ่ยชื่อจะปรากฏตัวให้เห็นทันที ต้องเลี่ยงการเรียกชื่อเป็นคี่ตีจนกลายมาเป็นคลิตี้ซึ่งเป็นชื่อเรียกของหมู่บ้านในปัจจุบัน

3.2.2) การปกครอง องค์การและการควบคุมทางสังคมในชุมชน

บ้านคลิตี้ล่างอยู่ในเขตการปกครอง ของหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ และ หมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอกองคา จ.กาญจนบุรี อยู่ในเขตพื้นที่ปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลชะแลและตำบลนาสวน ผู้นำหมู่บ้านมีนายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปราบปรามหมู่ 3 ต.นาสวน และนายกิตติ นาสวนกิตติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองหมู่ 3 ต.นาสวน นายสมพงษ์ ทองผาใจไธ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ต.ชะแล (ส่วนผู้ใหญ่บ้านของหมู่ 3 อยู่ที่บ้านองหลุ ต.นาสวน, ผู้ใหญ่บ้านของ หมู่ 4 อยู่ที่บ้านคลิตี้บน) ภายในชุมชนได้มีการรวมตัวตั้งกรรมการหมู่บ้านและกรรมการบริหารดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านขึ้น ซึ่งในส่วนของคณะกรรมการ

บริหารดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านนี้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นชุดที่ 2 เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการทำหน้าที่และตรวจสอบการทำงานของทุกฝ่าย โดยมีกองทุนดังนี้

1. กองทุนโครงการจัดปัญหาความยากจน (กขคจ.) หมู่บ้านละ 280,000 บาท
2. เงินกองทุนหมู่บ้านละล้าน
3. กองทุน 1 ล้าน จากบริษัทตะกั่วคอนเซนเทรตส์ ประเทศไทย (จำกัด)

ในการจัดการเงินกองทุนนี้ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการของหมู่ 4 (บ้านคลิตี้บน) และหมู่ 3 บ้านองหลเป็นผู้บริหารจัดการ ซึ่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของคลิตี้ล่างจะไปเป็นกรรมการกองทุนนี้ด้วย

การจัดการองค์การชุมชนกองทุนหมู่บ้าน

ชาวคลิตี้ล่างได้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน มีการรวมตัวเพื่อสอดส่องดูแลความสงบของหมู่บ้าน โดยจะมีแกนนำคอยดูแลประสานงานกิจกรรมต่างในชุมชน มีคณะกรรมการเงินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำจากบ่อบำบัดน้ำเสียซึ่งมีสารตะกั่วเจือปนอยู่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ ทำให้ไม่สามารถใช้น้ำและจับสัตว์น้ำได้ตามปกติอีกทั้งยังประสบภาวะความเจ็บป่วยอย่างรุนแรง เจ้าของเหมืองแร่จึงมอบเงิน จำนวน 1 ล้านบาทเพื่อเป็นเงินทุนประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาลให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง เมื่อชาวคลิตี้ล่างได้รับเงินจำนวนดังกล่าวแล้วจึงได้มีการประชุมหารือ วางระเบียบการจัดการโดยชาวบ้านเอง จะมีกฎระเบียบที่รัดกุม ซึ่งทุกคนจะเคารพในกฎที่วางไว้อย่างเคร่งครัด ดังนี้คือ

- 1) เป็นเงินทุนประกอบอาชีพ จำนวน 500,000 บาท
- 2) เป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าพาหนะและค่าอาหาร ในการเฝ้าผู้ป่วยแต่ละครั้ง จำนวน 500,000 บาท

หลักการและระเบียบการในการใช้เงินทุนประกอบอาชีพ

1. ผู้ที่มีสิทธิกู้ จะต้องมีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านคลิตี้ล่างและต้องประกอบอาชีพที่บ้านคลิตี้ล่างเท่านั้น
2. ผู้ที่กู้เงิน จะกู้ได้ครบครัวละไม่เกิน 15,000 บาท และต้องใช้คืนภายในระยะเวลา 1 ปี ถ้าไม่คืนเงินไม่มีสิทธิกู้ปีต่อไป ต้องคืนเงินก่อนจึงจะมีสิทธิกู้ได้อีก
3. ถ้าผู้กู้เงินในวงเงิน 10,000 บาทต้องใช้คืนในระยะเวลา 2 ปี ปีละ 5,000 บาท ถ้าผู้กู้ไม่เกิน 10,000 บาท ต้องใช้คืนในระยะเวลา 1 ปี
4. การคิดดอกเบี้ย ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อปี

5. ส่วนดอกเบี้ยที่ได้มานั้น จะจ่ายเป็นค่ากิจกรรมของคณะกรรมการหรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งแล้วแต่คณะกรรมการจะพิจารณา

เงินทุนประกอบอาชีพที่ชาวคลิตี้ล่างกู้ยืมมานั้นโดยส่วนใหญ่จะนำไปประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่นลงทุนในการปลูกข้าวโพดซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า รถคูโบต้า ผ่อนรถมอเตอร์ไซด์ซื้อวัวมาเลี้ยง เป็นต้น

หลักการและระเบียบการในการใช้เงินทุนเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าพาหนะเดินทางและค่าอาหาร

1. ค่ารักษาพยาบาลจ่ายตามจริง โดยต้องรักษาจากโรงพยาบาลของรัฐเท่านั้น ต้องนำบิลเงินสดมาให้คณะกรรมการดูทุกครั้ง
2. ค่าอาหารคนเฝ้าไข้หรือคนดูแลผู้ป่วย จ่ายให้ 100 บาทต่อวัน
3. ค่าพาหนะรถยนต์ จากบ้านคลิตี้ล่างถึงโรงพยาบาลอำเภอทองผาภูมิจ่ายให้ 1,000 บาทต่อเที่ยว ถ้าเป็นรถจักรยานยนต์จ่ายให้ 500 บาทต่อเที่ยว

การควบคุมทางสังคม

ชาวคลิตี้ล่างยังคงมีความเชื่อที่ผูกพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นการควบคุมกันเองในหมู่บ้านมิให้สมาชิกละเมิด หรือกระทำการใดๆ ที่ผิดต่อศีลธรรมอันดีที่บรรพบุรุษเคยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งจะมีความเชื่อในเรื่อง “เจ้าพ่อมาเข้า แล้วบอกถึงพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านว่ากำลังออกนอกกลุ่มนอกทาง” ดังเช่นการตีไม้เกล้าในวันพระ การเล่นการพนันซึ่งในสมัยก่อนนั้นบ้านคลิตี้ล่างนี้ไม่มีคนกินเหล้าและเล่นการพนันเลย จากเหตุการณ์การมาประทับทรงของเจ้าพ่อ ได้ทำให้ชาวคลิตี้ล่างร่วมกันตั้งกฎของหมู่บ้านขึ้นมาอีก 1 ข้อคือ ห้ามขายเหล้าและเล่นการพนันในวันพระ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 500 บาท

ความเชื่อในเรื่องการประพาศิติดลูกเมียคนอื่นกล่าวคือ หญิง-ชายใดมีความสัมพันธ์ที่ผิดประเพณีของชุมชน คือมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีสามีหรือภรรยาตนนั้นจะต้องมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับบุคคลในครอบครัวและชุมชนได้ และรวมถึงการอยู่กินของหญิงชายที่มีสามีหรือภรรยามาก่อนโดยที่ยังมิได้หย่าขาดจากภรรยาหรือสามีคนก่อนอย่างเป็นทางการ⁴ ก็เป็นการทำผิดประเพณีด้วยเช่นกัน โดยจะมีรางวัลบอกเหตุคือ เสือมากัดวัวควายของครอบครัวและของคนในชุมชนนั้น พิธีการแก้ความผิดดังกล่าวนี้ ทั้งคู่หญิง-ชายที่ทำผิดประเพณี ต้องนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมารดตามเสาหรือฝ้ายบ้านของทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน โดยต้องทำให้ครบภายใน 1 วัน และต้องทำมากพลู เทียน

⁴ ตามประเพณีของชาวกะเหรี่ยงแล้วการที่คู่สามีภรรยาจะหย่าขาดกันได้นั้นต้องมีผู้อาวุโสรับรู้และตกลงร่วมกัน ถ้าคู่สามีภรรยาใดหย่าขาดกันโดยมิได้บอกกล่าวแก่ผู้อาวุโสก็ยิ่งถือว่าการทำผิดประเพณีของหมู่บ้านอยู่.

ดอกไม้ เจดีย์ อย่างละ 1,000 ไปปักที่ลานวัดและขอขมาแก่ผู้อาวุโสในชุมชน ต้องเสียค่าปรับให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน 33 บาท

“ถ้าใครปฏิบัติตามความเชื่อของหมู่บ้านแล้ว ก็จะไม่มีการเดือดร้อนเกิดขึ้นในครอบครัวแน่ๆ ซึ่งเราก็เห็นตัวอย่างจากคนที่ไม่ทำตาม ดังที่เสียมากัดควาย มันเกิดจริงๆ แล้ว และถ้าไม่ทำตามเสียอาจมากัดคนในบ้านก็เป็นได้”

หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี

ฉะนั้นผู้นำทางศาสนาและผู้นำของหมู่บ้านต้องเป็นผู้ควบคุมความเรียบร้อยให้สมาชิกปฏิบัติตามอีกทางหนึ่งด้วยแต่ถ้าผู้นำจะเลยหน้าที เจ้าพ่อจึงมาตักเตือนให้ชาวคริสต์ลี้ลับรับรู้ โดยคำพูดที่เจ้าพ่อบอกนั้นมีได้กล่าวออกมาตรงๆ ท่านได้ให้บรรดาผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน มาร่วมกันคิดและแก้ปัญหาด้วยกัน ซึ่งผู้ศึกษาก็เห็นว่าหลังจากที่เจ้าพ่อมาประทับทรงแล้วคนในหมู่บ้านก็ปฏิบัติตาม มีการแก้ไขและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เนื่องด้วยระบบความเชื่อที่คิดและเห็นตัวอย่างมาแล้วว่าถ้าผู้ใดละเมิด ต้องมีเหตุร้ายเกิดแก่บุคคลและครอบครัวนั้นและอาจถึงกับชีวิตได้ชาวคริสต์ลี้ลับมีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติและเป็นเสมือนการควบคุมทางสังคมกันในชุมชน

กฎระเบียบชุมชน

กฎระเบียบดังกล่าวนี้ได้พัฒนามาจากปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเดิมทีเป็นเพียงข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่บ้านและมีเพียงไม่กี่ข้อ ดังเช่นเรื่องการห้ามประพฤติผิดในศีลธรรม การห้ามลักขโมย ห้ามดื่มเหล้า เล่นการพนัน โดยในสมัยก่อนคนกะเหรี่ยงมีวิถีปฏิบัติที่อยู่ในศีลธรรมอันดี ยึดมั่นปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีดีมาก แม้แต่การนั่งกินข้าวนั้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ต้องนั่งพับเพียบ ชาวคริสต์ลี้ลับไม่เคยดื่มเหล้ายา เล่นการพนันเลย เพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าป่าเจ้าเขานั้นแรงมากโดยจะมีเสือเป็นสัญญาณเตือนว่ากำลังมีคนประพฤติตัวไม่ดีอยู่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน มีประชากรเพิ่มขึ้นการปกครองทำได้ยากขึ้น กรรมการหมู่บ้านจึงได้ร่วมกันตั้งกฎหมู่บ้านขึ้นมาเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อปี 2543 ผู้ศึกษาพบว่ากฎระเบียบดังกล่าวนี้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกคนในชุมชนต่างยึดถือและเคารพในกฎนี้ ทว่าในบางครั้งที่มีบุคคลใดละเมิด กรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโส พร้อมทั้งสมาชิกในชุมชนต่างมาร่วมพิจารณาตัดสินปัญหาร่วมกัน โดยมีกฎต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ทุกบ้านต้องเข้าประชุมอย่างน้อยบ้านละ 1 คน เดือนละ 1 ครั้ง
2. ห้ามขายพื้นที่ให้คนนอกเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนหมู่บ้านจะยึดเป็นพื้นที่สาธารณะ

3. ห้ามตัดไม้เพื่อขาย ถ้ามีไม้ออกจากบ้านคลิตี้ล่าง หน่วยงานป่าไม้จับไม้ทันทีจับผู้นำหมู่บ้านแทน
4. ห้ามล่าสัตว์เพื่อขาย สัตว์ที่ได้มาต้องแบ่งกันกินในหมู่บ้านเท่านั้น
5. ใส่ชุดประจำเผ่าทุกวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ
6. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้านโดยไม่มีเหตุจำเป็น ถ้ายิงเล่นปรับ 500 บาทต่อ 1 นัด
7. ห้ามเสพห้ามจำหน่ายยาเสพติดในเขตหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ถ้ามีกรรมการหมู่บ้านสามารถจับส่งดำเนินคดีในทันที
8. ห้ามเล่นการพนันในหมู่บ้าน ถ้าเล่นในงานศพให้กรรมการหมู่บ้านพิจารณา
9. บุคคลที่จะอยู่ในชุมชนและสร้างที่อยู่อาศัยได้ต้องเป็นชาย, สะใภ้และเครือญาติ ในสายเลือดเท่านั้น
10. บุคคลที่ย้ายออกจากหมู่บ้าน ที่ดินต้องให้กับคนในชุมชนเท่านั้น
11. ห้ามขายเหล้าและเล่นการพนันในวันพระ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 500 บาท

บรรยากาศการประชุมของชาวคลิตี้ล่าง

ผู้นำ แกนนำ กรรมการหมู่บ้านและตัวแทนของแต่ละครัวเรือนจะร่วมประชุมสถานการณ์ปัญหาของชุมชนทุกวันพระใหญ่หรือกรณีที่มีเหตุการณ์เร่งด่วนก็จะดีเกราะเรียกประชุมได้ทันที ผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้ชายจะมีบทบาทสำคัญในการประชุมปรึกษาหารือกัน สามารถถกเถียงปัญหาได้อย่างเต็มที่ ส่วนผู้หญิงจะนั่งฟังและอยู่นอกวงการประชุม ทว่าถ้ามีประเด็นอะไรที่ผู้หญิงไม่เห็นด้วย พวกเธอก็จะเสนอความคิดเห็นขึ้นมาทันที ตามปกติถ้าเป็นวงประชุมภายในหมู่บ้าน ผู้หญิงจะพอมีบทบาทร่วมวงอยู่บ้าง แต่ถ้าเป็นวงประชุมที่มีคนภายนอกเข้ามา พวกเธอจะมอบหน้าที่นี้ให้แก่บรรดาแกนนำผู้ชายในการเจรจาพูดคุย โดยผู้หญิงจะคอยร่วมฟัง และถือว่าได้เข้ามาร่วมประชุมพร้อมกันแล้ว ผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในส่วนของการตัดสินใจภายในครัวเรือน และการพูดคุยกระจายข่าวให้แก่คนในชุมชนรับรู้มากกว่าการเจรจาทันทีกับสังคมภายนอก ดังเช่นช่วงที่น้ำแร่ตะกั่วถูกปล่อยลงสู่ห้วยจนทำให้ไม่สามารถใช้น้ำได้นั้น ทางผู้นำ/แกนนำจะมีการประชุมกันอย่างต่อเนื่องสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เพื่อหาทางแก้ปัญหาการปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วย ชาวคลิตี้ล่างไม่ต้องการให้ลำห้วยเสียไปมากกว่านี้และต้องการให้ใช้น้ำได้เหมือนเดิม ส่วนบทบาทของผู้หญิงจะเป็นบทบาทเสริมโดยการให้กำลังใจ กระจายข่าวพูดคุยปัญหากันระหว่างเพื่อนบ้านว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร อีกทั้งยังช่วยสนับสนุนและร่วมในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ดังเช่นการขึ้นไปตั้งม็อบที่บ้านคลิตี้บนเรียกร้องให้รัฐมนตรีลงพื้นที่บ้านคลิตี้ล่าง ผู้หญิงจะมีบทบาทเป็นแนวหน้า ส่วนผู้ชายจะมีบทบาทเป็นผู้คอยเจรจาทันทีกับเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนการออกไปร่วมเคลื่อนไหวในเวทีสาธารณะนั้นผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเสริมกำลังใจมากกว่าการพูดบนเวที

3.2.3) การศึกษาในชุมชน

การเรียนรู้และการศึกษาของชาวคลิตี้ล่างในสมัยก่อนนั้นเริ่มแรกเป็นการสอนให้ลูกหลานอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงเท่านั้นโดยผู้ชายจะมีโอกาสได้เรียนทุกคนเพราะจะมีเวลาส่วนใหญ่ในช่วงบวชพระ ส่วนผู้หญิงถ้ามีเวลาหลังจากทำงานในไร่เสร็จ เธออาจมาขอให้พ่อหรือพี่ชายช่วยสอน แต่น้อยคนที่มีเวลาและสามารถอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงได้คล่องเพราะเวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการช่วยพ่อแม่ทำไร่ ผู้หญิงบางคนจึงเลือกบวชชีเพื่อจะได้มีเวลาในการถือศีลและสามารถฝึกอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงไปด้วย เพราะช่วงที่เป็นชีจะมีเวลาเต็มที่ บรรดาผู้หญิงชาวคลิตี้ล่างอายุราว 36 ปีขึ้นไปที่ได้บวชชี จะรู้ภาษากะเหรี่ยง ส่วนผู้ชายโดยส่วนใหญ่จะเขียนภาษากะเหรี่ยงได้เกือบทุกคนเพราะได้เรียนในช่วงบวชพระ ในส่วนของการอ่านเขียนเรียนภาษาไทยนั้น บรรดาผู้ชายรุ่น 35 ปีขึ้นไปบางคนจะมีโอกาสได้เรียนที่วัด แต่ผู้หญิงจะอ่านเขียนไม่ได้เลย เพราะคนรุ่นก่อนไม่มีใครสามารถสอนอ่านเขียนได้ ชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายเพิ่งมีโอกาสเรียนภาษาไทย เมื่อประมาณปี 2526 โดยพ่อแม่ได้เริ่มส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนบ้านองหลูเป็นครั้งแรก ซึ่งต้องอาศัยอยู่กับญาติ เมื่อปิดเทอมจึงจะมีโอกาสกลับบ้านครั้งหนึ่ง แต่บรรดาพ่อแม่ไม่นิยมส่งลูกไปเรียนด้วยเงื่อนไขที่ต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่

จากการสำรวจเรื่องความสามารถในการติดต่อสื่อสารโดยใช้ภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่างที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไปนั้นได้ผลดังนี้คือ

ตารางที่ 3.2 แสดงความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่าง

เพศ	สามารถ		ไม่สามารถ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	37	90.2	4	9.8
หญิง	20	50	20	50

ที่มา: จากการสำรวจของผู้ศึกษา มีนาคม, 2547.

ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายคลิตี้ล่างโดยส่วนใหญ่ 90.2 % สามารถพูดภาษาไทยได้ สามารถติดต่อสื่อสารได้เข้าใจ ส่วนผู้หญิง 50 % เท่านั้นที่สามารถสื่อสารพูดภาษาไทยได้เข้าใจ จากตัวเลขดังกล่าวเป็นผลจากการไม่ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ซึ่งส่งผลให้พบเห็นผู้ชายในเวทีการประชุมระดับชุมชนและเวทีสาธารณะมากกว่าผู้หญิง (จะกล่าวรายละเอียดในประเด็นต่อไป)

ในปีพ.ศ. 2527 ได้มีโครงการโรงเรียนสงเคราะห์ชาวเขาของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จ.กาญจนบุรี โดยได้เข้ามาจัดการเรียนการสอนให้ในระดับที่สามารถอ่านออกเขียนได้ แต่ไม่มีวุฒิการศึกษา ซึ่งในการเรียนการสอนครั้งแรกนี้มีเป็นห้องเรียนชั่วคราวเป็นเรือนไม้ไผ่ หลังคามุงจาก มีครูชาวเขาลัดเปลี่ยนกันมาสอน แต่ก็ประสบกับปัญหาหลายด้านทั้งตัวผู้สอนที่ต้องทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนและต้องทำงานสงเคราะห์ช่วยเหลือในด้านอื่นๆ นอกเหนือการสอน ส่วนตัว

ผู้เรียนเองก็ไม่มีเวลามานั่งเรียนเต็มเวลาเพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ แต่อย่างไรก็ยังคงมีกิจกรรมดังกล่าวอยู่ จนมาถึง ปี 2535 ทางศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จ.กาญจนบุรี ได้เปลี่ยนนโยบายการจัดการเรียนการสอนและปรับตัวโครงการช่วยเหลือชาวเขาเป็นรูปแบบใหม่

กล่าวคือได้จัดการเรียนการสอนเป็นรูปแบบการเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนขึ้น ในปี พ.ศ. 2536 โดยได้สร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กประจำหมู่บ้านขึ้น ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาคเอกชน ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรีร่วมกับชาวคลิตี้ล่าง การดำเนินการจัดสร้างนั้นใช้วิธีการทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา ได้รับเงินบริจาคทั้งสิ้น ประมาณ 100,000 บาทเศษ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตั้งอยู่ในบริเวณหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา การก่อสร้างนั้นชาวบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หน่วยฯ ช่วยกันสร้าง แล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ. 2537 มีเจ้าหน้าที่หน่วยฯ เป็นผู้ ดูแลเด็กเล็ก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี ได้มอบให้หน่วยพัฒนาชุมชน อำเภอทองผาภูมิ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบด้านงบประมาณต่างๆ รวมทั้งค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็ก ค่าอาหารกลางวัน ค่านม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2544 ทางหน่วยพัฒนาชุมชน ได้มอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลชะแลเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ส่วนหน่วยชาวเขา บ้านคลิตี้ล่างเป็นที่ปรึกษาและส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ให้กับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยผู้ดูแลเด็กนี้จะทำหน้าที่ช่วยดูแลเด็กตลอดทั้งปี ไม่มีช่วงปิดเทอมเพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่และเป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กเข้าสู่ระบบการศึกษาในภาคบังคับ

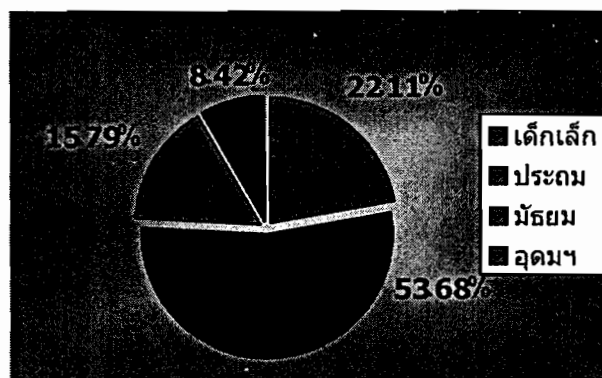
เมื่อโรงเรียนสงเคราะห์ชาวเขาจบโครงการลง พ่อแม่จึงต้องหันมาส่งลูกไปเรียนโรงเรียนต่างหมู่บ้านเช่น ร.ร.บ้านองหลุ ร.ร.บ้านทุ่งเสือโทน ร.ร.ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน ร.ร.บ้านบึงหัวแหวน เป็นต้น ตามนโยบายการศึกษาภาคบังคับและด้วยเหตุผลส่วนตัวว่าอยากให้ลูกๆ ได้รู้หนังสือ ไม่อยากให้เป็นอย่างพวกเขาที่อึดอัดอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ ชาวคลิตี้ล่างยังได้กล่าวถึงชีวิตคนกะเหรี่ยงปัจจุบันว่าไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว ทุกอย่างเปลี่ยนไปหมด พวกเขาต้องติดต่อกับคนไทยมากขึ้น ถ้าไม่ส่งลูกไปเรียนก็จะเป็นคนโง่ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ อีกทั้งการดำรงชีวิตในปัจจุบันที่ไม่อาจทำกินแบบไร่หมุนเวียนได้คล่องเหมือนแต่ก่อน จึงอยากให้ลูกมีความรู้ติดตัว ถ้าทำไม่ได้ก็ยังไม่ไปทำมาหากินอย่างอื่นได้ แต่ชาวคลิตี้ล่างหลายคนก็เห็นว่าขอเพียงให้ลูกหลานอ่านออกเขียนได้ รู้ทันคนอื่นก็พอและอยากให้ลูกอยู่บ้านมากกว่าการไปทำงานในเมือง เพราะเห็นว่าบางครั้งการเรียนสูงๆ กลับทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว เอาความรู้ไปใช้ในทางที่ผิด เอาเปรียบคนที่อ่อนแอกว่าและที่สำคัญยิ่งเรียนสูงก็ยิ่งต้องห่างพ่อแม่พี่น้อง ห่างหมู่บ้านไปมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ครอบครัวอยู่ไม่พร้อมหน้ากัน

จากสถิติเด็กวัยเรียนบ้านคลิตี้ล่างนั้น กำลังมีเปอร์เซ็นต์สูงขึ้นเรื่อยๆ ทว่าการได้รับการศึกษาก็หมายถึงอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้น ชาวคลิตี้ล่างต้องเร่งหารายได้เพื่อส่งลูกเข้าสู่การศึกษาในระบบ ซึ่งกระทบต่อโครงสร้างสังคมของพวกเขาในทุกส่วนไม่ว่าจะเป็นทางด้าน

เศรษฐกิจ พวกเขาต้องเร่งผลิตพืชผลต่างๆ เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ในครอบครัว/ ชุมชน ความเชื่อ พิธีกรรมถูกลดความสำคัญ เป็นต้น ตรงจุดนี้จึงต้องมียุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่พร้อมจะเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยงด้วย

จากการสำรวจจำนวนเด็กวัยเรียน ปี 2547 พบว่ามีจำนวน 95 คน โดยแบ่งเป็นเด็กเล็ก 21 คน ประถม 51 คน มัธยม 15 คน อุดมศึกษา 8 คน แสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 3.2 แสดงจำนวนเด็กในวัยเรียน บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2547

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา, 2547.

ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างยังไม่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา ทำให้เด็กๆ ต้องไปเรียนนอกหมู่บ้าน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ กับเด็กและพ่อแม่มาก ซึ่งปัจจุบันเด็กได้กระจายไปเรียนในโรงเรียนต่างๆ ดังต่อไปนี้

- โรงเรียนบ้านทุ่งเสือโทน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา อยู่ในเขต ต.ทะเล อ.ทองผาภูมิ อยู่ห่างจากหมู่บ้านคลิตี้ล่าง 12 กิโลเมตร เด็กๆ ไม่สามารถเดินทางไปเข้าเรียนกลับได้ ต้องไปนอนพักที่บ้านพักเด็ก ทุกวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ พ่อแม่จึงจะไปรับกลับมาบ้านโดยรถอีแต็ก⁵

- โรงเรียนบ้านงอหล เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา อยู่ในเขต ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 12 กิโลเมตร เด็กๆ ต้องเดินเท้าข้ามภูเขาหลายลูก ซึ่งมีความลำบากมาก ไม่สามารถไป-กลับในทุกเสาร์-อาทิตย์ได้ ต้องนอนพักที่บ้านพักเด็กและกลับบ้านได้เมื่อปิดเทอมหรือช่วงวันหยุดยาวๆ

- โรงเรียนนาสวน เป็นโรงเรียนที่เปิดในระดับชั้นตั้งแต่ ป.1- ม.3 อยู่ในเขต ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ เด็กต้องเดินเท้าข้ามภูเขา 12 กิโลเมตร แล้วต้องนั่งเรือต่อเข้าไปในตำบล ซึ่งเกิดความ

⁵ รถอีแต็ก เป็นรถที่ชาวคลิตี้ล่างดัดแปลงเอาเครื่องยนต์ขนาด 9.5 แรงม้าที่ใช้ทำไร่นามาติดเข้ากับล้อรถ และมีที่นั่งบรรทุกของอยู่ข้างหลัง อีแต็กเป็นรถขนาดเบา แต่มักลุยไปได้ทุกสภาพภูมิประเทศ ทุกฤดูกาล (วันชัย ตันติวิทยพิทักษ์, 2545)

ลำบากมากในการเดินทางไปกลับแต่ละครั้ง เด็กๆ จึงไม่อาจกลับบ้านได้บ่อย พวกเขาจะต้องไปอยู่กับญาติฯ จึงกลับบ้านเฒอมละ 1 ครั้ง หรือถ้าเป็นเด็กโตระดับมัธยม พวกเขาก็จะเดินทางกลับมาได้บ่อยขึ้นเมื่อมีวันหยุดสำคัญ

- โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พนมทวน เป็นโรงเรียนประจำอำเภอพนมทวน เปิดการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การเดินทางต้องใช้รถยนต์ทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูงในการเดินทาง อยู่ห่างจากหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 265 กิโลเมตร ทางโรงเรียนได้สร้างหอพักนักเรียนให้กับเด็กที่อยู่ห่างไกล เด็กๆ จะได้กลับบ้านเฒอมละครั้งในช่วงปิดเทอมหรือช่วงวันหยุดยาวๆ โดยพ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องไปรับตัวเด็กกลับมา เด็กนักเรียนไม่สามารถออกจากโรงเรียนโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปรับตัวได้

- โรงเรียนบ้านบึงหัวแวน เป็นโรงเรียนที่ตั้งในเขตวัดบ่อพลอย ในอำเภอบ่อพลอย อยู่ห่างจากหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 245 กิโลเมตร เด็กจึงจะได้กลับบ้านเมื่อปิดเทอม ผู้ปกครองนิยมส่งเด็กในหมู่บ้านไปบวชเรียนที่วัดนี้ เพราะประหยัดค่าใช้จ่ายในการส่งเรียนได้มาก

จะเห็นได้ว่าเด็กๆ ชาวคลิตี้ล่าง ต้องประสบกับปัญหาในการเดินทางไปเรียนเป็นอย่างมาก ด้วยระยะทางที่อยู่ห่างไกล ค่าใช้จ่ายที่สูงในการเดินทาง เด็กๆ ส่วนใหญ่ เมื่อมีอายุได้ 4-5 ขวบก็ต้องเดินทางออกไปเรียนนอกหมู่บ้านและพักอยู่ที่โรงเรียน ต้องอยู่ห่างไกลพ่อแม่ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ของพ่อแม่และลูกเป็นอย่างมาก ลูกไม่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัว การเรียนรู้ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองก็ขาดหายไป อาจเกิดปัญหาการขาดความอบอุ่น และพ่อแม่เองก็ขาดแรงงานที่จะช่วยแบ่งเบาภาระในครัวเรือนไป เหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญที่มีอาจมองข้ามได้เลย เด็กๆ คลิตี้ล่างกำลังถูกตัดตอนวัฒนธรรมการเรียนรู้จากชุมชนด้วยนโยบายทางการศึกษาในระบบ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นการไหลออกของแรงงานภาคชนบทสู่เมือง ความไม่มีสำนึกรักบ้านเกิด การไม่เกิดความคิดและความภาคภูมิใจในการประกอบอาชีพที่บ้านเกิดของตน เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบต้องหันมาทบทวน ตระหนักคิด และแก้ปัญหาให้ตรงจุด เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งจะเป็นพลังใหม่ของสังคมไทยที่มีคุณภาพต่อไป

3.2.4) ระบบเศรษฐกิจและวิถีการผลิต

สมัยอดีตเริ่มตั้งแต่ยุคเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน จนถึงยุคการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังคงมีการดำรงชีวิตแบบไร้หมุนเวียน ทำไร่ข้าวเพื่อกินเท่านั้นมิได้นำออกขาย พืชหลักในไร่ได้แก่ ข้าว ถึงฤดูทำไร่ข้าว ทุกครัวเรือนจะหยอดเมล็ดข้าวพร้อมเมล็ดผัก อันได้แก่ พริก แตงไทย แตงเปรี้ยว ผักคะน้า ผักกวางตุ้ง ผักชีกะเหรี่ยง ผักชีโอง ข้าวโพด ฯลฯ ผลผลิตจะออกตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ผักที่กินไม่หมดจะดองใส่ไหไว้กินในหน้าแล้ง อาชีพหลักของชาวคลิตี้

ล่างคือการทำไร่ข้าวไว้เพื่อบริโภค ซึ่งพริกที่ปลูกในไร่ชาวนี้นี้ก็เป็นแหล่งรายได้ทางหนึ่งด้วย มีการหาของป่าและล่าสัตว์บ้างเพื่อเป็นแหล่งโปรตีนอีกทางหนึ่งสำหรับสมาชิกในครัวเรือน ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างมี 12 ครัวเรือน (คิดเป็น 23 % ของชุมชน) ได้ทำนาข้าวที่กองหล้าซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มท่ามกลางป่า สมัยก่อนแถบกองหล้ามีคนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ ปัจจุบันเป็นเพียงพื้นที่ที่ใช้ทำนา มาอาศัยอยู่กันบ้างในช่วงหน้านา กองหล้าถือเป็นอยู่ข้าวอันล้ำค่าของชาวคลิตี้ล่างได้เป็นอย่างดี เพราะพวกเขาสามารถมาหาพืชผัก จับปลาในห้วยได้อย่างเต็มที่

ผู้ศึกษาพบว่าตั้งแต่ระบบการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจำหน่ายนั้น เริ่มมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดกลางมากขึ้นทุกขณะ หลังจากการเข้ามาของคนไทยในช่วงทำไม้อบเชย ประมาณปี พ.ศ. 2500 จึงมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการเข้ามาตั้งโรงแต่งแร่คลิตี้บนของบริษัทเหมืองแร่ ปี พ.ศ. 2510 ที่นำความเจริญในด้านคมนาคม ไฟฟ้า อนามัย ร้านค้า ตู้ซัปรถและอื่นๆ มาไว้ที่บริเวณโรงแต่งแร่คลิตี้ ชาวคลิตี้ล่างเริ่มปรับตัวยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นไปจับจ่ายใช้สอยที่บ้านคลิตี้บนอยู่บ่อยครั้ง แต่อย่างไรชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงมีวิถีการผลิตแบบไร้หมุนเวียนอยู่เช่นเดิม ในช่วงเปลี่ยนผ่านของเวลา เริ่มตั้งแต่การพบความเปลี่ยนแปลงใน ลำห้วยตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ชาวคลิตี้ล่างสังเกตพบปลาลอยตายจำนวนมาก และต้องประสบชะตากรรมการสูญเสียสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นแหล่งรายได้ จากภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและความจำเป็นต้องใช้เงินในการรักษาสุขภาพจากความเจ็บป่วยในช่วงปี พ.ศ. 2534 จนถึงปัจจุบัน เหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่บีบให้ชาวคลิตี้ล่างต้องหันมาพึ่งเงินเป็นปัจจัยหลัก ในช่วงปี พ.ศ. 2541-2542 จึงมีการปรับระบบคิดในการผลิต มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาชีพรองและหันมาเลี้ยงวัวเพื่อเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

จากการสำรวจของแกนนำชาวบ้าน ในโครงการชุมชนเป็นสุข⁶ ปี 2545พบว่าชาวคลิตี้ล่างมีรายได้รวม/ปี เป็นเงินจำนวน 901,600 บาท คิดเฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 14,087.50 บาท มีรายจ่ายรวม 409,895 บาท/ปี คิดเฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 6,404.60 บาท และมีหนี้สินรวม 666,350 บาท/ปี เฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 10,411.72 บาท ตัวเงินจากรายได้ดังกล่าวชาวคลิตี้ล่างต้องนำมาใช้หนี้สินจากการกู้ยืมเงินกองทุนและยังต้องนำมาลงทุนในระบบการผลิต ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ค่าอาหาร ค่าการศึกษาของลูก ค่าเดินทางเป็นต้น ผู้ศึกษาพบว่า 99 % ของ

⁶ โครงการชุมชนเป็นสุข เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการดำเนินงานร่วมกันกับระหว่างเจ้าหน้าที่กรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก (กอต.) จ.กาญจนบุรี เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้านคลิตี้ล่าง โดยการสำรวจดังกล่าวเป็นการทำงานของแกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่าง.

ครัวเรือนในบ้านคลิตี้ล่างกำลังเป็นหนี้กองทุนเงินล้าน และตัวเลขการเป็นหนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปีๆ ซึ่งถ้าพวกเขายังคงมีวิถีชีวิตเช่นนี้ต่อไปอีกก็จะติดอยู่ในกับดักแห่งวงจรหนี้สินนี้ตลอดไป

ตารางที่ 3.3 แสดงพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่าง ปี 2545

ประเภท	จำนวน (ไร่)
พื้นที่ปลูกข้าว, พริก	209
พื้นที่ปลูกข้าวโพด	376
ทำสวน	69
รวม	654

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข, 2545.

จากข้อมูลข้างต้นพบว่าจำนวนพื้นที่ไร่ข้าวโพดมีจำนวนมากกว่าพื้นที่ปลูกข้าวและพริก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายพื้นที่และการตอบรับกับระบบตลาด ความต้องการปัจจัยเงินเป็นหลักได้เข้ามามีอิทธิพลในบ้านคลิตี้ล่างทุกขณะ ตรงจุดนี้ทำให้เห็นรูปแบบของการใช้ที่ดินที่แตกต่างจากในอดีต เป็นการเปลี่ยนแปลงมาสู่การทำไร่ข้าวโพดที่เป็นพืชเศรษฐกิจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างกำลังเปลี่ยนระบบการผลิตแบบพอเพียง ไปสู่การผลิตในระบบตลาดนั่นเอง

ตารางที่ 3.4 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2545

ประเภท	จำนวน (ตัว)
วัว	148
ควาย	40
ไก่	408
เป็ด	4
ปลา	2,600 *
หมู	5

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข, 2545.

หมายเหตุ * เป็นพันธุ์ปลาดุก จากการช่วยเหลือของกรมประมง

จากภาวะความเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมช่วงน้ำแร่ตะกั่วลงสู่ลำห้วย ทำให้ควายของชาวคลิตี้ล้มตายเป็นจำนวนมากนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพของพวกเขา กล่าวคือเขาได้หันมาเลี้ยงวัว เพราะด้วยเหตุผลที่ว่าพฤติกรรมของวัวจะไม่ลงไปแช่น้ำในห้วยคลิตี้ ดังเช่นควาย อาจมีการลงไปในห้วยบ้างพอกินน้ำอิมก็ขึ้นมา ไม่ได้แช่น้ำขุ่นเป็นระยะเวลานาน ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างจึงนิยมเลี้ยงวัวเพิ่มมากขึ้น โดยเลี้ยงไว้เพื่อขายเพียงอย่างเดียว ทั้งที่สมัยก่อนการเลี้ยงควายนั่นจะเลี้ยงไว้ใช้แรงงานด้วย ดังเช่น ไถนา ลากไม้ เป็นพาหนะในการเดินทางเป็นต้น ชาวคลิตี้ล่างจึงระลึกถึงบุญคุณของควายที่ได้ช่วยงาน ฉะนั้นสมัยก่อนที่ยังไม่เกิดวิกฤติในลำห้วย พวกเขาจึงไม่เคยกินเนื้อควายเลย ในส่วนของการเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่นก็เป็นการ

เลี้ยงไว้เพื่อกิน ชาวคลิตี้ล่างจะมีแหล่งโปรตีนสำคัญก็คือไก่ที่เลี้ยงไว้ เมื่อยามหน้าแล้งที่ไม่มีเงินซื้อ กับข้าวและเก็บหาพืชผักต่างๆ ได้ยาก ก็จะทำไก่ที่เลี้ยงไว้มาประกอบอาหาร นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีหน่วยงานรัฐนำปลามาให้เลี้ยง 4 ครั้ง แต่เป็นการให้แบบครั้งคราวไม่ยั่งยืนและไม่ประสบผลสำเร็จในการเลี้ยง การเลี้ยงปลาครั้งล่าสุดเมื่อมกราคม 2547 ชาวคลิตี้ล่างได้พันธุ์ปลาดุกมาจากกรมประมง โดยจะเลี้ยงในบ่อขนาดกว้างxยาวxลึก คือ 2x3x1.5 ใช้พลาสติกปูที่ก้นบ่อเลี้ยงด้วยอาหารปลาสำเร็จรูป ในหมู่บ้านมีผู้เลี้ยงปลานี้จำนวน 30 ครัวเรือนแต่ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป 3 เดือน ชาวคลิตี้ล่างพบว่าปลาที่เขาเลี้ยงไว้มีลักษณะหัวโต ตัวผอมและตายเป็นจำนวนมากจาก 100 ตัว ก็เหลือประมาณ 30 ตัว อีกทั้งไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ตามธรรมชาติ ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าถ้าเลี้ยงปลาและสามารถขยายพันธุ์ได้ก็จะมีปลากินตลอด โดยไม่จำเป็นต้องไปหาปลาในห้วยคลิตี้มากิน แต่การเลี้ยงปลาที่ผ่านมาเป็นการเลี้ยงแค่ชั่วคราวครั้งชั่วคราว เมื่อปลาหมดบ่อเลี้ยงปลาก็ถูกทิ้งไว้เป็นบ่อร้าง ทำให้ไม่มีทางเลือกในการกินปลาเช่นเดิม

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างหลายครัวเรือนมีความต้องการยานพาหนะที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางและอุปกรณ์เครื่องทุ่นแรงในการผลิตมากขึ้นทุกขณะ ความสัมพันธ์ในการผลิตทั้งการเอาแรง เริ่มมีการจ้างงานขึ้นระหว่างเพื่อนบ้านและคนนอกหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าชาวคลิตี้ล่างกำลังถูกกระบวนการของระบบตลาดกลืนเข้าไปทุกที แต่อย่างไรก็ตามชาวคลิตี้ล่างก็มีได้อำนาจรับกับระบบทุนนี้อย่างเต็มตัว พวกเขาได้ผสมผสานวิถีการผลิตทั้งของดั้งเดิมและแบบตลาดไปพร้อมกัน ยังมีการเลือกรับ นาระบบคิดภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยงเข้ามาเตือนสติในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ผู้ศึกษาขอชี้ให้เห็นถึงข้อมูลจากการสำรวจการใช้จ่ายยานพาหนะและอุปกรณ์ เครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งมีดังนี้คือ

ตารางที่ 3.5 แสดงจำนวนยานพาหนะทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง

ยานพาหนะ	จำนวน	หมายเหตุ
รถยนต์	1 คัน	-
รถจักรยานยนต์	18 คัน	ทั้งที่มีทะเบียนและไม่มีทะเบียน
รถอีแต๋น	16 คัน	-

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข,2545.

ตารางที่ 3.6 แสดงอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง

อุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน	จำนวน	หมายเหตุ
โทรทัศน์	3 เครื่อง	มีอยู่ที่วัด 1 เครื่อง และเป็นของชาวบ้าน 2 เครื่อง
วิทยุ	16 เครื่อง	-
เครื่องพ่นยา	7 เครื่อง	-
แบตเตอรี่ 12 โวลต์	38 ลูก	-

แบตเตอรี่ 6 โวลต์	38 ลูก	-
เครื่องตัดหญ้า	4 เครื่อง	-

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข, 2545.

จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ทำให้ทราบถึงความต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกของชาวคลิตี้ล่าง ไม่ว่าจะเป็นรถจักรยานยนต์ รถอีแต็กซึ่งเป็นยานพาหนะที่อำนวยความสะดวกในการเดินทาง การขนส่งผลผลิตภายในไร่นาได้เป็นอย่างมาก ชาวคลิตี้ล่างจึงมองว่ายานพาหนะเหล่านี้มีความจำเป็นกับพวกเขาและถ้ามีเงินทุนก็จะซื้อไว้ครอบครอง ชาวคลิตี้ล่างเริ่มนำเครื่องพ่นยามาใช้ ตรงจุดนี้ก็จะสะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดแบบตลาดที่เน้นความรวดเร็ว ฉับไว เวลาเป็นสิ่งสำคัญและต้องการปริมาณมากๆ ประกอบกับจำนวนแรงงานในครัวเรือนที่มีไม่เพียงพอ หลายครัวเรือนจึงได้เปลี่ยนจากการดายหญ้าโดยใช้มือมาใช้ในการฉีดยาฆ่าหญ้าและเครื่องตัดหญ้าแทน การใช้ยาฉีดฆ่าหญ้านี้พวกเขาจะทำเฉพาะในไร่ข้าวโพดเท่านั้น แต่ถ้าเป็นไร่ข้าวและสวนพริกนั้น พวกเขายังคงใช้การดายหญ้าด้วยมืออยู่เช่นเดิมและมีการเอารวมช่วยกันในกิจกรรมต่างๆ อย่างสมานฉันท์

วิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว นั่นคือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ด้วยเพราะความต้องการปัจจัยตัวเงินที่จะเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงของชีวิตในภาวะที่พวกเขาเจ็บป่วยซึ่งต้องจ่ายเงินในการเดินทาง รักษาพยาบาล เนื่องด้วยแหล่งรายได้หลักซึ่งก็คือควายได้ล้มตายไปพร้อมกับการความเปลี่ยนแปลงของน้ำในลำห้วยที่มีกลิ่นสารเคมีและสารตะกั่วปนเปื้อนอยู่ ประกอบกับอิทธิพลของสังคมภายนอกที่ถาโถมนำวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นรถกับข้าว รถขายไอศกรีม ตลาดนัดเสื้อผ้าของใช้ หนังสือกลางแปลง รถขายตุ๋นเสื้อผ้าและที่นอนแบบเงินผ่อน รถสองแถว เหล่านี้ได้สร้างระบบคิดที่ต้องเร่งการผลิตเพื่อเปลี่ยนเป็นเงิน อาชีพนอกเหนือจากการทำไร่ข้าว พริก ข้าวโพดและเลี้ยงสัตว์แล้ว ชาวคลิตี้ล่างยังมีการรับจ้างทั่วไป เช่น หยอดข้าวโพด เก็บพริก หักข้าวโพดทั้งในและนอกหมู่บ้าน รับจ้างแบกข้าวโพดเป็นตัน เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวเงินในการแลกเปลี่ยนนั่นเอง ชีวิตในหลายๆ ด้านของชาวคลิตี้ล่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก หม่อมป้อพ้อ อายุ 35 ปี เล่าให้ฟังว่า

“2-3 ปีมานี้ ผมมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น มีหนี้สินต่างๆ ที่รายได้ไม่ค่อยดี ต้องไปกู้ยืมเงิน ทักซิณ⁷ และเงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุน เป็นเงินจำนวน 20,000 บาท ปัจจุบันจึงต้องทำไร่ข้าวโพดเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ผมเพิ่งปลูกข้าวโพดได้ประมาณ 2 ปี ทั่วๆ ที่เมื่อก่อนเพียงแค่ว่าทำนาอย่างเดียว ทำปีเว้นปีแค่พอมีข้าวกิน สมัยก่อนครอบครัวของผมไม่ต้องใช้เงินเท่าไร ใช้ซื้อเพียงกะปิ เกลือ ส่วนปลาก็จับในห้วย แต่ตอนนี้กินปลาก็ไม่ได้ ต้องซื้อจากรถปลาตู้หรือกินปลากระป๋องแทน ผมมีลูก 2

⁷ ชาวบ้านคลิตี้ล่างจะเรียกเงินกองทุนนี้ด้วยคำง่ายๆ ว่า เงินทักซิณ ซึ่งก็เป็นที่เราใจตรงกันว่าเป็นเงินกองทุนหมู่บ้านละล้าน.

คน คนพี่คือ ด.ญ.ตุ๊ก อายุ 4 ขวบ ก็ป่วยหัวโตผิดปกติ ต้องไปหาหมอกินยาอยู่ตลอด คนน้อง 3 ขวบ ก็เป็นหอบหืด ลูกก็โตขึ้นเรื่อยๆ ต้องกินนม กินขนมอีก ตอนนี้ทุกอย่างต้องใช้เงิน มันลำบากไปหมด"

หม่อมป้อพ้อ อายุ 35 ปี

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างต้องพึ่งพาเงินเป็นหลัก หลายคนเห็นว่าเงินสำคัญมากขึ้น ต้องเร่งทำไร่ข้าวโพด เพื่อให้ได้เงินมาซื้อกับข้าว หม่อมป้อพะ อายุ 51 ปีสะท้อนออกมาว่า

"สมัยก่อนเราไม่ต้องใช้เงินเลย ชีวิตไม่ต้องรีบทำไร่ข้าวโพดอย่างนี้ เดียวนี้ไม่มีเวลาพักหยุดเลย พันไร่ข้าวเสร็จก็ต้องมาทำไร่ข้าวโพดต่อ ไม่มีเวลาเข้าป่าไปหาสัตว์มาเป็นกับข้าว ชีวิตพวกเราเพิ่งเปลี่ยนมาซื้อกับข้าวกินก็เมื่อ 2-3 ปีนี้อย่างนี้ เมื่อก่อนไม่เคยต้องพึ่งรถกับข้าวเลย แต่พอถนนดีขึ้น รถกับข้าวก็เข้ามา เราก็ไม่รู้จะกินอะไรปลาในห้วยก็มีสารตะกั่ว มีทางเดียวก็คือซื้อกิน จึงต้องหาเงินมาจากการทำไร่ข้าวโพดนั่นแหละ แต่ทำข้าวโพดก็ไม่ได้ดีเลย มีแต่จะเป็นหนี้เขา เราก็ไม่รู้จะทำอะไรกินแล้ว"

หม่อมป้อพะ อายุ 51 ปี

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างได้เปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน พวกเขาต้องปรับตัวทางวัฒนธรรมกับปัญหาต่างๆ ที่รุมเร้าอย่างหนัก ซึ่งหลายครั้งผู้ศึกษาพบว่าพวกเขาได้ย้อนคิดถึงการกลับมาอยู่ในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมด้วยการใช้ภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง

การทำไร่หมุนเวียน

ชาวคลิตี้ล่างมีภูมิปัญญาเรื่องการทำไร่หมุนเวียนว่าถ้าปลูกพืชผลติดต่อกันในพื้นที่เดิมทุกปีๆ จะทำให้หญ้าขึ้นรกมาก ถ้าปล่อยไว้ประมาณ 4-5 ปี เป็นไร่ซากจะทำให้หญ้าถูกดันไม่โตๆ คลุม หญ้าก็จะตาย ซึ่งเมื่อเวียนกลับมาทำไร่อีกครั้งจะไม่ลำบากต่อการดายหญ้า เพราะแค่มาฟันไร่และจุดเผา ซึ่งดินก็จะดีปลูกพืชผลงาม แต่ถ้าทำไร่ที่เดิมติดต่อกันทุกปีจะทำให้ดินเสื่อมลง มีหญ้าขึ้นรก การทำไร่หมุนเวียนยังทำให้ได้ใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติโดยไม่ต้องใช้เงินซื้อปุ๋ยเคมีเลย ต้องมีการจุดไร่เพื่อสร้างปุ๋ยให้แก่พืชผลในไร่ ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าการจุดไร่นั้นไม่ได้เป็นการเผาป่า ไม่ได้ทำให้ต้นไม้ตายเพราะใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นดินนั้นไม่หนาเกินไปทำให้ไฟไหม้ไม่แรง พอได้ฝนก็จะลดยอดแตกตาขึ้นมาได้อีก ในส่วนของการทำแนวกันไฟตามนโยบายของเจ้าหน้าที่ป่าไม้นั้น ชาวคลิตี้ล่างคิดว่าใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นจะพอกหนาขึ้นทุกปีๆ และถ้าปีไหนแนวกันไฟกันไฟป่าไม่อยู่ก็จะทำให้ป่าถูกทำลาย ต้นไม้ใหญ่จะตายหมดเพราะใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นเป็นเชื้อไฟที่แรง ชาวคลิตี้ล่างมองเรื่องไฟป่าว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ตัวมนุษย์เองที่เป็นคนกระตุ้นให้ไฟไหม้แรงและไม่เป็นธรรมชาติ

การเลือกพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่างนั้น มีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนและสะท้อนถึงความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง พวกเขาจะพิจารณาทั้งลักษณะทางกายภาพและต้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย โดยเลือกป่าที่เย็น มีไม้เตียนเยอะๆ พ่อบ้านบางคนจะไปเลือกด้วยตัวเอง บางครัวเรือนแม่บ้านก็จะไปเอง บ้างก็จะไปเลือกทั้งสองคนพร้อมกัน ดังที่หม่อมปะแสง อายุ 55 ปี บอกว่า

“การไปหาที่ไร่ในปีต่อไปนั้น ส่วนใหญ่จะให้ภรรยาไปหาโดยให้ไปคนเดียว ซึ่งหม่อมปะเห็นว่าภรรยาทำแล้วได้ข้าวดี ส่วนตัวหม่อมปะเองทำแล้วได้ข้าวน้อย จึงคิดว่างานนี้ให้ภรรยาเป็นผู้นำ”

หม่อมใจเติบ อายุ 39 ปี เล่าว่าเขาเป็นคนไปหาและเลือกพื้นที่ทำไร่เอง เพราะภรรยาคือเวมะนั้นสุขภาพไม่ค่อยดีไม่สะดวกในการเดินทางไกล ส่วนครอบครัวที่ไปหาที่ด้วยกันทั้งสามมีและภรรยา ดังเช่นครอบครัวของหม่อมเปาะคี อายุ 47 ปี เขาจะช่วยกันดู ช่วยกันเลือกที่ทำการขอที่ไร่นี้ต้องทำพิธีขอแก่แม่ธรณีก่อนคือจะนำดอกไม้ ธูปเทียนไปไหว้ โดยจะมีวิธีการขอต่อแม่ธรณีหลายวิธีด้วยกัน

- ชาวคลิตี้ล่างจะเลือกวันดีในการไปหาพื้นที่ทำไร่ โดยดูจากตำราของคนกะเหรี่ยง
- การถอดเสื้อแล้วนอนลงบนพื้นดินในไร่ ซึ่งมีการกวาดพอที่จะนอนได้ ถ้าผดไม่กัดก็ถือว่าสามารถทำไร่ที่นั่นได้
- เอาไม้มาหวดไร่ กว้างประมาณ 1-3 เมตรตามแนวที่จะทำ ถ้าไม่มีแก้งและนกกกระหว่าร้องก็สามารถทำไร่นี้ได้
- ตัดไม้ไผ่ยาว ประมาณ 1 วา มาตีที่ดิน 3 ครั้ง แล้วมาวัดอีกครั้ง ถ้าไม้ยาวหรือสั้นตามที่อธิษฐานไว้ ก็ถือว่าสามารถทำไร่ได้
- ถ้าขณะถางป่าอยู่แล้วเห็นลิงลม ก็ไม่สามารถทำไร่ได้
- ถ้าบริเวณพื้นที่ทำไร่ มีไม้ลักษณะเป็นรูปไม้ป้างปลา ก็จะไม่สามารถทำไร่ได้ เพราะเชื่อว่าการทำไร่ตรงนั้นเสมือนเจ้าของจะถูกป้างไปด้วย
- เมื่อกลับไปบ้านแล้วฝันไม่ดี ก็จะต้องย้ายที่ไร่ด้วย

ข้อปฏิบัติทางความเชื่อเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างยังยึดถืออย่างเคร่งครัด ถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงและเชื่อว่าถ้าใครฝ่าฝืนความเชื่อเหล่านี้ก็จะทำไร่ไม่ขึ้นได้ข้าวไม่พอกิน พบเจอแต่สิ่งไม่ดี อาจจะเจ็บไข้ได้ป่วยและอาจถึงแก่ชีวิตได้ และผู้ศึกษาพบว่า การเลือกและขอที่ไร่ที่นั่น ไม่จำเป็นต้องเป็นหญิงหรือชายในการขอ ทั้งสองฝ่ายสามารถทำพิธีได้ด้วยตัวเอง จึงสามารถกล่าวได้ว่าวิถีการผลิตของชาวคลิตี้ล่างนั้นมีรูปแบบที่ยึดหยุ่น ไม่ตายตัวและหญิง/ชาย ไม่ได้มี

บทบาทนำเพศตรงข้ามอย่างเด่นชัด ทั้งสองเพศต่างช่วยกันทำงานตามความถนัดและความเชื่อแบบวิถีเกะเหรี่ยง

การเลือกชนิดพืชและเมล็ดพันธุ์

ในส่วนของการเลือกชนิดพืชและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชที่จะปลูกในไร่นั้น ชาวคลิตี้ล่างมีระบบความรู้ในเรื่องการเลือกพันธุ์พริกและข้าวของเขาวง การที่จะปลูกพืชอะไรนั้นทั้งหญิงและชายต่างมาช่วยกันคิดว่าจะเลือกพันธุ์ข้าวชนิดไหน โดยจะมอบความไว้วางใจหลักให้แก่ฝ่ายที่มีประสบการณ์การปลูกมากเป็นผู้เลือกพันธุ์ที่จะมาปลูก ซึ่งส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้คัดเลือกพันธุ์ว่าพันธุ์ไหนเหมาะในการปลูกและได้ผลผลิตดีในไร่ของตน ดังที่เวเจน อายุ 34 ปี เขาจะให้ภรรยาเป็นคนเลือกพันธุ์ โดยเวเจน ให้เหตุผลว่าถ้าเขาเลือกพันธุ์แล้วจะได้ข้าวน้อย พันธุ์ข้าวที่ปลูกแต่ละพันธุ์นั้นจะเหมาะกับเฉพาะบางคน เรียกว่า “ถูกกับบางคน” ถ้าคนไหนเลือกพันธุ์แล้วถูกกับธาตุของคนนั้นก็จะได้ข้าวเยอะ ส่วนพันธุ์ข้าวโพดนั้นต้องซื้อพันธุ์ใหม่ทุกปี ไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ได้ เพราะถ้าเอาเมล็ดพันธุ์จากต้นที่ปลูกในไร่ของตัวเองจะได้ผลผลิตในปีต่อไปไม่ดี บางเมล็ดก็ไม่งอก บางเมล็ดเมื่อโตขึ้นก็จะมีฝักไม่สมบูรณ์ การซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดนั้น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีรถยนต์ส่วนตัวจะไปรับซื้อมาจากร้านค้าในอำเภอแล้วมาขายในหมู่บ้าน ราคากระสอบละ 800 บาท มีน้ำหนัก 14 กิโลกรัม

การเตรียมไร่และการบำรุงดูแลพืชผลในไร่

การเตรียมพื้นที่ไร่สำหรับปลูกข้าวไร่นั้นต้องเก็บไร่ให้เรียบร้อยกว่าไร่ข้าวโพด ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังมีการดายหญ้าด้วยมืออยู่ในไร่ข้าวและไร่ข้าวโพดบางเจ้าของ แต่ก็เริ่มมีการนารถไถโคไບดำ เข้ามาไถที่ไร่ข้าวโพด หลายคนเชื่อว่าการใช้รถไถนั้นจะทำให้หญ้าขึ้นหนามากในปีต่อไป แต่จำเป็นต้องใช้เพราะการทำไร่ข้าวโพดซ้ำกันหลายปีจะทำให้หญ้าคาขึ้นรุมมาก ถ้าดายหญ้าด้วยมือก็จะทำไม่ไหว จึงทำให้จำเป็นต้องพึ่งรถไถนี้ทุกปีๆ และชาวคลิตี้ล่างหลายคนก็เริ่มหันมาใช้ยาฆ่าหญ้ากันมากขึ้น เริ่มใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ใส่ข้าวโพดแต่ถ้ากรณีดินดี พวกเขาก็จะไม่ใส่ปุ๋ยเพื่อประหยัดต้นทุน ส่วนไร่นั้นไม่ต้องใส่ปุ๋ยเพราะการทำไร่หมุนเวียนนั้นทำให้มีปุ๋ยตามธรรมชาติอยู่แล้ว การใช้พื้นที่ซ้ำหลายปีติดกันของไร่ข้าวโพดนั้นทำให้ดินเริ่มเสื่อมลง ซึ่งเป็นผลให้ชาวคลิตี้ล่างจึงต้องเข้าสู่กระบวนการของระบบตลาดมากขึ้นเรื่อยๆ มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอก ต้องพึ่งแรงงานจากรถไถซึ่งเป็นเครื่องจักรที่ใช้น้ำมัน ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ชีวิตชาวคลิตี้ล่างจึงถูกกระทำภายใต้ระบบตลาดโลกในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นราคาของน้ำมัน ราคาของข้าวโพดที่ถูกกำหนดอย่างตายตัวจากพ่อค้าคนกลาง

การเอาแรงและการจ้างงาน

ในการทำข้าวไร่และข้าวโพดนั้น ชาวคลิตี้ล่างมีการเอาแรงช่วยกันทำงานในไร่ไม่ว่าจะเป็น พันไร่ เก็บไร่ รือไร่ หยอดข้าวโพด หยอดข้าว ดายหญ้าทุกขั้นตอน พวกเขาต่างช่วยกัน

“การมาช่วยกันแบบนี้สนุกดี ช่วยกันทำ ทำไปคุยไป สนุกดีไม่เหงา งานเสร็จเร็วด้วย บ้านไหนมาช่วยเรา เราก็ไปช่วยเขาตอบ แต่ถ้าบางครั้งงานของเรารีบๆ เช่น ต้องเก็บพริกให้ทันไม่เช่นนั้นจะร่วงหมด เจ้าของก็จะทำของตัวเอง ไม่ไปช่วยเอาแรง”

มิ่งหน่อ อายุ 21 ปี

กรณีการจ้างนั้นพบว่าถ้าผู้ใดที่ทำไร่ข้าวโพดในพื้นที่ขนาดใหญ่ก็ต้องใช้แรงงานจำนวนมากซึ่งการเอาแรงกันนั้นไม่สามารถทำได้ จึงต้องใช้วิธีการจ้างคนในหมู่บ้านบ้าง นอกหมู่บ้านบ้าง ในแบบเหมาและแบบรายวันแล้วแต่ชนิดของงาน ดังเช่นการจ้างหยอดข้าวโพดจะมีการจ้างคนคลิตี้บนให้มาหยอดแบบเหมากระสอบ โดยให้ค่าตอบแทนเป็นเงิน 500 บาท/พันธุ์ข้าวโพด 1 กระสอบ และบางงานเช่นการดายหญ้า อาจให้ค่าตอบแทนเป็นเงินบ้าง ของใช้บ้าง และอาจจ้างแบบให้อยู่กินกับตนแล้วแบ่งเงินให้ตามสัดส่วน หรือให้ที่สร้างบ้านและที่ทำกินส่วนหนึ่งในไร่ของเจ้าของแล้วทำมาหากินเอาเองซึ่งนายจ้างจะออกค่าใช้จ่ายและต้นทุนการผลิตให้โดยมีเงื่อนไขว่าผู้รับจ้างต้องมาช่วยงานในไร่ของเจ้าของด้วย

ตารางที่ 3.7 แสดงวิถีชีวิตในรอบ 1 ปีของชาวคลิตี้ล่าง

เดือน	ประเพณี	ขั้นตอน/กิจกรรม		
		การทำข้าวไร่,พริก	การทำข้าวโพด	การทำนา
มกราคม(เดือน 2)	ปีใหม่สากล	พันไร่	หวดหญ้า	ปักทึนา
กุมภาพันธ์ (เดือน 3)		พันไร่, เตรียมจุดไร่	หวดหญ้า-เตรียมจุดไร่	เตรียมหวดหญ้า
มีนาคม (เดือน 4)		เผาไร่-รือไร่	เผาไร่-รือไร่	หวดหญ้า
เมษายน (เดือน 5)	สงกรานต์ (ปีใหม่กะเหรี่ยง)	รือไร่-ดายหญ้า	ไถที่-เตรียมพื้นที่ให้พร้อมลงเมล็ดพันธุ์	เริ่มไถนา โดยใช้คูโบต้า, ยกคันนา
พฤษภาคม (เดือน 6)		เตรียมเพาะปลูก ถ้าฝนเริ่มตก ก็ลงมือหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ พร้อมพริก แตง ผักชี พักทอง ดอกไม้และผักอื่นๆ อีกมากมาย	เตรียมเพาะปลูก ถ้าฝนตกก็ลงมือขุดหลุมปลูกข้าวโพดได้	หว่านเมล็ดข้าว
มิถุนายน		หยอดเมล็ดพันธุ์ โดยผสม	หยอดเมล็ดข้าวโพด	ถอนกล้า-ดำนา

เดือน	ประเพณี	ขั้นตอน/กิจกรรม		
		การทำข้าวไร่,พริก	การทำข้าวโพด	การทำนา
(เดือน 7)		พันธุ์ทุกอย่าง หยอดพร้อมกันไปเลย, คอยระวังสัตว์มารบกวน-กินเมล็ดพันธุ์		
กรกฎาคม (เดือน 8)	เข้าพรรษา	ดูแลพืชผลในไร่-ดายหญ้า, ดูแลต้นอ่อนพริก ข้าวไร่	ดายหญ้า, ดูแลต้นอ่อนข้าวโพด	ดำนา-คอยดูน้ำเข้าออกที่นา,ดูแลต้นอ่อนข้าว
สิงหาคม (เดือน 9)	งานผูกข้อมือเรียกขวัญเครือญาติ	ดูแลพืชผลในไร่-ดายหญ้า, ข้าวตั้งท้อง ออกรวง	ดายหญ้า	คอยดูน้ำเข้าออกที่นา- ดายหญ้า
กันยายน (เดือน 10)	งานบุญเดือนสิบ	ดูแลพืชผลในไร่-ดายหญ้า, รวงข้าวเริ่มเหลือง	คอยดูสัตว์ต่างๆ มารบกวนผลผลิต	คอยดูน้ำเข้าออกที่นา- ดายหญ้า
ตุลาคม (เดือน 11)	ออกพรรษา, ทอดกฐิน	เกี่ยวข้าว,เก็บพริกสด	หักข้าวโพด	เกี่ยวข้าว
พฤศจิกายน (เดือน 12)	ลอยกระทง	เกี่ยวข้าว-ฟาดข้าว,ตากพริกแห้ง	หักข้าวโพด	นวดข้าว
ธันวาคม (เดือน 1)		ฟาดข้าว-ปักไร่, เตรียมหาพื้นที่ทำไร่ในฤดูกาลต่อไป	สีข้าวโพด-เตรียมขายออกไป	นวดข้าว-ขนข้าวเข้ายุ้ง

ที่มา : สัมภาษณ์พี่น้องที่หมู่บ้านห้วยโง้ง จัดการทรัพย์, กาบือเย็นฤดี นาสวนกิตติ, หม่อมปิ่นนิคม นาสวนกิตติ หม่อมจันทิมาและกาปะเซะ นาสวนนิวัฒน์

ชีวิตประจำวันแบบชาวคลิตี้ล่าง

ในทุกๆ เช้า ชาวคลิตี้ล่างจะตื่นมาเวลาประมาณ 05.30 น. แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่ฤดูกาลด้วย ถ้าเป็นหน้าหนาวก็จะตื่นสายขึ้น ประมาณ 6.00 น. ตื่นมาก็จะหุงหาอาหารและเตรียมตัวไปไร่ ซึ่งจะออกไปไร่ประมาณ 07.30 น. แล้วแต่การจัดการเวลาของแต่ละครัวเรือน ถ้าไร่อยู่ใกล้พวกเขาอาจกลับมากินข้าวกลางวันที่บ้าน ถ้าอยู่ไกลบางครั้งก็อาจจะนำข้าวและอาหารแห้งบางอย่างไปหุงหาที่ไร่และหาจับกุ้งหอยปูปลา เก็บผักใกล้ๆ ห้วยมาประกอบอาหารด้วย โดยปกติมือกลางวันของคลิตี้ล่างจะอยู่ประมาณ 12.30-14.00 น. แต่บางครั้งก็อาจจะกินข้าวเพียง 2 มื้อคือมื้อเช้าและมื้อเย็นในช่วงเวลาประมาณ 15.00-16.00 น. แต่ถ้าหิวก็จะมาหุงหาอีกตอน 19.00-20.00 น. ส่วนการเข้านอนแล้วแต่ความเหนื่อยล้าในแต่ละวัน ไม่สม่เสมอว่าต้องนอนเป็นเวลาตายตัว บางคืนถ้าเหนื่อยจากการทำงานก็อาจนอนเวลา 21.00 น. บางคืนถ้ามีละครสนุกก็จะพาครอบครัวไปที่วัด กว่าละครจะจบก็ 22.30 น. แล้วก็กลับมานอน

ตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลจนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต ถ้าเราเข้าไปในหมู่บ้านคลิตี้ล่างช่วงเวลากลางวันต้องเกิดความสงสัยว่า ชาวบ้านหายไปไหนกันหมด ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพวกเขาจะออกไปทำไร่ทุกวันเว้นแต่ว่าใครอยากจะหยุดพักเหนื่อยก็จะอยู่บ้าน วันที่เข้าไปแล้วได้เจอชาวคลิตี้ล่างเป็นส่วนใหญ่ ก็ต้องไปในวันพระเพราะพวกเขาจะหยุดพักจากการไปไร่แล้วนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัด โดยจะแต่งกายชุดประเพณีในทุกวันพระใหญ่ คือทุกขึ้น 15 ค่ำ เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ไว้

ระบบการบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจำหน่าย

ในส่วนของการบริโภคผลผลิตในไร่ นั้น พบว่าการทำไร่ข้าวของชาวคลิตี้ล่างส่วนมากจะเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี แต่ถ้าครอบครัวใดมีข้าวไม่พอบริโภคก็จะขอยืมญาติพี่น้องเพื่อนบ้านก่อนแล้วจะไ้คืนในปีถัดไป ซึ่งการหยิบยืมข้าวนี้มิได้มีการคิดดอกเบี้ยหรือเสียค่าใช้จายแต่อย่างใด ชาวคลิตี้ล่างคิดว่าเป็นสิ่งดีเสียอีกสำหรับตัวเจ้าของที่มีคนมายืมข้าวไปเพราะถึงอย่างไรเขาก็กินไม่หมดภายในปีนั้น และถ้าข้าวค้างนานเกิน 2 ปี คุณภาพจะไม่ค่อยดี กินไม่อร่อย บางปีเก็บไม่ดีฝนสาดก็อาจออกและขึ้นราได้ ซึ่งถ้ามีคนมายืมข้าว เจ้าของก็จะได้ข้าวใหม่มาแทนซึ่งกินอร่อยและหอมกว่าข้าวเก่า

ผลผลิตทั้งในไร่ข้าวโพด พริก ที่ออกมาในปีหนึ่งๆ จะมีพ่อค้าจากอำเภอทองผาภูมิ บ้านทิวเขา บ้านห้วยเสือมารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่จะขายผลผลิตนี้ให้แก่พ่อค้าคนกลางด้วยเหตุผลในเรื่องของการขนส่งเพราะไม่มียานพาหนะ ซึ่งถ้าเขารถยนต์เพื่อนำไปขายเองก็ไม่คุ้มทุนประกอบกับความรู้ทางด้านการศึกษาและภาษาด้วยแล้วก็ยังเป็นอุปสรรคอย่างมากที่จะนำผลผลิตจากไร่ไปขายด้วยตัวเอง พ่อค้าจากราชบุรี อายุ 54 ปี ได้เข้ามาค้าขายในหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 4 ปีมาแล้ว (ปี 2542) เข้ามารับซื้อพริกแห้งและพริกสด อีกทั้งนำอาหารสดบางอย่างมาขายในหมู่บ้านด้วย เช่นหมู ไก่ ไข่กรอก ลูกชิ้น เป็นต้น เขาบอกว่าเมื่อ 4 ปีที่แล้ว น้ำในห้วยคลิตี้ยังมีกลิ่นเหม็นอยู่ เมื่อเขาเข้ามาแต่ละครั้งจะนำน้ำดื่มจากข้างนอกมาด้วย แต่ถ้าอาบน้ำก็จะใช้น้ำประปาภูเขา เขากล่าวอีกว่าการค้าขายของเขาเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับ ชาวคลิตี้ล่าง เพราะถ้าเขาไม่มาขายของที่นี้ชาวคลิตี้ล่างก็คงไม่ได้รับอาหารโปรตีนอย่างพอเพียง เพราะปลาในห้วยก็จับไม่ได้ ชาวคลิตี้ล่างอยู่ได้เพราะการค้าของเขา แต่ถ้าไม่มีชาวคลิตี้ล่างเขาก็ไม่ได้พริกและแดงเปรี้ยวไปขายเช่นกัน

การจำหน่ายผลิตผลในไร่ นั้นก็คือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นั้น จากเวลาที่ใช้ในการปลูกตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยวและขายผลิตผล ประมาณ 5-6 เดือน โดยเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคมก็จะเริ่มเก็บผลผลิตได้ แล้วก็จะนำไปเก็บไว้ในยุ้งที่สร้างขึ้นชั่วคราวรอให้ทุก คราวเรือนเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อในคราวเดียวกัน ประมาณเดือน

มกราคมจึงจะเสร็จสิ้นกิจกรรมการจำหน่าย โดยพ่อค้าจะซื้อในราคา กิโลกรัมละ 3-3.30 บาท ส่วนพริกจะใช้เวลาประมาณ 4-5 เดือน จึงสามารถเก็บเมล็ดได้และบางส่วนจะปล่อยให้สุกแดง ชาวคลิตี้ล่างก็จะเก็บมาตากแห้งและขายให้พ่อค้าต่อไป พ่อค้าจะรับซื้อพริกสดในราคา กิโลกรัมละ 20-50 บาทแล้วแต่ฤดูกาล ส่วนพริกแห้งจะซื้อในราคา กิโลกรัมละ 70-100 บาท

ช่วงที่เหมืองแร่เปิดดำเนินการอยู่ ได้สร้างถนนที่เอื้ออำนวยด้านการคมนาคมขนส่งมากขึ้น มีพัฒนาการจากทางเดินเท้าเป็นทางรວ័ង្សที่สะดวกมากขึ้น ปี 2537 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้ซื้อรถอีแต็กเป็นรายแรกของหมู่บ้านซึ่งทำให้การเดินทางไปซื้อของที่คลิตี้บนหรือทำธุระต่างๆ ได้สะดวก รวดเร็วมากยิ่งขึ้น แทนการเดินเท้าและการใช้ควาย เมื่อปี 2543 เริ่มมีพ่อค้าในเมืองได้เข้ามาซื้อขายของในหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านได้ซื้อรถยนต์มือสองเข้ามาใช้ทำให้การเดินทางมีความสะดวกกว่าเดิมมาก ปี 2544 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้เปิดร้านค้าในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวคลิตี้ล่างมีความสะดวกสบายในการซื้อของที่จำเป็นต้องเดินไปซื้อที่คลิตี้บนหรือซื้อของแพงจากพ่อค้าต่างหมู่บ้าน ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างจึงมีทางเลือกในการซื้อจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น ทั้งการซื้อของในหมู่บ้าน ซื้อจากพ่อค้าที่เข้ามาขาย ตลาดนัดและเดินทางออกไปซื้อเองนอกหมู่บ้าน โดยรถยนต์ของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือรถสองแถวของพ่อค้าจากบ้านห้วยเสือ (มีอัตราค่าบริการ จากบ้านคลิตี้ล่างถึงตลาดทองผาภูมิ เที่ยวละ 80 บาท) เริ่มเข้ามาให้บริการเมื่อเดือนมีนาคม 2547 นี้เอง

ลักษณะครอบครัว ศัพท์เรียกชื่อเครือญาติและความสัมพันธ์หญิง-ชายในวิถีการผลิต

ลักษณะครอบครัวของชาวคลิตี้ล่าง เป็นครอบครัวขยายแบบชั่วคราว คือลูกสาวที่แต่งงานแล้วจะยังอาศัยอยู่ในบ้าน มีการถือพระ-ผีอยู่กับพ่อแม่ แต่เมื่อน้องสาวคนต่อไปแต่งงาน ลูกสาวที่แต่งงานก่อนต้องย้ายครอบครัวไปอยู่ต่างหาก ส่วนลูกชายที่แต่งงานแล้วจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงหรือจะไปตั้งบ้านของตนเองอยู่ต่างหากก็ได้ แต่บางครอบครัวผู้หญิงก็ย้ายมาอยู่บ้านผู้ชายแล้วแต่ความสะดวกและข้อตกลงของทั้งสองฝ่าย ครอบครัวชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ทั้งหญิงชายมีความเท่าเทียมกัน และค่อนข้างให้ความสำคัญกับผู้หญิงในเรื่องประเพณีในครัวเรือนเพราะผู้หญิงจะเป็นผู้สืบทอดและผู้นำการไหว้พระ-ผีในบ้าน จะเห็นได้ว่าในความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อำนาจของแต่ละฝ่ายจะขึ้นอยู่กับบทบาทในวัฒนธรรม ซึ่งทั้งหญิงและชายต่างมีอำนาจในการตัดสินใจในส่วนบทบาทและประสบการณ์ที่ตนเองมี แต่อย่างไรก็ตามทุกครัวเรือนในคลิตี้ล่างมิได้มีลักษณะเช่นนี้ เพราะถึงแม้ว่าประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อจะมีส่วนในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิต แต่ทว่าวิถีแห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะหว่างหญิงชายในแต่ละครัวเรือนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างทั้งสองฝ่ายด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 3.8 ศัพท์เรียกชื่อเครือญาติของชาวคลิตี้ล่าง

ภาษาไทย	ภาษากะเหรี่ยง
พ่อ	พา
แม่	มู
ปู่, ตา	พู่
ย่า, ยาย	พี
ปู่ทวด, ตาทวด	พู่ผะดู่
ย่าทวด, ยายทวด	พีผะดู่
พี่สาว	เวมือ
พี่ชาย	เวใจ, ใจปะ
น้องสาว	พือมือ
น้องชาย	พือคว่า
น้องคนเล็กสุด	พือปี
ลูก	พู
เพื่อนชายรุ่นเดียวกัน	ควะใจ
เพื่อนหญิงรุ่นเดียวกัน	ควะน้อ
หลังจากที่สมาชิกในครอบครัวแต่งงานแล้ว เมื่อมีลูก ชาวคลิตี้ล่างจะให้ลูกเรียกพี่น้องของพ่อแม่ ดังนี้	
พี่ชายคนโตสุด (ของพ่อแม่)	หม่องใจ
พี่ชายคนรอง	หม่องเปาะ
พี่ชายคนถัดมา	หม่องปะ
น้องชายคนสุดท้อง	หม่องบือ
พี่สาวคนโตสุด	กาน้อ
พี่สาวคนรอง	กาเปาะ
พี่สาวคนถัดมา	กาปะ
น้องสาวคนสุดท้อง	กาบือ

ที่มา : สัมภาษณ์หม่องปะยะเสอะ นาสวนสุวรรณ, หม่องใจเนโท นาสวนนิวัฒน์, กาบือเฮ่เวีย อรุณศรี สุวรรณ, พฤษภาคม 2546.

จากตารางข้างต้นเป็นการรวบรวมของผู้ศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้นในศัพท์เรียกชื่อทางเครือญาติของชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งในงานศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้ไต่ค้ำนำหน้าชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เป็นการเรียกแบบชาวคลิตี้ล่าง ทั้งนี้เพื่อความสอดคล้องในวัฒนธรรมการเรียกชื่อของชาวคลิตี้ล่างและความกลมกลืนในวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์หญิงชายในวิถีการผลิตนั้น พบว่าการทำงานทั้งในและนอกบ้านนั้นหญิงชายคลิตี้ต่างช่วยกันโดยไม่ยึดติดว่างานไหนเป็นงานของหญิงหรือชาย การทำงานใน

บ้านนั้นเป็นลักษณะที่ช่วยกันตามความถนัด ความชำนาญ โดยส่วนใหญ่จะช่วยกันในทุกกิจกรรม และค่อนข้างมีอิสระต่อกันไม่ยึดติดว่าหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งต้องเป็นของใครตายตัว การตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องการทำอาชีพนั้น สามีภรรยาจะตกลงกันแล้วแต่งงานกิจกรรมและข้อตกลงของแต่ละครอบครัว

“ได้ช่วยกันทำงาน ผัดกันเป็นหัวหน้าแล้วแต่ความชำนาญและงานนั้นถูกกับใครดังเช่นการเลือกไร่ ถ้าภรรยาไปเลือกแล้วได้ข้าวมากก็จะให้เขาไป เพราะสามีอาจทำกินในเรื่องนี้ผู้ภรรยาไม่ได้ ส่วนงานเรื่องทำไร่ ฟันไร่ รื้อไร่ ดายหญ้า หยอดข้าว พริก ข้าวโพด ส่วนใหญ่ก็จะช่วยกัน”

หม่อมปะแสง อายุ 54 ปี

ในกรณีที่ผู้หญิงกลับมาจากไร่แล้วถึงบ้านค้าโดยที่ผู้ชายอยู่บ้านหรือไปทำงานคนละที่แล้วกลับมาถึงบ้านก่อน ผู้ชายก็จะเป็นคนหุงข้าว หรือถ้าผู้หญิงมีงานอื่นที่ต้องทำ เช่น ตากพริก ตากข้าว สานตะกร้า ชักผ้าเป็นต้น ฝ่ายชายก็สามารถเข้ามาช่วยหุงข้าวทำกับข้าวแทนได้แล้วก็กินข้าวพร้อมกัน ส่วนบางครั้งเรือนผู้หญิงก็จะให้ผู้ชายทำกับข้าวเอง บางครั้งผู้ชายทำ บางครั้งผู้หญิงทำ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ในงานที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นงานของผู้หญิงดังเช่นหุงข้าว ทำอาหาร กวาดบ้านเป็นต้น ถ้าผู้ชายอยู่บ้าน เขาก็จะทำงานนี้ในกรณีที่ผู้หญิงไม่อยู่บ้าน แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายอยู่พร้อมกัน ผู้ชายก็จะช่วยผู้หญิงในงานต่างๆ ภายในบ้านด้วย ส่วนผู้หญิงเองถ้าทำงานอะไรได้ก็จะทำโดยไม่เกี่ยงว่าเป็นงานของผู้ชายหรือของผู้หญิง ดังเช่นการยกท่อนไม้หนักๆ ซึ่งบางครั้งทั้งสองคนก็จะช่วยกัน โดยมีการทำในลักษณะที่หญิงชายต่างช่วยกันเพื่อผ่อนแรงให้ผู้หญิงด้วย ในระดับความสัมพันธ์หญิง-ชายของชาวคลิตี้ล่างนี้ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งเหนื่อยก็จะช่วยกันเป็นระดับที่สามารถต่อรองและเจรจากันได้ อีกทั้งมีบทบาทที่ยืดหยุ่น

ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายจะทำงานประเภทใช้แรงงานมากกว่าผู้หญิง ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นคนฟันไร่ รื้อไร่ ไถ พรวนดิน ขุดหลุมข้าว-ข้าวโพด ฉีดยา ส่วนงาน เช่น เก็บพริก หยอดข้าว-พริก-ข้าวโพด ดายหญ้าผู้หญิงจะเป็นคนทำ บางครั้งก็จะพบว่าทั้งผู้หญิงและผู้ชายก็จะมาช่วยกันฟันไร่ โดยผู้ชายจะตัดต้นไม้ใหญ่ ส่วนผู้หญิงจะตัดพินต้นไม้เล็กๆ เช่น ไม้ไผ่ แต่อย่างไรก็ตามงานต่างๆ เหล่านี้ก็มีการผลัดเปลี่ยนกันได้ แล้วแต่เงื่อนไขหลายๆ ด้านของหญิงชาย เช่นงานที่ทำอยู่ เวลา ภาวะทางสุขภาพ พวกเขาจะมาช่วยกันโดยมิได้คำนึงว่างานนั้นเป็นของผู้ชายหรือของผู้หญิงอย่างตายตัว ดังเช่นครอบครัวของหม่อมใจเติบและเวมะนู นั้น ผู้ศึกษาก็พบว่าหม่อมใจเติบจะทำงานในไร่ทุกอย่าง ฟันไร่ รื้อไร่ ดายหญ้า ส่วนเวมะนูจะมาช่วยบ้างเมื่อร่างกายพอจะทำงานไหว เนื่องด้วยภาวะความเจ็บป่วยจากโรคพิษตะกั่ว

ชาวคลิตี้ล่างได้จัดการกับเวลาของเขาอย่างมีความหมาย ดังเช่นเวลาหลังอาหารมื้อกลางวัน ประมาณ 1 ชั่วโมง บรรดาผู้หญิงก็จะใช้เวลาว่างที่มีในการทอดผ้า ปักเสื้อผ้าลูกๆ ไว้ใส่ใน

งานสำคัญตามประเพณี ส่วนฝ่ายชายก็จะตัดไม้ไผ่มาสานตะกร้าเพื่อใส่ของเวลาไปไร่ แต่ผู้หญิงก็จะทำงานนี้ได้เช่นกัน โดยมากผู้ชายจะลับมีด ทำด้ามมีด เป็นต้น เมื่อหายเหนื่อยหลังจากได้พักในช่วงเที่ยงแล้วก็สามารถไปทำงานในช่วงบ่ายแก่ๆ ต่อได้อีก ผู้ศึกษาพบว่างานของชาวคลิตี้ล่างนั้นได้ใช้ความอิสระและความยืดหยุ่นโดยที่ฝ่ายชายหญิงต่างมีการปรึกษาพูดคุยวางแผนร่วมกันในการทำงานต่างๆ ตั้งแต่การเลือกที่ทำไร่ การเตรียมพื้นที่ การเลือกพันธุ์พืช การดูแลบำรุงพืชผล การเก็บเกี่ยวและการจำหน่าย ตลอดจนถึงการหารายได้มาสู่ครอบครัว การวางแผนสร้างความมั่นคงให้ชีวิต ดังเช่นมิ่งหน่อและหม่องบือฟือ ได้เลือกการเว้นวันในการหยอดข้าวโพดแล้วหันมาใช้ความยืดหยุ่นจัดการด้านการเงินเพื่อความมั่นคงในครอบครัว มิ่งหน่อได้ใช้เวลาหนึ่งวันไปเก็บพริกมะเขือพวงในไร่มาขายให้พ่อค้าเพื่อเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ส่วนสามีของเธอก็จะไปขายหญ้าในไร่แทน บางวันเขาก็จะเข้าป่าไปเก็บหัวชะเนียงในปามากิน บ้างก็ไปหาปลาในห้วยคลิตี้ ทำให้ไม่ต้องใช้เงินในการซื้อกับข้าวจากรถที่มาจากชายด้วย

ในด้านความสัมพันธ์ในครัวเรือนนั้น หม่องใจเติบและเวมะนูต่างช่วยกันทำงานบ้านและทำหน้าที่โดยไม่ต้องเกี่ยงว่างานนั้นงานนี้เป็นของใคร

"ในด้านการซื้อของเข้าบ้าน หม่องใจจะเป็นผู้ดูแล ส่วนเรื่องการเก็บเงินนั้นจะช่วยกันเก็บ ส่วนการหาของป่าพวกหน่อไม้ เห็ด พืชผักต่างๆ หาปลานั้น เวมะนูจะไปหากับลูกสาว ส่วนการเข้าป่าล่าสัตว์หม่องใจจะเป็นผู้ไปหามา ส่วนเรื่องการอบรมดูแลลูกๆ ถ้าเป็นเรื่องการสอนหนังสือ หม่องใจจะเป็นคนสอนเพราะเวมะนูไม่รู้หนังสือ ส่วนการดูแลสมาชิกยามเจ็บไข้นั้นจะช่วยกันดูแล และการตัดสินใจให้ลูกไปเรียนที่ไหน ให้เรียนถึงชั้นไหนนั้นทั้งสองคนจะช่วยกันคิด"

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

ในส่วนครอบครัวของเวมิ่งและเวววย ได้เล่าถึงการทำงานของครอบครัวว่า ในงานที่ไม่ต้องใช้แรงมากส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของเวมิ่ง ดังเช่นการเตรียมอาหาร ทำความสะอาด ซักผ้า ถ้าเป็นเรื่องการซ่อมแซมต่อเติมบ้านจะเป็นหน้าที่ของเวววย ส่วนงานนอกบ้านเช่นการเข้าป่าล่าสัตว์จะเป็นหน้าที่ของเวววย ส่วนเวมิ่งจะเข้าป่าไปหาพืชผัก หน่อไม้ เป็นต้น ส่วนเรื่องการเงินนั้นเวมิ่งจะเป็นคนดูแลแต่การตัดสินใจซื้อของขึ้นใหญ่ๆ ภายในบ้านนั้นจะช่วยกันคิด ถ้าสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยเวมิ่งจะเป็นคนดูแล พาไปหาหมอ และเรื่องการตัดสินใจให้ลูกเรียน พาลูกไปส่งโรงเรียนนั้น เวววยก็จะมอบให้เป็นหน้าที่ของเวมิ่งโดยให้เหตุผลว่าเขาพูดไม่ค่อยเป็น แต่การคิดว่าจะเรียนสูงแค่ไหนก็อยู่ที่ตัวลูกเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่าแต่ละครอบครัวก็จะมีวิถีปฏิบัติที่ต่างกันออกไป ไม่มีใครเหมือนใครและไม่อาจเลียนแบบให้เหมือนใครได้ ดังเช่นครอบครัวของกาปะเชน อายุ 50 ปี บอก

ว่าในครอบครัวของเธอมีกการแบ่งงาน ถ้าเป็นการขายหญ้าจะเป็นงานของผู้หญิง ส่วนการฟันไร่จะร่วมกัน งานในบ้านส่วนใหญ่จะเป็นของผู้หญิง ในส่วนเรื่องของเงินนั้นจะช่วยกันเก็บ ในส่วนของความเจ็บป่วยนั้นแม่จะเป็นผู้ดูแลลูกมากกว่า การตัดสินใจทำข้าวโพดนั้นสามีเป็นผู้ตัดสินใจ การเข้าป่าล่าสัตว์นั้นก็จะป็นหน้าที่ของผู้ชาย

ในส่วนครอบครัวของจัน เธออายุ 26 ปี ได้พูดถึงการเลือกพื้นที่ทำไร่นั้น โดยส่วนมากเธอจะเป็นคนเลือก ส่วนการฟันไร่หรือไร่ก็จะช่วยกันกับสามี และกิจกรรมหลังจากนี้เช่นขายหญ้า หยอดข้าวโพด เก็บเกี่ยว เธอจะทำเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนสามีของเธอนั้นจะไปทำนาที่กองหล้าและทำงานสวนตัวอยู่ที่บ้าน เรื่องการดูแลลูกนั้นก็ช่วยกัน กิจกรรมในครอบครัวนี้ไม่ได้แบ่งว่าเป็นงานนอกบ้านหรืองานในบ้านแต่จะแบ่งว่าเป็นการทำอะไรไปเลย

ตัวอย่างอีกครอบครัวหนึ่งซึ่งมีรูปแบบเฉพาะของตัวเอง คือครอบครัวของกาปะฉัน เธออายุ 45 ปี กล่าวถึงการหารายได้เข้าสู่ครอบครัวว่า เธอและสามีจะช่วยกันหารายได้ โดยแบ่งงานในไร่ทำแยกกันคนละที่ ส่วนเรื่องการตัดสินใจให้ลูกไปเรียน การดูแลลูกเมื่อยามเจ็บป่วย การเตรียมอาหารนั้นเธอจะเป็นคนรับผิดชอบ สามีของเธอจะไม่ค่อยจัดการเรื่องนี้ เธอจะเป็นผู้เริ่มคิดตัดสินใจการทำงานต่างๆ ภายในบ้านก่อนเสมอตั้งแต่การซื้อของใช้

“สามีไม่เคยคิดจะทำอะไรเอาแต่เก็บเงิน ไม่นำเงินมาใช้อย่างถูกต้อง”

กาปะฉัน อายุ 45 ปี

เมื่อเธอจะซื้อของกินของใช้ในบ้าน เช่นน้ำตาล กาแฟ ผงชูรส ผงซักฟอก สบู่ ยาสิฟันเป็นต้น สามีก็จะต่อว่าเธอว่าใช้เงินเก่ง ไม่เก็บเงิน แต่กาปะฉันเห็นว่าการซื้อของเหล่านี้เป็นการซื้อของที่จำเป็นให้แก่ครอบครัว ถ้าไม่ทำ ลูกๆ ก็จะไม่มีอะไรกิน การกระทำของกาปะฉัน กาปะเชนและจันถือได้ว่าเป็นครอบครัวหนึ่งที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการงานทั้งในและนอกครัวเรือน

3.2.5) ด้านศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ

ชาวคลิตี้ล่างนับถือศาสนาพุทธและยังคงมีความเชื่อในการไหว้ผีอยู่ด้วย พวกเขามีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ทั้งที่เป็นประเพณีชีวิตและประเพณีในรอบปีซึ่งมีความละเอียดอ่อน แสดงถึงคุณค่าที่เชื่อมโยงชีวิตและธรรมชาติได้อย่างแนบแน่น ในส่วนของศาลาการเปรียญวัดคลิตี้ล่างได้สร้างมา 4 ครั้งแล้ว โดยครั้งแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ.2505 ครั้งที่สองสร้างเมื่อปี พ.ศ.2508 โดยเป็นเรือนไม้ไม้ทั้งสองหลัง ครั้งที่สามสร้างเมื่อปีพ.ศ. 2512 ได้นำไม้กระดานมาใช้ ครั้งที่สี่คือศาลาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2531 โดยพระรูปแรกชื่อ เกียะบัวมาโร ต่อมาเมื่อพระรูปใหม่ชื่อ พุทเทยะบือ (ย่องก๊ว) ซึ่งบวชที่บ้านนาสวนในโบสถ์น้ำแล้วได้มาจำพรรษาที่วัดแห่งนี้ หลวงพ่อเกียะบัวมาโรจึงได้ไปจำพรรษาที่วัดคลิตี้บนซึ่งเป็นบ้านเกิด

และมอบให้พระพุทฺเฐบือ ดูแลวัดจนมรณภาพ อายุได้ 76 ปี ต่อมาคือมีหลวงพ่อบุญ พระนักพัฒนาได้มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ 5 ปี จึงย้ายไปพัฒนาคูบ้านองหล อ.ศรีสวัสดิ์ ปัจจุบันมีหลวงพ่อบุญ ถาวะโรเป็นเจ้าอาวาส โดยชาวคลิตี้ล่างนิมนต์มาจากวัดบ่อพลอยหัวแขวน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดชัยภูมิ เป็นเจ้าอาวาสที่วัดคลิตี้ล่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 นับได้ 11 พรรษา ในวัดคลิตี้ล่างจะมีพระลูกวัดจำพรรษาประมาณ 1 หรือ 2 รูป แต่บางพรรษาอาจมีเพียงเจ้าอาวาสรูปเดียว

สมัยก่อนชาวคลิตี้ล่างนิยมให้ลูกหลานบวชในช่วงพรรษาเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป เด็กหนุ่มที่บวชจะได้เรียนธรรมะและเรียนภาษากะเหรี่ยงไปพร้อมกัน และถ้าเจ้าอาวาสมีความรู้ภาษาไทยก็จะนำมาถ่ายทอดให้พระลูกวัดด้วย ทำให้มีความรู้ทางธรรมะและได้รู้ภาษาเพิ่มขึ้นด้วย แต่ในยุคปัจจุบันที่วิถีแห่งการผลิตเปลี่ยนไป เด็กหนุ่มที่สามารถบวชพระได้ จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่และส่วนที่อยู่ในหมู่บ้านก็ต้องเป็นแรงงานสำคัญในครอบครัว (ส่วนใหญ่เด็กหนุ่มกลุ่มนี้จะแต่งงานและมีลูกแล้ว) พวกเขาต้องเร่งรีบทำไร่ข้าวและข้าวโพดเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ ถ้าพวกเขาใช้เวลาบวชเต็มพรรษา 3 เดือน ก็จะทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดลำบากเพราะต้องรับหน้าที่แทนผู้ที่บวชทุกอย่างและทำให้รายได้ลดลงอีกด้วย ตรงจุดนี้เองบรรดาเด็กหนุ่มคลิตี้ล่างจะนิยมไปบวชสมทบในงานบวชภาคฤดูร้อนที่หมู่บ้านองหลซึ่งจัดขึ้นทุกปี โดยจะใช้เวลาบวชช่วงปลายเดือนมีนาคมแล้วลาสิกขาในช่วงหลังสงกรานต์ ใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ การบวชช่วงนี้มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งเนื่องด้วยเป็นช่วงที่ว่างจากงานในไร่และเตรียมตัวเข้าสู่ฤดูกาลผลิตใหม่ ทำให้พวกเขามีเวลาอยู่กับพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ พวกเขาเห็นว่าการบวชได้เท่านี้ก็เพียงพอแล้วสำหรับลูกผู้ชายที่ได้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่ อย่างไรก็ตามมีเด็กหนุ่มบางคนที่ยังไม่แต่งงาน เขาจะบวชในช่วงพรรษาเป็นเวลา 3 เดือนได้เพราะมีเงื่อนไขต่างจากคนที่บวชครบแล้ว เขาไม่ต้องกังวลกับเรื่องการแบกรับหน้าที่ของสมาชิกในครัวเรือนมากนัก เนื่องด้วยยังมีพี่น้องคนอื่นที่เป็นแรงงานให้ครอบครัวได้

นอกเหนือจากประเพณีปฏิบัติทางศาสนาแล้ว ชาวคลิตี้ล่างยังมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่ออื่นๆ ที่สะท้อนตัวตนความเป็นคนคลิตี้ล่างอีกคือ

1.ประเพณีชีวิต

1.1ประเพณีแต่งงาน

การเกี้ยวสาวและการเลือกคู่ครอง ตามธรรมเนียมของชาวคลิตี้ล่างนั้น ถ้าหนุ่มชอบสาวบ้านใดก็จะไปพูดคุยไปหาที่บ้านตามแต่จะมีเวลา หรืออาจไปช่วยผู้หญิงทำไร่ ตามปกติผู้ชายจะไปเที่ยวหาผู้หญิงมากกว่า แต่ถ้าผู้หญิงไปเที่ยวหาผู้ชายที่บ้านชาวคลิตี้ล่างจะมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี เสมือนเป็นดอกไม้ไปหาผึ้ง เป็นลักษณะที่ผิดธรรมชาติ ในส่วนการเลือกคู่ครองนี้ทั้งหญิงชายต่างมีสิทธิ์เลือกคู่ของตนเอง เมื่อคู่หนุ่มสาวตกลงปลงใจจะอยู่กินด้วยกัน ก็จะไปบอกผู้ใหญ่ให้จัด

พิธีต่างๆ ตามประเพณี ตามธรรมเนียมชาวคลิตี้ล่างนั้น ถือว่าการแต่งงานสามารถจัดขึ้นได้ทุกเดือนตามที่เจ้าภาพสะดวก ยกเว้นในช่วงเข้าพรรษา

พิธีกินไก่ เป็นการทำพิธีสู่ขอและอีกนัยหนึ่งก็ถือเป็นการประกาศให้คนในหมู่บ้านได้รับรู้ว่าหญิงชายคู่นั้นจะอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยา กัน ขั้นตอนของพิธีก็คือเจ้าภาพ บ้านฝ่ายหญิงจะฆ่าไก่และมีเหล้าเปียร์มาเลี้ยงแขก เวลาประมาณ 19.00 น. พ่อแม่ของผู้หญิงจะนำดอกไม้ 2 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 2 สลึง ไปให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสที่นำเคราฟเพื่อถืออยู่กินแบบผัวเดียวเมียเดียวเป็นผู้ทำพิธีให้ ผู้อาวุโสจะให้พรและนำเงินโยนลงน้ำและโยนบนบกที่ละ 1 สลึง เพื่อบอกให้แม่ธรณีและแม่คงคาทราบ เมื่อเสร็จพิธีก็จะกลับบ้านเพื่อกินเลี้ยง ในพิธีกินไก่นี้จะมีการให้ฝ่ายหญิงไปรับตัวฝ่ายชาย โดยจะให้ฝ่ายชายไปรออยู่ที่บ้านเจ้าภาพฝ่ายชาย จะมีเพื่อนเจ้าบ่าวที่แต่งงานแล้วมาเป็นพี่เลี้ยงให้ เมื่อฝ่ายหญิงเดินทางไปถึง ก็จะขึ้นไปรับตัวแล้วเรียกให้ไปบ้านของตน ในขบวนเจ้าสาวนี้จะมีเพื่อนเจ้าสาวมาเป็นพี่เลี้ยงให้ ส่วนแขกที่มาในงานจะอยู่กินเหล้าและอาหารตามแต่สะดวก อาจอยู่ถึงเที่ยงคืนแล้วค่อยทยอยกลับ โดยปกติหนุ่มสาวจะเหวี่ยงบ้านคลิตี้ล่างจะอยู่ด้วยกันหลังจากทำพิธีกินไก่นี้แล้วและเมื่อพร้อมในด้านต่างๆ เช่นมีเงินพอในการซื้ออาหารมาเลี้ยงแขก ว่างจากการทำงานในไร่เหล่านี้ ก็จะจัดพิธีแต่งงานซึ่งพวกเขาอาจมีลูกหนึ่งหรือสองคนแล้วก็ได้ แต่ทุกคู่ต้องมีพิธีแต่งงานเพื่อความถูกต้องตามประเพณี

พิธีแต่งงาน

ชาวคลิตี้ล่างจะเตรียมงานล่วงหน้า โดยเพื่อนบ้านจะมาช่วยกัน ทำขนม ล้มหมูก่อนวันงาน 2 วัน ขนมที่สำคัญและขาดไม่ได้คือขนมทองโยะ(หมี่ลิ) และหมี่ด่ง ขนมหมี่ด่งจะทำจากข้าวเหนียวมาห่อให้เป็นรูปกรวยแล้วก็เอาไปต้มให้สุก ส่วนทองโยะหรือหมี่ลีนั้นทำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาตำให้เป็นเนื้อเดียวกัน โดยจะใส่แ่ง⁸ (น้อ) มะพร้าวและเกลือลงไปให้พอมีรสเค็มเพื่อให้ได้รสชาติเค็มๆ เมื่อข้าวเหนียวเป็นเนื้อเดียวกันก็จะนำขึ้นมาจากครกบดประทานได้ ขนมทองโยะนี้เมื่อข้ามคืนแล้วจะแข็งมาก ชาวคลิตี้ล่างนิยมนำมาทอดพอกรอบอีกครั้งแล้วรับประทานจิ้มกับน้ำตาลก็จะอร่อยอีกแบบหนึ่ง ในงานก็มีขนมมมเนยอื่นๆ อีกเช่นวุ้นน้ำเชื่อม ลอดช่อง บัวลอยเป็นต้น ชาวคลิตี้ล่างนิยมทำหมูหรือวัวแล้วแต่กำลังทรัพย์ของเจ้าของงานเพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงาน

⁸ แ่ง หรือชาวคลิตี้เรียกว่าน้อ คือเมล็ดพันธุ์พืชชนิดหนึ่งคล้ายงา แต่มีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ สีน้ำตาล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 มิลลิเมตร ชาวคลิตี้ล่างจะนำแ่งมาคั่วแล้วตำให้ละเอียด กลั่นจะหอมคล้ายงา จะใส่เกลือเล็กน้อยให้มีรสเค็ม แล้วนำไปใส่ในขนมทองโยะ (หมี่ลิ) ที่กำลังตำอยู่.

คืนก่อนวันแต่งงานก็จะมีการฉลอง ร้องเพลง กินข้าวปลาอาหารกันที่บ้านของฝ่ายหญิง พอรุ่งเช้าก็จะทำพิธีแต่งงาน จะเริ่มงานประมาณ 8-9 โมงเช้า โดยจะแห่เจ้าบ่าวเข้ามาที่บ้านเจ้าสาว พอเจ้าบ่าวมาถึง เจ้าสาวก็จะล้างและดูแลให้เจ้าบ่าวด้วยน้ำมันสัปปะยก่อนขึ้นบ้าน⁹ จากนั้น เจ้าสาวก็จะยื่นบุหรี่ยอดมาให้ โดยหมากนี้จะ 2 คำ เจ้าสาวจะกินหนึ่งคำและเจ้าบ่าวกินหนึ่งคำ ซึ่งมีความหมายว่าทั้งคู่ได้เป็นคู่กันแล้วให้อยู่กันจนแก่เฒ่า ต่อจากนี้ผู้อาวุโสของทั้งฝ่ายหญิง และฝ่ายชายก็จะมาทำพิธีเรียกขวัญให้คู่บ่าวสาว โดยจะนำไม้คนข้าว (เป็นไม้พายุขนาดเล็ก) มาเคาะที่ลาดอาหาร แล้วทำการผูกข้อมือทำขวัญและให้เงินขวัญถุงพร้อมป้อนอาหารให้คู่บ่าวสาว เพื่อให้ขวัญมาอยู่ที่ตัวทั้งคู่จนแก่เฒ่า หลังจากทำพิธีเสร็จคู่บ่าวสาวก็จะล้างมือของผู้อาวุโสที่ทำพิธีให้ด้วยน้ำมันสัปปะยตอบแทน การแต่งงานของชาวคลีตี้ล่างจะไม่เรียกสินสอด ใช้เพียงเงินจำนวน 14 บาท โดยมอบให้ผู้อาวุโส 2 คนที่ทำพิธีคนละ 7 บาท ต่อจากการทำพิธีของผู้อาวุโสเสร็จแล้วบรรดาญาติมิตร เพื่อนบ้านก็จะมาผูกข้อมือทำขวัญ เสร็จพิธีก็จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ขนมนมเนยให้แขกที่มาในงาน แล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี

ในส่วนของ การผูกข้อมือให้คู่บ่าวสาวนั้น มีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนโดยต้องเอาสายสิญจน์ไปจุ่มลงในอาหารหวานคาวทุกอย่างที่จัดไว้ เพื่อให้ขวัญได้กินอาหารเหล่านี้ และอยู่กับตัวคู่บ่าวสาวจนแก่เฒ่าแล้วก็ทำการผูกข้อมือ มีการผูกข้อมือคู่โดยให้คู่บ่าวสาวเอามือซ้ายขวามาประกบกันในลักษณะคว่ำมือลงทั้งสองฝ่าย คนเรียกขวัญจะหยิบสายสิญจน์ ข้าว ขนมนม จุ่มที่น้ำแล้วมาป้อนเป็นก้อนกลมๆ ใส่ไปตามมือของคู่บ่าวสาว 3 ครั้ง มีการให้พร เสร็จแล้วก็นำข้าวปั้นพร้อมสายสิญจน์นี้มาไว้บนศีรษะหรือไหล่ แล้วแต่ว่าผู้เรียกขวัญเป็นผู้อาวุโสก็จะวางไว้ที่ศีรษะ ถ้าเป็นคนรุ่นอายุไม่ห่างจากคู่บ่าวสาวมากก็จะวางไว้ที่บริเวณหัวไหล่ หลังจากแต่งงานแล้ว ตามประเพณีกะเหรี่ยงนั้นโดยส่วนใหญ่หลังแต่งงานแล้วผู้ชายจะย้ายมาอยู่บ้านผู้หญิง แต่ก็มีหลายเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้นว่าถ้าผู้ชายเป็นลูกคนเล็กหรือลูกคนเดียว ผู้หญิงก็ต้องมาอยู่บ้านผู้ชาย ส่วนการนับถือพระ-ผีนั้นฝ่ายชายจะต้องมาถือพระ-ผีของฝ่ายหญิง

กรณีหย่าร้างกัน ในกรณีที่คู่สามีภรรยาจะหย่าร้างกัน ต้องให้ผู้อาวุโสรับรู้ โดยจะมีพิธีการทำหมากพลู โดยจะใช้พลู 1 ใบมาฉีกแบ่งครึ่ง ทำหมากให้สามีภรรยาที่จะเลิกกันนี้กินคนละคำ ก็เป็นอันรับรู้แล้ว ต่อไปนี้ทั้งคู่ได้เลิกกันถูกต้องตามประเพณีแล้ว

⁹เหตุผลที่ต้องทำพิธีล้างเท่านั้น ชาวคลีตี้ล่างมีคำอธิบายอยู่ 2 แบบคือ แบบที่หนึ่งผู้หญิงอยู่ในฐานะสูงกว่า กล่าวคือ ผู้หญิงต้องทำความสะอาดชำระล้างเท้าของผู้ชายก่อนเข้าบ้าน เพื่อเป็นการล้างสิ่งไม่ดีออกไปจากตัวผู้ชายและจะได้มีชีวิตครอบครัวที่ปกติสุข ถ้าไม่ล้างเท้าผู้ชายอาจนำสิ่งไม่ดีมาสู่บ้านของเธอได้ และแบบที่สองผู้ชายมีสถานภาพสูงกว่า กล่าวกันว่าคนกะเหรี่ยงเชื่อว่าผู้หญิงกะเหรี่ยงนั้นถือศีลน้อยกว่าผู้ชาย ผู้ชายบวชเป็นพระ สามารถเข้าถึงศาสนาพุทธมากกว่า ทำให้ผู้หญิงจึงต้องเคารพผู้ชายและในพิธีดังกล่าว บางหมู่บ้านอาจให้ผู้หญิงใช้ผมของตัวเองเช็ดที่เท้าผู้ชายด้วย.

1.2 ประเพณีงานศพ

ในพิธีศพของชาวคลิตี้ล่างนั้น สมัยก่อนจะมีทั้งการฝังและเผา แล้วแต่ลักษณะการตาย ในกรณีที่ต้องฝังคือการตายโหง เช่นด้วยอุบัติเหตุ ผูกคอตาย ตันไม้ทับตาย ถูกยิง ป่วยตายเมื่ออายุยังไม่ถึง 1 ขวบ ตายท้องกลมเหล่านี้นี้จะต้องทำศพด้วยการฝังเพราะเชื่อว่าผีจะดุ ต้องมีพระมาสวดที่หลุมศพ ยกเว้นกรณีตายท้องกลมจะมีมีคนายกมาสวดเป็นภาษากะเหรี่ยงให้ที่หลุมศพ และมีการทำพิธีตอกตะปูที่ศีรษะ สาเหตุที่ต้องทำเช่นนี้เพราะเชื่อว่าไม่เช่นนั้นผีจะดุมาก และเมื่อเวลาผ่านไป ประมาณ 1 ปี จะขุดกระดูกมาเผาทำบุญสวดมนต์ให้คนตาย ในกรณีที่ต้องเผา เช่น คนที่มีอายุ 1 ปีขึ้นไปแล้วป่วยตาย เป็นโรคชรา ชาวคลิตี้ล่างนิยมนำศพไปเผา ซึ่งการเผานี้คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าวันที่ลอยขึ้นไปในอากาศจะเปรียบเสมือนคนตายได้ลอยขึ้นไปบนสวรรค์ ซึ่งมีแต่ความสบายไม่ต้องทำงานเหนื่อยอีกต่อไป

ปัจจุบันพบว่าชาวคลิตี้นิยมเผาศพตามแบบชาวพุทธมากขึ้นแต่จะมีพิธีกรรมแบบทั้งพุทธและกะเหรี่ยงผสมผสานกัน ในช่วงงานศพนั้นชาวคลิตี้ล่างจะจัดงานประมาณ 1-3 วัน เพื่อให้ญาติที่อยู่ห่างไกลได้กลับมาเยี่ยมศพเป็นครั้งสุดท้าย ภายในงานจึงมีเพื่อนบ้าน ญาติๆ จากหมู่บ้านต่างๆ มาร่วมงานศพจำนวนมาก มีการร้องรำเพื่อเป็นเพื่อนแก่ญาติของผู้ตายและให้เพื่อนบ้านที่มาได้ชม มีการแสดงร้องรำ เพื่อคลายความเศร้า ความเหงา คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการไปช่วยงานศพไปเผาหรือฝังศพคนตายนั้น หลังจากกลับมาแล้วเหมือนได้หมวกทองสวมกลับมาคนละใบ บ้างก็กล่าวว่ากลับมาจากงานศพแล้วจะมี 3 ห้ว แต่ถ้าไปงานแต่งงานกลับมาบ้านจะไม่มีห้วมีแต่ตัวกลับมา นั่นก็หมายถึงการไปงานศพนั้น ผู้ศึกษาได้ไปร่วมทำบุญได้บุญ มีญาติๆ เพื่อนบ้านมาร่วมงานที่แสดงน้ำใจ เห็นใจกันเอาข้าวของมาช่วย เช่น ข้าวสาร พริก น้ำตาล มะพร้าว ใครมีอะไรก็จะเอามาช่วยกัน แต่ในงานแต่งงานนั้น ถ้าเราไปจะมีแต่เสียเงิน มีแต่ความสนุกสนาน เสมือนไปเที่ยวอย่างเดียวไม่ได้บุญ

หลังจากมีการเผาหรือฝังศพแล้ว ก็จะมีพิธีการทำบุญสวดกระดูกโดยชาวคลิตี้ล่างมีข้อปฏิบัติว่าห้ามจัดในช่วงเดือน 5 ซึ่งเป็นช่วงปีใหม่กะเหรี่ยง (สงกรานต์ของไทย) โดยจะให้เก็บกระดูกไว้แล้วค่อยไปสวดในเดือนถัดไป งานบุญนี้จะจัดที่วัดโดยจะมีญาติเพื่อนบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านมาช่วยกันอย่งเต็มที่ ในวันก่อนวันงานจะมีการเตรียมงานทำกับข้าวเตรียมทำขนม เช่น ขนมเทียน ตำขนมทองโยะ บัวลอย วุ้นหน้าเป็นต้น บรรยาการของงานนี้ทั้งหญิงชายต่างช่วยกันทำงานในครัวโดยผู้ชายเป็นคนหุงข้าว ตำน้ำพริก ชูดมะพร้าว ส่วนผู้หญิงเป็นคนตำข้าว นวดแป้ง ห่อขนม เช้าวันรุ่งขึ้นก็มีพิธีทำบุญเก็บกระดูก โดยมีหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดคลิตี้ล่าง เป็นผู้ประกอบพิธีสวดมนต์ ญาติผู้ตายและเพื่อนบ้านต่างมาร่วมกันบริเวณที่เผาศพและช่วยกันเก็บอัฐิใส่โกฏใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วกลับมาทำบุญสวดที่วัดอีกในช่วงเพลก็เป็นอันเสร็จพิธี

2. ประเพณีในรอบปี

ในเรื่องของประเพณีประจำปีนี้โดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีการประกอบพิธีกรรมที่วัดในทุกวันพระ ผู้ใหญ่จะอุ้มลูกจูงหลานมาวัดพร้อมกัน บรรดาแม่ลูกอ่อนก็จะอุ้มลูกมาทำบุญด้วย แต่ละครัวเรือนก็จะทำกับข้าวพร้อมข้าวสวยใส่จานหรือชามมาถวายพระ ถ้าใครไม่มีกับข้าวก็เอามาเฉพาะข้าวสวยอย่างเดียวก็ไม่มีใครว่า บางครัวเรือนจะทำขนมหวานมาใส่บาตรด้วย บรรยายากการทำบุญ ในช่วงการตักบาตรบรรดาพ่อบ้านหรือผู้อาวุโสของแต่ละครัวเรือนจะเป็นคนตัก ส่วนผู้หญิงและลูกๆ จะจับชายเสื้อของผู้ชายไว้เหมือนการตักบาตรไปพร้อมกัน การทำบุญตรงนี้จะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและวัด ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพุทธอย่างแนบแน่น นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีการจัดเวรส่งอาหารและข้าวไปถวายพระสงฆ์ที่วัด โดยแบ่งเวียนกันเป็นหย่อมบ้าน 3 หย่อม โดยจะเวียนไปตามแต่ละหย่อมบ้าน ผลัดเวรกันเช่นนี้เรื่อยไปทุกวันพระ ส่วนประเพณีที่สำคัญในรอบปีที่ชาวคลิตี้ล่างถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอคือ

2.1 ประเพณีสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่กะเหรี่ยง

ชาวคลิตี้ล่างถือว่าตั้งแต่เดือน 5 เป็นต้นไป จะเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ ทุกหมู่บ้านจะจัดพิธีกรรมต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ความหมายของการจัดปีใหม่นี้ยังมีนัยถึงการบอกให้ทุกคนรับรู้ว่ากำลังจะเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่งแล้วด้วย ในปีนี้ (2546) ชาวคลิตี้ล่างจัดปีใหม่ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านจะเตรียมทำบุญรับศีลตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 ในช่วงกลางวันของคืนวันขึ้น 12 ค่ำ บรรดาผู้เฒ่าผู้แก่ เด็กหนุ่มสาวจะมาช่วยกันเตรียมงาน มีการทำเจดีย์ทราย เตรียมพื้นที่เพื่อจัดงานบุญ เด็กๆ ก็จะไปเล่นน้ำนำทรายจากห้วยคลิตี้มาก่อนเจดีย์ ชาวคลิตี้ล่างจะมีพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือการไปทำบุญที่วัดโดยจะมีการตีเกราะเรียก ประมาณ 8.00 น. เมื่อได้ยินเสียงก็จะเริ่มทยอยเดินไปที่วัด ชาวคลิตี้ล่างจะเตรียมข้าวใส่จานแบบพูนๆ และกับข้าว 1 อย่าง มาพร้อมกันที่วัด เมื่อทำบุญเสร็จ ช่วงสายจะทำพิธีค้ำโพธิ์ล่างสะพานและร่วมพิธีสงฆ์พระและแม่ชี จากนั้นจะเป็นพิธีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย เสร็จจากพิธีหนุ่มสาวชาวคลิตี้ล่างก็ลงมาเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน บ้างก็รวมกลุ่มเล่นสละบ้า พิธีกรรมแต่ละพิธีมีรายละเอียดดังนี้

พิธีค้ำโพธิ์ หลังจากทำบุญเสร็จ ชาวคลิตี้ล่างก็จะเตรียมไปตัดกิ่งไม้ต่างๆ ยาวประมาณ 1-2 เมตร และตัดไม้ไผ่มาทำกระบอกลี้น้ำยาวประมาณ 1 ฟุต เตรียมดอกไม้ เทียน น้ำขมิ้น เพื่อนำมาประกอบในพิธีค้ำโพธิ์ โดยผู้หญิงต้องเป็นผู้เตรียมเทียน น้ำขมิ้น ดอกไม้ให้สมาชิกทุกคนในบ้าน ส่วนผู้ชายก็จะเป็นผู้ตัดกิ่งไม้และกระบอกลี้น้ำไผ่ เมื่อมาพร้อมกันแล้วก็จะเริ่มพิธี โดยนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาใส่ในกระบอกลี้น้ำไผ่ โรยแป้งและผงขมิ้น แล้วนำเอากิ่งไม้มาค้ำที่ต้นโพธิ์ เอาน้ำขมิ้น ส้มป่อยมารดที่โคน นำกระบอกลี้น้ำไผ่วางค้ำด้วย เสร็จแล้วนำดอกไม้และเทียนมาจุดเพื่อไหว้ต้นโพธิ์ พร้อมท่องบทสวดเป็นภาษากะเหรี่ยง โดยมีมัคนายกเป็นผู้นำพิธี ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าค้ำ

โพธิ์เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ กิ่งไม้หรือไม้ค้ำโพธิ์นั้นก็เปรียบเสมือนไม้เท้า กระบอกไม้ไผ่ก็คือที่ใส่น้ำ ใช้ดื่มกินเวลากระหาย หลังจากมีคนยกทำพิธีเสร็จชาวบ้านก็นำเอาดอกไม้ที่จุดเทียนมาปักที่โคนต้นโพธิ์ เป็นอันเสร็จพิธี ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่าง เล่าถึงตำนานจุดเริ่มแรกของการทำพิธีนี้ว่า เดิมทีมีชายสูงอายุผู้หนึ่งหมอดูทำนายว่าชะตาขาดแล้ว จะเสียชีวิตในไม่ช้า เมื่อเขาได้ยินเช่นนั้นก็รับไม่ได้ จึงหนีเข้าไปในป่าโดยได้ตัดไม้มาทำไม้เท้าเวลาเดินป่า และตัดไม้ไผ่เพื่อใส่น้ำกิน เมื่อมาถึงต้นโพธิ์ต้นหนึ่งก็วางไม้เท้าและกระบอกน้ำลงที่โคนแล้วนั่งพักเหนื่อย เขาเผลอหลับและฝันไปว่าพระพุทธเจ้าได้มาบอกและให้เขามีชีวิตอยู่ต่อไปได้ เมื่อตื่นขึ้นมาเขาก็ดีใจมากและรีบเดินทางกลับบ้าน เขาคิดว่าการนำไม้เท้าและกระบอกไม้ไผ่มาค้ำที่ต้นโพธิ์นี้เป็นวิธีที่ช่วยให้เขามีชีวิตอยู่ต่อไป เขาจึงทำพิธีนี้ทุกปีเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และกลายเป็นประเพณีปฏิบัติของชาวกระเหรี่ยงมาจนทุกวันนี้ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าการทำพิธีนี้จะทำให้มีอายุยืนยาวอีกเท่าหนึ่งของชีวิต

พิธีไหว้สะพาน หลังจากค้ำโพธิ์เสร็จแล้ว ชาวคลิตี้ล่างก็จะมาทำพิธีล้างสะพาน ซึ่งเป็นทางเดินที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อนเริ่มพิธีชายและหญิงวัยกลางคนจะมาช่วยกันเอาน้ำล้างให้ทั่วสะพาน แล้วเอาน้ำอบน้ำหอมมารด และเตรียมพิธีคือตัดไม้ไผ่มา 1 ลำ เพื่อมาเป็นราวสะพาน และตัดกิ่งไม้ 2 กิ่งมาปักที่หัวและท้ายสะพาน นำดินมากองให้พูนที่โคนกิ่งไม้ จากนั้นมีคนยกจะเป็นผู้นำพิธีสวดเป็นภาษากระเหรี่ยง เมื่อสวดเสร็จชาวบ้านทั้งหญิงชาย ผู้ใหญ่และเด็กก็จะเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยที่ใส่กระบอกไม้ไผ่มารดที่โคนกิ่งไม้ จุดเทียนและนำดอกไม้มาวางที่โคนกิ่งไม้นี้ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าพิธีล้างสะพานเพื่อระลึกถึงคุณของแม่ธรณี คุณของเทวดาที่อยู่ในสะพาน ซึ่งท่านได้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้าน เมื่อเวลาไปไหนมาไหนก็พ้นภัย ไปดีมาดี

พิธีสงฆ์พระพุทธรูปและพระสงฆ์ พิธีนี้เป็นพิธีที่ให้ความเคารพต่อสถาบันศาสนามาก ในช่วงที่รับพระสงฆ์ลงมาจากกุฏินั้น บรรดาผู้ชายจะให้พระสงฆ์เหยียบหลังโดยต่อกันเป็นสะพานทอดมาถึงที่เก้าอี้ ส่วนเนรก็จะให้ช็อคหรืออุ้มแล้วมานั่งที่เก้าอี้ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าการให้พระเหยียบหลังนี้ จะทำให้หายโรคหายภัย เสมือนเป็นการประทับรอยเท้าพระพุทธเจ้าลงไปในร่างกาย ทำให้ได้บุญมาก ในพิธีนั้นชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยและแบ่งมาสงฆ์พระพุทธรูปที่เอาออกมาตั้งไว้กลางงาน และสงฆ์พระสงฆ์ เนร พอสงฆ์เสร็จผู้ชายก็จะให้พระสงฆ์เหยียบหลังขึ้นไปบนกุฏิเหมือนเดิม ส่วนผู้หญิงจะรับหน้าที่เป็นนางรำร้องเพลงอย่างสนุกสนาน หลังจากเสร็จพิธีนี้ทุกคนก็จะเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน

2.2 ประเพณีการไหว้ขอขมาพ่อแม่

พิธีกรรมนี้จัดขึ้นภายในครัวเรือน เป็นการไหว้เพื่อขอขมาลาโทษพ่อแม่ทั้งที่มีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยจะทำพิธีนี้ปีละครั้งแล้วแต่ว่าจะสะดวกในช่วงเดือน 11 หรือเดือน 5 โดยเลือกช่วงที่สมาชิกทุกคนในบ้านมาพร้อมหน้าพร้อมตากัน ซึ่งปกติจะเป็นช่วงปีใหม่ของคนกระเหรี่ยง (ช่วงสงกรานต์ของไทย) ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าคนเราเกิดมานั้นได้ทำกรรมไม่ดีกับพ่อแม่ไว้มาก จึงต้องมี

การไหว้พ่อแม่โดยใช้น้ำขมิ้น ดอกไม้ เทียนอย่างละ 5 มาขอขมาพ่อแม่ มีขั้นตอนพิธีคือพ่อแม่จะนั่งชันเข่า กันติดพื้น ตั้งเข่าขึ้นและยื่นเท้าทั้งสองไปด้านหน้า ลูกหลานจะกราบพ่อแม่ 3 ครั้งพร้อมกันที่พื้น พ่อบ้านจะเป็นผู้จุดเทียนแล้วนำดอกไม้ไปไว้ที่บริเวณพิธี นำขันน้ำขมิ้นมาทูนที่หัว แล้วกล่าวคำขอขมาลาโทษพ่อแม่ เสร็จแล้วก็นำน้ำขมิ้นมารดที่มือและเท้าพ่อแม่ โดยจะใช้มือถูเท้าให้พ่อแม่ด้วย ส่วนพ่อแม่ก็จะให้พรลูกหลานตอบด้วย เมื่อรดน้ำเสร็จลูกหลานก็จะกราบอีก 3 ครั้งกรณีที่พ่อหรือแม่เสียชีวิตแล้วก็จะไหว้วิญญาณที่หิ้งบรรพบุรุษแทนได้ ในพิธีนี้จะเห็นว่าสามีจะมีบทบาทนำ ตั้งแต่การจุดเทียน นำเทียนไปปัก ยกขันน้ำขมิ้น ส่วนภรรยาก็จะจับชายเสื้อร่วมพิธีด้วย ภรรยาจะมีบทบาทในส่วนของการเตรียมอุปกรณ์เครื่องประกอบการทำพิธี หลังจากไหว้พ่อแม่เสร็จ ภรรยาก็จะทำพิธีไหว้สามีต่อ ทำในลักษณะเดียวกันกับการไหว้พ่อแม่ คือยกขันน้ำขมิ้นมาล้างมือและเท้าของสามี พร้อมทั้งจุดเทียนแล้วนำไปปักได้หิ้งบรรพบุรุษ พิธีนี้ใช้เวลาช่วงเย็นประมาณ 5-10 นาทีก็เป็นอันเสร็จพิธี

2.3 ประเพณีการผูกข้อมือเรียกขวัญ

ชาวคลิตี้ล่างจะมีพิธีผูกข้อมือ ในช่วงเดือน 9 โดยทำพิธีได้ทั้งเดือน แล้วแต่ครอบครัว ครัวญาติ การผูกข้อมือนี้นี้เพื่อเป็นการเรียกขวัญของทุกคนให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว พิธีนี้จะเริ่มในช่วงเช้าและต้องเสร็จก่อนเที่ยง มีอุปกรณ์ที่ใช้คือ มะพร้าว กล้วย อ้อย สายสิญจน์ ข้าวสุกและข้าวเหนียว อย่างละ 3 ก้อนและเงิน 1 สลึงหรือ 1 บาท ในการผูกข้อมือนี้นี้ พ่อแม่ลูกสามารถผูกให้กันได้ทุกคน ผู้หญิงผู้ชายก็สามารถผูกให้กันได้ ในการเรียกขวัญนี้มีคำกล่าวที่พูดในทำนองว่า ให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว ขวัญที่ไปอยู่ในป่า อย่าได้ไปหลงอยู่ที่ไหน ให้กลับมาหาพ่อแม่ พี่น้องปู่ย่าตายาย อยู่กับเจ้าของ ทำให้เจ้าของไม่เจ็บป่วย ให้มีความสุขสมบูรณ์ โดยบรรดาญาติพี่น้องจะทำข้าวปลาอาหาร ขนมมณเฑียรมากินด้วยกัน ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้ทำให้พี่น้องที่ต่างคนต่างไปอยู่ในไร่ได้กลับมาพบหน้า ได้กลับมาพูดคุยทักทายให้กำลังใจ ได้ถามถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลในไร่ อีกทางหนึ่งด้วย

2.4 ประเพณีห่อกะบ่อง เดือน 10 (งานบุญเครื่องบิน)

ชาวคลิตี้ล่างจะจัดงานบุญตามภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า งานห่อกะบ่อง ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับงานสารทเดือน 10 ของไทย โดยชาวบ้านจะมีการเตรียมงานล่วงหน้า 3 วัน เริ่มพิธีตั้งแต่ขึ้น 12 ค่ำ มีการทำบุญใส่บาตรในช่วงเช้าและสวดมนต์รับศีลรับพรในช่วงกลางคืน เป็นการสวดเพื่อประพรมน้ำมนต์ ชาวคลิตี้ล่างต่างนำน้ำใส่ผงขมิ้นและแป้งหอมทำดอกไม้และสายสิญจน์มาตั้งบริเวณหน้าพระสงฆ์เพื่อให้น้ำปรุงนี้เป็นน้ำมนต์ประพรมร่างกายและบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล วันขึ้น 13 ค่ำ ชาวคลิตี้ล่างหญิงชายจะพาเด็กๆ มาไหว้พระรับศีลที่วัด วันขึ้น 14 ค่ำ จะมีการสวดมนต์ก่อนที่จะมาประกอบพิธีเวียนเทียนที่ลานกะบ่อง (เครื่องบิน) บรรยากาศในคืนนี้ทุกคนต่างมาพร้อมหน้า โดยทำดอกไม้ เทียนให้ครบจำนวนของสมาชิกในบ้านเพื่อมาจุดที่กระ

บ่ง และที่สำคัญชาวบ้านจะนำพืชผักผลไม้ที่ปลูกในไร่มาใส่ในกระป๋องนี้ด้วย เมื่อเริ่มพิธีทุกคนจะนำสุนัข โกงดา (ทำจากไม้ไผ่เหลาให้เป็นไม้ซี่เล็ก ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร หักที่ส่วนหัว 3 หัก) จำนวน 1,000 อัน พร้อมเทียน หมา พลุ ดอกไม้ ที่หญิงชายเตรียมไว้มาปักรอบกระป๋อง หลังจากนั้นก็จะจุดเทียน และเข้าสู่พิธีการไหว้กระป๋องโดยการนำพิธีของมัคนายก ชาวคลีตี่ล่างจะมีการไหว้ 5 ระดับ คือนั่งพับเพียบติดพื้น นั่งคุกเข่า นั่งยองๆ ยืนก้มโค้ง และยืนตรง เมื่อไหว้เสร็จก็จะมีการเวียนเทียนรอบกระป๋อง 3 รอบ และปิดท้ายด้วยการอ่านคำอธิษฐานภาษากะเหรี่ยง ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที ซึ่งมีความหมายโดยรวมว่า “ขอให้ความสมบูรณ์จงเกิดขึ้นในไร่ ในชุมชนและครอบครัวของพวกเขา ให้มีกินในชาตินี้และชาติหน้า” คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการทำบุญนี้เป็นการทำให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วและทำให้ตัวเองในชาติหน้า อีกทั้งพวกเขายังขอพรให้แก่เทวดาทั้งหลาย เจ้าพ่อ เจ้าป่าเจ้าเขา แม่ธรณี แม่คงคา โป่ตะกู่ (เทวดาที่ดูแลน้ำ) แม่โพสพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ให้ได้รับผลบุญที่พวกเขาได้ทำในครั้งนี้ และช่วยคุ้มครองป้องกันภัยให้พวกเขาตลอดไป

ในช่วงเช้ามีดของวันขึ้น 15 ค่ำ ประมาณ 04.00 น. ชาวบ้านจะลุกขึ้นเตรียมอาหาร ขนม พญาสารท¹⁰ และนำมาถวายบริเวณกระป๋อง โดยพวกเขามีความเชื่อว่าญาติที่ล่วงลับไปแล้วจะได้มากินอาหารเหล่านี้ ผู้ที่นำข้าวปลาอาหารมานี้จะต้องบอกชื่อ-นามสกุลของผู้ล่วงลับไปแล้วเพื่อให้เขากลับมากิน การนำอาหารมาถวายหลังพระอาทิตย์ขึ้นจะไม่สามารถทำได้แล้ว เพราะเป็นเวลาที่คุณล่วงลับนี้ไม่สามารถออกมาปรากฏตัวออกมาได้ ในรุ่งเช้าชาวคลีตี่ล่างจะนำอาหารเจ ขนม น้ำไปถวายที่ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านเพื่อให้ท่านคุ้มครองและช่วยดลบันดาลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ในวันนี้ชาวคลีตี่ล่างทุกคนจะพร้อมใจกันใส่ชุดประเพณีมาทำบุญใส่บาตรที่วัด จะมีการตักขนมพญาสารทก่อนและตักข้าวสวยที่หลัง พอตักกลางคืนจะมีการฉลอง เป็นการถวายสังฆทาน ผ้าสบงจีวรและปัจจัยให้แก่พระสงฆ์ โดยจะมีการตีกลอง ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน แห่ผ้าป่าไปรอบศาลาและกุฏิเจ้าอาวาส 3 รอบ แล้วก็ขึ้นไปบนศาลาเพื่อฟังพระสวดมนต์ให้พรอีกครั้ง

ผู้ศึกษาจะเห็นการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือในช่วงเตรียมงานนี้ ผู้หญิงจะมีหน้าที่ทำเทียน ดอกไม้ พลุ หมา อย่างละ 1,000 อันเพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธี ส่วนผู้ชายจะเตรียมทำโครงเครื่องบิน โดยตัดไม้ไผ่ ตัดกล้วย อ้อยมาประกอบ ซึ่งแต่ละหน้าที่นั้นมี

¹⁰ ชาวคลีตี่ล่างเรียกว่าขนมพญาสารท ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับขนมกระยาสารทของไทย โดยจะทำเครื่องใส่ทุกอย่างเอง ตั้งแต่ข้าวตอกที่นำข้าวเหนียวมาคั่วให้ประทุแล้วคัดเปลือกออก ทำข้าวเม่าโดยนำข้าวเหนียวขาวและดำมาคั่วให้พอเหนียวแล้วตำกับครกกระเดื่อง คั่วถั่ว งา ข้าวฟ่าง มะพร้าวให้พอมักลิ้นหอมแล้วมาคลุกเคล้าด้วยกันในน้ำเชื่อมที่เคี่ยวจนข้นได้ที่.

ความสำคัญไม่ต่างกัน ถ้าขาดหน้าที่ใดไป งานหลักะบ่องนี้ก็ไม่สำเร็จลุล่วงไปได้ แต่ทว่ามิได้มีการแบ่งอย่างตายตัวและจะยืดหยุ่นเสียมิได้ ผู้ชายบางคนสามารถมาช่วยผู้หญิงทำเทียน ดอกไม้ได้ ซึ่งผู้ศึกษาพบเห็นว่าในชุมชนต่างสร้างข้อตกลงร่วมกันว่าการช่วยงานชุมชนเช่นนี้จะขอความร่วมมือให้แต่ละบ้านส่งตัวแทนมาบ้านละ 2 คน เพื่อมาช่วยทำงานนี้

2.5 งานบุญออกพรรษา (เจดีย์ไฟ)

ชาวคลิตี้ล่างจะจัดงานบุญนี้ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 โดยมีการเตรียมงานล่วงหน้า 3 วัน เริ่มพิธีตั้งแต่ขึ้น 12 ค่ำ ในช่วงกลางคืนจะมีพิธีสวดมนต์รับศีลรับพร ชาวคลิตี้ล่างจะนำน้ำขมิ้น ส้มป่อยและแป้งหอม ดอกไม้และสายสิญจน์มาตั้งบริเวณหน้าพระสงฆ์เพื่อให้ น้ำปรงนี้เป็นน้ำมนต์ ประพรมร่างกายและบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล วันขึ้น 13 ค่ำ ชาวคลิตี้ล่างหญิงชายจะพา ลูกหลานไปทำบุญที่วัด ตกเย็นก็จะมาไหว้พระรับศีลที่วัด วันขึ้น 14 ค่ำ จะมีการสวดมนต์ก่อนที่จะมาประกอบพิธีเวียนเทียนที่ลานเจดีย์ไฟ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าการทำเจดีย์ไฟนี้เสมือนการสะเดาะเคราะห์ ซึ่งต้องทำทุกปีให้ตัวเองและสมาชิกในครอบครัวพ้นทุกข์โรคภัย บรรยาภาศในคืนนี้ ทุกคนต่างมาพร้อมหน้า โดยจะทำเทียนจากสายสิญจน์ซึ่งต้องมีจำนวนมากกว่าอายุของตัวเอง 1 ปี และทำดอกไม้เพื่อมาเวียนที่ลานเจดีย์ไฟ เมื่อเข้าสู่พิธีการทุกคนจะนำเทียนอายุของตนไปปักไว้ที่เจดีย์ไฟแล้วจุดทำพิธีไหว้เจดีย์ โดยการนำพิธีของมัคนายก และจะมีการไหว้ 5 ระดับ คือนั่งพับเพียบติดพื้น นั่งคุกเข่า นั่งยองๆ ยืนก้มโค้ง และยืนตรง เช่นเดียวกันกับงานหลักะบ่อง เมื่อไหว้เสร็จก็จะมีการเวียนเทียนรอบเจดีย์ไฟ 3 รอบ และปิดท้ายด้วยการอ่านคำอธิษฐานภาษากะเหรี่ยง ที่ขอให้พวกเขาหายโรคภัย มีสุขภาพแข็งแรง ให้ชุมชนของพวกเขา มีกินอุดมสมบูรณ์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า (ลักษณะเดียวกับคำอธิษฐานในช่วงงานบุญเดือน 10)

พอรุ่งเช้า คือวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวคลิตี้ล่างจะนำอาหารเจ ขนม น้ำไปถวายที่ศาลประจำหมู่บ้านเพื่อให้ท่านคัมครองและช่วยคลยันดาลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ในวันนี้ทุกคนจะพร้อมใจกันใส่ชุดประเพณีมาทำบุญที่วัด พอตกกลางคืนจะมีการฉลองอีกคืนหนึ่งเป็นการถวายสังฆทาน ผ้าสบงจีวรและปัจจัยให้แก่พระสงฆ์ มีการตีกลอง ร้องเพลงรำวงกันอย่างสนุกสนาน แห่ผ้าป่าไปรอบศาลาและกุฏิเจ้าอาวาส 3 รอบ และขึ้นมานบนวัดเพื่อสวดมนต์รับพรอีกครั้งเป็นอันเสร็จพิธี

2.6 งานลอยกระทง

งานลอยกระทงจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 โดยชาวคลิตี้ล่างจะมีการทำบุญตอนเช้า เหมือนงานบุญปกติทั่วไป พอช่วงสายๆ บรรดาผู้ชายจะรวมตัวกันมาทำกระทงแพจากไม้ไผ่ กระทงที่ได้มีขนาดกว้างยาว ½ เมตรx1.50 เมตร เสร็จแล้วจะนำต้นกล้วยขนาดพอเหมาะมาปักตรึงกลางกระทง ในช่วงเวลานี้บรรดาเด็กๆและผู้หญิงต่างก็เตรียมทำกระทงใบเล็กของตนเองเพื่อนำมาลอยในช่วงหัวค่ำด้วย พอได้เวลาประกอบพิธี มัคนายกก็จะตีเกราะเพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ทุกคนมารวมกันที่วัด ซึ่งชาวคลิตี้ล่างจะนำพืชผัก ผลไม้จากไร่มาด้วยโดยจะแบ่งเป็นสองส่วนคือ

เอาไว้ที่วัดและเอาไปใส่ในกระตังย พื้สวดเริ่มขึ้นเวลาประมาณ 6 โมงเย็น จะมีการสวดบทพระอริยมงคลเพื่อให้พระพุทธรูปเจ้ามารับพืชผลที่พวกเขานำมาถวาย หลังจากเสร็จพิธีที่วัด ทุกคนก็จะไปรวมกันที่บริเวณลำห้วยเพื่อประกอบพิธีบูชาไฟตะกั่ว¹¹ และล่อยกระตังย

ในกระตังยจะใส่ข้าวสาร ข้าวเหนียว เกลือของแห้งต่างๆ ผลไม้ทุกอย่างที่มีในไร่ กล้วย แตง เมื่อก มัน กระตังยนี้ เป็นกระตังยรวมของคนทั้งหมู่บ้าน และถ้าใครทำกระตังยส่วนตัวมากก็จะนำมาล่อยพร้อมกัน เมื่อได้เวลาพระอาจารย์ทองบุญ เจ้าอาวาสจะทำพิธีสวดแบบพุทธก่อน และมัคนายกก็จะทำพิธีแบบกะเหรี่ยงซึ่งมีเนื้อหาเพื่อขอโทษ ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำและขอวิงวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้เขาได้น้ำกินน้ำใช้สมบูรณ์เช่นนี้ตลอดไป เมื่อสวดเสร็จทุกคนก็จะนำดอกไม้และเทียนที่เตรียมมาไปไว้ที่กระตังย เสร็จแล้วก็ปล่อยกระตังยล่อยไปในลำห้วย ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อและผูกพันกับลำห้วยคลิตี้มานาน น้ำห้วยสำคัญกับชีวิตของชาวคลิตี้ล่างมากเพราะต้องใช้น้ำห้วยนี้ในทุกกิจกรรม ชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีน้ำนี้ ชาวคลิตี้ล่างจึงใช้น้ำด้วยความเคารพ ในทุกปีจะมีการขอขมา ไฟตะกั่ว แม่คงคาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในห้วย โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้ให้น้ำพวกเขาใช้อย่างสมบูรณ์มาโดยตลอด ชาวคลิตี้ล่างมีข้อปฏิบัติร่วมกันว่าห้ามบัสสาวะ อุจจาระ ลงในห้วย คนที่ทำเช่นนี้จะบาปมาก ตายไปจะตกนรกเพราะทำให้น้ำไม่สะอาด ไฟตะกั่ว พระแม่คงคาที่อยู่ในน้ำจะโกรธ

ในช่วงที่น้ำห้วยมีกลิ่นเหม็นน้ำแฉะนั้น ชาวคลิตี้ล่างเล่าว่าก็ยังมีการล่อยกระตังยอยู่เช่นเดิม แต่ไม่ได้อยู่นาน เมื่อล่อยเสร็จก็จะรีบเดินออกจากลำห้วย เพราะถ้าอยู่นานแล้วจะเวียนหัว ชาวคลิตี้ล่างได้เล่าอีกว่าพวกเขาได้เพิ่มการอธิษฐานและขอขมาไฟตะกั่ว ด้วยการบอกกล่าวขอโทษที่น้ำห้วยต้องมีกลิ่นเหม็นน้ำแฉะและขอให้ไฟตะกั่วช่วยดลบันดาลให้เหมืองหยุดปล่อยน้ำแฉะลงห้วยด้วย

3. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าในไรข้าวของเขาจะมีผีปอบโหย เป็นยายข้าวซึ่งจะให้ข้าวแก่คนกะเหรี่ยง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญมาก และมีแม่ธรณีก่อนจะทำไรทุกครั้งชาวคลิตี้ล่างจะมีการขอพื้นที่ต่อแม่ธรณีเพื่อให้ช่วยคุ้มครองพืชผลในไรของพวกเขา

3.1 พิธีปลูกข้าว 9 กอและการผูกขวัญข้าว

ในช่วงก่อนหยอดข้าวจะทำพิธีหยอดข้าว 9 หลุมก่อนเรียกว่าพิธีข้าว 9 กอ ซึ่งข้าวที่ได้นี้จะกลายมาเป็นแม่ข้าว (ปอบ) ชาวคลิตี้ล่างจะนำไม้ไผ่มาปักเป็นรั้วสี่เหลี่ยมขนาด กว้างxยาว

¹¹ เป็นเทวดาที่อยู่ในน้ำ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าไฟตะกั่วเป็นลูกของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งช่วยดูแลน้ำทำให้พวกเขามีน้ำกินน้ำใช้สมบูรณ์ทุกปี.

50 ซม. x 50 ซม. เสร็จแล้วจะนำไม้ไผ่เหลาแล้วผ่าเป็นลักษณะไม้โป่งปลา ยาวประมาณ 40 ซม. นำข้าวเปลือกผสมดินมาเสียบตรงง่ามไม้ไผ่ที่เหลือไว้ พิธีนี้ทำเพื่อนำการหยอดข้าวทั้งหมดในไร่ โดยจะทำในวันดี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ข้าวงามออกรวงดี ซึ่งถ้าหากเจ้าของไม่มีเวลาหยอดข้าวในวันนั้น แล้วมาหยอดต่อในวันถัดไปได้ แต่การหยอดข้าว 9 หลุมนี้ต้องทำในวันดีเท่านั้น และถือว่าการหยอดข้าวได้เริ่มขึ้นแล้ว เมื่อข้าว 9 กองนี้เติบโตจนออกรวง พวกเขาก็จะเกี่ยวแล้วนำไปแฉวนไว้เป็นแม่ข้าว ตรงบริเวณที่ฟาดข้าวโดยเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวมากขึ้น นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีการผูกขวัญข้าวด้วย โดยนิยมทำในช่วงเดือน 9 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับผูกข้อมือเครือญาติ โดยจะมีการนำสายสิญจน์ สร้อยทองมาผูกที่บริเวณข้าว 9 กองนี้ โดยเชื่อว่าเป็นการเรียกขวัญข้าวให้กลับมาและมีข้าวอุดมสมบูรณ์ได้ข้าวกินตลอดปี

3.2 พิธีไถ่นก

ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อว่าต้องทำพิธีไถ่นกเพื่อไม่ให้บรรดานกและสัตว์ต่างๆ มากินข้าวที่หยอดลงไป พิธีกรรมจะทำเมื่อหยอดข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยผู้ชายจะเป็นคนถือเสียม (คลั่ง) แล้วหักกิ่งไม้วางไว้ที่พื้นดิน เมื่อเริ่มทำพิธีผู้หญิงจะเป็นคนโปรยข้าวเปลือกที่เหลืออยู่จากการหยอดและมีการพูดกล่าวไม่ให้นกมากินข้าวเปลือกนี้ พูดเสร็จก็ใช้เสียมตะกุกกิ่งไม้นั้นขึ้นมา ผู้หญิงก็โปรยข้าวเปลือก แล้วตะโกนเสียงดเพื่อไถ่นก ว่า “ซู้ ๆ ๆ” ก็เป็นอันเสร็จพิธี ชาวคลิตี้ล่างทำพิธีนี้ด้วยความเชื่อที่ว่านกและสัตว์ต่างๆ จะได้ไม่มากินเมล็ดพันธุ์ข้าวที่หยอดไว้ และให้นก สัตว์ต่างๆ เหล่านั้นไปกินข้าวที่โปรยไว้ในพิธีไถ่นกแทน

3.3 พิธีฟาดข้าว

เป็นพิธีที่มีความสนุกสนานและสำคัญต่อชีวิตชาวคลิตี้ล่างมากเพราะเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บเกี่ยว การจะฟาดข้าววันไหนนั้นจะต้องดูวันดีๆ โดยเชื่อว่าถ้าฟาดข้าววันดี ก็จะทำให้ได้ข้าวเยอะ พวกเขาจะทำการฟาดข้าวในช่วงกลางคืน เริ่มตั้งแต่ 1 ทุ่มจนกระทั่งฟาดข้าวเสร็จสาเหตุที่มีการฟาดข้าวช่วงเวลากลางคืนเพราะจะได้ไม่ร้อน ประกอบกับช่วงฤดูกาลนี้เป็นฤดูหนาวทำให้เกิดความอบอุ่นพอดี หลังจากที่เกี่ยวข้องข้าวกองไว้แล้ว บรรดาญาติๆ เพื่อนบ้านจะมาช่วยกันฟาดข้าว เจ้าของจะหุงหาอาหารข้าวปลามาเลี้ยงแขกที่มาช่วย มีการร้องเพลงเกี่ยวระหว่างหญิง-ชาย มีพิธีกรรมคือนำข้าวใหม่มาหุงแล้วนำไปถวายแม่โพสพ และเกี่ยวข้าวที่เป็นแม่ข้าว (ป้อม) 9 กองมาแฉวนไว้ตรงบริเวณที่จะฟาดข้าว โดยเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวเยอะขึ้น

4. ความเชื่อเรื่องการถือผี-พระ

ชาวคลิตี้ล่างยังคงยึดถือความเชื่อเรื่องผีผสมผสานกับการนับถือศาสนาพุทธไปพร้อมกัน พวกเขาเชื่อว่าแทบทุกที่จะมีผีสิงสถิตอยู่ เช่น ในป่าเขา ในไร่หรือในหมู่บ้าน ผีที่พวกเขานับถือนั้นมีอยู่ 2 อย่างคือ ผีเรือนกับผีบ้าน ผีเรือนเป็นผีประจำเรือนคือเมื่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้ว

วิญญาณยังคงเวียนว่ายไปมาในบ้านเรือนและหมู่บ้านด้วยความเป็นห่วงลูกหลาน ผีเรือนนี้จะคอยป้องกันรักษาให้ลูกหลานอยู่ด้วยความสงบสุข ส่วนผีบ้านเป็นผีหรือเจ้าป่าเจ้าเขา รักษาหมู่บ้าน บางทีเรียกว่าผีเจ้าที่ ผีเจ้าที่นี้มีความสำคัญในพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้าน ซึ่งจะคอยควบคุมคนในหมู่บ้านให้ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง ส่วนผีนอกเหนือจากนี้เป็นคือผีป่า เป็นผีร้ายที่คอยจ้องทำอันตรายผู้คน ถ้าใครเคราะห์ไม่ดีก็อาจถูกผีร้ายเอาวิญญาณไปและอาจถึงแก่วิตได้

สำหรับเรื่องการเลี้ยงผีนั้นชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ได้เลี้ยงผีเรือนและมีการไหว้พระ-ผีทุกปี ส่วนการเลี้ยงผีป่านั้นเป็นแต่เพียงการรำลือกัน ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าใครเลี้ยง ซึ่งชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าผู้เลี้ยงผีนี้มีเวทมนต์ที่ทำให้ผีป่าอยู่ได้อานาจและสามารถส่งให้ไปทำร้ายใครๆ ได้ สมัยก่อนชาวคลิตี้ล่างมีการไหว้ผีโดยนำอันมาเป็นเครื่องเซ่น ต้องหาปลามาปิ้ง หุงข้าวในหม้อดินเพื่อเลี้ยงผี มีขั้นตอนยุ่งยากต้องใช้เวลาหลายวันบางครั้งใช้เวลาเป็นเดือน เพราะการหาอันค่อนข้างลำบากและก็หายากขึ้นเรื่อยๆ ในช่วงการไหว้ผีนั้นก็ห้ามใครทักว่าอันมีขนาดเล็ก เพราะถ้าถูกทักก็ต้องไปหาอันมาใหม่ พิธีที่จะทำในวันนั้นก็เป็อันลั้มเล็กไป และลูกหลานทุกคนในครอบครัวต้องมาไหว้พร้อมกัน ถ้าไม่พร้อมก็ไม่สามารถไหว้ได้ อีกทั้งการถือผีนั้นจะไม่สามารถเลี้ยงวัว ควาย ไก่ หมู ได้เลี้ยงได้เฉพาะช้างเท่านั้น ชาวคลิตี้ล่างจึงได้หันมานับถือพระแทน โดยให้หมอทรงที่บ้านภูเตยมาทำพิธีเลิกนับถือผีแล้วหันมาบูชาพระ มีการนำพระพุทธรูปมาไว้ที่หิ้งของบ้าน

การนับถือพระได้ถูกปฏิบัติมาประมาณ 40 ปีแล้ว ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าการถือพระนั้นไม่ยุ่งยากเท่าการถือผี จะมีการไหว้ปีละครั้ง ใช้เวลาเพียง 1 วันก็เสร็จโดยจะไหว้ในช่วงเย็น มีอุปกรณ์ที่ใช้คือดอกไม้ 5 ดอก เทียน 3 เล่ม น้ำ 1 แก้ว พอรุ่งเช้าก็นำ อาหารหวานคาวมาถวายอีก 1 ครั้ง ก็เสร็จพิธี ในส่วนของสมาชิกในบ้านถ้าเป็นลูกผู้หญิงต้องกลับมาพร้อมกัน แต่ถ้าเป็นลูกผู้ชายกลับมาไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ในการไหว้พระนี้ทุกครัวเรือนจะมอบการนำพิธีให้แก่ภรรยาเป็นผู้ประกอบพิธี ดังเช่นครอบครัวของกาปะผ้น อายุ 45 ปี เธอจะเป็นผู้นำพิธีไหว้ เธอบอกว่าที่ทำเช่นนี้เพื่อขอให้พระดูแลคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวไม่ให้เจ็บป่วยให้อยู่อย่างมีความสุข แต่ถ้าสมาชิกคนไหนมาไม่ได้ก็ต้องบอกกล่าวแก่พระไว้ ในครอบครัวของเวมิ่งและกาปะปี้ก็เช่นกัน เธอจะเป็นผู้นำการไหว้พระ มีดอกไม้และเทียนประกอบพิธี ในวันที่เธอไหว้พระนั้นจะห้ามคนอื่นเข้าบ้าน ถ้าใครเข้ามาจะถือว่าผิดผี พิธีการไหว้ต้องจัดขึ้นใหม่ และพวกเขายังเชื่ออีกว่าคนที่ไม่ใช่ลูกหรือสมาชิกในบ้านจะแตะต้องหิ้งพระไม่ได้จะถือว่าผิดผีจะเกิดสิ่งไม่ดีในบ้านของผู้้น คนที่จับจะต้องนําน้ำขมิ้น ลั้มปอยและเงินมาไหว้ที่หิ้งพระเป็นพิธีแก้

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างจะเลือกการไหว้พระในช่วงหลังงานสงกรานต์ (ปีใหม่กะเหรี่ยง) ประกอบกับเป็นช่วงปิดเทอมของลูกหลานด้วย การไหว้พระนี้ ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อว่าเป็นการระลึกถึงคุณพระคุณเจ้า ผีบ้านผีเรือน ผีพ่อแม่ที่ท่านได้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยให้คนในบ้านได้อยู่

อย่างสงบสุข ไม่มีโรคภัย ในปีหนึ่งๆ จึงมีการนำข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ เทียนไปกราบไหว้และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ช่วยปกป้องรักษาช่วยดูแลสมาชิกในบ้านให้ปลอดภัย มีความสุขตลอดไป ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องผีผสมผสานอยู่กับการไหว้พระด้วย โดยมีการไหว้ผีเรือน ผีพ่อแม่ มีระบบคิดเรื่องการผีดผี เหล่านี้เป็นการผสมผสานความเชื่อทั้งสองระบบให้เข้ากันได้อย่างกลมกลืน และตามประเพณีนั้นชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าลูกสาวคนสุดท้ายจะต้องอยู่กับแม่และสืบต่อพิธีกรรมการไหว้พระนี้ด้วย พิธีกรรมดังกล่าวยังมีนัยให้เห็นถึงการได้รวมญาติ พี่น้อง สมาชิกทุกคนในครัวเรือนได้กลับมาเจอกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ได้ได้ถามสารทุกข์สุขดิบกัน เป็นการให้กำลังใจกันและให้ทุกคนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณด้วย

5. ตำนาน เรื่องเล่าของชาวคลิตี้ล่าง

5.1 ตำนานเสือโทน : คีตี้หรือหม่องปือ

ในสมัยก่อนแถบป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ลำคลองงู บ้านคลิตี้ล่างนี้มีเสือชุมและดุมาก จะคอยปรากฏตัวให้คนที่เดินผ่านไปมาพบอยู่เสมอ เมื่อเข้าป่าก็ต้องระวังตัวให้มาก ไม่ควรพูดหยาบโลนหรือทำผิดประเพณี ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่ามีเสือเจ้าที่เจ้าทางอยู่ตัวหนึ่งเป็นเสือตัวใหญ่และดุมาก รอยเท้าขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1 ฟุต ทุกคนห้ามพูดถึงชื่อวาคีตี้ (แปลว่าเสือโทน) เป็นอันตรายเพราะเสือเจ้าที่จะมาปรากฏตัวทันที ให้พูดว่าคี้ตี้ และเมื่อเวลาเข้าป่าถ้าเจอรอยเท้าหรือได้ยินเสียงของเสือนั้นก็ห้ามทักหรือเอ่ยถึงคำว่าเสือ ถ้าจะพูดให้เอ่ยว่าเป็นรอยเท้าของหม่องปือ (น้องคนสุดท้าย) เหตุที่เรียกเสือเป็นน้องคนสุดท้ายนั้น ชาวคลิตี้ล่างมีตำนานเล่าต่อๆ กันมาว่า นานมาแล้วเสือกับแมวเป็นพี่น้องกัน โดยคู่ลักษณะลายตามตัว ซึ่งแมวจะเป็นพี่ ส่วนเสือเป็นน้อง วันหนึ่งเสือกับแมวไปล่าสัตว์ด้วยกันได้หมูป่ามาตัวหนึ่ง ก็ตกลงกันว่าจะมาทำกับข้าวกินกัน แต่บังเอิญไม่มีไฟ แมวก็อาสาไปเอาไฟที่บ้านยายคนหนึ่ง ขณะนั้นยายกำลังหุงข้าว ช่วงเวลานั้นทั้งแมวและเสือต่างก็หิวมาก เมื่อแมวเห็นยายกำลังหุงข้าว จึงรอกินข้าวจากยายโดยไม่ได้นึกถึงเสือว่า รอไฟหุงข้าวอยู่ เสือรออยู่นานโดยไม่เห็นแมวกลับมา ทั้งหิวและโกรธมาก จึงกินเนื้อหมูป่าดิบๆ และตามขยำแมวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เสือคิดในใจว่าถ้าเจอแมวแม้กระทั่งขี้ก็จะกินไม่ให้เหลือ ตรงนี้จึงเป็นที่มาของพฤติกรรมที่แมวต้องคอยกลบอุจจาระทุกครั้ง เพื่อไม่ให้เสือตามมาเจอ

ตำนานเสือโทนนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการเรียกเสือว่าหม่องปือ ของชาวคลิตี้ล่างนั้นเพื่อเป็นเคล็ดและเป็นการสร้างกำลังใจในการเดินป่า เพราะความดุร้ายของเสือที่พวกเขาไม่อาจจะรู้ว่า จะเข้ามาทำร้ายเมื่อไหร่ จึงมีการผูกโยงเรื่องราวนี้ถึงความสัมพันธ์ของเสือและแมวในสมัยก่อนซึ่งมีความเป็นพี่น้อง เสือยังไม่ดุร้าย ยังไม่กินเนื้อดิบและให้เสือมีพฤติกรรมคล้ายกับแมว ซึ่งเป็นสัตว์ที่เชื่อง อ่อนโยน ไม่ดุร้าย ตรงจุดนี้ชาวกะเหรี่ยงจึงสร้างตำนานเพื่อเป็นพลังให้พวกเขา

เดินป่าอย่างสบายใจ อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายให้คนประพฤติตัวอยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติตามประเพณี ซึ่งเป็นเสมือนการควบคุมความสงบเรียบร้อยในชุมชนอีกทางหนึ่ง

5.2 ชีวิตคนกะเหรี่ยงให้จับกอข้าวไว้...

ชาวคลิตี้ล่างรุ่นปู่ย่าตายายได้เตือนลูกหลานให้มีสติอยู่เสมอ กาปะปี้ หญิงคลิตี้ล่าง อายุ 34 ปี บอกว่ายายของเธอได้เล่าไว้ตั้งแต่เธอยังเด็กๆ ซึ่ง ณ วันนี้เหตุการณ์ที่ยายบอกเป็นนัยๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว

“ในอนาคตข้างหน้า หมู่บ้านของเราจะมีเสียงร้องแปลกๆ ดังไม่หยุด ไม่เคยเหน็ดเหนื่อย ต้นไม้จะเลื้อยเป็นงู จะมีพายุฝนลมแรง ถึงขนาดต้นไม้ก็จับไม่อยู่ สิ่งที่จะจับได้และเราจะอยู่รอดก็คือจับกอข้าวไว้”

พี่เอะ ผู้อาวุโสคลิตี้ล่าง

กาปะปี้ บอกว่าสิ่งที่ยายพูดไว้นั้นปัจจุบันได้เกิดขึ้นแล้วเพราะเสียงที่ดังไม่หยุด ไม่รู้จักเหนื่อยก็คือเสียงตัดไม้โดยใช้เครื่องยนต์และมีการลากไม้ออกไปซึ่งก็เป็นที่มาของต้นไม้ได้เลื้อยเป็นงู และเสียงที่ดังไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในยุคปัจจุบันก็คือเสียงเพลงจากตลาดนัดที่เข้ามาในหมู่บ้านซึ่งเป็นสัญญาณเตือนว่าชาวคลิตี้ล่างต้องนำเงินไปให้พ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้อีกแล้ว ส่วนพายุฝนลมแรงในช่วงนี้ก็คือภาวะปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดินทำกิน เจ็บป่วยเป็นโรคสารตะกั่ว ปัญหาหนี้สินเป็นต้น ซึ่งชาวคลิตี้ล่างต้องช่วยกันคิดว่าจะเดินทางไปทางไหน จะทำกินอะไรที่ทำให้เราอยู่รอดได้ ซึ่งยายก็เตือนสติให้ชาวคลิตี้ล่างจับกอข้าวไว้ นั่นก็หมายถึงการทำข้าวไร่ การมีข้าวกินนั่นเองจะทำให้ชีวิตชาวคลิตี้ล่างไม่อดตาย

5.3 เรือสำเภาท่ามกลางพายุคลื่นลมแรง

ชาวคลิตี้ล่างมีตำนานความเชื่อที่เตือนสติว่า ชีวิตของชาวคลิตี้ล่างนั้น อยู่ในช่วงนั่งเรือสำเภากลางแม่น้ำใหญ่ กำลังเจอพายุคลื่นลมพัดกระหน่ำ ชาวคลิตี้ล่างมีปลาเวียนตัวใหญ่อยู่หนึ่งตัว ที่จะสามารถลากเรือไปไม่ให้เรือคว่ำกลางพายุได้ แต่ขึ้นอยู่กับว่าพวกเขาจะใช้อะไรเป็นเหยื่อในการเหยี่ยงเบ็ดให้ปลาเวียนนี้จับแล้วลากเรือไปจนทำให้มีชีวิตอยู่รอดได้ ชาวคลิตี้ล่าง ได้ตีความข้อเตือนใจตรงนี้ว่า วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างตอนนี้ ก็เป็นเสมือนเรือสำเภา กำลังมีพายุหรรษามากมายเช่นปัญหาที่ดินถูกยึด เป็นหนี้ มีสารตะกั่วสูง ไม่รู้ว่าจะเดินทางไปทางไหน ก็เหมือนพายุที่พัดกระหน่ำ ตอนนี้ก็ขึ้นอยู่กับชุมชนจะใช้เหยื่ออะไรเหยี่ยงให้ปลาเวียนจับแล้วพาไปให้พ้นจากปัญหา นั่นคือชุมชนจะเลือกใช้วิธีการใดในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด จะเลือกการทำไร่หมุนเวียน ใช้พื้นที่แบบแปลงรวมหรือให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้มารังวัดที่ดินให้ ซึ่งการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่แปลงรวมก็เป็นหนทางที่ชาวคลิตี้ล่างเลือกและคิดว่าจะไม่อดตาย สามารถพึ่งตัวเองได้ ยังมีข้าวกินไม่ต้องซื้อจากตลาด

ผู้ศึกษาได้เห็นภูมิปัญญาการเตือนสติลูกหลานที่แยบยล โดยการนำอนาคตมาเป็นตัวตั้งมิให้ลูกหลานหลงระเหิรในภาวะความเปลี่ยนแปลงและพร้อมตั้งรับกับปัญหาที่จะเกิดขึ้น โดยได้ยึดโยงธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นตัวอธิบายเปรียบเทียบและเน้นให้มีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง ด้วยการทำไร่ข้าว ปลูกข้าวกินเอง ให้รักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่ทิ้งวิถีการผลิตแบบไร่มนุษย์ซึ่งเป็นรากเหง้าของความเป็นกะเหรี่ยงนั่นเอง ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลีตล่างในยุคปัจจุบันก็สามารถตีความอธิบายปรากฏการณ์จากคำเตือนของคนรุ่นก่อนได้อย่างลึกซึ้งและเข้าใจ ถ้ามีการนำข้อเตือนสตินี้ออกมาถ่ายทอดให้ ชาวคลีตล่างคนอื่นๆ ได้รับรู้และเรียนรู้ไปพร้อมกัน ก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้พวกเขาตั้งรับกับภาวะปัญหาที่คาดไม่ถึงได้

3.2.6) อนามัยสาธารณสุขและสาธารณสุขปโภคในชุมชน

การรักษาพยาบาลในชุมชน

ปัจจุบันชาวคลีตล่างยังมีการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านอยู่ มีหมอสมุนไพร มีหมอรักษากระดูก หมอตำแย กรณีเจ็บป่วยเล็กน้อยจะไม่ไปหาหมอที่สถานีนามัยเพราะสามารถรักษาเองได้ประกอบกับการเดินทางที่ไม่สะดวก เนื่องจากสถานีนามัยอยู่ที่บ้านคลีตบน ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กิโลเมตรและโรงพยาบาลทองผาภูมิ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอ ก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านด้วยระยะทางประมาณ 85 กิโลเมตร ต้องใช้เวลาเดินทางกว่า 3 ชั่วโมง ถ้าป่วยธรรมดาคือมีอาการเป็นไข้ ปวดหัว ตัวร้อน ชาวคลีตล่างก็จะกินยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันที่มีในบ้านเพื่อรักษาอาการเบื้องต้น ถ้าป่วยแบบไม่รู้สติเหมือนผีเข้าหรือถูกทำของเซนมียาการพูดโดยไม่รู้สีกตัว พูดคำว่าเก่ง คุ่มดีคุ่มร้าย ไม่มีไข้หรือตัวร้อน อาจมีอาการปวดท้องแข็งเป็นก้อนในช่องท้อง เหล่านี้เป็นต้น ชาวคลีตล่างก็จะพาไปหาหมอทรง แต่ถ้ามีอาการไข้หนัก รักษาด้วยยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันไม่หายก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาล

หมอสมุนไพรในหมู่บ้านมีทั้งชายและหญิง บางคนจะสามารถจับชีพจรเพื่อตรวจดูสุขภาพได้อย่างเดียว บางคนจะสามารถทำได้ทั้งการตรวจดูดวงชะตา ดูผีเข้า หรือถูกทำของพร้อมกับการจับเส้น แล้วก็จะมีการรักษาด้วยยาสมุนไพรและคาถาเวทย์มนต์ต่างๆ บางคนเป็นหมอสมุนไพรและหมอตำแยด้วย หมอสมุนไพรที่พบในหมู่บ้านมีคือพี่เจี้ยว กาน้อยเซะ หมองเปาะคือ กายะผัน กาน้อยมะ กายะนี ซึ่งสามารถรักษาโรคต่างๆ ในระดับเบื้องต้นด้วยยาสมุนไพรที่หาได้ในป่า ซึ่งการรักษาส่วนใหญ่ก็จะหายโดยไม่ต้องไปโรงพยาบาล ตัวอย่างเช่นมาลาเรีย หมอสมุนไพรนี้จะจับเส้นเลือดบริเวณข้อมือว่ามีอาการของมาลาเรียหรือไม่ แล้วก็จะสามารถให้ยารักษาได้ ถ้าอาการยังไม่รุนแรง แต่ถ้าเป็นเรื้อรังและมีอาการหนัก หมอสมุนไพรก็ไม่สามารถรักษาได้

กาน้อยเชะ บอกว่าเธอสามารถรักษาอาการปวดหัว เจ็บท้อง ไอ เจ็บคอ เลือดร้อน เลือดเย็น ได้ สามารถฉีดยา ให้น้ำเกลือได้ จับเส้นตรวจว่าเป็นมาลาเรียและรักษาอาการในเบื้องต้นได้ กาน้อยบอกว่ายาของหมอโรงพยาบาลจะใช้คู่กับยาสมุนไพรไม่ได้ เพราะยาทั้งสองประเภทนี้มีฤทธิ์แรงจะไปตีกัน ถ้ากินยาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องกินอย่างเดียวจะกินพร้อมกันสองอย่างไม่ได้ แต่ถ้ากินยาแผนปัจจุบันตอนเช้า พอตกเย็นอาจกินยาสมุนไพรได้ แต่การกินยาสมุนไพรนี้จะต้องใจเย็น เพราะฤทธิ์ยาจะช่วยรักษาอาการแบบค่อยเป็นค่อยไป ต้องพักผ่อนด้วย กาน้อยเชะบอกอีกว่าในส่วนของอาการสารตะกั่วนั้น เธอไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย คนในหมู่บ้านรวมทั้งตัวของเธอเองเพิ่งมามีอาการผิดปกติเมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้ กาปะผันบอกว่า หมอสมุนไพรแต่ละคนจะมีความรู้ต่างกัน มีประสบการณ์ต่างกัน เรียนรู้เรื่องการรักษาจากการถ่ายทอดของพ่อแม่และประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา หมอสมุนไพรแต่ละคนจะให้ยาแรงต่างกัน ถ้าคนป่วยคนหนึ่งไปหาหมอสมุนไพรคนหนึ่งแล้วอาการไม่ดีขึ้นในช่วงเวลาเพียง 1 วัน คนป่วยนั้นไม่อาจไปหาหมอสมุนไพรคนใหม่ได้ เพราะฤทธิ์ของตัวยาสมุนไพรอาจตีกัน จนทำให้คนป่วยถึงแก่ชีวิตได้ หมอสมุนไพรที่รักษาคนแรกจะรู้และเปลี่ยนตัวยาใหม่เอง

ในส่วนของหมอสมุนไพร หมอสะเดาะเคราะห์ ในบางครั้งก็จะมาจากบ้านคลิตี้บนมาช่วยรักษาคนที่คลิตี้ล่างด้วย ดังเช่น พี่เปาะจี อายุ 60 ปี สามารถรักษาโรคปวดกระดูก ปวดท้อง ปวดศีรษะได้ โดยหมอจะใช้ทั้งสมุนไพรและคาถารักษาไปพร้อมกัน ถ้าผู้ป่วยมีอาการปวดกระดูก ปวดข้อ หมอก็จะรักษาด้วยการใช้ไม้จิ้มยาสมุนไพรแล้วจิ้มไปตามอวัยวะต่างๆ ของร่างกายตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ในหมู่บ้านมีหมอรักษากระดูก ข้อเคล็ดคือพู่ใจและหม่องใจเต๊ะ จะรักษาโดยใช้น้ำมันงาและเป่าคาถา พู่ใจบอกว่าได้เรียนการรักษากระดูกมาจากพ่อ ในการรักษาแต่ละครั้งจะต้องท่องคาถาและไหว้ครูโดยมีดอกไม้มี่เทียน เงินอย่างละ 5 แล้วนำน้ำมันงามานวด ทาบริเวณแขนขาที่หัก โดยจะนำไม้มาตามบริเวณที่กระดูกหักเพื่อรองรับไม่ให้กระดูกเคลื่อน เมื่อพูดถึงการรักษาโรคปวดในกระดูกที่เกิดมาภายหลังและชาวบ้านก็รับรู้ว่าเป็นผลจากน้ำแร่ตะกั่ว กาน้อยบอกว่า

“โรคปวดกระดูกแบบนี้ รักษาไม่ได้ ไม่เกี่ยวกับ มันไม่ใช่เกิดจากการทำงานหนัก แต่ถ้าเป็นข้อเคล็ดหรือโดนของแข็งกระดูกหักนี้จะสามารถรักษาได้ โดยคาถาที่เป่านี้จะเป็นคาถาที่สามารถเรียกให้กระดูกที่แตกหักกลับมารวมกันได้เหมือนเดิม แต่ก็ต้องใช้เวลาในการรักษาด้วย โดยมีน้ำมันงาเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการรักษา ต้องใช้ทาทุกวัน”

พู่ใจ ผู้อาวุโสคลิตี้ล่าง

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังคงอดสูดด้วยหมอดำแย ในหมู่บ้านมีหมอดำแย 6 คนคือ กาน้อยเพียว พี่ชะ พี่ป้อยี่ กาปายหยี่ กาปะผัน หม่องปะหญู่ หญิงชาวคลิตี้ล่างรุ่นก่อนให้เหตุผลว่า

คลอดที่บ้านสะดวกกว่า บางครั้งปวดท้องมาก กลัวจะคลอดกลางทาง บางครั้งก็ไม่มีรถออกไป ซึ่งถ้าคลอดกับหมอต้าแยจะคลอดได้เร็วกว่า เพราะหมอต้าแยจะช่วยบีบ ช่วยดันให้เด็กออกมาด้วย แต่ถ้าคลอดที่โรงพยาบาลนั้นหมอมจะให้คลอดเอง บางครั้งต้องเจ็บท้องนานมาก อีกอย่างถ้าคลอดที่โรงพยาบาลนั้นต้องซื้ออุปกรณ์ต่างๆ เช่นผ้าอ้อม ขวดนม เสื้อผ้าลูกเป็นต้น พวกเธอต้องเสียเงินอีกหลายพันจึงคิดว่าคลอดที่บ้านดีกว่า แต่มาในช่วง 1-2 ปีมานี้ที่หญิงรุ่นใหม่ของคลิตี้ล่าง เริ่มไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลกันมากขึ้น เพราะด้วยระบบคิดเรื่องความปลอดภัย ความสะดวกเป็นหลัก อีกทั้งการเดินทางสะดวกกว่าอดีตมาก

การคลอดลูกตามภูมิปัญญากะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

ในช่วงก่อนคลอดสามี ต้องเตรียมที่สำหรับทำคลอด เตรียมหาพื้น อุปกรณ์ในการพร้อมจะอยู่ไฟของภรรยา ส่วนภรรยาก็จะเตรียมเสื้อผ้า ผ้าอ้อมให้ลูกเป็นต้น และเมื่อถึงวันกำหนดคลอดเขาก็วิ่งไปตามหมอต้าแย ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าเด็กที่กำลังจะเกิดมานั้นจะมาเอาชีวิตแม่ ถ้าเด็กมาเอาชีวิตไม่ได้ เขาก็จะเกิดมา โดยเด็กที่เกิดมานั้นจะต้องมีเวลาเกิดของตัวเอง ถ้าไม่ได้เวลาจะทำอย่างไรเขาก็จะไม่ออกมา ถึงแม่จะเจ็บอย่างไรก็ต้องทน ชาวคลิตี้ล่างจึงมีพิธีกรรมความเชื่อเพื่อให้คลอดง่ายด้วยการนำข้าวสุกปั้น ถ่านอย่างละ 3 ก้อน พร้อมด้วยหมาก พลุ บุหรี่และด้ายใส่ไว้ที่กระดิ่ง แล้วมาพัดใกล้ๆ ท้องของแม่ และก็ให้แม่ดื่มน้ำลายรด 3 ครั้ง ถัดจากนั้น ให้น้ำของในกระดิ่งไปวางไว้ที่ต้นไม้อหรือวางไกลๆ ก็เป็นอันเสร็จพิธี นอกจากนี้ ยังมีการนำข้าวสารมาเคี้ยวแล้วพ่นใส่กองไฟที่แม่จะอยู่ไฟ โดยเชื่อว่าถ้าทำเช่นนี้จะเป็นการกันไฟทำให้ร่างกายแม่ไม่บวม

ระหว่างที่ภรรยาเจ็บท้องใกล้คลอด สามีจะคอยดูแลอย่างใกล้ชิด คอยหยิบจับและทำทุกอย่างให้เธอสบายใจมีกำลังใจในการคลอด ถ้าสามีคนใดไม่อยู่ในช่วงที่ภรรยาเจ็บท้องคลอดลูก หากกลับมาบ้านนั้นจะมีการทำพิธีก่อนขึ้นบ้าน โดยคนที่อยู่บนบ้านจะปาไข่ไล่หน้า และการขึ้นบ้านนั้นต้องป็นขึ้นมาจากเสาบ้าน ห้ามขึ้นทางบันได พิธีนี้ก็เป็นกุศโลบายหนึ่งที่ให้สามีภรรยามีความใกล้ชิดกัน ให้สามีได้ดูแลภรรยาในช่วงกำลังจะคลอด ให้มีความผูกพันกัน ได้เข้าใจความเจ็บปวดขณะคลอดของภรรยา และภรรยาเองก็เข้าใจสามีที่ต้องคอยช่วยเหลือขณะที่เธอเองไม่สามารถยกของหนักในช่วงแรกของการคลอดได้ มีข้อปฏิบัติว่าสามีต้องไม่นอนหลับหลังจากภรรยาคลอดลูกเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เพื่อดูแลไฟไม่ให้มอด ดูแลความอบอุ่นแก่ลูกและภรรยา อีกทั้งต้องคอยเปลี่ยนก้อนหินที่ใช้ทับบริเวณมดลูกของภรรยาตลอด 3 วัน 3 คืนนี้ด้วย

เมื่อลูกคลอดออกมา รกก็จะออกมาด้วย ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าจะต้องเอารกใส่กระบอกไม้ไผ่ แล้วใส่น้ำขมิ้นส้มป่อยและน้ำจากถ่านลงไปด้วยโดยเชื่อว่าจะทำให้เด็กอยู่กับพ่อแม่ แล้วให้สามีไปแขวนที่ต้นไม้อใหญ่ในป่า ชาวคลิตี้ล่างนิยมแขวนต้นไม้ที่มีดอกเยาะ เช่นต้นทองหลวงซึ่งเป็นไม้ยืนต้นที่มีดอกเต็มต้น เชื่อว่าเด็กที่เกิดมาจะมีเพื่อนจำนวนมาก มีคนรักใคร่มากมาย เพราะในต้นไม้

เวลาออกดอก จะมีนกเข้ามาเกาะมาเล่นจำนวนมาก เปรียบเหมือนกับเด็กที่มีคน มีเพื่อนฝูงมาหา มีคนมารักใคร่เอ็นดูและเพื่อให้ขวัญของลูกมีอายุยืนยาวเหมือนต้นไม้ด้วย และอีกความเชื่อหนึ่งของชาวคลิตี้ล่าง เชื่อว่าการแขวนไว้ที่ต้นไม้ โดยดอกไม้แล้วเอากะบอกไม้ไผ่ที่ใส่รกแขวนไว้ เมื่อหันหลังเดินกลับไปได้ประมาณ 10 ก้าว ถ้ากระบอกใส่รกตกลงมาเชื่อกันว่าเด็กคนนั้นจะโตเร็ว

สำหรับหมอดำแย่นั้น ชาวคลิตี้ล่างถือว่าเป็นผู้ที่มีบุญคุณและมีความสำคัญมาก คนเป็นแม่ต้องฝากชีวิตไว้เพราะได้คอยบีบจับ นวด ดันให้เด็กคลอดออกมา ต้องตัดสายสะดือ กระตุ้นให้เด็กร้องไห้หลังจากออกมาจากท้องแม่ อาบน้ำให้เด็กที่เพิ่งคลอดซึ่งทุกขั้นตอนต้องทำด้วยความทะนุถนอม และเมื่อการทำคลอดเสร็จสิ้น ผู้เป็นพ่อจะทำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาให้ หมอดำแยต้องล้างหน้าและมือ ทำเช่นนี้เพื่อเป็นการขอบคุณที่ช่วยให้ลูกของเขาเกิดมา ตาของหมอดำแยจะไม่เจ็บและเมื่อตื่นขึ้นมาจะได้มีหน้าตาสดใส หลังจากเด็กสะดือหลุด ชาวคลิตี้ล่างมีพิธีกรรมอีกคือผู้เป็นพ่อต้องไปไหว้หมอดำแยโดยทำน้ำขมิ้นไปล้างมือ ทำเทียน ดอกไม้และเงินไปไหว้หมอดำแยอีกครั้ง อาจให้เงิน 7 บาท 10 บาทก็ตามแต่สะดวก

ความเชื่อในการเลี้ยงลูกและการปฏิบัติตัวของแม่ภายหลังคลอด ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่า ถ้าจะเลี้ยงลูกให้หัวสวย หัวไม่ยาว ต้องเอาข้าวสารห่อผ้ามาไว้บนหัวนอน ถ้าลูกเป็นผู้ชายพ่อจะต้องทำปิ่นและมิดเล็กๆ จากไม้ไผ่ มาไว้ข้างๆ ตัวลูก เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของลูกผู้ชาย ส่วนลูกผู้หญิงนั้นพ่อจะทำครกกระเดื่องแบบตำมือมาให้ เพื่อโตขึ้นมาจะได้เป็นแม่บ้านแม่เรือน และที่ขาดไม่ได้คือต้องเอามิดใหญ่มาไว้ใกล้ที่นอนของเด็กด้วย เพื่อไม่ให้ผีมาทำร้ายเด็ก ช่วงที่คลอดใหม่ๆ คนกะเหรี่ยงจะให้แม่กินข้าวกับกะปิเผา เกลือคั่ว กระเทียม พริกไทย จะให้กินปลีกล้วยเพื่อให้มีน้ำนมดี ห้ามกินไข่ เนื้อสัตว์ใหญ่ แอง ห้ามกินเผ็ดเพราะท้องยังอ่อนอยู่อาจทำให้แสบท้องหรือทำให้มดลูกอักเสบเป็นอันตรายต่อแม่ได้ และหญิงกะเหรี่ยงที่คลอดใหม่ทุกคนต้องอยู่ไฟเป็นเวลา 5, 7 หรือ 9 วัน แล้วแต่มดลูกจะแห้งเร็วหรือช้า หรือลูกสะดือหลุดก็หยุดการอยู่ไฟได้ การอยู่ไฟนั้นคนกะเหรี่ยงจะเอาท่อนฟืนมาก่อเป็นกองไฟ แล้วเอาก้อนหินเผาไฟให้ร้อน นำผ้ามาห่อแล้ววางทับบริเวณท้องของแม่แถบมดลูก โดยผู้เป็นพ่อจะคอยช่วยยกก้อนหินนี้ย้ายไปมาให้ทั่วท้อง

หลังจากสะดือของลูกหลุดแล้ว พ่อแม่จึงจะสามารถตั้งชื่อได้โดยจะมีพิธีทำขวัญและตั้งชื่อให้ โดยพ่อจะเอาหอยมาผูกที่ข้อมือ หอยนี้เป็นเปลือกหอยทะเลขนาดเล็กประมาณเหรียญ 50 สตางค์ เขามีความเชื่อว่าการเจริญ สิ่งดีงามจะได้มารวมอยู่ในตัวหอยนี้ การตั้งชื่อลูกนี้ชาวคลิตี้ล่างจะตั้งตามวันเกิดเป็นภาษากะเหรี่ยง ในส่วนของการดูแลสุขภาพลูกในขวบปีแรกนั้นโดยส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะเอายาสมุนไพรมาไว้ที่แขน แขนงที่คอหรือโปะที่ศีรษะเพื่อป้องกันไม่ให้เป็นหวัด เป็นไข้หรือท้องเดิน และอีกพิธีหนึ่งที่สำคัญคือผู้เป็นภรรยาที่ต้องไหว้สามี โดยนำดอกไม้

เขียนมาทำพิธีเพื่อขอบคุณที่สามิได้ช่วยเหลือช่วงการคลอดและตลอดการอยู่ไฟ ถือว่าสามิเป็นผู้มีบุญคุณมาก

สาธารณูปโภคและช่องทางการรับข่าวสารในชุมชน

ในด้านสาธารณูปโภคของชาวคลิตี้ล่างนั้น เริ่มมีหน่วยงานภาครัฐคือศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี ในสังกัดของกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เข้ามาดูแลช่วยเหลือด้านการศึกษาและความเป็นอยู่ให้แก่ชาวบ้าน ตั้งแต่ปี 2527 โดยได้จัดให้มีหน่วยพัฒนาและส่งเสริมชาวเขาขึ้น ต่อมาได้สร้างศาลาประชุม สนามเด็กเล่น และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในช่วงแรกหน่วยพัฒนาและส่งเสริมชาวเขานี้เป็นหน่วยงานรัฐ หน่วยงานเดียวที่เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ในปี 2535 องค์การบริหารส่วนตำบลนาสวนได้ให้งบประมาณแก่หมู่บ้านคลิตี้ล่างในการขุดสระน้ำของหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บน้ำในยามขาดแคลนและเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน ซึ่งก็เป็นแหล่งน้ำทางเลือกให้ชาวคลิตี้ล่างได้ทางหนึ่งแต่พบว่าสระน้ำนี้ก็อยู่ไกลเกินที่หลายครัวเรือนจะเข้ามาใช้ได้อย่างสะดวกในชีวิตประจำวัน

ในปี 2538 องค์การบริหารส่วนตำบลนาสวน ได้เข้ามาทำประปาภูเขาให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคน้ำให้แก่ชุมชนทดแทนน้ำในลำห้วยที่ไม่อาจใช้ดื่มกินได้ โดยมีการต่อท่อประปาไปถึงทุกครัวเรือน ซึ่งถือว่าเป็นการช่วยเหลือชาวคลิตี้ล่างในเรื่องแหล่งน้ำทางเลือกได้เป็นอย่างมากทำให้พวกเขาลดการใช้น้ำในห้วยลงได้ และในปี 2543 ด้วยความสนับสนุนจากสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ได้มาจัดทำประปาภูเขาในครัวเรือนใหม่ให้ครอบคลุมทุกหลังคาเรือนและซ่อมแซมในส่วนที่แตกหักชำรุด ในปี 2543 องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาญจนบุรีและกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้นำไฟฟ้าระบบโซลาร์เซลล์มาให้แก่ชุมชนคลิตี้ล่าง ซึ่งมีแผงไฟฟ้าอยู่บริเวณวัด แต่ละครัวเรือนจะนำแบตเตอรี่มาชาร์ตไฟได้ตามเวลาที่กำหนด และเสียค่าบริการรายเดือนละ 15 บาท และในหมู่บ้านมีร้านค้าขายของชำ 2 ร้าน มีโรงสีข้าวด้วย น้ำมัน 2 โรง การรับบริการสุขภาพนั้นชาวคลิตี้ล่างต้องเดินทางไปที่อนามัยทุ่งเสือโทน ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 12 กิโลเมตร

ในหมู่บ้านยังไม่มีโทรศัพท์ ซึ่งการติดต่อสื่อสารที่ปฏิบัติอยู่ขณะนี้คือการเดินทางส่งข่าวด้วยตัวเองหรือไปใช้โทรศัพท์ที่บ้านห้วยเสือ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาเดินทางจากหมู่บ้านเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ในส่วนของช่องทางการรับสื่อของชาวคลิตี้ล่างนั้น จะได้รับข่าวสารภายนอกจากวิทยุเป็นหลักซึ่งในหมู่บ้านมีเพียง 16 เครื่อง ส่วนสื่อโทรทัศน์ซึ่งอยู่ที่วัดและร้านค้านั้น ถ้าใครตั้งบ้านอยู่ใกล้แหล่งใดก็จะนิยมไปดูที่นั่น ส่วนใหญ่ผู้หญิงและเด็กจะสนใจละครช่วง 6 โมงเย็นและละครหลังข่าวภาคค่ำ ส่วนผู้ชายจะชอบดูมวย สำหรับรายการข่าวก็จะดูเป็นบางครั้งในช่วงที่รอดูละคร แต่เนื่องด้วยการดูโทรทัศน์ที่วัดนั้นใช้การปั่นไฟซึ่งแต่ละวันจะต้องเสียเงินค่าน้ำมันทำให้ชาวคลิตี้

ล่าง เลือกที่จะดูรายการบันเทิงมากกว่าเพราะถ้าดูทั้งข่าวและละครก็จะทำให้เสียเงินค่าน้ำมันสูง ประกอบกับช่วงเวลาดูละครเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำไร่ เมื่ออาบน้ำกินข้าวเสร็จและเดินมาถึงวัดรายการข่าวก็จบแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าแกนนำและผู้หญิงบางคนมีความสนใจและอยากดูข่าวสารมากกว่าแต่ก็ต้องรับฟังเสียงส่วนใหญ่ที่ต้องการดูละคร ฉะนั้นถ้ามีการจัดระบบการดูรายการโทรทัศน์ที่ดีและสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของข่าวสารจากสังคมภายนอก เหล่านี้จะทำให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น

จากการที่สื่อมวลชนเข้ามาทำข่าวปัญหาสารตะกั่วที่บ้านคลิตี้ล่างนั้น โดยส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะไม่มีโอกาสได้ดูรายการข่าวเหล่านี้เพราะไม่ทราบช่วงเวลาที่ย่ออากาศประกอบการติดตามรายการบันเทิงมากกว่า แต่ในความต้องการของชาวคลิตี้ล่างแล้ว หลายคนอยากดูรายการข่าวที่เข้ามาถ่ายทอดวิถีชีวิตและปัญหาในหมู่บ้านมาก จะเห็นได้จากที่ผู้ศึกษานำวิดีโอทัศน์สื่อบูชาปัญหาสารตะกั่วที่ช่องไอทีวีและช่อง11 เข้าไปเปิดให้ชาวคลิตี้ล่างดูนั้น ส่วนใหญ่มีความพอใจและสนใจดูเป็นพิเศษ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าการได้ดูข่าวสารเหล่านี้จะเป็นทางหนึ่งที่ทำให้หญิงชายคลิตี้ล่างที่มีไขแกนนำตระหนักคิดและหันมาร่วมมือต่อสู้กับปัญหาได้อย่างมีพลังยิ่งขึ้น

ผลการศึกษา : ข้อเท็จจริงจากผู้ได้รับผลกระทบ

เนื้อหาสาระในบทนี้ ได้มุ่งนำความรู้ในมิติชุมชนซึ่งเกิดจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบเข้ามาอธิบาย มีประเด็นการนำเสนอคือความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิตินุญชาย โดยได้สืบค้นถึงการทำแร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วจากอดีตสู่ปัจจุบัน ประเด็นต่อมาคือวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ก่อน-หลังปี 2510 และช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิดคือปี 2541 -ปัจจุบัน การแบ่งด้วยช่วงเวลาดังกล่าวพิจารณาจากช่วงก่อน/หลังก่อตั้งโรงแต่งแร่และหลังโรงแต่งแร่ถูกปิดซึ่งทำให้มองเห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงในสภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชนคลิตี้ล่างได้เป็นอย่างดี ประเด็นที่หยิบยกมาอีกคือคำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการนำเสนอคำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมานของหญิงชายคลิตี้ล่างที่เน้นถึงควมมีชีวิต จิตใจและความเป็นมนุษย์ และประเด็นสุดท้ายคือการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่าง เป็นการนำเสนอถึงรูปแบบต่างๆ ในการปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งเริ่มจากความไม่รู้แล้วค่อยๆ พัฒนาความเข้าใจไปสู่การพยายามเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตัวเองผ่านเวทีสาธารณะ

4.1 ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิตินุญชายคลิตี้ล่าง

4.1.1 การทำแร่ตะกั่ว: ภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องเล่าและวิถีชีวิต

ชาวคลิตี้ล่างมีชีวิตที่ผูกพันในผืนป่าตะวันตกของไทยมานับพันปี บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง เช่นการทำไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างกลมกลืนและชาญฉลาด นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องการทำแร่ตะกั่วอีกด้วย ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่างเล่าว่าสมัยก่อนพื้นที่ในแถบป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับหมู่บ้านคลิตี้ล่าง มีคนหาหรือล่าวา¹ อาศัยอยู่โดยมีการทำเหมืองแร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาแบบ

¹ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่า สมัยก่อนคนหาหรือล่าวาสามารถพูดได้หลายภาษาทั้งภาษามอญ พม่า กะเหรี่ยงและไทย คนล่าวาได้ทำแร่ตะกั่วมาก่อนเมื่อประมาณ 1,000 ปีมาแล้วที่บริเวณยอดเขากะลา ซึ่งปัจจุบันก็ยังพอมีร่องรอยการทำเหมืองอยู่บ้าง รูปแบบการทำเหมืองตะกั่วเดิมจะทำกองไว้ขนาดเท่าจอมปลวก สูงประมาณ 1-2 เมตร โดยจะขุดแร่ตะกั่วออกมาหลอมแล้วก็เอาไปขายให้คนไทย โดยบรรทุกใส่หลังช้างไปขายในแถบอำเภอศรีสวัสดิ์ ตอนหลังถูกคนไทยโกงก็เลยไม่ได้ทำเหมืองต่ออีก และสุดท้ายก็อพยพหายสาบสูญไป.

ดั้งเดิม มีการหลอมและใช้แร่ตะกั่วเพื่อประโยชน์ต่างๆ เช่น ทำลูกปืน ทำพระเครื่อง ทำหุ่นเบ็ด หุ่นแห เป็นต้น และชาวคลิตี้ล่างเองก็นำตะกั่วจากธรรมชาติเหล่านี้มาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกัน

ต่อมาพื้นที่เขตอำเภอทองผาภูมิเชื่อมต่ออำเภอศรีสวัสดิ์นี้ได้ถูกสำรวจพบว่าเป็นแหล่งแร่ตะกั่วที่สำคัญของไทย ทำให้มีการลงทุนจากผู้ประกอบการหลายบริษัทเพื่อทำการตั้งจุดขุดเจาะ ในขั้นตอนการตั้งจุดขุดเจาะนั้นมีความสำคัญไม่น้อย ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวกะเหรี่ยงเป็นบุคคลสำคัญในการชี้จุดแหล่งทำเหมืองแร่เหล่านี้ด้วย ดังเช่นเหมืองแร่บ่องามที่เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2498 นั้นชาวคลิตี้บนเป็นคนชี้จุดแหล่งแร่เก่าของคนละว่าให้เจ้าของเหมืองมาทำต่อ โดยส่วนใหญ่ชาวกะเหรี่ยงจะรู้ว่าในแถบเขาบ่องามนั้นมีตะกั่วเยอะ ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่างเล่าให้ฟังอีกว่า บริเวณที่มีแร่ตะกั่ว นั้นจะไม่มีต้นไม้ใหญ่ เป็นทุ่งกว้างในเขตป่าดงดิบและจะมีหญ้าไม้กวาดขึ้นเยอะ นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากก้อนหินที่เฝืออยู่บนพื้นดินถ้าขุดลงไปจะเป็นก้อนใหญ่มีสีดำแดงปนอยู่ในก้อนหิน สมัยก่อนนั้นชาวคลิตี้ล่างได้ไปขุดแร่ตะกั่วโดยตามรอยการทำเหมืองแร่เก่าของคนละว่า การไปขุดนี้ผู้ชายและผู้หญิงต่างเข้าไปช่วยกันทั้งสองฝ่าย ไปครั้งหนึ่งก็ประมาณ 1 อาทิตย์ ส่วนใหญ่จะไปช่วงรอเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นช่วงหน้าฝนเพราะเมื่อได้ชี้ตะกั่ว (ชี้ชะแล็ค)² มาแล้วต้องมาร่อนน้ำเอาเศษดินออก ในขั้นตอนของการนำตะกั่วมาใช้นั้นเป็นวิธีการแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมกล่าวคือเมื่อขุดก้อนหินที่ปนแร่ตะกั่วขึ้นมา นำมาทุบให้เป็นก้อนเล็กๆ แล้วเอาไปใส่ในภาชนะที่ทนทาน เช่นกระป๋องเหล็ก หม้อดิน นำไปต้มนกกองไฟ เมื่อตะกั่วถูกความร้อนก็จะละลาย จึงเทลงภาชนะที่เตรียมไว้ เช่นกระบอก ไม้ไผ่ทั้งแบบกลมและแบบครึ่งซีก พอตะกั่วแข็งตัวก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือเอาไปขายได้ ในกระบวนการหลอมตะกั่วนี้โดยมากผู้ชายจะเป็นคนทำ

“สมัยที่หม่องปะ ยังเด็กๆ จะไปหาตะกั่วกับปู่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ไปหาได้
ทั้งนั้น ไปครั้งหนึ่งก็ประมาณ 4-5 วัน ได้กลับมาเป็น 10 กิโล ก็จะเอาไปขายได้
กิโลกรัมละ 3 บาท ตะกั่วเหล่านี้ถ้าจะมีทั้งที่เป็นชี้ชะแล็ค หรือเป็นตะกั่วนม³ติดอยู่
ในเบ้าหลอมตะกั่วเก่าของคนว่าซึ่งเอามาใช้ได้เลย ไม่ต้องมาหลอมอีกที”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

² คือตะกรันตะกั่ว ชาวคลิตี้ล่างหมายถึงกากตะกั่วที่มีเศษดินติดอยู่ ต้องนำมาล้างน้ำ เอาเศษดินออกแล้วนำไปหลอมอีกครั้งจึงจะนำมาใช้ประโยชน์ได้

³ เป็นเนื้อตะกั่วที่ติดอยู่ตามเบ้าหลอมตะกั่วซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องนำมาหลอมอีกที

“ตอนที่หม่องโจอายุได้ 8 ขวบ ก็ไปขุดขี้ตะกั่ว (ขี้ชะแล็ค) กับพ่อแม่ ขี้ชะแล็คนี้มีสีดำๆ กรอบ แตกได้ ถ้าติดเนื้อตะกั่วอยู่ก็จะเอามาขายได้ สมัยนั้นขายได้กิโลกรัมละ 3-5 บาท คนกะเหรี่ยงที่อยู่เมืองพม่ามารับซื้อ บ้างก็จะเอาตุ่มหู สร้อย เสื้อผ้ามาแลก พอหม่องโจอายุได้ 10 ขวบก็ไม่ได้ไปหาอีก เพราะขี้ชะแล็คนี้อยู่ไกลมากขึ้น ที่ใกล้ๆ นั้นไม่มีแล้ว”

หม่องโจเน่ อายุ 56 ปี

“สมัยที่หม่องโจยังเป็นเด็ก อายุได้ 10 ปี ก็จะไปหาตะกั่วในม ขี้ตะกั่วกับปู่และพ่อ สมัยก่อนจะไปหาตะกั่วในมที่บ่องาม เอาไปขายกิโลกรัมละ 3 บาท การไปหาตะกั่วครั้งหนึ่งใช้เวลา 4-5 วัน โดยจะไปในช่วงหน้าฝน ซึ่งเป็นช่วงรอเกี่ยวข้าว ประกอบกับช่วงหน้าฝนจะมีน้ำห้วยสมบูรณ์ สามารถนำแร่ตะกั่วนี้มาล้าง เอาเฉพาะเนื้อๆ ได้”

หม่องโจเซง อายุ 66 ปี

ความรู้เรื่องการขุด การหลอมและนำแร่ตะกั่วมาใช้ประโยชน์นั้น พ่อแม่ ปู่ย่าตายายของชาวคลิตี้ล่างจะเป็นคนถ่ายทอดให้ประกอบกับการเรียนรู้ และจดจำจากประสบการณ์ของตนเองด้วย ชาวคลิตี้ล่างเกิดมาโดยมีชีวิตผูกพัน มีภูมิปัญญาการใช้แร่นี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ และถือว่าแร่ตะกั่วมีความจำเป็นมากสำหรับวิถีการดำรงชีวิตเพราะต้องใช้เป็นลูกกระสุนในการล่าสัตว์หรือคอยยิงสัตว์ที่มากินข้าวไร่ สมัยอดีตชาวคลิตี้ล่างยังมีภูมิปัญญาการทำดินประสิวและอุปกรณ์ในการล่าสัตว์ใช้เอง ทำให้ไม่ต้องหาซื้อไม่ต้องใช้เงินมากนัก ต่อมาในปี 2498 เหมืองแร่บ่องามมีนายทุนเข้ามาทำสัมปทานแร่ตะกั่ว ทำให้ชาวคลิตี้ไม่ได้ไปเก็บหาตะกั่วในแถบนี้อีกเพราะเจ้าของกันคนนอกเข้ามาบริเวณเหมืองจากช่วงเปิดเหมืองบ่องามจนถึงช่วงโรงแต่งแร่เปิดดำเนินการนั้น ชาวคลิตี้ล่างยังคงต้องใช้ตะกั่วในกิจกรรมต่างๆ อยู่เช่นเดิม จึงส่งผลให้ชาวคลิตี้ล่างต้องหันไปใช้วิธีการแลกซื้อจากเหมืองแร่และโรงแต่งแทน โดยเอาไก่ พืชผักในไร่ไปแลก กล่าวได้ว่าเป็นวิถีชีวิตที่เปลี่ยนมาสู่การติดต่อสัมพันธ์และต้องพึ่งพาเหมืองแร่มากขึ้นทุกขณะ

ในส่วนระบบความรู้ของผู้หญิง ผู้ศึกษาพบว่าพวกเธอได้เคยสัมผัสและมีความรู้เรื่องแร่ตะกั่วอยู่บ้างเพราะได้เคยเห็นคนรุ่นปู่ รุ่นพ่อใช้แร่

“สมัยก่อนจะไปขุดตะกั่วในป่า ก็ไปทั้งผู้หญิงและผู้ชาย กาเซ่ก็ไปกับพ่อและพี่ๆ”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

บรรดาผู้หญิงส่วนใหญ่จะได้เห็นคนรุ่นปู่ รุ่นพ่อแม่ไปหาตะกั่วในป่า ผู้หญิงบางคนก็มีประสบการณ์ตรงในการหาซื้อตะกั่ว บางคนก็ได้เคยฟังจากคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อน ส่วนการหลอมตะกั่วนั้นผู้หญิงจะปล่อยให้เป็นที่ของผู้ชาย สมัยก่อนผู้หญิงบางคนสามารถทำดินประสีร่วมกับผู้ชายด้วย และผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เติบโตหลังจากเหมืองแร่เข้ามาหลายคนรับรู้เรื่องการผลิตตะกั่วเพียงคำบอกเล่า ผู้ศึกษาพบว่าความรู้เรื่องการใช้แร่ตะกั่วโดยตรงนั้นเธอจะมอบให้เป็นหน้าที่ของผู้ชายมากกว่า ส่วนผู้หญิงจะอยู่ในฐานะเพียงผู้สังเกตการณ์ จะเห็นว่าความรู้เรื่องแร่ตะกั่วนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ของผู้ชายที่ถ่ายทอดต่อกันมา ส่วนความรู้ของผู้หญิงจะมีประสบการณ์ที่ได้เห็นจากคนแวดล้อมใช้ ถึงแม้ว่ามิได้เป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงด้วยตัวเอง แต่ทั้งนี้ก็มิอาจกล่าวได้ว่าความรู้เรื่องตะกั่วนี้ได้ถูกติดกับผู้ชายทั้งหมดโดยที่ผู้หญิงมิได้รับรู้เลย ความรู้ของกลุ่มผู้หญิงนั้นก็มิใช่ที่เป็นประสบการณ์ตรงที่เข้าไปสัมผัสด้วยตัวเอง และในส่วนที่รับรู้จากคำบอกเล่า ในจุดนี้จึงต้องหันมาพิจารณาใหม่ว่าในเรื่องของความรู้และการใช้แร่ตะกั่ว นั้น ผู้หญิงก็สามารถรับรู้ได้ แต่ด้วยบทบาทของเธอและกรอบประเพณีทางสังคมจึงปล่อยให้เป็นที่ของผู้ชาย จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจภูมิความรู้ดั้งเดิมในเรื่องการใช้แร่ตะกั่วจากระบบคิดที่มาจากหญิง-ชาย ซึ่งจะนำไปสู่การผานความเข้าใจและร่วมกันสะท้อนปัญหาได้ดีกว่านั่นเอง

4.1.2 การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ชาวคลิตี้ล่างมีภูมิปัญญาเรื่องการระวังอันตรายจากตะกั่วด้วยเช่นกัน ดังที่พบว่าผู้อาวุโสจะคอยสอนลูกหลานว่าถ้าหยิบตะกั่วมาให้ล้างมือก่อนที่จะกินอะไร เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้เป็นคอพอกได้

“ปู่เคยบอกไว้ว่าอย่าอม อย่ากินตะกั่วและห้ามนำตะกั่วไปใส่ในขันน้ำเดียว
คอจะโต”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่า เหตุผลที่คนรุ่นก่อนเตือนลูกหลานเช่นนี้เพราะตะกั่วเป็นของแข็ง ถ้าใส่เข้าไปในปากก็อาจติดคอได้ และการหยิบจับตะกั่วก็จะเลอะมือเป็นธรรมดา จึงบอกให้ล้างมือเพื่อความสะดวกก่อนจะกินข้าวนั่นเอง ในส่วนของการระวังอันตรายดังกล่าวนี้เป็นเพียงข้อควรระวังตามภูมิปัญญาเดิม ซึ่งตะกั่วไม่ได้ก่อพิษจนทำให้สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในชุมชนต้องย่ำแย่เช่นในปัจจุบัน เมื่อความทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ และผู้ประกอบการเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิต ความรู้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขุดแร่ กระบวนการแต่งแร่ การใช้สารเคมีสกัดแร่ตลอดจนอันตรายจากพิษตะกั่วทั้งหลายเหล่านี้เป็นเทคนิคทางความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามาในชีวิต

เมื่อ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ทว่าผู้ประกอบการมิได้ให้ความรู้และข้อควรระวังเรื่องพิษตะกั่วแก่ชุมชนรายรอบเลย มีหน้าซำยังได้ก่อมลภาวะทางด้านสิ่งแวดล้อมทางน้ำให้แก่ชุมชนคลิตี้ล่างอย่างสาหัส เสมือนว่าการเข้ามาของผู้ประกอบการมุ่งหวังเพียงผลประโยชน์เฉพาะตนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อมและชุมชน จากคำบอกเล่าของชาวคลิตี้ล่างเรื่องพิษตะกั่วจากอดีตสู่ปัจจุบันนี้ นักศึกษาพบความจริงในปรากฏการณ์ว่าชาวคลิตี้ล่างไม่เคยรับรู้เรื่องอันตรายจากพิษตะกั่วจนกระทั่งเกิดความเจ็บป่วยผิดปกติ

“ในอดีตคนรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ไม่เคยบอกเล่าไม่เคยพบเห็นและพูดถึงว่าตะกั่วมีอันตรายและทำให้ญาติพี่น้องต้องเสียชีวิตจากแร่นี้เลย คนคลิตี้ล่างเพิ่งมีอาการเจ็บป่วย หลังจากโรงแร่เปิดมาตั้ง”

หม่อมเปาะกร อายุ 46 ปี

“ในสมัยก่อนหม่อมใจไม่เคยเห็นคนคลิตี้ล่างเจ็บป่วยตามข้อ ปวดหัวเช่นนี้มาก่อน”

หม่อมใจเซง อายุ 66 ปี

“ตั้งแต่เกิดมาจำความได้ก่อนที่จะมีโรงแร่ หม่อมใจเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างไม่เคยมีใครเจ็บป่วยแบบแปลกๆ เช่นตัวบวมตามแขนขา ปวดหัว ปวดท้องอย่างนี้เลย”

หม่อมใจเหน อายุ 56 ปี

ในส่วนของสัญญาณอันตรายที่ชาวคลิตี้ล่างสังเกตเห็นความผิดปกติในช่วงที่เหมืองแร่และโรงแร่ดำเนินการอยู่ก็คือ เมื่อก่อนจะเห็นหมูป่าชุมมากในแถวเหมืองแร่บ่งามต่อมาก็ไม่ค่อยมาปรากฏตัวให้เห็น ส่วนสุนัขและไก่ที่ชาวบ้านคลิตี้บนเลี้ยงไว้ก็ตายหมด ส่วนคนงานที่ทำเหมืองแร่ตะกั่วอยู่ที่บ่งามนั้นก็ดูท่าทางเขาซีดเซียว ไม่มีแรงโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้ชายคลิตี้ล่างหลายคนเพิ่งรู้เรื่องพิษตะกั่วและรับรู้ว่าการที่เจ็บป่วยผิดปกติเหล่านี้เป็นผลจากโรคพิษตะกั่วจากเหมืองมาเข้ามาเจาะเลือดปี 2542 ตั้งแต่เกิดมาจนน้ำห้วยส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งจากสารเคมี ชาวคลิตี้ล่างก็ไม่เคยรู้เลยว่าอันตรายจากสารตะกั่วมันเป็นอย่างไร ในช่วงที่น้ำแร่ลงหนักชาวคลิตี้ล่างก็พยายามหลีกเลี่ยงการใช้น้ำดังกล่าว แต่ชีวิตก็เคยใช้น้ำและผูกพันกับห้วยมาตั้งแต่เด็กๆ จะให้ไม่ดื่มหรือใช้เลยก็เป็นเรื่องยาก

“สมัยก่อนนั้นไม่เคยเห็นว่าใครจะเจ็บป่วยจากตะกั่วเลย อาจเป็นเพราะคนกะเหรี่ยงใช้ตะกั่วน้อย เราเพิ่งมารู้ว่าตะกั่วมีอันตรายต่อร่างกายเมื่อ ปี 2541-2542 นี้เอง หลังจากทีเหมืองเข้ามาบอก”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

“ไม่เคยรู้เรื่องสารตะกั่วเลย จนกระทั่งมีนักข่าวเข้ามาทำข่าวและหมอกก็

ตามมา

หม่องบือฟือ อายุ 35 ปี

หลังจากหม่องบือฟือได้รับคำอธิบายจากหมอเรื่องพิษตะกั่ว จึงเริ่มคิดและตระหนักว่าความผิดปกติทางร่างกายของเขาและสมาชิกในบ้านนั้นเป็นผลจากสารตะกั่ว ซึ่งก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับชาวคลิตี้ล่างหลายคนซึ่งรับรู้และเข้าใจถึงต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นผลจากการกระทำของโรงแต่งแร่

“เราอยากบอกว่าเหมืองแร่ที่เอาตะกั่วมาดัดแปลง เอาสารเคมีไปเจือปนแล้วก็ทิ้งมาในห้วย จนเป็นปัญหาทุกวันนี้”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่าเป็นแถบหมู่บ้านนี้มีแร่ตะกั่วอยู่มาก แต่ถ้าไม่ทำอะไรกับแร่เหล่านี้ก็ไม่มีปัญหาอะไร ปัญหาที่เกิดขึ้นก็เพราะการไปขุดตะกั่วขึ้นมาแล้วใส่น้ำยาสารเคมีลงไป ชาวคลิตี้ล่างยังแสดงความรู้ให้เห็นอีกว่า ถ้ามีตะกั่วที่บริเวณใดนั้นจะรู้สึกว่ามีน้ำแฉะนั้นจะเย็นดี ถ้ามีตะกั่วอย่างเดียวในห้วยจะสามารถใช้ดื่มกินได้ไม่มีอันตรายอะไรเพราะเป็นตะกั่วธรรมชาติ แต่ที่น้ำเหม็นสารเคมีและชาวบ้านต้องเจ็บป่วยนั้นก็เพราะน้ำยาที่ล้างแร่และการเอาตะกั่วมาดัดแปลงนั่นเอง

ผู้ศึกษาพบว่าในช่วงแรกบรรดาผู้หญิงคลิตี้ล่างยังไม่รู้ถึงอันตรายจากแร่ตะกั่ว ซึ่งเป็นการรับรู้ที่ไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชาย ช่วงที่น้ำทางแร่ตะกั่วปล่อยลงสู่ลำห้วยนั้น พวกเธอยังคงดื่มกินน้ำที่ขุ่นค้ำในห้วยเพราะไม่มีทางเลือก พวกเธอเข้าใจว่าคงไม่เป็นอันตรายอะไรและเพิ่งรู้ว่าสารตะกั่วมีอันตรายภายหลังจากที่กลุ่มนักพัฒนาเอกชนและหมอเข้ามาตรวจเลือดพร้อมให้ความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาต่างๆ ประมาณปี 2541-2542

“ไม่เคยรู้มาก่อนเลยว่าตะกั่วมีอันตราย สมัยที่ยังเด็กๆ ก็มักจะไปเล่นน้ำแถวๆ บ่อพักน้ำเสียบริเวณโรงแต่งอยู่บ่อยๆ เพิ่งมารู้ว่าน้ำเรามีพิษเมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมาเอง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้เรื่องการใช้ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างนั้น มีกระบวนการใช้อย่างเป็นขั้นตอนตามภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เมื่อนายทุนเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ กลับกลายเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างชอบธรรมภายใต้กระแสการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ นำเอาตะกั่วมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตทางเทคโนโลยีอันทันสมัย ป้อนผลผลิตเข้าสู่ธุรกิจ

ขนาดใหญ่ กีดกันการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรแร่ของชาวบ้านคลิตี้ล่าง โดยที่มิได้คำนึงถึงความเป็นชุมชน มิได้ให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่อาจเกิดขึ้น เมื่อชาวคลิตี้ล่างเจ็บป่วยและไม่มีความรู้เรื่องพิษตะกั่วจึงมิได้ตระหนักว่าเป็นโรคดังกล่าว ความเจ็บป่วยนี้จึงเป็นสิ่งแปลกปลอมในวิถีชีวิตโดยที่ชาวคลิตี้ล่างรู้ไม่เท่าทัน ปัญหาตรงนี้เป็นเรื่องของขาดจริยธรรมและจิตสำนึกในการดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อม การบำบัดน้ำเสีย อีกทั้งยังเป็นการเอาเปรียบชุมชนทำลายชีวิตวัฒนธรรม เป็นการตักตวงทรัพยากรโดยมิได้ห่วงใยต่อความหลากหลายทางนิเวศวิทยา ความสมบูรณ์ของธรรมชาติในลำห้วย

4.2 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้

(ก่อนตั้งโรงแต่งแร่ ปี 2510)

สายน้ำห้วยคลิตี้เป็นสายน้ำหลักของหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ทุกชีวิตสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารโดยไม่มีกีดกัน มีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้ที่เข้าใช้ไม่ว่าจะเป็น เด็ก-ผู้ใหญ่ สามี-ภรรยา หญิง-ชาย ทุกเพศทุกวัย ชาวคลิตี้ล่างได้ใช้น้ำในห้วยประกอบกิจกรรมทุกอย่างตั้งแต่ดื่มกิน อาบ ทำอาหาร ล้างจาน ซักผ้า เลี้ยงควาย หากุ้ง หอย ปลูก ปลา กล่าวได้ว่าลำห้วยนี้เปรียบเสมือนหม้อข้าวใหญ่ของชุมชน ถ้าเสียห้วยนี้ไปก็เหมือนการถูกทุบข้าวอุ่นน้ำไป

คำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย

“ปู่เล่าให้หม่องใจฟังว่าสมัยก่อนน้ำห้วยคลิตี้ใสมาก ไม่เคยมีกลิ่นสีผิดปกติเลย ปลาที่ชุมมาก จะตกเบ็ดอย่างเดียว ไม่ต้องด่าปลาอย่างสมัยนี้”

หม่องใจเหน อายุ 56 ปี

“สมัยก่อนคนองหลูก็เดินทางไปมาหาสู่กับคนคลิตี้ล่างอยู่โดยตลอด หม่องใจก็มาหาปลาในห้วยคลิตี้อยู่บ่อยๆ ก็จะเดินทางจากองหลู มาค้างคืนที่ คลิตี้ล่างคืนสองคืน ได้ปลาพอกินแล้วก็กลับบ้าน ก็จะเอามาทำเป็นปลาเค็ม ปลาเก็บไว้กินนานๆ”

หม่องใจเซง อายุ 66 ปี

นอกจากนี้หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี ยังเล่าให้ฟังว่าสมัยที่เขายังเด็กๆ นั้นผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่าน้ำในห้วยใส เย็นชื่นใจ ปลาเยอะ ตัวขนาด 4-5 กิโล สามารถจับมากินได้ตามสบาย ตั้งแต่เด็กจนโตเป็นหนุ่มนั้น เขาก็ได้ใช้น้ำในห้วยคลิตี้นี้ดื่มกิน อาบเล่นแล้วก็ใช้เลี้ยงควายมาตลอด น้ำในลำห้วยจำเป็นกับชาวคลิตี้ล่างมาก ในอดีตน้ำในลำห้วยจะดื่มกินไม่ได้ก็เพียงช่วงหน้าฝน แต่จะชุนแค่ 2-3 วันแล้วก็จะใส

“สมัยก่อนนั้นน้ำในห้วยมีสีใส น่าเล่นมาก มีปลา กุ้ง หอยและปูเยอะจริงๆ ชาวบ้านก็นำน้ำห้วยนี้ดื่มกินและเลี้ยงควายด้วย ถ้าไม่มีน้ำห้วยนี้ชีวิตก็อยู่ไม่ได้ เพราะน้ำพุแถวห้วยเล็กจะแห้งในช่วงหน้าแล้ง เวลาไปไร่ก็ต้องกินน้ำห้วยนี้ตลอด”

หม่องเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

การหาปลาในสมัยก่อนนั้น ทั้งหญิงชายคลิตี้ล่างต่างใช้เพียงการตกเบ็ดเพราะปลาชุมมาก หย่อนเบ็ดไม่ถึงครึ่งชั่วโมงก็ได้ปลามาพอกินมื้อหนึ่งแล้ว ไม่ต้องถึงขั้นลงไปดำหรือใช้ตาข่าย ชาวคลิตี้ล่างมีระบบความรู้เรื่องสัตว์น้ำในห้วยเป็นอย่างดี ตั้งแต่บรรดากุ้ง หอย ปู ปลา อย่างปลาเวียนนั้นมีทั้งชนิดเนื้อแข็งและเนื้ออ่อน ปลาเวียนชนิดเนื้อแข็งจะอร่อยมากซึ่งปัจจุบันหาไม่ค่อยได้แล้ว ชาวคลิตี้ล่างมีความผูกพันกับการใช้น้ำห้วย สามารถอธิบายฐานทรัพยากรและสภาพสิ่งแวดล้อมที่เขาเคยใช้อย่างสมบูรณ์ เรียกได้ว่ามีความมั่นคงทางอาหารเป็นอย่างมาก และไม่เคยได้ยินคำว่าน้ำเสียในช่วงก่อนการตั้งโรงแต่งแร่เลย

คำบอกเล่าของกลุ่มผู้หญิง

เมื่อหันมาพิจารณาคำบอกเล่าจากผู้หญิงคลิตี้ล่าง ก็พบคำอธิบายในทำนองเดียวกัน

“ในคลิตี้ล่างนี้มีป่าที่เย็นดี สมัยก่อนน้ำในห้วยใสมาก มีหินเหลือองสวย ทุกคนจะจับกุ้งหอยปูปลามาทำกับข้าวกินกัน”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

กาเซ่กล่าวอีกว่าสมัยเด็กๆ เธอจะไปเล่นน้ำทุกวัน ได้นำน้ำในห้วยหุงข้าว ทำกับข้าว ใช้ซักผ้า ล้างจานทำทุกอย่าง เธอบอกว่าถ้าไม่มีน้ำห้วยชีวิตชาวคลิตี้ล่างก็อยู่ไม่ได้ ในอดีตน้ำในห้วยจะขุ่นบ้างก็เฉพาะในช่วงฤดูฝน แต่ไม่มีกลิ่นเหม็น บรรดาผู้หญิงนิยมไปตกปลาเมื่อได้ปลามากก็จะเอามาแกงบ้าง ทำปลาร้า ปลาเค็มหรือไม่ก็ทำนํ้ายาขมจิ้น

“สมัยก่อนน้ำห้วยคลิตี้นี้เย็นที่สุด ดื่มแล้วชื่นใจ มีปลา กุ้ง หอยเยอะมาก จะใช้น้ำในห้วยทำทุกอย่าง”

กาปะเซน อายุ 50 ปี

ผู้ศึกษายังพบว่าในชุมชนจะมีการจัดการการใช้น้ำและสัตว์น้ำในห้วย โดยคนแก่คนเฒ่าได้สร้างกุศโลบายเพื่อให้ทุกคนช่วยกันดูแลน้ำและใช้ทรัพยากรในห้วยอย่างมีสติ ดังคำกล่าวที่ว่า “อย่าจับปลาไปมากเกินไป เดียวน้ำห้วยจะแห้ง” ตรงนี้จึงเป็นข้อตกลงเป็นเสมือนสัญญาใจร่วมกันในเรื่องการจับปลาว่าไม่ควรจับปลามากเกินไป ให้จับแต่พอกิน ส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะจับปลากิน

เฉพาะตัวโตได้ขนาด ส่วนปลาตัวเล็กๆ ก็จะปล่อยไป และข้อปฏิบัติที่ทุกคนทำร่วมกันอีกคือ “ห้ามฟันไร้ ทำไร้ใกล้ห้วย เพราะจะทำให้น้ำแห้ง” จะเห็นได้ว่าทั้งกลุ่มหญิงชายคลิตี้ล่างต่างสามารถใช้น้ำในห้วยนี้ได้โดยไม่มีการกีดกัน ชาวคลิตี้ล่างได้บรรยายถึงความใสสะอาด ความสมบูรณ์ของลำห้วยและมีความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในการเข้าถึงน้ำห้วยหลายรูปแบบ ดังเช่นการไปหาปลาด้วยกันทั้งสามีภรรยา การไปหากับกลุ่มเพื่อนผู้ชาย หรือกลุ่มเพื่อนผู้หญิง และวิธีการหาปลา การเลือกช่วงเวลาในการหา ทั้งหลายเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์และระบบความรู้ อาจกล่าวได้ว่าสิทธิในการเข้าถึงและใช้น้ำในห้วยนั้นเป็นทั้งของฝ่ายชายและชายหญิงร่วมกัน เพราะชาวคลิตี้ล่างต่างใช้ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมและความผูกพันกับสายน้ำดังกล่าวอย่างผสมผสานกลมกลืนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคำนึงถึงลูกหลานและเคารพในความเป็นธรรมชาติ ถึงแม้ว่าทั้งหญิงและชายจะมีประสบการณ์และความถนัดในการใช้ทรัพยากรต่างกัน แต่ทว่าพวกเขาก็สามารถนำความต่างตรงนี้ มาร่วมกันสังเกตความเปลี่ยนแปลงของลำห้วย สัตว์น้ำ พืชผลข้างลำห้วยที่กำลังจะสูญพันธุ์ไปได้ อย่างชาญฉลาด

4.3 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ (หลังการตั้งโรงแต่งแร่ ปี 2510-2541)

ผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต คำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

โรงแต่งแร่ได้ตั้งขึ้น ณ บ้านคลิตี้บน ในปี 2510 หลังจากนั้นประมาณ 8 ปี ชาวคลิตี้ล่างได้พบความเปลี่ยนแปลงในสายน้ำหลักของหมู่บ้าน ภาวะความเจ็บป่วยผิดปกติ ความสูญเสียในหลายมิติ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางสังคมตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน ในช่วงที่โรงแต่งปล่อยน้ำแร่ลงมานั้น ชาวคลิตี้ล่างพบว่าน้ำในห้วยจะมีโคลนดิน มีกลิ่นเหม็นจนสารเคมี มีสีคล้ำขุ่น ไม่เหมือนน้ำห้วยสมัยก่อน เมื่อดื่มเข้าไปในรสชาติจะไม่เหมือนน้ำห้วย รู้สึกเวียนหัว เมื่ออาบหรือเล่นก็จะคันตามตัว แต่อย่างไรก็ตามตลอดเวลาที่เหมืองปล่อยน้ำแร่จนถึงปี 2538 (ปีที่ชาวบ้านได้ใช้น้ำประปาภูเขา) ถึงแม้ว่าน้ำห้วยจะมีกลิ่นเหม็นสักเท่าใด ชาวคลิตี้ล่างก็ยังต้องกินต้องใช้ เนื่องจากไม่มีน้ำจากแหล่งอื่น ยิ่งในช่วงหน้าแล้ง น้ำจากห้วยเล็กจะแห้งทำให้ไม่มีน้ำกิน ทุกคนจึงต้องพึ่งน้ำจากห้วย คลิตี้เพียงแหล่งเดียว เนื่องด้วยในช่วงนั้นชาวบ้านยังไม่มีภาชนะเก็บน้ำฝนและน้ำสำรองเพื่อไว้ดื่มในหน้าแล้งอย่างเพียงพอ

“น้ำห้วยช่วงนั้นเหม็นมาก ก็ต้องทนกิน ถ้าวันไหนทนไม่ไหวจริงๆ ก็จะต้องเดินไปตักน้ำที่ห้วยเล็กมากิน แต่ห้วยเล็กนี้ถ้าถึงฤดูแล้งแล้วน้ำจะแห้ง ส่วน

“ใหญ่จึงใช้น้ำในห้วยคลิตี้นี้ตลอด”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี เล่าอีกว่าในช่วงก่อนปี 2530 ครอบครัวของเขาได้ลงไปทำไร่ในแถบน้ำตกคลิตี้ เขาพบว่าน้ำในห้วยนั้นขุ่นมากแต่จำเป็นต้องอาบต้องกิน ต้องใช้ทุกอย่างเพราะไม่มีแหล่งน้ำอื่น

“ในช่วงที่มีประปาภูเขา น้ำก็ยังไม่พอ จำต้องกินน้ำในห้วยคลิตี้ทั้งๆ ที่เหม็นมาก ก็เอามาต้มกิน น้ำที่ต้มนั้นเป็นฟองและมีกลิ่นเหม็น แต่ต้องกิน เพราะในหมู่บ้านไม่มีน้ำห้วยอื่น”

หม่องปือระ อายุ 38 ปี

ชาวคลิตี้ล่างต้องอยู่ในภาวะจำยอม จำต้องทนกับการไร้ทางเลือกที่จะหาแหล่งน้ำใช้และดื่มกิน ชาวคลิตี้ล่างพบว่าบรรดาสัตว์น้ำในห้วย เช่น ปลา บางตัวผอม ซีด หัวใหญ่ผิดปกติ ไม่มีเนื้อ และปลาที่จับมาได้จะไม่ค่อยดิ้น ถ้าเป็นปลาชนิดเนื้อแข็ง เนื้อก็จะแข็งทื่อ ถ้าเป็นชนิดเนื้ออ่อน เนื้อก็จะยุ่ย จืด เนื้อเละๆ กินไม่อร่อย ในช่วงที่น้ำแร่งนี้ ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าไม่ค่อยเห็นกุ้ง ปู ส่วนนกและหอยนั้นไม่มีให้เห็นเลย เมื่อสัตว์น้ำลดจำนวนลงและหายากขึ้น ชาวคลิตี้ล่างได้ปรับเปลี่ยนวิธีการหาปลาจากเดิมที่ใช้เพียงการตกเบ็ด ก็หันมาใช้อาวุธด่าปลา วิธีการนี้เพิ่งมีขึ้นเมื่อประมาณปี 2524 ประกอบกับการติดต่อกับตลาดภายนอก จึงมีผู้นำเอาอุปกรณ์ หน้ากากและฉมวกแทงปลาเข้ามาใช้ กลุ่มผู้ชายเห็นว่าด่าปลานั้นใช้เวลาไม่นานก็ได้ปลาแล้ว (ถ้าด่าลงไปแล้วเจอฝูงปลา) และสามารถเลือกปลาตัวใหญ่ๆ ได้ ถ้าเป็นการตกเบ็ด ปลาตัวเล็กๆ อาจมากินเหยื่อและนานมากกว่าที่จะได้ปลาตัวหนึ่ง ผู้หญิงและผู้ชายมีความชำนาญในการหาปลาคนละแบบ กล่าวคือบรรดาผู้ชายจะถนัดในการด่าปลาแล้วใช้ฉมวกยิง ส่วนผู้หญิงจะเดินหาอยู่ข้างลำห้วยโดยใช้เบ็ด ตาข่าย สวิงเป็นเครื่องมือ โดยส่วนใหญ่ ผู้หญิงจะหาปลาในช่วงฤดูฝนได้เก่งกว่าผู้ชาย เพราะช่วงหน้าฝนน้ำจะขุ่น การตกเบ็ดไม่จำเป็นต้องให้น้ำใส แต่ในกรณีของผู้ชายต้องดำลงไป ถ้าน้ำขุ่นก็จะมองไม่เห็นฝูงปลาทำให้ไม่สามารถด่าปลาได้

ในการหาปลานี้ทั้งหญิง-ชาย จะต่างกันไปในแต่ละครอบครัวอีกด้วย ถ้าครอบครัวไหนผู้หญิงหาปลาเก่งผู้หญิงก็จะเป็นคนไป ถ้าผู้ชายหาปลาเก่งก็จะไปหาด้วย ถ้าครอบครัวไหนหาปลาเก่งทั้งสองคนก็ไปช่วยกันหา การหาปลานี้บ้างไปคนเดียว บ้างไปกับเพื่อน บ้างทั้งสามมีภรรยา ก็ไปหาด้วยกัน บรรดาเด็กหนุ่มส่วนใหญ่จะไปกับเพื่อนๆ ประมาณ 4-5 คน โดยจะดำในช่วงเวลากลางคืน ปลาจะออกมาเยอะกว่า การไปหลายคนนั้นชาวคลิตี้ล่างบอกว่าสนุกดี ทำให้ไม่เหงา ช่วยกันหา ถ้าหาคนเดียวก็น่ากลัวเพราะบางครั้งดำไปลึกประมาณ 3-4 เมตร ถ้าเกิดอันตรายอะไร เพื่อนที่ไปจะได้ช่วยกัน

ได้ พวกเขาจะแบ่งหน้าที่กัน คนหนึ่งดำปลา คนหนึ่งก่อไฟรอ เมื่อคนดำปลาขึ้นมาจากห้วยจะได้ฉิงไฟ ทำให้ไม่หนาวเกินไป เมื่อได้ปลามากก็จะเอามาแบ่งกัน มาทำนํ้ายาขนมจีน หรือแกงกินด้วยกันที่บ้านใคร คนใดคนหนึ่ง การดำปลานี้บางครั้งสามีภรรยาจะไปด้วยกัน ซึ่งภรรยาก็จะไปช่วยหยิบจับอุปกรณ์บางอย่างและช่วยก่อไฟ เมื่อสามีขึ้นมาจะได้ความอบอุ่นจากกองไฟทันที

บรรดาผู้หญิงคลิตี้ล่างบอกเล่าถึงช่วงที่มีการปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วยว่า เหมืองแร่ได้สร้างความเดือดร้อนให้ชาวคลิตี้ล่างมาก ทำให้นํ้าในห้วยขุ่น มีสีนํ้าตาลคล้ำ มีกลิ่นเหม็นนํ้ายา ในช่วงแรกๆ เหมืองจะปล่อยน้ำแร่เฉพาะหน้าฝนเพื่อให้ดูกลมกลืนกับนํ้าป่าที่ไหลมาพร้อมฝน มาในช่วงหลังมีการปล่อยน้ำแร่ทั้งหน้าแล้งและหน้าฝน ส่งผลให้ชาวคลิตี้ล่างไม่สามารถดื่มกินและใช้นํ้าได้ตามปกติ

“ประมาณปี 2536-2537 รู้สึกว่านํ้าห้วยขุ่นทั้งหน้าแล้งหน้าฝน สีนํ้าตาลคล้ำๆ มีกลิ่นเหม็นมาก แต่ก็ยังต้องกินนํ้าห้วยอยู่ เพราะไม่มีนํ้ากิน พอนํ้าใสหน่อยก็จะรีบไปตักมา ถ้าเห็นนํ้าขุ่นเราก็จะไม่กิน”

หน่อชเว อายุ 33 ปี

บรรดาผู้หญิงคลิตี้ล่างมีชีวิตผูกพันกับลำห้วยคลิตี้อย่างแนบแน่น เมื่อลำห้วยเกิดความเปลี่ยนแปลงเต็มไปด้วยนํ้าหางแร่ตะกั่ว พวกเธอได้สังเกตพบสิ่งผิดปกติคือพวกปู กุ้ง หอยนั้นจะมี หินปูนมาเกาะที่เปลือกมากขึ้น แล้วก็กินไม่ได้เพราะตัวผอม กุ้งก็ลดน้อยลง หอยก็หายากมากจนเหมือนสูญพันธุ์ไปแล้ว ปลาที่ดูผอมไปไม่สมบูรณ์เหมือนไม่มีเลือด ไม่มีแรง ชาว ชิด ผอม บนผิวนํ้าเหมือนมีคราบน้ำมันจับอยู่ นอกจากนี้ยังเกิดผลกระทบตอพืชไร่ ผู้หญิงหลายคนพบว่าเมื่อปลูกพืชผักข้างลำห้วย เช่น พริก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง แล้วไม่งาม ต้นไม้โต นํ้าในห้วยนี้ไม่สามารถเอามารดผักได้เพราะจะทำให้ผักเหี่ยวตาย มีหินปูน ทราวยมาเกาะที่ผักเหล่านี้ ทั้งๆ ที่สมัยก่อนการปลูกพืชใกล้ห้วยจะยิ่งดีเพราะมีปุ๋ยเยอะ ส่วนผักฤดูร้อนลำห้วยก็สูญพันธุ์ไป หลายคนยังบอกอีกว่าช่วงที่นํ้าแร่ลงนั้นลำบากมาก ต้องไปตักนํ้ากินจากห้วยเล็กซึ่งอยู่ไกลบ้านมาก ส่วนนํ้าใช้นั้นก็จะทนใช้จากนํ้าในห้วย และในช่วงที่ควายตายมากๆ นั้น มี 2 ตัวที่มานอนตายในห้วย ชาวบ้านต้องช่วยกันลากไปทิ้งในป่า เพราะเกรงว่าจะทำให้นํ้าในห้วยเน่าเสียไปกว่าเดิม

ผู้หญิงคลิตี้ล่างหลายคนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต บางคนได้ใช้นํ้าฝนดื่มกินและอาบ โดยเก็บนํ้าฝนไว้ในกระบอกไม้ไผ่ในช่วงหน้าฝน และก็อาบนํ้าจากห้วยเล็กแทน แต่ถ้าไม่มีนํ้าจริงๆ ก็ต้องทนไปอาบในห้วยคลิตี้นี้ พวกเธอต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตมากินปลากระป๋อง ไข่ บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปแทน แต่อย่างไรก็ยังหาปลามากินอยู่ ในส่วนของพฤติกรรมกรรมการตกปลาก็เปลี่ยนไป จากเดิมที่ไปบ่อยๆ ก็เปลี่ยนเป็นนานๆ ครั้งหนึ่ง

“จะไปลงเบ็ดช่วงเย็น พอรุ่งเช้าก็ไปกู้เบ็ดที่ลงไว้ นานๆ ทีหนึ่งไม่กล้าไปหาปลาบ่อยเพราะเวลาไปลงเบ็ดที่ไร ก็เหม็นน้ำแรมจนเวียนหัว”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

“เวลาไปตกเบ็ดที่ไรน้ำก็เหม็น ถ้ากินน้ำเข้าไปจะมีอาการเวียนหัว อาเจียนขึ้นสมอง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

ผลกระทบต่อภาวะทางเศรษฐกิจ จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

ในส่วนของความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ชาวคลิตี้ล่างหญิงชายต่างรับรู้ว่ามีบรรดาสัตว์เลื้อยในหมู่บ้าน เริ่มเจ็บป่วยและล้มตายอย่างผิดสังเกต เช่น ควาย ก่อนตายควายจะมีลักษณะเหมือนเมายา มีน้ำลายเป็นฟอง บางตัวก็วิ่งชนอะไรต่างๆ ไม่รู้เรื่อง เหมือนเป็นบ้าแล้วก็ชัก ควายที่ตั้งท้องพอครบกำหนด ลูกออกมาก็ตายหมด บางตัวท้องแข็ง ชี้ออก ชาวคลิตี้ล่างได้ผ่ากระเพาะควายที่ตายก็พบว่า มีลักษณะแห้งเหือด บางตัวมีน้ำในกระเพาะมากผิดปกติ ในช่วงแรกๆ ชาวคลิตี้ล่างไม่ทราบเลยว่าควายตายเพราะสาเหตุใด ส่วนควายที่เหลืองก็รีบขายออกไปทั้งหมดเพราะไม่อาจจะเลี้ยงได้ต่อไป ยิ่งนานวันควายยิ่งดูซูบผอมและตายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ชาวคลิตี้ล่างได้บอกถึงการตายของควายอย่างผิดปกติในหมู่บ้านประมาณ 300 ตัวตลอดช่วงเวลาที่เกิดปัญหา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสูญเสียรายได้หลักหมายถึงปากท้องและอนาคตทางการศึกษาของลูกหลาน แต่ทว่าชาวคลิตี้ล่างกลับมิได้รับการชดเชยความสูญเสียจากผู้ก่อมลพิษหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่อย่างใด หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี ได้เล่าถึงสถานการณ์ช่วงนั้นให้ฟังว่าช่วงที่น้ำนางแระตะกั่วลงสู่ลำห้วย ปี 2537 ทำให้ควายของเขาต้องตายรวมกันทั้งหมด 11 ตัว จากเดิมที่มี 18 ตัว ส่วนที่เหลืองจึงต้องรีบขายออกไป โดยมีพ่อค้ามาซื้อในราคาตัวละ 3,500 บาท

“ควายที่เหลืองนี้เป็นควายที่ผอมเพราะป่วยจากการกินตะกั่วเข้าไปมาก นิสยควายมันต้องลงไปแช่น้ำสักครึ่งชั่วโมง แล้วก็กินน้ำซุ่นๆ ก็เลยได้สารตะกั่วไปเต็มๆ”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ในอดีตถ้าควายตาย ชาวคลิตี้ล่างจะไม่กินเนื้อเพราะเชื่อว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณช่วยทำงานให้ เช่น ทำนา รากข้าว รากไม้ไผ่เป็นต้น แต่มาในปี 2540 ชาวคลิตี้ล่างได้เริ่มหันมากินเนื้อควายนี้เพราะหาของป่ายากขึ้น ปลาที่กินไม่ค่อยได้ ต้องซื้อกับข้าวอีก ค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้นจึงจำเป็นต้องกินเนื้อควายที่ตายเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างจะรับฆ่าแหละแล้วเอาออกไปขายหมู่บ้านอื่นในราคาก็โลกกลมละ

10-30 บาท แต่ช่วงหลังไม่มีใครซื้อเพราะหลังจากที่กินเนื้อควายเหล่านี้แล้วทำให้ถ่ายท้อง ชาวบ้านจึง
ผืนกินกันเองบ้าง ปล่อยทิ้งให้เน่าไปบ้าง

“ในปี 2536 ควายของหม่องเปาะ ตายทั้งหมด 6 ตัว โดยไม่รู้สาเหตุผ่าท้องดู
ก็เห็นว่าท้องแข็ง กระเพาะแห้ง ชี้นี้ออก”

หม่องเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

“เสียควายไป 6 ตัว ในปี 2536 ก่อนตายลักษณะเหมือนเมาอะไร วิ่งไปชน
อะไรต่างๆ ไม่รู้เรื่อง ชัก มีน้ำลายเป็นฟอง เราไม่รู้เลยว่าควายตายเพราะอะไร
ส่วนที่เหลือก็รีบขายออกไป”

หม่องป้อพื่อ อายุ 35 ปี

ในช่วงที่น้ำแร่งหนักนั้น ได้ส่งผลให้สัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านล้มตายเป็นจำนวนมาก ซึ่งบรรดา
ผู้นุญก็ได้สังเกตพบสิ่งผิดปกติเหล่านี้เช่นกัน

“ควายของเราตายไป 5 ตัว ก่อนควายตาย มีอาการเหมือนบ้า หลังจาก
ที่กินน้ำในห้วยคลิตี้ มันก็วิ่งไม่มองอะไรเลย พอผ่าท้องดูหลังจากที่มันตาย
ก็เห็นว่าเลือดแห้ง ชี้นี้แห้งหมด”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“ควายตายไป 7 ตัว ในปี 2537 ดูมันหายใจไม่สะดวก จมูกแห้งและเหี่ยว
ผิดปกติ”

กาเซ่ อายุ 42 ปี

กาปะเซนบอกว่าหลังจากน้ำแร่งลง ได้ทำให้ควายของเธอตายไป 8 ตัว ในปี 2536 จากที่มี 13
ตัว ที่เหลือจึงรีบขายออกไป ก่อนที่ควายจะตายมีอาการน้ำลายฟูมปาก ตามองไม่เห็นอะไร วิ่งชน
กอไผ่ เหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างของผลกระทบด้านเศรษฐกิจกรณีการสูญเสียควายของชาวคลิตี้ล่าง
วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างมีความลำบากมากขึ้น เป็นผลให้หลายคนต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อ
ปัญหาที่เกิดขึ้น จากความเชื่อของชาวคลิตี้ล่างที่ว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณแต่เมื่อควายตายเป็น
จำนวนมาก ทำให้หลายครอบครัวต้องหันมากินเนื้อควาย

“เพิ่งมากินเนื้อควายเมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมา เนื้อควายที่ตายนักรู้สึกว่าจืดไม่
อร่อยเลย สาเหตุที่ต้องหันมากินเนื้อควายเพราะไม่มีอะไรกิน”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณีจากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำของชาวคลิตี้ล่าง ภายหลังจากที่น้ำในห้วยเกิดมีกลิ่นเหม็นของน้ำแฉะนั้น ชาวคลิตี้ล่างยังคงยึดถือประเพณีการลอยกระทงและสงกรานต์อยู่เช่นเดิม ยังคงมีการเอาน้ำมาเล่นสาดกันบ้าง ชาวคลิตี้ล่างกล่าวว่าประเพณีเหล่านี้ พวกเขาก็คงทำเหมือนเดิม ถึงน้ำจะเสียอย่างไรคนกะเหรี่ยงก็ไม่ทิ้งประเพณี

“ในช่วงที่น้ำเหม็นก็ต้องลอยกระทงเพราะเป็นประเพณีที่เราทำกันมาตลอด
ช่วงสงกรานต์เราก็นำน้ำห้วยนี้เล่นสาดกัน”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

บรรดาผู้ชายบอกว่าถึงน้ำแฉะลงหนักขนาดไหน คนกะเหรี่ยงก็ยังคงปฏิบัติตามประเพณีของตนเหมือนเดิม อย่างงานลอยกระทงก็ต้องท่นไปลอย ส่วนงานสงกรานต์ก็มีพิธีไหว้สะพาน ล้างเท้าพ่อแม่ว่าไร่นั้นก็ยังคงปฏิบัติเหมือนเดิม หลายคนจะไปเอาน้ำในห้วยเล็กมาเล่นสาดกันบ้าง ถ้าน้ำแห้งก็ต้องใช้น้ำในห้วยคลิตี้ ทั่วๆที่น้ำเหม็นมากก็ต้องท่นใช้ คนเล่นน้ำสงกรานต์ก็เป็นผืนคันหลายคนถึงแม้ว่าสภาพแวดล้อมทางน้ำต้องเสียไป แต่ชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงจัดงานประเพณีมาโดยตลอด ทั่วๆที่สุขภาพร่างกายและใจต้องประสบปัญหาอย่างหนัก

ชาวคลิตี้ล่างจะมีประเพณีลอยกระทงทุกปี ถึงแม้ในช่วงน้ำเหม็นก็ไม่หยุด โดยคนในหมู่บ้านจะไปร่วมทำกระทงแพลอยด้วยกัน บางคนก็จะทำกระทงของตัวเอง บรรดาผู้หญิงบอกว่าได้มีการลอยกระทงทุกปี โดยจะรีบเข้าไปลอยแล้วก็รีบออกมา ปัญหาการปล่อยน้ำทางแระตะกั่วดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อประเพณีการรำตง⁴ ของหญิงคลิตี้ล่างอีกด้วย เพราะถ้าเจ็บข้อมากๆ ก็ไม่สามารถรำได้ซึ่งก็หมายถึงการสูญเสียวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาวคลิตี้ล่างแน่นอน

⁴ การรำตง เป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมีการรำตงตามจังหวะดนตรี เครื่องดนตรีที่เล่นได้แก่เมฆะรี (ลักษณะคล้ายกีตาร์) จิ้งกรับ กลอง เกราะทำจากไม้ไผ่ เนื้อหาในเพลงมีความหมายเป็นตำนาน เรื่องเล่า ข้อเตือนใจให้แก่คนกะเหรี่ยง มีการพูดถึงวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงในอดีต โดยทั่วไปการรำตงจะมีทั้งชุดหญิง-ชาย เด็ก-ผู้ใหญ่ แต่ในคลิตี้ล่างนี้จะมีคณะรำตงเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเท่านั้นเพราะบรรดาเด็กและวัยรุ่นต่างไปเรียนนอกหมู่บ้านจึงไม่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ การรำตงนี้ผู้รำต้องมีการฝึกซ้อมให้ร่างกายอยู่ในสภาพที่พร้อมรำได้เสมอ ต้องมีสุขภาพที่แข็งแรงเพราะมีท่ารำหลายท่า ทั้งนั่ง ยืนและลุกนั่ง จะใช้เวลารำประมาณ 30 นาที ในช่วงการรำครั้งหนึ่ง

ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

หลังจากน้ำทางแร่ตะกั่วปนเปื้อนสู่ลำห้วย ได้เกิดภาวะความเปลี่ยนแปลงต่อความสัมพันธ์ในชุมชนคลิตี้ล่างเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงปี 2537-2544 ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความเครียดโดยไม่ทราบสาเหตุ บางคนรู้สึกเบื่อ ท้อแท้ อยากย้ายไปอยู่ที่อื่นให้รู้แล้วรูดไป ผู้หญิงหลายคนมีอาการใจสั่น กลัว บางคนเดินร้องไห้ไม่อยากพูดจากับใคร บางคนเดินพูดคนเดียว บางคนพูดจาไม่รู้เรื่อง มองเห็นภาพหลอนต่างๆ เช่น เห็นผีจะมาทำร้าย บางคนถอดเสื้อผ้าออกหมดโดยไม่รู้สติ บางคนเครียดจนผูกคอตาย ปัญหาดังกล่าวกระทบต่อความรู้สึกและความสัมพันธ์ในครอบครัวอยู่ไม่น้อย เพราะสมาชิกในบ้านต่างไม่มีความสุข เป็นกังวลกับอาการผิดปกติของพ่อแม่พี่น้อง คนที่มีอาการเครียดบางคนก็ด่าว่าสมาชิกในบ้าน เกิดความไม่เข้าใจกันจนไม่อยากอยู่บ้าน บางคนพยายามหาคำอธิบายความเครียดจากปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น หลายคนได้ใช้คำอธิบายที่เป็นความเชื่อแบบไสยศาสตร์ ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดการทะเลาะกัน เพราะพูดถึงสาเหตุว่าเกิดจากการกระทำ การกลั่นแกล้งของผู้เลี้ยงผีในหมู่บ้าน ปัญหาดังกล่าวทำให้ผู้อาวุโสและกรรมการในหมู่บ้านต้องทำงานอย่างหนัก คอยไต่สวนพิสูจน์ความจริง แต่ผู้เลี้ยงผีก็ปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนทำ ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นหลายครั้ง จนทำให้คนในหมู่บ้านหลายคนแทบเป็นประสาท มีอาการทางจิตอย่างหนัก เรียกได้ว่าผลกระทบดังกล่าวได้ทำให้ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสั่นคลอนเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระดับญาติพี่น้องระหว่างหมู่บ้านคลิตี้บนและคลิตี้ล่างนั้นต้องกลายเป็นความบาดหมางถึงขนาดตัดญาติ เนื่องด้วยญาติๆ ของชาวคลิตี้ล่าง (ที่ตั้งบ้านอยู่คลิตี้บน) ได้ไปทำงานอยู่ในโรงแต่งแร่นี้ด้วยญาติๆ เหล่านี้ได้กล่าวโทษญาติที่อยู่คลิตี้ล่างว่าเป็นคนค้ายาเหมือนแร่ทำให้โรงแต่งแร่ต้องถูกปิดและพวกเขาต้องเสียรายได้

จะเห็นได้ว่าคำบอกกล่าวเรื่องวิถีชีวิตและผลกระทบในด้านต่างๆ ช่วงปี 2510-2541 ผู้ชายคลิตี้ล่างรับรู้และอธิบายสภาพลำห้วยจากสิ่งที่เขาเห็นโดยสะท้อนถึงความไม่รู้ ความจำยอมต่อสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ชาวคลิตี้ล่างไม่รู้ว่าจะสร้างความเดือดร้อนและทวีความรุนแรงให้กับคนในหมู่บ้านเช่นนี้ สิ่งที่ชาวคลิตี้ล่างกระทำในขณะนั้นคือการเล่าเรื่องราวความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในอดีตเปรียบเทียบกับความสูญเสียที่เกิดขึ้นและพยายามอธิบายถึงลักษณะทางกายภาพของน้ำที่มีกลิ่น สี รสเปลี่ยนไป ดื่มแล้วเวียนหัว อาบแล้วคันเป็นผื่น สัตว์น้ำ สูญพันธุ์ สัตว์เลี้ยงล้มตาย กระทบต่อรายได้และทำให้ชาวคลิตี้ล่างต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตในภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น ส่วนผู้หญิงก็สังเกตเห็นเช่นเดียวกัน พวกเธอรูสึกว่าคนในหมู่บ้านหงุดหงิดง่าย อารมณ์ไม่ค่อยดี ทำอะไรก็ไม่สนุก ช่วงที่น้ำแร่ลงนี้ทำให้หลายคนดูเปลี่ยนไป ดูผิดปกติ เมื่อเห็นหน้ากันก็ไม่คุยเดินไปเฉยๆ

ในมุมมองของทั้งหญิงและชายนั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและพร้อมที่จะอธิบายความรู้สึกตามประสบการณ์ กิจกรรมที่เขาเคยสัมผัสอยู่ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตข้างต้นของชาวคลิตี้ล่างนั้น พบว่ามีหลากหลายระดับและมิติ บ้างก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงอยู่ บ้างก็อยู่ในภาวะยอมทนต่อปัญหา บ้างทนอยู่ด้วยสภาวะความไม่รู้ บ้างก็พยายามอธิบายปัญหาโดยใช้ระบบโลกทัศน์แบบไสยศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งสาเหตุของความผิดปกติ ในช่วงเวลา ปี 2510-2541 นี้เป็นช่วงของการประสบปัญหาอย่างรุนแรงและมีการเริ่มก่อตัวเป็นพลังของการต่อสู้ เริ่มเรียนรู้ปัญหา พัฒนาความเข้าใจไปพร้อมๆ กับความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

4.4 วิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ ช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (ปี 2541 –ปัจจุบัน)

การรับรู้เรื่องอันตรายจากสารตะกั่ว

ภายหลังปัญหามลกระทบจากการปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ได้รับการร้องเรียนและถูกตีแผ่สู่สาธารณะ ทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาตรวจสอบ จนเป็นผลให้โรงแต่งแร่ถูกสั่งปิดและเสียค่าปรับเป็นจำนวนเงิน 2,000 บาท ในวันที่ 23 เมษายน 2541⁵ ประกอบกับการเข้ามาของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะกรมควบคุมมลพิษและกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาทหลักในการดูแลรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวคลิตี้ล่างได้รับรู้เรื่องโรคพิษตะกั่ว ค่าตะกั่วที่เกินมาตรฐานในแหล่งน้ำ แหล่งอาหารของชาวคลิตี้ล่างในปี 2541 นี้เอง พวกเขาต้องอยู่ในพื้นที่เสี่ยงพิษตะกั่วมาก่อนการรับรู้อย่างเป็นทางการจากภาครัฐ ประมาณ 20 ปีเศษ (นับจากปี 2518) ซึ่งคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอนามัยบ้านทุ่งเสือโทนและเกริงกระเวียได้เข้ามาปิดป้ายงดบริโภคน้ำและปลาในลำห้วยชั่วคราว เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2545 ณ ช่วงเวลาหลังปี 2541 ถึงแม้จะมีการปิดโรงแต่งแร่ไปแล้ว ทว่าชาวคลิตี้

⁵ นายศุภมิตร อินโอภาษ เจ้าหน้าที่บริหารงานทรัพยากรธรณี ปฏิบัติหน้าที่ทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ ทำหนังสือถึง กรรมการผู้จัดการบริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ฉบับที่ 1 เลขที่ 15 (จังหวัดกาญจนบุรี) 754 ลงวันที่ 23 เมษายน 2541 เรื่องขอให้บริษัท ตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด หยุดประกอบกิจการแต่งแร่ ซึ่งที่ทำการทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ (จังหวัดกาญจนบุรี) ได้เข้าไปตรวจสอบในจุดเกิดเหตุแล้ว ปรากฏว่า บริษัทฯ ได้กระทำผิด พ.ร.บ.แร่ ตามมาตรา 118 จึงขอสั่งให้หยุดประกอบกิจการแต่งแร่ ตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน 2541 เป็นต้นไป ฉบับที่ 2 เลขที่ 15 (จังหวัดกาญจนบุรี) 757 ลงวันที่ 23 เมษายน 2541 เรื่องให้เข้าไปพบเจ้าหน้าที่เพื่อทำการเปรียบเทียบปรับ ด้วยบริษัทฯ เป็นผู้รับใบอนุญาตแต่งแร่ที่ 2/2537 ที่ต.ชะแล อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ไม่ปฏิบัติตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 ทางทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ (จังหวัดกาญจนบุรี) จึงให้กรรมการผู้จัดการบริษัทฯ ไปพบเจ้าหน้าที่ ณ ที่ทำการทรัพยากรธรณี เพื่อดำเนินการเปรียบเทียบปรับให้เป็นการเสร็จสิ้นไป ภายในวันที่ 13 พฤษภาคม 2541.

ล่างยังต้องอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ปนเปื้อนสารตะกั่ว วิธีการดำรงชีวิตของชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงไม่มีทางเลือกอยู่เช่นเดิม

หม่อมป้อพื่อเล่าให้ฟังว่าได้ไปหาหมอพรพจน์ เมธาติลกุล ที่โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 เพื่อรักษาอาการความเจ็บป่วยจากพิษตะกั่ว หมอให้คำแนะนำว่าอย่าใช้น้ำกินปลาในห้วย เพราะจะทำให้สารตะกั่วในเลือดเพิ่มขึ้น หม่อมป้อพื่อก็เลยหยุดกินปลา ประกอบกับประสบการณ์ที่เจอกับตัวเอง หลังจากทีลงไปดำปลาแล้วรู้สึกเวียนหัว เดินเซเหมือนเมายา ทั้งๆ ที่น้ำในช่วงปี 2544 เริ่มใสขึ้นมาบ้างแล้ว เขาจึงไม่ค่อยได้ไปหาปลาและกินน้ำในห้วยอีก ชาวคลิตี้ล่างหลายคนรับรู้ถึงอันตรายจากการกินปลาในห้วยแต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ก็มีบางคนรับรู้ถึงอันตรายจากอาการความเจ็บป่วยและคำแนะนำของหมอที่เขาไปรับการรักษาจึงหันมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมส่วนตัวเพื่อสุขภาพที่ดีขึ้นของตนเองและสมาชิกในครัวเรือน

วิธีการดำรงชีวิตและการใช้ลำห้วย

หลังจากที่คณะเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุขได้เข้ามาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้านเพื่อเตรียมการที่จะตรวจสอบเรื่องสุขภาพของชาวคลิตี้ล่าง ศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคและทำการตรวจร่างกาย ตรวจสุขภาพและพัฒนาการเด็กและระดับตะกั่วในเลือดเป็นต้น ในช่วงปี 2542-2546 ชาวบ้านรับรู้ได้ว่าวิธีการดำรงชีวิตของเขานั้นมีปัญหายิ่งกว่าช่วงก่อนปิดโรงแต่งแร่เสียอีก หลังการประกาศห้ามกินสัตว์น้ำและใช้น้ำในห้วยทำให้ชาวคลิตี้ล่างไม่กล้าหาสัตว์น้ำในห้วยมาประกอบอาหารเช่นเดิม หลายคนกลัวเพราะอาการตายผิดสังเกตที่พบในบุคคลที่รักและเพื่อนบ้าน หลายคนรับรู้ถึงอาการความเจ็บป่วยที่เขาเป็นอยู่ันั้นเกิดจากการกินปลาและใช้น้ำในห้วยจึงเกิดภาวะเครียด วิดกกังวลไม่กล้ากินปลาอีก ทว่าหลายคนรู้ทางเลือก ถึงแม้จะรู้ว่ากินปลาแล้วเป็นพิษแต่ก็ต้องยอมหลายคนเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเป็นนานๆ ค่อยหาปลากินทีหนึ่ง เพราะไม่มีเงินไปซื้อกับข้าวและก็อยากกินปลาสดๆ ในห้วยมากกว่าปลากรอบ

หลังโรงแต่งถูกปิดในช่วงปี 2541-2543 น้ำในห้วยยังขุ่นอยู่ ต่อมาในช่วงปี 2544 -2545 นั้นน้ำในห้วยเริ่มมีสีใสขึ้น รสของน้ำเริ่มเหมือนเดิม กลิ่นก็เริ่มปกติไม่ค่อยเหม็น เว้นแต่ช่วงหน้าฝนที่ยังมีกลิ่นสารเคมีอยู่บ้าง ชาวคลิตี้ล่างหลายคนบอกว่า ปี 2546 นี้รู้สึกว่าน้ำในห้วยดีขึ้นมาก ความใสของน้ำใกล้เคียงเหมือนเดิมแล้ว หลายคนจึงหันมาใช้น้ำในการดื่มกิน กลับมาหาปลาดังเช่นสมัยก่อน เมื่อลักษณะทางกายภาพของน้ำเริ่มกลับคืนสู่สภาพปกติ ถึงแม้จะยังมิได้มีการวัดด้วยวิธีการทางเทคนิคก็ตาม แต่ชาวคลิตี้ล่างก็รู้สึกว่่าน้ำห้วยที่เป็นสายเลือดหล่อเลี้ยงชาวคลิตี้ล่างมานั้นกำลังคืนสู่สภาพเดิม

วิถีชีวิตแบบเดิมเริ่มกลับมา บรรดาเด็กๆ เมื่อปิดเทอมและวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็จะลงไปเล่นน้ำอย่างมีความสุข ส่วนผู้ใหญ่ก็จะใช้น้ำดื่มกินเมื่อต้องไปทำไร่และจะหาสัตว์น้ำมาประกอบอาหาร

“ก็ต้องกินปลาในน้ำในห้วย มันก็เป็นธรรมดาที่เราต้องกินเป็นชีวิตของเรา แต่หลังจากที่หมอห้ามไม่ให้กิน นานๆ เราจึงจะกินทีหนึ่ง เพราะถ้าไม่กินก็ไม่รู้จะกินอะไร เราไม่มีเงินมากพอจะมาซื้ออาหารจากรถที่มาขายหรอก”

หม่องปะชาติ อายุ 38 ปี

“รู้สึกว่าน้ำห้วยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ก็ไม่ได้กินและใช้น้ำในห้วยคลิตี้เท่าไรแล้ว ถ้าไปไร่จะกินในห้วยเล็กมากกว่า ส่วนใหญ่จะไปหาปลาอย่างเดียว ก็เดือนละครั้งสองครั้ง บางเดือนก็ไม่ได้ไป เรื่องหาปลานี้ชอบมาก เดี่ยวนี้ก็ยังกินอยู่แต่น้อยลงกว่าก่อน เพราะหมอมานบอกว่าอันตราย มีสารตะกั่ว เราก็กินกลัวเหมือนกัน แต่อยู่ๆ ไปไม่มีอะไรกิน เราก็ต้องไปหาปลาในห้วยนี้แหละ”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ในปี 2546 นี้ ผู้หญิงคลิตี้ล่างบางคนเริ่มกลับมาหาสัตว์เล็กๆ ในห้วย ดังที่น้องเปิ้ล อายุ 22 ปี ได้ไปหาลูกกุ้งลูกปลาเพื่อมาประกอบอาหาร แต่ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยได้ใช้น้ำในห้วยทำกิจกรรมต่างๆ เท่าใดนักจะมีก็ใช้รดแปลงผักข้างๆ ห้วย หลังจากโรงแต่งถูกปิด ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกว่ในช่วงหน้าแล้ง น้ำห้วยจะดีขึ้นแต่ตะกอนก็ยังค้างอยู่ พอช่วงหน้าฝนน้ำห้วยก็จะมีกลิ่นเหม็นอยู่บ้าง มาในปี 2546 นี้ น้ำดีขึ้นมาก ชาวคลิตี้ล่างได้ให้ควายกินน้ำในห้วยนี้แล้ว โดยปกติพวกเขาจะใช้น้ำประปาภูเขาทั้งดื่มกินใช้ในครัวเรือนและนำใส่ขวดพลาสติกไปดื่มในไร่ด้วย ถ้าน้ำที่เตรียมไปหมดแล้วก็จะตักน้ำในห้วย บางครั้งก็จะตักน้ำในห้วยทั้งๆ ที่น้ำที่เตรียมไปยังไม่หมด โดยให้เหตุผลว่าน้ำในขวดนั้นไม่อร่อย ดื่มไม่ชื่นใจ

ชาวคลิตี้ล่างหลายคนมีความกลัวสารตะกั่วในปลาและน้ำอยู่บ้าง ก็จะเว้นช่วงในการหาจากวิถีเดิมที่เคยไป 2-3 วันครั้งหนึ่ง ก็จะเป็นหาเดือนละครั้งหรือหยุดหาไปเลย

“เมื่อก่อนไปหาปลาบ่อย ปีนี้เพิ่งไปหาแค่ 2 ครั้ง พอกินปลาเสร็จก็จะกินยาลดสารตะกั่วตาม”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

หลายคนก็หยุดกินปลาในห้วยอย่างเด็ดขาด ดังเช่นกาปะเชนบอกว่าเธอหยุดกินปลามา 3-4 ปีแล้ว ชาวคลิตี้ล่างต้องเดินทางไปหาปลาในลำห้วยที่อยู่ห่างออกไปแถบกองหล้า ซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้านคลิตี้ประมาณ 7 กิโลเมตร เรียกได้ว่าการหากินนั้นมีความลำบากมากกว่าสมัยอดีต ชาวคลิตี้ล่างจะบอกแก่ทุกคนว่ปลาเหล่านี้เป็นปลาตะกั่วธรรมชาติ มิใช่ตะกั่วจากโรงแต่งแร่ และถ้ามี

ทางเลือกอื่นเช่นมีปลาในบ่อเลี้ยงที่บ้านก็จะไม่ไปหาปลาในห้วย หม่อมเปาะกะบอกว่าเขาจับปลาในห้วยกินมาโดยตลอดตั้งแต่เกิดปัญหา เพิ่งเว้นเมื่อ 2 ปีที่แล้วเพราะหม่อมมาบอกว่าในร่างกายเขามีสารตะกั่วสูงเกินมาตรฐาน ชาวคลิตี้ล่างให้เหตุผลว่าที่ยังคงดื่มกินน้ำห้วยอยู่นั้น เป็นเพราะไม่มีน้ำที่อื่นแล้ว เวลาไปไร่ก็ต้องกินน้ำห้วยนี้

วิถีชีวิตปัจจุบันของชาวคลิตี้ล่างนั้นเป็นวิถีที่ปรับเปลี่ยนตามปัญหาที่มากกระทบ ดังเช่นถ้าน้ำเหือดแห้งก็หยุดกิน น้ำเริ่มใสก็จะกลับมากินเหมือนเดิม หันมาจับสัตว์น้ำเหมือนเดิม เมื่อหม่อมบอกว่าห้ามกินปลาโดยที่ไม่ได้หาทางออกให้กับเรื่องปากท้องของเขานั้น การปฏิบัติตามจึงเป็นเรื่องยาก ถึงแม้จะต้องประสบกับอาการความเจ็บป่วยต่างๆ แต่ชาวคลิตี้ล่างก็ต้องนึกถึงเรื่องปากท้องในวันนี้เป็นอันดับแรก

ชีวิตทางเศรษฐกิจและการปรับตัว

ภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ค่าใช้จ่ายของชาวคลิตี้ล่างต้องสูงขึ้นเรื่อยๆ หลายคนบอกว่าช่วงที่ปิดโรงแต่งแร่ใหม่ๆ ไม่ค่อยกล้ากินปลาในห้วยเพราะหม่อมมาห้าม จึงต้องเสียเงินซื้อกับข้าว ซื้อปลากระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ต้องซื้อปลาจากรถกับข้าว ทั้งๆ ที่เมื่อก่อนไปจับปลาในห้วยได้ตลอด ในส่วนของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น ผู้ศึกษาพบว่าหลังจากที่ต้องเสียสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักและส่งผลให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ชาวคลิตี้ล่างจึงต้องหาเงินมาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งทางหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างต้องทำคือขยายพื้นที่ทำไร่ ปลุกข้าวโพดให้มากขึ้นเพื่อให้ได้เงิน ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่การทำไร่ข้าวโพดของชาวคลิตี้ล่างนั้นมากกว่าการทำไร่ข้าวและพริกถึง 1.8 เท่า ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อ 4 ปีก่อนที่ยังไม่มีการปลุกข้าวโพดนี้ จึงเห็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตของชาวคลิตี้ล่างอย่างเห็นได้ชัด (ดูตารางที่ 3.4) ซึ่งถ้าหากผู้มีส่วนรับผิดชอบยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างสามารถอยู่ในวิถีชีวิตท่ามกลางผืนป่าและพึ่งตนเองได้เช่นอดีตก็อาจส่งผลกระทบต่อการลดจำนวนลงของผืนป่าตะวันตกได้อย่างน่าเป็นห่วงเช่นกัน

ในวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวคลิตี้ล่าง พบว่าพวกเขาต้องใช้เงินเป็นตัวตั้ง ทำให้เวลาของตัวเอง ครอบครัวและชุมชนลดลง กล่าวคือในช่วงเวลาปัจจุบันนี้หลายคนเห็นว่าเมื่อถึงวันพระ แต่พวกเขากลับไม่ได้หยุดพักเพราะต้องทำทั้งไร่ข้าวและไร่ข้าวโพด ซึ่งถ้าดูแลไม่ทั่วถึง คายหญ้าไม่ทันก็จะทำให้ข้าวและข้าวโพดไม่งาม ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างได้ปรับวิถีชีวิตมาเลี้ยงวัวไว้ขายแทน เพราะเห็นว่าวัวไม่ต้องลงไปแช่ในห้วยเหมือนกับควาย ส่วนน้ำกินก็จะนำน้ำประปาภูเขาให้วัวกินแทนน้ำห้วย ในส่วนของอาการเครียด คล้ายประสาทของผู้หญิงบางคนนั้น ปัจจุบัน (2546) อาการเหล่านี้ได้ค่อยๆ หายไป พร้อมกับน้ำที่เริ่มใสขึ้น ความรู้สึกเริ่มดีขึ้น ทว่าความกลัวและความทรงจำในอดีตยังสามารถ

ย้อนเกิดขึ้นได้ใหม่ ถ้าพวกเขาได้รับรู้เรื่องราวที่สะท้อนใจในภาวะฉบับพลัน ในปัญหาตรงนี้ เป็นเรื่องที่สำคัญและกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งไม่อาจมองข้ามไปได้เลย

ณ ชีวิตในช่วงเวลาภายหลังการปิดโรงเต่งแร่ ได้ทำให้น้ำในห้วยปรับสภาพคืนสู่ความปกติตามความรู้สึกของชาวคลิตี้ล่าง หลายคนเชื่อว่าน้ำห้วยที่ใส สัตว์น้ำที่สมบูรณ์กำลังจะกลับมา ถึงแม้ว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบจะยังมีได้มาฟื้นฟูลำห้วย ดุดตะกอนตะกั่วได้ห้องน้ำออกไปก็ตาม หลายคนคิดว่าการฟื้นฟูลำห้วยนี้คงไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาช่วยแก้ปัญหาอย่างจริงจัง คงต้องปล่อยไปตามยถากรรมเพราะลำพังชาวบ้านเองนั้นคงไม่มีกำลังพอ แต่อย่างไรชาวคลิตี้ล่างก็ยังอดเป็นห่วงอนาคตของลูกหลานไม่ได้ เพราะเด็กเหล่านี้ก็ยังคงต้องสัมผัสกับสารตะกั่วที่ปนเปื้อนอยู่เช่นนี้ต่อไปอีกไม่รู้กี่สิบกี่ร้อยปี

4.5 คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยจากหญิงชายคลิตี้ล่าง

การอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการเจ็บป่วยของผู้ชาย

ผลกระทบจากโรงเต่งแร่ตะกั่ว นอกจากจะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านสภาพแวดล้อมในลำห้วย จนเกิดเป็นความสูญเสียความหลากหลายทางนิเวศวิทยาแล้ว ที่สำคัญยังทำให้ ชาวคลิตี้ล่างเกิดทุกขภาวะทางกายและจิตใจ มีความเจ็บป่วยแบบผิดปกติและสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไปอย่างน่าเศร้าสลด ผู้ศึกษาเห็นว่าความเจ็บป่วยจากการบอกเล่าของชาวคลิตี้ล่างเอง เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และมีนัยสำคัญที่หลายฝ่ายควรหันมาให้คุณค่าและตระหนักถึงผลกระทบในด้านจิตใจให้มากขึ้น

ผู้ศึกษาได้พบพัฒนาการของการรับรู้เรื่องพิษตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างซึ่งกลายมาเป็นวาทกรรมในการรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อย้อนไปศึกษาถึงอาการความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างในสมัยก่อนนั้น ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าคนรุ่นปู่ย่าตายายไม่เคยเล่าให้ฟังและพบเห็นความเจ็บป่วยผิดปกติเช่นนี้มาก่อน หม่อมปะแสง กล่าวว่าสมัยแรกๆ (ปี 2512) ที่ย้ายมาอยู่บ้านคลิตี้ล่างใหม่ๆ นั้นตนและชาวคลิตี้ล่างไม่เคยมีอาการเจ็บป่วยเช่นนี้เลย แต่เมื่อเวลาต่อมาก็พบความเจ็บป่วยแบบแปลกๆ บรรดาผู้ชายได้อธิบายความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ครอบครัวและคนในชุมชนว่า มีอาการเจ็บท้องบ่อยๆ ปวดศีรษะ ปวดท้ายทอย ปวดข้อมือ ข้อเท้า หน้ามืดตาลายบ่อยๆ โดยเริ่มมีอาการตั้งแต่ปี 2532 ชาวคลิตี้ล่างไม่ทราบเลยว่าความผิดปกติทางร่างกายที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลจากสาเหตุใด ปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่ ถึงแม้จะลดลงจากเมื่อสองสามปีก่อนแต่ชาวคลิตี้ล่างก็บอกว่าลดลงน้อยมาก และถึงแม้เวลาจะผ่านล่วงเลยมาถึงปัจจุบัน (2546) ชาวคลิตี้ล่างก็ยังมิแน่ใจว่าเขาเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่

ประกอบกับไม่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจึงไม่อาจจะบ่งชี้ได้ว่าชาวคลิตี้ล่างเป็นพิษตะกั่วจริงๆได้ ทว่าหลายคนก็ได้คิดว่าตนเป็นโรคอะไร ขอเพียงอย่างเดียวคือให้หายจากอาการความเจ็บป่วยเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างต่างบอกในทำนองเดียวกันว่า การปวดอย่างนี้ไม่ใช่การปวดธรรมดาที่เคยทำงานในไร่ จะปวดมากกว่า บางครั้งอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อสังเกตว่ามันผิดปกติตรงที่คนในหมู่บ้านนั้นมีอาการเจ็บป่วยคล้ายๆ กัน โดยไม่เว้นทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ดังเช่นที่น้องเตี๊ยะ อายุ 23 ปี บอกว่าตนมีอาการปวดกระดูก ปวดข้อเท้า ข้อมือ ไม่ทราบว่าจะเกิดจากอะไร บางครั้งก็คิดว่าตนเองอายุน้อยไม่มากเท่าไรแล้วทำไมจึงมีอาการแบบคนแก่ แต่ก็ไม่ทราบว่าจะหาคำตอบได้อย่างไร

ตารางที่ 4.1 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชาย

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่วในเลือด (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	ปีที่ตรวจเลือด	อาการ
1.	หม่องเปาะเจ็ด	41	46.6	2543	เมื่อปี 2537 มีอาการปวดตามข้อ เจ็บท้อง ปวดหลัง เจ็บ ปวดหัว ตาแดง คิดอะไรไม่ค่อยออก บางครั้งถ้าเดินมากๆ ขาก็จะยกไม่ขึ้น มือเท้าขาบางทีเดินก็อึดอยู่เฉยๆ ก็ไม่มีแรงมิดตกไปเลย ตอนที่มวนยาสูบมือก็ไม่รู้สึกเลย ยิ่งทำงานมากก็ยิ่งปวดมาก
2.	หม่องเปาะกร	46	40.97	2543	เจ็บตามข้อ ทำงานหนักไม่ได้ ถ้าปวดข้อมากต้องพักจากงานต่างๆ แล้วเอายาฆาตบรรเทาบริเวณที่ปวด
3.	หม่องเปาะคี	47	36.97	2543	มาอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อ 2531 เข้ามาได้เพียง 1 ปี ก็เริ่มมีอาการปวดหัว เจ็บท้อง เจ็บข้อ ตามผิวหนังมีลักษณะเป็นผื่นคัน ขาตามมือเท้า ปวดข้อ
4.	หม่องใจเหนือ	56	33.75	2543	ปวดข้อ ปวดศีรษะ เป็นมา 10 ปีแล้ว การปวดอย่างนี้ไม่ใช่ปวดธรรมดาที่เคยทำงาน แต่จะปวดมาก บางครั้งอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา
5.	หม่องใจเดิบ	39	33.19	2543	เริ่มมีอาการผิดปกติตั้งแต่ปี 2532 ที่แรกก็บวมที่ขา รู้สึกว่าขาหนักๆ ไม่ค่อยมีแรง ปัจจุบันมีอาการปวดเมื่อย ปวดหัว หน้ามืดตาลาย อาเจียน คลื่นไส้อยู่บ่อยๆ
6.	หม่องปะแสง	54	30.5	2545	มีอาการปวดหัว ปวดตามข้อมือ ข้อเท้า หน้ามืดตาลายบ่อยๆ โดยเริ่มมีอาการตั้งแต่ปี 2534 ต้องกินยาบรรเทาอยู่ตลอด อาการปวดนี้บางครั้ง นอนนอนอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่วใน เลือด (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่ ตรวจ เลือด	อาการ
7.	เวใจบอง	38	30.25	2542	ปวดท้องบ่อยมาก อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เมื่อปวดท้องก็จะทำอะไรไม่ได้ ทำงานทำไม่ได้ เลย
8.	หม่องใจโม	45	29.94	2542	หูไม่ได้ยินไปข้างหนึ่ง เคยไปหาหมอให้รักษาและ หมอก็บอกว่าไม่เป็นอะไร และเมื่อปี 2545 มีก้อน แข็งๆ ที่ใต้คอบริเวณลูกกระเดือก ตอนนั้นหายใจไม่ ค่อยสะดวกเลยแล้วก็ปวดเอว เวลาทำงานมากๆ แขนจะเคล็ด แรงแน้อยลง เหนื่อยง่าย
9.	หม่องปือพื่อ ⁶	34	27.28	2545	ปวดหัวเวียนหัว ปวดตามข้อ ขาอ่อนไม่ค่อยมีแรง เหนื่อยง่าย ขาตามปลายเท้าทั้ง 2 ข้าง แล้วก็ปวด กระดูก มีอาการมาตั้งแต่ปี 2540 ตอนแรกไม่ได้ ไปหาหมอ เพียงแต่ไปขอยาจากอนามัยทุ่งเสือโตน มากิน เริ่มไปหาหมอที่โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 ก็รู้ว่าตัวเองเป็นโรคสารตะกั่วจากที่หมอ อรรถพรณินิจชัย หมอให้ยาลดสารตะกั่วมากิน ตอนนี้รู้สึกว่าการปวดต่างๆ ค่อยๆ บรรเทาลง แล้ว
10.	เวเชว	32	25.09	2543	มีอาการปวดหัว จนเป็นไข้ เจ็บตามข้อ ปวดหลัง เป็นประจำ เป็นเช่นนี้มาตั้งแต่ปี 2535 โดยปวดๆ หายๆ มาตลอด
11.	หม่องใจยะ	44	21.59	2542	มีอาการปวดข้อ ขาตามนิ้วตั้งแต่ ปี 2540 ปัจจุบัน ยังมีอาการอย่างนี้อยู่

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 – เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรม
อนามัย กระทรวงสาธารณสุข

หมายเหตุ เรียงลำดับตามค่าตะกั่วในเลือดจากมากไปหาน้อย

⁶ หนึ่งในผู้ป่วย 8 ราย ซึ่งเป็นผู้ป่วยกลุ่มแรกที่พร้อมเข้ารับการรักษาโรคพิษตะกั่วในเลือด จากแพทย์หญิงอรรถพรณิน
เมธาติลกกุล หัวหน้าคลินิกอาชีวเวชศาสตร์ รพ.ราชวิถี ซึ่งชาวคลิตี้ล่างต้องทยอยกันเข้ารับการรักษาเป็นกลุ่มๆ โดย
ต้องมีจำนวนคนไม่มากเกินไปเพราะขั้นตอนการรักษามีความละเอียด แพทย์ต้องใช้เวลาในการสืบประวัติผู้ป่วยและ
รักษาเป็นเวลานาน การตรวจวินิจฉัยโรคอย่างรอบคอบและถูกต้องตามโรคที่เป็น ชาวคลิตี้ล่างหลายคนมีความ
คาดหวังว่าจะได้เข้ารับการรักษาโรคพิษตะกั่วเป็นกลุ่มต่อไป

จากตารางจะเห็นได้ว่าอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานี้ มีอาการเจ็บทางกายที่ไม่ต่างกันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะปวดหัว ปวดท้อง ปวดเมื่อยตามร่างกาย ขาตามมือเท้า โดยที่มีข้อสังเกตว่าค่าตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่างเหล่านี้ส่วนใหญ่มีได้เกินเกณฑ์มาตรฐาน (40 ไมโครกรัม/เดซิลิตร) แต่ก็มีอาการความเจ็บป่วยอยู่ด้วยเช่นกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับหม่องปือฟือซึ่งมีค่าตะกั่ว 27.28 ไมโครกรัม/เดซิลิตร ยังได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรังจากแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าการนิยามและให้การรักษาอาการดังกล่าวขึ้นอยู่กับเกณฑ์มาตรฐานใด นอกจากนี้ยังพบคำอธิบายเรื่องภาวะสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างที่มีความสับสนและไม่เข้าใจว่าอย่างไรคือความเจ็บป่วย ชาวคลิตี้ล่างต้องเป็นผู้ยอมรับการนิยามความเจ็บป่วยของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นหรือ

ในคำบอกเล่าเรื่องสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างหลายคน เป็นไปในทำนองที่ไม่เข้าใจการให้นิยามเรื่องความเจ็บป่วยของหมอที่รักษา หลายคนเกิดภาวะจำยอมต่อปัญหาโดยที่ไม่ได้เรียกร้องต่อสู้แต่อย่างใด ผู้อาวุโสในหมู่บ้านคิดว่าตอนนี้พวกเขาก็อายุมากแล้ว ก็จะทนต่ออาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ไม่อยากคิดมาก ไม่กลัวอะไร เพราะคิดว่าคนเราเกิดมาก็ตายทุกคน แต่ในใจก็อยากให้หมอรักษาเด็กๆ ที่ต้องมาเจ็บป่วยก่อนวัยอันควร

“เรามีสารตะกั่วในเลือด 40 จะมากจะน้อยเราก็ต้องทน เป็นอะไรก็ต้องทน หมอบอกว่าเป็นเพราะทำงานหนักไขข้อไม่ดี น้ำเหลืองแห้ง ไม่รู้เลยว่าความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่เกิดจากสาเหตุอะไร อันที่จริงหน้าที่ของหมอนั้นต้องรักษาคนป่วยทุกคน แต่หมอลกลับมองว่าคนที่ไม่ล้มหมอนนอนเสื่อ ไม่เจ็บมากนั้นไม่ป่วย ก็เลยให้แค่ยาพาราฯ แล้วก็ให้กลับบ้าน เราก็ไม่รู้เหมือนกันว่าบางครั้งร่างกายเรามันก็เจ็บ ปวดหัวเอามากๆ แต่ไม่ถึงขั้นล้มนอน ก็เลยไม่รู้ว่าจะเรียกว่าคนป่วยหรือเปล่า”

หม่องเปาะกร อายุ 46 ปี

เมื่อกล่าวถึงอาการผิดปกติทางกายของหม่องเปาะกรแล้ว เขาบอกว่าไม่เคยเจ็บป่วยอย่างนี้มาก่อน ถ้าป่วยก็คือป่วยธรรมดา มีไข้ เมื่อกินยาสมุนไพรก็จะหาย หม่องเปาะกรคิดน้อยใจว่า อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขานั้นคงไม่หาย บางครั้งก็คิดไปว่าคงเจ็บป่วยธรรมดาเพราะร่างกายมันก็ต้องแก่ลงตามธรรมชาติ ความจำก็ต้องเสื่อมลง ปวดเมื่อยตามข้อเป็นธรรมดา เขาคิดว่าเจ็บป่วยอย่างนี้ก็จะกินยาสมุนไพร ถ้าไม่หายก็ตายไป ชีวิตคนเราเกิดมาก็ตายครั้งเดียว แต่ที่เขาเป็นหวัดก็คือบรรดาเด็กๆ ในหมู่บ้านซึ่งต้องมาเจ็บป่วยก่อนวัยอันควร

ผู้ศึกษาพบว่าอาการความเจ็บป่วยของผู้ชายหลายคนก็เป็นไปในลักษณะไม่เข้าใจการรักษา เรื่องเกณฑ์มาตรฐานค่าตะกั่วในเลือดและยังเกิดภาวะท้องแท้ง ทุกข์ทรมานกับความเจ็บป่วยทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

“เราไม่เข้าใจเลยว่า ตัวเลขที่หมอบอกว่ามีสารตะกั่วเท่านั้น เท่านั้นมันหมายความว่าอย่างไร เราเป็นชาวบ้านก็แค่อยากรู้ว่ามันมีอันตรายแค่ไหน หมอบอกเราว่าถ้าไม่เกิน 40 ยังไม่เป็นอันตรายไม่ต้องรักษา ที่หมอบอกอย่างนี้มันจริงๆ หรือเปล่าเราก็ไม่รู้เลย บางครั้งเราคิดมากว่าทำไมต้องมาเจ็บป่วยอย่างนี้ รู้สึกเบื่อดีชีวิต ตอนที่ป่วยช่วงนั้นท้อใจมาก คิดอยากจะทำอะไรสักอย่าง คิดมาก มันอัดอั้นในใจ พุดมาเท่าไรก็ไม่หมด เราก็ต้องทำงานส่งลูกเรียนแต่กลับมาป่วยอีก ทำไมคนในครอบครัวของเรา ถึงเป็นมากกว่าบ้านอื่นๆ แต่เราก็พยายามทำใจเพราะเกิดมาในป่าดงอย่างนี้”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

บรรดาผู้ชายคลิตีล่างเหล่านี้รู้สึกว่าการเจ็บป่วยนั้นเป็นความทุกข์กังวลอย่างยิ่งเพราะการรักษาพยาบาลก็หมายถึงการต้องมีเงินสำรองในการเดินทาง มีค่าใช้จ่ายขณะที่พักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลและอีกความรู้สึกหนึ่งคือเขาบอกได้เพียงอาการความเจ็บป่วยและความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นกับตัวเอง โดยที่ไม่ทราบว่าจะจัดการกับความทุกข์ของพวกเขาได้อย่างไร หลายคนเข้าใจว่าหมอมิได้เยียวยาหรือใส่ใจต่ออาการของเขาและบุคคลที่รักแต่อย่างใด

“รู้สึกเป็นทุกข์มากที่สุดๆ เจ็บป่วยบ่อยๆ ทั้งๆ ที่เมื่อตอนเราเป็นเด็กก็ไม่เคยมีอาการอย่างนี้ วุ่นวาย กังวลใจมาก เราไม่มีเงินไป ค่ากินค่าอยู่ก็ต้องออกเอง พอไปถึงหมอ เหมือนเขาไม่ได้รักษาอะไรเลย ลูกยังป่วยเหมือนเดิม”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

หม่องเปาะคีกล่าวเสริมว่าอาการความเจ็บป่วยเช่นนี้คนคลิตีล่างไม่เคยเป็นมาก่อน และเด็ก ๆ ก็ป่วยผิดปกติอย่างลูกของเขาเองนั้นบ่นปวดท้องทุกคน เขาเล่าให้ฟังว่าลูกคนที่สาม เมื่ออายุ 3 ขวบ หมอได้พาไปรักษาสารตะกั่ว ต้องไปนอนโรงพยาบาลพลซ 1 อาทิตย์ หมอบอกว่ามีสารตะกั่วสูง เขาคิดว่าช่วงเวลาที่อยู่โรงพยาบาลนั้นเหมือนหมอไม่ได้รักษาสารตะกั่วของลูกของเขาเลย ตัวเขาเองก็ทำอะไรไม่ได้เพราะไม่เข้าใจการรักษาของหมอ ตรงจุดนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามไปได้เลย การรักษาของแพทย์ดังกล่าวได้สร้างกำแพงและผลักให้ผู้ป่วยและญาติ ต้องเป็นผู้ถูกกระทำโดยที่ไม่อาจรู้และเข้าใจวิธีคิดการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันได้เลย ความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมการรักษาของแพทย์ตรงนี้อาจส่งผลต่อการไม่ร่วมมือในการเข้ารับการรักษาของชาวคลิตีล่างต่อไปได้

“ไม่สนใจแล้ว เวลาหมอมาทันหน่วยฯ เราก็ไม่อยากไป เราไม่อยากตรวจ
ตะกั่ว อาการที่เป็นตอนนี้เราก็ไม่รู้ว่าเกิดจากสารตะกั่วหรือเปล่า เราก็ทนอยู่
อย่างนี้ กินยาจะเหยิงไป”

หม่องใจไม อายุ 45 ปี

จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการความเจ็บป่วยของบรรดาผู้หญิ๊งนั้นก็เป็นไป
ในทำนองของการเล่าเรื่องราวความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขาและครอบครัว โดยที่บางคนเกิดภาวะ
จำนนต่อปัญหาและปล่อยให้มันเป็นเรื่องของชะตากรรมไป บางคนว่ารุ่น กังวลใจต่ออนาคตของลูกๆ
และความสูญเสียที่เกิดขึ้น บางคนขอเพียงอยากให้เขามีความปกติสุขเช่นเดิม บางคนคิดตั้งคำถามกับ
ความผิดปกติที่เกิดขึ้นแต่หาทางออกให้กับตัวเองไม่ได้ บางคนอยากรักษาจากหมอผู้เชี่ยวชาญอย่าง
จริงจัง บางคนตั้งคำถามกับการรักษาและนิยามความเจ็บป่วยของหมอ บางคนมีความคิดทั้งหลาย
เหล่านี้ปะปนกันทว่าไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร เหล่านี้คือความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของผู้ชายคลิตี้ล่างกลุ่มนี้

การอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการเจ็บป่วยของผู้หญิ๊ง

ในส่วนคำบอกเล่าจากบรรดาผู้หญิ๊งนั้น พวกเขาเล่าว่าสมัยก่อนชาวบ้านไม่เคยป่วยอย่างนี้
พอหลังจากน้ำแร่ปล่อยลงห้วยชาวบ้านก็เริ่มมาป่วยแบบแปลกๆ สมัยที่พวกเขายังเด็กไม่เคยรู้และได้
ยินใครพูดถึงการเจ็บป่วยเช่นนี้เลย คนรุ่นปู่ย่าก็แก่ตายธรรมดาและส่วนมากจะอายุยืน แต่พอมารุ่น
พ่อแม่ก็นั่นรู้สึกว่ามีผิดปกติ มีอาการเจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแออยู่ตลอด เจ็บป่วยบ่อย มีอาการนิดหน่อยก็
เสียชีวิต หลายคนสามารถแยกอาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นระหว่างเจ็บป่วยธรรมดาและสารตะกั่ว
ได้ พวกเขาจะรับรู้ได้ว่าอย่างไรคือป่วยเป็นไข้ธรรมดา อย่างไรคือป่วยสารตะกั่ว เพราะถ้าเป็นสาร
ตะกั่วจะหน้ามืดบ่อยๆ ไม่มีแรง จะทำให้ป่วยง่ายกว่าเดิม เวลาเป็นไข้ก็จะไม่หายขาด เป็นๆ หายๆ ทำ
ให้ร่างกายอ่อนแอ มือเท้าชา ปวดเมื่อยตามข้อ เจ็บตา น้ำตาไหลอยู่ตลอด ผู้ศึกษาพบว่าหลายคนมี
อาการเครียดจากสภาพผลกระทบที่มีต่อสุขภาพตรงนี้อย่างหนัก

“ไม่รู้เลยว่าโรคสารตะกั่วนี้จะหายได้หรือเปล่า แล้วเราจะตายมัย คิดไม่ออก
เลย หนักใจมาก เป็นห่วงลูกที่ยังต้องเรียนหนังสืออยู่ คิดๆ แล้วบางครั้งก็
น้ำตาไหลออกมา เครียด กังวลไปหมด เราคิดมาก ปวดหัว ใจสั่น ดูหัวมัน
หนักๆ แต่พอจับหัวมันก็เสกนิดเดียว บางครั้งก็ไม่อยากกินข้าว ไม่อยาก
พูดคุยกับใคร เบื่อไปหมด ใครเดินไปมาก็ไม่อยากทักทาย”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

ตารางที่ 4.2 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่ตรวจเลือด	อาการ
1.	หน่อชเว	32	35.54	2542	ช่วงที่น้ำแรลงหนักนั้น เธอถ่ายท้อง เป็นไข้ บ่อย ปวดหัวแบบไม่มีไข้ ซาตามแขนขา
2.	กาปะบาย	43	31.38	2544	ท้องอืด เจ็บท้องบ่อยๆ ซาที่ข้อมือ ข้อแขน เจ็บในกระดูก เวลานอนตอนกลางคืนได้ประมาณ 15 นาทีก็ซาแล้ว
3.	เวมิ่ง	33	30.99	2542	มีอาการเจ็บป่วยหนักๆ เมื่อปี 2545 จะปวดท้อง ท้องอืด บางครั้งปวดเป็นสัปดาห์ บางครั้ง 2-3 วันก็หาย แล้วก็ปวดหัวปวดตลอดแต่ไม่มีไข้ ปวดข้อมือ ข้อเท้า ซาตามมือเท้า
4.	มิ่งหน่อ	22	29.54	2544	มาอยู่ที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างได้เพียง 1 ปีก็มีอาการเจ็บป่วย ปวดหัว หน้ามืด ปวดตามแขน ขา หลัง ได้เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลราชวิถี ปี 2543 หมออรพรรณ ได้ออกใบรับรองแพทย์ให้ว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง
5.	เวมะนุ	33	27.18	2543	มีอาการบวมตั้งแต่ปี 2532 โดยเริ่มบวมที่ขา ก่อน เริ่มแรกนั้นยังไม่ไข้ เธอคิดว่าคงไม่มีอะไรต่อมาก็เริ่มบวมขึ้นเรื่อยๆ แล้วก็บวมทั้งตัว เป็นไข้และปวดหัวมาก จนถึงปี 2541 มีอาการหนักจนถึงขั้นต้องเข้าโรงพยาบาลเธอเพิ่งทราบว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ภายหลังจากที่ไปหาแพทย์หญิง อรพรรณ ที่โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 อาการความเจ็บป่วยของเธอคือบวม ซาตามมือเท้า ปวดข้อ หน้ามืด ตาลาย ปัจจุบันเธอยังมีอาการหน้ามืด ตาลาย ปวดหัวเป็นบางครั้ง
6.	กาปะบี	35	25.81	2543	มีอาการซาทั้งตัว ปวดเมื่อย ปวดหัว หน้ามืด บางครั้งปวดเหมือนกระดูกจะออก ปวดที่หลัง ที่ข้อมือแล้วก็จะเจ็บท้องด้วย

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่ตรวจเลือด	อาการ
7.	เวน็องกะ	31	24.30	2543	เริ่มปวดตามข้อตั้งแต่อายุ 18 ปี ช่วงนั้นปวดยังไม่มาก ต่อมาก็กปวดที่หัวไหล่ ตอนนี้ไม่ค่อยมีแรงน้ำหนักลดและประจำเดือนไม่มา 1 ปีแล้ว
8.	จัน	26	24.29	2544	มีอาการชาที่มือ แขน ขา ตื่นเข้ามาจะทำอะไรไม่ได้เลย แล้วก็ปวดหัวแต่ไม่ทุกวัน จะเป็นเช่นนี้ตลอดจนปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่
9.	กาเซ่	43	23.36	2542	ปวดข้อ เจ็บในกระดูก ชาตามมือเท้า เครียด กังวลไปหมด ปวดหัว ใจสั่น บางครั้งก็ไม่อยากกินข้าว ไม่อยากพูดคุยกับใคร เบื่อไปหมด ใครเดินไปมาก็ไม่อยากจะทักทาย
10.	กาน้อมะฮ่อง	39	15.66	2542	เริ่มรู้สึกปวดตามองไม่ค่อยชัดเมื่อปี 2541 ในระยะแรกจะมีอาการเวียนหัวบ่อยๆ ต่อมาเจ็บตามากและมีอาการปวดหัว หน้ามืด ชาตามมือเท้า เจ็บตามข้อ ปัจจุบัน (2546) ตาของเธอพบอดสนิท ได้เข้ารับการรักษาที่ร.พ.ราชวิถี โดยหมออรพรรณ ได้ออกใบรับรองแพทย์ให้ว่ามีอาการจากพิษตะกั่ว
11.	กาปะผั่น	45	15.65	2544	มีอาการปวดทั้งตัว หน้ามืด ปวดหัว ชาตามมือเท้าอยู่ตลอด ลืมง่าย แล้วก็ปวดท้องบ่อยๆ ประมาณ 4-5 วันก็ปวดครั้งหนึ่ง
12.	กาบือเยอ	39	11.39	2542	มีอาการชาที่แขนขาและนิ้วมือทั้งสองข้าง เจ็บที่ได้รักแร้และส่ายตาของเธอเริ่มมองไม่ค่อยชัด ช่วงปี 2539 เธอเจ็บข้อมากนอนไม่ได้เลยทั้งคืน ปัจจุบันนี้จะหน้ามืดบ่อยๆ บางทีนั่งอยู่เฉยๆ ก็เป็น

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 - เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

หมายเหตุ เรียงลำดับตามค่าตะกั่วในเลือดจากมากไปหาน้อย

จากตารางที่ 4.1 และ 4.2 นั้นผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้หญิงมีอาการเจ็บป่วยทางร่างกายและจิตใจไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชายคือมีอาการปวดหัว ปวดแขนขา เจ็บ ปวดเมื่อยข้อมือ ข้อเท้า ขามือแขน หน้ามืด ตาลาย ปวดยบอย ไม่มีแรง คำอธิบายจากคำบอกเล่าของผู้หญิงจะบอกเล่าและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่อการสูญเสียได้อย่างละเอียดอ่อน ในช่วงแรกหลายคนก็ไม่แน่ใจว่าอาการชาตามมือเท้านั้นเป็นเพราะสารตะกั่วหรือตัวเองทำงานในไร่นามากเกินไป พวกเธอต่างบอกว่าไม่เคยรู้ว่ามีพิษจากสารตะกั่วเป็นอย่างไรเลย แต่อยู่ๆ ก็มาเจ็บข้อปวดเมื่อย ชาตามมือเท้าโดยไม่รู้สาเหตุ ภายหลังที่หมอบอกลักษณะอาการของโรคสารตะกั่วก็ทำให้พวกเธอเริ่มคิดว่าอาการที่เธอเป็นอยู่นั้นเกิดจากน้ำแร่ตะกั่ว ผู้หญิงหลายคนแสดงความเห็นว่า ตอนนี้องค์กรที่ดีล้งมีสารตะกั่วในร่างกายทุกคน แล้วแต่จะมากหรือน้อย แล้วก็มีอาการต่างกันไป ปวดหัว เวียนหัว ชา ปวดข้อ บวม

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ หลายคนต่างมีคำถามกับการรักษาและเจาะเลือดของหมอดังเช่นเวมะนุ เธอต้องเจาะเลือดหลายสิบครั้งเพื่อมาตรวจวัดสารตะกั่ว เธอกล่าวว่าหมोजะเลือดไปเป็นสิบๆ ครั้งแต่ก็ไม่รู้เลยว่าตัวเลขที่หมอบอกนั้นมันหมายความว่าอย่างไร เพราะอ่านหนังสือไม่เป็นและไม่รู้ภาษาของหมอ ในส่วนของคำอธิบายเรื่องตัวเลขค่าสารตะกั่วของผู้หญิงหลายคนก็พบว่ามีปัญหาต่อความเข้าใจอย่างยิ่งดังคำกล่าวของเวมิ่ง

“อยากรู้ว่าตัวเลขสารตะกั่วที่หมอบอกนั้นมันหมายความว่าอย่างไร มันอันตรายแค่ไหน เพราะส่วนใหญ่หมोजะให้ใบบอกผลมาแต่เราก็ไม่รู้ อ่านก็ไม่ออก”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผู้ศึกษาพบอีกว่าหลายคนตั้งคำถามกับเกณฑ์มาตรฐานของค่าตะกั่วในเลือดที่หมอกำหนดด้วยพวกเธอสงสัยว่าการมีค่าตะกั่วไม่เกินมาตรฐานแต่มีอาการชามือ แขนขา ปวดหัวอย่างคนป่วยเช่นนี้แล้วหมोजะจัดการกับความเจ็บป่วยของพวกเธออย่างไร

“เราไม่รู้เลยว่าที่มีอาการชามืออย่างนี้เกิดจากอะไร จะเกี่ยวกับเส้นเราไม่ดี หรือว่าเราทำงานหนักไป แล้วที่หมอมามาเจาะเลือดเราไปนั้น ก็อยากให้หมอบอกอธิบายถึงค่าตะกั่วที่ไม่เกินมาตรฐานด้วยว่าทำไมไม่รักษา มันไม่ป่วยหรืออย่างไร เราก็อยากหายเหมือนกัน ตอนนี้ก็อยากให้หมอมามาตรวจมือน่าจะเป็นอะไร อยากหายทำงานไม่สะดวกละ บางครั้งเราคิดมาก กลัวจะเป็นอัมพาต แต่เราก็ไม่ยอมหมอหรอก เราก็ไปหายากิน อาการเราต้องลด จะเดินทางไปรักษาที่ไหนก็ยอม ถ้าหมอรักษาถูกทาง รักษาแล้วหาย”

จัน อายุ 26 ปี

คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยของบรรดากลุ่มผู้หญิงนั้น เป็นเรื่องราวที่เล่าจากสิ่งที่ตัวเองประสบอยู่ อาการความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นกับตัวเอง คนในครอบครัวและญาติมิตร กลุ่มผู้หญิงมีอาการความเจ็บป่วยคล้ายกัน บางคนมีความทุกข์กังวล ห่อหุ้ม สิ้นหวังกับสภาพที่ตัวเองเป็นอยู่ บางคนเกิดภาวะเครียด ไม่เคยเตรียมใจกับสภาพความเจ็บป่วยและการสูญเสียที่เกิดขึ้น บางคนยอมจำนนต่อปัญหาและยอมแพ้ต่อชะตากรรม บางคนขอเพียงแค่ว่าสามารถทำอะไรทำกินได้เหมือนเดิม บางคนพร้อมจะทำทุกวิถีทางเพื่อให้อาการที่เป็นอยู่บรรเทาลง บางคนตั้งคำถามและอยากเข้าใจในการรักษาของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ บางคนอยากทราบว่าความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่กับค่าสารตะกั่วในเลือดนั้นมีความหมายอย่างไร ผู้ศึกษาเห็นว่าความสงสัยใคร่รู้และคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตีนี้ไม่ต่างกัน ผู้ชายบางคนก็สามารถพูดอธิบายความรู้สึกเรื่องความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานได้ดีและสามารถพูดในการประชุมทั้งในและนอกหมู่บ้านตลอดจนในเวทีสาธารณะได้เป็นอย่างดี ทว่าผู้ชายบางคนก็มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุน เป็นผู้ตามและปล่อยให้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นไปตามยถากรรม ซึ่งก็มีลักษณะเดียวกับผู้หญิงหลายคนที่สามารถพูดอธิบายความรู้สึก ความเจ็บปวดต่างๆ ได้ดี ทว่าหลายคนไม่กล้าพูดไม่กล้าแสดงออกทั้งเวทีในและนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามเราไม่อาจสรุปได้ว่าชาวคลิตีล่างไม่ได้คิดอะไร เพราะว่าในความเป็นจริงชาวคลิตีล่างทุกคนต้องยอมรับชะตากรรมอันแสนเจ็บปวด ต้องอยู่ในภาวะความสูญเสียที่ไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้ การสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ขึ้นอยู่กับว่าชาวคลิตีล่างหรือเธอจะสามารถสื่อสารกับสาธารณะหรือบุคคลต่างๆ ในภาษาแบบทางการได้ดีเพียงใด มีประสบการณ์การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนปัญหาและการต่อสู้ในเวทีต่างๆ มากน้อยเพียงใด ซึ่งก็หมายถึงการหยิบนำวาทกรรมแห่งความรู้ เรื่องความเจ็บป่วยออกมาประกาศต่อสังคมเป็นทางเลือกของวาทกรรมเรื่องความเจ็บป่วยที่มากกว่าการอธิบายความเจ็บป่วยด้วยวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และการใช้การเมืองของความรู้

อาการความเจ็บป่วยและข้อสังเกตต่อพัฒนาการเด็กหญิงชาย

ตารางที่ 4.3 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กหญิงชายคลิตีล่าง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่ตรวจ เลือด	อาการ
1.	สุข	4 ขวบเศษ	32.42	2543	มีอาการเจ็บตามข้อเท้า ขาที่มือ พูดยังไม่ค่อยได้ ไม่ค่อยมีแรง กินข้าวได้น้อย เป็นโรคตาแดงตลอดทั้งปี ได้เข้ารับการรักษาที่ร.พ.ทองผาภูมิ แต่ปัจจุบันอาการตาแดง ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นยังมีได้หายขาด

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่ตรวจ เลือด	อาการ
2.	รัตน์	7	30.13	2544	มีอาการเจ็บท้อง ขาตามมือเท้า ป่วยบ่อย สุขภาพไม่แข็งแรง เป็นหอบหืด เรียนหนังสือไม่ทัน เพื่อนๆ ตอน 3 ขวบ รัตน์ ต้องไปนอนโรงพยาบาล พนลฯ 1 อาทิตย์ หมอบอกว่ามีสารตะกั่วสูง
3.	วัลย์	13	19.07	2545	เริ่มมีอาการผิดปกติเมื่อปี 2538 เมื่ออายุได้ 8 ขวบ เธอมักปวดท้อง ปวดหัว หน้ามืดอยู่เสมอ และในด้านการเรียนของเธอก็เป็นเด็กเรียนไม่ดี สมองคิดช้า
4.	ศรี	15	-	-	ตาข้างขวามองไม่ชัด ปวดหัวบ่อยๆ เมื่อปี 2545 ศรี ได้เข้ารับการรักษาทร.พ.ราชวิถี ในความดูแลของ แพทย์หญิงอรพรรณ เธอก็ได้รับการผ่าตัดตาข้าง ขวา ได้กินยาลดสารตะกั่ว ปัจจุบันมีอาการดีขึ้น ตา มองอะไรชัดขึ้นกว่าเดิมมาก
5.	ตุ๊ก	4	29.45	2544	เมื่อแรกเกิดมีอาการหัวโตผิดปกติ ตัวเล็กไม่สมตัว ซีม เป็นหอบหืด ป่วยบ่อย ปัจจุบันมีน้ำหนักเพียง 10 กิโลกรัม หลังจากที่ไปหาหมออรพรรณ หมอให้ ยาลดสารตะกั่วมากิน ก็รู้สึกว่ตุ๊กมีอาการดีขึ้น พูด เก่ง หัวโตขึ้นไม่ซิมเหมือนก่อนแต่ยังตัวเล็กผิดปกติ
6.	กาญ	16	-	-	ปวดหัวอยู่บ่อยๆ จนเรียนไม่รู้เรื่อง อ่านเขียนไม่ค่อย คล่อง ปัจจุบันเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วก็ ไม่ได้เรียนต่อ
7.	ทักษ	10	36.65	2543	อยู่ชั้น ป. 2 เท่ากับน้องสาว เริ่มมีอาการผิดปกติ เมื่อปี 2537 ทักษมีอาการเลือดน้อย ร่างกายไม่ แข็งแรง เรียนไม่เก่ง ความจำไม่ดี หมอมารับตัวไป รักษาที่ร.พ.พนลฯ 11 วัน หลังจากรักษาแล้วก็มี อาการดีขึ้น ไม่ป่วยบ่อยเหมือนก่อน
8.	โพธิ์	9	29.32	2543	มีอาการเจ็บท้องบ่อยๆ บางคืนไม่ได้นอนเลย เป็น ตั้งแต่อายุได้ 2 ขวบ จนปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่
9.	กฤษ	5	26.16	2543	ช่วงที่กฤษป่วยมีอายุได้ขวบกว่า ได้รับการรักษาโรค สารตะกั่วเพราะมีตะกั่วสูง มีอาการปวดข้อมือ ขาที่ มือ หมอที่ร.พ.พนลฯ ให้นอนที่โรงพยาบาล 5 คืน ปัจจุบันกฤษมีอาการดีขึ้น เรียนได้ดี

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่ตรวจ เลือด	อาการ
10.	โจทิ	15	17.57	2544	ตอนอายุได้ 5 ขวบนั้นโจทิเคยป่วยจนชักครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีอาการไม่ปกติคือพูดไม่รู้เรื่อง ความคุมสติตัวเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องล้ามโซ่ไว้เพราะ ถ้าปล่อยโดยไม่มีพ่อก่อนนั้น เขาจะไปไหนๆ ไม่รู้ เรื่องและไม่สามารถกลับบ้านได้
11.	นิธิ	7	16.15	2542	เมื่ออายุได้ 2 ขวบ มีอาการไอ เจ็บท้อง มีไข้ ตัวร้อน และบวมเป็นก้อนที่บริเวณหู มีอาการอย่างนี้ ประมาณ 1 เดือน พาไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ หมอให้นอนโรงพยาบาล 3 คืนแล้วก็ให้กลับบ้านมา รักษาเอง หลังจากนั้นก็มีอาการดีขึ้นเรื่อยๆ
12.	ชัย	9	16.14	2544	ตั้งแต่เกิดมาในขวบปีแรกๆ ชัยจะเป็นไข้และปวดหัว อยู่บ่อยๆ แต่หลังจากที่ออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน ก็ มีอาการดีขึ้น สุขภาพแข็งแรงมากขึ้น
13.	ช่วย	4	4.57	2544	มีอาการผิดปกติตั้งแต่เริ่มคลอด ปี 2543 มีอายุในครรภ์เพียง 8 เดือน เมื่อคลอดออกมา รกของแม่ไม่ ออกมาด้วย แม่และช่วยจึงถูกส่งไปร.พ.พหลฯ ต้อง อยู่ในความดูแลของแพทย์อย่างใกล้ชิดเป็นเวลาถึง 1 เดือน
14.	แม็ค	3	-	-	มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว ในขวบปีแรกแม็คมี อาการท้องเสีย ตัวร้อน ป่วยบ่อย ปัจจุบัน แม็ค ร่างกายอ่อนแอ ไม่แข็งแรง ไม่มีแรง ข้อไม่แข็ง เหมือนเด็กวัยเดียวกัน
15.	วิซ	3	-	-	เมื่อปี 2545 อายุได้ 1 ขวบ 1 เดือน ไปรักษาที่ร.พ. พหลฯ นอนอยู่ โรงพยาบาล 15 วัน หมอให้เลือด ให้น้ำเกลือและยาลดสารตะกั่ว วิซมีอาการตัวเล็ก ผิดปกติ เลือดน้อย ปัจจุบันวิซยังตัวเล็กผิดปกติ น้ำหนักน้อย พูดยังไม่ได้ เดินไม่ตรง ขาไม่มีแรง มี อาการหอบหืด

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 - เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

จากตารางข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าอาการความเจ็บป่วยของเด็กหญิงชาวนั้นไม่ต่างกันซึ่งโดยรวมแล้วเป็นอาการที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการทางร่างกาย เช่นทำให้ร่างกายตัวเล็กผิดปกติ ไม่แข็งแรงป่วยบ่อย ปวดหัว ปวดท้อง เป็นหอบหืด และยังมีอาการด้านพัฒนาการทางสติปัญญา เรียน

ช้า ความจำไม่ดี ลืมง่ายเป็นต้น เมื่อกล่าวถึงเรื่องปัญหาสารตะกั่วต่อภาวะการเรียนรู้และพัฒนาการทางสมองของเด็กในชุมชนแล้ว บรรดาผู้ใหญ่บอกว่า เด็กๆ จะได้รับสารตะกั่วในช่วงแรกเกิดจนถึง 6 ขวบ หลังจากนั้นชาวคลิตี้ล่างต้องออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน เด็กๆ หลายคนก็ออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน นั้นพบว่ามีพัฒนาการทางสมองช้ากว่าเด็กในรุ่นเดียวกัน บางคนเรียนตกซ้ำชั้นหลายปีติดต่อกัน บางคนลืมง่าย ความจำสั้น มีโรคประจำตัวเช่นหอบหืด ปวดท้องบ่อยๆ ปวดศีรษะโดยไม่มีอาการไข้ บางคนบ่นปวดเมื่อยข้อ ปวดหลังเป็นต้น แต่เมื่อเด็กๆ ออกจากหมู่บ้านเป็นเวลาหลายปีติดต่อกัน ไม่ได้อยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อการรับพิษตะกั่วประกอบกับค่าตะกั่วในเลือดที่ถูกขับออกทางร่างกายได้ส่วนหนึ่ง จึงทำให้เด็กมีพัฒนาการการเรียนรู้ที่ดีขึ้นกว่าเดิม

บางคนตั้งข้อสังเกตถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับลูกๆ และเด็กๆ ในหมู่บ้านว่ามีอาการผิดปกติ และรู้สึกเป็นห่วงกังวลกับอาการของลูกๆ มาก

“ลูกๆ บ่นปวดหัวอยู่ตลอด สมัยที่เป็นเด็กๆ กาปะไม่เคยเป็นอย่างนี้มาก่อนเลย ก็คิดไปว่าทำไมลูกๆ ต้องมาเจ็บป่วยต่างๆ ที่ยังเด็กอยู่เลย กาปะเป็นคิดมาก ห่วงลูกเหลือเกิน”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

บรรดาผู้หญิงคิดว่าสารตะกั่วมีผลต่อการเจริญเติบโตและสมองของเด็กมากเพราะเห็นเด็กในหมู่บ้านหลายคนที่มีสารตะกั่วสูงนั้นจะเรียนช้า คิดไม่ทันเพื่อนและตกซ้ำชั้น หลายคนสังเกตพบว่ามีพัฒนาการทางสมองของเด็กๆ ในหมู่บ้านไม่เหมือนเด็กในวัยเดียวกันเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ เด็กบางคนในช่วงที่อยู่ในครรภ์นั้น แม่ก็กินปลาเยอะดังเช่นโจทิกและพี่น้องนั้นทั้งพ่อแม่ของเขาชอบไปหาปลา พี่สาวของโจทิกก็มีอาการปวดหัวบ่อยๆ เรียนจบถึงชั้น ป.6 แต่ยังไม่อ่านหนังสือไม่ค่อยได้ เรียนไม่ค่อยรู้เรื่อง สมองคิดไม่ค่อยทันเพื่อน ลูกของเวจี ซึ่งมีอายุ 15 ปีแล้วแต่เรียนช้าชั้นตลอด ปัจจุบันยังอยู่ชั้น ป.4 กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าถึงแม้เด็กคลิตี้ล่างจะเข้าเรียนช้ากว่าเกณฑ์แต่ก็ไม่น่าจะถึงกับเรียนตกซ้ำชั้นติดต่อกันหลายปีเช่นนี้ ลูกของมะนุ ปัจจุบันเรียนอยู่ ชั้น ป.6 มีอาการคิดช้า ลืมง่าย จำอะไรไม่ค่อยได้ ลูกของเวเปียว คือ อายุ 5 ปี มีสารตะกั่วสูง ตัวผอม กินอะไรได้เยอะแต่ไม่โตและเด็กๆ อีกหลายคนก็มีอาการเช่นนี้

อย่างไรก็ตามชาวคลิตี้ล่างได้ให้ข้อสังเกตว่า เด็กที่ผิดปกติบางคนในหมู่บ้านก็ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะสารตะกั่วทั้งหมด อาจเป็นเพราะแม่ป่วยเป็นมาลาเรียตอนกำลังท้องจึงกระทบถึงลูกได้ มีอาจเหมารวมได้ว่าอาการของพัฒนาการการเรียนรู้ช้าและความเจ็บป่วยบางอย่างของเด็กๆ จะเกิดจากพิษตะกั่วได้ทั้งหมด อาจมีหลายปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดอาการและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ต่างกัน ดังเช่นการอบรมเลี้ยงดู ภาวะโภชนาการหรือระบบพันธุกรรมเหล่านี้เป็นต้น ในประเด็นดังกล่าวผู้ศึกษาเห็น

ว่า ข้อสังเกตของบรรดาหญิงชายคลิตี้นี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีคุณค่าต่อการมองปัญหาและสามารถนำร่วมพิจารณาถึงสาเหตุอาการความผิดปกติของเด็กๆ ได้เช่นกัน ซึ่งการหาสาเหตุของความผิดปกติที่ดังกล่าวนี้ควรพิจารณาจากเงื่อนไขความเป็นไปได้จากของทุกๆ สาเหตุ จึงจะนำมาสู่วิถีทางในการแก้ไขปัญหาที่สมบูรณมากยิ่งขึ้น

4.6 คำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมาน

ตารางที่ 4.4 แสดงรายชื่อชาวบ้านที่เสียชีวิตด้วยอาการผิดปกติ⁷

ลำดับ	ปีที่เสียชีวิต	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาการ
1.	2536	นายองเหมียง (บิดานายเนโท นางสาวนิวัฒน์)	68	บวมที่ขา แล้วขึ้นมาที่ลำตัว เจ็บตามข้อ ต้องบีบนิ้วทุกวัน ไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ และหมอ ร.พ.คริสเตียน ที่บ้านห้วยมาลัย สังขละบุรี หมอวินิจฉัยว่า พู่องเหมียงสูบยาเส้นเยอะเกิน
2.	2538	นางมื่อชะเรียวเห่ นางสวนจำรัส	21	ถ่ายท้องอย่างหนัก เป็นไข้ตัวร้อน
3.	2539	นางมะโย้ง (มารดานายกิตติ นางสวนกิตติ)	67	ตามองไม่เห็น เริ่มมีอาการตั้งแต่อายุได้ 57 ปี จนอายุ 62 ปี ก็บอดสนิท มองไม่เห็นอะไรเป็นเวลา 5 ปี จึงเสียชีวิตลง หมอบอกว่าเป็นโรคต้อหิน
4.	2539	นายพะโล่ (สามีนางมะเซเฮ้ง นางสาวบริสุทธิ)	64	บวม เป็นอัมพาต นอนโรงพยาบาลพลฯ 1 เดือน กินอะไรไม่ได้ ให้อาหารทางสายยางบริเวณข้างท้อง
5.	มีนาคม 2543	นายแก้ว	66	มีอาการปวดที่หัวไหล่ เจ็บ บวมบริเวณท้องและขา กินอะไรไม่ได้ ไม่สามารถลุกนั่ง-เดินได้ ไปรักษาที่ ร.พ.ทองผาภูมิ นอนพัก 2 คืน หมอให้ออกมารักษาตัวที่บ้าน
6.	พฤศจิกายน 2543	นายบุญชัย เกกิงวิทย์ สถาพร	34	มีอาการปวดหลัง ปวดเอว ขาที่ขาสะโพก เจ็บท้อง ปวดแบบบิดที่ท้อง แสบท้อง ถ่ายไม่ออก หมอบอกว่าเป็นโรคไต ต้องกินยาล้างไต ต่อมามีอาการร้อนใน เป็นตุ่มที่คอ ใบหน้า กินอะไรไม่ได้ ไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลและเสียชีวิตในที่สุด

⁷ การเสียชีวิตเหล่านี้ เป็นอาการผิดปกติเกิดจากสายตาของชาวคลิตี้นี้เอง

ลำดับ	ปีที่เสียชีวิต	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาการ
7.	พฤศจิกายน 2543	นางสยมพร นาสวนทัศน์	38	เครียด ปวดท้อง ท้องขึ้น หน้ามืด ตาลาย เดินไปมาคนเดียว ตาลอยๆ นอนไม่หลับ มีอาการกลัวมืดปกติเสียไม่พูดกับใคร ไม่กินอาหาร มีอาการเช่นนี้ 3-4 วัน ก่อนผูกคอตาย
8.	3 มีนาคม 2544	นายครู นาสวนบริสุทธิ์	84	บ่นปวดข้อ ปวดหลัง ปกติเป็นคนแข็งแรงไม่ป่วยไข้ ก่อนเสียชีวิตไม่มีอาการป่วย จะไปหยิบเงินให้คนขายปลา อยู่ดีๆ ก็เป็นลมหมดสติไปและเสียชีวิตในเวลาต่อมา

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา,2546 และข้อมูลจากศูนย์ศึกษากะเหรี่ยงและพัฒนา,2546

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของชาวคลิตี้ล่างทั้ง 8 รายนี้มีลักษณะร่วมกันคือปวดข้อ ปวดเมื่อยตามร่างกาย บวม ปวดท้อง ซึ่งอาการเหล่านี้ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าเป็นสิ่งผิดปกติเกิดเพราะโดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีสุขภาพแข็งแรง ในความสูญเสียครั้งนี้หลายคนอาจมองว่าปู่แก้ว พู่ทองเหมียง พี่มะโย่งเป็นคนแก่ก็ต้องมีโรคเป็นธรรมดา แต่ญาติๆ ของพวกเขาได้ให้คำอธิบายว่าความเจ็บป่วยและการเสียชีวิตเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ส่วนใหญ่คนเฒ่าคนแก่จะมีอายุยืนมาก ประมาณ 70-90 ปี และจะไม่เสียชีวิตด้วยอาการบวม ตาบอดอย่างนี้ ส่วนใหญ่จะเสียชีวิตอย่างสงบด้วยอาการของโรคคนแก่ทั่วไป

หม่องบือฟือได้เล่าถึงอาการป่วยของปู่แก้วว่า ในตอนแรกพ่อของเขาปวดที่หัวไหล่แล้วก็ลงมาที่เอว มีอาการบวมที่ท้องและขา เขาพาไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ หมอบอกว่าไม่เป็นอะไร แต่หม่องบือฟือมองว่าพ่อของเขากำลังเจ็บหนักมาก เดินไม่ได้ หมอให้กลับมารักษาดูที่บ้านโดยไม่ได้บอกว่าพ่อของเขาป่วยเป็นอะไร เมื่อมาถึงบ้านเขาก็รักษาด้วยสมุนไพร แล้วก็ไปหาหมอทรงที่ภูเคยหมอให้น้ำมนต์มากินแต่ก็ไม่หาย เขาพยายามทำทุกทางเพื่อให้พ่อหายแต่แล้วก็เสียชีวิตในที่สุด จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องการเจ็บป่วยและการรักษาของหม่องบือฟือนั้น เขาไม่อาจรู้ได้ว่าสาเหตุการเจ็บป่วยของปู่แก้วนั้นมาจากสาเหตุใด แต่ก็ได้วิพากษ์และตั้งคำถามกับการรักษาของหมอแผนปัจจุบันอย่างมาก ซึ่งเขาก็ได้สยบยอมต่อการรักษาจากหมอแผนปัจจุบันเพียงด้านเดียว หม่องบือฟือได้นำทั้งวิธีการรักษาแบบวิถีกะเหรี่ยง มีการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน มีการรักษาด้วยไสยศาสตร์ไปพร้อมกันด้วย ในกรณีการเสียชีวิตของกาบือเหียง ซึ่งมีอาการเครียดเหมือนสมองไม่สั่งงาน ชาวคลิตี้ล่างเล่าว่าสมัยก่อนอาการผิดปกติเช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นในคลิตี้ล่างเลย ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข ทำงานในไร่ข้าว มีชีวิตแบบพอเพียง มีการไปเอาแรงช่วยงานในไร่ ทำงานไปร้องเพลงไป แต่สมัยนี้ทุกอย่างเปลี่ยนไปหมด หลายคนดูเครียดไม่ค่อยพูดจากัน ดูหงุดหงิดง่าย

ตรงจุดนี้จะเห็นได้ว่าชาวคลิตี้ล่างได้ให้คำอธิบายเรื่องการเสียชีวิตของญาติพี่น้องโดยใช้ประสบการณ์และการสังเกตในช่วงชีวิตที่ผ่านมาซึ่งได้บ่งชี้ถึงภาวะความผิดปกติที่เกิดขึ้นและเขาได้นำเอาคำสอน ข้อเตือนใจของคนรุ่นก่อนมาตีความและพร้อมปรับตัวในปัญหาที่เกิดขึ้น เขาได้รับรู้ว่า ชีวิตปัจจุบันเป็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านท่ามกลางพายุฝนลมแรง มีปัญหารุมเร้าอยู่ทุกด้าน ชาวคลิตี้ล่างเองต้องปรับตัว พร้อมจะต่อสู้และรู้จักเลือกหนทางที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดได้ ถึงแม้จะมีปัญหานัก เกิดความสูญเสียสักเท่าใดแต่ก็ต้องก้าวผ่านไปให้ได้ ในความสูญเสียดังกล่าวนี้ชาวคลิตี้ล่างมิได้สยบยอมต่อคำอธิบายของแพทย์แผนปัจจุบันเพียงฝ่ายเดียว หลายคนได้ตั้งคำถามและพยายามใช้วิธีการรักษาในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้บุคคลที่รักนี้หายจากอาการป่วย และพยายามนำความคิดการโหยหาอดีตเข้ามาอธิบายเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นข้อผิดพลาดและเป็นทางเลือกในการดำเนินชีวิตของคนรุ่นปัจจุบัน

ตารางที่ 4.5 แสดงจำนวนและอาการของเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิต ตั้งแต่ปี 2528-2544

ลำดับ	ปีที่บุตรเสียชีวิต	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศของบุตร	อายุ	อาการ
1.	2528	นางม้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	หญิง	3 ปี	มีอาการเป็นไข้ ตัวร้อน
2.	2531	นางอรวิ ไต้งฟ้า	59	ชาย	3 ปี	เป็นไข้ ตัวร้อน ไปหาหมอที่อนามัย ทุ่งเสือโตน
3.	2532	นางมะเหยงซี นาสวนนก	53	-	แท้ง	ตั้งท้องได้ 9 เดือนแล้วแท้งลูก
4.	2533	นางมะเหยงซี นาสวนนก	53	หญิง	5 ค.	ป่วย เป็นไข้
5.	2533	นางมะนุเมีย ทองนาภูมิเจริญ	39	ชาย	7 ว.	ตัวเขียวๆ ที่สะดือมีสีแดงเป็นจ้ำ ให้กิน ยาสมุนไพร ป่วยนาน 5 วันก็เสียชีวิต
6.	2533	นางม้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	หญิง	3	ป่วย เป็นไข้ ตัวร้อน ชัก
7.	2534	นางม้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	แฝด หญิง	7 ว.	มีอาการท้องอืด
8.	2534	นางม้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	แฝด หญิง	4 ค.	มีอาการท้องอืด เหมือนแฝดคนแรก
9.	2534	นางเย็นฤดี	39	หญิง	2 ค.	มีอาการเป็นไข้ตัวร้อน หายใจไม่

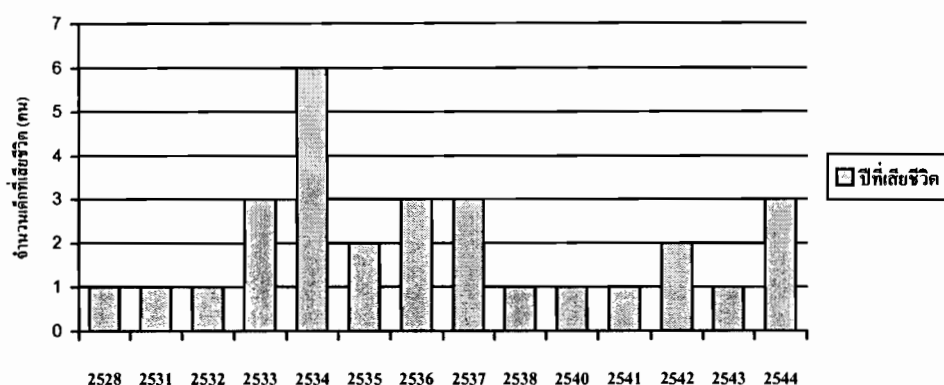
ลำดับ	ปีที่บุตร เสียชีวิต	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศ ของ บุตร	อายุ	อาการ
		นางสาวกิตติ				สะดวก
10.	2534	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	5 ค.	เป็นไข้ ตัวร้อน
11.	2534	นางจะเที่ยงเอง ทองผาใจไล	35	ชาย	5 ค.	เป็นไข้ไอหอบหืด ตัวร้อน อุจจาระมีสี ดำ กลืนคล้ายดื่มน้ำ ไปหาหมอที่ อนามัยทุ่งเสือโตน ป่วยประมาณ 2 สัปดาห์ ก็เสียชีวิต
12.	2534	นางมิ่งโช นางสาวกนก	34	-	แท้ง	ตั้งท้องได้ 5 เดือนแล้วแท้งลูก
13.	2535	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	1 ปี 5 ค.	เจ็บท้อง ท้องอืด
14.	2535	นางมะอ่องเปี้ยว นา สาวทศนีย์	31	หญิง	1 ขวบ เศษ	เป็นไข้ ตัวร้อน ถ่ายท้อง รักษาด้วยยา สมุนไพร มีอาการป่วยประมาณ 1 สัปดาห์ก็เสียชีวิต ไม่ได้ไปหาหมอ
15.	2536	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	3 ปี 2 ค.	ลำไส้โต ท้องบวม
16.	2536	นางมิ่งโช นางสาวกนก	34	ชาย	2 ค.	ท้องเสีย ถ่ายท้อง เป็นไข้
17.	2536	นางจะเที่ยงเอง ทอง ผาใจไล	35	ชาย	แท้ง	ตั้งท้องได้ 4 เดือนแล้วแท้ง
18.	2537	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	8 ค.	เป็นไข้ ตัวร้อน หายใจไม่ออก ไอ เป็น หอบหืด
19.	2537	นางมะจิว นางสาวสุวรรณ	51	หญิง	12	เป็นไข้ ตัวร้อน ตัวบวม รักษาประมาณ 4 ปี ไม่หาย และเสียชีวิตในที่สุด ไป รักษาที่ ร.พ.ทองผาภูมิ, ร.พ.พหลฯ หมอบอกว่าเป็นโรคไต
20.	2537	นางมิ่งจีเวีย กระสานต์ พงไพร	36	ชาย	2 ขวบ เศษ	ถ่ายท้อง ตัวร้อน เป็นไข้ เสียชีวิตในรถ ขณะพาส่งโรงพยาบาล
21.	2538	นางเสอะจีส่วย ศรีสุวรรณมาลา	34	ชาย	เสียชีวิต ขณะ คลอด	ตั้งท้องได้ 8 เดือน คลอดก่อนกำหนด เด็กมีอาการตัวเขียว ป่วยได้ 5 วันจึง เสียชีวิต
22.	2540	นางรัตนา นางสาวสุวรรณ	27	ชาย	14 วัน	เป็นไข้ ตัวร้อน

ลำดับ	ปีที่บุตร เสียชีวิต	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศ ของ บุตร	อายุ	อาการ
23.	2541	นางอุไร บุญเสริมถาวรนิจ	30	หญิง	1 ขวบ	เป็นผื่นคันทั้งตัว มีไข้ตัวร้อน รักษาที่ อนามัยทุ่งเสือโทน ป่วยนาน 7 วันก็ เสียชีวิต
24.	2542	นางเสอะจีส่วย ศรีสุวรรณมาลา	34	หญิง	เสียชีวิต ขณะ คลอด	ครบกำหนดคลอด หัวโตผิดปกติ คลอด เองไม่ได้ ต้องเข้าโรงพยาบาล และ เสียชีวิตในที่สุด
25. 26.	2542	นางดวงพร นาสวนจำรัส	29	แฝดชาย คู่	7 ว.	ร่างกายตัวเล็กผิดปกติน้ำหนัก ประมาณ 1 ก.ก. ไม่สมบูรณ์
27.	2543	นางสยมพร นาสวนทัศน์ย์	38	-	5 ค.	ลูกตายในท้องพร้อมแม่ที่ถูกคอตาย
28.	2444	นางมะแข่งเปรี้ยว นา สวนสถิต	31	หญิง	1 ค.	ตัวเป็นผื่น มีอาการไอ หอบ ไปรักษาที่ ร.พ.ทองผาภูมิ หมอบอกว่าปอดขึ้น
29.	2544	นางดวงพร นาสวนจำรัส	29	ชาย	1 ค.	เกิดมาที่แรกก็ดูร่างกายสมบูรณ์ดี คลอได้ง่าย ต่อมาได้ 1 เดือนก็มีอาการ หายใจไม่สะดวก มีอาการหอบ เป็นไข้ ตัวเขียว
30.	10 ก.ย. 2544	นางมือเอเวีย อรุณศรีสุวรรณ	37	หญิง	3 ค.	เป็นไข้ตัวร้อน ไอหอบ พาไปรักษาที่ ร.พ.พหลฯ

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา, มีนาคม 2547.

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำเสนอเป็นแผนภูมิได้ดังนี้คือ

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิตในช่วงปี 2528-2544

จากข้อมูลข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าการเสียชีวิตของเด็กคลิตี้ล่างโดยส่วนใหญ่นั้นจะป่วยเป็นไข้ตัวร้อน ไอ ถ่ายท้อง ท้องอืด ร่างกายไม่สมบูรณ์รวมถึงการแท้ง ซึ่งเป็นอาการผิดสังเกตที่ชาวคลิตี้ล่างกล่าวว่า ในอดีตลูกหลานของพวกเขาไม่เคยเสียชีวิตจำนวนมากขนาดนี้ โดยเฉพาะในปี 2534 พวกเขาต้องสูญเสียลูกไปถึง 6 คน ด้วยอาการคล้ายกันคือท้องอืด เป็นไข้ ตัวร้อน หอบหืด และจากการสืบค้นช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เป็นช่วงเวลาเดียวกันที่น้ำทางแร่ตะกั่วถูกปล่อยลงลำห้วยอย่างหนัก เหล่านี้เป็นสิ่งผิดสังเกตอย่างยิ่งสำหรับชาวคลิตี้ล่างและเป็นข้อมูลที่ควรสืบค้นต่อถึงสาเหตุของความสูญเสียดังกล่าว

ในกรณีการเสียชีวิตของลูกสาวหม่องปะแสง เมื่อปี 2537 ด.ญ.ชะเรีย มีอายุ 12 ปี เริ่มแรกเธอมีอาการปวดหัว เป็นไข้และบวมทั้งตัว ต้องนอนโรงพยาบาลพลพลพยุหเสนา เป็นเวลา 1 เดือน 2 วัน หมอบอกว่าเธอเป็นโรคนี้ในไต หลังจากนอนโรงพยาบาล 1 เดือน หมอก็ให้กลับบ้านแล้วก็นัดให้ไปตรวจเดือนละครั้ง แต่พอกลับมาบ้านเธอก็ป่วยเป็นไข้ อีก หม่องปะแสงจึงพาลูกไปรักษาที่อื่นด้วยใคร่ที่ไหนดีก็ไปที่นั่น เขาไปหาหมอจับเส้นที่เพชรบุรี ได้ยามากินแต่ก็ไม่หาย จึงพาลูกไปหาหมอกะเหรี่ยงที่บ้านห้วยมาลัย อำเภอสังขละบุรีซึ่งเป็นหมอที่ใช้ยาสมุนไพร ใช้เวลารักษาราว 1 เดือนแต่ก็ไม่หาย หมอกะเหรี่ยงบอกว่าชะเรียเป็นโรคบวม การรักษาของหม่องปะแสงครั้งนี้ต้องเสียค่าใช้จ่ายรวมเป็นเงินถึง 5 หมื่นบาท รวมเวลาที่รักษาลูกทั้งหมด 4 ปี

“ช่วงที่ลูกสาวป่วยนั้น คิดหนักมากคิดว่าทำไมลูกไม่หาย เราก็พยายามทุกทางแล้ว ใครว่าที่ไหนดีก็ไป ที่แรกอยากส่งลูกไปโรงพยาบาลศิริราช แต่แม่เขาส่งสารลูก ไม่อยากให้ไปไกลๆ ก็เลยรักษาแค่ที่โรงพยาบาลในเมืองกาญจนบุรี สุดท้ายลูกก็ไม่อยู่กับเรา อยากบอกว่าเราเสียลูกไปคนหนึ่งมัน কেവ்வ้าง เจ็บเหงา ไม่มีอะไรมาแทนได้”

หม่อมปะแสง อายุ 54 ปี

จะเห็นได้ว่าในความเสียใจของผู้เป็นพ่อ เมื่อต้องสูญเสียลูกนั้นก็มีความทุกข์ทรมานใจไม่น้อย ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวนี้ไม่อาจมาเปรียบเทียบได้ว่าหญิงหรือชายจะมีความโศกเศร้ามากกว่ากัน เพียงแต่ว่าใครจะเป็นผู้แสดงออกมากกว่ากันเท่านั้นเอง ซึ่งในการอธิบายความรู้สึกของผู้เป็นพ่อนี้ ผู้ศึกษาพบว่าเขามีความเศร้าเสียใจต่อการสูญเสียครั้งนี้มากมายนักและสามารถบรรยายออกมาเป็นภาษาที่รับรู้ได้ถึงความรู้สึกว่าหัวใจ ทว่าด้วยบทบาทของความเป็นพ่อที่ต้องเข้มแข็ง จัดการในพิธีต่างๆ จึงไม่อาจแสดงความเสียใจได้เท่าผู้เป็นแม่ จากการศึกษาคำอธิบายเรื่องความสูญเสียของผู้เป็นแม่นั้นผู้ศึกษาพบว่าเธอเศร้าเสียใจเป็นทุกข์ กังวลใจยิ่งนัก

“ความรู้สึกเมื่อลูกเจ็บป่วยแต่ละครั้งนั้นกลัวเหลือเกิน กลัวว่าลูกจะตาย คนเป็นแม่ยิ่งห่วงมาก ก็พาไปโรงพยาบาลเอง ถึงอ่านหนังสือไม่ค่อยออกก็ตาม”

หน่อชเว อายุ 32 ปี

ผู้ศึกษาพบตัวอย่างดังกรณีศึกษาคือ การสูญเสียลูกของกาปะปี อายุ 35 ปี เธอต้องเสียลูกถึง 2 คนในช่วง 2 ปีติดต่อกัน เธอเล่าว่าลูกชายคนที่เสียชีวิตไป เกิดมาในปี 2537 มีอายุได้ 3 เดือน ป่วยหนักอยู่ 7 วัน ก่อนตายมีลักษณะคือตัวใหญ่ผิดปกติ สีและกลิ่นของอุจจาระเหมือนตับเน่า ร้องไห้กวนตลอด กาปะได้พาไปหาหมอที่เมืองสองท้อแต่ก็ไม่หาย ช่วงปีนั้นการเดินทางลำบากมากจึงไม่ได้พาไปโรงพยาบาล ตอนที่ลูกตายเธอและสามีเสียใจมาก เธอบอกว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ร้องไห้เสียใจเหลือเกิน ส่วนสามีก็จะไปที่อื่นไม่อยากอยู่บ้าน ไม่อยากคิดถึงการตายของลูก เมื่อเวลาผ่านไปอีก 1 ปี กาปะตั้งท้องลูกอีก 1 คน เธอตั้งท้องได้เพียง 4 เดือน ก็แท้งลูกโดยไม่ทราบสาเหตุ เธอร้องไห้เสียใจไม่ต่างกับการเสียลูกคนแรกแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของบุญกรรม โดยคิดเสียว่าลูกเป็นคนมีบุญจึงอยู่กับตัวเธอไม่นาน หลังจากแท้งลูกแล้วเธอก็ร่างกายอ่อนแอ ไม่มีแรงเพราะเสียเลือดมากจนปัจจุบันนี้ก็ร่างกายซูบผอม ไม่แข็งแรง

กรณีการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของลูกหรือคนที่รักในหมู่บ้านนั้น บรรดาผู้หญิงได้ออกความรู้สึกว่า

“ตอนที่ลูกป่วย คนเป็นแม่จะห่วงมาก จะกลัวไปทุกอย่าง กลัวลูกจะตาย
นอนไม่หลับ กินข้าวไม่อร่อย”

กาบือเยอ อายุ 39 ปี

“ตอนที่ลูกๆ เสียชีวิตนั้น ร้องไห้เสียใจมากที่สุด คิดถึงเขาตลอด”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

“การเสียใครสักคนนั้นมันเสียใจ กลุ่มใจมากเหลือเกิน คนที่อยู่เฉยๆ และ
เสียใจที่สุด”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“ร้องไห้เสียใจมาก ตอนนี้อย่างคิดถึงลูกๆ ที่ตายไปอยู่ตลอด ถึงแม้ว่าเขาจะ
ตายไปเป็นสิบๆ ปีแล้วก็ตาม เพราะเรารู้สึกว่าเขาอยู่ 9 เดือน”

กาบือเยอ อายุ 39 ปี

ในความรู้สึกของผู้เป็นแม่เมื่อต้องพบกับความสูญเสีย นั้น มีความเศร้าโศก ทุกข์ระทมใจยิ่งนัก ผู้เป็นแม่ทุกคนต่างร้องไห้คร่ำครวญและแสดงอารมณ์ต่างๆ ออกมาโดยไม่อาจเก็บกดปิดกั้นไว้ เพราะภาวะของความรัก ความผูกพัน หญิงคลีตี่ล่างไม่เคยลืมภาพความเจ็บปวดในอดีตเหล่านี้ได้เลย เมื่อได้ไต่ถามถึงการสูญเสียครั้งใด ความเจ็บปวด ความเศร้าโศกและเสียงสั่นเครือในหลายคนได้ปรากฏขึ้น จนทำให้ผู้ศึกษารู้สึกผิดที่ไปรื้อฟื้นความทรงจำอันขมขื่นของพวกเธอ

จากการศึกษาพบว่าในความสูญเสียดังกล่าว ไม่อาจอธิบายแต่เพียงความรู้สึกของผู้เป็นพ่อหรือแม่ได้เพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งสองต่างมีความรู้สึกนึกคิดและสามารถถ่ายทอดออกมาได้ จะต่างกันก็เพียงหน้าที่ บทบาท โอกาสและพื้นที่ในการแสดงความรู้สึก ผู้ศึกษาได้รับรู้ถึงความรู้สึกแห่งการสูญเสีย ซึ่งถูกถ่ายทอดออกมาจากคนเป็นพ่อและแม่ ความรู้สึกของคนสองคนนี้ไม่อาจบอกได้เลยว่าใครเสียใจทรมานใจมากกว่ากันเพราะเขาทั้งสองนั้นต่างรักและผูกพันกับลูกไม่ต่างกัน ทุกครั้งที่ได้ถ่ายทอดความรู้สึกและนึกย้อนถึงการสูญเสียดังกล่าว ก็ทำให้เขาและเธอมีเสียงสั่นเครือ เศร้าเสียใจกลับมาอีกครั้ง ความละเอียดอ่อนที่มีอาจเหมาะสมและดีตราได้ว่าเป็นชายเยือกเย็นเข้มแข็ง ไม่รู้สึกเจ็บปวดเท่าผู้หญิงนั้นไม่สามารถกล่าวได้อีกต่อไป หรือที่ว่าผู้หญิงยอมทรมานใจว่าเมื่อเกิดภาวะความสูญเสียนั้น ควรมองอย่างเปิดกว้างและไม่ยึดติดในกรอบเดิมแบบชั่วตรงข้ามและการนิยามหญิง-ชายอย่างตายตัว

ในอีกประเด็นที่น่าสนใจก็คือความสูญเสียของหลายครอบครัวเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะบุนาเหตุได้ และเป็นอาการความเจ็บป่วยที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนกับคนในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง แม่หลายคนต้องแท้งลูก หลายครอบครัวต้องสูญเสียบุตรด้วยอาการป่วยคล้ายๆ กัน เหล่านี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องหันมาศึกษาและพิจารณาเป็นกรณีพิเศษต่อปรากฏการณ์ความเจ็บป่วยผิดปกติดังกล่าว และผู้ศึกษาพบว่าเหตุการณ์แห่งการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักเหล่านี้เป็นความขมขื่นในใจอย่างยิ่ง ฉะนั้นระหว่างที่แพทย์ทำการรักษาด้านสุขภาพกายเรื่องความเจ็บป่วยจากสารตะกั่วต่างๆ นั้น ควรให้ความสำคัญกับสุขภาพทางจิตใจของคนเหล่านี้ด้วย

4.7 การรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่าง

ภายหลังจากที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากปัญหาการปล่อยน้ำทางแรงสู่ลำห้วย ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในหลายมิติทั้งทางกาย ใจ จิตวิญญาณและภาวะทางสังคม การรับมือกับปัญหาที่ผู้ศึกษาพบนั้นมีหลายรูปแบบ ดังเช่นการเกิดภาวะยอมจำนนกับปัญหา โทษโชคชะตาและเวรกรรม เกิดภาวะปลงตกและไม่อยากมีชีวิตอยู่ การพยายามใช้ทุกวิถีทางเพื่อให้บุคคลอันเป็นที่รักนี้หายจากอาการป่วย การอธิบายความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับโลกทัศน์และความเชื่อแบบไสยศาสตร์ การอธิบายอาการป่วยของญาติมิตรอย่างวิพากษ์ การนำเสนอประสบการณ์ความสูญเสียต่อสื่อมวลชนและภาคประชาสังคมตลอดจนการร่วมมือกันต่อสู้เรียกร้องเพื่อไม่ให้ปัญหานี้เกิดขึ้นซ้ำกับชุมชนของเขาและที่อื่นๆ อีก รวมทั้งการพยายามรื้อสร้างวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณีขึ้นมาตอบโต้กับปัญหาอีกทางหนึ่งด้วย

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

1.การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

การรักษาอาการความเจ็บป่วยต่างๆ นั้นชาวคลิตี้ล่างเองมิได้รักษาด้วยวิธีการใดๆ เพียงอย่างเดียว ชาวคลิตี้ล่างพยายามหาทางเลือกที่หลากหลาย ทั้งโดยการใช้ยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร และรวมทั้งการใช้คาถาเวทมนต์ซึ่งเป็นความเชื่อที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจ ฉะนั้นแล้วการแบ่งหัวข้อของผู้ศึกษาเรื่องการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยนี้ ในบางครั้งไม่อาจจะทำได้อย่างเด็ดขาดตายตัว เพราะแต่ละหัวข้อมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกัน

ในส่วนของการจัดการกับอาการเจ็บป่วยนั้น หลายคนได้กินยาสมุนไพร ใช้น้ำมันสมุนไพร กินยาแก้ปวดข้อ ยาแก้ยอก ยาพาราฯ เป็นการรักษาตามอาการ ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ได้ว่าหมอสมุนไพรที่เก่งที่สุดในหมู่บ้านก็รักษาอาการความเจ็บป่วยเหล่านี้ไม่ได้ หรือถึงแม้จะรักษาได้แต่ก็เป็นเพียงบรรเทาอาการไม่หายขาด ส่วนลึกในใจของชาวคลิตี้ล่างต่อเรื่องอาการความเจ็บป่วยผิดปกตินั้น พวกเขา

อยากรักษาอาการเหล่านี้ให้นายขาดไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม ซึ่งวิธีหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างทำคือไปหาหมอที่สถานีนามัยทุ่งเสือโทน ร.พ.ทองผาภูมิ แต่ทว่ายาที่ได้รับกลับมาเป็นเพียงยา บรรเทาอาการเบื้องต้น เช่นยาพาราเซตามอล ยาแก้ปวดท้อง ยาแก้ท้องเสีย เป็นต้น ซึ่งยาเหล่านี้ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่าไม่ได้ทำให้นายขาดและเป็นยาที่ไม่ถูกกับโรคที่เขาป่วย

หม่อมเปาะคี บอกว่าจากการสังเกตการรักษาพยาบาลของหมอสมุนไพรในหมู่บ้านนั้นเขารู้สึกว่าเมื่อก่อนหมอสมุนไพรสามารถรักษาโรคได้เกือบทุกโรค ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล แต่ตอนนี้หมอสมุนไพรรักษาโรคอะไรก็ไม่ค่อยหายและตัวหมอสมุนไพรเองก็ป่วยบ่อยๆ ร่างกายอ่อนแอตลอด ส่วนหม่อมใจเติบได้รักษาอาการปวดท้องของลูกสาวโดยใช้สมุนไพร เช่นใช้ใบกระเพรา ยามหาหิงค์มาทาที่ท้องแล้วก็ให้หมอสมุนไพรมาจับเส้น หมอสมุนไพรบอกว่าลูกสาวของเขาตับบวม จึงได้นำน้ำมันมะพร้าว ใบพลูมาตำแล้วทาที่ท้องและให้ดื่มน้ำมนต์ บางคนก็ได้นำขมิ้นและกระเทียมมาทาบรรเทาอาการปวดเมื่อยตามมือเท้าด้วย

2. การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ก็เป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่ชาวบ้านใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวของเขาและบุคคลอันเป็นที่รัก ความเชื่อเหล่านี้ทำให้เกิดความสับสนใจภายหลังจากที่เจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มาปิดเปาเคราะห์ภัยต่างๆ ให้พวกเขา อีกทั้งยังเป็นสิ่งเตือนสติให้เขามีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นสิริมงคลกับตัวเอง ดังที่ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างนิยมไปหาหมอดู หมอสะเดาะเคราะห์ที่บ้านคลิตี้บน บ้านญะเตย ที่ อ.ศรีสวัสดิ์และอ.สังขละบุรี

“ไปสะเดาะเคราะห์ที่บ้านญะเตยในช่วงหลังสงกรานต์ของทุกปี คนคลิตี้ล่างนิยมมาหาใหม่ (หมอทรง) ยิ่งเมื่อก่อนที่คนคลิตี้ล่างเป็นโรคแปลกๆ คล้ายบ้าขึ้น ก็จะสามารถรักษาที่นี่ด้วย”

หม่อมปี่อระ อายุ 38 ปี

“ถ้าผีตาไฟและเจ้าแสงกายสิทธิ์จะมาประทับทรง เจ้าจะช่วยรักษาคนป่วยให้นาย จะทำน้ำมนต์ให้อาบ ผูกสายสิญจน์ ปลุกเสกตะกรุดและดูลายมือตรวจดวงชะตา”

หมอทรงที่บ้านญะเตย อายุ 57 ปี

จากการรับรู้ว่าตัวเองมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง รู้สึกว่าดวงชะตาไม่ดีหรือคนในบ้านล้มป่วยเสียชีวิต ชาวคลิตี้ล่างจะไปติดต่อหมอสะเดาะเคราะห์มาช่วยปิดเปาโรคร้าย ทุกข์ต่างๆ ให้ ผู้ศึกษาพบว่ามีความเชื่อที่ความเจ็บป่วยและเสียชีวิตของชาวคลิตี้ล่างได้ถูกอธิบายด้วยความเชื่อแบบไสยศาสตร์ เพื่อเป็นคำอธิบายให้ทราบสาเหตุของการเจ็บป่วยและเสียชีวิตดังกล่าว หลังจากที่ลูกสาว

ของหม่องปะแสงเสียชีวิต เขาได้ไปหาหมอทรง หมอบอกว่าหม่องปะแสงโดนทำของแต่ไปถูกลูกหม่องปะแสงอธิบายว่าการตายของลูกสาวนั้นอาจเกี่ยวกับสารตะกั่วด้วย แต่คิดว่าลูกของเขาถูกของมากกว่า พอดีช่วงนั้นลูกสาวร่างกายอ่อนแอ ดวงไม่ดีพอมีคนทำของก็เลยมาโดนลูก และในกรณีของหม่องใจไฟ ซึ่งมีอาการปวดหัว ปวดข้อมือ ข้อเท้าอยู่บ่อยๆ ได้พูดถึงความเชื่อเรื่องดวงชะตาของตนว่า

“รู้สึกว่าคุณดวงไม่ดี ทำอะไรก็ไม่ขึ้น ทำไร ทำสวนก็ได้พืชผลน้อย ร่างกายก็เจ็บป่วย ปวดเมื่อยอยู่ตลอด”

หม่องใจไฟ อายุ 53 ปี

หม่องใจไฟ ได้ขอให้หมอทำขวัญจากบ้านคลิตี้บนมาช่วยตรวจดูดวงชะตา ก็พบว่ามีความเคราะห์หมอได้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์โดยเชิญเทวดาให้มากินอาหารหวานคาวที่เขาทำถวาย เขาเชื่อว่าเมื่อเทวดากินอิ่มก็จะช่วยคลี่คลายให้เขาหายโรคภัยภัย

“การจะสะเดาะเคราะห์นั้น เราต้องมาตรวจดูดวงชะตาก่อนว่าช่วงนั้นเรามีเคราะห์หรือไม่ ถ้าดวงไม่ดีหมอขวัญก็จะทำสะเดาะเคราะห์ให้ ถ้าช่วงนั้นดวงดีไม่มีเคราะห์ถึงเขาจะเจ็บป่วยอยู่ หมอขวัญก็ทำไม่ได้ เขาต้องไปรักษากับหมอที่โรงพยาบาลเอง”

หมอสะเดาะเคราะห์ อายุ 70 ปี

“ช่วงที่ลูกสาวป่วยนั้นไม่ได้พาไปรักษากับหมอทรงเพราะโรคสารตะกั่วนี้ไม่เกี่ยวกับ ลูกไม่ได้ถูกผีทำ”

หม่องเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างมีระบบความรู้เรื่องการรักษาว่าอาการอย่างไรต้องรักษากับหมอแผนปัจจุบัน อาการอย่างไรต้องรักษากับหมอทรง ตรงจุดนี้สามารถกล่าวได้ว่าระบบคิดเรื่องการรักษาความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างนั้น ได้มีการแยกประเภทความเจ็บป่วยตามวิถีชาวกะเหรี่ยง มิได้เหมารวมว่าทุกโรคจะสามารถรักษาด้วยความเชื่อแบบไสยศาสตร์ได้

3.การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

กลุ่มผู้ชายเห็นว่าทางหนึ่งที่จะช่วยรักษาเรื่องสารตะกั่วได้นั้นคือทุกคนต้องร่วมมือกัน ดูแลสุขภาพของตัวเอง ไม่เอาตะกั่วเข้าไปอีก และหาสมุนไพรที่มีคุณสมบัติบำรุงเลือดมากขึ้น เนื่องด้วยพิษตะกั่วนั้นเข้าไปทำลายเลือด แต่ทว่าการรักษาด้วยสมุนไพรนี้ก็มิอุปสรรคอยู่เช่นกันเพราะสมุนไพรดังกล่าวค่อนข้างหายากและอยู่ในป่าไกล พวกเขาเห็นว่าวิธีการป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกายทางหนึ่งก็คือพ่อแม่ทุกคนต้องห้ามลูกของตนไม่ให้ไปเล่นน้ำห้วยเพราะสารตะกั่วยังคงค้างอยู่ จะเห็นได้

ว่าในระบบคิดของชาวคลิตี้ล่างได้พยายามใช้ความรู้แบบท้องถิ่นเพื่อมาป้องกัน รักษาสุขภาพและมองปัญหาแบบเชื่อมโยงถึงต้นตอของปัญหา แต่ทว่าก็เป็นเรื่องที่ยากต่อการจัดการด้วยเงื่อนไขอุปสรรค เช่นความผูกพันและพึ่งพาห้วยมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การไม่มีทางเลือก เพราะว่าชาวคลิตี้ล่างมีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์อยู่เพียงแห่งเดียวจึงเป็นเรื่องยากที่จะไม่ให้เด็กไปเล่นน้ำในห้วย หรือแม้แต่การห้ามผู้ใหญ่ไม่ให้กินสัตว์น้ำหรือใช้น้ำในห้วยก็ดูจะไม่สามารถปฏิบัติได้ร้อยเปอร์เซ็นต์

4. การทำใจต่อสภาพความเจ็บป่วย

ผู้ชายคลิตี้ล่างบางคนมีการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับระบบคิดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะการปลง เตรียมตัวเตรียมใจต่อชะตากรรมที่เกิดขึ้น พยายามทำใจให้เข้มแข็งต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่อยากเรียกร้องสิ่งใดด้วยอยู่ในภาวะของความไม่รู้เรื่องโรคใหม่นี้

“การเจ็บการตายเป็นเรื่องธรรมดาของคนเรา คนเราก็ต้องมีเจ็บป่วยอยู่แล้ว
ไม่ต้องกลัวความตายหรอก เราต้องทำใจให้เข้มแข็ง”

หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี

“เราไม่เคยกลัวตาย อายุจะสั้นลงก็ช่างเถอะ เรามันคนไม่มีการศึกษาก็เป็น
อย่างนี้แหละ บางทีมีอาการปวดข้อ ปวดหัวก็นึกไปว่าเราจะเป็นโรคสาร
ตะกั่วหรือเปล่า แต่เราก็ไม่รู้เรื่องสารตะกั่วอะไรของเขาหรอก”

หม่องใจไม่ อายุ 45 ปี

ในเรื่องการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชายนั้น หลายคนกระทำการรักษาทั้งเบื้องต้นโดยใช้สมุนไพรท้องถิ่นและยาแผนปัจจุบัน บางคนคิดหาวิธีการเพื่อป้องกันการนำตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย หลายคนเกิดภาวะปลงตกและปล่อยไปตามยถากรรมในวงจรเกิดแก่เจ็บตาย หลายคนไปหาหมอเพื่อรักษาอาการเบื้องต้นรวมถึงเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลเพื่อลดสารตะกั่วในเลือด ซึ่งพัฒนาการของการรักษาเหล่านี้ทำให้ชาวคลิตี้ล่างรับรู้และเข้าใจว่าความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้ไม่อาจใช้ยาสมุนไพรได้เพราะเป็นการรักษาโรคตะกั่ว

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

1. การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

บรรดาผู้หญิงบอกว่าเมื่อมีอาการปวดข้อ ปวดกระดูก ก็จะกินยาแก้ปวด ยาแก้แพ้ ยาแก้เส้น
กินยาสมุนไพร ใช้น้ำมันวดทั้งสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน จะบีบนวดบริเวณที่ปวด จะรักษาได้ในส่วน
การบำรุง แก้ปวดเมื่อยแต่ยาสมุนไพรนี้ไม่สามารถรักษาสารตะกั่วได้ บางคนจะกินยาต้องเพื่อบรรเทา

อาการปวดเมื่อยต่างๆ บ้างก็จะไปหาแมลงที่เกาะตามหน่อไม้มาดองเหล้าเพื่อเป็นยาแก้ชาตามมือ ขา แขนได้ แล้วก็นอนพักอยู่บ้าน

“จะหน้ามืดบ่อยๆ บางทีนั่งอยู่เฉยๆ ก็เป็น ไม่รู้เกิดจากอะไร คิดว่าอาการแบบนี้หมอเขาไม่รักษา ก็เลยกินยาสมุนไพรไม่ได้ไปหาหมอที่โรงพยาบาล”

จัน อายุ 26 ปี

หลายคนรับรู้ว่าการกินยาแก้ปวดเป็นการบรรเทาอาการเท่านั้นแต่ไม่หายขาด

“ตอนที่หมอมาในหมู่บ้าน ก็ไปขอยามากิน เราก็กินยาจนหมดแต่ไม่หาย หมอให้ยานวดมาด้วยก็ไม่หายเหมือนกัน”

เวเปีย อายุ 31 ปี

จากประสบการณ์การรักษาความเจ็บป่วยของเวมะนู เธอมีอาการจากโรคพิษตะกั่วโดยคำวินิจฉัยของแพทย์หญิงอรพรรณ เธอเล่าให้ฟังว่าในช่วงแรกของการรักษา เธอใช้ยานม่องนวด ใช้น้ำแก๊ยกและกินยาสมุนไพรแต่ก็ไม่หาย จึงไปหาเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่อนามัยแต่ก็ไม่หาย เมื่ออาการเริ่มหนักขึ้นก็ไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิและร.พ.พนลฯ หมอได้ฉีดยาและให้ยามากินที่บ้านแต่อาการบวม ปวดข้อ ปวดกระดูกก็ยังไม่ดีขึ้น และในที่สุดเธอได้ไปรักษาพิษตะกั่วที่ ร.พ.ราชวิถีซึ่งก็ทำให้อาการเจ็บป่วยค่อยๆ ลดลง ชาวคลิตี้ล่างหลายคนได้ไปรักษาที่โรงพยาบาลเอกชนด้วยเช่น โรงพยาบาลคริสเตียน อำเภอสังขละบุรี พวกเขาเชื่อว่าหมอที่นี่เก่งเรื่องการรักษาตา จึงนิยมนพาผู้ที่มีอาการเจ็บปวดดังกล่าวไปรักษา ถึงแม้จะต้องเสียค่ารักษาพยาบาลราคาแพงก็ตาม ดังเช่นกรณีของกาน់มะฮ่อง เธอมีการรักษาความเจ็บป่วยในหลายรูปแบบทั้งยาสมุนไพร ยาแผนปัจจุบัน รักษากับหมอพระ และไปหาหมอที่โรงพยาบาลราชวิถี ปี 2544 หมออรพรรณ เมธาติลกกุล วินิจฉัยว่าเธอมีอาการตาบอดทั้งสองข้างจากพิษสารตะกั่ว⁸ ซึ่งดูเหมือนจนหนทางที่จะให้ตาของเธอกลับมามองเห็นได้อย่างปกติ แต่เธอก็ยังหวังว่าอาการตาบอดจะหาย เธอได้ไปหาหมอที่โรงพยาบาลคริสเตียน ในปี 2545 ถึงแม้จะยากลำบากและเสียค่าใช้จ่ายสูงก็ตาม ในที่สุดหมอได้วินิจฉัยว่าเส้นประสาทตาเสียตาของเธอบอดสนิทแล้ว

⁸ คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ รพ.ราชวิถี กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข โดยแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ออกใบรับรองแพทย์ เล่มที่ 307 เลขที่ 29 ให้ นางมะฮ่อง นาสวนบริสุทธิ์ อายุ 38 ปี บัตรประจำตัวผู้ป่วยเลขที่ HN 113464-44.

2.การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

บรรดาผู้หญิงในหมู่บ้านต่างมีระบบคิดเรื่องการรักษาความเจ็บป่วยว่า ถ้าการรักษาแบบใดไม่ทำให้อาการหายขาดได้ พวกเธอก็จะเปลี่ยนวิธีการรักษาไปใช้วิธีการแบบอื่นๆ ต่อไป ซึ่งการใช้ไสยศาสตร์ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่พวกเธอมองเห็น หลายคนทำการรักษาแบบแผนปัจจุบันไม่หายก็เปลี่ยนมาใช้ในการรักษาแบบหมอทรงประกอบเข้าไปด้วย เช่นในกรณีการรักษาอาการเจ็บตาของ กาน้อยมะอ่อง เธอบอกว่าในช่วงปี 2543 ได้ไปรักษากับหมอมะอ่องที่บ้านองจุเพื่อใช้คาถาเปาตาและพ่นน้ำมันต์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่น้ำมันต์และคาถาเหล่านี้จะทำให้เธอหายจากอาการเจ็บป่วยได้ ผู้ศึกษาพบว่าหญิงคลิตี้อย่างหลายคนอธิบายความเจ็บป่วยของตนและเพื่อนบ้านว่าเกิดจากการถูกของและการกระทำของผี เช่นมีอาการนอนไม่หลับ กินไม่ได้ เครียดคล้ายบ้าขึ้น ซึ่งต้องใช้การรักษาของหมอทางด้านไสยศาสตร์

“ทุกปีจะไปหาหมอทรงที่ภูเตย ให้หมอช่วยดูดวงชะตาและถ้าดวงไม่ดีหมอก็คจะช่วยแก้ดวงให้”

กาบือเวีย อายุ 36 ปี

กาบือเวีย เล่าถึงอาการความเจ็บป่วยของลูกให้ฟังว่า ช่วงที่ลูกชายของเธอไม่สบายนั้นก็พาไปหาหมอที่ภูเตย ตอนแรกไปโรงพยาบาล หมอบอกว่าเป็นมาลาเรีย ไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลพอมีอาการดีขึ้นหมอก็ก็นำกลับบ้าน แต่มาอยู่บ้านก็ป่วยอีก กินข้าวไม่ได้นอนไม่หลับ เธอจึงพาไปหาหมอทรง หมอทรงบอกว่าลูกชายเคราะห์हीไม่ดี หมอให้กินน้ำมันต์ ผูกสายสิญจน์ที่ข้อมือ ต่อมาก็หายเป็นปกติ กาบือเยอก็มีความเชื่อเรื่องการรักษาแบบไสยศาสตร์อยู่เช่นกัน โดยไปรักษาลูกกับหมอทรงที่บ้านภูเตย เธอให้เหตุผลว่า ที่ไม่ได้ไปหาหมอตามโรงพยาบาลก็เพราะเป็นการป่วยคนละอย่างกัน ที่ลูกร้องไห้อย่างนี้เกี่ยวกับขวัญไม่อยู่กับตัว ขวัญไปเที่ยวป่าแล้วถูกผีจับไป หมอทรงก็ช่วยให้ขวัญกลับมา

“ตอนที่ลูกสาว เกิดมาได้ 2 เดือน ร้องไห้ไม่หยุดก็เลยพาไปหาหมอทรงที่บ้านภูเตย หมอก็กิน้ำมันต์และให้น้ำมันต์มากินที่บ้าน”

กาบือเยอ อายุ 39 ปี

หญิงคลิตี้อย่างหลายคนเชื่อว่าในหมู่บ้านมีผู้ใช้คาถาเวทมนต์ทำให้เพื่อนบ้านเจ็บป่วยถึงตายได้ ทำให้คนรักกันหรือเกลียดกันก็ได้ อย่างกรณีการตายของกาบือเยอ เป็นเพราะการกระทำของผีเนื่องด้วยกาบือเยอ ผิดใจกับคนที่เลี้ยงผีและมีปัญหาเรื่องที่ดิน คนที่เลี้ยงผีจึงสั่งให้ผีมาเข้า จนทำให้กาบือเยอเสียชีวิต พวกเธอให้ข้อสังเกตว่าปกติกาบือเป็นคนอารมณ์ดีพูดเก่ง เป็นคนตรงไปตรงมา บางครั้งการพูดตรงๆ เช่นนี้จึงไปทำให้คนอื่นไม่ชอบใจก็เป็นได้ และในกรณีการเสียชีวิตของหมองปะก้าน ซึ่งมีอาการเจ็บท้อง ถ่ายไม่ออก ปวดแบบบิดที่ท้อง แสบท้อง หญิงชาวคลิตี้อย่างเชื่อว่าหมอง

ปะถูกทำของเช่นกัน จึงตายเร็วก่อนวัยอันสมควร และในอีกกรณีความผิดปกติที่เกิดกับจิตใจนั้น ครอบครัวของเขาได้เล่าว่า หมอทรงที่ภูเตยได้อธิบายเรื่องราวของใจที่ว่าเป็นเด็กที่ต้องเกิดมา 3ชาติ ปัจจุบันเขาเกิดมาเป็นชาติที่สองแล้ว ชาติก่อนเขาเกิดเป็นช่าง ต้องทำงานหนักมาก มีคนรังแกถูกทุบตีจนเสียชีวิต พอมาเกิดในชาตินี้ เขาได้เกิดมาเป็นคนไม่สมประกอบ เกิดมาชาติใช้กรรมอีกชาติหนึ่ง ทุกคนที่เคยทำกรรมกับใจที่ในชาติก่อนต้องชดใช้ให้แก่เขา ในชาตินี้ใจที่จะเอาแต่กินอย่างเดียว เล่น ไม่ทำงาน เขาจะกินทุกอย่างที่เป็นของคนอื่นๆ ซึ่งเคยทำกรรมกับเขาไว้ สังเกตได้จากเมื่อมีงานหรือบ้านใครกำลังทำอาหาร กำลังกินอะไร ต้องแบ่งให้ใจที่กินด้วยและเขาจะกินเยอะมากกว่าคนปกติ หมอดูทำนายว่าเมื่อเขาชาติใช้กรรมหมดในชาตินี้ เขาก็จะหายไปเฉยๆโดยไม่มีใครรู้ว่าเขาไปอยู่ที่ไหน และพอเกิดมาในชาติหน้า ใจที่ก็จะเป็นปกติเหมือนคนทั่วไป สามารถกล่าวได้ว่าคำอธิบายตรงนี้เป็นคำอธิบายที่บอกถึงสาเหตุความผิดปกติและเป็นเครื่องผ่อนคลายจากภาวะความเครียด ความกังวลที่มีต่อใจที่ได้อีกทางหนึ่งนั่นเอง

ในช่วงปี 2540-2545 หญิงคลิตีล่างหลายคนมีอาการผิดปกติ เครียด คล้ายเป็นโรคประสาทเป็นบ้า ดังเช่นกาน่อมะ กาน่อेम กาปะอ้า กาปะนี กาเซ่ กาบือเหียง (เสียชีวิตแล้ว) อาจมีอาการเล็กน้อยต่างกันออกไป บางคนมีอาการปวดแสบ ปวดร้อนทั้งตัว ไปไหนไม่รู้เรื่อง บางคนปวดแสบ ปวดร้อนจนต้องถอดเสื้อผ้าออก และวิ่งไปทั่ว ฝันอง ญาติๆ ต้องตามไปเพราะพวกเธอไม่รู้ตัวเอง บางคนเห็นภาพหลอน เช่นเห็นผี บางคนพูดน้อยลง ไม่อยากสนทนากับใครมีแต่ความเครียด บางคนรู้สึกกลัวทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เป็นอันกินอันนอน ปัจจุบันพวกเธอมีอาการดีขึ้นโดยไปหาหมอที่ภูเตย นาสวน ศรีสวัสดิ์ สังขละบุรี โดยหมอให้คำอธิบายว่าพวกเธอถูกทำของโดยคนในหมู่บ้าน ในหมู่บ้านได้เล่าลือกันว่าผู้เลี้ยงผีคนนี้มีวิชาเก่งกล้ามาก ขนาดหมอทรงที่ภูเตยก็สู้ไม่ได้ เขาสามารถทำให้คนเจ็บคนตายได้ ทำให้ใครมารักหลงเสน่ห์เขาได้ มีคนในหมู่บ้านเคยเห็นเขาเช่นผีด้วยเนื้อสดที่ได้ตันตะเคียน ผีที่เขาเลี้ยงจะสิงอยู่ที่ตันตะเคียน และเขาก็มีวิชาที่สามารถเรียกผีทุกตัวมาทำร้ายคนในหมู่บ้านได้ เมื่อเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้สร้างความ วุ่นวาย ความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชนไป จากที่เคยช่วยเหลือเกื้อหนุน เป็นมิตรกันก็กลายเป็นไม่มองหน้า ไม่พูดคุยกบหาและร่วมทำกิจกรรมเดียวกันอีกต่อไป หรือถ้าบางคนกลัวก็ต้องแกล้งทำเป็นใจดีผู้เสียในภาวะที่ต้องเผชิญหน้าหรือร่วมกิจกรรมด้วยดี แต่พอกลับหลังก็มีท่าทีไม่ชอบการกระทำของผู้เลี้ยงผีคนนี้ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวหาว่าคนเลี้ยงผีทำให้สัตว์เลี้ยง วัวควายของคนในหมู่บ้านล้มตาย ทำให้เจ้าของป่วย ดังกรณีเช่น เวทุ อายุ 37 ปี ก็ปวดท้องบ่อยๆ โดยก่อนหน้านี้จะมีอาการป่วย ก็จะฝันถึงคนเลี้ยงผีคนนี้ก่อนเสมอ ปัญหานี้ทำให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาเกิดความเดือดร้อน ทำให้กรรมการ

หมู่บ้าน ผู้อาวุโสมาประชุมร่วมกันและเรียกผู้ถูกกล่าวหามาซักถาม ซึ่งเจ้าตัวก็ปฏิเสธว่าไม่ได้ทำอะไรทั้งสิ้น เขาพยายามต่อสู้ในทุกวิถีทางโดยพูดในที่ประชุมว่าไม่ได้เป็นคนทำให้คนในหมู่บ้านเจ็บป่วยหรือตาย ปัญหานี้มีข้อยุติคือไม่พูดถึง ไม่กล่าวหาถ้าไม่เห็นว่าเป็นคนผู้นี้ทำจริง ถ้าใครพูดจะปรับเงิน 1,000 บาท

อีกกรณีหนึ่งที่เห็นชัดในเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็คือ กรณีควายตาย เจ้าของควายซึ่งมีความขัดแย้งกับผู้เลี้ยงผี ได้กล่าวหาว่าผู้เลี้ยงผีเป็นคนทำให้ควายของเขาตาย เมื่อปี 2546 ควายตัวดังกล่าว มีอายุ 4 ปี มีลูกมาแล้ว 1 ตัว และกำลังตั้งท้องได้ 3 เดือน ก่อนตายไม่มีอาการเจ็บป่วยอะไร เจ้าของได้ให้ควายลงไปกินน้ำในห้วยคลิตี้เพราะเห็นว่าน้ำกลับมาใสดังเดิมแล้ว เมื่อสำรวจตามลำตัวของควายก็ไม่พบการถูกสัตว์ร้ายขบกัดแต่อย่างใด จากการผ่ากระเพาะควายตัวนี้ดูก็พบว่ากระเพาะแข็งและมีสีดำ เจ้าของควายได้ปักใจเชื่อว่าผู้เลี้ยงผีเป็นคนทำให้ควายของเขาตาย จนมีเรื่องทะเลาะถึงขั้นจะทำร้ายร่างกายกัน แต่สุดท้ายผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้านก็ช่วยกันไกล่เกลี่ยปัญหาจนยอมความกันได้ ผู้ที่เลี้ยงผีออกมาปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนทำโดยใช้การสาบาน เจ้าของควายก็ต้องเสียควายไปโดยไม่ทราบสาเหตุ

ในปัญหาข้างต้นนี้มีข้อสังเกตคือเป็นเรื่องราวความผิดปกติที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของลำห้วยหลังจากที่น้ำทางแระตะกั่วปนเปื้อน เราได้พบการเจ็บป่วย การเสียชีวิตของชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงที่ไม่อาจยืนยันหรือพิสูจน์แบบพันธุศาสตร์ได้ว่าเป็นผลจากสารตะกั่ว ตัวชาวบ้านเองก็มิอาจหาคำอธิบายใดที่จะมาเชื่อมโยงกับสิ่งผิดปกตินี้ จึงได้ใช้ระบบโลกทัศน์ความเชื่อในกรอบของไสยศาสตร์เป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ปัญหาคลีคลายและนำสู่การแก้ไขในวิถีแบบกะเหรี่ยง ชาวคลิตี้ล่างจึงใช้คำอธิบายตามระบบความเชื่อในโลกทัศน์ของพวกเขาว่าเกิดจากการกระทำของคนเลี้ยงผี ผู้ไม่ประสงค์ดีต่อชีวิตของพวกเขา ปัญหาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความแตกแยกในความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านด้วยกัน มีการนิทว่าร้าย ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเลี้ยงผีในทางไม่ดีต่างๆ นานา ซึ่งย่อมส่งผลถึงการทำงานและกิจกรรมของหมู่บ้านในระยะยาว ผู้ศึกษาเห็นว่าปัญหาดังนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องอาศัยการทำความเข้าใจที่ลึกซึ้งในวิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง อีกทั้งยังกระทบต่อความรู้สึกทางจิตใจของคนทั้งชุมชนจึงมีความน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เราจึงไม่อาจมองข้ามมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณของชาวคลิตี้ล่างไปได้เลย

อย่างไรก็ตาม เรามีอาจเหมารวมว่าหญิงชายคลิตี้ล่างทุกคนได้อธิบายความเจ็บป่วยผิดปกติในทำนองเดียวกัน ผู้ศึกษาพบว่าหลายคนมีระบบคิดที่มองว่าอาการความเจ็บป่วยบางอย่างเกี่ยวกับไสยศาสตร์เป็นเรื่องของผีทำ หลายคนเข้าใจว่าอาการที่เกิดขึ้นไม่เกี่ยวกับผีทำ ด้วยระบบคิดที่ว่าถ้า

เกี่ยวกับผีเมื่อไปรักษาหมอทรงกลับมาแล้วต้องหายจากความเจ็บป่วยเหล่านั้น หลายคนมีข้อสังเกตว่าความเจ็บป่วยเหล่านี้ไม่เคยปรากฏขึ้นในหมู่บ้านมาก่อน ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับน้ำแร่ตะกั่วที่โรงแต่งแร่ปล่อยลงห้วย จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยของทั้งหญิงชายคลิตี้ล่างนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและต้องอาศัยความเข้าใจในวัฒนธรรมแบบชาวบ้าน ระบบคิดความเชื่อในโลกทัศน์เก่าและใหม่ การรับรู้เรื่องราวต่างๆ จากการประสบด้วยตนเอง จากที่บุคคลในครอบครัวสัมผัส จากผลกระทบต่อชุมชนตลอดจนจากการรับรู้โดยบุคคลภายนอกไม่ว่าจะเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ สื่อมวลชน นักพัฒนาเอกชน เป็นต้น เหล่านี้ได้เพิ่มพูนความรู้เรื่องโรคตะกั่วให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง ในช่วงแรกของความเจ็บป่วยผิดปกติชาวคลิตี้ล่างมีอาจรู้ได้เลยว่าความเจ็บป่วยเหล่านี้เกิดจากสาเหตุใด ชาวคลิตี้ล่างต่างอธิบายความเจ็บป่วยไปในทิศทางของความเชื่อแบบไสยศาสตร์เป็นการกระทำของผี พัฒนาการของการทำความเข้าใจภายหลังจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามา จึงทำให้ชาวคลิตี้ล่างเริ่มรับเอาระบบความรู้เรื่องโรคพิษตะกั่วเข้ามาใช้อธิบายอาการเจ็บป่วยผิดปกติ การอธิบายสาเหตุของโรค พฤติกรรมการบริโภค วัฒนธรรมการรักษาพยาบาล ชาวคลิตี้ล่างบางกลุ่มก็มีความคิดเป็นของตนเอง มีการผูกติดกับความเชื่อ วิถีชีวิตและพฤติกรรมแบบเดิมๆ อยู่ บางกลุ่มก็สับสนกับความรู้ใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับหน่วยงานจากภาคส่วนต่างๆ บางกลุ่มก็เปิดรับความรู้ใหม่ๆ และสามารถผสมผสานความรู้เก่าที่มีได้อย่างกลมกลืน แต่ทั้งหมดแล้วชาวคลิตี้ล่างมิได้เป็นเพียงผู้ถูกกระทำในความเจ็บป่วยผิดปกติที่ ถาโถมเข้ามาเพียงฝ่ายเดียว ทว่าชาวคลิตี้ล่างต่างมีการโต้กลับในรูปแบบต่างๆ พยายามหาคำอธิบายในกรอบโลกทัศน์ของพวกเขาอีกทางหนึ่งด้วย

3. การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

กลุ่มผู้หญิงให้ความเห็นเพิ่มเติมเรื่องการรักษาสุขภาพว่า ชาวคลิตี้ล่างต้องรักษาตัวเองไม่ควรใช้น้ำ กินปลาก็จะทำให้สารตะกั่วลดลงได้ และถ้ามีคนมาช่วยสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายช่วงที่กินปลาในห้วยไม่ได้สักประมาณ 4-5 ปี ก็จะทำให้สารตะกั่วไม่เข้าไปในตัวชาวบ้านด้วย โดยในช่วงเวลาดังกล่าวก็ขอให้หมอมารักษาความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านอย่างจริงจัง

4. การทำใจและยอมจำนนต่อปัญหา

ผู้ศึกษาได้เห็นความทุกข์ทรมานใจจากอาการเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิงซึ่งมีอาการป่วยจนเกิดภาวะท้อแท้ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เหมือนการยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ว่าจะมีหนทางใดที่ทำให้มีอาการเป็นปกติ ดังกรณีของเวมะนุ ในความเจ็บป่วยของเวมะนุนั้นเธอต้องทนเจ็บป่วยในอาการพิษตะกั่วมาตั้งแต่ปี 2532 ปัจจุบันเธอยังมีอาการหน้ามืดตาข่ายปวดหัวเป็นบางครั้ง ยังกินยาลดสารตะกั่วอยู่โดยมีพฤติกรรมการกินยา คือ จะกินวันเว้นวัน จากที่หมอบอกให้กินเช้า-เย็น ครั้งละ 1 เม็ด เหตุที่กินอย่างนี้เพราะกลัวยาหมด ประกอบกับหมอพรพรณีได้ปิดคลินิกอาชีวเวชศาสตร์ที่

ร.พ.ราชวิถีแล้ว เธอจึงไม่ทราบว่าจะได้ยาลดสารตะกั่วจากที่ใดมารับประทาน บางครั้งก็พบว่าเธอรู้สึก
 ท้อแท้กับสภาพความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่

“คิดแล้วเราก็คือแบบนี้นี่แหละ ถ้าตายก็ตายไป”

เวมะนุ อายุ 33 ปี

“เมื่อก่อนไม่เคยรู้ว่าที่เจ็บตาอย่างนี้จะเกี่ยวกับสารตะกั่ว เจ็บตาก็ทนเจ็บไป
 จนหมอพรพรรณมาบอกว่าเกี่ยวกับสารตะกั่ว ตอนที่เจ็บตามากๆ มัน
 ทรมาน บางทีก็คิดว่าอยากให้มันตายๆ ไปซะ ให้หมอฉีดยาให้ตายไปเลย
 อยู่อย่างนี้น้ำมันลำบากเหลือเกินทำอะไรก็ไม่สะดวก”

กาน់อะฮ่อง อายุ 39 ปี

จะเห็นได้ว่าในส่วนของการจัดการเรื่องความเจ็บป่วยของทั้งหญิงและชายนั้นก็เป็นเรื่องของ
 การพยายามดูแล รักษาอาการความผิดปกติในเบื้องต้นของตนเองก่อน โดยส่วนใหญ่มีการรักษาโดย
 ใช้สมุนไพรที่หาได้ในป่า ทว่าชาวคลิตี้ล่างก็พบว่าการรักษาดังกล่าวไม่ได้ทำให้อาการหายสนิท อาการ
 เจ็บป่วยผิดปกตินี้เกิดขึ้นแบบเรื้อรัง ชาวคลิตี้ล่างได้สร้างทางเลือกให้แก่ตัวเองโดยทำทุกวิถีทาง เช่นไป
 หาหมอพระรักษาด้วยไสยศาสตร์ หาหมอนามัยโรงพยาบาลทั้งรัฐและเอกชน เพื่อกินยาตามแผน
 ปัจจุบัน ทว่าอาการปวดข้อ ปวดกระดูก ปวดศีรษะ ซาตามร่างกายก็ไม่หาย ด้วยระยะเวลาการรักษาที่
 ผ่านมาชาวคลิตี้ล่างจึงตกอยู่ในสภาวะหลายแบบ ภาวะยอมจำนน ภาวะปลงตก หลายคนไม่รู้ในเรื่อง
 ของโรคใหม่เกิดความสับสนอย่างหนัก หลายคนต่างเรียนรู้ ปรับตัวต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลง
 ชาวคลิตี้ล่างต่างจดจำและรับเอาความรู้ชุดต่างๆ ที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาถ่ายทอด
 และมีการพัฒนาความคิด จนเกิดการวิพากษ์ตั้งคำถามถึงภาวะปัจจุบันที่ไม่อาจช่วยหรือแก้ปัญหาให้
 ชาวคลิตี้ล่างได้ และยังเกิดความระแวง เคลือบแคลง ไม่ไว้วางใจต่อการรักษาและการแสดงความ
 รับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

การฟื้นฟู หรือสร้างใหม่ของประเพณี

1) การทำบุญส่งให้ผู้ตายจากอาการผิดปกติ

ชาวคลิตี้ล่างได้นำเอาอัฐิคนตายมาสวดและทำบุญให้พร้อมกันในช่วงงานสงกรานต์ มี
 มักนายนเป็นผู้ทำพิธี ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าคนที่ตายเหล่านี้ ตายในช่วงที่น้ำแร่งหนักตั้งแต่ปี 2537 ถึง
 2545 และมีสาเหตุจากสารตะกั่ว เพราะก่อนตายมีอาการผิดปกติหลายอย่าง เช่นตัวบวม ปวดหัว
 ปวดข้อ หน้ามืดตาลายบ่อยๆ

จากการที่ผู้ศึกษาเข้าร่วมงานบุญสงกรานต์ในปี 2546 และปี 2547 นั้น มีความแตกต่างกันในส่วนของการทำบุญสวดกระดูก ซึ่งพบว่าปี 2546 จะมีการเอกระดูกของคนเสียชีวิตมาตั้งโต๊ะแล้วสวดพร้อมกัน แต่ในปี 2547 นั้นกลับไม่มีการนำกระดูกออกมาตั้งเช่นปีก่อน ผู้ศึกษาจึงได้สอบถามมัคนายกก็ได้คำตอบว่าเหตุที่ไม่ได้เอกระดูกคนตายมาตั้งโต๊ะก็เพราะปีนี้ไม่มีนักข่าวและคนนอกเข้ามา เขาจึงจัดแบบธรรมดาทุกปี ซึ่งก็มีการอุทิศส่วนกุศลทำบุญให้คนตายเป็นปกติอยู่แล้ว ตรงจุดนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ของชาวคลิตี้ล่างอีกวิถีทางหนึ่งในการเลือกรับ ปรับเปลี่ยนโอกาสต่างๆ โดยใช้ประเพณีเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

2) พิธีสืบทอดห้วยคลิตี้

จากสภาวะความขมขื่นตลอดเวลาที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับผลกระทบจากสารตะกั่วปนเปื้อนในลำห้วยซึ่งเป็นเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตพวกเขา นั้น สิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างสามารถร่วมกันทำได้คือการร่วมกันกันอธิษฐานให้สายน้ำกลับมามีชีวิตเดิมด้วยพิธีกุลหูลิ หรือสืบทอดแม่น้ำ อารมณ์เคนหล้าได้ถ่ายทอดเรื่องราวพิธีสืบทอดลำห้วยไว้ว่า “ในวันที่ 8 มกราคม 2544 บรรดาภาคในงานพิธีนั้นจะมีชาวบ้านคลิตี้ล่างและญาติมิตรหมู่บ้านอื่นๆ ต่างก็เข้ามาด้วยกัน โดยต่างแต่งกายด้วยชุดตามประเพณีหรือใช้อั้ว พิธีได้เริ่มต้นขึ้นหลังพระอาทิตย์ตกดิน ณ ริมห้วยคลิตี้ที่มีแพไม้ไผ่ขนาดย่อมๆ ผูกโยงอยู่ริมตลิ่ง โดยบนแพจะมีเครื่องเช่นสักการะสายน้ำ อาทิ กล้วย อ้อย ข้าวสาร แดง เผือก มัน และพืชในไร่อีก 2-3 ชนิด พิธีกรรมจะดำเนินไปด้วยบทกล่าวนำขอขมาลาโทษต่อสายน้ำ จากชายกะเหรี่ยงสูงวัยและมีคำกล่าวตามจากตัวแทนชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ก่อนจบพิธีทุกคนได้นำดอกไม้ธูปเทียนมาวางบนแพไม้ลำนั้นแล้วปล่อยให้แพค่อยๆ ลอยไปกับสายน้ำ ในเบื้องหลังของพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำนี้ ชาวคลิตี้ล่างได้ไปเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ต่างบ้านมาทำพิธีให้ เนื่องด้วยเกรงว่าขั้นตอนในพิธีอาจไม่ครบถ้วนเพราะห่างหายจากการทำพิธีมานาน ประกอบกับในหมู่บ้านไม่เคยประสบกับมหันตภัยร้ายเช่นนี้มาก่อนจึงไม่ค่อยได้จัดพิธีนี้ เรียกได้ว่าพิธีกรรมนี้ได้ถูกหยิบขึ้นมาฟื้นฟูและปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ตรงนั้นนั่นเอง” (อารมณ์ เคนหล้า, 2544:14-15.)

“บทขอขมาในพิธีกรรมนี้เป็นการขอขมาน้ำ สิ่งมีชีวิตทุกอย่างต้องอาศัยน้ำ เพราะน้ำเป็นชีวิตของคนและสัตว์ทุกชนิด แม้เราจะไม่ได้ทำน้ำเสีย แต่พวกเราเองก็ต้องขอขมาลาโทษในสิ่งไม่ดีที่เราทำกับสายน้ำ ทั้งกินทั้งอาบเหมือนกันและก็ขอให้สายน้ำมันดีขึ้นเรื่อยๆ”

พ่อเฒ่าเซง ไต้งฟ้า ผู้อาวุโสชาวองหลู

พิธีกรรมนี้เป็นอีกหนึ่งในวิถีการต่อสู้ที่ชาวคลิตี้ล่างได้เลือกใช้โดยทำการฟื้นฟู ประเพณีเดิมที่เคยทำมาสมัยบรรพบุรุษซึ่งได้ห่างหายไปนานเพราะไม่มีเหตุการณ์ที่น้ำห้วยเกิดความเสียหายเช่นนี้ ด้วยทุกปีชาวคลิตี้ล่างก็ได้มีประเพณีลอยกระทงซึ่งเป็นการขอขมาต่อโพธิ์ตะก๊และเทวดาในน้ำอยู่แล้ว ในส่วนของพิธีกรรมนี้จึงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างกำลังต่อสู้ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับหลายฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้ความรู้ในระบบโลกทัศน์เพื่อสร้างวาทกรรมผ่านพิธีกรรมการขอขมาน้ำหรือสืบทอดแม่น้ำนี้ ดังเช่นคำอธิบายถึงที่มาที่ไปของพิธีกรรมสืบทอดแม่น้ำว่า

“เราอยากให้สายน้ำมันดีขึ้น และพวกเราทุกคนก็จะได้สบายใจขึ้น เพราะ 3 ปีมาแล้วที่เราไม่ได้ใช้น้ำห้วยเลย”

พ่อยะเสอะ ผู้นำคลิตี้ล่าง

“ ยี่สิบกว่าปีมาแล้วที่ห้วยคลิตี้เสียไป เมื่อก่อนปู่ปลาก็อุดมสมบูรณ์ แต่พอเขาปล่อยน้ำแร่ น้ำยา ลงมา กุ้ง ปลา หอยอะไรก็ตายไปเยอะ คนกินก็เป็นโรค อาบน้ำก็เป็นโรค แม้เราไม่ได้ทำให้น้ำเสีย แต่เราก็ต้องขอขมาน้ำด้วย”

พ่อเผ่าเซง ไต้งฟ้า ผู้อาวุโสชาวองหลู

4.8 การลุกขึ้นสู้และเรียกร้องต่อปัญหา

4.8.1 การวิพากษ์คำวินิจฉัยโรคของแพทย์

ภายหลังที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับรู้ระบบคิดเรื่องโรคพิษตะกั่วจากการเข้ามาของหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยแพทย์เคลื่อนที่จากกระทรวงสาธารณสุข หลายคนพยายามปรับตัวนำความรู้ใหม่ในเรื่องพิษตะกั่วเข้ามาอธิบายความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น และต่างวิพากษ์วิจารณ์การวินิจฉัยโรคของหมอที่เข้ามาตรวจรักษา เจาะเลือดและจ่ายยาให้แก่พวกเขา ชาวคลิตี้ล่างหลายคนต่างพัฒนาความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องการรักษาอาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของทีมแพทย์ต่างๆ ในช่วงแรก ปี 2541 ชาวคลิตี้ล่างต่างให้ความร่วมมือเข้ารับการตรวจเลือด รักษาอาการต่างๆ เป็นอย่างดี โดยมีระบบคิดว่าขอเพียงให้หายจากอาการความเจ็บป่วยในร่างกายของชาวคลิตี้ล่าง ทว่าต่อมาพวกเขาได้เรียนรู้ว่าวิธีการรักษาของทีมแพทย์จากกระทรวงสาธารณสุขมิได้ทำให้พวกเขานายขาดจากอาการความเจ็บป่วย การรักษาดังกล่าวเป็นการรักษาเบื้องต้นเพื่อให้บรรเทาลง เมื่อยาที่ได้รับหมดฤทธิ์ก็มีอาการเช่นเดิม ผู้ศึกษาจะได้พบคำพูดที่วิพากษ์วิจารณ์ แสดงข้อคิดเห็นต่อการทำงานของหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะทีมแพทย์สาธารณสุข การไม่ยอมไปเจาะเลือดเมื่อทีมแพทย์ลงพื้นที่ในหมู่บ้านและมิได้เชื่อในคำวินิจฉัยของแพทย์อีกต่อไป

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

การรักษาโรคพิษตะกั่วของทีมแพทย์สาธารณสุข เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านคลิตี้ล่างตั้งแต่ ปี 2541 จนถึงปัจจุบัน 2546 บรรดาผู้ชายให้ข้อคิดเห็นต่อการรักษาของหมอสาธารณสุขที่มาในหมู่บ้านว่า หมอเข้ามาหลายสิบครั้งโดยเฉพาะในช่วงปี 2541 จะเข้ามาตรวจร่างกายและตรวจเลือด ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกไม่แน่ใจว่าหมอจะช่วยพวกเขาได้จริงๆ หลายคนรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการรักษาของหมอที่เข้ามาเจาะเลือดบ่อยๆ เมื่อนำผลมาให้ก็ไม่บอกว่าชาวบ้านมีสุขภาพเป็นอย่างไร

“การรักษาของสาธารณสุขที่เข้ามาตรวจเจาะเลือดนั้นเป็นการรักษาที่ปลายเหตุเพราะรักษาตามอาการ ถ้าปวดหัวก็ให้กินยาพาราฯ ปวดเมื่อยก็ให้ยา มานวด เราถูกเจาะเลือดไปหลายครั้ง แต่ไม่ได้ยาที่ถูกกับโรคเลย”

หม่องปะเสาะ อายุ 38 ปี

“ตอนนี้เจ็บที่หัวไหล่ ซาที่ซา อยากรักษามากแต่ไม่มีโอกาส หมอที่มารักษาก็ให้กินแต่ยาพาราฯ ไม่เคยบอกว่าเป็นอะไร บางครั้งก็โกรธเหมือนกัน”

หม่องปะชาติ อายุ 38 ปี

“มีหมอจากเมืองกาญจนฯ มารักษา มาเจาะเลือดไปแต่ก็ไม่มีมาให้ยารักษาอย่างจริงจัง ตอนนี้เบื่อมากไม่อยากรักษากับหมอพวกนี้แล้ว หมอนั้นเหมือนกันตั้งแต่ก่อนนายจนถึงกระทรวง หมอนานายก็ไม่กล้าเสนอปัญหา ซึ่งปกติหมอนานายต้องมีหน้าที่ทำเรื่องร้องเรียนปัญหาให้ชาวบ้าน”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36

บรรดาผู้ชายคลิตี้ล่างเห็นว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้ทำงานตามหน้าที่ ไม่มีการรายงานเรื่องปัญหาพิษตะกั่วและความเจ็บป่วยตามข้อเท็จจริง โดยกลับรายงานว่าชาวบ้านปกติทุกอย่าง ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่าที่มีรายงานเช่นนี้เป็นเพราะเจ้าหน้าที่อยู่ข้างเหมืองแร่และข้าราชการสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรีก็มีผลประโยชน์กับเหมืองแร่ และที่ผ่านมาชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่าการรักษาพยาบาลตรวจร่างกาย หมอสาธารณสุขจะรักษาที่เด็กก่อนโดยไม่ให้ความสำคัญกับผู้ใหญ่เท่าที่ควร ชาวคลิตี้ล่างคิดว่าการรักษาผู้ใหญ่ก็มีความสำคัญเพราะผู้ใหญ่ต้องทำงาน ถ้าไม่มีผู้ใหญ่ เด็กจะเอาเงินที่ไหนจะกินอยู่อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างจึงต้องการให้รักษาผู้ใหญ่ด้วย และนอกจากนี้ยังมีความสงสัยเรื่องการให้นิยามความเจ็บป่วยของวงการแพทย์อีกด้วย เพราะที่ผ่านมากำหนดว่าใครคือผู้ป่วย ควรจะได้เข้ารับการรักษานั้นอยู่ที่การตัดสินใจของแพทย์เพียงฝ่ายเดียว

“เรื่องความเจ็บป่วยนั้นชาวบ้านไม่ค่อยรู้เรื่อง หมอจะเป็นคนมาบอกเองว่า ชาวบ้านป่วย แต่เป็นการป่วยตามที่หมอบอก ถ้าป่วยแล้วไปไร่ได้ก็จะไม่เรียกว่าป่วย ป่วยตามแบบของหมอคือต้องนอนเจ็บอยู่ที่โรงพยาบาล”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“คำว่า ‘คนป่วย’ ในความหมายของหมอนั้นเป็นอย่างไร สาธารณสุขมาบอกว่าถ้าแขนยังไม่ตก ขายังไม่ห้อยก็ยังไม่เป็นไร ขอถามหน่อยว่าถ้าถึงตอนนั้น คนในหมู่บ้านเราไม่ตายกันหมดแล้วหรือ”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

สิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างอยากรับรู้จากคำบอกเล่าของแพทย์ก็คือ ความหมายจากตัวเลขทางเทคนิคว่ามีตะกั่วในเลือดตามค่าที่บอกมาเป็นไมโครกรัม/เดซิลิตรนั้น จะทำให้เขาเข้าใจและรับรู้ถึงอันตรายที่จะเกิดกับเขาได้อย่างไร คำว่ามีสารตะกั่วไม่เกินมาตรฐานก็เลยไม่จำเป็นต้องรักษาเช่นนั้น หรือ ชาวคลิตี้ล่างไม่เคยรู้ว่าตัวเลขที่แพทย์ได้บอกมาในผลการตรวจเลือดจะทำให้เขาหายจากความเจ็บป่วยได้อย่างไร และใครรู้ว่าหนทางรักษาของแพทย์จะทำอย่างไรต่อไป มิใช่เพียงแค่เจาะเลือดไปโดยที่พวกเขาไม่รู้ขนาดของตนเอง

“หมอบอกว่าตะกั่วในเลือดของเราไม่สูงเกินมาตรฐาน เราก็ปวดหัว ปวดข้อ กระดูกอยู่อย่างนี้ไม่รู้จะทำอย่างไร หมอเข้ามาเจาะเอาเลือดของเราไปแต่ไม่เคยบอกว่าเป็นอะไร ทำไมไม่มีหมอมารักษาเราจริงๆ เสียที”

พี่เสรีฐ อายุ 37 ปี

ในทัศนะต่อเรื่องการรักษาสารตะกั่วขณะอยู่ในโรงพยาบาลนั้น ผู้ที่มีประสบการณ์การรักษาได้บอกเล่าว่า หมอมาตรวจเลือดหาสารตะกั่วแล้วก็บอกว่าเขามีสารตะกั่วสูงให้ไปรักษาเมื่อปี 2544 ช่วงที่ไปรักษานั้นก็มีอาการปวดข้อ ขาตามนิ้ว แต่ไม่ถึงขั้นรุนแรงก็คิดว่าตนเองไม่เป็นอะไรมาก หมอให้นอนที่โรงพยาบาล 10 วัน ช่วงที่รักษานั้นหมอก็ให้กินยา ให้น้ำเกลือพอครบ 10 วันก็ให้กลับบ้าน

“รู้สึกว่าก็ยังปวดข้อ ขาตามนิ้วอยู่ สุขภาพยังไม่เหมือนเดิม แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรต่อเพราะรักษาเองไม่เป็น”

หม่องโจ๊ะ อายุ 44 ปี

“เราได้ไปรักษาสารตะกั่วที่ร.พ.พนลข หมอบอกว่าเรามีตะกั่วเกิน 40 ไปถึงโรงพยาบาลก็ให้เราใส่ชุดคนป่วย แล้วก็มึนนักข่าวมาถ่ายรูป หมอใหญ่ก็มาบอกว่ารักษาเราหายแล้ว แต่เรายังไม่หายจากปวดข้อ เจ็บในกระดูกเลย

เรานอนที่โรงพยาบาล 1 คืนแล้วหมอก็ให้กลับบ้าน”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“หมอบอกว่าถ้าใครมีตะกั่วเกินจะให้ไปรักษา แต่พอไปจริงๆ เขาให้กินแคยา
แก้ปวด ยาพาราฯ แล้วมาบอกว่าเราไม่ป่วยแล้ว เป็นอย่างนี้เราก็ไม่อยากไป
แล้ว ที่จริงถ้าเราไม่เจ็บจนเกินทน แก้ไม่ตกก็ไม่อยากไปหรอก”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

“หมอไม่ค่อยสนใจ ดูไม่จริงจังในการรักษา เขาคงเห็นว่าเราไม่รู้เรื่องอะไร
จะให้ยาอะไรมาก็ช่าง”

หม่องปะเสาะ อายุ 38 ปี

ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าความเจ็บป่วยของทั้งผู้ใหญ่และเด็กนั้นต้องให้ความสำคัญไม่ต่างกัน ต้อง
รักษาทุกคน ที่ผ่านมามอเน้นการรักษาเฉพาะเด็กแต่ชาวคลิตี้ล่างก็รู้สึกว่ายังไม่ได้รักษาเด็กๆ อย่าง
จริงจัง ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อสังเกตว่าเด็กๆ ในหมู่บ้านที่พิการ เป็นเอ๋อ สมองคิดช้า สอบกตช้าชั้นหลาย
ปีติดต่อกันแล้วหมอมารักษาอาการเช่นนี้เด็กๆ หมู่บ้านอื่นในเขตตำบลชะแลก็เป็นกันนั้น ชาวคลิตี้
ล่างเห็นว่าการพูดเช่นนี้ไม่ช่วยแก้ปัญหา และไม่เข้าใจว่าทำไมเด็กๆ จึงมีสารตะกั่วในเลือดสูง มีอาการ
ผิดปกติหลายราย แล้วอนาคตของชาวคลิตี้ล่างต่อไปจะเป็นอย่างไร

“เราอยากให้หมอมารักษา ต้องรักษาให้หมดทุกคน จะรักษาแต่คนมีสาร
ตะกั่วสูงเกินมาตรฐานไม่ได้ หมอต้องรักษาคนที่มีอาการเจ็บป่วยทุกคน”

หม่องโจ๊ะะ อายุ 44 ปี

“เราพามะนุไปรักษาที่ร.พ.หลายครั้ง แต่ก็ไม่รู้ว่าจะทำไมหมอมารักษาโรคสาร
ตะกั่ว หมอบอกว่าที่เราป่วยนั้นมันไม่เกี่ยวกับสารตะกั่ว หมอไม่เข้าใจว่า
ความเจ็บป่วยมันทรมาณ มันเจ็บปวดขนาดไหน”

หม่องโจ๊ะิบ อายุ 39 ปี

หลายคนคิดว่ามอมีหน้าที่รักษา ก็ต้องรักษาให้ดี ทำให้ชาวบ้านหาย และอันที่จริงเหมืองแร่
เป็นคนผิดที่ปล่อยน้ำเสียลงห้วย เหมืองแร่ต้องออกค่าใช้จ่ายให้หมอมารักษาชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษา
พบว่าชาวคลิตี้ล่างก็เห็นว่ามอเป็นที่พึ่งและไม่ได้มองมอในภาพลบเสียทั้งหมด ดังที่มีการพูดถึง
มอว่า

“สงสารมอเหมือนกัน ต้องรักษาคนป่วยไม่ใช่แค่คลิตี้ล่างที่เดียว
เราต้องให้กำลังใจเขาบ้าง ไปว่าเขาเขาก็ไม่ดี”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

เราพบว่าโดยส่วนใหญ่บรรดาผู้ชายจะวิพากษ์การทำงานของหมอ โดยมีทัศนคติในแง่ลบยังไม่เข้าใจและไม่เชื่อใจในระบบการทำงานของทีมแพทย์สาธารณสุข ชาวคลิตี้ล่างต่างก็ตั้งคำถามในเรื่องความเจ็บป่วย ต้องการรับรู้ว่ามีเมื่อใด อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้จะหายเป็นปกติ เมื่อใดที่แพทย์จะออกมารักษาชาวคลิตี้ล่างอย่างจริงจังและเข้าใจในความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างมากกว่าการให้ยารักษาตามอาการโดยไม่ได้คำนึงถึงภาวะความทุกข์ทรมานของคนป่วย หลายคนมีความไม่มั่นใจในการทำงานของแพทย์สาธารณสุขว่าเหตุที่ไม่รักษาชาวคลิตี้ล่างอย่างจริงจังนั้นเป็นเพราะอิทธิพลและผลประโยชน์ของเหมืองแร่ หลายคนเข้าใจไปว่าสาธารณสุขมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจการเหมืองแร่ดังกล่าวนี้ เพราะถ้าเหมืองมีการพันธกิจวิจัยโรคของชาวบ้านว่าเป็นพิษตะกั่ว ก็อาจทำให้เหมืองแร่ต้องรับผิดชอบต่อปัญหาโรคพิษตะกั่วในชาวคลิตี้ล่าง

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

บรรดาผู้หญิงต่างมีประสบการณ์การตรวจเจาะเลือดหาสารตะกั่ว พวกเธอได้แสดงความคิดเห็นต่อแพทย์ในลักษณะไม่แน่ใจ ไม่เข้าใจการทำงานและการรักษา มีการตั้งคำถาม แสดงความสงสัยและเล่าเรื่องราวความรู้สึกหลังจากที่ได้เข้ารับการรักษา

“ไม่รู้เลยว่าป่วยเป็นสารตะกั่วหรือเปล่า เพราะเราไม่รู้อย่างที่หมอรู้เลย ตัวเลขที่หมอมายบอกพวกเรว่ามีค่าตะกั่วเท่านั้นเท่านี้ หมอก็คือเป็นคนกำหนดทั้งนั้น เราจะมีตะกั่วมากหรือน้อย ก็ไม่รู้ว่าจะถือได้แค่ไหน อะไรๆ เขาก็ทำได้ เพราะชาวบ้านไม่รู้อะไรเลย”

มีอู อายุ 23 ปี

“หมอไม่บอกว่าเราเป็นอะไร แค่มายบอกว่าเรามีสารตะกั่วเท่าไรๆ เจ็บป่วยอย่างนี้ก็ต้องทน เราก็อยากรักษาแต่หมอมักรักษา ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

ทัศนะเรื่องการเจาะเลือดของหญิงคลิตี้ล่างนั้นเป็นไปในภาพลบและไม่เข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการเจาะเลือดดังกล่าว ซึ่งต่างมีความคิดเห็นไปต่างๆ กัน พวกเธอกล่าวถึงการเจาะเลือดของลูกและเด็กๆ ในหมู่บ้านว่า “ส่งสารลูกเพราะลูกร้องไห้มาก แต่พอเอาเลือดไปก็ไม่เห็นมาบอกอะไร หมอไม่ได้ทำให้หายปวดหัวปวดท้อง เพียงแค่เอาวิตามินกับน้ำหวานมาให้เด็กๆ กินเท่านั้น” ในระยะหลังที่หมอมายเจาะเลือดอีก พวกเธอจึงไม่ยอมให้เจาะเพราะคิดว่าไม่ได้ช่วยรักษาอะไร หญิงคลิตี้ล่างเข้าใจว่าหมอจะรักษาเฉพาะเด็กๆ ไม่รักษาผู้ใหญ่เพราะตามที่หมอบอกว่า ร่างกายผู้ใหญ่จะสามารถ

ขับสารตะกั่วออกมาได้เองตามธรรมชาติจากการทำงาน หลายคนได้แสดงทัศนคติว่า ตอนนี้องค์กรเราเจ็บป่วยและต้องการยาขับตะกั่วออก ต้องการให้หมอรักษาผู้ใหญ่ด้วย

“ถ้าหมอมาเจาะเลือดแล้วไม่รักษา เราก็ไม่ยอมให้เจาะอีก ที่ผ่านมามหมอจะรักษาเฉพาะเด็กไม่รักษาผู้ใหญ่ด้วย ผู้ใหญ่เองก็อยากไปรักษาสารตะกั่วเหมือนกัน”

หน่อชเว อายุ 32 ปี

“เจาะเลือดไปครั้งเดียวต่อไปจะไม่เจาะอีกแล้ว เพราะเจาะแล้วหน้ามืด เราไม่แข็งแรงด้วย เห็นหมอมาเจาะเลือดคนคลิตี้ล่างไปบ่อยมาก บางครั้งก็คิดว่าเขาเลือดไปขายหรือยัง”

กาปะมัน อายุ 45 ปี

เมื่อกล่าวถึงใบแจ้งผลการตรวจเลือดหาสารตะกั่ว หญิงคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ไม่เข้าใจความหมายและผลเลือดที่แสดงออกมาเลย

“ไม่เคยรู้เลยว่าหมายความว่าอย่างไร อยากให้หมอมาอธิบายให้ฟังด้วย เพราะหมอเขาเลือดเราไปเยอะแล้ว เลือดเราก็มีน้อยอยู่ด้วย เราร่างกายไม่ค่อยแข็งแรง อยากให้หมอมารักษาจริงๆ”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

หลายคนได้วิพากษ์วิจารณ์การทำงาน การวินิจฉัยของหมอและการรักษาคนที่มีความเสี่ยงไม่เกินไปมาตรฐาน โดยแสดงความเห็นในทำนองที่เคลือบแคลง สงสัยต่อพฤติกรรมของหมอ

“คนเป็นหมอนั้นต้องช่วยดูแล บอกชาวบ้านให้เข้าใจ บางครั้งที่หมอให้ยามากิน เราก็คิดไปว่าหมอให้ยามาถูกหรือเปล่า หมอบอกว่าเราทำงานหนักเกินไปมันถูกแล้วหรือ เรื่องการรักษาเราก็คิดไปว่าทำไมหมอไม่รักษาชาวบ้าน ที่จริงมีตะกั่ว 20 ขึ้นไปก็น่าจะรักษาด้วย เราก็ออยากหายเหมือนกัน ที่เป็นอย่างนี้เพราะหมอเข้าข้างเหมืองหรือเปล่า”

จัน อายุ 26 ปี

“เราไปหาหมอตั่งหลายครั้ง หมอก็ให้ยาบรรเทาอาการมากิน ทำไมไม่ทำให้หายขาดไปเลย หมอบอกอีกว่าไม่ต้องกลัว อาการอย่างนี้ไม่ถึงตายหรอก เราก็อไม่รู้จะทำอย่างไร”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

หญิงคลิตี้ล่างอธิบายเหตุผลถึงตอนที่หมอมาลงพื้นที่และเห็นพวกเธอไปทำไร่อยู่นั้น แล้วหมอก็มาพูดว่า “คนคลิตี้ล่างยังทำอะไรได้อยู่เลยจะป่วยได้อย่างไร” ตรงนี้พวกเธออยากบอกว่า

“เราจะเจ็บป่วยแค่ไหนเราก็ต้องทน ถ้านอนป่วยอยู่ก็คงอดตายก่อนแน่ๆ
บางครั้งเราก็คิดว่าหมอไม่ชอบคนคลิตี้ล่าง ดูเขาไม่เต็มใจรักษาเราเลย ”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ในส่วนทัศนะของหญิงชายคลิตี้ล่างที่มีต่อการรักษาพยาบาลของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมอพยาบาลโดยภาพรวมแล้วเป็นทัศนคติเชิงลบ ชาวคลิตี้ล่างต่างไม่เข้าใจในองค์ความรู้ของหมอ ความรู้ทางเทคนิคเรื่องค่ามาตรฐานของสารตะกั่วในเลือด การนิยามความเจ็บป่วยของหมอกับความทุกข์ทรมานที่เกิดกับชาวคลิตี้ล่าง การรักษาที่หมอปฏิบัติกับชาวคลิตี้ล่าง การแนะนำเรื่องวิถีการดำรงชีวิต และพฤติกรรมกรกินอาหาร ชาวบ้านทั้งหญิง-ชายเกิดความคลางแคลงใจต่อการรักษาของหมอว่ามีการเลือกปฏิบัติหรือไม่ การไม่ได้รับความจริงจังในการรักษานั้นเป็นเพราะมีอิทธิพลหรือผลประโยชน์ใดอยู่เบื้องหลังหรืออย่างไร เหล่านี้จึงนำมาสู่ปัญหาอคติ ความขัดแย้งเกิดความไม่ร่วมมือ ซึ่งเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ส่งผลให้การรักษาพยาบาลไม่สัมฤทธิ์ผล

4.8.2 การต่อสู้ในมิติหญิงชายด้วยวิถีชาวคลิตี้ล่าง

ตารางที่ 4.6 แสดงการต่อสู้จากคำบอกเล่าและการเขียนของชาวบ้าน⁹

วันเดือนปี	การต่อสู้
2527	- ชาวบ้านเห็นร่วมกันว่าปัญหาที่เกิดขึ้นต้องมาจากโรงแต่งแร่ เพราะเคยเดินผ่านโรงแต่งซึ่งไม่ได้ปิดมิดชิด เมื่อเดินเข้าไปดูก็พบโรงแต่งแร่ได้ใช้น้ำยาที่กัดดินจนละลายและมักล้นเหมินมาก จึงเริ่มมีการร้องเรียนต่อเหมืองแร่ แต่ไม่มีหลักฐานจึงไม่อาจทำอะไรได้เลย ปัญหาทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานใด (วสันต์ พานิช, 2545:30)
2532	- ชาวบ้าน 6 คน ไปต่อว่าเหมือง “ทำไมจึงปล่อยน้ำเสียลงห้วย” แต่ก็ไม่ได้มีการแก้ปัญหาอะไร และกลุ่มผู้นำ-แกนนำได้ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมืองซึ่งทางเหมืองก็รับปากว่าจะปล่อยน้ำแร่เฉพาะหน้าฝน โดยถ้าจะปล่อยน้ำแร่ช่วงเวลาใดจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบก่อน
2537	- ทางเหมืองเขาหนังสือมาให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งลงชื่อว่ามีเหมืองมิได้เป็นคนทำให้น้ำห้วยคลิตี้เสีย โดยก่อนให้ลงชื่อผู้จัดการเหมืองแร่ได้นำเหล้ามาเลี้ยงชาวบ้านจนเมาได้รายชื่อชาวบ้านไป 9

⁹ การเขียนจากนายกำธร ศรีสุวรรณมาลา แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่าง วันที่ 22 มีนาคม 2547 และนายสมชัย ทองผาภูมิปฐวี กรรมการหมู่บ้านคลิตี้ล่าง วันที่ 30 มีนาคม 2547 เป็นงานเขียนที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสะท้อนปัญหาและความรู้สึกของตัวเอง.

วันเดือนปี	การต่อสู้
	คน หลังจากนั้นทางเหมืองก็ปล่อยน้ำแรงหน่วยตลอด 24 ชั่วโมง - ชาวบ้านมีการต่อสู้โดยการไปขอคำปรึกษาจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วย ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ทหาร ตำรวจ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในอำเภอทองผาภูมิ อำเภอศรีสวัสดิ์ แต่ไม่ได้รับการช่วยเหลือแต่อย่างใด ซึ่งช่วงเวลานี้เหมืองแร่ก็ได้ปล่อยน้ำทางแรงอยู่โดยตลอด
2538	- เหมืองแร่ได้เข้ามาขุดบ่อน้ำให้หมู่บ้านคลิตี้ล่าง แต่กลับทำให้น้ำบ่อเดิมใช้ไม่ได้ และหลังจากการขุดบ่อดังกล่าว เหมืองแร่ก็ปล่อยน้ำแรงห้วยคลิตี้อย่างหนักทั้งวันและทั้งคืน - ชาวคลิตี้ล่างร้องเรียนไปยังกรมทรัพยากรธรณี ทางกรมฯได้มาตรวจและสั่งให้ปิดโรงแต่งชั่วคราว โดยสั่งให้เหมืองแร่มีการจัดการบำบัดน้ำเสียให้ได้มาตรฐาน พอปิดได้เพียง 1 เดือนเหมืองแร่ก็สามารถเปิดดำเนินการต่อได้
2540	ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าบ่อน้ำเสียนั้นพังจริง แต่เป็นเพราะน้ำแรงซึ่งมากเกินไป ที่แรกทางเหมืองปล่อยน้ำแรงลำห้วยเลย แต่พอกรมทรัพยากรธรณีเข้ามาตรวจ เหมืองแร่จึงปิดท่อน้ำทิ้ง แล้วทำเป็นท่อเล็กๆ น้ำแรงจึงเอ่อล้นทำให้น้ำบ่อพังน้ำเสียพังลงไป ไม่ได้เกิดจากตีปรุชั้นอย่างที่ เป็นข้ออ้างของเหมืองแร่
2541	- ชาวคลิตี้ล่างร่วมกับเครือข่ายนักพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน เข้ามาช่วยตีแผ่สะท้อนปัญหาให้ชาวบ้าน ทำให้เรื่องพิชิตะกั่วถูกเปิดเผยต่อสาธารณะ จนนำมาสู่คำสั่งปิดเหมืองแร่ โดยกรมทรัพยากรธรณี มีการปรับเงินจำนวน 2,000 ตาม พรบ.แร่ ปี 2510 - ชาวบ้านร่วมกับศูนย์ศึกษากะเหรี่ยงและพัฒนา ได้ร้องเรียนให้หมอเข้ามาตรวจค่าตะกั่วในเลือดของชาวบ้านคลิตี้ล่าง - ในระหว่างปี 2541-2542 เหมืองมีการวิ่งเต้น ที่จะเปิดดำเนินการแต่งแร่ต่อ
2542-2543	- ชาวคลิตี้ล่างรวมตัวกันออกเคลื่อนไหวไปหลายๆ ที่ - ตัวแทนชาวบ้านไปสัมภาษณ์เรื่องสารตะกั่วและเรียกร้องให้ยกเลิกปิดเหมืองแร่ตลอดไป ให้มีการรักษาสารตะกั่ว ให้ย้ายโรงแต่งแร่คลิตี้ออกและมีการฟื้นฟูลำห้วย ที่ศาลากลางกาญจนบุรี ศาลา 60 พรรษา และที่สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี ในช่วงปีนั้นแกนนำได้ให้สัมภาษณ์นักข่าวเป็นระยะๆ - เจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณี ได้เข้ามาคุยกับชาวบ้านว่า การย้ายโรงแต่งแร่และฟื้นฟูลำห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกเป็นเรื่องง่ายกว่า แต่ชาวบ้านไม่ยอมย้าย เป็นตายอย่างไรก็จะอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างตลอดไป
2544	- ทำหนังสือขอความเห็นใจถึงประชาชนคนไทยทุกคน (30 สิงหาคม 2544) - ไปสัมภาษณ์ที่ ศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี และนครปฐม เรื่องสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ ชาวบ้านเรียกร้องให้ย้ายโรงแต่งแร่และให้ฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ และให้สาธารณสุขลงมารับรักษาโรคสารตะกั่วแก่ชาวบ้าน - ชาวคลิตี้ล่างและคุณสุรพงษ์ กองจันทึก (ตัวแทนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน) ร่วมกับนักข่าวได้เรียกร้องให้เจ้าของเหมืองแสดงความรับผิดชอบจากการที่ปล่อยน้ำแรงสู่ลำห้วย โดยเรียกเงินเป็นจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลที่ชาวบ้านเจ็บป่วย - แกนนำคลิตี้ล่าง 3 คนได้เดินทางไปที่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

วันเดือนปี	การต่อสู้
	สาธารณสุข โดยได้พูดคุยกันในเรื่องการย้ายหมู่บ้านและบอกว่าชาวบ้านไม่ยอมย้าย ถ้าจะย้ายต้องย้ายเหมืองและพื้นที่ป่าห้วย ต้องรักษาชาวบ้านที่เป็นสารตะกั่ว ได้ข้อสรุปว่าท่านรัฐมนตรีสุพงษ์ สิบวงศ์ จะส่งหมอลงมาที่หมู่บ้าน 2 คน ให้มารักษาสารตะกั่วและความเจ็บป่วยอื่นๆ
2545	- แขนนำชาวบ้านได้ไปที่ห้องส่งข่าว ช่อง 5 กองทัพบก ไปพูดถึงเรื่องสารตะกั่วในผลเลือดและการเจ็บป่วยของชาวบ้าน ตลอดจนผลกระทบต่างๆ รวมทั้งมีการผลักดันให้มีการฟื้นฟูพื้นที่ป่าห้วย - มีการให้สัมภาษณ์นักข่าวที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นระยะๆ - ตัวแทนชาวบ้านไปเวทีสัมมนาจุฬาราชการ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้พูดถึงการรักษาของชาวบ้านว่าหมอไม่ค่อยสนใจในความเจ็บป่วยของชาวบ้าน - ตัวแทนได้ไปเดินชมนกกับกลุ่มสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย - ไปพบกรรมการสิทธิมนุษยชน มีคุณสุณี ไชยรส และคุณวสันต์ พานิช เป็นตัวแทนมารับฟังปัญหา เรื่องเหมืองแร่ว่าชาวบ้านไม่ต้องการเหมืองแร่และโรงแต่งแร่ ต้องการให้ย้ายโรงแต่งออกไป - ไปพูดที่เวทีนานาชาติ ในงานสิ่งท้าทายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พูดถึงผลกระทบของชาวบ้านจากเหมืองแร่ - ไปเข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ มว.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
30 มกราคม 2546	ชาวบ้านที่ป่วย 8 รายไปพบทนายความที่สหภาพทนายความ โดยยื่นเรื่องว่าต้องการฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่ว ทนายความก็รับฟ้องในศาลแพ่งโดยที่ไม่ต้องวางเงินบนชั้นศาล การฟ้องศาลครั้งนี้เพื่อดำเนินคดีเอาผิดกับเจ้าของเหมืองแร่ตะกั่ว เรียกร้องค่าเสียหายและให้เหมืองแร่ชดเชยค่าเสียโอกาส ค่ารักษาพยาบาลและให้พื้นที่ป่าห้วย
23 กุมภาพันธ์ 2547	ตัวแทนชาวบ้านคดีต่าง 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษ ¹⁰ ให้มาฟื้นฟูพื้นที่ป่าห้วย

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษาและการเขียนของแกนนำคดีต่าง, มีนาคม 2547.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ถึงพัฒนาการของการรับรู้ปัญหา เป็นเรื่องราวของการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชาวคดีต่างโดยเริ่มต้นจากความไม่รู้ จนปัญหาก็ทวีมากขึ้น ชาวคดีต่างต่างสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จนกลายมาเป็นการสู้ด้วยระบบคิดแบบชาวบ้าน มีการออกไปต่อว่ากรรมการของเหมืองแร่ มีการประชุมภายในหมู่บ้าน ระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางออก ตลอดจนถึงการร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาเอกชนและ

¹⁰ โครงการนิทรรศการสิ่งแวดล้อม ในฐานะคณะทำงานคดีปกครอง สหภาพทนายความและได้รับมอบอำนาจจากผู้ฟ้องคดีทั้ง 13 ยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษต่อศาลปกครองกลาง ในความผิดฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ล่าช้า (นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ กับพวกรวม 13 คน V กรมควบคุมมลพิษ, คดีหมายเลขดำที่ 214/2547).

สื่อมวลชนในการนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ มีตัวแทนออกไปเสนอปัญหาในเวทีต่างๆ จนเรื่องราวปัญหากลายเป็นประเด็นระดับชาติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างลงพื้นที่บ้านคลิตี้ล่างเป็นจำนวนมาก มีการดำเนินแนวทางแก้ไขในรูปแบบต่างๆ กันออกไป ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้กระทบต่อตัวชาวคลิตี้ล่างโดยตรง ทำให้ชาวคลิตี้ล่างต้องต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความชอบธรรมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เหล่านี้จึงเป็นการลุกขึ้นสู้และการหาทางออกด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง ซึ่งสามารถแบ่งพัฒนาการการรับมือและต่อสู้กับปัญหาได้ดังต่อไปนี้

1) สังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ: ไม่คิดเรียกร้องหาผู้รับผิดชอบ

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

ช่วงแรกที่กลุ่มผู้ชายเห็นเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงมานั้น ชาวคลิตี้ล่างไม่ได้ทำอะไรเพราะไม่รู้ว่ น้ำแร่ นั้นมีอันตราย พวกเขากระทำเพียงสังเกตพบสิ่งผิดปกติในลำห้วยเท่านั้น ช่วงที่น้ำเสียเหม็นมาก ๆ และยังไม่ม่น้ำประปานั้น ชาวคลิตี้ล่างก็ต้องทนดื่มกินใช้น้ำในห้วยนี้ ช่วงนี้พวกเขามีได้เรียกร้องหรือหาผู้รับผิดชอบแต่อย่างใด รู้เพียงว่าถึงน้ำในห้วยจะขุ่นอย่างไร ก็ต้องกินต้องใช้

“ในช่วงแรกที่เขาปล่อยน้ำแร่ลงห้วย ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก คิดว่าคงไม่มี

อันตราย กลัวเจ้าของเหมืองด้วยก็เลยไม่ได้ไปร้องเขา”

หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี

กลุ่มผู้ชายส่วนหนึ่งคิดว่าถ้าปัญหายุ่งยากเกินก็ไม่อยากเรียกร้อง ไม่อยากมีเรื่องวุ่นวาย เมื่อเวลาผ่านไปน้ำก็คงดีขึ้นมาเอง ตรงจุดนี้ก็เป็นอีกหนึ่งในการมองปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

ผู้ศึกษาพบว่าการแก้ปัญหาสารตะกั่วนี้ ถ้าหากนำมุมมองของผู้หญิงมาอธิบายปัญหาและขอข้อเสนอในส่วนองแนวทางแก้ไขจากพวกเธอ จะเป็นอีกทางหนึ่งที่ช่วยเสริมทางออกของปัญหาให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยส่วนใหญ่ผู้หญิงจะไม่ค่อยออกมาพูด จึงไม่อาจรับรู้ได้ว่าพวกเธอคิดเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไรต่อการแก้ปัญหาจากกลุ่มผู้ชาย หลายคนมองอย่างตายตัวว่าบรรดาผู้หญิงกะเหรี่ยงไม่ค่อยรู้จักสังคม ไม่รู้วิธีการแก้ปัญหา ชอบปล่อยตัวเองไปตามยถากรรม ชอบอยู่แบบธรรมดา มีปัญหาก็กินๆ ไป ตรงจุดนี้จึงต้องเข้าไปเรียนรู้และทำความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด และเงื่อนไขที่ทำให้เธอมีได้มาปรากฏตัวในที่ประชุมหรือแสดงความคิดเห็นในเวทีภายนอกชุมชน

ในครั้งแรกที่บรรดาผู้หญิงเห็นการปล่อยน้ำแร่ลงห้วยนั้น พวกเธอคิดไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชาย เพราะพวกเธออยู่ด้วยความไม่รู้และไร้ทางเลือกที่จะใช้แหล่งน้ำแหล่งอื่น ในเรื่องการแก้ปัญหาน้ำเสีย

และความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้น หลายคนคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหาอย่างไรและไม่เคยรู้มาก่อนว่า น้ำแร่ที่ปล่อยลงห้วยนั้นมีอันตราย

“เห็นเขาปล่อยน้ำแรงมากก็ไม่ได้ว่าอะไร ปล่อยก็ปล่อยลงไปไม่ได้คิดอะไร หรือกลัวอะไรเลย ก็ไม่รู้ว่ามันมีสารตะกั่วอยู่”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“เห็นน้ำขุ่นก็ไม่ได้ทำอะไร เพราะคิดว่าคงไม่มีอันตรายอะไร”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

“เราไม่รู้เลยว่าเรามีสิทธิอะไรบ้าง แต่ตอนนี้เราขอเพียงให้เราหาย ไม่อยากคิดมากเรื่องนี้เลย อยากให้สารตะกั่วลดและทุกคนในหมู่บ้านไม่ต้องคิดมาก”

กาปะเซน อายุ 50 ปี

2) รับรู้ถึงอันตราย: พร้อมลุกขึ้นสู้ในระดับชุมชน

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

โดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีการประชุมทุกวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ แต่ในกรณีปัญหาน้ำแร่ตะกั่วนี้ ชาวคลิตี้ล่างได้ประชุมกันสัปดาห์ละครั้ง ยิ่งช่วงที่ได้รับปัญหานี้หนักๆ จะประชุมกันถึงสัปดาห์ละสองครั้งและก็มี การเตือนกันว่าอย่าเพิ่งกินปลาและน้ำในห้วยคลิตี้นี้ บรรดาผู้ชายบอกว่าได้เห็นการปล่อยน้ำทิ้งของโรงแต่งด้วยตาของตนเอง และในปี 2532 หมู่บ้านเกิดปัญหาสัตว์เลี้ยงตายผิดปกติ คนในหมู่บ้านเกิดเจ็บป่วยด้วยอาการคล้ายกัน ชาวคลิตี้ล่างจึงทนไม่ได้อีกต่อไป กลุ่มผู้ชาย 6 คน ได้ไปต่อว่าเจ้าของเหมืองที่ปล่อยน้ำเสียลงห้วยแต่ปัญหาก็ไม่มีการแก้ไขแต่อย่างใด ต่อมากลุ่มผู้นำ-แกนนำได้ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมือง ซึ่งทางเหมืองก็รับปากว่าจะปล่อยน้ำแร่เฉพาะหน้าฝน โดยถ้าจะปล่อยน้ำแร่ช่วงเวลาใดจะแจ้งให้ชาวคลิตี้ล่างทราบก่อน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ไม่ปฏิบัติตามคำพูด ผู้นำคลิตี้ล่างจึงไปแจ้งกำนันตำบลชะแลให้ช่วยแก้ปัญหา แต่ก็ทำอะไรไม่ได้

ทางผู้นำ-แกนนำคลิตี้ล่างได้ไปร้องเรียนที่กำนันตำบลชะแล แต่ฝ่ายกำนันและอบต.ชะแลต่างรู้จักกับเจ้าของเหมืองเป็นการส่วนตัว จึงไม่ได้จัดการปัญหาแต่อย่างใด และผู้นำก็ไปแจ้งต่อนายอำเภอ อำเภอศรีสวัสดิ์ โดยเป็นการเสนอปัญหาด้วยคำพูดมิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ทว่าเรื่องก็เงียบไปเช่นเดียวกัน ซึ่งในช่วงนี้สิ่งที่บรรดาผู้ชายทำได้ก็คือการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของเหมือง กลุ่มผู้ชายบอกว่าที่ผ่านมาเหมืองเคยมามอมเหล้าชาวคลิตี้ล่างแล้วหลอกให้เซ็นชื่อว่า เหมืองแร่ไม่ได้ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยและชาวคลิตี้ล่างจะไม่ร้องเรียนใดๆ ทั้งสิ้น หลังจากนั้นเหมืองก็ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยเต็มที่ บรรดาแกนนำได้เล่าถึงปัญหาความเดือดร้อนและอิทธิพลจากเหมืองแร่ในรูปแบบต่างๆ ว่า

“สารตะกั่วทำให้พวกเราเดือดร้อนมาเกือบ 30 ปี โดยไม่มีหน่วยงานไหนมาช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง เราต้องสู้ด้วยตัวเอง ที่ผ่านมามีเมืองเอาเงินมาปิดปาก จะให้เรา 20 ล้านแล้วให้ยุติปัญหาไป เราเจอหนักๆ ก็หลายครั้ง มีการข่มขู่ กดดัน ถูกตั้งค่าหัว หัวละ 5 หมื่น”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ในช่วงเวลาต่อมาชาวคลิตี้ล่างประสบภาวะความเจ็บป่วยและการสูญเสียที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงไม่ยอมทนต่อปัญหาอีกต่อไป ต่างมีการวิพากษ์วิจารณ์เรียกร้องให้เมืองรับผิดชอบต่อปัญหาที่ก่อไว้ และในที่สุดเมืองได้ยอมมอบเงินจำนวน 1 ล้านบาท โดยบอกว่าเป็นเงินช่วยเหลือชาวบ้าน แต่มิได้แสดงความรับผิดชอบต่อปัญหา ถึงตรงนี้ชาวคลิตี้ล่างก็ยังไม่ยุติการวิพากษ์วิจารณ์และพร้อมจะต่อสู้เพื่อให้ลำห้วยของเขากลับคืนมาเหมือนเดิม ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าทางที่จะแก้ไขปัญหาระงับลำห้วยและความเจ็บป่วยได้นั้นต้องหยุดการทำเหมืองและให้เมืองเร่งมาแสดงความรับผิดชอบต่อ

“การแก้ปัญหาเรื่องน้ำเสียและความเจ็บป่วยนั้น ต้องให้เมืองมารับผิดชอบ ฟันฟูให้ดีขึ้นเหมือนเดิม”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“เจ้าของเหมืองต้องมารับผิดชอบ เราอยู่ของเราอย่างสงบ ทำไมต้องมาทำให้เราเจ็บป่วย คิดๆ แล้วก็แค้นใจจริงๆ”

หม่องใจเต็บ อายุ 39 ปี

ชาวคลิตี้ล่างได้วิพากษ์วิจารณ์กรณีที่เจ้าของเหมืองแร่ให้เงินกองทุนมา 1 ล้านบาท

“ถ้าพูดถึงเงินที่เมืองแร่ให้ เทียบกับความเสียหายที่เกิดขึ้นกับลำห้วยและความเจ็บป่วยของชาวบ้านแล้วมันไม่คุ้มกันเลย”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

“เหมืองเขาคงคิดว่าเราไม่รู้เรื่อง คนกะเหรี่ยงตัวเล็กๆ คงไม่กล้าพูด ไม่กล้าร้องเรียน มองว่าเราไม่มีปัญญา มองข้ามคนที่อยู่ได้น้ำไป เหมือนที่ไม่มีคนอยู่ ”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

“เหมืองแร่คงคิดว่าคนกะเหรี่ยงเป็นคนตัวเล็กๆ เป็นคนกลุ่มน้อย ไม่ได้คิดว่าเป็นคนเหมือนกัน ไม่ต้องสงสัยสารกัน เราคิดว่าเหมืองมาทำให้เราป่วย ก็ต้องทำให้เราหาย”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“เราต้องเรียกร้องเหมือนแรงแให้มารับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นกับพวกเรา และหมอต้งมารักษาเราให้หายเป็นปกติ”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

“คนทำเหมืองไม่เคยคิดถึงชีวิตชาวบ้าน ชีวิตสัตว์ป่าเลย ชาวบ้านเคยเรียกร้องให้ทางเหมืองและกระทรวงที่รับผิดชอบแก้ปัญหาแต่ก็ไม่มีกรทำอะไอย่างจริงจัง ปัญหานี้มันใหญ่มาก น้ำห่วยคลิตี้ี้ไหลไปลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ด้วย คนในเมืองก็ต้องใช้ต้งกินน้ำนี้ มันมีปัญหากับคนในเมืองเหมือนกันแต่ทำไมเจ้าหน้าที่รัฐไม่แก้ปัญหาเลย”

เจ้าอาวาสวัดคลิตี้ล่าง

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

ในช่วงการต่อสู้ตรงนี้ บรรดาผู้หญิงก็มีบทบาทเสริมในการช่วยสนับสนุนการต่อสู้ของผู้นำ ทว่าหลายคนก็ยังไม่เห็นทางออกของปัญหา พวกเธอกล่าวว่าเมื่อเห็นน้ำเสียอย่างนี้ รู้สึกเป็นทุกข์มาก ก็คิดอยู่ตลอดว่าจะทำอย่างไรให้น้ำดีเหมือนเดิม แต่จะแก้ปัญหาเองก็ทำไม่ได้จึงขอเป็นฝ่ายสนับสนุนกลุ่มแกนนำมากกว่า

3) การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

บรรดาผู้นำ-แกนนำเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างจะขอให้เจ้าหน้าที่รัฐมาช่วยอย่างเดียวไม่ได้ ชาวคลิตี้ล่างต้องทำอะไรด้วยตัวเองด้วย และในช่วงเริ่มแรกของการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหา นั้น พวกเขาคิดว่าปัญหานี้ทำคนเดียวไม่ได้ ต้องช่วยกันคิด ต้องมีคุณสุรพงษ์ มีนักข่าวมาคอยช่วยประสานด้วยลำพังชาวบ้านจะทำเองไม่ได้ทั้งหมด เพราะไม่รู้เรื่องการติดต่อประสานงาน ไม่สะดวกเรื่องการเดินทาง ไม่ค่อยรู้จักคนใหญ่คนโต ไม่รู้ภาษา ไม่รู้กฎหมายแต่สิ่งที่ชาวคลิตี้ล่างทำได้คือการร่วมแรงร่วมใจอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อเวลาผ่านไปชาวคลิตี้ล่างมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจและได้เรียนรู้วิธีการต่อสู้ในแบบต่างๆ ทำให้อึด ถึก ทน กล้าทำ กล้าพูดในเวทีสาธารณะมากขึ้นและกลุ่มแกนนำก็สามารถสู้ได้ด้วยตัวเองมากขึ้น โดยมีการทำงานประสานกับเครือข่ายนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการต่างๆ

แกนนำคลิตี้ล่างได้เขียนถึงสถานการณ์ในช่วงการประสานงานกับนักพัฒนาเอกชนว่า

“คุณสุรพงษ์ กองจันทึก” ร่วมกับนักข่าว 5 คน ได้ลงมาที่หมู่บ้านคลิตี้ล่าง (19 เม.ย.2541) มาเห็นน้ำในลำห้วยคลิตี้มีลักษณะขุ่น สีน้ำตาล คุณสุรพงษ์ได้ถามชาวบ้านว่า “ทำไมน้ำจึงขุ่นและมีกลิ่นเหม็น” ชาวบ้านตอบว่า “เหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำเสียลงมาอย่างนี้เป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว” คุณสุรพงษ์ จึงถามต่อว่า “อยากให้น้ำในห้วยใสหรือไม่” ชาวบ้านก็รีบตอบว่า “อยากให้ใสกลับคืนมาเหมือนเดิม จะมีทางช่วยพวกเราไหม” คุณสุรพงษ์บอกว่า ถ้าเช่นนั้นให้ไปยื่นขั้วน้ำแล้วจะถ่ายรูปไป ชาวบ้านก็ดีใจรีบไปกันทั้งหมู่บ้าน ไปขั้วน้ำ ถ่ายรูป แล้วก็กลับมาร่างหนังสือร้องเรียนถึงกรมควบคุมมลพิษพร้อมกับลงลายชื่อกันทั้งหมู่บ้าน และ คุณสุรพงษ์ก็กลับไป 3 วันต่อมาก็มีข่าวดังออกมา ได้มีเจ้าหน้าที่มาลงพื้นที่ตรวจสอบข้อมูลว่าจริงหรือไม่ ซึ่งก็ได้ข้อสรุปว่าเป็นเรื่องจริง”

ชาวคลิตี้ล่าง กลุ่มเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนได้เคลื่อนไหวทั้งในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้าน ดังเช่นการส่งหนังสือถึงหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบ เช่นกรมทรัพยากรธรณี กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงสาธารณสุข ออกไปสัปดาห์ละครั้งในเวทีต่างๆ ทั้งในกาญจนบุรี นครปฐม กรุงเทพฯ เดินทางไปออกรายการโทรทัศน์ ให้สัมภาษณ์นักข่าว ไปพูดในเวทีสัมมนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปเดินขบวนกับกลุ่มสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ไปพบกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ไปพูดที่เวทีนานาชาติ ในงานสิ่งท้าทายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปเข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไปที่สภานายความโดยยื่นฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วให้ชดเชยค่าเสียหายและยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษให้มาฟื้นฟูลำห้วย

ชาวคลิตี้ล่างยังเห็นว่าการทำงานต่อไปในอนาคตต้องคิดใหม่ให้ชาวคลิตี้ล่างพึ่งตนเองได้มากขึ้น ทุกคนต้องเรียนรู้ฝึกตัวเองให้สนใจปัญหา และต้องฝึกเด็กรุ่นใหม่ เยาวชนให้มาสนใจปัญหาของหมู่บ้านด้วย บรรดาแกนนำเห็นว่าจุดหลักของความเป็นชุมชนคือ ทำอย่างไรให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ และเข้มแข็งขึ้น ต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนเป็นเครือข่ายกับคนหมู่บ้านอื่น เพื่อศึกษาปัญหาและเปลี่ยนประสบการณ์ของกันและกัน ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อคิดอีกว่าการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐ นักพัฒนาหรือใครๆ ก็ตามนั้น ชาวคลิตี้ล่างต้องไม่คล้อยตามจนคิดเองไม่ได้ พวกเขาต้องคิดแล้วมา

¹¹ คุณสุรพงษ์ กองจันทึก หรือชาวบ้านเรียกว่าอาจารย์หนอน เป็นผอ.ศูนย์ศึกษาภาวะเสี่ยงและพัฒนา ได้เข้ามาติดตามปัญหา ตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและช่วยเหลือชาวบ้านคลิตี้ล่างในกรณีปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่วอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นการตีแผ่ปัญหาสู่สาธารณะจนกระทั่งปัญหาอยู่ในกระบวนการดำเนินคดีในชั้นศาล.

ปรับกับสภาพชุมชน เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างจนชั่วลูกหลาน ไม่นานเขาก็ไป แต่ชาวคลิตี้ล่างนั้นต้องอยู่รับกับชะตากรรม ฉะนั้นจะทำอะไรพวกเขาต้องพึ่งตัวเองให้มาก ต้องมีการคิดโต้ตอบเข้าง้าง ไม่ใช่เขาให้ทำอะไรก็ทำตามทั้งหมด แกนนำนหมู่บ้านเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ทุกคนในหมู่บ้านต้องร่วมกันสู้จริงๆ และไม่ใช่ให้อาจารย์หนอนและนักข่าวมาทำให้อย่างเดียว จากการศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่จะให้แกนนำแก้ปัญหาเรื่องสารตะกั่วแทนทั้งหมด โดยชาวคลิตี้ล่างจะช่วยสนับสนุนเป็นกองหลังอยู่ในหมู่บ้าน ดังที่ผู้ชายบางคนบอกว่าตัวเองไม่ได้เป็นแกนนำเพราะพูดไม่เก่ง พูดไม่ค่อยเป็นแต่ก็จะมีส่วนร่วมทุกครั้งถ้ามีการประชุมในหมู่บ้านหรือไปร้องเรียนในที่ต่างๆ

ความคิดเรื่องการต่อสู้ของผู้ชายนั้นมีหลายแบบ โดยในเริ่มแรกเป็นการสังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ มีการพูดคุยกระจายข่าวกันอยู่ในหมู่บ้าน ต้องทนอยู่ด้วยภาวะไร้ทางเลือกและไม่รู้ว่าการใช้น้ำห้วยนี้มีอันตรายต่อภาวะสุขภาพ หลายคนยอมรับสภาพในสิ่งที่เกิดขึ้น จนหนทางไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร หลายคนมีการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาแต่ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร หลายคนเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องต่อสู้กับปัญหาสารตะกั่วด้วยตัวเอง ต้องสู้ให้ถึงที่สุด โดยทุกคนต้องร่วมมือกัน ผู้ก่อปัญหาต้องรับผิดชอบและหมอบต้องมารักษาชาวบ้าน ตรงจุดนี้มีข้อสังเกตว่าการต่อสู้ในเวทีภายนอกชุมชนนั้น จะเป็นการทำงานของบรรดาแกนนำผู้ชายมากกว่าและเราจะไม่ได้เห็นผู้หญิงในเวทีเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าผู้หญิงมีบทบาทเช่นไร พวกเธอรู้สึกนึกคิดกับปัญหาเหล่านี้อย่างไร

ในมุมมองความเข้าใจและการรับมือกับปัญหาของบรรดาผู้ชายนั้น เป็นระบบความคิดหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจควบคู่กับมุมมองของผู้หญิงด้วย เมื่อเปรียบเทียบการแก้ปัญหาเรื่องสารตะกั่วระหว่างหญิงชายนั้น บางคนคิดว่าผู้ชายจะแก้ปัญหาได้มากกว่าเพราะกล้าพูด ใครมาสอบถามข้อมูลอะไรพูดชายก็จะสามารถให้ข้อมูลได้มากกว่า หลายคนเห็นว่าผู้หญิงไม่ค่อยมีบทบาทในการแก้ปัญหาหรือการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมและงานต่อสู้นี้เป็นเรื่องของผู้ชายมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายหลายคนก็คิดว่าการช่วยแก้ปัญหานี้ทั้งหญิงและชายต่างก็มีบทบาทในการช่วยด้วยกัน คิดด้วยกันได้ ผู้หญิงก็เข้าร่วมประชุมทำให้ชุมชนมีพลัง บางครั้งก็แสดงความคิดเห็นและลงชื่อเรียกร้องด้วย ผู้ชายบางคนคิดว่าอันที่จริงในหลายโอกาสผู้หญิงสามารถทำอะไรได้ดีกว่าผู้ชายอีก เพราะผู้หญิงจะกล้าทำอะไรต่างๆ แล้วก็ได้สำเร็จ เช่นถ้าผู้หญิงไปร้องเรียนกับเหมือง เหมืองจะไม่กล้าทำอะไรเพราะเห็นว่าเป็นผู้หญิง หรือไปตั้งม็อบช่วงที่รัฐมนตรีลงพื้นที่ ตำรวจที่มารักษาความปลอดภัยให้รัฐมนตรีจะไม่กล้าทำอะไรแต่ถ้าเป็นผู้ชายเข้าไป ต่างก็จะใช้แรงปะทะกันทำให้แก้ปัญหาไม่ได้ ในความคิดของกลุ่มผู้ชายก็คือมีทั้งยอมรับและไม่ยอมรับว่าผู้หญิงจะสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ หลายคนเห็นว่าการทำงานต่อสู้ครั้งนี้ควรมีผู้หญิงด้วยเพราะผู้หญิงสามารถช่วยเสริมประเด็นและ

คัดค้านในบางเรื่องที่เขาเห็นว่าเป็นความเสียหายต่อส่วนรวมได้ งานต่อสู้จะสำเร็จได้ก็เพราะมีผู้หญิงร่วมด้วย หลายคนเห็นว่าผู้หญิงจะพูดนอกวงประชุม ไปกระจายข่าวให้คนที่ไม่ได้ไปประชุมรับรู้มติการประชุมต่างๆ

ข้อมูลตรงนี้สอดคล้องกับการสังเกตการประชุมของผู้ศึกษา ซึ่งจะพบว่าบรรยากาศการประชุมนั้นมีได้แบ่งแยกตายตัวว่าการประชุมของหมู่บ้านนั้นเป็นงานของผู้ชาย ผู้ศึกษายังพบบรรดาผู้หญิงเข้ามาร่วมเสนอความคิดในบางครั้ง แต่โดยส่วนใหญ่พวกเธอจะร่วมฟังมากกว่า และปล่อยให้ผู้ชายประชุมกันไป แต่ถ้ามีประเด็นไหนที่เธอเห็นว่ามันไม่เหมาะสม เธอก็อาจคัดค้านขึ้นมาเช่นกัน และความสำคัญของผู้หญิงในเรื่องการต่อสู้ก็คือพวกเธอเป็นอีกแรงหนึ่งที่สำคัญในการต่อสู้อยู่เบื้องหลัง เป็นกำลังหนุนในบางโอกาส เป็นฝ่ายเสียบึงและให้พลังใจ ถึงแม้จะเป็นคนละบทบาท แต่เธอก็เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการต่อสู้ด้วยเช่นกัน

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าที่ผ่านมามาตั้งแต่ปี 2541 มีหน่วยงานหลายหน่วยเข้ามาเจอน้ำไปตรวจประมาณเดือนละครั้ง แต่ก็ไม่ได้สร้างความเข้าใจให้ชาวคลิตี้ล่างว่ากำลังทำอะไร พวกเธอเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องร่วมมือกันและให้เจ้าหน้าที่เข้ามาช่วย และมองว่าควรให้เหมืองมาแก้ปัญหามาฟื้นฟูห้วยให้น้ำเหมือนเดิม ต้องรับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของชาวบ้านและจ่ายเงินค่ารักษาและไม่ควรมีการทำเหมืองแร่อีกต่อไป บรรดาผู้หญิงก็มีความรู้สึกนึกคิดและแสดงสิ่งที่ต้องการอยู่เช่นกันว่าอยากให้เหมืองแร่มารับผิดชอบคนคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าผู้หญิงในหมู่บ้านได้มีบทบาทในการช่วยกระตุ้นคนในหมู่บ้านให้รวมตัวกันแก้ปัญหาน้ำเสียในห้วย ดังเช่น พี่บ๊วย พี่เปาะผ่องและกาปะเชน ทั้ง 3 คนนี้จะช่วยพูดกับคนในหมู่บ้าน เดินไปตามบ้านต่างๆ ช่วยถามชาวบ้านว่าน้ำไม่ดีจะอย่างไรกัน ช่วยบอกผลการประชุมแก่คนที่ไม่ได้ไปหลังจากที่เลิกประชุมแล้ว พวกเธอได้พูดถึงการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาน้ำเสียและความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านว่า ทั้งหญิง-ชายก็มีการปรึกษากัน ต่างก็ช่วยกันแก้ปัญหาคือช่วยกันทำงานแต่ผู้หญิงก็มีข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน และบทบาทของหญิง-ชายในการแก้ปัญหานี้จะต่างกัน ผู้ชายจะช่วยแก้ปัญหาในตอนประชุมหรือพูดคุยกับคนข้างนอก ส่วนผู้หญิงจะช่วยบอกต่อผลการประชุมหลังจากที่ไปฟังผู้ชายประชุมกัน ผู้หญิงก็จะเดินตามบ้านต่างๆ

“เป็นผู้หญิงจะทำอะไรไม่ค่อยได้ แต่ถ้าผู้ชายชวนไปร่วม เราก็จะไปด้วย ก็มันเป็นเรื่องของเรา เราเจ็บป่วย เราก็ต้องพูด”

กาปะผ้น อายุ 45 ปี

กลุ่มผู้หญิงได้เล่าถึงครั้งที่รัฐมนตรีมาที่บ้านคลิตี้บน พวกเธอก็ไปร่วมร้องเรียนด้วย โดยผู้หญิงได้รวมกลุ่มกันแล้วขึ้นนำอยู่แถวหน้าเพื่อให้รัฐมนตรีเห็นว่าชาวบ้านคลิตี้ล่างนี้เดือดร้อนจริงๆ พวกเธอกกล่าวว่า “เขาไม่ให้เข้าพบรัฐมนตรี พวกเธอก็เลยบุกและสู้กับพวกตำรวจ” ในครั้งนั้นผู้หญิงคลิตี้ล่างได้กดดันตำรวจไปเพราะมีการกันไม่ให้พบรัฐมนตรี ส่วนผู้ชายจะอยู่ข้างหลัง ดูแลสถานการณ์และเป็นคนเจรจากับรัฐมนตรี ผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้หญิงต่างก็มีความรู้สึกนึกคิดและมองทางออกของปัญหาได้เช่นกัน ทว่าพวกเธอมีเงื่อนไข สถานภาพและบทบาทที่จำกัด กล่าวคือการทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลลูก ดูแลไร่นา เพราะถ้าผู้ชายและผู้หญิงต่างไปเรียกร้องปัญหาพร้อมกันทั้งสองคน ก็จะส่งผลกระทบต่อครอบครัว ลูกๆ และไร่นาเพราะไม่มีใครทำงานตรงนี้ อีกทั้งด้วยข้อจำกัดของการใช้ภาษา การสื่อสาร การเขียนภาษาไทย พวกเธอเห็นว่าการรู้หนังสือเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะการเดินทางไปเรียกร้องต่อปัญหา การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองนั้นต้องสามารถอ่าน เขียนภาษาไทยได้จึงจะสะดวกคล่องตัวและสามารถช่วยแก้ปัญหาหมู่บ้านได้

“คิดว่าทั้งหญิง-ชายนั้นสามารถช่วยแก้ปัญหาได้เหมือนกัน เพราะทั้งสองคนก็ช่วยพูดให้ความจริงได้ แต่ผู้หญิงอาจจะไม่คล่อง ไม่สะดวกในการเดินทางออกไปข้างนอกเท่าผู้ชาย”

จัน อายุ 26 ปี

“ให้ผู้ชายเป็นตัวแทน ส่วนผู้หญิงก็ทำงานบ้าน ดายหญ้าไป เราไม่รู้หนังสือพูดก็ไม่เป็นด้วย”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผู้หญิงบางคนก็มีข้อจำกัดในบุคลิกภาพส่วนตัว พวกเธอเห็นว่าการต่อสู้อะไรต่างๆ นั้นปล่อยให้ทำหน้าที่ของแกนนำ ถ้ามีการประชุมในหมู่บ้านเธอก็จะไปประชุมด้วย แต่บางครั้งถ้ามีการพูดภาษาไทย เธอก็จะไม่ค่อยเข้าใจ ตรงนี้จึงเป็นอุปสรรคในการสร้างความเข้าใจให้กับผู้หญิงด้วยเช่นกัน

“เรื่องน้ำห้วยเสียนั้นเราไม่ได้ช่วยทำอะไร พูดไม่ถูก บางครั้งก็ไม่เข้าใจว่าเขาพูดอะไรกัน เราก็จะทำตามที่กรรมการหมู่บ้านตกลงกัน”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

ในเรื่องการต่อสู้กับปัญหาจากมุมมองผู้หญิงนั้น ผู้ศึกษาได้เห็นการมองปัญหาที่พร้อมเสนอความคิดได้ไม่ต่างจากผู้ชาย แต่ด้วยพวกเธอมีข้อจำกัดจากบทบาทในครัวเรือนที่ต้องเป็นแม่ของบ้านและให้เกียรติกับความเป็นผู้นำของผู้ชาย การประชุมของหมู่บ้านจึงให้ผู้ชายเป็นตัวแทน อย่างไรก็ตามผู้หญิงหลายคนก็เข้าร่วมประชุมเพราะเห็นว่าตนเองมีส่วนได้ส่วนเสีย และสามารถพูดแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของหมู่บ้านได้ แต่ถ้าเป็นเวทีการประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้ามา บรรดาผู้หญิงจะ

นั่งฟังเป็นส่วนใหญ่เพราะเธอให้เหตุผลว่าพูดภาษาไทยไม่ค่อยถูก สามารถกล่าวได้ว่าการต่อสู้กับปัญหาของผู้หญิงนั้น พวกเธอได้รับรู้ถึงภาวะความเปลี่ยนแปลงผิดปกติในลำห้วย แต่ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหายังไง หลายคนอยากให้ลำห้วยได้รับการฟื้นฟูและให้ชาวคลิตี้ล่างหายจากความเจ็บป่วย โดยได้วิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่ก่อปัญหา หลายคนพร้อมที่จะร่วมคิดกับกลุ่มผู้ชาย โดยให้ผู้ชายเป็นผู้นำและพวกเธอร่วมเสนอประเด็นที่ผู้ชายมองข้ามไป การศึกษาตรงนี้ทำให้ได้ภาพความเข้าใจถึง มุมมองการรับมือกับปัญหาของทั้งหญิง-ชาย ที่มีอาจเหมารวมหรือตัดสินการกระทำ ความคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปได้ว่ากิจกรรมนั้นนี้ต้องเป็นของผู้ชายหรือผู้หญิงเพียงฝ่ายเดียว เหล่านี้ทำให้ได้รับรู้และเข้าใจในความหลากหลายทางความคิดและเงื่อนไขของทั้งหญิงชายที่ร่วมสะท้อนและรับมือกับปัญหาอย่างเข้าใจมากขึ้น

ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างมีวิธีการให้กำลังใจผู้นำ-แกนนำ เพื่อให้แกนนำของชุมชนทำงานแก้ปัญหามุมบ้านได้สำเร็จโดยไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลัง ก็คือการไปช่วยภรรยาของแกนนำทำไร่ ไม่ว่าจะเป็นดายหญ้า หยอดข้าว เกี่ยวข้าวเป็นต้น เหตุที่ต้องมาช่วยงานตรงนี้ เนื่องด้วยผู้ที่เป็นแกนนำต้องออกไปประชุมไปพูดตามเวทีต่างๆ จนไม่มีเวลาทำงานในไร่ของตัวเอง การช่วยงานของชาวคลิตี้ตรงนี้ทำให้งานในไร่ของแกนนำสามารถเสร็จทันตามฤดูกาลและทำให้งานการเรียกร้องเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน สิ่งหนึ่งที่สังเกตได้จากความร่วมมือร่วมใจมาช่วยภรรยาของแกนนำทำไร่คือบรรดาผู้ที่มาช่วยงาน โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้หญิง สามารถกล่าวได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมของหญิงชายในการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหานั้น ไม่อาจมองเพียงด้านเดียวว่าการต่อสู้ต้องปรากฏในรูปแบบของการพูดคุย การเรียกร้องและผู้หญิงต้องขึ้นเวทีพูดเสนอปัญหาเพียงเท่านั้น ทว่าในรูปแบบการมีส่วนร่วมในการต่อสู้ของบรรดาผู้หญิงคลิตี้ล่างนี้ พวกเธอได้เลือกบทบาทที่หลากหลายและเหมาะสมกับความถนัดของแต่ละบุคคล การมาช่วยภรรยาของแกนนำทำไร่นี้ พวกเธอถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมช่วยแก้ปัญหามาให้ชุมชนทางหนึ่งเช่นกัน เพราะถ้าไม่มีพวกเธอแกนนำก็จะขับเคลื่อนภายนอกหมู่บ้านได้ไม่เต็มที่

ฉะนั้นแล้วการมองภาพตายตัวที่ว่าผู้หญิงต้องออกมาแสดงความคิดเห็นในเวทีการประชุมทุกครั้งไปนั้น เป็นเพียงการให้ภาพของรูปแบบการต่อสู้ประเภทหนึ่งเท่านั้น บรรดาผู้หญิงสามารถมีส่วนร่วมได้ในบทบาทที่พวกเธอเลือกและคิดว่าเหมาะสมกับบุคลิกภาพของเธอเอง ซึ่งบรรดาผู้หญิงนักต่อสู้ทั่วไปอาจกล่าวพูด กล่าวเสนอความเห็นในเวทีต่างๆ แต่กลุ่มผู้หญิงคลิตี้ล่างนั้นเธอได้เลือกที่จะเป็นผู้ฟังผู้คัดค้านในบางโอกาส เป็นแนวร่วมและพลั้งเสริมให้แก่ผู้นำ แกนนำ เป็นเสมือนการแบ่งบทบาทหน้าที่ โดยเงื่อนไขเรื่องการรู้หนังสือ การใช้ภาษาไทย การต้องเป็นผู้ดูแลสมาชิกในครัวเรือน ดูแล

พืชผลในไร่ การทำงานของพวกเธอตรงนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาให้ชุมชน เป็นพลังเสริมให้บรรดาแกนนำสามารถทำงานของชุมชนได้อย่างเต็มที่

ผู้ศึกษาได้พบการร่วมสะท้อนปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างสู่สาธารณะที่เป็นรูปธรรมคือ การทำหนังสือร้องเรียนด้วยลายมือของชาวคลิตี้ล่างไปยังหน่วยงานรัฐหลายฉบับ เพื่อเรียกร้องสิทธิและให้หน่วยงานเหล่านี้ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาอีกต่อไป

ตารางที่ 4.7 แสดงหนังสือร้องเรียนที่ชาวคลิตี้ล่างส่งถึงหน่วยงานภาครัฐ

วันเดือนปี	เรื่อง	ส่งถึง	เนื้อหา	ลงชื่อ
19 เม.ย. 2541	-	อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ	พวกเราชาวบ้านมีความเดือดร้อน น้ำในห้วยคลิตี้เสีย เพราะบริษัทเขาปล่อยน้ำแร่ที่มีความอันตรายต่อคนและสัตว์ ที่ผ่านมามีคนล้มป่วยและสัตว์ล้มตายจำนวนมาก ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบโดยด่วน	นายยะเสอะ นางสาวสุวรรณและ นายกิตติ นางสาว กิตติ ประธานและรอง กรรมการหมู่บ้าน
30 มี.ค. 2544	ขอยาลดสารตะกั่ว	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข	ชาวบ้านคลิตี้ล่างเจ็บป่วย ล้มตายและมีตะกั่วในเลือดสูง ทุกคนต้องการยาลดสารตะกั่วเพื่อรักษา มีชาวบ้าน 8 คน ได้รับยาจากโรงพยาบาลราชวิถีแล้วอาการดีขึ้นมาก จึงอยากได้ยาคืนเดิม	ชาวบ้าน คลิตี้ล่างพร้อม ลายมือชื่อชาวบ้าน ทุกคน
30 มี.ค. 2544	จดหมายแนบ	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข	ขอเรียนให้ทราบว่าชาวบ้านคลิตี้ล่าง กลุ่มที่ไปรับการตรวจรักษาโรคพิษตะกั่วที่โรงพยาบาลราชวิถีจำนวน 8 คน ได้รับการรักษาและกินยาลดสารตะกั่วแล้ว อาการดีขึ้น อย่างเช่นปวดหัว ปวดข้อ เวียนหัว หน้ามืด ค่อยๆหายไป อาการบวมของนางมะนุเมีย ก็ดีขึ้นมาก เมื่อก่อนต้องไปโรงพยาบาลเดือนละ 2 ครั้ง พอกินยาลดสารตะกั่วแล้วไม่ต้องไปโรงพยาบาลอีก ขอยืนยันว่ายาลดสารตะกั่วชนิดนี้กินแล้วทุกคนมีอาการดีขึ้นมาก	ชาวบ้าน 8 คน ที่ เข้ารับการรักษา จากโรงพยาบาล ราชวิถี
30 ส.ค. 2544	-	ประชาชนคนไทยทุกคน	พวกเราชาวบ้านคลิตี้ล่าง เป็นกะเหรี่ยงอยู่แถบนี้มาหลายร้อยปีแล้ว ต้องรับสารตะกั่วจากโรงแต่งแร่มานานกว่า 20 ปี ญาติพี่น้องลูกหลานตายไปกว่า 30 คน ลูกหลานของเราผิดปกติ พิการ หมอได้มาตรวจก็พบตะกั่วในเลือดสูงทุกคน แต่จนปัจจุบันไม่ยอมรักษา เจาะเลือดเราไปหลายหนแล้วแต่ไม่ยอมบอกผลคืนหน้าให้เราได้รู้เลย พวกเราไม่รู้จะทำอย่างไร อยู่ไปก็มีแต่คนเจ็บป่วย ผิดปกติ และคนตาย ใครก็ได้ช่วยพวกเราด้วย	นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา นายคารใจ บุญเสริมถาวรนิจ นายชาติ ทองนา ภูมิประชาส ตัวแทนชาวบ้าน คลิตี้ล่าง
14 ม.ค. 2546	ขอให้สิ้นสุดการทำเหมืองแร่รอบทุ่ง	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากร	พวกเราเป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในป่า ตะวันตกมาหลายร้อยปีแล้ว เรารักษาป่า จนป่าตะวันตกได้เป็นมรดกโลก ต่อมามีการทำเหมืองแร่ตะกั่ว	นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา ตัวแทนชาวบ้าน

วันเดือนปี	เรื่อง	ส่งถึง	เนื้อหา	ลงชื่อ
	ใหญ่และเร่ง ฟื้นฟู สภาพแวดล้อม	ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	ปล่อยน้ำแรงลำห้วยที่พวกเราใช้จนพวกเราเจ็บป่วย และตายไปจำนวนมาก เราขอให้ท่านยุติการทำเหมือง แร่ทั้งหมดรอบทุ่งใหญ่นเรศวรและฟื้นฟูลำห้วยให้ สะอาดเหมือนเดิม	คลิตี้ล่าง

ที่มา : เอกสารจากชาวบ้านคลิตี้ล่าง

จากความร่วมมือของชาวคลิตี้ล่างกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนได้ร่วมทำหนังสือร้องเรียนถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบนั้น ในระดับของการต่อสู้เราพบว่าเป็นการต่อสู้ที่ได้กระทำเพียงภายในชุมชนอีกต่อไป แต่ได้รุกคืบเข้าสู่การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ เป็นการตอบโต้ต่อปัญหาเพื่อให้สังคมได้รับรู้ถึงภาวะการถูกกระทำที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับโดยเน้นในเรื่องผลกระทบต่อสุขภาพเป็นสำคัญ ชาวคลิตี้ล่างเรียกร้องขอยาลดสารตะกั่ว เพราะจากที่เห็นว่าเพื่อนบ้าน 8 รายที่ได้เข้ารับการรักษาล้วนมีอาการดีขึ้น ประกอบกับแรงขับจากการเข้ามาตรวจเจาะเลือดของหน่วยแพทย์สาธารณสุขหลายครั้ง ทว่าไม่ได้สร้างความเข้าใจต่อการรักษาและทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีอาการเจ็บป่วยลดลง เหล่านี้จึงเป็นที่มาของหนังสือเรียกร้องดังกล่าว โดยจะเห็นการพยายามใช้สิทธิความเป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งเป็นผู้นุรักษ์ ดูแลป่าต้นน้ำ ดูแลมรดกของโลกมาเป็นกรอบในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้มีการปิดเหมืองแร่อย่างถาวรในเขตรอบป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพื่อการไม่กระทบต่อชุมชนของชาวคลิตี้ล่างและผืนป่าซึ่งเป็นทรัพยากรโลกโดยในหนังสือทุกฉบับที่เขียนขึ้นมาด้วยลายมือนี้จะมีการลงลายชื่อตัวแทนในแต่ละครอบครัวแนบท้ายมาด้วยทุกฉบับ ในเรื่องการลงชื่อนี้ส่วนใหญ่ผู้หญิงคลิตี้ล่างที่มีอายุ 35 ปีขึ้นไป จะเขียนหนังสือไม่เป็นก็จะใช้การปัมนิ้วหัวแม่มือแทน การทำงานต่อสู้ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายได้มีส่วนร่วมกันแก้ปัญหาในระดับที่ตนเองทำได้ ทุกครัวเรือนไม่ละเลยต่อการมาร่วมลงชื่อเรียกร้องเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน แกนนำชาวคลิตี้ล่างได้เล่าถึงบรรยากาศในช่วงที่ รัฐมนตรี 4 กระทรวงลงพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างเพื่อติดตามเรื่องสารตะกั่วว่า

“ก่อนวันที่จะลงได้มีการส่งข่าวมาว่ารัฐมนตรีจะมาที่บ้านคลิตี้ล่าง พอถึงวันจริงกลับลงที่คลิตี้บน ชาวบ้านคลิตี้ล่างก็มาคุยกันว่ารัฐมนตรีคิดอย่างไรถึงลงที่คลิตี้บน ทำไมไม่ลงคลิตี้ล่าง พวกเราก็รวมตัวกันและตกลงว่าพวกเราพร้อมจะตั้งมือกับรัฐมนตรีที่ไม่ยอมลงมาคลิตี้ล่าง พวกเราช่วยกันเขียนป้ายว่า “ไม่เอาเหมืองแร่ ไม่เอาสารตะกั่ว ไม่เอาน้ำตะกั่ว จะเอาน้ำใสสะอาด ให้น้ำใสคืนกลับมา” เราเขียนป้ายเสร็จ พวกเราก็ขอรถของหน่วยทหารพัฒนา 2 คันใหญ่ๆ แล้วพวกเราก็ขึ้นไปรอรัฐมนตรีที่คลิตี้บน

ประมาณ 11 โมง รัฐมนตรี 4 กระทรวงก็นั่งเฮลิคอปเตอร์มาลงที่โรงเรียน บ้านทุ่งเสือโทน เมื่อรัฐมนตรีลงมา พวกเราก็เอาป้ายกางเดินตรงไปหา รัฐมนตรี มีตำรวจ 30 นาย กันไม่ให้เข้าไปหารัฐมนตรี พวกเราแหวกและชน ตำรวจ 30 นายด้วยความวุ่นวาย ในที่สุดรัฐมนตรีก็มาหาพวกเรา ก็ได้คุย กันว่า ชาวบ้านได้ถามรัฐมนตรีว่าจะลงคลิตี้ล่างอีกไหม รัฐมนตรีตอบว่าจะ ลงบ้านคลิตี้ล่างแน่นอน โดยจะเข้าไปดูโรงแต่งแร่ก่อน ชาวบ้านก็ถอย กลับมาขึ้นรถแล้วไปรอรัฐมนตรีที่บ้านคลิตี้ล่าง บริเวณหน่วยพัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขา รอประมาณ 2 ชั่วโมง รัฐมนตรีก็มาถึง ได้มีการพูดคุย กันถึงเรื่องสารตะกั่วในลำห้วย รัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ได้กล่าวว่าพื้นที่ บริเวณป่าแควนี้เป็นแหล่งแร่ตะกั่วซึ่งเป็นสารตะกั่วธรรมชาติ ตัวแทน ชาวบ้านโดยนายกำธรได้กล่าวโต้กลับว่า ถ้าเป็นสารตะกั่วธรรมชาติแล้ว ทำไมคนรุ่นปู่ย่าตายาย อยู่มาไม่เกิดผลกระทบอะไร อยู่กันเป็นสุขแต่คนรุ่น พวกเราทำไมเกิดผลกระทบอย่างรุนแรง เราเห็นว่าน่าจะมีสาเหตุจากตะกั่ว ที่มนุษย์เอามาตัดแปลง ทำให้เกิดปฏิกิริยาโดยใช้สารเคมี ซึ่งได้ทำลายชีวิต สัตว์เล็กๆ ในลำห้วย ทำไมน้ำในลำห้วยจึงเหม็น ที่ผ่านมามลายท่านหาว่า ชาวบ้านคลิตี้ล่างเชื่อ NGOs ผมได้ตอบกับรัฐมนตรีว่า “พวกเราไม่เชื่อใคร ทั้งสิ้น ถึงแม้ NGOs เราก็ไม่เชื่อ แต่เราจะเชื่อทุกท่านที่มาพูดความจริง ถึง จะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะ ตรวจออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกันแต่ไม่มีเครื่องมือ ทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบา ใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็กินตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา เพราะฉะนั้นความจริงอะไร พวกเรารู้ดี”

กำธร ศรีสุวรรณมลา แกนนำชาวคลิตี้ล่าง

จะเห็นได้ว่าชาวคลิตี้ล่าง พยายามต่อสู้กับปัญหาในหลายวิถีทางเพื่อนำเสนอปัญหาสู่ผู้มีส่วน รับผิดชอบและสู่เวทีสาธารณะ โดยเป็นการวิพากษ์วิจารณ์การแก้ปัญหาและได้ร่วมมือกับองค์กร พัฒนาเอกชนเพื่อเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องเข้าใจในปัญหาของพวกเขามากยิ่งขึ้น

4) การวิพากษ์หน่วยงานรัฐ และการแสดงทัศนะเรื่องการย้ายหมู่บ้าน

ทั้งหญิงชายชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่เคยมาบอกหรืออธิบายให้ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่าเข้ามาทำอะไร ให้จะแก้ปัญหาให้พวกเขาได้อย่างไรและดูไม่จริงจังในการช่วยเหลือชาวคลิตี้ล่าง

“ที่ผ่านมามีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามามาก แต่ไม่เห็นแก้ปัญหาอะไรเลย
ข้าราชการไม่เคยช่วยชาวบ้านมีแต่ทำผลงาน ปัญหาที่ถูกตีแผ่ไปทั่วทั้ง
รัฐมนตรี ผู้ว่าฯ ส.ส. ต่างก็รู้เรื่อง แต่ก็ไม่เคยสนใจจะแก้ไขอย่างจริงจังเสีย
ที”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ชาวคลิตี้ล่างได้แสดงทัศนะต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่มาชุดดิน จับปลา เก็บผักต่างๆไป
ตรวจว่า อยากให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นอธิบายด้วยว่าเข้ามาทำอะไร จะแก้ปัญหาหน้าแร่ตะกั่วได้อย่างไร
“เห็นเขามาตรวจเป็นประจำ เขาก็น่าจะรู้ปัญหาดี น่าจะช่วยแก้ไขให้หมู่บ้านด้วย” ชาวคลิตี้ล่างตั้ง
ข้อสังเกตว่า การที่เจ้าหน้าที่รัฐมาบอกว่าน้ำในห้วยสามารถดื่มกินได้แล้วนั้น แต่ทำไมเวลาเข้ามาใน
หมู่บ้านกลับขนน้ำมากิน ถ้าน้ำดีจริงทำไมไม่มาดื่มกินกับพวกเขาด้วย

ตรงจุดนี้ก็เป็นอีกมุมมองหนึ่งของชาวคลิตี้ล่างที่สะท้อนถึงความไม่เข้าใจในระบบการทำงาน
และการแก้ปัญหาของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจและการไม่ให้ความร่วมมือในการ
ทำงานด้านต่างๆ ตามมา ฉะนั้นแล้วปัญหาข้างต้นนี้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงต้องสร้างความเข้าใจในชีวิต
วัฒนธรรมแบบชาวกะเหรี่ยง มองให้เห็นปัญหาและเข้าถึงความต้องการที่แท้จริงของชาวคลิตี้ล่างมาก
ขึ้น จึงจะนำมาซึ่งการแก้ปัญหาที่ถูกทางและสำเร็จลุล่วงไปได้

ในส่วนของนโยบายการย้ายหมู่บ้านนั้น กลุ่มผู้ชายต่างแสดงความคิดเห็นว่าจะไม่ยอมย้าย
เพราะหมู่บ้านตั้งมาก่อน ผู้ก่อปัญหาต้องเป็นคนแก้ ต้องเอาสารตะกั่วออกไปจากห้วย

“เราไม่อย้ายไปไหนหรอก เราอยู่มาตั้งแต่เด็กๆ มีอาหารการกินสมบูรณ์
ทุกอย่าง ไปที่ไหนเราก็ต้องสร้างใหม่ อายุก็มากแล้ว ถ้าจะให้ไปอยู่ข้างนอก
ต้องเอาต้นข้าว ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ของต่างๆ ในหมู่บ้านย้ายไปให้หมด”

หม่อมใจเหน่ อายุ 56 ปี

แกนนำคลิตี้ล่างได้เล่าถึงบรรยากาศการไปพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว.
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อยื่นหนังสือ ขอให้ปิดเหมืองแร่รอบป่าทุ่งใหญ่และ
ขอให้ย้ายโรงแต่งแร่ที่ตั้งอยู่ริมห้วยคลิตี้ออก

ท่านรัฐมนตรีถามว่า “ถ้าย้ายชาวบ้านออกจะย้ายไหม”

ผมตอบว่า “ชาวบ้านไม่ยอมย้ายแน่นอนเพราะว่าเหมืองแร่มาตั้งที่หลัง
ชาวบ้านอาศัยอยู่มาร้อยกว่าปี น้ำเน่าเสียแม้แต่หยดเดียวก็ไม่ได้ใส่ลงไป
การย้ายชาวบ้านเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วหรือ”

รัฐมนตรีตอบว่า “เข้าใจแล้ว ไม่เป็นไรจะแก้ไขปัญหานี้ให้อย่างสวยงาม”

กำธร ศรีสุวรรณมาลา แกนนำชาวคลิตี้ล่าง

ชาวคลิตี้ล่างเสนออีกว่า ถ้าจะให้ย้ายจริงๆ ต้องให้ชาวคลิตี้ล่างเป็นคนเลือกเองว่าจะไปอยู่ที่ไหน ถ้าย้ายไปต้องไปทั้งหมู่บ้าน และขอไปอยู่ที่ทุ่งใหญ่นเรศวร เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าวิญญาณของชาวกะเหรี่ยงอยู่ที่นั่น แต่ถ้าให้ไปอยู่ในเมือง พวกเขาไม่ยอมย้ายอย่างแน่นอน ชาวคลิตี้ล่างมองว่าอยู่ในป่าอย่างนี้ ไม่ต้องใช้เงินมากนัก มีวิถีชีวิตแบบไร้หนี้เงิน ปลูกข้าวกินเอง แต่ถ้าไปอยู่ข้างนอกจะเอาเงินที่ไหน ทุกอย่างต้องใช้เงินทั้งหมดและไม่สามารถทำไร่หมุนเวียนได้อีก

กลุ่มผู้หญิงต่างเสนอความคิดเห็นว่าในทำนองเดียวกันว่า พวกเธอไม่ยอมย้ายไปไหนแน่นอน พ่อแม่ปู่ย่าตายายได้สร้างอะไรไว้เยอะแล้ว ไม่อยากเริ่มต้นใหม่ หมู่บ้านคลิตี้ล่างนี้สมบูรณ์ทุกอย่างที่อื่นอยู่ไม่มีความสุขเหมือนที่นี่ ถึงจะให้ไปทุ่งใหญ่ฯ ก็ไม่เอาเพราะเดินทางลำบาก แต่ถ้าให้เลือกข้างนอกกับทุ่งใหญ่ฯ ก็ขอไปอยู่ในทุ่งใหญ่ฯ มากกว่า กลุ่มผู้หญิงให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่าตอนนี้ น้ำในห้วยก็เริ่มใสแล้วคงไม่เป็นอะไร ก็จะพยายามป้องกันตัวเองไปก่อน ยังไม่กินน้ำในห้วย เพราะถ้าย้ายไปข้างนอกนั้นต้องซื้อของกินทุกอย่าง ต้องไปสร้างบ้านใหม่ ทำอาชีพใหม่ ไม่สามารถทำข้าวไร่ได้และที่สำคัญคือพวกเธอไม่อยากเป็นลูกจ้างใคร

จะเห็นได้ว่าบรรดาหญิงชายคลิตี้ล่างต่างมีระบบคิด จิตวิญญาณที่ผูกพันกับผืนป่า การเติบโตมาท่ามกลางความสมบูรณ์ของลำห้วย และมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทุนระยะยาวให้ชีวิตของชาวคลิตี้ล่างและคนรุ่นต่อมาได้ตลอดชั่วลูกชั่วหลาน มีวิถีชีวิตแบบกะเหรี่ยงที่สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการทำไร่หมุนเวียน มีข้าวกินโดยไม่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยหลัก ซึ่งเราพบว่าวัฒนธรรมข้าวไร่ของชาวคลิตี้ล่างได้มีส่วนเชื่อมโยงความคิด ความเชื่อการเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ การเคารพผืนป่า มีการใช้ป่าอย่างอนุรักษ์ มีประเพณีที่เชื่อมโยงความเป็นเครือญาติ สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องเพื่อนบ้านด้วยการเอาแรงในกิจกรรมต่างๆ เช่นการหยอดข้าว การดายหญ้า การเกี่ยวข้าว ฝาดข้าวซึ่งแต่ละกิจกรรมล้วนนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์และเชื้อเพื่อเผ่าแม่ในหมู่เครือญาติ ถ้าหากวัฒนธรรมดังกล่าวสูญหายไปด้วยแนวคิดการย้ายชาวคลิตี้ล่างออกไปอยู่ในเมือง ไม่สามารถจัดหาพื้นที่ทำข้าวไร่ได้แล้ว ผู้ศึกษาเชื่อว่าความล่มสลายในชุมชนคลิตี้ล่างย่อมเกิดขึ้นเป็นแน่ ฉะนั้นแล้วการดำเนินนโยบายเพื่อคนกลุ่มหนึ่งโดยมิได้คำนึงถึงชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นๆ แล้ว ย่อมเป็นแนวนโยบายที่สร้างปัญหาและส่งผลกระทบในระยะยาวอย่างแน่นอน

บทสรุปวิเคราะห์ และข้อเสนอแนะ

งานศึกษาครั้งนี้ได้เปิดโลกทัศน์ มองหาความรู้ในมิติของชุมชน เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชุมชนคลิตี้ล่างในมิติหญิงชาย ศึกษาการอธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง โดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน และศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพผ่านมิติทางเพศ (Gender) โดยมีสมมุติฐานคือ องค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศ สามารถเพิ่มพูนความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ และหญิงชายคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน

จากการศึกษาพบว่าปัญหาผลกระทบจากการปนเปื้อนของน้ำทางแร่ตะกั่วในลำห้วยคลิตี้นี้มีผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ได้เข้ามาใช้องค์ความรู้อธิบายปรากฏการณ์ปัญหาดังเช่น ความรู้เรื่องพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว ความรู้ทางการแพทย์เพื่อนิยามความเจ็บป่วย ความรู้ทางเทคนิคในการวัดระดับค่ามาตรฐานตะกั่วในเลือด สัตว์น้ำ ดินและตะกอนดิน โดยความรู้ดังกล่าวได้ถูกยอมรับว่าเป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือและเป็นความรู้หลักในสังคม แต่เมื่อหันมามองในมุมวิพากษ์แล้ว องค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ถูกผลิตขึ้นและมีนัยของความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อสร้างคำอธิบายที่มีอำนาจเหนือคำอธิบายปัญหาของชุมชนคลิตี้ล่าง อีกทั้งในผู้เชี่ยวชาญสาขาเดียวกันแต่กลับผลิตชุดความรู้ซึ่งทำให้เข้าใจปัญหาในมุมที่ต่างกันออกไป งานศึกษานี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมความรู้ความจริงจากผู้เชี่ยวชาญ ที่ทำให้เกิดการละเลยและมองข้ามมิติความเป็นชุมชน มิติทางเพศและมิติผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไป เหล่านี้เป็นไปเพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์ปัญหาที่ก้าวพ้นไปจากการมองในกรอบเดิมและเพิ่มความเข้าใจในปัญหาที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น

5.1 วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยเรื่องตะกั่ว

จากการศึกษาพบว่าได้มีการใช้วาทกรรมการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตะกั่ว โดยให้ชุดคำอธิบายเรื่องรายได้ประชาชาติ เพื่อนำแร่ตะกั่วซึ่งเป็นทรัพยากรจากธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดและเพื่อการผลิตอุตสาหกรรมเหมืองแร่ขนาดใหญ่ ดูเหมือนว่าคำอธิบายดังกล่าวได้มีอำนาจเหนือความเป็นคนของชาวคลิตี้ล่างเป็นอย่างยิ่ง แต่จากการนำมิติหญิงชายในชุมชนคลิตี้ล่างเข้ามาพิจารณานั้นทำให้ได้พบความรู้ความจริงอีกชุดหนึ่ง กล่าวคือหญิงชายคลิตี้ล่างเติบโตมาท่ามกลางการใช้แร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม มองแร่ตะกั่วเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและชีวิตชาวกะเหรี่ยงสามารถอยู่คู่กับตะกั่วธรรมชาติได้ ไม่มีการดัดแปลงหรือเอาชนะธรรมชาติ ไม่ใช่

เพื่อธุรกิจการค้าข้ามชาติแต่เป็นไปเพื่อการใช้ในชีวิตรประจำวัน ชาวคลิตี้ล่างมีการขุดหาแร่ตะกั่ว นำตะกั่วมาหลอมใช้ด้วยประสบการณ์ที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผู้ชายเป็นผู้ที่เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากตะกั่วโดยตรง ส่วนผู้หญิงก็มีประสบการณ์จากการเข้าป่าหาตะกั่วด้วยเช่นกัน ทั้งหญิงชายต่างรับรู้ว่าในป่าแถบเขาบ่องาม เขากะลามีแร่ตะกั่วอยู่มาก กล่าวได้ว่าในความรู้เรื่องแร่ตะกั่วธรรมชาติของชุมชนคลิตี้ล่างนั้น มีชุดประสบการณ์ความรู้เรื่องการใช้ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยงมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นระบบความคิดหนึ่งในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ

ตรงจุดนี้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงวาทกรรมการให้ความหมายของแร่ตะกั่วในมุมที่ต่างกันออกไป ระหว่างรัฐ/ผู้ประกอบการและชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งผลจากวาทกรรมดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างที่ต้องปรับเปลี่ยนไปอยู่ในสภาวะแวดล้อมใหม่ท่ามกลางการให้ความหมายว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่ว ประกอบกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ที่มาพร้อมการขุดเจาะ การแต่งแร่ มีการใช้สารเคมีสกัดแร่และการปล่อยน้ำเสียลงลำห้วยนั้น เป็นสิ่งที่ชาวคลิตี้ล่างไม่เคยรับรู้ถึงอันตรายและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เหล่านี้จึงส่งผลให้ชุมชนชาวคลิตี้ล่างต้องประสบกับการถูกกีดกันการเข้าถึงแร่ตะกั่ว การขาดช่วงของการขุดหาตะกั่วและหลอมใช้ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม ชาวคลิตี้ล่างต้องดำรงอยู่ด้วยภาวะแห่งความไม่รู้ว่ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพและวิถีชีวิตของพวกเขาอย่างร้ายแรง อีกทั้งยังเกิดชุดคำอธิบายจากผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ประกอบการ ดังเช่น แหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วและแม้จะพบสิ่งผิดสังเกตจากตะกอนตะกั่วที่เกินมาตรฐานในลำห้วย แต่กลับมีการบิดเบือนความผิดเป็นเรื่องของธรรมชาติกระทำ นั่นก็คือการกล่าวอ้างว่าสาเหตุการพังทลายของบ่อกักเก็บตะกอนตะกั่วเป็นเพราะพายุดีเปรสชันหรืออุบัติเหตุทางธรรมชาติ

จากวาทกรรมของผู้เชี่ยวชาญและผู้ประกอบการข้างต้นต่างมุ่งสร้างความชอบธรรมและกระทำการในฐานะผู้รู้ ผู้มีอำนาจและมีการเบี่ยงเบน บิดเบือนให้มองสาเหตุของปัญหาเป็นปัจจัยอื่น โดยมีได้สนใจมิติความรู้และผลกระทบที่เกิดกับชุมชนชายขอบ เมื่อผู้ศึกษานำแนวคิดวาทกรรมการพัฒนาเข้ามาใช้อธิบายการศึกษาครั้งนี้ ได้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Victoria Taulli-Coupuz (1998) ซึ่งเห็นว่าการพัฒนาในรูปของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่าเป็นความพยายามของผู้มีอำนาจ ในการควบคุมจัดการทรัพยากรแร่โดยอ้างผลประโยชน์ของประเทศชาติน่านปลูกการไม่ว่าจะเป็นเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศ ลดการนำเข้าเป็นต้น ทว่าการพัฒนาดังกล่าวนี้อาจสร้างความจริงบางประการเพื่อครอบงำให้สังคมรับรู้เพียงส่วนเดียว วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยเรื่องตะกั่วดังกล่าวได้ส่งผลให้ความรู้เรื่องตะกั่วจากชุมชนคลิตี้ล่างนั้น ถูกกระทำเสมือนมิใช่ความรู้และเป็นเรื่องไร้สาระ ทว่าในความรู้ของพวกเขาที่มีสิ่งที่น่าสนใจและสังคมควรหันมาพิจารณาถึงวิถีชีวิตชุมชนที่อยู่ร่วมกับตะกั่วธรรมชาติมานานับพันปี โดยไม่เบียดเบียนและทำลายธรรมชาติ แต่เมื่อมีสิ่งแปลกปลอมซึ่งเป็นความรู้ใหม่จากการพัฒนาได้เข้าไปดัดแปลงทำให้ไม่เป็นธรรมชาติ ดังเช่น

ขั้นตอนการเจาะชุดตะกั่ว การแต่งแร่ การใช้สารเคมีสกัดแร่ จนเกิดพิษตะกั่วปนเปื้อนในธรรมชาติ เป็นต้น ความรู้ใหม่เหล่านี้ไม่เคยมีในระบบโลกทัศน์ของชาวคลิตี้ล่างทำให้พวกเขาไม่อาจปรับตัว และรู้ไม่เท่าทันภาวะการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษ

อย่างไรก็ตาม เมื่อสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไปจนไม่อาจจะย้อนกลับสู่สภาพธรรมชาติเดิมได้อีก ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างเองก็มีความต้องการความรู้ชุดใหม่เหล่านี้เช่นกัน พวกเขาต้องการรู้ว่าเหมืองแร่มีการดัดแปลงตะกั่วธรรมชาติอย่างไร ใส่สารเคมีอะไรลงไป มีอันตรายแค่ไหนอย่างไร และต้องปฏิบัติตนเช่นไรในสภาวะแวดล้อมท่ามกลางความเสี่ยงเช่นนี้ พวกเขาคาดหวังว่าความรู้เหล่านี้จะทำให้สามารถรับมือกับอันตรายจากพิษตะกั่วได้ ผู้ศึกษาเห็นว่าการให้ความรู้แก่ชาวคลิตี้ล่างด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย น่าจะเป็นการช่วยป้องกันและบรรเทาความเสี่ยงจากพิษตะกั่วได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้การออกข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติใดๆ ในเรื่องพฤติกรรม การดำรงชีวิต ควรรับฟังความคิดเห็นและความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติของพวกเขา รวมถึงการให้ชาวคลิตี้ล่างได้ร่วมกันหาทางออกของปัญหาและร่วมกันกำหนดแนวทางชีวิตของตนเองด้วย

5.2 องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย

องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านกายภาพ

ชุมชนคลิตี้ล่างมีการจัดการการใช้ประโยชน์จากลำห้วยโดยบรรพบุรุษได้สร้างกุศโลบายเพื่อให้ทุกคนช่วยกันดูแลน้ำและใช้ทรัพยากรในห้วยอย่างชาญฉลาด ในทุกปีจะมีการขอขมาและขอคุณโพธิ์ตะกั่ว แม่คงคาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในห้วยที่ได้ให้พวกเขาใช้น้ำอย่างสมบูรณ์มาโดยตลอด พวกเขาเชื่อว่าชีวิตอยู่ได้เพราะมีน้ำห้วยนี้ จึงได้ใช้น้ำด้วยความเคารพ ดังเช่นการไม่ปล่อยของเสียลงในห้วย การจับปลาแค่พอกิน และไม่ทำไร่ไถ่งลำห้วยเหล่านี้เป็นต้น ข้อตกลงเหล่านี้เป็นเสมือนสัญญาใจร่วมกัน ในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวคลิตี้ล่าง และจากการศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างต่างสามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรในลำห้วยได้อย่างเท่าเทียมกัน ด้วยประสบการณ์และความชำนาญคนละแบบ ทั้งสองฝ่ายได้ใช้ประโยชน์จากลำห้วยด้วยความเคารพ เป็นวิถีการดำรงอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและคำนึงถึงลูกหลานในอนาคต

งานศึกษานี้มีความสอดคล้องกันกับแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมที่มองว่าผู้ชายมีความรู้ที่ต่างไปจากผู้หญิง โดยความรู้เหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ผู้ศึกษาได้พบความรู้เฉพาะของหญิง-ชายซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามบทบาทในชีวิตประจำวัน ความรู้เหล่านี้ต่างนำมาถ่ายทอด บอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของลำห้วยในลักษณะที่ทำให้ข้อมูลมีความชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าในเรื่ององค์ความรู้ ชุดประสบการณ์ของทั้งหญิงชายนั้นต่างมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการศึกษา เราไม่อาจมองข้ามระบบคิด ความรู้จากมุมมองของเพศใดเพศหนึ่งไปได้ ถึงแม้ว่าผู้หญิงคลิตี้ล่างจะไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่ค่อย

เข้าใจภาษาไทย แต่พวกเขาก็มีความคิดและมีความสามารถในการเชื่อมโยงแก้ปัญหาในวิถีทางที่น่าสนใจ ผู้ศึกษาพบว่าทั้งหญิงชายคลิตี้ล่างต่างรับรู้ถึงสิ่งผิดสังเกตจากความเปลี่ยนแปลงในลำห้วยไม่ต่างกัน ทว่าในความรู้ของแต่ละเพศนั้น มีความละเอียดอ่อนต่างกันตามประสบการณ์ในวิถีการผลิต

จากผลกระทบด้านกายภาพนั้นหญิงชายคลิตี้ล่างต่างบอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของลำห้วยด้วยชุดประสบการณ์ที่ให้ภาพของผลกระทบมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังเช่น การบอกเล่าลักษณะน้ำในห้วยที่มีสีน้ำตาลขุ่นคล้ำ เห็นเป็นควันพุ่งจากผิวน้ำ มีกลิ่นสารเคมี การบอกเล่ารายละเอียดของสัตว์น้ำในห้วยที่มีลักษณะผิดสังเกต การลดจำนวนลง เช่น ปลาตัวซีด หัวโต ตัวผอม กุ้งมีหินปูนเกาะ หอยสูญพันธุ์ไป การสังเกตพืชผักข้างลำห้วย เช่น ผักกูดสูญพันธุ์ ผักที่ปลูกข้างลำห้วยเหี่ยว มีหินปูนและทรายเกาะ การสูญเสียสัตว์จำนวนมากในหมู่บ้าน เช่น ควาย การหายไปของหมูป่าและนาก การสังเกตเห็นตะกอนใต้ท้องน้ำที่มากผิดปกติ ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและเกิดจากการสังเกตของหญิงชายคลิตี้ล่าง ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการวัดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญโดยมิต้องใช้ความรู้ทางเทคนิคทางวิทยาศาสตร์และตัวเลขสถิติใดๆ

ผู้ศึกษาเห็นว่าความรู้ ความเข้าใจผ่านชุดประสบการณ์ของชาวคลิตี้ล่างนั้นมีความหมายและควรค่าแก่การนำมาพิจารณาถึงภาวะความสูญเสียทางสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับความรู้ของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมที่เน้นตัวเลขค่ามาตรฐานในการวิเคราะห์ ซึ่งถ้านำความรู้ของหญิงชายคลิตี้ล่างมาร่วมพิจารณา คำนึงถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิตและการสังเกตของพวกเขาแล้ว จะทำให้การมองปัญหามีลักษณะเชื่อมโยงกับความเป็นจริง เห็นชีวิตของความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น และในงานศึกษานี้ยังได้พบวาทกรรมที่ชาวคลิตี้ล่างได้สะท้อนระบบคิด ความรู้จากประสบการณ์ของพวกเขา ดังที่ปรากฏในงานเขียนของแกนนำที่ว่า

“...ถึงจะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะตรวจออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกัน แต่ไม่มีเครื่องมือทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็กัมตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา...”

กำธร ศรีสุวรรณมาลา แกนนำชาวคลิตี้ล่าง

ในวาทกรรมดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการตอบโต้กับความรู้ที่วัดจากเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์อันทันสมัย ด้วยการให้การสังเกตความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและคนในชุมชนของพวกเขาเอง จึงเป็นข้อคิดที่น่าพิจารณาของภาคส่วนต่างๆ ควรหันมาตระหนักถึงคุณค่าของความรู้จากมิติชุมชนและมุมมองปัญหาที่เกิดจากตัวผู้ได้รับผลกระทบเป็นสำคัญ

องค์ความรู้เรื่องผลกระทบต่อสุขภาพกาย จิตใจและสังคม

หญิงชายคลิตี้ล่างต่างมีอาการถ่ายท้อง เป็นไข้ คันคอ เป็นผื่นตามตัว ภายหลังจากการกิน และใช้น้ำในลำห้วย ในช่วงปี 2518-2544 หลายคนเกิดความเจ็บป่วยผดผื่นคัน มีอาการ ปวดหัว ปวดข้อ ปวดกระดูก ชาตามมือเท้า และบางรายมีอาการเฉพาะ เช่นตาบอด บวม ผอม เหนื่อยคล้า ในเด็กมีพัฒนาการทางการเจริญเติบโตผิดปกติ หลายรายมีอาการเครียด รู้สึกเบื่อ ท้อแท้ หงุดหงิดง่าย อารมณ์ไม่ดี ใจสั้น กลัว พุดจาไม่รู้เรื่อง เห็นภาพหลอน กังวลต่ออาการเจ็บป่วย เป็นต้น และจากปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างรุนแรง ทำให้เกิดการกล่าวโทษและพยายามหาตัวผู้ที่ทำให้คนในชุมชนเจ็บป่วยด้วยการอธิบายความผิดปกติที่เกิดขึ้นด้วยวิธีคิดแบบไสยศาสตร์ เหล่านี้ได้สร้างความขัดแย้งให้แก่ในชุมชนคลิตี้ล่างเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งปัญหาดังกล่าวยังส่งผลถึงความสัมพันธ์ระดับญาติพี่น้องระหว่างหมู่บ้าน ที่ถึงขั้นตัดญาติ เนื่องด้วยการมองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลัก

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายพยายามแสดงให้เห็นอีกมิติหนึ่งในการทำ ความเข้าใจคนป่วยที่มากกว่าการมองเรื่องโรคโดยแบ่งตามหน่วยทางชีววิทยาและการใช้เกณฑ์ค่า มาตรฐานวัดว่าใครคือผู้ป่วย ลักษณะความเจ็บป่วยจึงไม่ได้เป็นเพียงค่ามาตรฐานกลุ่มโรคที่มาตร วัดว่าเขาป่วยหรือไม่ป่วยได้อีกต่อไป เนื่องด้วยจากคำอธิบายเรื่องความทุกข์ทรมานและความ เจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่างนี้ ต่างแสดงถึงความเจ็บป่วยทางกาย ใจและจิตวิญญาณ ฉะนั้น แล้วการวัดความเจ็บป่วยและการรักษาโรคต่างๆ นั้นควรนำมิติความทุกข์ทรมานของผู้ป่วย มิติ ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาช่วยในการวินิจฉัยโรคด้วย ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจใน ปัญหาและการรักษาที่ถูกรักษาอย่างดีขึ้น

ผู้ศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจเรื่องความเจ็บป่วยผดผื่นคัน โดยเริ่มจากการหาคำอธิบายตามวิธีคิดแบบไสยศาสตร์ ต่อมาได้นำระบบความรู้จากการอธิบาย ของแพทย์สมัยใหม่เข้ามาผสมผสาน และปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่าความเจ็บป่วยผดผื่นคันที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเป็นผลมาจากพิษตะกั่ว แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาก็ได้เหมารวมว่าทุกอาการ ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้นจะมาจากพิษตะกั่วทั้งหมด ทว่าอาจมีหลายปัจจัยที่ทำให้มีการเจ็บป่วย และแสดงอาการผดผื่นคัน เช่นกรรมพันธุ์ การเลี้ยงดู พฤติกรรมการกินอยู่ เคราะห์ไม่ดี เป็นต้น

เมื่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นโรคใหม่ที่ชาวคลิตี้ล่างไม่เคยมีความรู้มาก่อนและไม่อาจ รักษาได้ด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง ตรงจุดนี้เองพวกเขาจึงต้องหันมาพึ่งผู้มีหน้าที่หลักนั่นก็คือ แพทย์สมัยใหม่ แต่จากการเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลกระทรวงสาธารณสุขในช่วงเวลาที่ผ่าน มา นั้น ไม่ได้สร้างความเข้าใจในเรื่องการรักษาและวินิจฉัยโรคอย่างชัดเจนให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง อีกทั้งอาการป่วยของพวกเขายังคงอยู่ เหล่านี้จึงส่งผลให้ทัศนคติของหญิงชายคลิตี้ล่างต่อการรักษา กับทีมแพทย์กระทรวงสาธารณสุขนั้นเป็นไปในแง่ลบ หลายคนไม่ให้ความร่วมมือและเริ่มมีอคติกับ

แพทย์กลุ่มนี้มากขึ้นเรื่อยๆ อันเนื่องมาจากปัจจัยเช่น ความไม่เข้าใจในระบบการรักษาของแพทย์ เช่นการเจาะเลือด การรักษาตามอาการ การจ่ายยา การรักษาเฉพาะเด็กและคนที่มีค่าตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐาน การเฝ้าระวัง การประกาศงดใช้และกินสัตว์น้ำในลำห้วย รวมถึงผลตรวจเลือดที่ไม่ได้ให้อะไรแก่พวกเขา นอกจากนี้นักวิจัยยังตั้งคำถามถึงการรักษาที่ไม่หายขาดเหมือนการรักษาไม่ถูกโรคอีกด้วย และด้วยเงื่อนไขของความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิต การสื่อสาร ความไม่เข้าใจในภาษาแบบทางการ วัฒนธรรมทางการแพทย์และยังรวมถึงความคิดความเข้าใจในเบื้องหลังของอิทธิพลจากธุรกิจเหมืองแร่ที่มีต่อหน่วยแพทย์สาธารณสุขอีกด้วย เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หญิงชาวลีด้างมองว่าแพทย์ไม่มีความจริงใจในการรักษาและไม่ปรารถนาจะให้พวกเขาหายขาดจากความเจ็บป่วย

ชาวลีด้างมองว่าทีมแพทย์จากกระทรวงสาธารณสุข ได้ใช้เกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดความเจ็บป่วยโดยมิได้คำนึงถึงความรู้สึก ความทุกข์ทรมานที่อยู่เบื้องหลังกฎเกณฑ์แห่งความรู้ทางการแพทย์ มีลักษณะของการผูกขาดคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยอย่างเห็นได้ชัด แพทย์คือผู้วินิจฉัยโรคและนิยามความเจ็บป่วย และเมื่อหันมาพิจารณาด้านพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับชาวลีด้างนั้น พบว่าช่วงแรกของความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะชาวลีด้างคือผู้ถูกกระทำและไม่คิดต่อต้านชัดเจน แต่ทว่าเมื่อมีประสบการณ์และการเรียนรู้มากขึ้น ชาวลีด้างได้พลิกบทบาทตัวเองเป็นผู้โต้ตอบ ต่อต้านและชัดเจนบ้าง ดังเช่นการไม่ให้ความร่วมมือในการรักษา การวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของแพทย์ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อความต้องการการรักษาที่จริงจัง ต้องการแพทย์ที่เข้าใจในวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวลีด้างและทำให้พวกเขามีสุขภาพที่แข็งแรงเหมือนเดิม

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้พบปัญหาของการวินิจฉัยโรคชาวลีด้างที่ต่างกันออกไป ดังกรณีที่พบจากรายงานของกรมการแพทย์และสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี (2544) ว่า

“...ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2543-มกราคม 2544 ได้ทำการตรวจร่างกายและประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดพิษตะกั่วให้ชาวบ้านลีด้าง ไม่พบผู้มีอาการพิษตะกั่วในหมู่บ้าน...”

“ในการวินิจฉัยโรคต่างๆ ก็เป็นเรื่องยาก อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับ ชาวลีด้างอาจมีโรคอื่นด้วย ไม่อาจเหมารวมว่าเป็นโรคพิษตะกั่วได้ทั้งหมด...”

แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ

จากคำกล่าวของทีมแพทย์กระทรวงสาธารณสุขนั้น เป็นหนึ่งในชุดคำอธิบายเรื่องพิษตะกั่วที่สร้างความเข้าใจโรคเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ทว่าผู้ศึกษาได้พบคำอธิบายของแพทย์หญิง

อรพรรณ เมธาดีลกกุล ที่วินิจฉัยโรคว่าอาการเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง 8 ราย เป็นผลจากโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง

“ปัจจุบันเรามีปัญหาการนิยามสุขภาพว่าอะไรคือความเจ็บป่วย สาธารณสุขไม่เคยพูดถึงคำว่าป่วยด้วยโรคพิษตะกั่ว แต่ตัวชาวคลิตี้ล่างเองกำลังบอกว่าเขาป่วย...เราก็มีข้อมูลบอกว่าชาวบ้านมีตะกั่วในเลือดจริง อาการป่วยเป็นกลุ่มอาการของโรคพิษตะกั่วจริง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่าทำไมจึงไม่เกิดการวินิจฉัยว่าชาวบ้านป่วยเป็นอะไร”

แพทย์หญิงอรพรรณ แสดงทัศนะอีกว่า

“หมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นพื้นที่ถูกเงินซึ่งต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและต้องเร่งหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม...เรารู้ทุกอย่างรู้ทุกเรื่องแล้ว แต่จะตัดสินใจอย่างไรต่อเรื่องนี้ จะยืนอยู่บนจุดของใคร ทำอย่างไรให้การตัดสินใจอยู่บนฐานข้อมูลที่แข็งแรง ตอนนี้มีรายงานหนา 1 เมตร แต่ยังขาดการปฏิบัติ”

จากคำวินิจฉัยโรคของแพทย์ทั้งสองฝ่าย ซึ่งใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่หาสาเหตุแห่งโรคที่เกิดขึ้น ทว่ากลับมีคำวินิจฉัยที่ต่างกันออกไป จึงเป็นสิ่งที่ต้องตั้งคำถามกับวงการแพทย์สมัยใหม่ว่ามีจุดยืนต่อการรักษาความเจ็บป่วยของมนุษย์อย่างไร กำลังเกิดปัญหาภายในโครงสร้างของวงการแพทย์สาธารณสุขหรือไม่อย่างไร ทำไมจึงไม่มีการวินิจฉัยโรคให้แก่ชาวคลิตี้ล่างอย่างตรงไปตรงมา ทำไมมีแพทย์เพียงคนเดียวที่ออกมาวินิจฉัยโรคให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง และสังคมจะเชื่อถือการวินิจฉัยโรคของแพทย์สมัยใหม่ได้มากน้อยเพียงใด

ชาวคลิตี้ล่างต้องการคำวินิจฉัยโรคที่เป็นความจริง ถูกต้องตรงไปตรงมา ต้องการยาและการรักษาที่ตรงกับอาการป่วยของโรค พวกเขาได้ขอใช้สิทธิความเป็นผู้ป่วยเพื่อเข้ารับบริการการรักษาจากแพทย์ที่เชื่อมั่นว่าสามารถรักษาอาการนี้ให้หายได้ ทว่าสิทธิดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ในเชิงปฏิบัติหรือไม่ งานศึกษาครั้งนี้มิได้ลงลึกถึงมิติการทำความเข้าใจระบบวัฒนธรรมข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข แต่ก็ขอเปิดพื้นที่ในการมองปัญหาและเพิ่มประเด็นการวิจัยให้ผู้สนใจศึกษาต่อไป

5.3 การปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหา

ในภาวะการณ์ที่ชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรแร่และการใช้ประโยชน์จากลำห้วย ถูกแย่งชิงและเบียดขับให้ไม่มีตัวตนในสังคม พวกเขาต้องปรับตัวและรับมือต่อปัญหาท่ามกลางความเสี่ยง ความไม่รู้และภาวะไร้ทางเลือก ชาวคลิตี้ล่างได้พยายามหา

คำอธิบายและรักษาอาการความเจ็บป่วยภายใต้วิธีคิดแบบกะเหรี่ยง ตลอดจนลุกขึ้นสู้และสะท้อนปัญหาให้กับสังคมภายนอกโดยการสร้างพื้นที่และโอกาสในการต่อรอง สร้างวาทกรรมเพื่อตอบโต้กับอำนาจแห่งความรู้กระแสหลัก ผู้ศึกษาได้พบการรับมือกับปัญหาหลายรูปแบบตามวิถีคิดของชาวคลิตี้ล่าง โดยเริ่มจากการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์และพัฒนาความคิดความเข้าใจต่อปัญหา จนทำให้พวกเขาพลิกสถานการณ์และบทบาทของตัวเอง มียอมเป็นผู้ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียว ชาวคลิตี้ล่างได้พยายามผนวกความรู้ความเข้าใจทั้งแบบเดิมและแบบใหม่เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อนำสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังมีการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่พวกเขาเองเพื่อผลักดันและสะท้อนปัญหาในระดับสาธารณะ มีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และได้พยายามใช้วาทกรรมของชุมชนชายขอบในการตีความ รื้อสร้างวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ซึ่งเป็นอีกชุดความรู้ความจริงหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เล็กๆ ด้วยภาษาและวัฒนธรรมของเขาเอง

การปรับวิถีชีวิต ดีความและรื้อสร้างใหม่ของประเพณี

ระดับปัจเจกและครอบครัว

1. ชีวิตในชุมชนและวิถีการผลิต

ผู้ศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างต่างมีการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ ดังเช่นการหาปลาก็ได้เพิ่มวิธีที่หลากหลาย ด้วยเพราะปลาหายากกว่าเดิม ผู้หญิงหันมาใช้ในการตกตาข่าย ส่วนผู้ชายเปลี่ยนมาใช้ในการดำปลา หลายคนยังคงกินปลาในห้วยเพราะไม่มีทางเลือกและไม่มีแหล่งอาหารจากทางอื่น โดยเว้นช่วงในการหาจากที่เคยไป 2-3 วันครั้ง ก็ไปเดือนละครั้ง หลายครอบครัวยอมหยุดกินปลาในห้วยแล้วหันมากินปลากรอบแทนเพราะกลัวพิษตะกั่ว และหันมากินเนื้อควายจากเดิมที่ไม่กินเพราะเชื่อว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ พวกเขาได้ร่อนน้ำฝนใส่ในกระบอกไม้ไผ่ในช่วงหน้าฝนไว้เป็นน้ำกิน และอาบน้ำจากห้วยเล็กแทนห้วยคลิตี้ อีกทั้งยังหันมาเลี้ยงวัวเพื่อเป็นรายได้เสริม และขยายพื้นที่ทำกิน ทำไร่ข้าวโพดเพื่อเป็นแหล่งรายได้หลักเพราะความต้องการเงินมาซื้ออาหารและเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง-การรักษาความเจ็บป่วยผิดปกติ

ระดับชุมชน

2. การฟื้นฟู-รื้อสร้างใหม่ของประเพณี

1) การทำบุญส่งให้ผู้ตายจากอาการผิดปกติ

ชาวคลิตี้ล่างได้นำเอาอัฐิคนตายมาสวดและทำบุญให้พร้อมกันในช่วงงานสงกรานต์ คนเหล่านี้ตายในช่วงตั้งแต่ปี 2537 ถึง 2545 พวกเขาตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุหนึ่งของการตายน่าจะมาจากสารตะกั่ว เพราะก่อนตายมีอาการผิดปกติหลายอย่าง เช่นตัวบวม ปวดหัว

ปวดข้อ ปวดในกระดูก หน้ามืดตาลาย ซาตามร่างกายเป็นต้น การทำพิธีดังกล่าวเป็นการนำเสนอปัญหาความสูญเสียผ่านทางสื่อมวลชนที่เข้ามาทำข่าวในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างจะได้บอกเล่าความทุกข์ทรมานจากการสูญเสียและสะท้อนความเป็นตัวตนของพวกเขา

2) พิธีสืบชะตาห้วยคลิตี้ (กุหลุก)

ชาวคลิตี้ล่างร่วมใจกันอธิษฐานให้สายน้ำกลับมามีชีวิตเดิมด้วยพิธีกุหลุกหรือสืบชะตาห้วย มีการกล่าวขอขมาลาโทษต่อสายน้ำ โฟตะกู เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในลำห้วย และมีการสร้างชุดคำอธิบายที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างเป็นผู้รักษาสายน้ำ เคารพธรรมชาติสามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ทำลายธรรมชาติ และได้อ่อนน้อมให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้เหมือนแร่นุเคราะห์การกระทำที่ทำร้ายธรรมชาติอีกด้วย ตรงจุดนี้มีความสำคัญยิ่งเพราะชาวคลิตี้ล่างได้พยายามสร้างตัวตน ที่เปรียบเทียบพฤติกรรมระหว่างชาวคลิตี้ล่างกับเมืองแร่ ซึ่งมีการปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยวิธีการที่ต่างกัน และให้สังคมได้รับรู้ถึงคุณค่าแห่งวิถีคิดแบบกะเหรี่ยงที่มีปรัชญาลึกซึ้ง ด้วยระบบคิดที่ว่า “น้ำคือชีวิตของคนและสัตว์” นอกจากนี้พิธีกรรมสืบชะตาห้วยนี้ยังมีนัยแห่งการต่อสู้ การเรียกร้องสิทธิของผู้อยู่มาก่อนและการดำรงอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนอีกด้วย

3. การตีความ...ข้อเดือนสติจากคนรุ่นปู่ตายาย

1) ชีวิตคนกะเหรี่ยงให้จับกอกข้าวไว้...

ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อที่ฝังแน่นในข้อเดือนสติของคนรุ่นปู่ตายายที่ว่า “ในอนาคตข้างหน้าต่อไป หมู่บ้านของเราจะมีเสียงร้องแปลกๆ ดังไม่หยุด ไม่เคยเหน็ดเหนื่อย ต้นไม้จะเลื้อยเป็นงู จะมีพายุฝนลมแรง ถึงขนาดต้นไม้ก็จับไม่อยู่ สิ่งที่จะจับได้และเราจะอยู่รอดก็คือจับกอกข้าวไว้” ส่วนหนึ่งจากการตีความของชาวคลิตี้ล่างคือ ปัจจุบันมีปัญหาลากหลายที่พวกเขาต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดินทำกิน ความเจ็บป่วยจากโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ปัญหานี้สืบเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านต้องช่วยกันคิดว่าจะเดินทางไปทางไหน จะทำกินอะไรที่ทำให้พวกเขาอยู่รอดได้ ซึ่งการทำข้าวไว้ การมีข้าวกินนั่นเอง จะทำให้ชีวิตชาวคลิตี้ล่างไม่อดตาย การตีความตรงนี้เป็นส่วนหนึ่งในการต่อสู้ด้วยระบบคิดแบบกะเหรี่ยงที่พยายามนำชีวิตวัฒนธรรม คำสอนจากผู้อาวุโสมาอธิบายเพื่อให้พวกเขามีสติคิด ตั้งตัวอยู่ด้วยความรอบคอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ให้ชาวคลิตี้ล่างได้พึงระลึกถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมและรากฐานวัฒนธรรมความเป็นกะเหรี่ยง นั่นก็คือการทำไร่หมุนเวียน การปลูกข้าวกินเองจะทำให้พวกเขาดำรงชีวิตท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง กล่าวได้ว่าคำสอนนี้เป็นความคิดที่แยบยลควรค่าต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังต่อไป

2) เรือสำเภาท่ามกลางพายุคลื่นลมแรง

อีกข้อเตือนสติหนึ่งจากคนรุ่นปู่ตายายคือ “ชีวิตปัจจุบันของชาวคลิตี้ล่างนั้นอยู่ในช่วงนั่งเรือสำเภาท่ามกลางแม่น้ำใหญ่ กำลังเจอพายุคลื่นลมพัดกระหน่ำ ชาวคลิตี้ล่างมีปลาเวียนตัวใหญ่อยู่หนึ่งตัว ที่จะสามารถลากเรือไปไม่ให้เรือคว่ำกลางพายุได้ แต่ขึ้นอยู่ว่าจะใช้อะไรเป็นเหยื่อในการเหยี่ยงเบ็ดให้ปลาเวียนนี้จับแล้วลากเรือไปจนทำให้มีชีวิตอยู่รอดได้” ชาวคลิตี้ล่างได้ตีความข้อเตือนสติตรงนี้ว่า วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างตอนนี้เป็นเสมือนเรือสำเภาที่ถูกพายุพัดกระหน่ำ ชาวคลิตี้ล่างกำลังมีปัญหารุมเร้ามากมายเช่น ปัญหาที่ดินถูกยึด เป็นหนี้ มีสารตะกั่วสูงไม่รู้ว่าจะเดินไปทางไหน ตอนนีก็ขึ้นอยู่กับชุมชนจะใช้เหยื่ออะไรเหยี่ยงให้ปลาเวียนจับแล้วพาไปให้พ้นจากปัญหา นั่นก็คือชุมชนจะเลือกใช้วิธีการใดในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด... ซึ่งพวกเขาคิดว่าหนทางที่จะทำให้ชุมชนอยู่รอดก็คือการยึดโยงรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงนั่นคือการทำไร่หมุนเวียน และขอใช้สิทธิความเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ในป่ามาเป็นร้อยๆ ปี ในการจัดการพื้นที่ทำกินของตนเอง นั่นคือชุมชนขอใช้ที่ดินแบบแปลงรวม ทุกคนขอเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกัน เหล่านี้จะทำให้ชุมชนมีความสามัคคี เกิดความเข้มแข็งและดำรงอยู่ต่อไปได้

จากข้อเตือนสติข้างต้น เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างได้หยิบยกขึ้นมาอธิบายและตีความ เพื่อปรับใช้ในการรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในชุมชนนั่นเอง

การรับมือ-ลุกขึ้นสู้กับปัญหา

วิถีทางในการรับมือกับปัญหา

1. การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

หญิงชายคลิตี้ล่างมีการพยายามหาทางเลือกที่หลากหลายในการรักษาความเจ็บป่วยด้วยวิถีทางเดียวกันคือ มีการไปหาหมอทั้งโรงพยาบาลของรัฐและเอกชน ได้ใช้ทั้งยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร เช่น ยานวด ยาแก้ปวด ยาแก้แพ้ ยาแก้เส้น ยาตองและยาต้ม เป็นต้น

2. การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

หญิงชายคลิตี้ล่างได้ใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ในการรักษาและอธิบายความเจ็บป่วยที่พวกเขาประสบ โดยมีได้เหมารวมว่าทุกความเจ็บป่วยจะสามารถรักษาด้วยไสยศาสตร์ได้ ชาวคลิตี้ล่างบอกว่า ถ้าตรวจดวงชะตาแล้วพบว่าเคราะห์ไม่ดี มีการป่วยผดผื่นเกิด ประกอบกับไปรักษากับแพทย์สมัยใหม่แล้วไม่หาย จึงจะไปรักษากับหมอทรงแทน หรือบางครั้งจะรับรู้เลยว่าอาการป่วยดังเช่น ปวดเมื่อยทั้งตัว ปวดท้องแบบไม่มีไข้ คุ่มคั่ง พุดไม่รู้เรื่อง คุ่มดีคุ่มร้าย ใจสั่น ตกใจง่าย เหล่านี้เป็นต้น อาจเกิดจากการกระทำของผี จึงต้องใช้การรักษากับหมอทรง

3. การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

หญิงชายคลิตี้ล่างให้ความเห็นเรื่องการรักษาสุขภาพว่า ชาวคลิตี้ล่างต้องรักษาตัวเองไม่ควรใช้น้ำและกินปลาในห้วย นั่นคือไม่เอาตะกั่วเข้าสู่ร่างกายอีก ทุกคนต้องร่วมมือกันก็จะทำให้สารตะกั่วลดลงได้ พยายามดูแลสุขภาพของตัวเองและกินยาสมุนไพรที่มีคุณสมบัติบำรุงเลือด ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าจะเป็นการดี ถ้ามีการสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายช่วงที่กินปลาในห้วยไม่ได้สักประมาณ 4-5 ปี ก็จะทำให้สารตะกั่วไม่เข้าไปในตัวชาวบ้าน และในช่วงเวลาดังกล่าวก็ขอให้หมอมารักษาความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านอย่างจริงจัง

4. การทำใจต่อสภาพความเจ็บป่วย

หญิงชายคลิตี้ล่างหลายคนเกิดภาวะความทุกข์ทรมานใจจากอาการเจ็บป่วย ไม่อยากมีชีวิตอยู่ ยอมจำนนต่อปัญหา ไม่รู้ว่าจะมีหนทางใดที่ทำให้มีอาการเป็นปกติ บ้างก็คิดว่ายอมทนต่ออาการเช่นนี้เพราะคงรักษาไม่หาย ถ้าตายก็ตายไปไม่เสียตายชีวิต และพยายามคิดว่าคนเราเกิดมาแล้วต้องตายทุกคน กล่าวได้ว่าพวกเขามีการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับระบบคิดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะปลง เตรียมตัวเตรียมใจต่อชะตากรรมที่เกิดขึ้น

การวิพากษ์การรักษาโรคของแพทย์

กลุ่มผู้ชายแสดงความรู้สึกถึงความไม่แน่ใจในการรักษาของแพทย์ เห็นว่าการรักษาที่ผ่านมาเป็นการรักษาที่ปลายเหตุและไม่ได้รับยาที่ถูกกับโรค หลายคนไม่เข้าใจการนิยามคำว่า “คนป่วย” ในมุมมองของแพทย์เป็นอย่างไร แพทย์รักษาชาวบ้านเพียงการมองแค่ระดับตะกั่วเกินหรือไม่เกินมาตรฐานเท่านั้นและไม่มีการตรวจโรคอย่างจริงจัง หลายคนเข้าใจว่าแพทย์ไม่ทำหน้าที่อย่างจริงจังและไม่จริงจังในการรักษาชาวบ้าน อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าของเหมืองแร่จึงไม่ช่วยเหลือชาวคลิตี้ล่าง เหล่านี้จึงนำไปสู่ความเบื่อหน่ายและไม่ให้ความร่วมมือกับทีมแพทย์ที่ลงพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างในระยะหลัง

กลุ่มผู้หญิงได้แสดงความคิดเห็นต่อแพทย์ในทำนองเช่นเดียวกันกับกลุ่มผู้ชาย พวกเธอไม่เข้าใจการทำงานและการรักษาของแพทย์ หลายคนไม่รู้ว่ตนเองป่วยเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ และวิพากษ์แพทย์ว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดว่า “มีสารตะกั่วเท่าไร”, “ป่วยหรือไม่ป่วย” เหล่านี้เป็นการกำหนดของแพทย์ทั้งสิ้น หลายคนอยากให้แพทย์มาอธิบายถึงอันตรายจากค่าตะกั่วเลือด มากกว่าการให้กระดาษใบเดียวแล้วกล่าวว่า “มีตะกั่วในเลือดไม่เกินค่ามาตรฐาน” ตลอดการรักษาในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้ชาวคลิตี้ล่างไม่เชื่อถือ ไม่ไว้วางใจในการรักษาของแพทย์ หลายคนไม่เข้าใจว่าเหตุใดแพทย์จึงมุ่งรักษาเฉพาะเด็ก ทั้งๆ ที่ผู้ใหญ่หลายคนก็มีอาการเจ็บป่วย ทุกคนอยากหายจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นแต่กลับไม่ได้รับการรักษาเพราะมีตะกั่วไม่

เกินมาตรฐานตามที่แพทย์กำหนด แพทย์ไม่ได้สร้างความมั่นใจให้กับพวกเธอเลยว่าจะทำให้พวกเธอหายจากอาการเจ็บป่วยได้อย่างไร

การต่อสู้ด้วยวิถีแบบชาวคลิตี้ล่าง มีพัฒนาการดังต่อไปนี้

1) สังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ:ไม่คิดเรียกร้องหาผู้รับผิดชอบ

ในช่วงแรกกลุ่มหญิงชายคลิตี้ล่างต่างเห็นเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงมา แต่ไม่ได้ทำอะไรเพราะไม่รู้ว่ำน้ำแร่มีอันตราย พวกเขาคงทนดื่มกินใช้น้ำในห้วยโดยไม่มีทางเลือก รู้เพียงว่าถึงน้ำในห้วยจะขุ่นอย่างไรก็ต้องกินต้องใช้ มิได้เรียกร้องหรือหาผู้รับผิดชอบแต่อย่างใด และคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร

2) รับรู้ถึงอันตราย: พร้อมลุกขึ้นสู้ในระดับชุมชน

กลุ่มผู้ชายได้ไปต่อว่าเจ้าของเหมืองแร่ ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมืองและแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบให้เข้ามาจัดการปัญหา แต่ก็ยังไม่ได้รับการแก้ปัญหา ส่วนกลุ่มผู้หญิงมีบทบาทเสริมในการช่วยสนับสนุนการต่อสู้ของผู้นำ-แกนนำ และเข้าร่วมการประชุม ร่วมเสนอประเด็นที่ผู้ชายมองข้าม ให้กำลังใจการทำงานของผู้นำและทำหน้าที่แม่บ้านให้ดีที่สุด

3) การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ

กลุ่มผู้นำ-แกนนำเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างจะเป็นเพียงผู้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียววันนั้นไม่ได้อีกต่อไป จึงตัดสินใจทำงานประสานกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน มีการทำหนังสือร้องเรียนถึงเจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบ ได้ออกไปพูดในเวทีสัมมนาและออกรายการโทรทัศน์ พร้อมทั้งให้สัมภาษณ์นักข่าวหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนทางโทรทัศน์หลายช่อง

ในพัฒนาการขั้นนี้ กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องร่วมมือกันและให้เครือข่ายนักพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนเข้ามาช่วย พวกเธอมองว่าควรให้เหมืองมาแก้ปัญหา มาฟื้นฟูห้วยทำให้น้ำเหมือนเดิม เหมืองต้องรับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของชาวบ้านและจ่ายค่ารักษา และไม่ควรมีการทำเหมืองแร่อีกต่อไป ผู้หญิงได้มีบทบาทในการช่วยกระตุ้นคนในหมู่บ้านให้รวมตัวกันแก้ปัญหาน้ำเสียในห้วย พวกเธอเห็นว่าทั้งหญิง-ชายก็สามารถช่วยกันแก้ปัญหาได้ บทบาทของหญิง-ชายในการแก้ปัญหานี้จะต่างกัน ผู้ชายจะช่วยแก้ปัญหาในตอนประชุมหรือพูดคุยกับหน่วยงานข้างนอกที่เข้ามาในหมู่บ้าน ส่วนผู้หญิงจะช่วยบอกต่อผลการประชุมหลังจากที่กรรมการ แกนนำประชุมเสร็จ และพวกเธอสามารถแสดงบทบาททั้งการประจันหน้าและการเป็นผู้ให้กำลังใจอยู่เบื้องหลังตามเวลาและโอกาสได้อีกด้วย

จากสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่าหญิงชายคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน และองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศ สามารถ

เพิ่มพูนความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้นั้น ตรงจุดนี้สามารถตอบสมมุติฐานได้ว่าในวิธีการปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างนี้ พวกเขาได้จัดการปัญหาด้วยวิถีทางแห่งประสบการณ์ บทบาทและหน้าที่ในชีวิตประจำวันในวิถีทางที่ต่างกันออกไป โดยมีได้มองภาพการต่อสู้อย่างตายตัวว่าผู้หญิงหรือผู้ชายต้องทำหน้าที่ใดเพียงอย่างเดียว พวกเขาสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามโอกาสและภาวะที่ต้องเผชิญหน้า การต่อสู้ของหญิงชายคลิตี้ล่างมีอาจมองเป็นชั่วคราวข้ามว่าหญิงคือผู้ตามและชายคือผู้นำได้อีกต่อไป เพราะกลุ่มผู้หญิงเองก็สามารถลุกขึ้นสู้และทำงานไปพร้อมกันกับกลุ่มผู้ชายได้ โดยขึ้นอยู่กับบริบทว่าอย่างไรเรียกว่าการต่อสู้ ผู้หญิงเห็นว่าการทำงานอยู่เบื้องหลัง การเป็นผู้ตาม การร่วมฟังการประชุม การคัดค้านในบางโอกาส การเป็นผู้ให้กำลังใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การต่อสู้ประสบความสำเร็จได้เช่นกัน

การที่กลุ่มผู้ชายและผู้หญิงมีการทำงานการต่อสู้ที่แตกต่างกันนั้น เนื่องด้วยข้อจำกัดในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาไทย ความสามารถในการสื่อสาร ทักษะการพูด ประสบการณ์ในการต่อสู้ บุคลิกภาพส่วนตัวรวมถึงวัฒนธรรมชุมชนอีกประการหนึ่ง ตรงจุดนี้ทำให้การทำงานของกลุ่มหญิงชายมีบทบาทต่างกัน เช่นบทบาทการเป็นผู้นำ-ผู้ตาม ผู้พูด-ผู้ฟัง แต่อย่างไรก็ตามในตัวของผู้หญิงหรือชายก็ได้มีเพียงบทบาทเดียวเท่านั้น พวกเขายังเป็นผู้ที่สามารถนำและตามได้ในคนคนเดียวกัน ผู้หญิงก็สามารถลุกขึ้นมาทำได้ในสถานการณ์และโอกาสที่ต่างกัน พวกเขาไม่ได้เป็นผู้ตามทุกครั้งไป ดังเช่นเมื่ออยู่ในภาวะการตั้งม็อบ พวกเขาสามารถลุกขึ้นสู้เผชิญหน้าได้อย่างไม่เกรงกลัว หรือเป็นผู้นำประเพณีในครัวเรือนและวิถีการผลิต เพื่อให้ผู้ชายไปประชุม ไปเคลื่อนไหวนอกชุมชน สามารถกล่าวได้ว่าการมองภาพปรากฏใดๆ ที่เห็นเพียงผิวเผินนั้นไม่สามารถเข้าใจความซับซ้อนของปัญหาได้เลย การเข้าไปสัมผัส ทำความเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมของพวกเขาในมิติหญิงชายจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการมองปัญหาและพร้อมเข้าใจชาวคลิตี้ล่างได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

5.4 บทสรุป

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้พบวาทกรรมการพัฒนาซึ่งถูกผลิตขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญจากรัฐและผู้ประกอบการ ผู้เชี่ยวชาญได้อธิบายปรากฏการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความรู้ชุดหนึ่งซึ่งมีอำนาจและแบบยล โดยเน้นมิติทางเศรษฐกิจ ใช้ข้อมูลเชิงสถิติจับต้องได้และแสดงความเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อทำให้สังคมเข้าใจปัญหาเพียงส่วนเดียว ผู้เชี่ยวชาญมิได้นำมิติของชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะด้านความรู้สึกนึกคิด มาทำความเข้าใจอย่างรอบด้านและลึกซึ้งเพียงพอ และผู้ประกอบการได้พยายามใช้วาทกรรมบิดเบือนปัญหาโดยอ้างอุปถัมภ์ทางธรรมชาติ ทำให้ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน แต่ละวาทกรรมที่เกิดขึ้นล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญ

และผู้ประกอบการ ซึ่งมีนัยของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับชาวคลิตี้ล่าง ทำให้ชาวคลิตี้ล่างต้องกลายเป็นผู้ถูกกระทำโดยไม่รู้ตัว

ผู้เชี่ยวชาญได้สรุปว่าพื้นที่ที่ชาวคลิตี้ล่างอาศัยอยู่เป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วและแร่ที่ขุดได้เหล่านี้สามารถทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติถึง 500 ล้านบาท (อนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ อ้างใน ภัสร์นวิ ศรีสุวรรณ, 2543:15) นอกจากนี้ยังได้นำตัวเลขทางเทคนิคค่ามาตรฐานตะกั่วในน้ำ ดิน พืชและเลือดมาเป็นตัวชี้วัดความผิดปกติในวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างโดยมองข้ามมิติความรู้ของชุมชน ผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมไป ผู้ศึกษาเห็นว่าการนำมิติความรู้จากชุมชนชาวคลิตี้ล่างมาร่วมในการสังเกตความเปลี่ยนแปลงในด้านสิ่งแวดล้อมและการสูญเสียต่างๆ โดยเป็นข้อมูลประกอบกับตัวเลขทางเทคนิคที่ได้ เหล่านี้จะทำให้ผลการศึกษาความเปลี่ยนแปลงสภาพของลำห้วยนั้นมีชีวิตชีวาและเห็นภาพของชุมชนมากขึ้น

ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่าทีมแพทย์จากกระทรวงสาธารณสุข ได้ตัดสินใจความเจ็บป่วยและรักษาพวกเขาด้วยการใช้เกณฑ์ค่าตะกั่วในเลือดว่า มีระดับเกินหรือไม่เกินมาตรฐาน โดยทีมได้เข้าใจในความรู้สึกนึกคิดและความทุกข์ทรมานจากความเจ็บป่วยและการสูญเสียเลย วาทกรรมทางการแพทย์ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับชาวคลิตี้ล่างโดยกำหนดว่า พวกเขาเจ็บป่วยจากสารตะกั่วหรือไม่ ทั้งๆ ที่พวกเขาต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ตนกำลังมีอาการเจ็บป่วยที่ผิดปกติ ชาวคลิตี้ล่างได้รับผลกระทบที่มีความบอบช้ำทั้งกาย ใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งปัญหายังส่งผลกระทบความสัมพันธ์ในชุมชน พวกเขาต้องอยู่ในสภาพที่วิตกกังวลทั้งความเจ็บป่วยของตัวเอง สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ทว่าการเฝ้าระวังรักษาของแพทย์กลับมิได้เชื่อมโยงกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชาวคลิตี้ล่างสักเท่าใด ดังเช่นการประกาศดกินสัตว์น้ำในห้วยและการเฝ้าระวังพฤติกรรมการบริโภค เป็นไปในลักษณะไม่เข้าใจในวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างซึ่งมีความผูกพันและต้องพึ่งพาลำห้วยเป็นหลัก การห้ามพฤติกรรมดังกล่าวจึงเป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติ เหล่านี้จึงนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ และมีทัศนคติในด้านลบต่อการเฝ้าระวังและการรักษาความเจ็บป่วยของแพทย์กลุ่มนี้ ชาวคลิตี้ล่างจึงได้ผลิตวาทกรรมของตนเพื่ออธิบายปัญหาและความทุกข์ทรมานของพวกเขา โดยได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจในปัญหา จากการเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐและการร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนตลอดจนสื่อมวลชน ทำให้พวกเขามีวิธีคิดที่วิพากษ์และตั้งคำถามกับการรักษาของแพทย์และการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐอีกด้วย

ผู้ศึกษาเห็นว่าเจ้าหน้าที่และชาวคลิตี้ล่างต้องหันหน้าเข้าหากัน โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข พยาบาลและหมอดต้องเป็นผู้ประสานทางความคิดพร้อมเข้าใจในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่าง นำจุดอ่อนและปัญหาที่ประสบมาปรับเปลี่ยน สร้างทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน เหล่านี้จะนำมาสู่การแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และอีกประเด็นปัญหาหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามคือ

การ ทบทวนบทบาทการทำงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งควร
เร่งพิจารณาตัวเองพร้อมปรับกระบวนการทัศนในการรักษาผู้ป่วยที่นำมิติความทุกข์ทรมานและความ
เป็นมนุษย์เข้ามาร่วมในการวินิจฉัยโรค อีกทั้งควรรื้อสร้างระบบคิดในวัฒนธรรมข้าราชการเพื่อมุ่ง
สู่การรักษาผู้ป่วยที่มีความจริงจังมากกว่าที่เป็นอยู่

ผู้ศึกษาได้เห็นภาพของการปรับตัว และรับมือต่อสู้ต่อปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างใน
หลายระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับชาติ ในส่วนของการปรับตัวและรับมือกับปัญหาในระดับ
ชุมชนนั้น เป็นเรื่องของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีเพื่อเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจและความ
สามัคคีให้แก่สมาชิกในชุมชน มีการตีความคำสอนเตือนสติของคนรุ่นปู่ตายายโดยปรับ
ประยุกต์ สร้างความหมายใหม่ให้เข้ากับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนสติคนใน
ชุมชนให้รู้เท่าทันและไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ในส่วนของการรับมือกับปัญหาและการต่อสู้
ในระดับชาตินั้น ได้ร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนโดยพยายามผลักดันปัญหาและ
สะท้อนเรื่องราวของตัวเองต่อผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบและเพื่อให้สังคมรับรู้ถึงความทุกข์ทรมาน ความ
เจ็บป่วยที่เกิดขึ้น โดยการนำเสนอปัญหาผ่านหนังสือร้องเรียนรัฐมนตรี เข้าร่วมในเวทีสัมมนา
ตลอดจนให้สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนต่างๆ เป็นต้น

ในส่วนบทบาทการต่อสู้ของบรรดาหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น แต่ละฝ่ายต่างมีวิธีการต่อสู้ที่
ต่างกันออกไปและบทบาทการต่อสู้ของทั้งสองฝ่ายก็มีได้ตายตัว ทุกบทบาทมีความยืดหยุ่นไปตาม
สถานการณ์ มีลักษณะการทำงานที่เสริมบทบาทกันทำให้งานสำเร็จไปได้ด้วยดี ผู้หญิงก็สามารถ
ขึ้นนำได้เมื่อมีสถานการณ์เผชิญหน้า ที่ต้องใช้ความเป็นผู้นำเพื่อลดความรุนแรง ส่วนผู้ชายจะ
อยู่แนวหลังและทำหน้าที่เจรจาต่อรอง กลุ่มผู้หญิงเองก็มองว่าพวกเธอได้มีส่วนร่วมในการต่อสู้
ของชุมชนอยู่เช่นกัน เพราะการต่อสู้ไม่ใช่เพียงการออกไปพูดข้างนอกหรือต้องใช้การพูดเพียงอย่าง
เดียว แต่การอยู่เบื้องหลัง การให้กำลังใจ การเป็นผู้ผลิตหลักในครอบครัวก็เป็นส่วนหนึ่งในการทำ
ให้การต่อสู้ของชุมชนสำเร็จได้ เพราะถ้าไม่มีผู้หญิงการทำงานต่อสู้ของผู้ชายก็ทำได้ลำบากขึ้น ทั้ง
สองฝ่ายต้องพึ่งพาอาศัยกัน

เมื่อนำแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology) ที่มีสาระสำคัญถึงการ
มองว่าผู้หญิงถูกกดขี่ ครอบงำ (Dominate) โดยที่ผู้หญิงเองมักไม่รู้ตัวและมักถูกเอาเปรียบจาก
อำนาจสังคมที่กำหนดให้ชายเป็นใหญ่ มาอธิบายปรากฏการณ์ของหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น เนื่อง
ด้วยลักษณะครอบครัวของชาวคลิตี้ล่างมีเป็นลักษณะที่หญิงชายมีความเท่าเทียมกัน และ
ค่อนข้างให้ความสำคัญกับผู้หญิงในบทบาทผู้นำทางประเพณีในระดับครัวเรือน ดังเช่นการนำไหว
พระ-ผีบรรพบุรุษซึ่งถือว่าผู้ชายได้เข้ามาถือพระ-ผีของฝ่ายหญิง ทฤษฎีดังกล่าวจึงมีอาจมองภาพ
ผู้หญิงในทุกสังคมแบบเหมารวมได้ว่าเป็นผู้ถูกกดขี่โดยพวกเธอไม่รู้ตัวได้ เพราะด้วยเงื่อนไขของ
ชีวิตวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มนั้นมีความแตกต่างหลากหลายต่างกันออกไป การจะกำหนดว่า

ผู้หญิงจากชุมชนไหนถูกกดขี่ครอบงำนั้น ควรเกิดจากการนิยาม การตีความของกลุ่มผู้หญิงในวัฒนธรรมนั่นเอง จึงจะเป็นความถูกต้องและพร้อมจะเข้าใจในวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ มากขึ้น และยังแสดงให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างหลากหลายในสังคมอีกประการหนึ่งด้วย

เนื่องด้วยลักษณะครอบครัวที่ทั้งหญิงชายมีความเท่าเทียมกันและผู้หญิงเป็นผู้นำในพิธีกรรมในครัวเรือนด้วยแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าทั้งหญิงชายคติดีล่งต่างก็มีบทบาทในการกำหนดสร้างกฎ วิธีคิดตามวิถีของชุมชน ตัวผู้หญิงเองก็มีวิธีคิด มีคำอธิบายและเลือกรับปรับเปลี่ยนบทบาทของตนโดยไม่ได้มองว่าถูกครอบงำ เพราะพวกเธอสามารถพูดแสดงความคิดเห็นได้กรณีที่ถูกชายทำไม่ถูก ผู้หญิงหลายคนได้พลิกบทบาทเป็นผู้นำในสถานการณ์ที่ต้องประจันหน้าเพื่อลดความรุนแรง ทั้งหญิงชายเห็นว่าแต่ละเพศก็มีข้อจำกัดต่างกันออกไป ถ้ามีการทำงานในลักษณะประสาน เสริมความรู้ความเข้าใจและแก้ปัญหาไปพร้อมๆ กัน โดยเข้าใจในวิธีคิด ข้อจำกัดของกันและกัน ก็จะทำให้การทำงานการต่อสู้สำเร็จลุล่วงไปได้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าหญิงชายคติดีล่งก็มีวิถีทางในการแก้ปัญหาที่ต่างกันออกไป โดยเป็นบทบาทที่พวกเขาเลือกและคิดว่าสามารถช่วยแก้ปัญหาของชุมชนได้

5.5 ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะ

1) การก้าวพ้นจากภาพปรากฏ

ผู้ศึกษาสังเกตเห็นว่าความเจ็บป่วยของชาวคติดีล่งส่วนใหญ่ ไม่ได้ถูกแสดงออกอย่างเด่นชัดว่ากำลังเจ็บป่วยอยู่ หลายคนต้องทนต่ออาการที่เกิดขึ้น ซึ่งถ้าเป็นคนภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านก็จะไม่รู้เลยว่า พวกเขากำลังมีอาการชาตามมือเท้า ปวดหัว ปวดข้ออยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรยากาศของงานบุญต่างๆ ตั้งแต่การเตรียมงานจนถึงวันฉลอง ชาวคติดีล่งแต่ละคนดูเหมือนมีสุขภาพดี จนทำให้ผู้ศึกษาคิดว่าพวกเขาไม่มีอาการเจ็บป่วยต่างๆ แล้ว แต่ทว่าเป็นความเข้าใจที่ผิดถนัด เพราะเมื่อได้พูดคุยสอบถามเรื่องความเจ็บป่วย ก็ได้ทราบว่าอาการต่างๆ ที่เกิดกับเขาเป็นเพียงการบรรเทาลงภายหลังใช้ยาต่างๆ แต่มีเคຍหายขาดไป ฉะนั้นแล้วการมองปรากฏการณ์ใดๆ นั้นมีอาจมองเพียงแค่ภาพผิวเผินได้เลย การเข้าไปเรียนรู้และสัมผัสอย่างใกล้ชิดจะทำให้เราเข้าใจปัญหาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2) การเสริมกระบวนการคิดและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน

ในภาวะปัจจุบันชาวคติดีล่งส่วนใหญ่ เป็นผู้บอกปรากฏการณ์ปัญหาที่เขาประสบกับตัวเอง ครอบครัวและชุมชน สามารถพูดถึงอาการความทุกข์ทรมานที่เป็นเรื่องของตนเองและวิพากษ์หน่วยงานที่เข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาดังกล่าวได้ แต่มีส่วนน้อยที่รับรู้ถึงสังคมภายนอกกว่ามีการตอบรับและขยับเขยื้อนต่อปัญหาของพวกเขาอย่างไร หลายคนมีวิถีชีวิตที่ต้องดำเนินการกับปัญหานี้ต่อไปอย่างไร ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรเข้าไปทำงานทางความคิดให้ชาวคติดี

ล่าง ให้เขาเข้มแข็งและสามารถกำหนดชะตากรรมของหมู่บ้านได้ด้วยตัวเอง จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องสร้างกระบวนการชุมชน เสริมพลังความเข้มแข็งให้พวกเขาู้สิทธิและพึ่งตัวเองได้ การแก้ปัญหาของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ ต้องเกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากชาวคลิตี้ล่างด้วย เพื่อให้เขารับรู้ปัญหา มีส่วนร่วมในการขยับเขยื้อนและเป็นเจ้าของปัญหาของตัวเองอย่างแท้จริง

3) ชุดความรู้ใหม่เรื่องอันตรายจากตะกั่วดัดแปลง

ชาวคลิตี้ล่างต้องการรู้ว่า “เหมืองแร่มีการดัดแปลงตะกั่วธรรมชาติอย่างไร ใส่ร้ายหรือสารเคมีที่มีฤทธิ์อย่างไร ทำไมจึงกลายมาเป็นสารตะกั่วที่มีพิษ” ตรงจุดนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรมีโครงการสร้างความเข้าใจเรื่องการนำตะกั่วมาใช้ อันตรายที่เกิดขึ้นและการดำรงอยู่ในสภาพชีวิตใหม่ วิธีนี้อาจเป็นทางออกของปัญหาอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีความรู้ชุดใหม่ที่สามารถรับมือกับสภาพสิ่งแวดล้อมท่ามกลางความเสี่ยงได้ โดยมีเงื่อนไขว่าเจ้าหน้าที่ผู้ให้ความรู้ใหม่นี้ ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ต้องเชื่อมโยงกับวิถีการผลิต กิจกรรมในชีวิตประจำวันและพร้อมเข้าใจในชีวิตวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงซึ่งเคยดำรงอยู่และมีภูมิปัญญาเรื่องการใช้ตะกั่วมานับร้อยปี

4) การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของคณะทำงานทั้งภาครัฐและเอกชนนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทางเทคนิคใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการคำนวณ วัดค่าประเมินความเป็นไปได้ต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรให้ชาวคลิตี้ล่างในฐานะเจ้าของปัญหาเป็นผู้มีส่วนร่วมคิดร่วมแก้และรับรู้ในการทำงานจากคณะทำงานต่างๆ ด้วย อีกทั้งควรนำระบบความรู้แบบท้องถิ่นที่เห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม มาแปลงให้เป็นความรู้ที่สามารถปรับจูนกันได้กับความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ที่ผ่านมามีทั้งชาวคลิตี้ล่างและผู้เชี่ยวชาญรู้คล้ายๆ กัน แต่ด้วยชุดความรู้คนละระบบ ดังเช่นการพบเห็นตะกอนใต้ท้องน้ำจำนวนมาก การเห็นกุ้ง หอยมีหินปูนเกาะที่เปลือก หอยเนือ่น้อย ปลาหัวโต เนือยุรรสชาติไม่หวานเหมือนเดิม การสังเกตว่าผักกูดข้างลำห้วยสูญพันธุ์ หมูป่า นากไม่มากินน้ำในห้วย เหล่านี้เป็นชุดความรู้และข้อสังเกตที่สามารถร่วมพิจารณาในเรื่องผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนักวิชาการสิ่งแวดล้อมก็สามารถวัดค่าตะกั่วในน้ำ ดิน พืช สัตว์น้ำได้ว่ามีค่าตะกั่วมากน้อยเพียงใด แล้วนำความรู้ที่ได้ทั้งสองชุดมาเสริมกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าความรู้ทั้งสองชุดควรถูกนำมาปรับใช้เข้าด้วยกัน และเคารพ ยอมรับในความแตกต่างและข้อจำกัดของกันและกัน จึงจะนำไปสู่การทำความเข้าใจผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

5) บุคลากรสาธารณสุขและการทำงานด้านสุขภาพ

ในการทำงานด้านสุขภาพของบุคลากรสาธารณสุขนั้น นอกจากการใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ที่มีการวัดค่ามาตรฐานด้วยตัวเลขสถิติต่างๆ แล้ว เราควรหันมาพิจารณาองค์ความรู้ที่เป็นทักษะของผู้ประสบปัญหาโดยตรง นำระบบคิดเรื่องความเจ็บป่วยทางกาย จิตใจ และสังคม เข้ามาใช้ในการวิเคราะห์ อีกทั้งต้องคำนึงถึงมิติความเป็นชุมชน ที่มีชีวิตและวัฒนธรรม ผู้ศึกษา เห็นว่าการทำงานทางด้านสุขภาพนั้นต้องพร้อมเข้าไปทำความเข้าใจในระบบคิดของผู้ป่วยและ คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม บุคลากรทางการแพทย์ควรแสดงความจริงใจ หันหน้าเข้าหากัน บอกถึงข้อจำกัดและเงื่อนไขของการทำงาน นำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น มากำหนดแนวทาง ร่วมกันชาวคลิตี้ล่าง ทั้งนี้การทำงานดังกล่าวต้องใช้เวลาและการสร้างความไว้วางใจเพื่อกำหนด ความต้องการของพวกเขาไปพร้อมกันกับความเป็นไปได้ของการทำงานด้านสุขภาพ

6) การทำงานแบบสหสาขา

การทำงานวิจัยเพื่อให้สามารถมองปัญหาได้รอบด้านนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าต้องมีองค์ความรู้ จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขามาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน ดังเช่นมุมมองจากนัก ธรณีวิทยา วิศวกรสิ่งแวดล้อม แพทย์ นักกฎหมาย นักมานุษยวิทยา ผู้ประกอบการและที่สำคัญ ที่สุดคือองค์ความรู้จากชาวบ้าน โดยที่ผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาควรพร้อมที่จะเข้าใจในชุดความรู้ ของสาขาอื่นๆ เข้าใจในวัฒนธรรม ระบบคิดของสาขาที่เราร่วมทำงานวิจัยด้วย และควรย้อนมอง ความรู้ของสาขาตนด้วยว่ามีข้อจำกัดและต้องการความรู้จากสาขาอื่นเพื่อมาช่วยในการแก้ปัญหา ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เรียกได้ว่าเป็นการทำงานแบบสหสาขาที่ยอมรับในความแตกต่างและ หลากหลายขององค์ความรู้นั่นเอง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมการแพทย์. การดำเนินการให้การรักษาประชาชนกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดอาการพิษสารตะกั่ว
หมู่บ้านคลิตี้ล่าง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี. เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการมาธิการฯ วันที่ 15
กุมภาพันธ์ 2544.

กรมทรัพยากรธรณี. โครงการศึกษาสำรวจสภาพการแพร่กระจายของตะกั่วรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี, รายงาน. กันยายน 2538.

กรมทรัพยากรธรณี. แนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพจากการปนเปื้อนสารตะกั่วบริเวณลำห้วยคลิตี้ อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี, เอกสารประกอบการประชุม. วันศุกร์ ที่ 5
ตุลาคม 2544 เวลา 13.30-16.00 น. ณ ห้องประชุม 6 ตึกสำนักงานปลัดกระทรวง
สาธารณสุข : 3-6.

กรมทรัพยากรธรณี. รายงานโครงการศึกษาสำรวจสภาพการแพร่กระจายของสารตะกั่วรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี. กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณีบนบก กรม
ทรัพยากรธรณี: กรุงเทพฯ, 2538.

ก่อเกียรติ ศิริวิโรจน์. หัวหน้าสถานีอนามัยทุ่งเสือโตน. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547.

กอบกุล อิงคุทานนท์, บรรณาธิการ. ผู้หญิงกับอำนาจที่จะแปรเปลี่ยน. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2537.

กานดา ผรณเกียรติและคนอื่นๆ. แบบแผนการเรียนรู้เกี่ยวกับชนบทไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ :
โครงการชนบทศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย, 2541.

กำธร ศรีสุวรรณมала. แกนนำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2546

กิตติ นาสวนกิตติ. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ นางลักษณ์ ตรงศิลป์ และพจน์ กริชไกรวรรณ (บก.) . มิติสุขภาพ :
กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพ. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
(สวรส.), 2545.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. คนมองคนความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ บทสำรวจแนวคิด
ทางมานุษยวิทยาการแพทย์. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา เรื่อง
คนมองคน นานาชาติในกระแสความเปลี่ยนแปลง ระหว่างวันที่ 27-29 มีนาคม 2546 ณ
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) :3.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. ประชาสังคมกับสุขภาพ. นนทบุรี : บริษัทดีไซร์ จำกัด, 2544.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. อำนาจและคอร์รัปชัน : ถอดรหัสวัฒนธรรมราชการสาธารณสุข.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และราตรี ปิ่นแก้ว. ชาติพันธุ์ รัฐเวชกรรม และการแพทย์สุขภาพไทยในชุมชนม้ง. ในเอกสารประกอบการประชุม หมายเลขที่ 15 ขุดการแพทย์เชิงชาติพันธุ์. งานประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์ วันที่ 26-28 มีนาคม 2546 จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ขวัญชีวัน บัวแดง. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง : กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ข้อมูลปัญหาผลกระทบจากโรงเต่งแร่ตะกั่วคลิตี้ ต่อชาวบ้านคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งที่มา : <http://www.karencenter.com> [28 มกราคม 2547].

คณะทำงานเครือข่ายแก้ไขปัญหามลพิษสารตะกั่วต่อสุขภาพและสภาพแวดล้อมบริเวณแม่น้ำแม่กลองตอนบน. 30 เดือน ของการแก้ปัญหาการปนเปื้อนโลหะหนัก "ตะกั่ว" ของชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง จ.กาญจนบุรี. เอกสารประกอบการสัมมนา. วันที่ 23 กันยายน 2543 ณ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี.

คณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการ เพื่อเสนอแนวทางการฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้. 6 ปีคลิตี้ กับปัญหามลพิษสารตะกั่วในลำน้ำสาธารณะ. เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการ เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 ณ ห้องประชุมจิตติ ดิงศภัทิย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข. พิษตะกั่ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535.

คำฟ้อง คดีหมายเลขดำที่ 214/2547. ณ ศาลปกครอง ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2547 ระหว่าง นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ ที่ 1, นายกิตติ นาสวนกิตติ ที่ 2, นายนิคม นาสวนกิตติ ที่ 3, นายสุนทร ไตงฟ้า ที่ 4, นายสมศักดิ์ นาสวนประภา ที่ 5, นายประจักษ์ ฝาภูมิขลาธาร ที่ 6, นายประชา อรุณศรีสุวรรณ ที่ 7, นายวิจิตร อรุณศรีสุวรรณ ที่ 8, นายประเสริฐ วิชาไพบุลย์ ที่ 9, นายสมชัย ทองฝาภูมิปฐวี ที่ 10, นายเนโท นาสวนนิวัติ ที่ 11, นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา ที่ 12, นายสมพงษ์ ทองฝาไฉไล ที่ 13 (ผู้ฟ้องคดี) กับ กรมควบคุมมลพิษ ผู้ถูกฟ้องคดี.

คำฟ้อง คดีหมายเลขที่ 106/2546. ณ ศาล จังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 10 เมษายน 2546 ความแพ่ง ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา ที่ 1 กับพวก รวม 8 คน (โจทก์) และ บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ที่ 1 กับนายคงศักดิ์ กลีบบัว ในฐานะกรรมการผู้จัดการ ที่ 2 (จำเลย).

คำร้องแถลงการณ์จำเลยทั้งสอง คดีหมายเลขที่ 106/2546. ณ ศาล จังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 10 เมษายน 2546 ความ ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา กับพวก (โจทก์) และ

- บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด กับพวก (จำเลย).
- เคงช่วย นาสวนประภา. ชาวบ้านคดีล่าง. สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2546.
- จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์น & สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา, 2544.
- จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา, 2545.
- จันทรา วิชาไพบูลย์. ชาวบ้านคดีล่าง. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชไมพร ไทรสังขละเจลา. ชาวบ้านคดีล่าง. สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2546.
- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ) , กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2539.
- ชาติรี ทองผาภูมิประภาส. แกนนำคดีล่าง. สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2546.
- ชาติชาย ไต้ฟ้า. ผู้ใหญ่บ้านองหล หมู่ 3 ตำบลนาสวน. สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2546.
- เซง ไต้ฟ้า. ชาวบ้านองหล. สัมภาษณ์, 2 มกราคม 2547.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา. อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความ เป็นอื่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2545.
- ดวงใจ อินทรประวิขและคณะ. ภาพรวมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา, 2534.
- ดวงใจ อินทรประวิขและคณะ. แผนการจัดทรัพยากรแร่. กรุงเทพฯ:มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2535.
- ตะแสง ทองผาภูมิเจริด. ชาวบ้านคดีล่าง. สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2546.
- ธงชัย พรรณสวัสดิ์ (บก). การสัมมนาโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี ปัญหาและแนวทางแก้ไข. วันที่ 29 มีนาคม 2546 ห้องประชุมนานาชาติชั้น 2 อาคารสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- นริศรา จักรพงษ์, หม่อมราชวงศ์ (บรรณาธิการ) ; กชกร อนุชา, และ สุรพล ศรีจิตต์ (หัวหน้าทีมภาคสนาม). ผู้หญิงชนบทกับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโลกสีเขียว, 2539.
- นอร์แมน คูสชินส์. มิติใหม่แห่งความเข้าใจชีวิตและสุขภาพ. แปลโดย วเนช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2535:4-23.

นาตยา แว่ววิรุคฺปต์. การบรรยายประกอบวีดิทัศน์ หัวข้อเรื่องการตายลึกลับของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ วันที่ 8 ธันวาคม 2545. ณ ศาลาพระแก้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิคม นาสวนกิตติ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2546.

นิติพล ตันติวานิช. ผู้ใหญ่บ้านคลิตี้ หมู่ 4 ตำบลชะแล. สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2547.

เนโท นาสวนนิวัฒน์. ผู้อาวุโสคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2546.

บุญนำ ชัยวิสุทธิ, นายแพทย์. การป้องกันและรักษาผู้ที่ได้รับสารตะกั่วจากการปนเปื้อนของสารตะกั่วในสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านคลิตี้ล่าง อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี. รายงานการเฝ้าระวังโรคประจำเดือน 33,8 (สิงหาคม 2545):255.

ประจักษ์ ภาภูมิชลธาร. แก่น้ำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2546.

ประเวศ วะสี. มิติสุขภาพ : กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพ, นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.), 2545.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ. วิถีใหม่แห่งการพัฒนา วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ปองพล สารสมักร. ชาวคลิตี้ล่างทนทุกข์ 6 ปี ไร้คนดูแล : รู้ทุกอย่าง รู้ทุกเรื่อง..แต่ขาดการปฏิบัติ. ใน กรุงเทพธุรกิจ 26 เมษายน 2547 น.9.

ฝ่ายวิชาการ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. ข้อเท็จจริงกรณีผลกระทบจากเหมืองแร่ บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และป่าอนุรักษ์ใกล้เคียง . แหล่งที่มา :

<http://www.seub.or.th/datacenter/wfc/ty-klity/ty-kitty-lead.htm>. [18 เมษายน 2545].

พรชัย ว่องจรงใจ. เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ออมาัยทุ่งเสือโตน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2546.

พระไพศาล วิสาโล ผาสุก พงษ์ไพจิตรและอานันท์ กาญจนพันธุ์. ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, 2544.

พิมพ์วิทย์ บุญมงคลและคณะ. รื้อสร้างองค์ความรู้ผู้หญิงกับสุขภาพ. เครือข่ายผู้หญิงกับสุขภาพ โครงการจัดตั้งสำนักงานนโยบายสาธารณสุขสวัสดิการและสังคม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2542.

ภัสร์วจิ ศรีสุวรรณ. คลิตี้ในอ้อมกอดของตะกั่ว. โลกสีเขียว 9,5 (พ.ย.-ธ.ค. 2543) : 27.

มะอ่องแสง นาสวนบริสุทธิ์. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546.

มันทนา สามารถและวิบูลสุข บัณฑิตย์. สตรีกับสิ่งแวดล้อม : จากทัศนะและประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชน. กรุงเทพฯ , 2542.

มาลี สิทธิเกรียงไกร. การแพทย์ ระบาดวิทยากับการปิดบังพื้นที่ทางสังคมของสามัญชน. บทความเสนอในการประชุมวิชาการสังคมศาสตร์บูรณ : วิทยาศาสตร์ของความรู้และปฏิบัติการทาง

- สังคม. วันที่ 24-25 มกราคม 2547 ณ ศูนย์วิชาการนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546:15-16.
- มูลนิธิโลกสีเขียว. แร่ธาตุและพลังงาน. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2537.
- มี้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2547.
- มี้งโซ่ นาสวนนกนก. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2546.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2542.
- ยศ สันตสมบัติ. จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศนด้านไทยศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.
- ยะเสอะ นาสวนสุวรรณ. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2546.
- เย็นฤดี นาสวนกิตติ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2546.
- รสนา โตสิตระกูล และประชา นุตานุวัตร. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ในรายการจับตาสถานการณ์สิ่งแวดล้อม บทสัมภาษณ์ โดยนิรมล เมธีสุวรรณ (2543):10-11. แหล่งที่มา www.Greenmovement.net [19 กันยายน 2545].
- รายงานกระบวนการพิจารณา คดีหมายเลขดำที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 18 เมษายน 2546 ความแพ่ง ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลากับพวก (โจทก์) และ บริษัทตะกั่วคอนเซน เทรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด กับพวก (จำเลย).
- วราคม ที่สุกะ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544.
- วสันต์ พานิช. โรงแต่งแร่คลิตี้ กับ มนุษย์ตะกั่ว, วารสารชุมชนไท วารสารเพื่อการพัฒนา 1,3 (มีนาคม-เมษายน 2545):30.
- วันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์. "ความตายลึกลับของกะเหรี่ยงคลิตี้". สารคดี 17,209 (กรกฎาคม 2545).
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2545.
- วิจิตร อรุณศรีสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2546.
- วิเศษ สุจินทรัพย์. การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- วิเศษ สุจินทรัพย์. การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน. เอกสารการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม 2545. ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์. พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (ย่า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการพัฒนาลำดับสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

ศุภชัย เจริญวงศ์. ถอดรหัสการพัฒนา. อรัญญา ศิริผล, สุรสม กฤษณะจุฑะ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาการเมือง, 2544.

ศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอส.). "ตะกั่ว" จุลสารศูนย์ข้อมูล คปอส. 2,2 (เมษายน - กันยายน 2535) :7-79.

สมใจ เย็นสบายและวันเพ็ญ อ่วมไฉญ. รายงานวิชาการสิ่งแวดล้อมแหล่งตะกั่วบริเวณลุ่มน้ำคลิตี้ อำเภอกงหรา จันทบุรี. กองเศรษฐกิจทรัพยากร กรมทรัพยากรธรณี กรุงเทพมหานคร, 2545.

สมพงษ์ ทองผาใจ. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2546.

สวัสดิ์ นาสวนนก. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2547.

สุดา นาสวนสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 4 มกราคม 2547.

สุรพงษ์ กองจันทิก. ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาและวิจัยและพัฒน. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2546.

สุริชัย หวันแก้ว. กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ. รายงานวิจัย (ฉบับปรับปรุง). ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 24 มิถุนายน 2544.

สุริชัย หวันแก้ว. โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2545.

สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์ : รวมบทความสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม. นครราชสีมา, 2542.

สุวรรณดี อัสวกุลชัยและคณะ. โครงการสำรวจและประเมินความเสี่ยงการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน. เอกสารประกอบการประชุม. เสนอต่อ กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กันยายน 2546: 7.

องค์การอนามัยโลก. สุขภาพและสิ่งแวดล้อม, รายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญด้านอุตสาหกรรม. แปลโดย มาลินี วงศ์พานิช. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.

อดิศักดิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา. ความมั่นคงของมนุษย์ แร่ตะกั่วที่ห้วยคลิตี้ จังหวัดกาญจนบุรี. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ. โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2546.

อดิศักดิ์ อิศรางกูร ณ อยุธยาและคณะ. การจัดทำแผนแม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูที่ท่าเหมืองเพื่อการพัฒนาททรัพยากรธรณี ในเขตเศรษฐกิจแร่ตะกั่ว จังหวัด

กาญจนบุรี,รายงานวิจัย. เสนอ กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ จัดทำโดย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เมษายน 2546.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2545.

อมรา พงศาพิชญ์. มุมมองเรื่องทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ในบริบทของวิกฤติเศรษฐกิจ และผลกระทบทางสังคม, เอกสารประกอบการประชุม สหประชาคมวิจัยเชิงคุณภาพ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543.

อรพรรณ เมธาติลกกุล, แพทย์หญิง. โรคพิษตะกั่วอินทรีย์. เอกสารเผยแพร่ สำนักงานอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ชั้น 11 ตึกสิรินธร ร.พ. ราชวิถี,2546.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. เส้นผมบังภูเขา : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดียนตุลา , 2545.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. แนวความคิดเบื้องต้นเรื่องการระดมทุนเพื่อสังคม, รายงานการศึกษา เสนอต่อสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541.

อารียา เศรษฐาภรณ์. ฝ่าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

ภาษาอังกฤษ

Brown,N and E.J.Mikkelsen. No safe Place :Toxic Waste, Leukemia and Community Action. Berledge:University of California Press,1990.

Frank Fischer. Citizens, Experts, and the Environment : The Politics of Local Knowledge. Durham and London: Duke University Press ,2000.

Joni Seager. Earth Follies. New York :Routledge,1993.

Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz. "Transnational Corporations and the Health of the Poor". Drying for Growth : Global inequality and the health of the poor (Jim Yong Kim edited (et al.). Monroe : Common Courage Press,2000.

Kai T. Erikson. Everything in its Path : Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood. New York: Siomon & Schuster,Inc. , 1976.

Majid Rahnema. "Power and Regenerative Processes in micro-spaces". International Journal of the Social Science, UNESCO,1988.

Veena Das. "Suffering, Legitimacy and Healing : The Bhopal Case" in Critical Events : An Anthropological Perspective on Contemporary India. New York : Oxford University Press, 1998.

Victoria Tauli-Corpuz. "The globalisation of mining and its impact and challenges for women". Third World Resurgence 93 (May 1998).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก : คำถามที่ใช้ในการศึกษา

1. ข้อมูลส่วนตัว/ครอบครัว บทบาทหญิง-ชาย

- ชื่อ สกุล อายุ
- บทบาททางเศรษฐกิจ การทำไร่ หารายได้เข้าครอบครัว
- การอบรมสั่งสอนลูก ฝึกอบรมวินัย สอนหนังสือ การเตรียมอาหาร
- ทำความสะอาดบ้าน ซ่อมแซมบ้าน
- การซื้อของใช้เข้าบ้าน เก็บเงิน
- การดูแลสมาชิกในครอบครัวเมื่อยามเจ็บป่วย

2. ข้อมูลด้านสภาพแวดล้อม

ก่อนมีโรงแต่งแร่ (ก่อนปีพ.ศ. 2510)

ความรู้เรื่องแร่ตะกั่ว

- สมัยก่อนมีการใช้ตะกั่วทำอะไรบ้าง มีกระบวนการชุดและขั้นตอนการหลอมอย่างไรบ้าง/ หญิงหรือชายที่เข้าไปชุด รู้ได้อย่างไรว่าในดินมีแร่ตะกั่วอยู่
- ท่านทราบหรือไม่ว่า บริเวณเหมืองแร่บ่องามนั้นมีแร่ตะกั่ว /เคยเข้าไปหรือไม่/ใครเป็นคนชี้จุด
- สมัยก่อน ที่มีการใช้แร่ตะกั่ว ได้ก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกายผู้ใช้อย่างไรบ้างหรือไม่ อย่างไร /แร่ตะกั่วมีพิษอย่างไรบ้าง

สายน้ำและวิถีชีวิต

- ก่อนมีโรงแต่งแร่ น้ำในห้วยคลิตี้ มีลักษณะเป็นอย่างไร สี/กลิ่น/รสชาติ
- ท่านได้ใช้น้ำในห้วย ประกอบกิจกรรมอะไรบ้าง (ดื่ม/อาบ/ทำอาหาร/ซักผ้า/เลี้ยงสัตว์
- ใครเป็นคนหาปลาด้วยวิธีการใด
- น้ำมีความหมายต่อท่านและชุมชนอย่างไร
- มีพิธีกรรมใดที่เกี่ยวกับน้ำหรือไม่ อย่างไร
- ชุมชนมีการจัดการการใช้น้ำ/ข้อห้าม/การจับสัตว์น้ำ อย่างไร
- น้ำในห้วยคลิตี้เคยดื่มกินไม่ได้บ้างหรือไม่

หลังมีโรงแต่งแร่ (พ.ศ. 2510 - พ.ศ. 2541)

ความรู้เรื่องแร่ตะกั่ว เหมืองแร่และอันตราย

- ปัจจุบันท่านมีการใช้แร่ตะกั่วทำอะไรบ้าง/ นำตะกั่วมาจากที่ไหน/ ใครเป็นผู้ใช้ (หญิง/ชาย)
- ท่านทราบหรือไม่ว่า บริเวณใดมีแร่ตะกั่วอยู่
- แร่ตะกั่ว มีประโยชน์/คุณค่า/ความหมายกับท่านอย่างไรบ้าง

- แร่ตะกั่วเป็นอันตรายต่อร่างกายหรือไม่/ทราบได้อย่างไร
- สารตะกั่วมีพิษต่อร่างกายอย่างไรบ้าง / ทราบได้อย่างไร
- ท่านทราบหรือไม่ว่า โรงแต่งแร่คลิตี้ตั้งขึ้นเมื่อปีใด / ใครเป็นเจ้าของ / นำแร่มาจากที่ใด/ ทราบได้อย่างไร เหมือนแร่ช่วยอะไรชุมชนคลิตี้บ้าง ให้ประโยชน์อะไร
- เหมือนแร่ได้สร้างปัญหาให้แก่ชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร

การเปลี่ยนแปลงของสายน้ำและวิถีชีวิต

- ท่านพบว่าน้ำในห้วยเปลี่ยนแปลงไป (ครั้งแรก) ตั้งแต่เมื่อใด/มีลักษณะอย่างไร (สี/กลิ่น/รส) / ทราบได้อย่างไร อยากให้เล่าเหตุการณ์ปัญหาที่พบ ตั้งแต่ น้ำเปลี่ยนแปลง จนถึงปัจจุบัน
- ท่านเห็นหรือไม่ ทราบได้อย่างไรว่ามีน้ำทั้งจากโรงแต่งแร่ ปล่อยลงมาสู่ลำห้วยคลิตี้
- เมื่อท่านเห็นการปล่อนน้ำทั้งแล้ว ท่านดำเนินการอย่างไรหรือไม่ เพราะเหตุใด
- ปีไหนที่น้ำในห้วย ไม่สามารถใช้ได้เลย/ท่านแก้ปัญหาอย่างไร
- สัตว์น้ำ ปลา/กุ้ง/หอย มีลักษณะอย่างไร
- หญิง/ชาย ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต่างกันอย่างไร
- เมื่อไม่สามารถใช้น้ำในลำห้วยได้ ท่านได้ใช้น้ำจากแหล่งใด มาประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

หลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (พ.ศ.2541-พ.ศ.2546)

- น้ำในห้วยคลิตี้ มีลักษณะเป็นอย่างไร สี/กลิ่น/รสชาติ
- ท่านได้ใช้น้ำในห้วย ประกอบกิจกรรมอะไรบ้าง (ดื่ม/อาบ/ทำอาหาร/ซักผ้า/เลี้ยงสัตว์
- ใครเป็นคนหาปลา ด้วยวิธีการใด
- น้ำมีความหมายต่อท่านและชุมชนอย่างไร
- มีพิธีกรรมใดที่เกี่ยวกับน้ำหรือไม่ อย่างไร
- ชุมชนมีการจัดการการใช้น้ำ/ข้อห้าม/การจับสัตว์น้ำ อย่างไร ให้น้ำ/สัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์

3. ข้อมูลด้านสุขภาพ การอธิบายความเจ็บป่วย

- ท่านทราบหรือไม่ว่าความเจ็บป่วยจากสารพิษตะกั่ว เป็นอย่างไร
- ท่าน/สมาชิกในครัวเรือนป่วยจากสารพิษตะกั่วหรือไม่ ทราบได้อย่างไร
- การเจ็บป่วยจากโรคทั่วไป กับการเจ็บป่วยจากสารพิษตะกั่วต่างกันอย่างไร
- ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2510 สุขภาพของท่าน/สมาชิกในครัวเรือนเป็นอย่างไร
- ช่วงปี พ.ศ.2510-2546 สุขภาพของท่าน/สมาชิกในครัวเรือน เป็นอย่างไร มีอาการ/รักษาอย่างไร
- ท่าน/สมาชิกในครัวเรือนของท่านเคยมีอาการเจ็บป่วย/เสียชีวิต หรือไม่ อย่างไร ก็คน
- ท่านเคยไปหาหมอทรง/ไสยศาสตร์ หรือไม่ หมอบอกว่าเป็นอะไร

- หมอสมุนไพรรักษาอาการความเจ็บป่วยนี้หรือไม่อย่างไร
- รู้สึกอย่างไรเมื่อสูญเสียคนที่รัก
- รู้สึกอย่างไรเมื่อเพื่อนบ้านเสียชีวิต
- หญิง-ชาย ใครมีความรู้สึกทุกข์ทรมานใจในความสูญเสียมากกว่ากัน เพราะเหตุใด
- หญิง-ชาย มีการแก้ปัญหา-รักษาสุขภาพต่างกันหรือไม่
- ปัญหาน้ำปนเปื้อนสารตะกั่วนี้มีผลกระทบต่อพัฒนาการด้านการเรียนของบุตรท่านหรือไม่
- ท่านคิดว่าสาเหตุที่เด็กมีอาการทางสมอง ร่างกายในแบบต่างๆ นั้นเป็นผลจากปัจจัยใด
- ในความเข้าใจของท่าน หมอคือใคร/ต้องปฏิบัติตนต่อคนป่วยอย่างไร
- รู้สึกอย่างไรต่อการรักษาของหมอ

4. ข้อมูลการรับมือกับปัญหา

ช่วงหลังมีโรงเต่งแร่ (พ.ศ.2510-2541)

- ตั้งแต่น้ำในห้วยคูมิดธรรมชาติไป ท่านปฏิบัติตนอย่างไร / มีการเรียกร้องหรือแก้ไขอย่างไรบ้าง / ไปร้องเรียนหน่วยงาน/ร้องต่อเหมือง
- คิดว่าหญิง-ชายมีส่วนหรือบทบาทในการแก้ปัญหาน้ำเสียจากพิษสารตะกั่วนี้ได้อย่างไรบ้าง
- ท่านคิดเห็น/รู้สึกอย่างไรต่อการปล่อยน้ำแร่ลงสู่ห้วยคูมิด
- ปัญหานี้ได้ส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งในครัวเรือน-ชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร
- ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม-ความสัมพันธ์ในครัวเรือน-ชุมชน ของท่านหรือไม่อย่างไร และท่านปฏิบัติตนเช่นไร

ช่วงหลังโรงเต่งแร่ถูกปิด (พ.ศ.2541-2546)

- หลังจากปัญหาพิษสารตะกั่วในห้วยคูมิดเป็นข่าวดัง ท่านได้ดำเนินการแก้ปัญหอย่างไร / มีการเรียกร้อง-มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหอย่างไร (หญิง-ชาย มีบทบาทอย่างไร)
- ท่านคิดว่าจะจัดการกับปัญหาสารตะกั่วในห้วยและความเจ็บป่วยอย่างไรต่อไป
- ท่านทราบหรือไม่ว่า หน่วยงานใดมาติดประกาศห้ามกินปลา และใช้น้ำในห้วย/ติดประกาศตั้งแต่ปีใด เพราะสาเหตุใด
- เมื่อมีการประกาศห้ามกินปลา กินน้ำในห้วย ท่านปฏิบัติตัวอย่างไร / กินปลา-ให้น้ำอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใด
- ในตอนนี้คิดว่าตัวเองมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากใครบ้าง (รัฐ/หมอ/ เจ้าของเหมือง/สื่อมวลชน) อย่างไร เพราะเหตุใด

- คิดอย่างไรกับการช่วยเหลือของ รัฐ/หมอ/NGO/สื่อมวลชน/เหมืองแร่ ที่เข้ามาในหมู่บ้าน และมีการแก้ปัญหาให้แก่ตัวท่านและชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร
- มีการจัดการกองทุน 1 ล้านที่เจ้าของเหมืองมอบให้อย่างไร
- ปัจจุบัน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ/สังคมวัฒนธรรม-ความสัมพันธ์ในครัวเรือน-ชุมชน ของท่านหรือไม่ อย่างไร และท่านปฏิบัติตนเช่นไร
- ที่ผ่านมาชุมชนมีกิจกรรมอะไรที่ร่วมกันเพื่อให้กำลังใจคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- ตอนนี้ให้กำลังใจกับคนในครอบครัว ชุมชนอย่างไร
- ชุมชนมีการจัดกิจกรรม/พิธีกรรมเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยบ้างหรือไม่ อย่างไร

ภาคผนวก ข : การเขียนจากชาวบ้าน

การต่อสู้ของชาวบ้านคลิตี้ล่าง กรณีปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่ว

กำธร ศรีสุวรรณมลา
แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่าง
22 มีนาคม 2547

นับตั้งแต่ปี 2541 ปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่ว ถูกเปิดโปงและตีแผ่ให้สาธารณะได้รับรู้ เวลาได้ล่วงเลยมาจนถึงปี 2547 6 ปี ที่ผ่านมาของการแก้ปัญหาจากภาครัฐ ในความรับรู้และความเข้าใจของชาวบ้านจะเป็นอย่างไร... ณ ที่นี้แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่างจึงได้ร่วมสะท้อนความจริงในการต่อสู้และแสดงความรู้สึกร่วมกันต่อปัญหาที่เกิดขึ้นดังลำดับเหตุการณ์ต่อไปนี้...

ปี พ.ศ.2541

คุณสุรพงษ์ กองจันทึก ร่วมกับนักข่าว 3 คน ได้ลงมาที่หมู่บ้านคลิตี้ล่าง มาเห็นน้ำในลำห้วยคลิตี้มีลักษณะขุ่น สีน้ำตาล คุณสุรพงษ์ได้ถามชาวบ้านว่า “ทำไมน้ำจึงขุ่นและมีกลิ่นเหม็น” ชาวบ้านตอบว่า “เหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำเสียลงมาอย่างนี้ เป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว” คุณสุรพงษ์ จึงถามต่อว่า “อยากให้ น้ำในห้วยใสหรือไม่” ชาวบ้านก็รีบตอบว่า “อยากให้ใสกลับคืนมาเหมือนเดิม จะมีทางช่วยพวกเราไหม” คุณสุรพงษ์บอกว่าถ้าเช่นนั้นให้ไปยื่นข้อเรียกร้องจะถ่ายรูปไป ชาวบ้านก็ตั้งใจ รีบไปกันทั้งหมู่บ้าน ไปยื่นข้อเรียกร้องแล้วถ่ายรูป แล้วก็กลับมาร่างหนังสือร้องเรียนถึงหน่วยงานกรมควบคุมมลพิษ พร้อมกับลงลายเซ็นกันทั้งหมู่บ้าน และคุณสุรพงษ์ก็กลับไป 3 วันต่อมาก็มีข่าวดังออกมา จนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอยู่ไม่ติด ได้มีเจ้าหน้าที่มาลงพื้นที่ตรวจสอบข้อมูลว่าจริงหรือไม่ ซึ่งก็ได้ข้อสรุปว่าเป็นเรื่องจริง

ปี พ.ศ. 2542

พวกเรารวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ออกเคลื่อนไหวไปหลาย ๆ ที่ ทำให้เจ้าหน้าที่อยู่ไม่ได้ ก็มีหน่วยงานสาธารณสุขต้องลงพื้นที่ตรวจสอบพบว่าสารตะกั่วในลำห้วยเกินมาตรฐาน ไม่สมควรใช้อาบใช้กิน สัตว์น้ำในลำห้วยก็กินไม่ได้ เพราะสารตะกั่วเกินมาตรฐาน หมอสาธารณสุขได้มาบอกชาวบ้านว่า “ห้ามใช้น้ำ ห้ามกินปลา เพราะในน้ำ ในปลา มีสารตะกั่ว” ชาวบ้านก็ตอบหมอว่า “เขาเพิ่งเดินผ่านน้ำมาเมื่อก็ ก็กินมาอืมๆ” หมอถามชาวบ้านว่า “ที่ผ่านมามานานปี กินน้ำที่ไหน” ชาวบ้านตอบว่า “กินน้ำในลำห้วยนี้แหละ” หมอก็เลยเลือกชาวบ้านไปตรวจ พบว่าชาวบ้านมีสารตะกั่วในเลือดทั้งหมู่บ้าน บางคนเกินมาตรฐาน บางคนมีปานกลาง ซึ่งมาตรฐานของเด็ก 25 ไมโครกรัม ถ้าเกิน 25 ถือว่าอันตราย มาตรฐานของผู้ใหญ่ 40 ไมโครกรัม ถ้าเกิน 40 ถือว่าอันตราย

สาธารณสุขเข้ามาตรวจเจาะเลือด 2 ครั้ง ก็มาแจ้งผลเลือด พบว่าเพิ่มขึ้น ต่อมาสาธารณสุขเข้ามาเจาะเลือดอีก แต่ก็ไม่แจ้งผลเลือดอีกเลย พวกเรา ได้ผลักดันให้ปิดเหมืองแร่ตลอดไป

เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ บ้านแกนนำคือนายกำธร ศรีสุวรรณ มาลา ถูกไฟไหม้โดยไม่รู้สาเหตุ ก็ได้ทำเรื่องไปที่อำเภอ ทางอำเภอได้ช่วยเหลือ มอบสังกะสีให้ 70 แผ่น และเงินอีก 5,000 บาท วันที่ 20 พฤษภาคม นายกำธรได้ปลุกบ้านอยู่อาศัย มีชาวบ้านมาช่วยสร้าง นำข้าว เสื้อผ้า หม้อหุงข้าว จานชามมาให้ เพราะเราอยู่หมู่บ้านเดียวกัน เมื่อมีทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน มีสุขก็สุขด้วยกัน และร่วมกันต่อสู้ตลอดมา

ปี พ.ศ. 2543

พวกเราไปชุมนุมารื่องสารตะกั่วและเรียกร้องให้ยกเลิกปิดเหมืองแร่ตลอดไป ที่ศาลากลางกาญจนบุรี ในช่วงปีนั้นแกนนำได้ให้สัมภาษณ์นักข่าวเป็นระยะๆ ในปีเดียวกันนี้พวกเราได้ไปขึ้นเวทีชุมนุมที่ศาลา 60 พรรษา และที่สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี ได้ไปพูดคุยถึงการรักษาสารตะกั่ว ให้ย้ายโรงแต่งแร่ คลิตี้ ออกและมีการฟื้นฟูลำห้วย ต่อมาผู้นำ แกนนำ ได้ให้สัมภาษณ์นักข่าวอีกเป็นระยะๆ โดยต้องการให้ย้ายโรงแต่งแร่ ออก ต่อมาเจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณี ได้เข้ามาคุยกับชาวบ้านว่า การย้ายโรงแต่งแร่ ออกและฟื้นฟูลำห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกเป็นเรื่องง่ายกว่า แต่ชาวบ้านไม่ยอมย้าย เป็นตายอย่างไรก็จะอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ตลอดไป

ปี พ.ศ. 2544

พวกเราพากันไปชุมนุมที่ ศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรีอีกครั้ง มีการชุมนุมารื่องสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ ชาวบ้านเรียกร้องให้ย้ายโรงแต่งแร่ ออก และให้ฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ และให้สาธารณสุขลงมารักษาโรคสารตะกั่วแก่ชาวบ้าน สาธารณสุขลงมาเจาะเลือดเป็นระยะ โดยไม่แจ้งผลเลือดเลย พวกเรา ชาวบ้านและคุณสุรพงษ์ ร่วมกับนักข่าวได้เรียกร้องให้เจ้าของเหมืองแสดงความรับผิดชอบจากการที่ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วย โดยเรียกเงินเป็นจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลที่ชาวบ้านเจ็บป่วย คุณสุรพงษ์ ได้รับนำเรื่องไปส่งใน ส่วนของเงินที่เรียกร้องไป 1 ล้านบาทนั้น กรมทรัพยากรธรณีบอกว่า “ถ้าชาวบ้านอยากได้ก็ให้ไปฟ้องเอาเอง มีปัญญาฟ้องหรือไม่” ต่อมาพวกเราไปชุมนุมารื่องสารตะกั่วที่นครปฐม ต่อมา มีนักข่าวช่องไอทีวี ช่อง 7 ช่อง 5 และช่อง 11 มาทำข่าวในหมู่บ้านเป็นระยะๆ

ช่วงเวลาต่อมาคุณสุรพงษ์ ส่งข่าวว่าเจ้าของเหมืองแร่พร้อมจะให้เงิน 1 ล้านบาท แต่ต้องไปรับเงินที่ตึกรัฐสภา พวกเราก็ไปกัน 5 คน แกนนำและผู้นำได้คุยกันกับเจ้าของเงินว่า “ที่จะให้เงินเรานี้มีข้อแม้หรือไม่ ถ้ามีพวกเราจะไม่รับเงิน

ของท่าน" เจ้าของเงินพูดว่า "ไม่มีข้อแม้ใดๆ ทั้งสิ้น" พวกเราก็รับเงินมา แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนละ 5 แสนบาท โดยเป็นค่ารักษาพยาบาลและกองทุนประกอบอาชีพ

ต่อมาสาธารณสุขและกรมควบคุมมลพิษลงตรวจน้ำเป็นระยะๆ ได้มีการเปิดเวทีเกี่ยวกับตะกั่วในลำห้วย ที่กรุงเทพฯ สรุปว่าจะย้ายชาวคลิตี้ล่าง ออกเพราะการฟื้นฟูลำห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกนั้นง่ายกว่า อันนี้เป็นข้อสรุปของสาธารณสุข ต่อมาแกนนำ 3 คน ได้แก่ นายกำธร นายคาร ใจและนายชาติได้เดินทางไปที่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อพบรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงสาธารณสุข โดยได้พูดคุยกันในเรื่องการย้ายหมู่บ้านและบอกว่า ชาวบ้านไม่ยอมย้าย ถ้าจะย้ายต้องย้ายเหมืองและฟื้นฟูลำห้วย ต้องรักษา ชาวบ้านที่เป็นสารตะกั่ว วันนั้นได้ข้อสรุปว่าท่านรัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี จะ ส่งหมอลงมาที่หมู่บ้าน 2 คน ให้มารักษาสารตะกั่วและความเจ็บป่วยอื่นๆ

ต่อมารัฐมนตรี 4 กระทรวงจะลงพื้นที่หมู่บ้านเพื่อติดตามเรื่องสาร ตะกั่ว วันที่จะลงได้มีการส่งข่าวมาว่ารัฐมนตรีจะมาที่บ้านคลิตี้ล่าง พอถึงวันที่จะ ลงกลับลงที่คลิตี้บน ชาวบ้านคลิตี้ล่างก็มาคุยกันว่ารัฐมนตรีคิดอย่างไรถึงลงที่ค ลิิตี้บน ทำไมไม่ลงคลิตี้ล่าง พวกเราก็รวมตัวกันและตกลงว่าพวกเราพร้อม จะตั้งมือกับรัฐมนตรีที่ไม่ยอมลงมาคลิตี้ล่าง พวกเราช่วยกันเขียนป้ายว่า "ไม่เอาเหมืองแร่ ไม่เอาสารตะกั่ว ไม่เอาน้ำตะกั่ว จะเอาน้ำใสสะอาด ให้น้ำใสคืนกลับมา" เราเขียนป้ายเสร็จ พวกเราก็ขอรถของหน่วยทหารพัฒนา (น. พ.ค.กลาง) 2 คันใหญ่ๆ แล้วพวกเราก็ขึ้นไปรอรัฐมนตรีที่คลิตี้บน ประมาณ 11 โมง รัฐมนตรี 4 กระทรวงก็นั่ง เฮลิคอปเตอร์มาลงที่โรงเรียนบ้านทุ่งเสือโตน เมื่อรัฐมนตรีลงมา พวกเราก็เอาป้ายกางเดินตรงไปหารัฐมนตรี มีตำรวจ 30 นาย กันไม่ให้เข้าไปหารัฐมนตรี พวกเราแหวกและชนตำรวจ 30 นายด้วยความวุ่นวาย ในที่สุดรัฐมนตรีก็มาหาพวกเรา ก็ได้คุยกันว่า ชาวบ้านได้ถามรัฐมนตรีว่าจะ ลงคลิตี้ล่างอีกไหม รัฐมนตรีตอบว่าจะลงบ้านคลิตี้ล่างแน่นอน โดยจะเข้าไปดูโรง แ่งแร่ก่อน ชาวบ้านก็ถอยกลับมาขึ้นรถแล้วไปรอรัฐมนตรีที่บ้านคลิตี้ล่าง บริเวณ หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา รอประมาณ 2 ชั่วโมง รัฐมนตรีก็มาถึง ได้มี การพูดคุยกันถึงเรื่องสารตะกั่วใน ลำห้วย รัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ได้ กล่าวว่พื้นที่บริเวณป่าแควนี้เป็นแหล่งแร่ตะกั่วซึ่งเป็นสารตะกั่ว ธรรมชาติ ตัวแทนชาวบ้านโดยนายกำธรได้กล่าวโต้กลับว่า ถ้าเป็นสารตะกั่ว ธรรมชาติแล้วทำไมคนรุ่นปู่ย่าตายาย อยู่มาไม่เกิดผลกระทบอะไร อยู่กัน เป็นสุขแต่คนรุ่นพวกเราทำไมเกิดผลกระทบอย่างรุนแรง เราเห็นว่าน่าจะมี สาเหตุจากตะกั่วที่มนุษย์เอามาตัดแปลง ทำให้เกิดปฏิกิริยาโดยใช้สารเคมี ซึ่งได้

ทำลายนานาชีวิตในลำห้วย ทำไมน้ำในลำห้วยจึงเหม็น ที่ผ่านมามากท่านหาว่า ชาวบ้านคลิตี้ล่างเชื่อ NGOs ผมได้ตอบกับรัฐมนตรีว่า **“พวกเราไม่เชื่อใครทั้งสิ้น ถึงแม้ NGOs เรายังไม่เชื่อ แต่เราจะเชื่อทุกท่านที่มาพูดความจริง ถึงจะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะตรวจออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกันแต่ไม่มีเครื่องมือทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็กัมตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา เพราะฉะนั้นความจริงอะไร พวกเรารู้ดี”**

รัฐมนตรีสุรพงษ์ ได้กล่าวว่าต้องฟื้นฟูลำห้วยเหนือหมู่บ้าน ต้องสร้างฝายกักตะกอน และหมู่บ้านต้องขุดลอกตะกอนออก เป็นการสรุปของรัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ก่อนกลับออกจากหมู่บ้านคลิตี้ล่างไป ต่อมากรมควบคุมมลพิษได้มาสร้างฝายดักตะกอน 2 จุด เหนือหมู่บ้าน รอให้ตะกอนมาตกอยู่หน้าฝายแล้วจะดักเอาไปฝังกลบ

ปี พ.ศ. 2545

พวกเราได้ไปที่ห้องส่งข่าว ช่อง 5 กองทัพบก โดยมีนายกำธร ศรีสุวรรณมาลาและนายกิตติ นาสวนกิตติ ไปพูดถึงเรื่องสารตะกั่วในผลเลือด และการเจ็บป่วยของชาวบ้าน ตลอดจนผลกระทบต่างๆ ผมเองชี้แจงว่าตัวผมก็มีสารตะกั่วในเลือด 44 ทางพิธีกรกล่าวว่า ในต่างประเทศชี้ว่าถ้ามีสารตะกั่วในเลือด 10 ต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลแล้ว เมื่อเราแถลงข่าวเสร็จก็เดินทางกลับบ้าน ต่อมาผมเองก็ผลักดันให้มีการฟื้นฟูลำห้วย ผมให้สัมภาษณ์นักข่าวที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นระยะๆ

ต่อมาพวกเราก็ไปเวทีสัมมนาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้พูดถึงการรักษาของชาวบ้านว่าหมอไม่ค่อยสนใจในความเจ็บป่วยของชาวบ้าน วันต่อมาพวกเราได้ไปเดินชวชนกับพวกสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ช่วงบ่ายพวกเราได้ไปที่กรรมการสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการสิทธิฯ โดยคุณสุณี และคุณวสันต์ เป็นตัวแทนมารับฟังปัญหาเรื่องเหมืองแร่ว่าชาวบ้านไม่ต้องการเหมืองแร่และโรงแต่งแร่ ต้องการให้ย้ายออกและพูดถึงเขื่อนโรงไฟฟ้าพลังน้ำที่จะสร้างในลำห้วยคลิตี้ด้วย วันต่อมาพวกเรา 12 คน แบ่งกัน 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ไปพูดที่เวทีนานาชาติในงานสังคายนาความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พูดถึงผลกระทบของชาวบ้านกับเหมืองแร่ กลุ่มที่ 2 ไปที่โรงพยาบาลราชวิถีไปรับรักษาสารตะกั่ว เมื่อได้ยามาก็เดินทางกลับบ้าน ต่อมา

กรรมการสิทธิได้ลงมาในหมู่บ้าน ไปพูดคุยกับชาวบ้านและไปดูเหมืองแร่ โรงแต่งแร่เสร็จแล้วก็กลับ พวกเราก็รอการแก้ปัญหาของ ลำห้วยแต่ไม่มีการแก้ปัญหา ต่อมา พวกเราก็ได้ไปที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ผมนายกำธร ได้เป็นตัวแทนยื่นหนังสือกับรัฐมนตรีประพัฒน์ว่า ขอให้ท่านรัฐมนตรีผู้มีอำนาจขอให้ปิดเหมืองแร่รอบทุ่งใหญ่และขอให้ย้ายโรงแต่งแร่ที่ตั้งอยู่ริมห้วยคลิตี้ออก ท่านรัฐมนตรีก็ถามว่า “ถ้าย้ายชาวบ้านออกจะย้ายไหม” ผมตอบว่า “ชาวบ้านไม่ยอมย้ายแน่นอนเพราะว่าเหมืองแร่ตั้งที่หลังชาวบ้านอาศัยอยู่ ชาวบ้านอยู่มาร้อยกว่าปี น้ำเน่าเสียแม้แต่หยดเดียวก็ไม่ได้ใส่ลงไป การย้ายชาวบ้านเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วหรือ” รัฐมนตรีก็ตอบว่า “เข้าใจแล้ว ไม่เป็นไร จะแก้ไขปัญหานี้ให้ได้อย่างสวยงาม” เมื่อพูดคุยเสร็จเราก็เดินทางกลับบ้านไม่กี่วันต่อมา ก็มีเจ้าหน้าที่ 100 กว่านาย เข้ามาที่เหมืองแร่ให้มีการขนย้ายโรงแต่งแร่ ย้ายคนงานและที่อยู่อาศัยออก

ปี พ.ศ. 2546 พวกเรา 8 คนได้ไปพบสภาพนายความว่าต้องการฟ้องเหมือง ทนายความก็รับฟ้องในศาลแพ่ง โดยที่ไม่ต้องวางเงินบนชั้นศาล

ปี พ.ศ. 2547 ตัวแทนชาวบ้าน 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษให้มาฟื้นฟูลำห้วยของเรา

หมายเหตุ การต่อสู้ของผู้นำ แกนนำและชาวบ้านคลิตี้ล่าง เรามีรายชื่อดังนี้

ผู้นำ 1. นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ

2. นายกิตติ นาสวนกิตติ

3. นายสมพงษ์ ทองผาใจโล

แกนนำ 1. นายกำธร ศรีสุวรรณมала 2. นายประจักษ์ ผาภูมิขลาธาร

3. นายสมชัย ทองผาภูมิปฐวี 4. นายคารใจ บุญเสริมถาวรนิจ

5. นายกาเวีย นาสวนกนก 6. นายสุนทร ไตงฟ้า

7. นายประเสริฐ วิชาไพบุลย์ 8. นายชาติรี ทองผาภูมิประภาส

9. นายเนโท นาสวนนิวัฒน์

พร้อมด้วยชาวบ้านคลิตี้ล่างทุกคน

เหมืองแร่ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยของเรา

ธีรพงษ์ นาสวนสุวรรณ อายุ 28 ปี

ชาวบ้านคลิตี้ล่าง

สมัยก่อนน้ำในลำห้วยของเรานี้ เราได้ใช้ดื่มใช้อาบ ถ้าเราไม่เห็นเหมืองแร่ปล่อยน้ำแร่ลงห้วย เราคงไม่กล้ายืนยันถึงวันนี้หรอก หลังจากที่เขาปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยก็ทำให้น้ำในลำห้วยตื้นเขิน ช่วงน้ำแร่ลงหนักก็ทำให้น้ำห้วยขุ่นตลอดทั้งปี ปลาตัวเล็กตายเยอะมาก เมื่อก่อนห้วยคลิตี้มีหอยมากปัจจุบันก็ไม่มีแล้ว คงจะตายไปหมดตอนที่น้ำแร่ลงหนัก (ในช่วงปี พ.ศ. 2537)

ในหมู่บ้านของเรามีคนป่วยที่ผิดปกติหลายคนและตายไปแล้วก็หลายคน เรารู้สึกเสียใจมากที่ญาติพี่น้องของเราต้องจบชีวิตไปกับสารปรอทนี้ แม้กระทั่งควายในหมู่บ้านก็ไม่เหลือ พวกเราคิดว่าเจ้าของเหมืองและผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการทำเหมืองนี้ต้องรับผิดชอบ คนเราถ้าไม่เจ็บป่วย อยากจะทำงานอะไรเราก็ทำไหว แต่มาวันนี้เราโดนสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกายปกติเราทำงานได้ทั้งวัน ร่างกายของเราก็ไม่เห็นเป็นอะไร แต่เดี๋ยวนี้ในวันหนึ่งๆ เราทำงานได้แค่ 4-5 ชั่วโมงก็แย่แล้ว เพราะร่างกายของเราไม่แข็งแรงเหมือนเมื่อก่อน แนนอนค่าใช้จ่ายต้องสูงขึ้น ถ้าเราป่วยหนักทนนไม่ไหวก็ตายไป ถ้ายังไม่ทันตายก็ต้องไปหาหมอ ถ้าหมอรักษาเราดี เราก็ดีใจ และรู้สึกว่าหมอเป็นที่พึ่งของชีวิตเราได้ แต่ถ้าหมอไม่ดีไม่รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เห็นอย่างนี้แล้วไม่อยากจะพินิจหน้าหมอเลย เขาเป็นว่าถ้าหมอดีก็ขอให้เจริญ ถ้าหมอชั่วก็ขอให้ทำดีขึ้นแล้วกัน มนุษย์ตะกั่วอย่างเราจะได้อะไรจากสารนี้เสียที...

จากการต่อสู้ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในช่วงที่น้ำแร่ลงหนักๆ ชาวบ้านทั้งหญิงชายต่างช่วยกันเมื่อนักข่าวช่องไหนมา เราก็จะให้ข่าวไปหมด คิดว่าถ้าไม่ได้นักข่าวเหล่านี้ ปัญหาเหมืองแร่ตะกั่วที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เราคงไม่ดังขึ้นมา เราต้องขอบคุณนักข่าวที่ดี ที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมาตลอดและขอแสดงความเสียใจให้กับนักข่าวที่มาทำข่าวนี้แล้วต้องถูกออกจากการงาน (ถ้ามีนักข่าวที่ต้องออกจากการงานนี้) เราขอเป็นกำลังใจให้นะ ส่วนนักข่าวที่ไม่ดีนั้น เราไม่ขอบคุณหรอก

เราอยากให้น้ำในลำห้วยของเราสามารถดื่มกินได้เหมือนเมื่อก่อน เราต้องการให้เจ้าของเหมืองแร่ตะกั่วมารับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของพวกเรา ถ้าสารนี้หมดจากห้วยคลิตี้ไปเราคงจะดีใจมาก ส่วนสารตะกั่วในเลือดของเราซึ่งทำให้เราเจ็บป่วยอยู่ทุกวันนี้ ก็อยากให้หมดไปและอยากให้หมอมาตรวจรักษาบ่อยๆ ปีละครั้งก็ยิ่งดี และก็ขอให้ใบแจ้งผลการตรวจเลือดนี้ตรงกับอาการป่วยของพวกเราด้วย

\$

ความเสียหายจากการกระทำของเหมืองแร่

สมชัย ทองผาภูมิปฏิวัติ อายุ 50 ปี

ชาวบ้านคลิตี้ล่าง

ในอดีตน้ำในลำห้วยใสสะอาด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชและสัตว์ เราใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค มีประเพณีลอยกระทงทุกปี **เราเห็นการปล่อยน้ำหางแร่ตะกั่วของเหมืองด้วยตาของตัวเอง** (ปี พ.ศ.2521) โดยเหมืองจะปล่อยในช่วงหน้าฝนเป็นส่วนใหญ่ หรือนานๆ ครั้ง ช่วงนั้นปริมาณน้ำแร่ยังไม่ค่อยเข้มข้นเท่าไร ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เราพบว่า**สัตว์น้ำในห้วยลดน้อยลง หอยเกิดการสูญพันธุ์** พืชผักที่ขึ้นตามข้างห้วยก็หายไป เราไม่สามารถใช้น้ำในการอุปโภค บริโภคได้เช่นเดิม จากที่น้ำแร่ตะกั่วลงสู่ห้วยของเรานี้ทำให้เรารู้สึกเสียใจมาก เราไม่มีวัวควายไว้ขายและใช้งาน ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงขึ้น เพราะพืชพันธุ์ สัตว์น้ำที่เคยหาได้ในห้วยกลับต้องมาหาซื้อกินแทน **สุขภาพของเราก็เริ่มไม่ค่อยแข็งแรง บางครั้งเราปวดหัว ปวดตามข้อ ปวดเมื่อยแขนขาบ่อยๆ** หมอที่เข้ามาเจาะเลือด ก็ไม่รักษาคนป่วยที่เป็นผู้ใหญ่ เราอยากให้หมอรักษาทั้งผู้ใหญ่และเด็ก

การแก้ปัญหาในเบื้องต้นหลังจากที่น้ำในห้วยใช้ดื่มกินไม่ได้นั้น ชาวบ้านก็เริ่มหาน้ำประปาจากบนเขาเข้ามาใช้ ชาวบ้านหาทางติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ ให้เข้ามาช่วยแก้ไขทั้งเรื่องน้ำและสุขภาพของชาวบ้าน **เราคิดว่าเจ้าของเหมืองแร่และรัฐบาลต้องรับผิดชอบกับความเสียหายที่เกิดขึ้น** อยากให้หน่วยงานรัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลเรื่องน้ำ และสุขภาพของชาวบ้านและเราต้องการให้ชาวบ้านที่มีสารตะกั่วในร่างกายสูงเกินปกติเข้ารับการรักษานำหนดยด้วย

\$

ความสูญเสียที่ผมไม่เคยลืม

สมภาร นาสวนประภา อายุ 23 ปี

เยวชนบ้านคลิตี้ล่าง

ในสมัยตอนที่ผมยังเด็กนั้น เริ่มตั้งแต่ผมจำความได้ อายุประมาณ 5-6 ปี ในตอนนั้น ผมชอบเล่นน้ำกับเพื่อนในห้วยมากเลยจนบางครั้งแม่ต้องตามไล่ตี น้ำในห้วยตอนนั้นทั้งขุนมีกลิ่นเหม็นมากแต่ตอนนั้นผมยังไม่รู้ว่าน้ำในลำห้วยมีสารตะกั่วอยู่ ทั้งๆ ที่เล่นน้ำทุกวันๆ น้ำก็ขุ่นมากสีเหมือนซีโคลน กลิ่นก็เหม็นแรงมาก ขนาดที่ผมนอนอยู่ที่บ้านซึ่งไกลจากห้วยประมาณ 500 เมตร ก็ยังได้กลิ่นอยู่เลย **ผมไม่รู้ว่ามันจะเป็นอันตราย** น้ำในห้วยตอนนั้นคือสายน้ำหลักของชาวบ้าน เพราะว่าเราต้องใช้น้ำห้วยนี้ทั้งอาบกินใช้ทุกอย่าง ตอนที่ผมอายุได้ 7 ปี **ผมเห็นความตายของชาวบ้านตายลอยอยู่ในน้ำห้วยนี้ มันยังคงติดตามผมอย่างชัดเจนมาถึงทุกวันนี้** ในส่วนเรื่องการปล่อยน้ำแร่ลงห้วยของเรานั้น ผมก็ยังจดจำได้ดี วันนั้นผมขึ้นไปเที่ยวคลิตี้บน เพื่อนชวนผมเข้าไปเล่นตะกร้อที่เหมือง พอผมเข้าไปที่ตัวบ่อบัดน้ำเสีย ผมได้เห็นเขากำลังปล่อยน้ำยาลงสู่ลำห้วยพอดี เขาใช้เครื่องสูบน้ำดูดน้ำยาในบ่อลงห้วย

ในปัจจุบัน ผมรู้สึกว่าน้ำในห้วยของเราดูเขียว ขาว สะอาดขึ้นกว่าช่วงที่น้ำแร่ลง แต่มันก็ยังมีตะกอนสารตะกั่วอยู่ใต้พื้นลำห้วยอยู่เหมือนเดิม ชีวิตของชาวบ้านอย่างผมก็อยากให้น้ำในลำห้วยขาว สะอาด บริสุทธิ์ **ไม่มีพิษภัย ไม่มีอันตรายใดๆ** เช่นแต่ก่อน เท่านั้นผมก็พอใจแล้ว

\$

ใครทำร้ายห้วยคลิตี้ของเรา ?

เยาวชนบ้านคลิตี้ล่าง

อายุ 19 ปี

สมัยก่อนตอนเด็กๆ พอจำความได้น้ำในลำห้วยมีความอุดมสมบูรณ์ใส นำเล่นมองเห็นปู ปลา กุ้ง หอย ตอนนั้นยังไม่มีน้ำประปาภูเขาใช้ ชาวบ้านก็จะใช้น้ำในห้วยไม่ว่าจะดื่มกิน เล่นหรือว่าใช้ประโยชน์อื่นๆ เรามีประเพณีลอยกระทงแบบกะเหรี่ยง ซึ่งเราจะใช้กระทงใหญ่ทำด้วยไม้ไผ่แล้วก็ใส่เครื่องคาวหวาน พืชผัก ผลไม้ในไร่ลงไปและมีการขอขมาแม่คงคาซึ่งเราได้สืบทอดประเพณีของเรานี้ตลอดทุกปี

ในช่วงปี พ.ศ. 2535 ผมสังเกตพบว่าในลำห้วยของเรามีการเปลี่ยนแปลงอย่างผิดตาเนื่องจากทางเหมืองแร่ซึ่งอยู่ทางตอนบนของลำห้วย ได้ปล่อยน้ำแร่ที่ผ่านกระบวนการสกัดแร่ตะกั่วลงมาสู่ลำห้วยของเรา ทำให้น้ำในห้วยเปลี่ยนสีจากใสเป็นขุ่นมัว เหมือนกับน้ำโวลดินทันที จากการปล่อยแร่ของเหมือง ทำให้ระบบนิเวศทางธรรมชาติได้รับความเสียหายอย่างมาก ชาวบ้าน พืช สัตว์ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำแร่นี้มาก เพราะเราต้องใช้น้ำในห้วยในการดำรงชีวิต ทำให้พืช สัตว์ ไม่ว่าจะเป็นกุ้ง หอย ปู ปลา รวมทั้งควายในหมู่บ้านต้องล้มตายเป็นเบือ ในหมู่บ้านก็มีคนป่วยและตายไปหลายรายโดยไม่รู้สาเหตุ ซึ่งสมัยก่อนคนในหมู่บ้านก็จะโทษผีเจ้าป่าเจ้าเขาทำให้คนตาย ซึ่งเป็นความเชื่อที่พิสูจน์หาหลักฐานไม่ได้ สุขภาพของชาวบ้านก็มีอาการป่วยอยู่ตลอด ควายที่ตายไปนั้นชาวบ้านก็รู้สึกเสียตายเพราะเลี้ยงกว่าจะโตนั้น เจ้าของต้องลำบากมาก ตัวชาวบ้านเองก็ไม่มีรายได้เป็นหลักแน่นอน เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินก็จะเอาควายไปขายมาจุนเจือครอบครัว

ที่ผ่านมาคณะกรรมการหมู่บ้านก็มีการต่อสู้ในวิถีทางต่างๆ ได้ขึ้นไปคุยกับทางบริษัทให้หยุดการปล่อยแร่ลงสู่ห้วย แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือ ผมเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากความโลภ ความเห็นแก่ตัวของคนที่ได้รับผลประโยชน์ โดยไม่คิดถึงว่าผลที่ตัวเองกระทำนั้นจะทำให้ผู้อื่นเป็นอย่างไร ผมอยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหันมาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านอย่างจริงจัง และผมคิดว่าคนที่ทำให้เกิดปัญหาซึ่งก็คือเหมืองแร่ ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้น ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเอง

\$

ความรู้สึกของเด็กหญิงคนหนึ่ง

วิลาวรรณ กระสานต์พงษ์ไพโร*

เยาวชนคลิตี้ล่าง

ตั้งแต่ข้าพเจ้าจำความได้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะอะไร มันก็เปลี่ยนไปหมด และที่สำคัญก็คือชีวิตของชาวบ้านที่ต้องเปลี่ยนไป จากเดิมชีวิตของเราอยู่อย่างมีความสุข แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านต้องต่อสู้กับสารตะกั่วที่มันทำลายชีวิตมนุษย์อย่างร้ายกาจ อดีตข้าพเจ้าจำได้ว่าสามารถใช้น้ำในลำห้วยนั้นมาใช้อุปโภคบริโภค ข้าพเจ้าจะไปเล่นน้ำในห้วยนั้นทุกวันมันเป็นชีวิตของเด็กชาวเขาอย่างเรา มันเป็นอดีตที่น่าจดจำ แต่ปัจจุบันมันเปลี่ยนไปจนไม่สามารถเล่นน้ำได้เหมือนเดิมอีกแล้ว จากน้ำที่เคยดี เคยสะอาดก็เปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ จากน้ำสารตะกั่วที่เจือปนในลำห้วยได้ส่งผลกระทบมากมายให้แก่เรา ไม่ว่าจะเป็นในด้านสภาพแวดล้อม สุขภาพอนามัยของชาวบ้าน ผลกระทบครั้งนี้ทำลายชีวิตสัตว์เลี้ยง วัวควาย เป็ดไก่ไปหลายชีวิต เวลาที่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตาย ส่วนมากปัญหาจะเกิดจากน้ำเพราะสัตว์ในหมู่บ้านส่วนมากจะอาศัยอยู่ใกล้ๆ ลำห้วย เช่น ควาย เวลาแดดร้อนมากๆ มันก็จะลงไปเล่นน้ำ เวลาลงไปแล้วมันดื่มน้ำเข้าไปด้วย เวลาดื่มน้ำเข้าไปมากๆ นานเข้ามันก็ต้องตายเพราะสารตะกั่วเข้าไปอยู่ในท้องแล้ว **เวลาข้าพเจ้าเห็นสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตาย ก็รู้สึกใจหายและเสียใจมาก**

ความรู้สึกของข้าพเจ้าในวันนี้คือ ไม่อยากให้เหตุการณ์น้ำห้วยมีสารตะกั่วนี้เกิดขึ้น แต่เมื่อมันเกิดเราก็ทำอะไรมันไม่ได้ นอกจากเราต้องร่วมมือช่วยกันแก้ไขปัญหา ในทางแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพของเราข้าพเจ้าอยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาตรวจร่างกายชาวบ้านเป็นประจำ **ข้าพเจ้าเสียใจกับเหตุการณ์นี้มาก อยากทราบว่าทำไมพวกเขาต้องทำกับชาวบ้านแบบนี้ด้วย** พวกเขาต้องการอะไรกันแน่ ถ้าเป็นไปได้ข้าพเจ้าอยากให้หมู่บ้านของเรากลับมาเหมือนเดิม ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเราร่วมมือกันหมู่บ้านของเราก็จะกลับมาอยู่กันอย่างเดิมอีกได้แน่

* ปัจจุบัน วิลาวรรณ กระสานต์พงษ์ไพโร เรียนอยู่ชั้น ม.2 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ. กาญจนบุรี

ความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของข้าพเจ้า

อนงค์ นาสวนสุวรรณ*

เยาวชนคลิตี้ล่าง

สมัยก่อนนั้นน้ำแร่ไม่มีอยู่ในห้วยคลิตี้ และชาวบ้านก็มีประเพณีลอยกระทง พอถึงวันลอยกระทงชาวบ้านก็จะทำกระทงใหญ่ลอยในลำห้วย ภายหลังก็มีการทำเหมืองแร่ขึ้น แล้วก็ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ ทำให้ชาวบ้านทุกคนได้รับความเสียหายอย่างมาก เช่นวัวควายที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้เพื่อขายในยามจำเป็นต้องให้เงินก็ต้องมาล้มตายด้วยสารตะกั่วที่เหมืองปล่อยลงมา และปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวของข้าพเจ้าก็คือ ควายที่ครอบครัวของข้าพเจ้าเลี้ยงไว้ ล้มตายเป็นจำนวน 10 ตัว ซึ่งเป็นควายตัวใหญ่ๆ ทั้งนั้น วันที่ควายของข้าพเจ้าตายนั้นข้าพเจ้ายังจดจำได้ดี ข้าพเจ้าและพี่สาวกำลังจะเอาไปเลี้ยงในป่า เมื่อไปถึงก็เจอควายที่ล้มแล้วลุกขึ้นเดินไม่ไหว **ข้าพเจ้ารู้สึกตกใจมากกว่า ทำไมควายถึงลุกเดินไม่ได้และมีน้ำลายขึ้นเป็นฟองเต็มปาก** เวลาผ่านไปไม่ถึงวันควายก็ตาย ควายที่ตายนี้ก็ขายไม่ได้เลยเพราะไม่มีใครกล้ากิน กลัวจะเป็นอันตรายกับตัวเขา จากที่ควายตายได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ครอบครัวของข้าพเจ้ามาก เพราะตอนที่ควายยังไม่ตายถ้าจำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะขายควายเหล่านี้ แต่เมื่อควายตายหมดทำให้บ้านของข้าพเจ้ามีไม่ควายซึ่งเป็นแหล่งเงินที่เก็บไว้ใช้ในยามจำเป็นได้อีกเลย ควายที่ตายไปก็ไม่ได้รับค่าทดแทนจากเหมืองแร่เลย ครอบครัวของข้าพเจ้าต้องเสียควายทั้งฝูงแบบฟรีๆโดยจะเรียกร้องอะไรก็ได้เพราะพวกเราเป็นชาวบ้านธรรมดา ส่วนเจ้าของเหมืองแร่มีอำนาจเหนือกว่าและมีชื่อเสียง ทำให้ครอบครัวของข้าพเจ้าไม่กล้าเรียกร้อง และไม่ได้ค่าทดแทนจนถึงทุกวันนี้

ชาวบ้านทุกคนได้รับสารตะกั่ว มีตะกั่วในเลือดสูงเกือบทุกคน ข้าพเจ้าอยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาช่วยรักษาชาวบ้านที่ได้รับสารตะกั่วเหล่านี้ให้หาย อยากให้มาช่วยดูแลชาวบ้านในเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยและอยากให้ทุกสาธารณสุขมาเจาะเลือดพร้อมทั้งให้ยาแก่ชาวบ้านด้วย ชาวบ้านทุกคนอยากเรียกความเสียหายที่ชาวบ้านต้องสูญเสียไปกลับคืนมา อยากให้เจ้าของเหมืองแร่ฟื้นฟูน้ำในลำห้วยให้สามารถใช้ได้เหมือนเดิม และอยากให้เจ้าของเหมืองแร่ทดแทนความเสียหายที่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตายถึงแม้จะได้มาไม่หมดได้ทดแทนครั้งหนึ่งก็ยังมี

* ปัจจุบัน อนงค์ นาสวนสุวรรณ เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ทุกคนคงรู้จักความเจ็บปวดไข้ไหม

พัชรี นาสวนนก*

เยาวชนคลิตีล่าง

ทุกคนคงรู้นะคะว่าความเจ็บปวดนั้นเป็นอย่างไร แต่บางคนอาจไม่รู้ก็ได้ เช่นคนชั้นสูง คนรวย คนในหมู่บ้านของเรานั้นรู้จักเป็นอย่างดีและละเอียดมากด้วย เพราะพวกเรานั้นต้องเจ็บปวดกับน้ำที่มีสารตะกั่วตั้งแต่เด็ก สมัยก่อนน้ำในห้วยจะเป็นน้ำที่สะอาด พวกเราก็ชอบเล่นน้ำในลำห้วยเสมอ น้ำที่เคยสะอาดแต่ตอนนี้ปะปนไปด้วยสารตะกั่ว

ตอนฉันจำความได้ ฉันรู้สึกเกลียดคนปล่อยน้ำแรมมาก แต่ฉันจะทำอะไรได้ในเมื่อฉันเป็นเด็กตัวเล็กๆ คนหนึ่ง ที่ไม่สามารถทำอะไรใครได้ แต่ถ้าคนในหมู่บ้านของเราร่วมมือกันเรียกร้องค่าเสียหาย อาจจะได้บ้าง ในความคิดของฉันเรื่องการชดเชยค่าเสียหายมันไม่คุ้มกันเลย ค่าเสียหายนั้นทำให้ชีวิตคนหรือชีวิตสัตว์กลับมาเหมือนเดิมได้หรือไม่ ทำให้ไม่มีน้ำแรมตะกั่วปนอยู่ในห้วยของเราได้หรือเปล่า พวกเขาจะทำเช่นนี้ได้ไหม ฉันอยากจะรู้ว่าเขาปล่อยน้ำแรมตะกั่วลงในลำห้วยของเราทำไม เขาไม่เข้าใจชาวบ้านบ้างเลย ถ้าเราลองคิดดูดีๆ ค่าเสียหายกับคนที่มีร่างกายแข็งแรงและมีความสุข จะเลือกอย่างไร ใครๆ ก็ต้องเลือกความสุขมากกว่า เหตุการณ์ความเจ็บปวดที่ฉันได้พบเจอในหมู่บ้านก็คือมีคนเจ็บป่วยและตายด้วยสารตะกั่วหลายคน

มันเป็นเรื่องยากเหมือนกันนะที่เราจะหลีกเลี่ยงสารตะกั่วในห้วย คิดดูซิคะ บางครั้งน้ำประปาภูเขาไม่ไหล เราต้องไปตักและอาบน้ำในห้วยแทน ถ้าเราไม่ใช้น้ำในลำห้วยนี้ แล้วเราจะเอาน้ำที่ไหนดื่มกิน การที่น้ำแรมทำลายชีวิตคนหรือสัตว์ในหมู่บ้านของเรานี้ ทำให้เราต้องใช้จ่ายมากขึ้นฉันอยากให้คนที่ทำให้น้ำห้วยเสียนี้มาชดเชยแทน ในเรื่องความเจ็บป่วยนี้เมื่อมีหมอมาช่วยรักษาคนในหมู่บ้าน ฉันดีใจมากและขอขอบคุณมากๆ เวลาที่ฉันเห็นคนเจ็บป่วย ฉันอยากจะช่วย อยากทำทุกวิถีทางที่จะทำให้เขาหาย มีอาการดีขึ้น ฉันอยากเรียนสูงๆ เก่งๆ จบออกมาอยากเป็นหมอ รู้เรื่องเกี่ยวกับโรคทุกอย่าง ฉันจะได้ช่วยคนในหมู่บ้านได้

ที่ผ่านมาคนในหมู่บ้านต่อสู้เกี่ยวกับสารตะกั่วมากมาย ฉันคิดว่าเราต้องสู้ต่อไป เราต้องเรียกร้องค่าเสียหายและให้เขารู้สึกสำนึกเสียบ้าง มันคงจะสามารถแก้ปัญหาเรื่องสารตะกั่วในห้วยของเราได้

* ปัจจุบัน พัทรี นาสวนนก เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ความสูญเสียที่เกิดจากเหมืองแร่ตะกั่ว

สาวตรี อรุณศรีสุวรรณ*

เยาวชนบ้านคลิตี้ล่าง

ชีวิตในวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากจนทำให้มนุษย์นั้นปรับตัวไม่ทัน ก็เปรียบเหมือนเหมืองแร่ที่มีการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีใหม่เข้ามาช่วย จนทำให้ชาวบ้านรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และในที่สุดผลเสียก็ลงมาถึงชาวบ้าน

จากความรู้สึกน้อยๆ ของเด็กผู้หญิงคนหนึ่งในหมู่บ้าน ตั้งแต่เล็กๆ จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้จะไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านตลอดเวลาที่ประสบปัญหา แต่ก็เห็นความทุกข์ของพี่น้องซึ่งพอจะรู้อ้างอดีตเราได้ใช้ลำห้วยนั้นในการอาบกิน ข้าพเจ้ายังจำได้เสมอว่า **ตอนเด็กนั้นข้าพเจ้าจะลงไปเล่นน้ำในห้วยทุก ๆ วันในเวลาตอนเที่ยง ก็จะเล่นดำชวด หักว่ายน้ำกับแกลอน** ซึ่งมันเป็นอดีตที่ข้าพเจ้าไม่เคยลืม ปัจจุบันมันเปลี่ยนไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่เหมืองแร่นั้นปล่อยน้ำแร่ลงมาเมื่อไหร่ และปล่อยลงมาเพื่ออะไร ชาวบ้านได้สังเกตสีของน้ำที่เปลี่ยนไปและกลิ่นของน้ำที่มันมีกลิ่นเหม็นจนไม่อยากจะใช้อาบกิน

ทุกวันนี้ชาวบ้านต้องสูญเสียสายน้ำไปพร้อมกับการเข้ามาของเหมืองแร่ สูญเสียสัตว์เลี้ยงนั้นก็คือควายซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของพวกเรา ชาวบ้านต้องสูญเสียร่างกายที่เคยแข็งแรง กลายเป็นคนเจ็บ คนป่วย **พวกเราต้องกลายเป็นคนป่วยแบบสามวันดี สี่วันไข้** เราต้องต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นแต่จนแล้วจนเล่าก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ข้าพเจ้าอยากให้ลำห้วยกลับมาเหมือนเดิม แต่ทราบดีว่าเป็นไปไม่ได้ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจกับความสูญเสียในทุกๆ ด้านที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของเราซึ่งเสียหายไปกับการกระทำของเหมืองแร่

สำหรับความคิดในเรื่องการแก้ปัญหา นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าอยากให้มีการปิดเหมืองแร่อย่างถาวรและมีกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงห้วย ในส่วนของปัญหาสุขภาพของชาวบ้าน ก็อยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาตรวจทุกปีและจัดยามารักษาชาวบ้านด้วย ข้าพเจ้าคิดว่าสักวันจะกลับมาพัฒนา ฟืนฟูลำห้วยให้กลับมาเป็นลำห้วยที่ใสสะอาด สมบูรณ์เหมือนเดิม แต่ก็ไม่รู้ว่าจะเป็นเพียงแค่ความฝันหรือเปล่า...

* ปัจจุบัน สาวตรี อรุณศรีสุวรรณ เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ชีวิตสายน้ำ และการสูญเสีย

ศิริทิพย์ นาสวนนิวัฒน์*

เยาวชนบ้านคลิตี้ล่าง

ในสมัยก่อนนั้นน้ำในลำห้วย ไส สะอาด บริสุทธิ์ เย็นสบายและเราไม่เคยกลัวสารพิษเจือปน เราสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างมาก เช่นดื่ม อาบ รดน้ำผักฯ และมีสัตว์ต่างๆ ในห้วยจำนวนมาก ใช้น้ำในลำห้วยได้อย่างสบาย ชาวบ้านได้จัดประเพณีลอยกระทงเพื่อขอบคุณเจ้าแม่คงคา ที่ให้เราสามารถใช้น้ำในลำห้วยได้ตลอดทุกปี เมื่อเวลาผ่านไปน้ำในห้วยเริ่มมีสีขุ่นและกลิ่นเหม็นสารเคมี ซึ่งชาวบ้านก็รับรู้ว่าเป็นผลจากที่เหมืองแร่ปล่อยสารเคมีลงสู่ห้วยของเรา

ในหมู่บ้านมีคนป่วยอาการผิดปกติหลังจากการใช้น้ำในลำห้วย คือหน้ามืด ตาลาย เวียนศีรษะ คลื่นไส้ ปวดตามข้อ ทำงานไม่ได้เต็มที่ ร่างกายอ่อนเพลีย และยังส่งผลให้กับสัตว์ต่างๆ เช่นกิ้ง หอย ปู ปลาที่อาศัยอยู่ในลำห้วย เกิดล้มตายเป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่พวกวัวควาย ที่มาเล่นน้ำ ตื่นน้ำก็ตายเกลื่อนในหมู่บ้าน เราพบว่าความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชนของเรามีการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีน้ำแร่เข้าสู่ร่างกายทำให้ร่างกายของเรานั้น ชิม ทำให้พูดกับใครไม่รู้ เกิดอาการเครียด และผลจากที่ห้วยมีสารตะกั่วปนอยู่ก็ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงขึ้น มีหนี้สินมากขึ้นด้วยเพราะเราไม่สามารถใช้ประโยชน์จากลำห้วยของเราได้ สัตว์ที่เหลือนอยู่ในห้วย ก็กินไม่ได้ เพราะว่ามีสารเคมีเจือปนอยู่ในตัว สุขภาพของเรานั้นไม่ค่อยดี มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนอยู่ตลอด และในครอบครัวของเรายังมีคนเสียชีวิตด้วยอาการผิดปกติ คือ ป่วยเป็นโรคสมองตาม ชัก ตาบอด พิการ เราเสียใจมากที่เกิดเหตุการณ์แบบนี้ขึ้น เพราะเราไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์แท้ๆ จึงเกิดเหตุการณ์แบบนี้ อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้ เราก็มีการรักษาเบื้องต้นโดยใช้ยาสมุนไพรบ้าง ไปอนามัยบ้าง หนักๆ เข้าก็ไปโรงพยาบาล

ที่ผ่านมาชาวบ้านได้ต่อสู้เรียกร้องให้ปิดเหมือง ไม่ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยอีกซึ่งก็ทำได้สำเร็จ จากสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่ ชาวบ้านไม่เคยคิดว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นแก่พวกเราเลย ถ้าเรารู้ล่วงหน้า ปู ยา ตา ยายของเราก็คงจะไม่มาสร้างหมู่บ้านอยู่ที่นี่ **เรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ควรให้รัฐบาลและเจ้าของเหมืองรับผิดชอบ** ในส่วนของหมอที่เข้ามาเจาะเลือดหาสารตะกั่ว นั้น ชาวบ้านก็รู้สึกดีใจที่ยังมีคนคอยห่วง ชาวบ้านเองก็อยากหายจากการเป็นโรคสารตะกั่ว ซึ่งปัญหาความเจ็บป่วยเกี่ยวกับสารตะกั่วเราก็อยากให้หมอเข้ามารักษาโรคที่เราเป็นจริงๆ

* ปัจจุบัน ศิริทิพย์ นาสวนนิวัฒน์ เรียนอยู่ชั้น ม.2 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี เขียนเรื่องราวจากคำบอกเล่าของแม่

ภาคผนวก ค : การลงพื้นที่ขององค์กร หน่วยงานต่างๆ

ตารางแสดงการเข้ามาขององค์กร หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่าง ตั้งแต่ปี 2542-2546

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
1.	7 มกราคม 2542	คณะเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 4 (ราชบุรี) จำนวน 20 คน สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย (น.พ.บุญชัย สมบูรณ์สุข)			สำรวจข้อมูลหมู่บ้าน เบื้องต้น เพื่อเตรียมการที่จะตรวจสอบเรื่องสุขภาพของชาวบ้าน โดยพูดคุยกับผู้นำ ตัวแทนชาวบ้าน
2.	18 กุมภาพันธ์ 2542	มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ผู้อำนวยการเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข อำเภอศรีสวัสดิ์			ตรวจเยี่ยมชาวบ้านศึกษาปัญหาในชุมชนและติดตามสำรวจข้อมูล จ.ปฐ. ปี2542
3.	10 มิถุนายน 2542			ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ บางกอกโพสต์	ศึกษาปัญหาลักษณะจากพิษสารตะกั่วและทำข่าว
4.	13 มกราคม 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอศรีสวัสดิ์ เจ้าหน้าที่อำเภอแพทย์ประจำตำบล ร่วมกับมูลนิธิแพทย์พอ.สว. นายอำเภอศรีสวัสดิ์ (นายอุดมศักดิ์ วรกิจ) เจ้าหน้าที่รพ.พหลพลพยุหเสนา รพ.ศุภศิริศรีสวัสดิ์ (นพ.จำเริญ ชื่นสิริพัฒน์กุล)			ประชุมชาวบ้านให้ทราบถึงนโยบายของทางราชการ การดูแลสุขภาพของตนเอง หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ได้ให้บริการตรวจโรคทั่วไปและทันตกรรม
5.	9-10 มีนาคม 2543	สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข กองชื้ออนามัย กองระบาดวิทยา ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม ราชบุรี รพ.เมตตาประชารักษ์ (วัดไร่ขิง) หน่วยแพทย์ พอ.สว. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี			ตรวจร่างกาย เจาะเลือด จ่ายยาให้แก่ชาวบ้าน ส่งมอบระบบประปาภูเขาให้ครอบคลุมทุกหลังคา พร้อมทั้งเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อม
6.	6 ตุลาคม 2543	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ สถาบัน			ตรวจเยี่ยม ผู้ป่วยเด็ก บ้านคลิตี้

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		สุขภาพเด็กแห่งชาติมหาวชิราวุธ สำนักพัฒนาวิชาการ กรมการแพทย์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี			ล่าง
7.	24 ตุลาคม 2543	เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข ผู้อำนวยการ รพ. ทองผาภูมิ			ดูแล ทำความเข้าใจให้ความรู้และรักษาผู้ป่วยที่มีสารตะกั่วในเลือดสูง และส่งตัวไปรักษาต่อที่รพ.พหลฯ โดยใช้ยาฉีด
8.	6-7 พฤศจิกายน 2543	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ผศ.นพ.สุรพงษ์ ตันธนศรีกุล สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			นำผู้ที่มีสารตะกั่วในร่างกายสูงที่มีอาการเสี่ยงสูง จำนวน 5 คน ไปรักษาที่รพ.พหลฯ ส่วนชาวบ้านที่เหลือได้มีการเฝ้าระวังทางด้านสุขภาพตามแผนที่กำหนดไว้
9.	13-15 พฤศจิกายน 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ฉีดวัคซีนเด็ก วางแผนครอบครัว 7 ราย จัดตั้งศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนชั่วคราว 1 แห่ง
10.	17 พฤศจิกายน 2543	กรรมการสาธารณสุข วุฒิสภา กรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา สมาชิกวุฒิสภา			มาเยี่ยมศึกษาข้อมูลปัญหาเรื่องสารตะกั่วในลำห้วย คลิตี้ ทางคณะฯ จะนำปัญหานี้ไปพิจารณาแก้ไขต่อไป
11.	7 ธันวาคม 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ นักวิชาการสาธารณสุข เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยทุ่งเสือโทน			ประสานงานเพื่อติดตามผู้ที่จะไปรักษาที่ รพ.พหลฯ ได้นัดหมายจะมารับ ในวันที่ 12 ธันวาคม 2543 จำนวน 10 ราย
12.	13-14 ธันวาคม 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ รพ.สุราษฎร์ธานี เจ้าหน้าที่แพทย์พอ.สว.			ให้บริการรักษา ตรวจสุขภาพ ทันตกรรม เจาะโลหิต ส่งตรวจหาสารตะกั่ว เก็บตัวอย่างน้ำดิน ผัก ปลา ส่งตรวจ ให้สุขศึกษากับประชาชน เรื่องหลีกเลี่ยงการรับสารตะกั่วเพิ่ม
13.	8 มกราคม 2544	รพ. ทองผาภูมิ ชมรมอสม.ทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ดำเนินการ เจาะเลือดตรวจหาสารตะกั่ว ติดตามการดำเนินงานของอสม. มอบกระเป๋ายาและเวชภัณฑ์พร้อมหนังสือเอกสารต่างๆ
14.	21 มกราคม 2544			ทีมงานที่นี้ประเทศไทย (คุณพรพรรณ มณีน้อย)	ถ่ายทำความเป็นอยู่ของชาวคลิตี้ล่าง ได้ฝากข้อความถึงผู้ใหญ่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่า “ ให้มาดูแลเด็กในหมู่บ้านเสมือนพวก

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
					เขาคือลูกของท่าน... กรุณาทำ หน้าที่ของคุณอย่างเต็มที่ เป็น หมอตีงรักษาคนอย่าตั้งแง่ว่า เกิดจากสารพิษหรือไม่ใช่พิษ เขา และเด็กป่วย หมอมีนหน้าที่รักษา กรุณาทำหน้าที่ให้เต็มที่ "
15.	23 กุมภาพันธ์ 2544			บรรณาธิการ หนังสือพิมพ์ อาทิตย์ วิเคราะห์ รายวัน (คุณสุริยา บุญโชติ)	เยี่ยมชาวบ้าน ได้เขียนแสดง ความรู้สึกว่า "ผมมีความรู้สึก สลดหดหู่ใจอย่างมาก ที่เห็น ความทุกข์แสนสาหัสของ ชาวบ้าน แต่หน่วยงานรัฐที่ เกี่ยวข้องไม่ให้ความสนใจ ทำ อย่างกับเขาไม่ใช่พี่น้องชาวไทย ร่วมชาติ ผมขอประณามการ กระทำของโรงเต่งแร่คลิตี้และ เจ้าของเหมือง ขอประณาม เจ้าหน้าที่รัฐที่เพิกเฉยต่อการ ช่วยเหลือชาวบ้าน"
16.	12-14 มีนาคม 2544	พยาบาลวิชาชีพ รพ. พระนครศรีอยุธยา (คุณอรรณณ เฉลิมลาภ)			สำรวจข้อมูลทั่วไปและคำบอก เล่าของชาวบ้าน ได้แสดงข้อคิด ว่า "ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจต่อความ ล้มเหลวของระบบราชการ ข้อมูล จริงถูกปฏิเสธ รายงานข้อมูลผิดๆ ออกไป ชาวบ้านถูกทอดทิ้งไม่ได้ ได้รับการรักษาต่อ กองแร่ที่โรงงาน ยังถูกวางทิ้ง"
17.	31 มีนาคม 2544		กลุ่มเยาวชน เพื่อนบ้าน นำ โดย อ.สุภาพร โพธิ์แก้ว คณะ นิเทศน์ จุฬาฯ		ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ถ่ายทอดความรู้สึกไว้ว่า "...พวก เราได้รับทั้งความรู้ ความ ประทับใจและความสะเทือนใจ มี ความเห็นอกเห็นใจ ความทุกข์ ยากของพี่น้องกะเหรี่ยง ...ความ มักง่ายและเห็นแก่ตัวของคน เพียงไม่กี่คน ได้สร้างความ เดือดร้อนให้กับคนมากมาย"
18.	7 พฤษภาคม 2544		นักศึกษามรร อนุรักษ ม.เกษตร ศาสตร์		ศึกษาปัญหาพิษสารตะกั่ว ผลกระทบต่อชาวบ้าน
19.	18 พฤษภาคม	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัย			จัดวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันโรคให้

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
	2544	บ้านทุ่งเสือโทน			เด็ก 0-5 ปี จำนวน 18 คน โดยเดินไปจัดที่บ้าน
20.	14 มิถุนายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัย บ้านทุ่งเสือโทน			เตรียมนัดชาวบ้าน ให้พร้อมเพื่อ รอการออกหน่วยของทีมแพทย์ สาธารณสุข จังหวัดกาญจนบุรี และนัดเด็กที่ได้รับยาสารตะกั่วให้ มาพร้อมกัน
21.	15 มิถุนายน 2544	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ สาธารณสุข จังหวัด กาญจนบุรี รพ. ทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านทุ่งเสือ โทน			ออกหน่วยเคลื่อนที่ รักษาพยาบาลชาวบ้านคลิตี้ล่าง ติดตามการรักษาเพื่อลดสาร ตะกั่วให้เด็กที่ได้รับยาจัดและยา กินไปแล้ว จำนวน 18 คน พบว่า ทุกคนร่างกายแข็งแรงดี ไม่พบ อาการผิดปกติ
22.	27 กรกฎาคม 2544	สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน (นพ.บุญนำ ชัยวิสุทธิ)			ติดตามดูแลสาธารณสุขมูลฐาน และสุขภาพของประชาชน ทาง คณะได้รับทราบและแนะนำการ ดูแลสุขภาพของชาวบ้านทั้งด้าน ผลกระทบจากการปนเปื้อนสาร ตะกั่วและสุขภาพทั่วไป
23.	10 สิงหาคม 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัย บ้านทุ่งเสือโทน			ติดต่อผู้ช่วยชาวบ้านเพื่อ จัดเตรียมหลักฐานในการ ดำเนินการทำบัตรประกันสุขภาพ
24.	7 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัย บ้านทุ่งเสือโทน			ติดตามบุคคลที่มีสารตะกั่วใน เลือดสูงเกินมาตรฐาน และต้อง นำตัวเข้ารับการรักษาที่ รพ. พหลฯ จำนวน 5 ราย
25.	8 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัย บ้านทุ่งเสือโทน			นำเจ้าหน้าที่มาปรึกษาการนำ ประชาชนที่มีสารตะกั่วสูงไปเจาะ เลือด เพื่อตรวจสอบความพร้อม การรับรักษา จำนวน 5 ราย โดย ได้นัดวันที่มารับไปเจาะเลือดที่ รพ.พหลฯ
26.	9 กันยายน 2544	กรมการสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎร	มูลนิธิเพื่อ ผู้บริโภค (คุณพวงสนา บุญทอง)		ศึกษาปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง ทำ ให้ได้ทราบสาเหตุอาการความ เจ็บป่วยของชาวบ้าน ได้ไปดูโรง ต่างแร่ และกองแร่ในเหมือง
27.	12 กันยายน 2544	กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากร ธรณี กรมทรัพยากรธรณี			ตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตรวจค่าตะกั่วในน้ำประปาที่

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
		(คุณอรพิน และคณะ)			ชาวบ้านให้ตรวจ สรุปร่วมสามารถ ใช้น้ำประปาภูเขาในการบริโภค ได้ โดยแนะนำว่าควรทิ้งให้ ตกตะกอนและต้มให้สุกก่อน บริโภค
28.	15 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ออมาัย บ้านทุ่งเสือโทน			ฉีดวัคซีนเสริมภูมิคุ้มกันโรคเด็ก 0-3 ปี หญิงตั้งครรภ์ ให้ความรู้ เรื่องโครงการรักษาทุกโรค 30 บาท
29.	19 กันยายน 2544	สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ รพ.ศุภศิริศรี สวัสดิ์ เจ้าหน้าที่อนามัยทุ่งเสือ โทน			ดำเนินการสัมมนาสุขภาพจิต ใน ประชาชนบ้าน คลิตี้ล่าง ให้ ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพจิต ครอบครัว ส่งต่อผู้มีปัญหา สุขภาพจิตเนื่องจากอาการทาง กาย ได้นำผลการเจาะเลือดมา แจ้งให้ชาวบ้านทราบเป็น รายบุคคล
30.	2 พฤศจิกายน 2544		คณะกรรมการ สิทธิมนุษยชน แห่งชาติ		ตรวจสอบข้อเท็จจริง ประกอบการพิจารณาคำ ร้องเรียน กรณีเหมืองคลิตี้ (นำโดยคุณวสันต์ พานิช คุณสนธิ์ ไชยรส คุณ เสาวนีย์ ลิ้มมานนต์ คุณพิภพ อุดมอิทธิพงษ์)
31.	2-4 พฤศจิกายน 2544		คณะอาจารย์ นักศึกษา		เก็บตัวอย่างน้ำและดินตะกอน เพื่อตรวจหาปริมาณตะกั่ว และ ทำการศึกษาข้อมูลทั่วไป (จาก ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม ม. รังสิต มุลนิธิสืบาคะเสถียร)
32.	9 พฤศจิกายน 2544	สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ รพ.ศุภศิริศรี สวัสดิ์ เจ้าหน้าที่อนามัยทุ่งเสือ โทน			เยี่ยมและรับฟังปัญหาของ หมู่บ้าน เรื่องสารตะกั่ว และ เตรียมต้อนรับการมาตรวจเยี่ยม ของรัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข
33.	9 พฤศจิกายน 2544	รัฐมนตรี 4 กระทรวง คือ กระทรวงสาธารณสุข นพ.สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี พร้อม ด้วยรมว. กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม			ตรวจเยี่ยมสภาพพื้นที่โรงแต่งแร่ และเยี่ยมชาวบ้านคลิตี้ล่าง

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
		รมช.กระทรวงอุตสาหกรรม รมช.กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ และผู้บริหารระดับสูง ของกระทรวงที่เกี่ยวข้อง			
34.	24-25 พฤศจิกายน 2544		ชมรมบำเพ็ญ ประโยชน์เพื่อ สังคมและ สิ่งแวดล้อม ม. รังสิต		สำรวจพื้นที่สภาพปัญหาและให้ ความช่วยเหลือในการจัดทำ ประปาภูเขา
35.	28 พฤศจิกายน 2544	หน่วยระบาดวิทยา คณะแพทยศาสตร์ ภาควิชา วิศวกรรมเหมืองแร่ ม.สงขล นครินทร์			เยี่ยมพื้นที่ พร้อมให้คำแนะนำ การวิจัยเพื่อลดปัญหา
36.	8 มกราคม 2545	คณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุข แพทย์ พยาบาล จากกรมการ แพทย์ กรมอนามัย กอง ระบาดวิทยา สาธารณสุข จังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่ อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ติดตามผลกระทบต่อสุขภาพจาก การปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำ ห้วยคลิตี้ โดยการตรวจสอบภาพ ตรวจเลือด เฝ้าระวังและตรวจสิ่ง แวดล้อม (น้ำ อาหาร ผัก ปลา กิน อากาศ)
37.	8 มีนาคม 2545		นักศึกษาม.รังสิต		สร้างที่เก็บน้ำฝน 2 จุด เพื่อให้ ชาวบ้านได้นำน้ำไปดื่มกิน และ ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ พร้อมทั้ง เข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น (จากชมรม บำเพ็ญประโยชน์อาสาพัฒนา ชนบทโดยการดูแลของว่าที่ รต. ณรงค์ ศรีโมรา และอ.ศศิณ เฉลิมลาภ)
38.	11 มีนาคม 2545	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ทองผาภูมิ และเจ้าหน้าที่ สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่ง เสือโทน			ประชาสัมพันธ์ เชิญชวน ชาวบ้านคลิตี้ล่างให้ไปเจาะเลือด ตรวจหาสารตะกั่ว ถอนฟัน ขูด หินปูน น้ำเด็ก 0-5 ปี มาฉีด วัคซีน
39.	27-29 มีนาคม 2545			ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ มติชน	เยี่ยมชมหมู่บ้าน รับรู้สภาพ ปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น (โดยคุณธีรวุฒิ สกิดภักกุล)

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
					ศูนย์ข่าวแปซิฟิก (คุณแซมหัดตั้งจิตเจษฎา)
40.	6-8 เมษายน 2545		คณะอาจารย์ นักศึกษา สถาบัน ราชภัฏ กาญจนบุรี จำนวน 30 คน		เยี่ยมชมศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้าน แลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาใน ชุมชน
41.	4 พฤษภาคม 2545	นายประสาธ พงษ์ศิริวาทย์ (ผู้ว่าราชการจังหวัด กาญจนบุรี) คณะแพทย์ สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี อุตสาหกรรมจังหวัด ปาไม จังหวัด ทรัพยากรธรณีจังหวัด นายอำเภอทองผาภูมิ ผู้กำกับ สถานีตำรวจภูธร ทองผาภูมิ			ตรวจเยี่ยมเหมืองสองห้อง เหมืองคลิตี้ ตรวจเยี่ยมพื้นที่การ ปกครอง ดูแล รับเรื่องราวจาก ราษฎรในพื้นที่ โดยให้คำแนะนำ เกี่ยวกับการเข้าไปรักษาพยาบาล
42.	30 มิถุนายน 2545		กลุ่มอนุรักษ์ กาญจนบุรี		ได้พาเยาวชนมาศึกษาผลกระทบ จากกรณีสารตะกั่วและปัญหา อื่นๆ (โดยการนำของคณบุญส่ง จันทร์ส่องรัมย์)
43.	29 กรกฎาคม 2545	คณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยเกริงกระเวีย			ปิดป้ายงดบริโภคน้ำและปลาใน ลำห้วยชั่วคราว และนำเวชภัณฑ์ จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด มาให้
44.	4 สิงหาคม 2545			ทีมงานถ่ายทำ สารคดี บริษัท จินตนาการ จำกัด	ถ่ายทำสารคดีวิถีชีวิตและ ผลกระทบจากปัญหาพิษสาร ตะกั่ว
45.	3 กันยายน 2545	ทีมวิจัย TDRI ใน โครงการวิจัยการจัดทำแผน แม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูที่ทำ เหมืองเพื่อการพัฒนา ทรัพยากรธรณี ในเขต เศรษฐกิจแร่ตะกั่ว จังหวัด กาญจนบุรี			เก็บข้อมูลเรื่องผลกระทบจากสาร ตะกั่ว โดยความอนุเคราะห์จาก เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยเกริง กระเวีย
46.	11 ธันวาคม 2545	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด กาญจนบุรี รพ. ทองผาภูมิ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ			ออกหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ เพื่อตรวจสุขภาพประชาชนและ ติดตามปัญหาสารตะกั่วใน

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
		สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโตน (นพ.บุญนำ ชัยวิสุทธิ นพ. อิทธิพล ไทยอาภรณ์)			ร่างกาย และเฝ้าระวัง การดูแล สุขภาพของประชาชน
47.	11 มกราคม 2546	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานี อนามัยบ้านทุ่งเสือโตน			ประชุมชาวบ้าน เรื่องโครงการ บัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง) รณรงค์ป้องกันโรคโปลิโอ ติดตามเรื่องพิษสารตะกั่ว
48.	8 กุมภาพันธ์ 2546		นักศึกษา ม. เทคโนโลยีพระ จอมเกล้า ธนบุรี		เรียนรู้ แลกเปลี่ยนสภาพปัญหา สารตะกั่วกับชาวบ้าน
49.	16 กุมภาพันธ์ 2546	-คณะผู้ใหญ่บ้าน และแกนนำ ม. 3 ต. นาสวน (นายชาติชาย ไต้ฟ้า) -เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโตน			-เยี่ยมเยียนพี่น้องคลีตี่ล่าง รับรู้ ถึงปัญหา ความเดือดร้อนและ สภาพความเป็นอยู่ -ร่วมประชุมหมู่บ้าน ให้บริการ เสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรค แก่เด็ก 0-5 ปี และติดตามปัญหาสาร ตะกั่ว
50.	24 กุมภาพันธ์ 2546	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด กาญจนบุรี สำนักงาน สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ สถานีอนามัย เกริงกระเวีย สถานีอนามัย บ้านทุ่งเสือโตน			ออกหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ เพื่อตรวจสุขภาพประชาชน ตรวจ ฟัน วางแผนครอบครัว ตรวจ ติดตามปัญหาสารตะกั่ว เฝ้า ระวังการดูแลสุขภาพของ ประชาชน หลีกเลี่ยงพฤติกรรม เสี่ยงจากการได้รับสารตะกั่ว
51.	12 มีนาคม 2546	อธิบดีกรมควบคุมโรค			ติดตามประเมินการดูแลสุขภาพ กรณีพิษตะกั่ว
52.	13 มีนาคม 2546	คณะวิจัยโครงการศึกษาพิษ ของตะกั่วต่อเนื่องช่องปาก			ศึกษาวิจัยและดำเนินกิจกรรม ตรวจสุขภาพช่องปากให้บริการ ทางด้านทันตกรรม
53.	16 เมษายน 2546		สภาเครือข่าย ผู้ป่วยฯ		ร่วมงานสงกรานต์ และร่วม ทอดผ้าป่าช่วยชาวบ้าน พร้อมทั้ง ศึกษาปัญหาผลกระทบจากพิษ สารตะกั่วของพี่น้องคลีตี่ล่าง (กลุ่มสภาเครือข่ายผู้ป่วยจากการ ทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่ง ประเทศไทย (คุณสมบุญ สีคำดอกแค) และศูนย์ศึกษา กะเหรี่ยงและพัฒนา)
54.	3-4 พฤษภาคม		ทีมทนาย		-ประสานงาน สอบข้อเท็จจริง

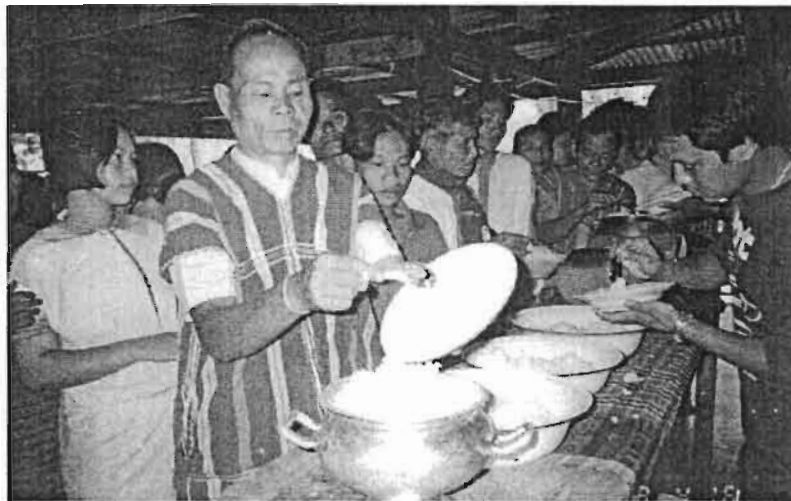
ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
	2546		โครงการนิทรรศการ สิ่งแวดล้อม (นำ โดยคุณสุรัช ตรงงาม คุณส. รัตนมณี)		กรณีผลกระทบจากพิษสารตะกั่ว ได้ข้อคิดเห็นว่า "ปัญหาตะกั่วใน ลำห้วย ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ชาวบ้านอย่างรุนแรง... โดยผล สุดท้ายอาจเป็นเรื่องที่ชาวบ้าน ต้องใช้สิทธิทางศาลเพื่อให้มีการ บังคับตามสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนราชการยังไม่ได้เข้ามาดูแล ชาวบ้านอย่างจริงจัง ชาวบ้านยัง มีสุขภาพไม่แข็งแรง เจ็บป่วย อยู่..."
55.	3-4 พฤษภาคม 2546		ศูนย์ศึกษาการ พัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ		ศึกษาพื้นที่ และสภาพปัญหาที่ เกิดขึ้นในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง (โดยคุณอลิสสา หะสาเมาะ)
56.	7-8 พฤษภาคม 2546		นักศึกษา สถาบัน ราชภัฏ นครสวรรค์		ทำแบบสอบถาม ข้อเท็จจริง ผู้ที่ ได้รับความเดือดร้อนจากสาร ตะกั่ว
57.	24-25 สิงหาคม 2546		กลุ่มอนุรักษ์ กาญจนบุรี และศูนย์ศึกษา การพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ		พานิสิต นักศึกษามาเรียนรู้วิถี ชีวิต วัฒนธรรม และรับฟังปัญหา ผลกระทบจากพิษสารตะกั่วของ ชาวบ้านคลิตี้ล่าง (โดยคุณ บุญส่ง จันทร์สองรักมี คุณอลิสสา หะสาเมาะ คุณชาญชัย ชัยสุข โกศล พร้อมด้วยคณะนิสิต นักศึกษา)
58.	9 พฤศจิกายน 2546			ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ ข่าวสด	เยี่ยมชมวัฒนธรรม ประเพณีลอย กระทงของชาวบ้านและศึกษา ปัญหาผลกระทบจากสารตะกั่ว
59.	22 ธันวาคม 2546	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด กาญจนบุรี สำนักงาน สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ			ให้ความรู้เรื่องสุขศึกษา รักษาพยาบาลโรคทั่วไป และ เจาะเลือดเพื่อตรวจหาสารตะกั่ว

ที่มา : จากสมุดเชนต์เยี่ยมของหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา บ้านคลิตี้ล่าง

หมายเหตุ อาจมีหลายหน่วยงานที่เข้ามาในหมู่บ้านแล้วไม่ได้ลงชื่อในสมุดเยี่ยมนี้จึงไม่พบข้อมูล
การทำงาน ข้อมูลดังกล่าวนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน

จากตารางข้างต้นเป็นการนำข้อมูลการเข้ามาขององค์กรต่างๆ ที่ดูแล รับผิดชอบและให้ความสนใจกับปัญหาผลกระทบจากสารตะกั่วต่อชาวคลิตี้ล่าง ในที่นี้ผู้ศึกษาได้สรุปผลจากข้อมูลข้างต้นว่า ในช่วงปี 2542-2546 มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาเป็นจำนวน 59 ครั้ง (เฉลี่ย ปีละ 14.8 ครั้ง) มีหน่วยงานรัฐ เข้ามาเป็นจำนวน 39 ครั้ง (เฉลี่ย ปีละ 9.8 ครั้ง) ซึ่งประกอบด้วยระดับของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่จนถึงระดับผู้บริหาร คือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีอนามัย สาธารณสุขอำเภอ-จังหวัด หน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข เจ้าหน้าที่ในอำเภอ จังหวัด ผู้ว่าฯ กรรมการวิสามัญสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรวมถึงรัฐมนตรี หน่วยงานในภาคประชาสังคม จำนวน 14 ครั้ง และสื่อมวลชน จำนวน 6 ครั้ง ซึ่งทุกหน่วยงานที่เข้ามาล้วนเข้ามาดูแล ช่วยเหลือ ร่วมแก้ไขปัญหามิใช่ตะกั่วให้แก่ชาวคลิตี้ล่างทั้งสิ้นในช่วงเวลาตลอด 4 ปี แต่ก็มีคำถามเกิดขึ้นว่า หน่วยงานต่างๆ ลงพื้นที่จนสามารถกล่าวได้ว่าเฉลี่ยเดือนละครั้ง ทว่าการแก้ปัญหาที่ผ่านมายังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ในระดับที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงเช่นเดิม อีกทั้งลำห้วยซึ่งเป็นสายเลือดหลักก็ยังมิได้รับการฟื้นฟูให้อยู่ในสภาพที่สามารถเข้าถึงได้อย่างปลอดภัย

ภาคผนวก ง : ภาพประกอบการวิจัย

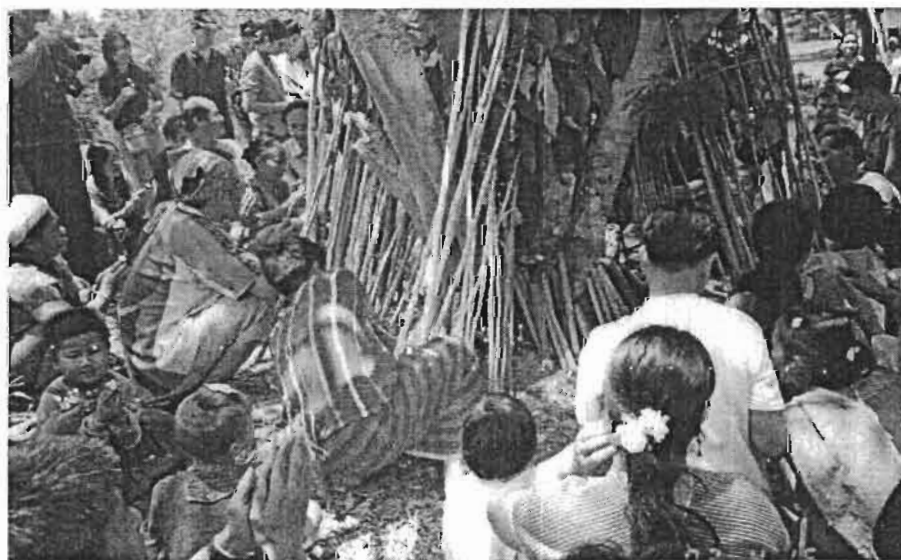
รูปภาพ 1 การทำบุญใส่บาตรของชาวคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 2 การไหว้เจดีย์ทราย ในวันงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์)

รูปภาพ 3 การสงฆ์น้ำพระพุทธรูป ในวันงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์)

รูปภาพ 4 พิธีดำน้ำเพื่อสะเดาะเคราะห์ ในงานปีใหม่กะเหรี่ยง

รูปภาพ 5 การนิมนต์พระมาสงฆ์น้ำของชาวคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 6 กระบุงแพ สำหรับพิธีลอยกระบุงของชาวคลิตี้ล่าง

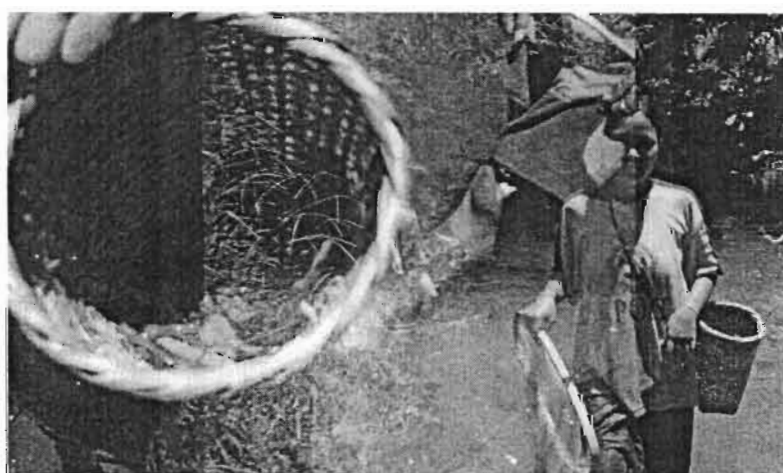
รูปภาพ 7 งานผูกข้อมือเครือญาติ ในช่วงเดือน 9

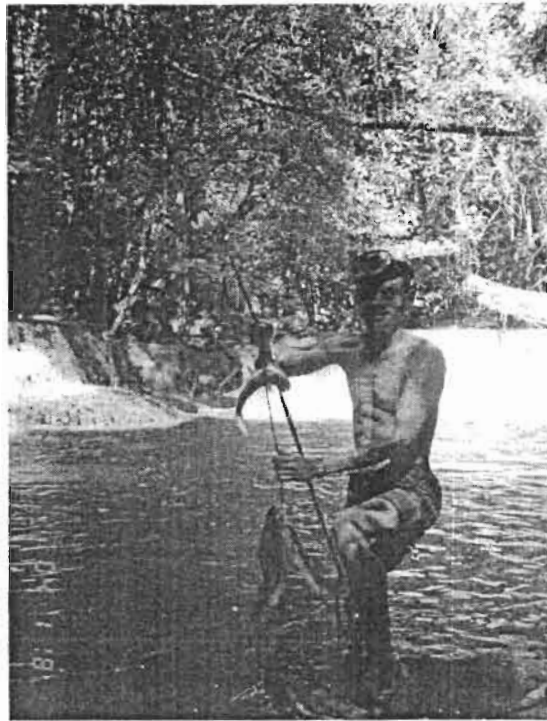
รูปภาพ 8 งานแต่งงานของชาวคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 9 การมาลงเบ็ด-กุ่มเบ็ดของหญิงคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 10 การหาลูกกุ่ม ลูกปลาของหญิงคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 11 การหาปลา ดำปลาของชายคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 12 ควายในหมู่บ้านที่กำลังแช่น้ำในห้วยเล็ก (ทิวติเบอ)

รูปภาพ 13 เนื้อควายที่เสียชีวิตด้วยอาการผิดปกติ

รูปภาพ 14 การไปหาหมอที่บ้านภูเตยเพื่อสละเคราะห์

รูปภาพ 15 ยาสมุนไพรประจำบ้านของชาวลีตล่าง

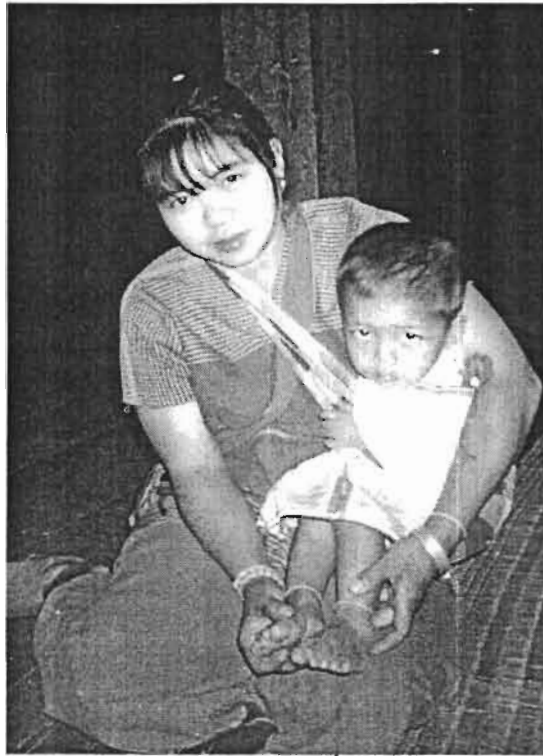
รูปภาพ 16 การรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกายของหมอสมุนไพร

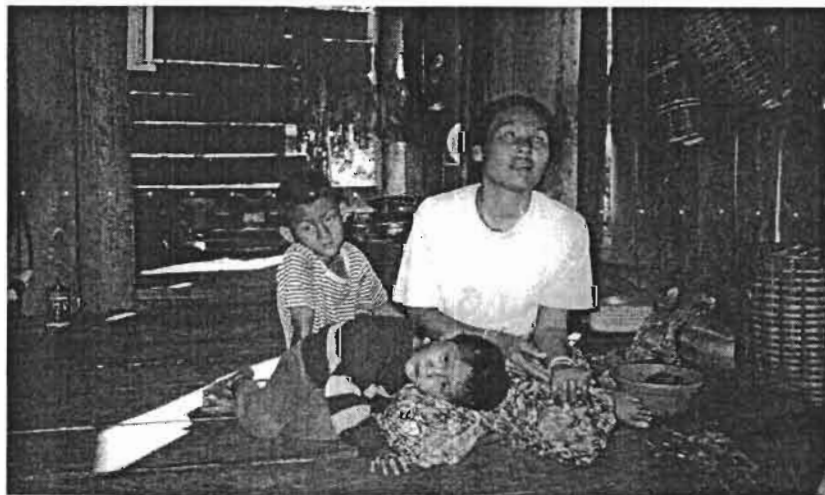
รูปภาพ 17 โกฏิบรรจผู้เสียชีวิต ที่ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่ามีอาการตายผิดปกติ

รูปภาพ 18 การทำบุญสวดกระตูก อุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต

รูปภาพ 19 เด็กชายรัชชัย อายุ 3 ขวบ มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว
สุขภาพไม่แข็งแรง ร่างกายอ่อนแอ ไม่ค่อยมีแรง

รูปภาพ 20 นางมะอ่องแสง มีอาการตาบอดสนิททั้งสองข้าง

รูปภาพ 21 นางมะนุเมีย มีอาการบวมผิดปกติ ปวดข้อ เจ็บในกระดูก
และด.ช.บุญช่วย อายุ 3 ขวบ (คลอดก่อนกำหนด เมื่ออยู่ในครรภ์ได้ 8 เดือน)

รูปภาพ 22 โจ้ทีไผ่และครอบครัว โจ้ทีไผ่ อายุ 15 ปี ต้องถูกล่ามโซ่ไว้เพื่อป้องกันการไปไหน
โดยไม่รู้สติ ด.ช.วิชัย อายุ 3 ขวบ ตัวเล็ก ไม่แข็งแรง เดินไม่ตรง พูดยังไม่ได้

รูปภาพ 23 เด็กหญิงตุ๊กตา อายุ 4 ขวบ มีอาการหัวโตผิดปกติ โตไม่สมวัย
น้ำหนักเพียง 10 ก.ก. ป่วยบ่อย เป็นหอบหืด

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวจีระวรรณ บรรเทาทุกข์ เกิดเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2520 ที่จังหวัดระยอง สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนสุนทรภู่พิทยะ จังหวัดระยอง สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) เกียรตินิยมอันดับสอง จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2543 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทปีการศึกษา 2544 ในสาขามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2547